מ. ריבקין

דער וועליזשער בלוט-בלבול

מ. ריבקין

דער ווילנער בלוט-בלבול

היסטאָרישער ראָמאַן אין פיר טיילן.

ספריה עממית בטורונטו
יידישע פאלקס ביבליאטעק טאראנטא
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

SEP 0 1984

1923

ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין

יידישע אָפּטיילונג

דאָס רעכט אויף איבערדרוקען
און איבערזעצען בעהאלט דער
מחבר פאַר זיך.

M. Riwkin.—Obwinienie krwawe w Weliżu.

Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie" B. Kleckina,
M.-Stefańska 23.

דרוקעריי „ווילנער פאַרלאַג" פון ב. א. קלעצקין, קליין סטעפאַן-גאַס 23.

JEWISH PUBLIC LIBRARY

ערשטער טייל.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

— הִגְדִּיל אֲדוֹנָי לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה, לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ — אַ גרויסען חֶסֶד האָט גאָט בעוויזען די דאָזיגע, בעוויזען צו אונז. פרעגט זיך: וואָס איז טײַטש: צו אונז?

ר' ישעיה האָט אויסגעהויבען זײַנע גרויע, געדיכטע בעוואַקסענע ברעמען און האָט שאַרף בעקוקט דעם עולם אַרום, גלײַך ווי ער וויל פרעגען מיט די אויגען: וואָסער אַ תּרוץ האָט מען איהם הערויף צו זאָגען?

— וואָס איז טײַטש: צו אונז? — האָט ער נאָכאַמאָל איבערגע׳חזר׳ט די קשיא און, זעהענדיג, אַז קײנער קלויבט זיך ניט איהם צו ענטפערן, האָט ער צוגעמאַכט אַ ביסעל איין אויג, און אַ לעבהאַפטער שמײכעל האָט אָנגעהויבען צו שוועבען איבער זײַנע בלאַסע, צונויפגעצויגענע ליפּען.

— פערשטעהט איהר מיך, רבותי, — האָט ער מיט אַ שטיל געלעכטער אָנגעהויבען זיי צו ערקלערען דאָס, וואָס האָט, לויט זײַן מיינונג, געדאַרפט זײַן פאַר אַלעמען אַזוי קלאָר, — פערשטעהט איהר מיך, רבותי, לאָמיר, למשל, נעהמען אונזערן אַנ׳ אָרימאַן, נו, האָטש אַזאַ בעריל דעם טרעגער, אַז דער אויבערשטער וועט איהם העלפען, ער וועט עפּיס אַ דאָנערשטאָג פערדינען אַן איבעריגע האַלבע קערבעל אויף שבת, וועט ער דען ניט ווערען מלא שמחה? גרויסע בעלי־קנאה פון די טרעגער וועלען אפשר אָנהויבען בעטען בײַ גאָט, ער זאָל ניט אויסגיסען אויף איינעם

זײַן גאַנץ גענאָר און זײ אויך לײַטזעליגען מיט אַזאַ פּריון, האַ?
זאָגט מיר אָבער, רבותי, האָט עפּיס אַ װערטה אַ האַלבער היבל
בײַ אַ געװעהנליכען בעל-הבית? בלאָטע!... אַ שפּײַ!... לאָמיר
אָבער הערען, װאָס װעט זאָגען דער אײגענער בעל-הבית, װען
דעמזעלבען בערלען װעט דער רבונו של עולם אַרײַנזאַרפען אַ
פינף-און-צװאַנציגער? — אַ פינף-און-צװאַנציגער? — װעט ער זאָ-
גען — הערסט? אַזאַ נס װאָלט שוין מיר אַלײן אויך ניט שאַרען...

ר׳ ישעיה האָט זיך אויף אַ װײַלע אָפּגעשטעלט און האָט
װידער אַמאָל אָנגעהױבען אַרײַנצוקוקען אין די פּנימ׳ער פון די
אַרומיגע, פרעגענדיג דערמיט, צי דאַרף ער נאָך מאריך זײַן, אָדער
ס׳איז שוין גענוג: די פערשטעהען שוין אַלץ אַלײן.

בײַם טיש האָט זיך אָנגעהױבען אַ לײַכטע בעװעגונג. ר׳
שמריה, דער בעל-הבית פון הױז, האָט זיך אַ װײַלע אָפּגעשטעלט
מיט׳ן גראַפין אין האַנד, פון װעלכען ער האָט געגאָסען אין אַ
גלעזיל עפּיס אַ טונקעל-ברױנע משקה, און האָט זיך אָנגעהױבען
גוט אײַנצוהערען אין ר׳ ישעיה׳ס װערטער, כדי צו האַפּען דעם
רמז, װאָס ס׳איז אין זײ בעהאַלטען. דער יונגערער ברודער זײַנער,
נתן, װאָס איז געזעסען אַנטקעגען איהם, האָט אויך אַװעקגעשטעלט
אָן אַ זײַט דאָס ניט-דערטרינקענע גלעזעל און צוגעבױגען דעם
אויער צו יענעם עק טיש, װאו ר׳ ישעיה איז געזעסען, כדי ניט
פערהערען עפּיס אַ װאָרט. און דער קלײנינקער, צעהן-יעהריגער
יאָסעלע, װאָס איז געשטאַנען צוגעדריקט צום פאָטער׳ס קניה, איז
אַרױסגעקלעטערט מיט בײדע פיס אויפ׳ן שטוהל און האָט זיך
שטאַרק אײַנגעקוקט אין ר׳ ישעיה׳ן, װאָס איז, ניכר, געװען דער
גרעסטער און געעהרטעסטער אורח דאָ אין שטוב, און װעלכען דער
פאָטער שמריה האָט אָנגענומען מיט אַ בעזונדער כבוד.

ר׳ ישעיה האָט זיך עטװאָס אָפּגערוקט פון טיש, רױשענדיג
מיט די ברעגען פון זײַן לאַנגען, שװערען ראַצעמאָרענעם אױבער-
בגד, װעלכער איז איהם געװען אַרױסגעװאָרפען אויף די פלײצעס,
און האָט אײניגע מינוט שטיל איבערגעקליבען אין זײַנע לאַנגע דאַרע
פינגער די פרענז פון זײַן ברײטען זײַדענעם גאַרטעל. פון די

האָט זיינען געזעסען אַרום טיש, האָט קיינער נאָך ניט פֿערשטאַנען, וואָס ער האָט, איינגענטליך, געוואָלט זאָגען. און ער האָט, ווי ניט־ווילענדיג, אָנגעהויבען ווייטער צו רייהען:

— וואָס פֿערשטעהט איהר דען ניט, יודען? בשוב אדוני את שיבת ציון, בשעת דער רבונו של עולם וועט אונז אומקעהרען צוריק פֿון גלות, וועט אונזער פֿרייד, אם ירצה השם, זיין אַזוי גרויס, אַז אפילו די אומות העולם, וואָס, לעת־עתה, זיינען נאָך זיי די בעלי־הבתים און האַסען אונז, על כל פנים, ניט וואָס מקנא צו זיין, וועלען זיי דעמאָלט אויך אַ קלער טהון ביי זיך אין הארצען: הגדיל אדוני לעשות עם אלה, לעשות עמנו, — הערסט? אַזאַ שטיקעל נחמה וואָלט גאָר אונז אַליין אויך נישט שאַדען.

ר׳ שמריה האָט זיך הויך, אויפ׳ן קול, פֿינאַנדערגעלאַכט און האָט זיך ווידער גענומען צום גראָפֿין, כדי אָנצוגיסען די גלעזלעך.

— אַי, גוט, — האָט ער אַזאַ געטהון ווי פֿאַר־זיך, און האָט אַ וואינק געטהון אויף ר׳ ישעיה׳ן צו אַ קליין דאַר בחור׳ל פֿון אַ יאָהר אַכטצעהן, מיט אַ לאַנג אויסגעצויגען, ווייס פּנימ׳על, איינגעפאַלענע באַקען און צוויי פֿערטיפֿטע, ברענענדיגע אויגען.

— נו, וואָס וועסטו זאָגען, יעקב הערש?

יעקב הערש איז געווען ר׳ ישעיה׳ס מיזיניקעל, מיט וועלכען ער האָט זיך געטריסט. אין שטאָדט האָט מען איהם גערופֿען „דער מקובל“. געהאַט סמיכה אויף רבנות, און אַלע יאָהר פֿלעגט איהם ר׳ ישעיה פֿיהרען קיין ליאַדי צום רבי׳ן. ביהידות פֿלעגט דער רבי אָבזיצען מיט יעקב הערש׳ן לענגער, ווי מיט זיין טאַטען, און באַזונדער פֿון איהם.

— האַ? — האָט זיך יעקב הערש אַ האָפּ געטהון, האָט נאָך שטאַרקער צוזאַמענגעדריקט דעם שטערן און איז צוריק אַוועק אין די עולמות, פֿון וועלכע ר׳ שמריה האָט איהם נאָר־וואָס אַרויס־געריסען.

— נו, טאָ לאָמיר נעהמען צו בּיסעלעך! אָט אַזוי, אַזוי —

האָט אַ געשריי געטהון ר׳ ישעיה מיט אַ יום־טוב׳דיגער לעבעדיגקייט —
לחיים! לחיים, ר׳ שמריה! לחיים!

ער האָט צוגעטראָגען דאָס גלעזעל צו די ליפּען, אַ חפּ געטהון, אַוועקגעשטעלט צוריק און האָט מיט אַמאָל אַ זינג געטהון מיט זיין אַלט, צובראָכען קול, קלאַפּענדיג מיט זיין דאַרער ביינינער האַנד אָן ברעג טיש, עפּיס אַ פרעהליכס, וואָס איז געווען דורכגעזאַפּט מיט אומגעוועהנליכער בענקשאַפט.

דער קליינער יאָסעלע האָט פון אַלץ, וואָס ס׳האָט זיך דאָ אַרום איהם געטהון, פערשטאַנען נור איין זאַך: אַז אי ער, דער אַלטער ר׳ ישעיה, צוזאַמען מיט זיין זוהן, און אַלע איבעריגע יידען, וואָס זענען פון אין דער־פריה אָן איבערגעזעצען ביים פעטער שמריה אין שטוב, זענען געקומען אהער מעהר נישט, ווי אַ ביסעל משמח צו זיין זיך, צוזאַמען מיט זיי אַלעמען, צוליעב שמחת־תורה. ער האָט אונטערגעכאַפּט דעם גוט באַקאַנטען ניגון, וואָס ר׳ ישעיה האָט אָנגעהויבען, און צוויי שטימען, איינע אַ האַרטע, אַ הייזעריגע, וואָס פלעגט שיהער פאַלען צו דער ערד, און די צווייטע, אַ דינע, רייניגע און הילכיגע, וואָס האָט זיך געריסען ווייט, אין דער הויך, צום הימעל, האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען אינאיינעם און אַרומגעטראָגען ביי די צוהערער אַ געפיהל פון שמחה, געמישט מיט טרויער.

— טריי־טיי־טי־טאַ, טי־טאַ טיי־אי־טאַ־דראַם! — האָט געזונגען ר׳ ישעיה אָהן ווערטער מיט צוגעמאַכטע אויגען און אַלץ העכער און העכער קלאַפּענדיג מיט׳ן האַנד אָן טיש, און אַלץ, וואָס איז געשטאַנען אויפ׳ן טיש, איז דערביי אויפגעשפּרונגען און געקלונגען אין דער הויך, צום טאַקט פון זיין זינגען — טריי־אי־טאַ־דראַם, טריי־אי־טאַ־דראַם!...

ער האָט „געזאָגט" אַן אַלטען חסידישען ניגון, וועלכען ער האָט מיט צוועלף יאָהר צוריק צום ערשטען מאָל געהערט פון דעם „אַלטען" רבינ׳ס, ר׳ שניאור זלמן ליאַדיער׳ס מויל, ביי אַ שלש־סעודות. ס׳איז געווען אַ שטילער שבתדיגער בין מנחה למעריב, דער העל־רויטער אָבשיין פון דער אונטערגעהענדער זון האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אויף די אויבערשטע שויבען פון פענסטער

אין אויף דעם הויכען רבינ'ס שטערן, און דער ניגון האָט זיך אַרויסגעגאָסען פון רבינ'ס טיעפען האַרצען און זיך אַריינגעגאָסען אין זיין האַרץ אַריין. און זייטהער בײדענס הערצער האָבען זיך צוזאַמענגעבונדען אויף אייביג, — און ניטאָ אַזאַ כח, וואָס זאָל אימשטאַנד זיין איבערצורייסען דעם קשר, צוריק אַרויסרייסען ביי איהם פון האַרצען דאָס, וואָס דער רבי האָט דעמאָלט אין איהם איינגעפלאַנצט.

דער רבי איז דאַן געזעסען ביים טיש מיט אַ נידעריג אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, מיט שטייף צוזאַמענגעדריקטע ברעמען, און אויף זיי, אויף די ברעגען פון אָט די דאָזיגע גרויע ברעמען, זענען צוויי גרויסע ריינע טרעהרען געהאַנגען. ער האָט געזונגען און געוויינט... צי האָט ער געוויינט אויף זיין אייגענער שקיעה, אויף דאָס לאַנגע פערגאַנגענע לעבען, וואָס האָט איהם גאָר נישט געגעבען, חוץ אַ לאַנגע און שטאַרקע גייסטיגע מלחמה פאַר אַלץ, וואָס ביי איהם איז געווען הייליג, אַ מלחמה — אין וועלכער ער איז אין גשמיות געווען בעזיעגט, נאָר אין רוחניות מנצח געווען האָט ער? צי האָט ער געוויינט אויף דעם גלות השכינה? צי האָט ער געוויינט אויף זיין אייגענעם גלות, וואָס ער געהט אַוועק פון דער וועלט, איידער איהם איז געלונגען אָנצוצינדען אין די הערצער פון זיין פאָלק דעמזעלבען פונק, וועלכער ס'האָט געברענט אין איהם, דעם פונק פון ברידערליכער ליעבשאַפט צום לעבען, צום פרוזדור, צו דער וועלט, דעם גייסט פון זוכען גאָט דאָ, ביי זיך אין האַרצען, און ניט נור אויבען, אין די ווייטע קאַלטע הימלען?... צי האָט ער זיך דערמאָהנט אָן די קייטען, אָן די שווערע אייזערנע קייטען, אין וועלכע קנאה און שנאה האָבען איהם איינגעשמידט, און פון וועלכע די שווערע וואונדען אויף זיינע פיס און דער טיעפער ווערהטאָג אין האַרצען זענען נאָך געבליבען ניט פערהיילט ביז היינטיגען טאָג?... ער האָט געוויינט; שווערע, הייסע טרעהרען זענען איינע נאָך דער אַנדערער געפאַלען אויף דעם העל-ווייסען טישטוך, און דער ניגון — אַ וויינענדיגער, אַ טרויעריגער, ווי אַ קאַלטע הערבסט-נאַכט, און אין דערזעלבער צייט אַ

העלע און א פרעהליכע, ווי א פריהלינגס-פריהמארגען, מיט קורצע אפגעריסענע טרעלען — האט זיך געגאסען פון הארצען אלץ טיעפער און טיעפער, אריינדרינגענדיג אין די הערצער פון די ארומיגע... און אלע האבען געזונגען, און אלעמענס געזאנג האט זיך צוזאמענגעגאסען מיט'ן געזאנג פון רבי'ן, אלץ העכער און העכער, שטארקער און שטארקער... ניין, דאס איז ניט געווען קיין זינגען, דאס איז געווען א תפילה, א תפילה זכה פאר'ן בורא עולם, פאר דעם, וואס זיצט ביי יעדערן טיעף אין הארצען, און פאר וועמען ס'איז ניטא קיין הויך און קיין נידעריג, פאר וועמען אלע זענען גלייך, אלע זענען ברידער, קינדער פון איין טאטען...

איצט האט זיך ר' ישעיה דערמאהנט דעם ניגון, און אויף זיינע לאנגע גרויע ברעמען האט זיך געוויזען א טרער, דיזעלבע טרעהר, וואס האט זיך דערמאלט צום ערשטען מאל בעוויזען ביי איהם אין ביים רבי'ן...

פלוצלונג האט ער זיך א האפ געטהון, ברייט סינאנדערגעשפרייט די אויגען און, ווי איבערבעטענדיג דעם עולם פאר זיין אומגערווארטעטער טרעהר, וועלכע האט ניט געפאסט צו דער יום-טוב'דיגער שטימונג ארום און ניט צו דעם גרויסען לאנגען טיש, אונטער דעם שניי-ווייסען טישטוך, געדיכט בעשטעלט מיט פארצעלייגלאז, קריסטאל און זילבער, האט ער אנגעהויבען נאך שטארקער צו קלאפען מיט'ן האנד איבער'ן טיש, אויספיהרענדיג דעם סוף פון ניגון.

ער האט געזונגען מיט א הויכען שמאלען ביי-קול, און מיט אמאל האט ער זיך ארויסגעריסען פון טיש, אויפגעהויבען די רעכטע האנד, אוועקגעלייגט זי ר' שמריה'ן אויפ'ן אקסעל און האט אנגעהויבען ארומטאנצען מיט איהם איבער'ן צימער, טופענדיג מיט די פיס, אין לאנגע ווייסע זאקען און שווארצע פאנטאפעל, נאכ'ן טאקט פון ניגון.

זיין לאנגער שווערער אויבער-בגד איז ארא̇פגעהאנגען אויף איין ארבעל און האט זיך געשלעפט איבער דער פאדלאגע, רוישענדיג ווי א בלעך. דאס סויבעלנע שטריימעל האט זיך פערהויקט

זייט אַהינטער, און אויפ'ן הויכען ווייסען איינגעקנייטשטען שטערן זענען געבליבען הענגען גרויסע טראָפּען שווייס. זיין הויך און דין בייקול האָט געקלונגען הויך אין הילכיגער איבער'ן גאַנצען צימער. ניט־אויפהערענדיג צו זינגען און צו טאַנצען, האָט ער אַ האַפּ געטהון יעקב הערש'ן, וואָס איז נאָך אַלץ געזעסען פערטיפט ביים טיש, האָט איהם אַ ציה געטהון צו זיך, מיט געוואַלד אַרויסגעשלעפּט, זיין האַנד צו זיך אויפ'ן אַקסעל און איהם גענויט צו טאַנצען צוזאַמען מיט איהם.

יאַכנעלע האָט זיך שטילערהייד אויפגעהויבען פון טיש און, ווייט אַהינגעהענדיג, האָט אָרט אין מיטען שטיב, וואו די טענצער האָבען זיך געדרעהט, איז ער צוגעגאַנגען צו זיין באָבע מירע.

מירע איז געזעסען אין אַ ברייטען ווייכען שטוהל נעבען סענסטער און האָט געקוקט אויפ'ן טאַנץ. אַ שטילער געלעכטער האָט זי שטאַרק געדריקט, און איהר שווערע דיקע קערפּער האָט זיך געהוידעט צוזאַמען מיט די קרייזלעך פון איהר ברייט זיידענעם קלייד, מיט די לאַנגע הייסע בענדער פון איהר העלען יום־טוב'דיגען ציפּעק.

— האַ־האַ־חאַ! — האָט זי געלאַכט, פאַטשענדיג מיט די הענד, עטוואָס פערוואָרפען אַהינטער דעם קאָפּ, און פיער שנירלעך גרויסע פּערל האָבען געבלאַנקט אויף איהר האַלז — האַ־האַ־חאַ! אָט אַזוי, אָט אַזוי, ר' ישעיה, ווי ביי אונז אין אַמאָליגע יאָהרען, האַ־האַ־חאַ! הירש, וואָס האָסטו זיך דאָרט אַוועקגעזעצט, ווי אַ ישיבה־בחור? טהו אַ קוק אויף ר' ישעיה'ן: דאַכט זיך עלטער פון דיר — און וואָס פאַר אַ טאַנצען! האַ־האַ־חאַ!... און איהר, פאַניע קינדן?

— שען, באָבינקע, שען! — האָט זיך אָבגערופען פון טיש אַ יונגער־מאַן אין אַ ווייכען, קיילעכדיגען הוט מיט ברייטע ראַנדען, פון הינטער וועלכע ס'האָבען אַרויסגעשטעקט געדיכטע שוואַרצע האָאָר, אַ געקרייזעלט בערדיל אויף די באַקען און אויף די רייניגע, חי אויסגעראַזירטע, שמייכעלדיגע ליפּען.

ער איז נאָך־וואָס צוריקגעקומען פון אַ וויטער רייזע אין

האט זיך פערטיעפט מיט נתניען אין א פּאָליטיש געשפּרעך, וואס ביידען איז שוועהר געווען איבערצורייסען.

מירל האט אנגעהויבען נאך שטארקער ווי פריהער צו פּאטשען מיט די הענד און הערמיט נאך מעהר אויפגעמונטערט אי זיך, אי דעם עולם.

דאס צווייטע קאפּיטעל.

אין רעכטען מיטען טאנצען, בשעת ר׳ ישעיה האט הויך אויפגעהויבען די רעכטע האנד, נור ניט אויפהערענדיג צו טופּען מיט די פיס און אנגעהויבען צו זינגען ראובן דעם חזנ׳ס „ישיש׳ ושמחו״, איז אין צימער א נייע פּערזאן אריינגעקומען.

דאס איז געווען דער שטאדט־ראטמאן, יוזיק ציטלין. נעבען איהם, נור א ביסעל אהינטער, איז געשטאנען זיין פרוי — א שענע וואוקסיגע יודענע, אין א קורצער זיידענער טאלמע, אנגעטהון אויף איין ארבעל, און אין א הויכען סאמעטענעם ציפּעק, רייך באפּוצט מיט לאנגע קווייטען און פעדערן.

יוזיק האט נור געמאכט איין־צוויי טריט, און ר׳ ישעיה האט איהם שוין געהאפּט פאר׳ן האנד און אהן לאנגע דבורים אריינגעשלעפּט אין רעדעל. אין א מינוט ארום האט זיך שוין יוזיק אויך געדרעהט אין ראד צוזאמען מיט אלעמען. זיין קלוג ליעבהאפט פּנים מיט דער פונאנדערגעבארשטענער, ברייטער, געטוואקס געלער בארד, מיט די קורץ אונטערגעשניטענע צוגעגלעטע פאות האבען אפּגעוויזען, אז ער האלט אייגענטליך ניט פון אזוינע זאכען און איז דערפון זעהר ווייט. נור צוליעב ר׳ ישעיה׳ן און צוליעב דעם בעל־הבית און צוליעב דעם הייליגען יום־טוב איז ער אויך גרייט צו טהון דאס, וואס אלע טהוען, און וואס ער האלט זיך אין אנ־אנדערער צייט בשום אופן ניט ערלויבט.

ביים טהיר איז געבליבען שטעהן חנה, די ראטמאנשע אליין, קוקענדיג מיט א שמייכעל אויף אלץ, וואס פּאסירט ארום איהר. ניט דערוואַרטענדיג זיך, ביז די מאנסבילען וועלען אויסטאנצען דאס

רעדעל, האָט זי זיך אַלאַז געטהון איבערן צימער, פערשטעקענדיג מיט'ן שפּיץ פינגער דעם לינקען אויער, פון וועלכען ס'איז אַראָב־געהאַנגען אַ גרויס דימענטענען אוירינגעל, כדי גרינגער אַריבערצו־טראָגען דעם טומעל.

אין מיטען צימער איז אַרויס עפּיס אַ צומישונג. יעקב הערש האָט זיך, טאַנצענדיג, אָנגעשטויסען אויף הנה'ן און איז געבליבען שטעהן דערשראָקען נעבען איהר מיט צוגעמאַכטע אויגען.

הנה האָט געוואוסט, אַז „דער מקובל" קוקט ניט אויף ווייבער און אַ שטיל געלעכטער איז דורכגעלאָפען איבער איהרע דיקע רויטע ליפּען.

ר' ישעיה האָט אַ ציה געטהון זיין זיידן פאַר'ן האַנד און האָט איהם ווידער אַריינגעשלעפּט אין חעהעל.

הנה האָט זיך אַלאַז געטהון צו מירע'ן.

— גוט־יום־טוב, באָבינקע! — האָט זי זיך צו איהר אַ נויג געטהון, און דער גאָלדענער „פערמאַטאַר" מיט אַ בלויען שטיין אין מיטען אויף אַ שמאָלען באַנד האָט אַ בלאַנק געטהון אויף איהר רעכטען מיטען שטערן, — גוט יום־טוב, באָבינקע! — אָ, אָט דאָס, פערשטעהט איך, איז עפּיס יום־טוב'דיג! זעהט איהר, און מיר זענען אָבגעקומען היינט אַ טאָג אין דער־היים אין האָבען גאָר דעם יום־טוב אפילו ניט געזעהן. נור אין דער־פריה, נאָכ'ן דאַוונען זענען אַריין אויף אַ ווייל ר' בנימין, אָרליק, פּאָדליעקאַר, איצע בעלאַיעוו, מאַנוס יאָף און נאָך אייניגע. אייער לאַנגע, זאָל געזונד זיין, האָט זיך באַוויזען אויף אַ מינוט, עפּיס אַ שושקע געטהון זיך מיט מיין איטשעלען און זענען צוזאַמען אַוועק שפּאַצירען, און מיר זענען ווידער געבליבען אַליין. וואָס זעהט מען עפּיס ניט בלאַווע'ן?

מירע האָט איהר אָנגעוויזען אויף אַ שטיהדעל נעבען זיך, ניט אויפהערענדיג צו פערגעהן זיך אין איהר שטיל געלעכטער, און האָט מיט איהרע פייכטע אויגען געקוקט אויף דעם אַלטען ר' ישעיה'ן, וואָס האָט זיך קוים דערקלייבען צום טיש, אַ פערמאַטערטער, אַ פערשוויצטער, קוים דעם אָטעם געהאַפּט.

- וואו-וש׳ע איז פּאַרט סלאַווע? — האָט ווידער אַמאָל אַ פרעג געטהון חנה, אַ הרעה, געטהון זיך אויפ׳ן שטיהל אין דער „פּערמיאַר" האָט ווידער אַמאָל אַ בלאַנק געטהון אויף איהר ווייסען שטערן.

— די מוהמע איז אַוועק אין קיך! — האָט, אָנשטאָט דער באָבען, געענטפערט יאָכעלע, — דאָרט האָט זיך ביי דער קעכין עפּיס אַ מעשה געטראָפען.

— ביי איהר אויך? אַי, איהר ווייסט, באָבינקע, ס׳איז שוין היינט אַזאַ טאָג. שטעלט זיך פאָר: איך זיץ מיר אַזוי ביים טיש אין הויז מיט אַ מאָל פון קיך מורא׳דיגע קולות; כנעה אַריין אין זעה, דאָרט איז, שונאי ישראל, עפּיס אַ גאַנץ איבערקעהרעניש. אַוודאָטיע שטעהט אין ווינקעל, האַלט זיך פאַר די זייטען אין קייכט פון געלעכטער, און ריבקע, נעבוך, טאַנצט אַרום אייהוען מיט אַ קאָטשערגע אין האַנד, קעהרט דאָס קעסעלע מיט דער זופּ, וואָס ס׳האָט זיך איינגאַנצען אויסגעגאָסען ביז׳ן דעקעל און איבערגעפּיהרט דאָס עגמעל מיט דער הוהן מיט׳ן גאַנצען בכל-מכל... גוט טאָג, וואָס אין אַלמער׳ל איז נאָך ביי מיר געשטאַנען אַ ביסעל אויפגעגאָרט, אַ קאַלטע צונג, וואורשט, ציממעס-פלייש, אַז ניט וואָלט איך אינגאַנצען געבליבען הינטערשטעליג און וואָלטען ניט האָבען מיט וואָס מכבד צו זיין מיינע געסט.

אין טהיר האָט זיך באַוויזען בתיה די קעכין, אַ הויכע, אַ פערהאָרעוועטע, אַ פערשוויצטע, מיט אַן אָנגעשטעקעלטענעם שירץ; אין ביידע הענד — מיט הויך פערקאָטשערטע אַרבעל — האָט זי געטראָגען אַ גרויסען טעלער מיט צוויי רויט-איינגעבראָטענע גענדזלעך, שען בעפּוצט מיט אַרבעס און מיט מעהרען. הענע-מיכלע, די צווייטע קעכין, איז געגאַנגען גלייך נאָך איהר און האָט מיט פּאַראַד געטראָגען, אויך אין ביידע הענד, עפּיס אַ שיסעלע מיט אַ געדיכטער העל-גרינער יויך, פון וועלכער ס׳האָט זיך געהויבען אין דער הויך אַ קליין וואָלקענדעל פון פּאַרע; הינטער זיי איז געגאַנגען סלאַווע אַליין. זי האָט געקוקט אויף ביידע קעכינס, אויף וועלכע ס׳איז היינט געשטאַנען די גאַנצע וועלט — וואָרים זיי

ביידע האָבען געדאַרפט אַרויסווייזען פאַר'ן עולם איהר בריה'שאַפט און געניטקייט אין הלכות הכנסת אורחים.

בתיה, מיט איהרע אויסגעשטעלטע הויכע עלענבויגענס, איז אַרומגעגאַנגען דעם טיש, איבערגעקליבען אַנ'אָרט אין רעכטען מיטען, און האָט אויסגעשטעלט דאָס טעלער; נאָכדעם האָט זי אָבגעטראָגען אַ פּאָר טריט אַהינטער, אויסגעגלייכט דעם שירץ און אַ קוק געטהון אויף דער בעל-הבית'טע. סלאַווע האָט איהר אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ, געבענדיג איהר צו וויסען, אַז ס'איז אַלין אין אָרדנונג, און בתיה, צוזאַמען מיט הענע-מיכליע'ן, האָבען זיך צופריעדען אַלאָה געטהון צוריק אין קיך אַריין. סלאַווע האָט שוין אַלײן אויסגעשטעלט די איבעריגע מאכלים אויף זייערע ערטער, און האָט ערשט איצט אַ קוק געטהון אויף די, וואָס זענען געזעסען אַרום טיש, און אויף הנה'ן, וואָס איז געזעסען אָן אַ זייט נעבען מירע'ן.

— וואָס האָט איהר זיך דאָרט אַוועקגעזעצט, הנה לעבען? קומט אַקאָרשט אַהער, נעהנטער צום טיש.

זי איז צוגעגאַנגען צו הנה'ן, גענומען זי אונטער'ן האַנד און אַוועקגעזעצט ביים טיש. די אַלטע מירע האָט זיך אויך אויפגעהויבען פון אָרט, שווער צוגעגאַנגען צום טיש און אַוועקגעזעצט זיך נעבען הנה'ן.

סלאַווע האָט נאָכאַמאָל בעקוקט דעם גאַנצען טיש און איז, עכּר, געבליבען צופריעדען. אַלין איז געווען אין אָרדנונג: די משקאות זענען געווען צושטעלט גראָד אַזוי ווי מען דאַרף — די שטאַרקערע נעבען די מאַנסבילייט, די שוואַכערע און זיסע — נעבען די ווייבער. מיט די מאכלים איז אויך געווען אַזוי: „ווייבערישער" כבוד — איינגעמאַכטס, טייגלעך, מאָגעלעך, פּאָמעראַנצען, געפּרעגעלטע מאַנדלען — דאָס אַלץ איז געשטאַנען פאַר די ווייבער; מאַנסבילישער כבוד איז געשטאַנען אויף דעם אַנדערן עק טיש דאָרט, וואו די מאַנסבילען זענען געזעסען.

און בלאַנקענדיג מיט איהר קליין חיים הענטעל און מיט די בריליאַנטען אויף איהרע ווייסע, דינע פינגער, האָט זי פון גע-

שליפּעניעס גראַפין אָנגעזאָמען דריי הויכע קעלישקעס מיט עפּיס אַ געדיכטער, ברוינער „נאַליווקע": איינעם פאַר דעם גאַסט, איינעם פאַר זיך און איינעם פאַר הער מאַמען.

— לחיים, מאַנאַביל! — האָט זי אַ געשריי געטהון הויך איבערן טיש, — לחיים! שעמען מעגט איהר זיך, אַז מיר, ווייבער, דאַרפען אייך לערנען. ראַטמאַן, פעטער יוזיק! וואָס האָט איהר זיך דאָרטען פערנומען מיט פּאָליטיק? ווייטער יער, אייער באַראַנאָוו, מיט מאָרדווינאָוו'ן, מיט האָוואַנסקי'ן, און ווייטער מאָרדווינאָוו, און ווידער האָוואַנסקי! טפוי, אויף שונאי ישראל! ניט שוין-וושע איז אויף דער וועלט מעהר קיינער ניטאָ, אַחוץ אייער האָוואַנסקי מיט זיינע גזירות? לחיים!...

זי האָט צוגעטראָגען איהר קעלישעק צו איהרע אויסגעטאַקטע ליפּען, עטוואָס צוגערירט זיך צו זיי, אַ קוויטש געטהון זיך, געוואָרען רויט און צוריק איהם אַוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש.

— אָט וועט „מיין האָוואַנסקי" נעהמען און וועט פערוועהרען די יודען פון זיין גובערניע ניט נור האַנדלען מיט משקה, נאָר אפילו טרינקען זיי אויך — וואָס וועט איהר דעמאָלט טהון? אַ? — האָט יוזיק אַ לאַך געטהון, ווייזענדיג צוויי ראַנדען שטאַרקע ווייסע ציינער.

— וואָס וועלען מיר דעמאָלט טהון? — האָט זיך אָפּגערופען חוה — מילא, וועט מען ניט טאָרען טרינקען, וועלען מיר טונקען. דו ווייסט דאָך, אַז מיר, ווייבער, טרינקען ניט, מיר טונקען, נאָר נישקשה, הלואי ווייטער, נישט צו פערזינדיגען: סלאַווע, זאָל געזונד זיין, האָט אַזאַ פּראָשעק, וואָס אַז מען שיט איהם אַריין אין טאָרט, ווערט פון איהם אַ מין שוואָם, וואָס מ'פערשפּאָרט שוין גאָר צו טרינקען...

— אמת, אמת, חוה'לע — און לאָמיר טאַקע טונקען, — האָט זיך פרעהליך סלאַווע אָפּגערופען און האָט צוגערוקט נעהנטער צו חוה'ן אַ געפּלאַכטענע ווילבערן קערבעל מיט גרויסע שטיקער חייבען און ווייכען טאָרט.

— על כל פנים, ביז וואַנען די גזירה איז נאָך פון האָ-

האַנטקעגן נישט אַרויס, טאָ לאָמיר נעהמען צו ביסלעך. לחיים! לחיים, ברידער! לחיים!

— לחיים טובים ולשלום!

בײַם טיש איז אַלץ געוואָרען געהויבענער און יום־טובדיגער, מ'האָט אָפטער ווי פריהער געמאַכט לחיים; רוסטער זענען געוואָרען די קולות אַרום טיש, און די יום־טובדיגע שטימונג, וואָס האָט פון אין־דער־פריה אָן געהערשט אין הויז, איז איצט, צום אויסגאַנג פון טאָג, געוואָרען נאָך שאַרפער און נאָך לעבעדיגער, גלײַך ווי זי וואָלט זיך מיט אַ כיון שטאַרקען ניט אָבטשרעקען דעם פלאַץ איהרען דעם וואָכענדיגען אימעט, וואָס איז שוין געשטאַנען בײַ דער טהיר, כדי צו בעהערשען די שטוב באַלד, ווי מ'וועט נור קומען די נאַכט.

אויף די בעקוועמע איבערשטשעלע שײַבען פון פענסטער האָט זיך אײַנגעהויבען אָבצושפּיגלען דער רויטליכער אָבשײַן פון דער פערגעהענדער זון. די האָבען דערמאַהנט די, וואָס זענען דאָ געזעסען, אַז דער טאָג פון שמחה, וועלכען גאָט האָט יודען געשענקט, אויף משה צו זײַן זיך מיט זײַן הייליגער תורה, גערעט שוין פאַרבײַ, — און אַט באַלד, נאָך אין איינציגע מינוט אַרום, העט אַט דאָס דאָזיגע דיענען דעם רבונו של עולם דורך שמחה פערבײַטען ווערען מיט אַ לאַנגזאַם, יערנדיג און שווער דיענען דעמזעלבען רבונו של עולם דורך אַרבײַט און דאגת פרנסה. ניר ביז וואַנען אָט די דאָזיגע צײַט איז נאָך ניט געקומען, און ביז וואַנען די זון, די יום־טובדיגע זון, האָט נאָך מיט איהרע לעצטע שטראַהלען געשפּיעלט אויפ'ן הויכען קאַרניז פון דעם ווײַסען קאַכעל־אויווען, זענען די קעליטשקעס מיט די משקאות נאָך לעבעדיגער ווי פריהער געגאַנגען פון האַנד צו האַנד, און נאָך העכער די פריהער האָבען געקלינגען פון אַלע זײַטען די „לחיים'ס" און דער פרעהליכער געלעכטער, און צוזאַמענגעמישט זיך מיט דעם קלינגען פון די טעלער און מעסער־גאָפּעל, האָבען זיך די קולות אַרויסגעריסען דרויסען און זיך אויסגעטראָגען ווײַט אַרום דעם הויכען דרײַ־גאָרנדיגען מויער, וואָס איז געשטאַנען אויפ'ן ווינקעל

פון צוויי זאַכען און איז געווען בעוואוסט אין גאַנץ שטאָדט מיט׳ן נאָמען: שמריה דעם גרויסענ׳ס מ׳יער.

די טהיר פון פּאַראַדיז האָט זיך ווידער געעפענט און אין שטוב איז אַריינגעפאַלען אַ גרויסער עולם מענשען.

העכער פון אַלעמען האָט זיך אַרויסגעזעהן חיים הרפון, — אַ מלמד מיט אַ לאַנגער באָרד, אין גרויסע צושויבערטע פּאות, אין זיין לאַנגער אַהינגעריסענער זשופּעצע, פונאַנדערגעשפּיליעט, און אין גרויסע צוריסענע שטיוועל. ער האָט זיך געטופּעט אויף איין אָרט ביי דער טהיר און פון זיין מויל האָבען זיך אַרויסגעריסען און שווער אַראָבגעפאַלען משונה׳דיגע טענער פון אַ חזנ׳ישען „תכנת שבת״; נאָמע פהדישצער, — אַ קליינער, האָוקעדיגער, אָבער אַ געזונטער ייד מיט פייערדיגע אויגען, אין אַנאויסגעדרעהטען פּאַלין און אַ גרויב פייערש דוטעל אויפ׳ן קאָפּ, האָט זיך געדרעהט אַרום מלמד און האָט אונטערגעשטופּט אברהם גלושקאָוו׳ן, שמריה׳ס נאכט-עזמה, האָם האָט זיך שעמעוודיג געקוקט אַהינטער, אַליין נעהנטער צו דער טהיר. אין פּאָראַויס, שליידערנדיג זיך און שטו-פּענדיג אַלעמען, האָט זיך געדרעהט אַנאַחמעריסענע, אַ שטור׳ע גויע, מיט בלויע ליפּען און רויטע, איינגעפאַלענע, פערשטורטע אויגען. דאָס איז געווען מאַריאַ, — אַ וואַסער-טרעגערין און אַ בעבילערקע, האָב האָט זיך געהאַלטען פאַר אַ בן-בית דאָ אין שטוב, גלייך ווי אין אַלע אַנדערע יודישע הייזער פון שטאָדט.

די דאָזן זיך געדרעהט אין רעכטען מיטען צימער, האָט זיך אַראָבגעלאָזט צו דער ערד און הויך אויפגעהויבען איהר צוריכען, פערשמוצט מיצען קליידעל, און סיהאָבען זיך אַרויסגעזעהן איהרע הויכע יוניישע שטיוועל; פון אונטער׳ן סיזעם האָט ביי איהר אַרויס-געשטאַרצט אַ פלעשיל בראַנפען, פערשטעקט מיט אַ פּאַפּיר׳ל, אַן עק פון אַ יום-טוב׳דיגער חלה, אַ פּיסעל פון אַ גאַנז, און אַליין, וואָס איז איהר שוין ניט געקראָכען אין איהר שכור׳ן האַלז אַריין:

— אל תירא עבדי יעקב! — האָט זי געזונגען מיט אַ הייזעריגען, בעזאָמען קול, אַוועקשטעלענדיג זיך בייַם סאַמע טיש און קוקענדיג מיט דעזה אַלעמען אין די אויגען אַריין.

— אל תירא עבדי יעקב! — האָט זי איבערגעחזר'ט, גראָב אַרויסרעדנדיג יעדעם וואָרט:

ניע פּוגאַיסיאַ באַרין יאַקאָב,
ניעט, ניעט, ניטשעוואָ,
ניע באָיסיאַ ניקאַוואָ,
קראָבע באַבאַ וואַרנאַוואָ!

און אַ חדשה מהגענדיג זיך וואַרנענטער אויפ'ן קנאַפּעל, האָט זי פּלוצלונג אַריינגעכאַפּט הימ'ן פאַר ביידע פּלייצעס, צוגעצויגען איהם צו זיך און הילכיג אַ קוש געטהון איהם אין באָרד.

אַ הויכער געלעכטער האָט אַרויסגעשאָסען בייא אַלע, וואָס זע־נען געשטאַנען אַרום און וואָס האָבען בוסלעכווייז פיל געמאַכט דאָס צימער, די קיך און די דונטערשטע צימערן.

פּאַשאַ, אַ הויכע, אַ יונגע קריסטין, אַ דיענערין, האָט הויך געלאַכט מיט איהר הילכיג יונג געלעכטער, צודריקענדיג זיך צו דער גראָבער שוואַרצער בתיה'ן און וואַרפענדיג העריבע ליעבליכע אויגען אויף דעם קוטשער סילקע'ן, וואָס האָט זיך בענוצט מיט'ן טיכעל און שטאַרק געדריקט אין זיין גרויסער קאַלטער האַנד העניע־מיכלע'ס קליין הענדעל, צוציהענדיג זי אַלץ נעהנטער און נעהנטער צו זיך.

— חאַ־האַ־האַ! — האָט ער ברייט געלאַכט מיט'ן גאַנצען מויל, דריקענדיג העניע־מיכלע'ס האַנד — חאַ־האַ־האַ! טערענטיעוואַ! טערענטיעוואַ! וואָס זאָגסטו איף איהר! חאַ־האַ־האַ.. נו, הרי־פּונשאַ! — האָט ער מיט אַמאָל ערנסט אַ געשריי געטהון—גענוג! דאָ איז פאַר דיר קיין אָרט ניט! קלייב זיך אַקאָרשט אַוועק מיט דיין חריפות וואו עס איז אין אַנאַנדער אָרט, דאָ טאָר מען זיך ניט נאַריש מאַכען.

ער האָט זי אָנגענומען פאַר ביידע אַקסלען און האָט זי אַרויסגעשטופּט פון טהיר מיט אַלע איבעריגע, וואָס האָבען אָנגעפילט דאָס פּאָרהויז.

דער עולם איז מיט אַ געשריי אַרויס דרויסען און מאַלה זייענען זייערע קולות פערשוואונדען געוואָרען אין דער קאַלטער פינסטערניש פון דער הערבסט־נאַכט.

דאָס דריטע קאַפּיטעל.

רב ישעיה האָט אָפּגעזאָגט די ברכה אחרונה, אַ קוק געטאָן אין פענסטער און האָט זיך אַנאַמאָל געשטעלט. די זון איז פערגאַנגען און אין גרויסען עס-צימער איז געוואָרען טונקעל. ביז איז געקומען די צייט פון מעריב, און רב ישעיה האָט געוואוסט, אַז אין „זיין מנין", אין דעם תמיד'ישען מנין, וואָס האָט זיך ניט לאַנג אויסגעטיילט פון דער גרויסער מתנגד'ישער שוהל און וואו ער איז געווען גבאי, וואַרט מען אויף איהם און אָהן איהם וועט מען זיך ניט שטעלן דאַווענען.

ער האָט זיך אָפּגעזעגענט מיט שמריה'ן, אַ האַווינש געטהאָן אַלעמען אַ גוט-יאָהר, האָט אַ שמיר געטהאָן מיט'ן האַנד די מזוזה און האָט זיך גיך אַלאָז געטהאָן פון צימער, צוזאַמען מיט יצחק צייטלין און נתן בערלין.

קיסין איז אַריבער אין דערביי'איגען שמריה'ס קאַבינעט וועלכען קיסין האָט פערנומען אויף איינינע טעג נאָך זיין לעצטען קומען פון וועג. ער האָט זיך אָנגעהויבען גריבלען אין זיין גרויסען לעדערנעם טשעמאָדאַן און דאָס אָנגעהויבען צו צוגרייטען די פאַפּירען, מיט די חשבונות, וואָס ער וועט באַלד האָבען צושטעלען דעם בעל-הבית. תנה'ן האָט סלאַווע איבערגעפיהרט צו זיך אין שלאָף-צימער, דאָרט זי אַהערגעזעצט, אַזוי ווי זי איז געגאַנגען, אין קאַפּאָטינקע, מיט די בענדער אין פעדערן, צו זיך אין איהר ברייט-אויסגעשלאָגענעם בעט. דאָ האָט זי מיט איהר פערטרויהט איינס פון יענע געשפרעכען, פאַר וועלכע זי האָט קיינמאָל נישט געפונען קיין בעסער אָרט, ווי ביי זיך אין בעט.

אין עס-צימער איז מיטלערווייל געוואָרען שטיל און לייריג. ביים פענסטער האָט זיך נור געזעהן רב שמריה'ס רוקען, — ער איז געשטאַנען שמונה-עשרה; ביי דעם צווייטען פענסטער האָט זיך געזעהן מירע'ס קאָפּ, מיט'ן גרויסען ווייסען ציפיק, וואָס האָט זיך אויך שטיל געשאָקעלט; זי איז ווידער געזעסען אויף איהר שטענדיג נעבען פענסטער, געהאַלטען די שפיץ פינגער אָן דער לייכט

פֿאַרפֿראָרענער שויב, און שטיל, מיט איהר אייגענעם אַלטען נגון — ווי זי האָט דאָס געטהאָן אין משך פֿון איבער פֿופֿציג יאָהר — האָט זי געזאָגט דעם „המבדיל".

יאָכעלע האָט זיך צוגעשוליעט אין ווינקעל, צווישען אייזען און צווישען אַלטער, דאָרט, וואו ס'איז אויף דער וואַנד געהאַנגען דעם פֿעטער שמריה'ס גרויסער שאָפּען-פוטער. ער האָט זיך טיעפֿער און טיעפֿער אײַנגעגראָבען מיט'ן פּנים, מיט דער נאָז, מיט די אויגען אין'ס פוטער, גלייך ווי ער וואָלט דאָרט זוכען עפּיס אַ בעהעלטעניש פֿון דעם אימעט און פֿערצווייפֿלונג, וועלכע ס'האָט געדריקט זיין פֿעריתומ'ט, קינדערש האַרץ.

ער האָט בכלל מורא געהאַט פֿאַר אַ בין-מנחה-למעריב, פֿאַר אַ שטילען פֿאַר-נאַכט, בעזונדערס אָבער פֿלעגט איהם שרעקען אַ שבת'דיגער פֿאַר-נאַכט, אָדער אַ מוצאי-יום-טוב'דיגער — די נאַכט, ווען ס'גייעט אַוועק דער ליכטיגער, פֿרעהליכער טאָג פֿון יום-טוב און פֿאַרקומט דאָס קאַלטע, פֿינסטערע, וואָכעדיגע לעבען, מיט זיין געשרייען, מיט זיין טומעל און הו-האַ, וואָס פֿערהאַקט פֿון איהם אַריין אין זיך אַלע יענע, וואָס זענען איהם טייער, און דאָס רייסט איהם אָב פֿון זיין מוטער, פֿון זיינע פֿעטערס, פֿון דער באָבע מירעל און פֿערלאָזט איהם אויף אַ גאַנצע וואָך איינעם אַליין מיט זיינע שאלות, מיט זיין פֿערצווייפֿלונג, מיט זיין אומעט.

ס'איז אָבער געווען נאָך אַ סבה, פֿאַרוואָס די שעה פֿון מוצאי שבת אָדער מוצאי יום-טוב פֿלעגט ביי איהם יעדעס מאָל אַרויסרופֿען אַ שווער געפֿיהל. ער האָט געוואוסט, אַז שבת און יום-טוב איז אַ טאָג, פֿון רוה ניט נור דאָ, אויף דער וועלט, נור אויך דאָרט, אין די הימלען — אויף דער אמת'ער וועלט, וואו ס'געפֿינען זיך די נשמות פֿון די געשטאָרבענע, און וואו עס זיצט אויך זיין פֿערשטאָרבענער פֿאָטער, רב זונדעל ברבי מאיר, פֿאַר וועמעס נשמה ער בעט נאָך יעדעס מאָל, ווען ער דאַווענט נור אַליין אין צימער. ער האָט געוואוסט, אַז אין די טעג ווייסען ניט די מתים פֿון חבוט הקבר. דער גיהנום איז פֿערמאַכט און זיינע פֿייער-

וואוינער רוהען, אָבער ווי נור ס׳קומט אָן דער פאַר־נאַכט, אויפ׳ן הימעל צינדען זיך אָן די שטערען, אין שוהל דאַוועגט מען אָב מעריב און מ׳זאָגט אָב דעם לעצטען קדיש יתום, עפענען זיך צוריק די טויערן פון גיהנום, און די מתים, וואָס האָבען נאָך אָקאָרשט הנאה געהאַט פון עונג שבת, הויבען ווידער אמאָל אָן ליידען חבוט הקבר...

ווער האָט דאָס איהם דערצעהלט, פון וועמען האָט ער דאָס געהערט?—צי אין חדר, עפּיס אין אַ ווינטערדיגען בין־מנחה־למעריב, בשעת די חדר־יונגלעך שלאָגען זיך צונויף אין אַ ווינ־קעלע נעבען אייוועו און דערצעהלען איינע די אַנדערע מעשיות, פון וועלכע ביי איהם שטעלען זיך קאַפּויער די האָהר אויפ׳ן קאָפּ און אַ פראָסט לויפט דורך אַלע זיינע ביינער, צי פון די ישיבה־בחורים, וואָס נעכטיגען אין קאָלפּאַקיער מנין ביי דער הויכער שוהל, אָדער די אַלטע ניאַניאַ פראַקאָפּיעוונאַ האָט דאָס איהם דערצעהלט אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, בשעת ער פלעגט זיך דרעהען און קעהרען ביי זיך אין בעטיל, זוכענדיג אַ מיטעל געגען זיין אונרוהיגען שלאָף? נאָר דער געדאַנק האָט אין איהם שטענדיג געלעבט און קיינמאָל פלעגט איהם דאָס הערצעל ניט קלאַפּען מיט אַזאַ שווערען, אומעטיגען וועהטאָג, ווי אין אַ מוצאי שבת, אָדער מוצאי יום־טוב.

יאָסעלע איז נאָך אַלץ געשטאַנען אונבעוועגט ביי זיך אין ווינקעל, איינגראָבענדיג זיך אַלץ טיפער און טיפער אין פוטער, גלייך ווי ער וואָלט דאָרט זוכען אַנ׳אָרט צו בעהאַלטען זיך פון זיינע רעיונות.

גלייך געגען איהם ניט אַראָבלאָזענדיג פון אים זיין שאַרפען קוק, איז געשטאַנען זיין טויטער פאָטער און אויף זיינע בלאַסע צונויפגעדריקטע ליפּען איז געווען אָנגעצייכענט עפּיס אַ מין בקשה אַ הייסע בקשה צו איהם, צו יאָסעלע׳ן (וואָרום אויב ער ליידט יאָ חבוט הקבר, איז פאַר וועמעס זינד, ווען ניט פאַר מיינע?—האָט יאָסעלע אַ קלער געטהון), ער זאָל זעהן ווי ווייט מעגליך מעכב צו זיין, פערהאַלטען דעם טאָג, אָבציהען די שוואַרצע שרעקליכע

נאַכט... אָבער דער זינגער, דויך איבער זײַן קאָפּ, איז יענער זײַט אַלמער. האָט אָהן רחמנות געקלאַפּט, געטיקעט, געטריבען די צײַט אַלץ העכער און העכער, אָנזאָגענדיג די לעבעדיגע, אַז די נאַכט גײט. די נאַכט קומט. די באָבע מירע האָט שוין געהאַלטען בײַ ענדיגען אידר „המבדיל", נאָר דער פעטער שמריה האָט זיך נאָך חוי ברידער געשאָקעלט בײַם פענסטער. ער איז נאָך ניט אויסגעשטאַנען קוין שמונה-עשרה און יאָסעלע האָט געוואוסט, אַז כל-זמן ער דאַווענט, איז נאָך דער יום-טוב ניט אַוועק, און האָט דאָס אידם נאָך אַ ביסעל בעהײַנט.

נאָר אַט האָט זיך דורך דער עטוואָס צוגעמאַכטער טהיר אַרײַנגעריסען אין פֿינסטערן צימער אַ פּאַס ליכט פֿון קיך, און דאָס צימער איז צעטײַלט אויף העלפט. דער פעטער שמריה האָט אָבגעטראָטען דרײַ טריט אַהינטער, האָט זיך אַוועקגעשטעלט, ווי אַ נײַג געטהון אין אַלע דרײַ זײַטען, דערזאָגענדיג שטיל די לעצטע פּסוקים... רבונו של עולם, צו וואָס האָט ער זיך אַזוי געאײַלט?..

— אַ גוטע וואָך, אַ גוט יאָהר! — האָט שמריה אַ געשריי געטהון, אויפֿכעדערענדיג זיך פֿון וואַנד, — און אין דערזעלבער מינוט האָט יאָסעלע אויסגעבראָכען מיט אַ געוויין.

מירע האָט זיך דערשראָקען אַ קעהר געטהון אַהין, פֿון וואַנען דאָס געוויין האָט זיך געהערט. זי האָט זיך אויפֿגעהויבען פֿון שטיהל און אַוועק זוכען יאָסעלען אין דער פֿינסטער.

— וואָס איז מיט דיר, יאָסינקע? — האָט זי אידם אָנגע-הויבען אַרומצוטאַפּען, — וואָס וויינסטו? דיר טהוט עפּיס וועה?

— ניין. באָבינקע, גאָרניט...

ער האָט אַ שמײַכעל געטהון און געשווינד אָבגעווישט די טרערען, וואָס זענען אידם געשטאַנען אין די אויגען.

— גאָט איז מיט דיר, קינד מײַנס, מ'טאָר ניט וויינען אויף אַ פֿולער וואָך... גאָט וועט אונז אַלעמען צושיקען אַ גוט יאָהר. דײַן מאַמע וועט פֿערדינען פֿיעל געלד, דו וועסט זײַן געזונד און וועסט וואויל לערנען בײַ דײַן נײַעם חבר'ן. אמת, יאָסינקע?

— יאָ-יאָ! — האָט זיך יאָסעלע אַ צאַפּעל געטהון מיט'ן

גאַנצען קערפּער און דאָס הערצעל האָט בײַ איהם נאָך שטאַרקער פֿאַרקלעמט.

— הײַסט װאָס, יאָסעלע, האַלט מיר אַלאָרײטש צו די הבדלה, — האָט צו איהם פֿרעהליך אַזױ געטהון דער פֿעטער שמריה, און האָט אַרױסגענומען פֿון הינטערן שפּיגעל אַ גרױסע, געפלאָכטענע הבדלה־ליכט, — װעסט זי הױך האַלטען, װעסט בעקומען אַ הױכע כלה, — רעכט?

יאָסעלע האָט מיט שמחה אָנגענומען די ליכט, װאָס האָט אַזױ גוט געשמעקט מיט װאַקס און האָט זיך אױסגעשטעלט נעבען פֿעטער.

— און איצט געה, צינד זי אָן אין קיך, און, אגב, װאַרעם זײַ מאַכע אַלעמען אַ חוף מהיון אַהער, — װאָרים בתיה קאָן נאָך בלײַבען אָהן הבדלה, און װעט ביז מאָרגען ניט װעלען טהון קײן האַנד אין קאַלט װאַסער. געה, אַלאָרײטש, חוף זײַ אַהער

יאָסעלע האָט זיך אַלאָז געטהון אין קיך און אין אַ מינוט אַחוץ געקומען צוריק, האַלטענדיג הױך איבער'ן קאָפּ די הבדלה־ליכט, װאָס האָט געברענט מיט אַלע אַכט פֿײַערלעך. הינטער איהם איז געגאַנגען בתיה, העניע־מיכלע און פּראָכאָרוכאַ, װאָס האָט אױך געהאַלטען פֿאַר אַ חוב אָבצוהיטען די קלענסטע יודישע מנהגים, צו װעלכע זי האָט זיך פֿון קינדהײַט אָן צוגעװעהנט, איסואַקסענדיג דאָ אין שטוב.

ר' שמריה האָט אָנגעגאָסען אַ גרױסען כוס װײַן, פֿיל ביז איבער די ברעגען, האָט איהם געגעבען אין דער רעכטער האַנד און האָט אָנגעהױבען הױך, מיט'ן נגון זאָגען: הנה אל ישועתי.

די װײַבער, צװישען זײַ אױך סלאַװע און חנה, װאָס זענען געקומען פֿון שלאָף־צימער, האָבען נאָכגעזאָגט נאָך איהם יעדעס װאָרט, פֿינקלענדיג דערבײַ מיט די אױגען, װאָס זענען נאָך ניט געװען צוגעװעהנט צום ליכט.

צום „בורא מאורי האש" האָט ר' שמריה צוגעטראָגען צום פֿײַער די פֿינגער, און קינדער, װאָס האָט אַרױסגעקוקט אױך אַ װײַלע פֿון קאַבינעט, האָט אױך געטהון דאָסזעלבע און האָט דערבײַ װעדה

ערנסט בעטראַכט זײַנע גוט אויסגעפּוצטע נעגעל, וועלכע ער האָט געטראָגען, מעשה פּראַנט, עטוואָס לענגער ווי מ'האָט געדאַרפט. ער האָט מיט אונגעדולד געוואַרט ביז דער בעל-הבית וועט ענדיגען הבדלה מאַכען און זיי וועלען זיך ביידע קאָנען נעהמען צו דער אַרבּייט, וואָס האָט זיך איבּער יום-טוב אָנגעקליבען זעהר פיעל.

די הבדלה האָט זיך געענדיגט; ר' שמריה האָט אָבּגעזאָגט „בורא מיני בשמים", צוגעטראָגען צו דער נאָז דעם הויכען זילבערנעם הדס, אָנגעשמעקט זיך און אַוועקגעשטעלט צוריק אויף זײַן אָרט, אָבּגעטרונקען פון כוס מעהר ווי אַ העלפט און דאָס איבּריגע אויסגעגאָסען אויפ'ן טאַץ. יאָסעלע האָט געשווינד פערלאָשען די הבדלה אין דעם אויסגעגאָסענעם וויין.

אין צימער האָבען זיך אַלע געטומעלט צו דער אַהיים. פּעשאַ האָט זיך אויסגעקליבען אויף אַ טאַבורעט און האָט אָנגעצונדען אין גרויסען מעשענעם הענג-לײַכטער עטליכע דיקע חלבּענע ליכט. בתיה, מיט הענגע-מיכלען האָבען אָנגעהויבען צו צונעמען פון טיש, אָפּשטעלענדיג די גלעזערנע כלים באַזונדער און די זילבער באַזונדער. ר' שמריה איז אַוועק אין קאַבּינעט, האָט אַראָפּגענומען פון זיך דעם שוואַרצען לאַנגען ראָק, אָנגעטהון אַ חלאַט און האָט זיך אַוועקגעזעצט אין זײַן ברייטען שטוהל בײַם שרײַב-טיש. קוסין האָט איהם דערלאַנגט די בריעף מיט די פּאַפּירען, וואָס האָבען זיך אָנגעקליבען פאַר די דרײַ טעג יום-טוב, און באַלד טאַקע האָט זיך פון צימער דערהערט דאָס קלאַפּען פון גרויסען הילצערנעם „שטעמפּעל" און דאָס סקריפּען פון דער גרויסער געניטער פעדער בײַ ר' שמריה'ן אין האַנד.

חנה האָט זיך אָנגעהויבען אײַלען אַהיים און געזעגענען זיך מיט מיריאַן.

— וואָס אײַלסטו זיך, חנה'לע? — האָט זי סלאַווע אָנגעהויבען אָפּצוהאַלטען, ניט אָפּטרעטענדיג פון שאַפע, וואו זי האָט פאָרזיכטיג צושטעלט אויף דער איבּערשטער פּאָליצע, אַרומגעשלאָגען מיט ווײַסע פּאַפּיר, די גלעזערנע און פּאָרצעלײַנענע כלים, —

דיך נאָך אַ חילע: מיר האָבען זיך דאָך כמעט ניט דורכגערעדט.

— ניטאָ קיין צייט, מיין טייערע; אין דער־היים איז כמעט קיינער ניט געבליבען, און מאָרגען איז דאָך דער יריד, דו ווייסט דאָך, און איך בין נאָך גאָרניט פאַרטיג.

— אָבער ניט דו פאָהרסט דאָך אויפ׳ן יריד?

— ניט איך, און דאָך דאַרף מען אויף אַלץ אַכטונג געבען, אַלץ דורכמאַכען אַליין מיט די אייגענע הענד; אָהן מיר וועלען זיי דאָרט אַלע פערפאַלען ווערען.

— איך ווייס, איך ווייס, אַז דו ביזט ביי אונז, קיין עין הרע, אַ אשת חיל. מיינער האָרכט דאָס מיר אויך אויף: זאָגט ער, זעה, וואָסערע געשעפטען די טהוט אויף, דעם גאַנצען באַגיסמחאַט פירט זי פאַר דער נאָז.

זי האָט צוגעמאַכט דעם שאַפ און צוויי מאָל אַ דרעה געטהון דעם שליסעל.

— יאָט וואָס איך וועל דיר אַ בעט טהון, חנה׳לע: דו וועסט זיך אפשר מטריח זיין נעהמען מיט זיך יאָסעלען? ביי מיר זענען אַלע פערטיגען און איך האָב איהם ניט מיט וועמען אָבצושיקען. דערפיהר איהם ביז דער־היים אָדער פערפיהר איהם גלייך אין חדר; רבקה איז שוין מסתמא דאָרט; זי איז דאָך ביי אונז אויך פון די בריות.

— ניין, די מאַמע האָט געזאָגט, אַז זי וועט היינט אין חדר ניט געהן, — האָט זיך יאָסעלע אַריינגעמישט, — אָבער איך האָב קיין מורא ניט; איך וועל אַליין געהן, נישקשה.

— דו האָסט קיין מורא ניט? זאָג מיר אָבער, יאָסעלע, ווער הויבט עס אָן דער ערשטער צו וויינען פאַר־נאַכט, אויב גאָר מען צינדט ניט אָן אַזוי גיך די ליכט? נאַ?... נו, נו, איך לאַך—האָט זי זיך אַ חאַפּ געטהון און האָט אָנגעהויבען אָנצו־טהון איהם דאָס קורצע מאַנטעלע און אַרומבינדען מיט אַ וואַלענען שאַלכעל.

— זָעה, יאָכעלע, זאָלסט זיך ניט פֿונאַנדערשפּילען, וועסט זיך, חלילה, פֿערקיהלען. און זאָג דער מאַמען, אַז מיר זענען אויף איהר ברוגז: דעם גאַנצען טאָג האָבען מיר אויף איהר געוואַרט און זי איז ניט געקומען.

זי האָט איהם אַ קוש געטהון אין שטערן, האָט זיך צו-קושט מיט הנה'ן און האָט זיי בּיידען בּעגלייט בּיז צו דער טהיר.

ס'איז געשטאַנען אַ העלע, קאַלטע הערבּסט-נאַכט; די לבנה האָט נאָר-וואָס אַרויסגעקוקט פֿון הינטער דעם שמאָלען, שפּיציגען דאַך פֿון דער גרויסער שוהל, וואָס האָט זיך הויך געצויגען אין הימעל אַריין, האָט זיך דורכגעשלאָגען דורך די הויכע סלופּעס, וואָס מ'האָט נאָך ניט געהאַט אויסגעענדיגט פֿון דעם הויכען אוניאַטישען קלויסטער, פֿון דעם „הייליגען גייסט" — וואָס מ'האָט נאָר-וואָס געענדיגט בּויען האַרט נעבּען שוהל — און האָט אָנגעהויבּען צו שפּיעלען אויף דעם הויכען אייזערנעם שפּיץ פֿון דעם אַלטען ראַטה-הויז, וואָס איז געשטאַנען אין רעכטען מיטען מאַרק.

די טויערן זענען געווען אָפּען. גרויסע וועגען מיט סחורה, וואָס זענען צוליעב יום-טוב אָבּגעשטאַנען אויף יענער זייט טויער דעם גאַנצען טאָג, האָבּען אָנגעהויבּען אַרויסצופאָהרען אויפ'ן הויף איינער נאָך דעם אַנדערן. דאָ איז געווען פֿלאַקס, ליין, זוימען, וואָס פֿלעגען אָנפילען בּיז אין דער הויך די הויכע דריי-גאָרנדיגע שפּייכלער, וואָס האָבּען זיך געצויגען אין צוויי שורות אויפ'ן צווייטען הויף; דאָ פֿלעגט מען עס אויסאַרבּייטען, איבּערפּאַקען, טיילען און צושיקען פֿון טויער — אָדער לינקס, אויף סמאָלענסקער טראַקט, קיין פּאָריעטש, סמאָלענסק און וויאַזמע, אָדער רעכטס — אויף פּעטערבּורגער טראַקט, קיין נעוועל, אָפּאָטשקע, פּסקאָוו. אין הערבּסט און זומער, בּשעת די זוינגע פֿלעגט זיך עפֿענען, פֿלעגט די סחורה געהן אויפ'ן וואַסער קיין וויטעבּסק, פּאָלאָצק, דענעבּורג און ריגאַ. און גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט פֿלעגען דאָ רוישען די זוימען-שיטער, און דער אָבּקלאַנג פֿון דעם גערויש פֿלעגט הויך און ווייט שטעהן אַרום און אַרום; הינדערטער וואַ-בּייטער האָבּען פֿון אין דער-פֿריה בּיז אויף דער-נאַכט געטרעפּעלט

דיגע פלאַקס מיט גרויסע הילצערנע מעסערס, — און געדיכטע האָל־
קענס פון שטויב זענען געשטאַנען הויך איבער ווייסע קעפּ, אַראָבּ־
געפאַלען אויף ווייסע האָר, אויף ווייסע פּנים׳ער, אויף די האַרטע
אויסגעטריקענטע ליפּען, אויף דער פּאָרלאָגע, אויף די ווענד, אויס׳ן
באַלקען, אויף די שפּינוועבס, אין די ווינקעלעך, אויף די טהירען,
פענסטער און הענגער, העכער אויף די קוימענס, אויף די שטאַנגען,
אויס׳ן רוקען פון דאַך. גאַנצע בערג מיט קלאָטשע פלעגט יעדע
וואָך בעדעקען דעם הויף און יעדע וואָך אַראָבגעפיהרט ווערען
צום ברעג טייך, כדי אָבצורייניגען אויס׳ן הויף אַנ׳אָרט פאַר נייע
בערג. די משרתים פלעגען איבערטעהן פון איין שפּייכלער אין
צווייטען, אומעטום געפינען, וואָס צו טהון, אומעטום געפינען אַר־
בייט; יעדער האָט געטהון זיינס, איינער האָט ניט געשטערט דעם
צווייטען. די מאַשין, וועלכע עמיצער האָט עפּעס אַהערגעלאָזען,
איז געגאַנגען אַלץ פאָראויס, אָהן אַנ׳אויפהער, און קיינער, אפילו
די, וועלכע האָבען זי אַליין געלאָזט, זענען שוין ניט אימשטאַנד
געוועזען אָבצוהאַלטען זי צוריק.

נור דער הייליגער טאָג פון שבת איז בכח געוועזען אָט די
גרויסע מאַשין אָבצושטעלען אויף אַנדערטהאַלבען מעת-לעת. און
יעדען פרייטאָג, ווי נור דער גרויסער שטאָרט-זייגער פון ראַטה־
הויז פלעגט שלאָגען זיבען (ווינטער-צייט מעהר ניט ווי צוויי),
פלעגט די אַרבייט מיט אַמאָל אָבגעשטעלט ווערען. די ברייטע
טהירען פון די שפּייכלער פלעגען צוגעמאַכט ווערען, סיפלעגען
קלאַפּען די אייזענס, קלינגען די גרויסע אייזערנע שליסלען; די
אַרבייטער פלעגען אַרויסשטעהן אַלע מיט איין מאָל: איינע פלעגען
אַוועק אין קאָנטאָר נאָך שכירות, די צווייטע פלעגען זיך אַוועק־
לאָזען אין מרחץ; די טויערן פלעגען פערשלאָסען ווערען און
אַ יום-טוב׳דיגע שטילקייט האָט אין גאַנצען הויף געהערשט ביז
דער צווייטער נאַכט. קוים פלעגען זיך אָבער די ערשטע שטערען
בעווייזען אויס׳ן הימעל, האָבען די גרויסע רוישענדע זימען-שיטער
ווידער אַמאָל אָנגעהויבען רוישען, און די אַרבייט, וואָס איז געוועזען
אָבגעשטעלט אויף העכער ווי דרייסיג שעה, האָט זיך ווידער אָנגע־
געוועזען אָבצושטעלען זי צוריק

הנה האָט אָנגעטהון איהר פורטים אױף'ן צװײטען אַרבעל, האָט עטװאָס אױפגעהױבען דאָס קלײדעל, האָט זיך פאַרזיכטיג אַראָבגעלאָזט פון די גלײטשיגע, עטװאָס צו־געפרױרענע טרעפ און איז אַװעק איבער די הילצערנע ברעטער אין הױף אַרײַן. פון אַלע זײַטען האָבען זיך בעקאַנטע פױערים צו איהר געטױגט, אָראָב־געהטמענדיג די היטלען.

— פּראָהאָר, הײ?

— איך.

— מיט װאָס ביזטו געקומען?

— מיט פּענקע.

— סחרען?

— סיקסאַ!

— אײַזענע!

— פּריצישע.

— װי טײַער?

— כ'װײס ניט.

— ני, און דעם הונ? האַ? פּראָהאָר, האָסט דאָך געזאָגט, אַז צו פּאָקראָװ װעסטו בעצאָהלען.

— הנה, די דיכער, כ'װעל בעצאָהלען.

— נו, גוט, כ'װײס: דו דאַרפסט, חלילה, מײַנע ניט... אָבער זאָג מיר, ברודער, װי אַזױ רעכענסטו צו סאָהרען צוריק: אױף אַדאַמאָװע אָדער אױף סענטיורעס?

— אױף סענטיורעב.

— נו, װעל איך דיך בעטען אַ געלעגענהײט, זאָג אַקאָרשט װאַנקע פּעסטױניען, ער זאָל מיר אָפּברײנגען מײַנע קאַרטאָפעל. נאָך „איליאַ פּראָראָק" געקױפט בײַ איהם דרײַ אַכטעל. װי װערט דאָס אױס? געלד גענומען און די סחורה ניט געבראַכט. װעסט זאָגען?

פּראָהאָר האָט אָנגעהױבען צו קראַצען די פּאָטילניצע.

— זאָגען קען מען, אָבער װאָס איז די פּעולה? ער װעט זיך אױסרײדלען... אגב, װעט ער פאַר־טאָג אַװעק אױף'ן יריד,

ער וועט דאָך ניט זיצען אַזאַ טאָג בײַ זיך אין דער־היים! מיט דעם מײדעל וועט ער אַוועק: אַ הײליגע איז זי — הײלט מענשען, און פערדיענט.

— פערדיענט — און שלעפּט זיך אַלײן אַרום מיט דער טאָרבע, גלײך ווי זי וואָלט לײדען הונגער, — האָט זיך דערהערט פון הינטען עפּיס אַ קול

— מיט דער טאָרבע? און טאָמער דאַרף דאָס אַזוי זײן? טאָמער האָט דאָס איהר די הײליגע מיטער געהײסען? מיר קאָנען דען וואָס וויסען?

חנה האָט גענומען יאָסעלען פאַר'ן האַנד, צוזאַמען מיט איהם אַרויס פון הויף און איז אַוועק רעכטס.

אויפ'ן מאַרק האָט זיך אומעטום געפיהלט אַ גרויסע בעוועגונג נאָך דרײ טעג רוה. אין דער פערפרויערענער לופט איז געשטאַנען אַ געררויש פון אַלערלײ קולות: טהירען האָבען זיך געעפענט און צוגעמאַכט, וועגען האָבען געסקריפּעט, רעדער האָבען געקלאַפּט איבער דער הויכגעפרוירענער בלאָטע, פעסטגעוואָרט און האַרט ווי אַ שטײן. בײַ די קראָמען האָט מען אָנגעלאָדען פוהרען מיט אײזען, מיט מאַנופאַקטור, באַקאַלײ און נאָך אַנדערע. מענשען זענען אַזוי ווי שאָטענס אַרומגעגאַנגען, געשרײען, זיך געבײזערט, גע'אכט. יעדער פון זײ האָט זיך געפלײַסט פריהער פון אַלעמען פאַרטיג ווערען מיט זײן פוהר און אַרויספאָהרען וואָס גיכער אויפ'ן וועג, וואָס האָט זיך געצויגען פון מאַרק איבער איליאינסקע גאַס פאַרבײַ דעם גרויסען אוניאַטישען קלויסטער פון „הײליגען איליאַ", ווײַטער איבערן בריק אויף דער ווילזשקע און נאָך ווײַטער, פאַרבײַ דעם בית־עולם אויף טאָראָפּעצער וועג. יעדער האָט געוואָלט דער ערשטער קומען צום מאָרגעדיגען יריד אין דערפעל טשעפּלי, כדי צו פערנעהמען אַ בעסערע אָרט און בעסער פונאַנדערצולעגען זײנע סחורות.

חנה האָט זיך אויף אַ ווײַלע אָבגעשטעלט, ווײַל ס'איז געווען אומעגליך אַריבערצוגעהן די גאַס, וואָס איז געווען אינגאַנצען פערשטעלט מיט פוהרען. זי האָט אויפגעשטעלט דעם לאַנגען

קראַגען פון איהר בורנוס און האָט זיך, ניכר, געשעמט מיט איהר יום־טוב׳דיגען פוץ, וואָס האָט אַזוי ניט געפּאַסט צום וואָכעדיגען מאַרק־טומעל אַרום און אַרום.

ס׳איז פאַרבייגעפאָהרען זעליג ברוסאָוואַנסקער, אַ הויכער, אַ שוואַרצער יוד אין אַ פוטערשען פעלץ. ער האָט נידעריג אונטערגעבויגען די פיס, כדי צו לאָזען אויפ׳ן וואָגען אַנ׳אָרט פאַר צוויי קעלבער, אַ פּאָר שעפּסען און עטליכע זעק מיט קאַרטאָפעל. ער האָט אויף אַ ווײַלע אָפּגעהאַלטען דאָס פערד און האָט דורכגעלאָזען דעם קבואָנדז טאַראַשקעוויטש׳ן, וואָס האָט זיך אויך ערגיץ וועהר געאײַלט און אונגעהאלדיג געשטויסען זיין קוטשער אין פּלייצע, ער זאָל פאָהרען וואָס גיכער. טאַראַשקעוויטש האָט דערקענט די ראַטמאַנשע, האָט זיך צו איהר פרײַנדליך אַ נויג געטהון, צוטראָגענדיג די שפּיץ פינגער צום ברעג פון זיין גרויסען קיילעכדיגען שוואַרצען הוט. איצע נאַחומאָווסקי איז דורכגעפאָהרען האַרט נאָך איהם, שטעהענדיג אויפ׳ן וועגעל, וואָס איז אויסגעשפּאַנגען אויף יעדיגען בעטגעל, און האָט געזעהן דערביי אויסצומיידען די גרויסע שוואַרצע קוה, וואָס איז געגאַנגען צוגעבונדען פון הינטען צו זעליג׳ס פוהר. ס׳זענען פאַרבייגעגאַנגען צוויי קריסטינס: דאַריאַ קאָסאָמשעווסקאַ און אַגאַטאַ איוואַנאָווא; ביידע זענען זיי געווען הנה׳ס גוטע בעקאַנטע — ווייל זיי פלעגען נעהמען ביי איהר אויף באָרג וואַלין אין מעהל, מיט וועלכע זיי האָבען געהאַנדעלט אויפ׳ן מאַרק. ביידע האָבען זיי זיך פערקוקט אויף די לאַנגע פעדערן אין בענדער, וואָס האָבען זיך פון הנה׳ס ציפּיק געטראָגען אויפ׳ן ווינד, און האָבען זי ניט דערקענט.

הנה האָט גענומען זאָליען פאַר דער האַנד, האַסטיג דורכגעלאָפען מיט איהם צווישען צוויי פוהרען און איז אַריבער אויף די צווייטע זייט גאַס. פון אַנ׳אָפענעם טויער, איבערהאַקענדיג זיי דעם וועג, איז אַרויסגעפאָהרען אַ פוהר, דורך ביז אויבען אָנגעפּאַקט מיט שוואַרצע געווענטענע קאַרטוזען און גרויסע פוטערשע וואַרימע פעלצען. גאָר אויבען, עפּיס אויף אַ ברעג פון אַ קליין ברעטעל, איז זיך געזעסען אַ לעבעדיגער יונגער אַרבייטער, און

אַ מײדעל האָט זיך אױפגעהױבען מיט אײן פוס אױפ׳ן ראַד פון װאָגן און האָט איהם דערלאַנגט עפּעס אײנגעװיקעלט אין אַ װײס פּאַפּיר.

— גלאה! — האָט יאָמעלע דערקענט װײטער מױד.

די איז געשװינד אַראָבגעשפּרונגען פון װאָגן און איז צוגעגאַנגען צו איהם.

— יאָמינקע? הערסטו! און איך גײה דאָך נאָך דיר. די מאַמע האָט מיך געשיקט... דאָס איז מײנער אַ קרוב... זיסע איז דאָס — האָט זי זיך אָנגעהױבען צו פערענטפערן, בעהאַלטענדיג דאָס פּנים, גלײך װי זי האָט זיך פערשעמט און איז געװאָרען רױט — ער פאָהרט אױפ׳ן יריד מיט׳ן בעל־הבית׳ס סחורה, בין איך זיך מיט איהם געקומען זעגענען.

די האָט אַ פרעהליכען שמײכעל געטהון, האָט גענומען װאַליען און איז אַװעק צוזאַמען מיט איהם.

הנה האָט זיך פערקיהרעװעט אין פּעטערבורגער גאַס, װאָס איז געגאַנגען גלײך צום טײך, און װאו, ניט װײט פון ברעג, איז געשטאַנען איהר הױך צװײ־גאָרנדיג הױז צוזאַמען מיט אַ שײנק און מיט חצר קראָם. דאָ איז געװען שטיל, מעהר נישט געבען רעכטען שװעל פון שײנק, מיט׳ן פּנים צום רינשטאָק, מיט הײט־פונאַנדערגעװאָרפענע הענד, איז געלעגען חצר שוסטער פּיעטקע אַזאַרקעװיטש, װאָס פלעגט דוקא אַזױ און ניט אַנדערש ענדיגען זײן אַרבײטס־טאָג.

מיט אַ מינע פול עקעל איז זי אַרומגעגאַנגען דעם אָרט, װאו ער איז געלעגען, האָט אױפגעהױבען דאָס קלײדעל און האָט זיך גענומען פאַר׳ן הענדטיל פון טהיר. נאָר דאָ האָט ער זי אָפּגעשטעלט.

— האַנקאָ! — האָט ער אַ געשרײ געטהון, אָנהאַפּענדיג זי פאַר׳ן פאָדאָל — האַ—אַ—נקאָ!

ער האָט זיך אַװעקגעזעצט און זײנע צורײסענע הױזען מיט׳ן הױלען גוף אױף די פערפראָרענע ערד און האָט אָנגעהױבען שטאַרק קלאַפּען מיט׳ן קולאַק אין זײן פול־בעװאַקסענער ברוסט.

— האַ—אַ—קאָ.

זי האָט זיך האַסטיג אַרום געטהון און איז אַריין אין צימער.

אַזאַרקעוויטש איז צוריק אַנידערגעפאַלען אויף זיין אָרט נאָך מיט מעהר כח, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען.

און אין דער שטילער, קאַלטער הערבסט-נאַכט האָבען זיך לאַנג און ווייט אַרום געהערט זיינע שכור'ע געשרייען.

דאָס פּיערטע קאַפּיטעל

דער פּאָגראָמער יריד אין דערפיל טשעפּלי האָט בעזונ-דערס אויפגעלעבט פון יאָהר 1775 אָן, ווען דער פּאָלאָצקער אוניאַטישער אַרכיבישאָף איראַקלי ליסאָווסקי האָט בעפּוילען — פון שטאָרט אַהער אַריבערצוטראָגען דעם הילצערנעם אוניאַטישען קלויסטער פון הייליגען איליאַ.

דער גרויסער, אויף אַ לאַנגען שטח פונאַנדערגעוואָרפענער אוניאַטישער דעקאַנאַט האָט געפּאָדערט אַ בעזונדערע השגחה אויף זיך פון די אוניאַטישע גייסטליכע — ווייל בראש פון דער בע-פעלקערונג וועלען דאָ געשטאַנען די רייכע קאַטוילישע פּריצים, וואָס האָבען געהאַט אַ גרויסע עקאָנאָמישע ווירקונג אויף די אָרימע מאַכטלאָזע פּויערים, דורכאויס אוניאַטען.

צוויי מאָל יעהרליך פלעגט כמעט די גאַנצע אוניאַטישע בעפעלקערונג פון אַלע אַרומיגע דערפער זיך צונויפזאַמלען אַהער, בריינגענדיג מיט זיך, צו די שטיינערנע טרעפּ פון דעם אַלטען הילצערנעם קלויסטער, איהרע פערצווייפלונגען און דאגות, איהרע זיפצען און בקשות, און אַ.ב. אויך אַלץ, וואָס ס'פלעגט איהר בריינ-גען די לאַנגע שווערע אַרבייט אין יענע וועניגע שטונדען, וואָס האָבען אָנגעהערט איהר און ניט די פּריצים. דאָ פלעגען די אַרומיגע פּויערים פערברייניגען נאָר איין טאָג אין הייליגער איי-ניגונג מיט גאָט און גייסטיגער אייניגונג צווישען זיך, כדי אומ-צוקעהרען זיך אויף מאָרגען צוריק צו זייער שווערער לעבען פון דריקענדער קנעכטשאַפט, וואָס איז אין גרונד ניט געווען אַזוי

שוואַכער, ווי אין דעם קאַנט. נאָר־וואָס אָבגעריסענעם פון פוילען און פעראייניגט מיט רוסלאַנד.

דעם 1־טען אָקטאָבער 1823 האָט דאָס קליינע דערפיל טשעפלי אויסגעזעהן ווי אַלע יאָהר אין דעמזעלבען טאָג. אַזוי ווי אַלע יאָהר אין דעמזעלבען טאָג האָט דער הויכער קלויסטער־הויף צום הימעל געצויגען זיין אייזערנעם אויסגעמאָלטען שפּיץ מיט׳ן שוואַר־צען אייזערנעם קרייץ, אַרומגערינגעלט מיט לאַנגע שפּיציגע זיילען; ווי אַלע יאָהר אין דעמזעלבען טאָג, האָט די גרויסע קופּערנע גלאָק געוואָרפען פון אויבען אַראָב איהר יום־טובדיג רופען, און אַזוי ווי אַלע יאָהר אין דעמזעלבען טאָג איז צו איהר אַנטקעגע־גען אויפגעשטאַנען פון דער ערד דאָס וואָכעדיגע געריש פון טויזענדער מענשען, וואָס האָבען געקויפט, פערקויפט, גענאַרט, גע־דונגען זיך, געשוואָרען, געשלאָגען — געטהון אַלץ, פון וואָס עס חלשט זיך דאָס מענשען־לעבען... צוויי וועגען זיי געווען: איינע האָט זיך שטיל און לאַנגזאַם געגאָסען פון אויבען, דערמאָהנענדיג די ערד וועגען הימעל, די צווייטע האָט זיך אונגעדולדיג, האַסטיג געריסען פון אונטען אין דער הויך, כדי צו דערמאָהנען דעם הימעל וועגען דיזער ערד. און די לופט, אַ שטילע און אַ קאַלטע, האָט זיי ביידען איינגעוועבט אין זיך, ווי די וואָלט וועלען מאַכען צווישען זיי אַ פשרה, און ביידענס קולות אונבעוועגט געהאַלטען הויך איבער די קעפּ פון דעם גרויסען רוישענדען עולם אַרום אויפ׳ן פעלד, איבער דער גרויסער פערטעל־וואַכטער אָזערע אונ־טער׳ן באַרג און דעם גרויסען פערשלאָפענעם וואַלד אויף יענער זייט טייך. . . . . . .

דער עולם האָט זיך, ניכר, נאָך ניט פונאַנדערגעשאָקעלט. די בעוועגונג האָט נאָך ניט דערגרייכט איהר אמת׳ן שוואונג. ס׳איז נאָך געווען פריה און אין דער שוואַרצער מאַסע פון מענ־שען האָט מען נאָך געקאָנט מערקען איינציגע ליניען, איינציגע ריכ־טונג־פונאַנדערצייכענטע שורות, צווישען וועלכע ס׳האָט זיך לאַנג־זאַם געטראָגען, ווי דאָס וואַסער אין אַ נאָר־וואָס געעפענטען טייך, אַ שטראָם פון לעבעדיגע מענשען, וואָס ווייסען, אייגענטליך,

וואוהין מען טרייבט זיי, ער ווייסען ניט פון וואַנען מען יאָגט זיי.

דער הויפּט־שטראָם האָט זיך אָנגעהויבען ערגיץ פון דעם רעכטען ווינקעל, וואו דעם פּריץ'ס גאָרטען האָט זיך שאַרף אַריינגעשניטען אין דער מאַסע מענשען, צוטיילענדיג זיי אויף צווייען. פון דאָרט האָט ער זיך געטראָגען לינקס און צווישען ביידע שורות נאָר־וואָס אויפגעשטעלטע דערווייליגע ביידלעך מיט סחורה געצויגען זיך צום הילצערנעם פּאַרקאַן פון קלויסטער. דאָ איז ער געוואָרען ברייטער, האָט אַריינגענומען אין זיך נאָך איינציגע קלענערע שטראָמען און שוין צוזאַמען מיט זיי געגאַנגען ווייטער ביז צום טייך. דאָ, שוין גאָר ביים ברעג, האָט ער זיך צוטיילט אויף דרייען: איין טייכעל איז אַראָבגעפאַלען גלייך אַראָב צו דעם שטיל־פּעתליווערטען וואַסער; דאָס צווייטע איז אַוועק רעכטס, און איבער דעם פערפראָרענעם, אָבגעשניטענעם פעלד, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי אַ נידעריג אָבגעשאָרען קאָפּ, געלאָפען ווייטער ביז צום וואַלד; דאָס דריטע טייכעל האָט זיך אַ נעהם געטהון גלייך צוריק, האָט זיך געצויגען ביז דעם הויכען שיינק, וואָס איז געשטאַנען האַרט נעבען פּריץ'ס פּאַרקאַן, האָט זיך דאָ אויף אַ ווײַלע אַוועקגעשטעלט פערצווייפעלט און ווידער אַריינגעגאָסען זיך אין הויפּט־שטראָם.

דער גאַנצער איבעריגער פּלאַץ איז געווען בעדעקט מיט איין און דערזעלבער אונבעוועגטער מאַסע און מעהר נישט וואו־ניט־וואו פלעגען פון איבער אַרויסשפּרינגען איינציגע פאַרבען און שרייען מיט זייערע ווייסע, גרינע, רויטע פלאַמען אויף דעם שוואַרצען פאָן פון דעם אַרומיגען לעבען.

הינטער דעם קלויסטער, אויף יענער זייט פּאַרקאַן, נעהנטער צו דער אָזערע, זענען געלעגען אָנגעוואָרפען אויף דער ערד גאַנצע בערג מיט הילצערנע כלים, עמער, צעבערס, דייזשעס, לאָפּעטעס, מולטערס און מענשען, וואָס זענען אַרום זיי אַרומגעגאַנגען, און האָבען אויסגעזעהן ווי קליינע שוואַרצע ווערים, וואָס זענען בעפאַלען אַ גרויסען ווייסען קעפּעל קרויט. ניט ווייט פון דאָרט, נעהנטער צום מיטען, אויפ׳ן בערגעל, האָט זיך אַרויסגעזעהן אַ קליינער

פלאַץ, ליידיג פון מענשען, נאָר אינגאַנצען פערשטעלט מיט כּלעהליי ליימענע כּלים. גרויסע און קליינע טעפּ, לאָהאַנקעס, קריגעלעך, טעלער, און ווידער טעפּ, און ווידער קריגעלעך, האָבען זיך געשטויסען איינע אָן די אַנדערע, און די בעל־הבית׳שע ווייבער, וואָס איז געשטאַנען איבער זיי, האָט אויסגעזעהן, ווי אַ הוּן, וואָס היט איהרע קינדער. זי האָט גלייכגילטיג געקוקט, ווי פאַרביי־געהענדער פלעגען זיך אָפּשטעלען נעבען איהר סחורה, אויסקלייבען נעמען אַ כלי, קלאַפּען מיט די הענד אָן דעק און צוהערען זיך צום קלינג. זי האָט געקוקט, ווי קליינע קינדער פלעגען זיך מיט אָבשײַ אָפּשטעלען אויף אַ מינוט נעבען די אַרויסגעשטעלטע אין אַ לאַנגער שורה ליימענע פערדלעך, מיט קורצע אָבגעהאַקטע הויר׳שע מײַלער, כדי אַ פייף טהון אין זיי און אַוועקשטעלען צוריק. זי האָט געוואוסט, אַז דאָס זענען ניט קיין קונים, נור זי האָט זיך ניט געוואונדערט, וואָס זיי מאַכען זיך אַ שפּיעל פון דעם, וואָס האָט איהר און אַלע איהרע אייגענע געקאָסט אַזוי פיעל געזונד און אַרבייט.

לינקס איז געשטאַנען אַ חאַלה מיט אויפגעהויבענע האָלאָבּי־ליעס פון פויערישע פוהרלעך. דאָ זענען געזעסען חעניגער מענשען, ווי אַנדערס־וואו, און די אויסגעשפּאַנטע פערד זענען געשטאַנען צוגעבונדען הינטער די פוהרען. אויף איינעגע פון די פוהרען זענען געזעסען פויערטעס, אויסגעפוצט אין הויטע שיכלעך און אין קרעלען, אָבער מיט אומעטיגע פנימ׳ער און אַראָבּגעלאָזטע קעפּ. זיי האָבען מיט אַנגסט און מיט קנאה געקוקט אין דער ווייטען, וואו זייערע מאַנען זענען שוין פון אין דערפריה אָן געווען פערטהון אין האַנדעל און זיי אַליין זענען געזעצן ווי צוגעשמידעט צו זייערע ערטער, צו דער פּאַסקודע רויזעגעכץ, וואָס איז געהאַנגען הינטען, צום בינטעל היי, וואָס דאָס פערד האָט לאַנגזאַם און מיטלאָז געקייט, זעענדיג אַזוי רוהיג און אַזוי פערמאַטערט ווי זיי אַליין.

אין רעכטען מיטען מאַרק איז געשטאַנען די מאַרק־וואָג. אונטער אַ קליין דעכעל האָבען שטענדיג געסקריפּעט צוויי גרויסע

אייזערנע שאלען, פעטאמען מיט סמאלע, בעשמאטען מיט מעהל, מיט זאלץ, מיט גרויפען. דא איז דער עולם געשטאנען געדיכטער ווי אומעטום, און דא איז געווען לעבעדיגער ווי ארום. די הויפט-ראליע האבען דא געשפיעלט יודען; זיי האבען זיך געשמיסען צווישען די פויערים, געהונדלט זיך, געהאנדעלט און זעגען עם געווען דער צענטראלער נערוו פון אלץ, וואס האט פאסירט דא ארום. זיי פלעגען איילענדיג אריבער פון איין פוהר צו דער צווייטער, ארויסנעהמען א בינטעל סחורה, עס ארומטאפען, שמעקען, פרובירען מיט די צייהן, לעקען מיט דער צונג, רייסען מיט די פינגער און קויפען פאר זיך אדער פאר אנדערע. דא האבען אפטער ווי אומעטום געקלונגען זילבערנע גאנצע און האלבע רובלס, און העל-פארביגע אסיגנאציעס, וועלכע די פויערים פלעגען מיט גרויס פארזיכטיגקייט טאפען אין די הענד, זעגען אפטער איבערגעגאנגען פון די יודען צו די פויערים און צוריק. דער קלויטשוואיט, סקארעדא, פלעגט זיך דא אויפשטעלען אפטער ווי אומעטום, שרעקענדיג די פויערים מיט זיינע ריין-אויסגעגאלטע וואנצען און לאנגען שווערד, וואס איז איהם געהאנגען ביי דער זייט; ער האט געקוקט און געזוכט, צי וועט זיך עפיס ניט טרעפען וואו-ניט-איז עפיס א סקאנדאל, וואס זאל האטש וויפיעל ס'איז פערענטפערן זיין אוננוצליך אהימגעהן צווישען די פוהרען.

— באנקעס! פיאווקעס!... וועמען דארף מען שטעלען באנקעס? — האט זיך דערהערט א געשריי און דער קלויטשוואיט האט א קוק געטהון אהינטער.

פון א הויכער, שווארץ-אויסגעפארבטער „בריטשקע“, שטארק איינגעשמידט אין אייזען און איינגעשפאנט מיט א יונגען, גוט-אנגעגעסענעם פערד, האט צו איהם געגריסט מיט זיין חארימער, אויסגעשטעפטער היטעל אין האנד דער בעקאנטער פעלדשער ארליק פאדליעקאר. דער קלויטשוואיט האט איהם אבגעשטעלט מיטן פינגער, צוגעגאנגען צו איהם און געגעבען די האנד.

— גוט מארגען, פאניע דעווירץ... ט, ווי געהט עס?

ער האט צו איהם נאדגט צוגעטראגען דריי צונויפגעדריקטע

פינגער, אַז אָרעליק האָט באַלד פערשטאַנען, וואָס ער מיינט. און באַלד טאַקע האָט ער אַרויסגענומען פון אונטערן בוזעם און אונ־טערגעטראָגען איהם אַ קליין שוואַרצע טאַבאַק־קעסטעלע, האָט עפּיס אַ דריק געטהון אַ פּרוזשינע, און דאָס דעקעל איז באַלד אָבגע־שפּרונגען מיט אַ קלאַפּ. דער קליוטשוואָט האָט מיט גרויס אַפּעטיט אַ ציה געטהון מיט דער נאָז, האָט זיך אַ ביסעל פערקרימט און אויס־געווישט מיט אַ טיכעל די לאַנג ניט געגאָלטע אויבערשטע ליפּ.

— זעה טיר, שעלמיעץ, דו לעגסט אַהין גאָרנישט?

— ניין, פאַניע קליוטשאַרוש, כמעט גאָרנישט: אַ ביסעלע אַש, עטוואָס געשטויסענעם פעפער, מעהר גאָרנישט...

ער האָט אַ ביסעל אַרויסגעדריקט דעם ברעג אַרבעל, וויַיט אָבגעשטעלט דעם גרויסען פינגער פון דער לינקער האַנד, אַריינ־געשאָטען אין דאָס קליינע גריבעל, וואָס איז געוואָרען דערביי אויף דער זייט פון דער האַנד, אַ שעהן ביסעל טאַבאַק, אַריינגעשלעפּט דאָס אַלץ אין נאָז און האָט זיך אפילו ניט אַ קרים געטהון.

— פון וואַנען פאָהרסטו דאָס?

— פון הויף. דעם סאַראַוניק אַנטיפּען טלוט געלאָזען. אַ ביסעל צו־שפּעט, נאָר נישקשה: וועט זיך אויפדויבען... זעה נור, צי האָב איך ניט פערשפּעטיגט אויפ'ן מאַרק, אַ?

— ניט פערשפּעטיגט, דער רעכטער האַנדעל! אָן בייט נאָך זעליג מיט די ציגיינער זיין פערדיל ערשט צום דריטען מאָל, בּדהיינט, צוויי מאָל דאַרף ער נאָך בייטען און סוף כל סוף קו־מען אַהיים אויף זיין אייגען פערד... האַ־האַ!

דער קליוטשוואָט האָט אַ שמייכעל געטהון און האָט מיט אַמאָל אַ וואָרט געטהון אַנ׳אונגעהיטען קיק אַרום זיך. ס'איז עפּיס געוואָרען אַנ'אַיינגלויף; מענשען זענען געלאָפען פון אַלע זייטען, שטופּענדיג זיך און לויפענדיג אַרום די פוהרען, וואָס זענען גע־שטאַנען אויפ'ן וועג. אַלע זענען געלאָפען צום קלויסטער.

— די הייליגע! די הייליגע! — האָט דער עולם אָנגעזאָגט איינער דעם צווייטען, און אַלע זענען געלאָפען פאָראויס.

דער קליוטשוואָט האָט שטאַרקער איינגעצויגען זיין גאַר־

בעל, איבערהעלעגט אויף דער זייט זיין שווערד און האט זיך
אויך אַוועקגעלאָזט אַהין, וואוהין אַלע זענען געלאָפֿן.

אַחוץ דעם הויכן שטיינערנעם אַרומצאַנג פֿון קלויסטער איז געשטאַנען אַ גרויסע מחנה מענטשן. אַלע האָבן געשוויגן און באַגייסטערט געקוקט אויף דער איבערשטער טרעפּ, וואו ביים באַלקע ברעג האָט זיך אין קאַנוואַלסיעס געצאַפּלט אַ מיידעל פֿון אַ יאָהר דרייצען. איהרע, ווייסע לייַנענע האָהר זענען געווען פֿונאַנדערגעוואָרפֿן אין אַלע זייטן אויף'ן קאַלטן שטיינערנעם ברוק און דער גוף איהרער, אַ דינער און אַנאויסגעהאַרטער, האָט זיך געקלאַפּט אָן די שטיינער, אויסגעבויגן און צונויפגעדרעהט ווי אַ ביינטעל. די אויגן זענען געווען פֿערגלאָצט, אַזוי אַז ס'האָט זיך געזעהן מעהר נישט ווי די ווייסלעך און פֿון די ווינקלען פֿון דעם איבערגעדרעהטן מויל האָט געשלאָגן אַ געדיכטער שוים. אַ הויכער גוי, אַן אַלטער און אַ ביסעל פֿערהויקערטער, איז געשטאַנען דערביי, זיך גענייגט אין אַלע זייטן און האָט זיך געצלמ'ט, ווי אַ אוניאַט, מיט אַלע פֿינף פֿינגער פֿון דער רעכטער האַנד. דער עולם האָט איהם נאָכגעטהון, אויך געצלמ'ט זיך, ניט אַראָבלאָזענדיג די אויגען פֿון דעם מיידעל.

פּלוצלונג האָט זי זיך אויסגעצויגן אין איהר גאַנצען וואוקס און איז געבליבען ליגען אונבעוועגליך. די אויגען זענען געבליבען צוגעמאַכט, און די פֿיס, אין דינע צוריסענע שיך, זענען געבליבען אויסגעשטרעקט. זי האָט אויסגעזעהן ווי אַ טויטע. דער עולם איז נאָך נעהנטער צוגעטראָטן צו די טרעפּ, ניט אַראָפּלאָזענדיג די אויגען פֿון דער טויטער. נאָר אין אַ מינוט אַרום האָבען איהרע פֿיס ווידער אַ ציטער געטהון, איבער'ן פּנים איז דורכגעלאָפֿען עפּיס ווי אַ שאָטען, זי האָט זיך שטיל אויפגעהויבען און אָנגעהויבען זיך אַרומקוקען אין אַלע זייטען מיט פֿיל-אָנגעלאָפֿענע, בלאָנדזשענדע אויגען. זי האָט אַ ציה געטהון דעם אָטעם און האָט אָפּגעלעבט. אין די אויגען האָט ביי איהר אַ בלאַנק געטהון אַ פֿייער'ל און איבער די בלאַסע, אײַנגעצויגענע ליפּען איז דורכגעלאָפֿען אַ לעבהאַפֿטער שמייכעל. זי האָט אויסגעזעהן דאָס

מויל און מיט א זינגענדיגען ניגון, גלייך ווי זי וואלט מתפלל געווען, האט זי אנגעהויבען דערצעהלען, וואס זי האט נאר־וואס געזעהן בנבואה: א מושיק אין א שווארצען זשיפאן, ארומגעגארטעלט מיט א שטריקעל, האט צו איהר געבראכט צופירען עפעס א קליין מיידעל, ביי וועלכען דאס גאנצע פנים איז געווען בעדעקט מיט שווארצע קרעצן. ער האט איהר געהייסען אנרירען זיך אן דאס געזיכט פון קינד, זי האט אזוי געטהון און באלד איז פון קינדס פנים אראבגעפאלען ווי א שווארצע שאלעכץ, און זי איז ווידער געווארען ריין און ווייס ווי מילך.

דער עולם האט זיך צוגעהערט צו איהרע ווערטער, האט זיך גע'צלמ'ט און געווארפען דעם אלטען אין הויטעל קופערנע צעדעלעך, זיבענער און פיערער.

דער קליוטשוואט איז אויך צוגעגאנגען צום אלטען, ביי אנשטאט ארײנצוווארפען איהם אין הויטעל עפעס א מטבע, האט ער ביי איהם א פרעגע געטהון, ווער איז ער און ווער איז דאס קינד. האט זיך ארויסגעוויזען, אז ער איז א שלאכטיטש, פון דארף סעמיווירי, איוואן פעסטון, און זי איז אן אומבעוואוסטע יתום קינד, אנא יערעמייעוונא, וועלכע ער האט געפונען ביי זיך נעבען פארקאן און צוגענומען צו זיך. דער קליוטשוואט האט זיי ביידען א רוף געטהון נאך זיך און האט זיי אבגעפירט אין קאנטאר, וואס איז געשטאנען אויף דער צווייטער זייט מארק.

דער יריד־טאג האט זיך דערווייל אנגעהויבען נויגען צום אויסגאנג; דער האנדעל איז געווארען שטילער און די אויפלעבונג האט זיך ביסלעכווייז אריבערגעטראגען פון צענטער נעהנטער צו די זייטען. דא אין א ווינקעל זענען די שטימען געווען העכער ווי אומעטום. מענשען האבען זיך געשטופט, געשלאגען פאר די ערשטער און זיך געריסען אלץ אין איין ארט, וואו דער שיינק איז געשטאנען. דעה שיינק איז געווען פול, און די, וואס זענען ניט אריין, זענען געבליבען שטעהן דרויסען, בעדעקט די טרעפ, בעלאגערט דאס הויז און מיט גרויס קנאה געקוקט אויף די גליקליכע, וועלכע ס'האט זיך איינגעגעבען אריינצוקומען אינווייניג.

פון דאָרט פליִען זיך אַמאָל הערן הויכע, שטורמע קולות, וועלכע ס׳פליִען מיט אַנ׳אונבעוועגליכן כּח צוציִען צו זיך יענע, וועלכע האָבן זיך נאָך ניט אָנגעטרונקען, נאָר זיינען געווען גרייט דאָס צו טאָן, ווען ס׳וואָלט נאָר זיין די מעגליכקייט. די מעגליכקייט פלעגט אָבער קומען ניט אַזוי גיך און ניט אַזוי גרינג, און די, וועלכע פלעגן צו־לאַנג בלייבן שטיין אין דרויסן, פלעגן פאַרליערן די געדולד און אָנגעהויבן מיט געוואַלד זיך צו רייסן אינווייניג אַריין, אַראָפּשלעפּן פון די טרעפּ די, וואָס האָבן זיך שוואַך געהאַלטן אויף די פיס, כּדי צו שטעלן זיך אויף זייער אָרט. גענומען צו דער „סטאָיקע", וואו דער שיינקער מיט זיין ווייב פלעגן קוים קאָנען באַפרידיגן די גאָרגלטע.

און דער עולם אַרום שיינק איז געוואָרן אַלץ מעהר אויפ־געמונטערט און אַלץ מעהר לעבעדיג. די וועלדלערקעס האָבן אַהער אַריבערגעטראָגן זייערע שישלעך מיט די לעקעכלעך, מיט די קאָנסעטען, מיט די איבערגעפּראַרענע עפּל, ניט אין „בעמעטשקעס".

אַ גאַרניזאָנער זעלנער, אַ שטורער, אַ פונאַנדערגעשפּילטער אין אַ היטל, האָט זיך געזונגען עפּעס אַ לידעל, געטאַנצט און געשפּילט אויף אַ „באַלאַלאַיקע". אַ וויַע צווישן צוויי בלופעס האָט געשקריפּעט און עטליכע יונגע מוידן, אין רויטע טיכלעך, האָבן זיך געוויגט, געלאַכט און געשריגן; בחורים האָבן גע־קנאַקט ניס, אַרויסגעשפּיגן פון מויל די שאָלעכץ, מכבד געווען די פרייליַנס און זיך אַמוזירט. די עלטערע האָבן געטרונקען, גע־זונגען, געקושט און געשלאָגן זיך. איינע האָבן געשפּילט, די צווייטע האָבן געטאַנצט און בכלל איז אַלעמען געווען זעהר פרעהליך.

און פון הימעל האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אַ טונקעלער פאַר־נאַכט. גרויסע וואָלקנס זיינען געלאָפן נידעריג־נידעריג איבערן הימעל; פון אָזערע האָט זיך אויפגעהויבן אַ קאַלטער שניידיגער ווינד, און אַ שניי — דער ערשטער אָקטאָבער־שניי — האָט אָנ־געהויבן צו פאַלן פון אויבן אַלץ אָפטער און געדיכטער

און בעדעקט די קעפּ, די רוקענס פון די פערד, די פוהרען, די דעכער פון די ביידלעך און די פערפראָרענע ערד, פון וואַגאָנען מענשען האָבען איהם מיט די פיס פונאַנדערגעטראָגען ווייט אַרום און געמאַכט פון איהם פרישע בלאָטע.

דער טומעל אַרום די פוהרען, וואָס זענען דעם גאַנצען טאָג אָבגעשטאַנען ווי פערגעסענע, האָט זיך איצט אַלץ מעהר און מעהר געשטאַרקט, מ'האָט אָנגעהויבען שפּאַנען די פערד, צוקליבען די איבערגעבליבענע סחורה. פון די ביידלעך האָט מען אַרומגעריסען דעם לייוואַנד, פון פאַרקאַן, וואָס אַרום קלויסטער, האָבען זיך אויפגעהויבען די אָרימע-לייט — בלינדע, שטומע, הונגעריגע און זיך אַ לאָז געטהון איינער נאָך דעם צווייטען, האַלטענדיג זיך איינער פאַר דעם אַנדערן, אַלע באַרג-אַראָב צום קליינעם האַלב-צוהאַקטען הילצערנעם בריקעל, וואָס איז געלעגען טיעף איבער'ן טייכעל.

די פוהרען זענען אַוועק גלייך נאָך זיי, אויסרויבענדיג מיט די רעדער דעם פרישען נאָר-וואָס אַרויסגעפאַלענעם שניי און האָבען געסקריפּעט מיט די איבערגעפראָרענע אַקסען. נאָך אַ פינף-און-צוואַנציג-שעה'דיגען טומעל, איז דער מאַרק ביסלעכווייז ליידיג געוואָרען. נור אַרום שינק, אין די קרומע, ליכטיגע פּאַסען, וואָס זענען געפאַלען פון פענסטער אויפ'ן ווייסען שניי, האָט זיך נאָך געזעהן אַ חברה מענשען, וואָס האָבען זיך ניט געקאָנט צושיידען מיט דעם שינק, און אַ געזאַנג, אויסגעמישט מיט עפּיס אומגעלומפּערטע קולות און פידלערייען, האָט זיך נאָך לאַנג געטראָגען אַרום אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

אַגאַטאַ איוואַנאָוונאַ איז אַרויסגעגאַנגען פון דער-היים אַרום זעקס אַ זייגער פאַר-נאַכט, און אין איהר קליין הייזעל, וואָס איז געשטאַנען אין עק סיבירער גאַס און האָט מיט איין פענסטער'ל געקוקט אויף דעם דערביי-איגען קליינעם טייכעל קאָניעוויץ, און מיט דעם צווייטען אָנגעשפּאַרט זיך אָן אַ הויכען, געדיכט-בעוואַק-

קענעס בערהעל, איז מעהר נישט געבליבען ווי איהר קליינער פיער־יעהריגער זוהן, פיאדאר. זי האט איהם געלאזט שלאפען ביי איהר אין בעט. אכט דעם ווינטער אין אוועגנר האט געדארפט קומען אהיים איהר מאן, א סאָלדאט פון שטאטישע קאָמאנדע, יעמעליאן איוואנאָוו. אנאטאָ האט אָבער ניט געקאָנט ווארטען אזוי לאנג — וויל די פידר, וועלכע זי האט געדונגען צוזאמען מיט דאריען, האט געדארפט אוועק פון שטאָדט פינקט דעקס א ווינער, כדי ניט צו פערשפעטיגען דעם יריד אין טשעפלי, אויף וועלכען זי האט געווארט דריי חדשים צייט. צוליעב דעם האט זי געמוזט לאָזען איהר קינד אויף צוויי שעה איינם אליין; זי איז שטיל ארויס פון צימער, זיך געהיט ניט צו סקריפען מיט די ברעטער פון פאָדלאגע און ניט א קלאפּ צו טהון מיט דער טהיר. זי האט די טהיר צוגעמאכט הינטער זיך און שטארק צוגעדריקט פון דרויסען מיט'ן הילצערנעם ריגעל.

א היבשע צייט איז זי נאך געשטאנען שטיל ביי דער טהיר, צוהערענדיג זיך, צי הערט זיך ניט דערהערען פון הינטען עפּיס א קול. דערנאך איז זי ארומגעגאנגען ארום דעם נידעריגען האלב־איינגעפאלענעם ווינקעל פון הייזעל און איז צוגעפאלען מיט'ן פנים צום שויב פון פענסטער און האט זיך נאכאמאל איינגעקוקט אין פנים פון איהר פעדיען. ער איז, ווי פריהער, געלעגען שטיל אויפ'ן בעט מיט'ן פנים צום פענסטער און האט געשמאק געשלאפען, האלטענדיג אונטער'ן באק איין הענטיל, דאס אנדערע איז געלעגען אויסגעצויגען איבער דער ווארימער כיטצענער קאָלדרע און האט זיך שטיל געצאפּעלט אין שלאף.

זי האט איהם איבערגעצלמ'ט, האט זיך אליין אויך איבערגעצלמ'ט געגען דעם צלם פון דעם נאָהנטען קלויסטער פון הייליגען מיכאיל, האט ארויסגעוואָרפען צו זיך אויפ'ן פלייצע איהר זאק און איז אוועק אויפ'ן באזאר, ניט ארויסלאזענדיג פון זינען איהר געליבטען בן־יחיד, מיט וועלכען זי האט זיך צום ערשטען מאל צושיידט אויף א גאנצען מעת־לעת.

ביני לביני האט זיך איהר מאן, יעמעליאן — וואס איז גראד

דעם טאג געשטאנען אויף קאראול ביי דער טורמע — צו אכט א זייגער ניט געקאנט בעפרייען, און לויט דעם בעפעהל פון דעם קאראולנעם נאטשאלניק, געמוזט בלייבען ביי דער טורמע נאך צוויי „סמענעס", כדי צו בעגלייטען גאנץ פריה די ארעסטאנטען צו דער ערשטער תפילה. דעריבער האט ער די נאכט אויפ'ן 1-טען אקטאבער אויך פערבראכט ניט ביי זיך אין דער-היים, און פעדיא איז די גאנצע נאכט אבגעזעסען אליין.

עטליכע מאל האט זיך דאס קינד אויפגעכאפט פון שלאף, נור באלד ווידער איינגעשלאפען נאך שטארקער, איינדרעהענדיג זיך אין דער ווארימער קאלדרע און ניט בעמערקענדיג, אז נעבען איהם איז ניטא זיין מוטער, צו וועלכער ער האט זיך שטארק צוגעדריקט מיט זיין קליין ווארים גופ'ל, גלייך ווי זי וואלט געלעגען מיט איהם און ער וואלט שפירען איהר ווארימקייט. אזוי איז ער אבגעשלאפען די גאנצע נאכט. ערשט אין דער-פריה, בעת דער גרויסער אבשיין פון הערבסט-מארגען האט עטוואס בעליכטען דעם ווינקעל פון דעם גרויסען באק-אויווען און דעם אויבערשטען קארניז פון וואנד, האט ער זיך אינגאנצען אויפגעכאפט און האט זיך אוועקגעזעצט אויפ'ן בעט.

אין די קליינע פערדרייכערטע פענסטער האט פון דרויסען געקוקט דער פערנעפעלטער הימעל, אין ווינקעל האט זיך געצאפעלט א קליין אייל-לעמפעל; די קאלדרע האט זיך איהם אראבגערוקט פון די פיס און איז געלעגען מיט איין ברעג אויף דער פאדלאגע. ער איז אויפגעשפרונגען מיט בידע פיסלעך אויפ'ן בעט און זיך געוואונדערט אויף דער אונגעוועהנליכער שטילקייט אין שטוב און האט זיך אנגעהויבען ארומקוקען אין אלע זייטען. אין צימער איז קיינער ניט געווען... ס'איז איהם געווארען אומעטיג.

— מא-אמקא!... מא-א-מא! — האט ער אנגעהויבען צו רופען, אראבשפרינגענדיג פון בעט און זוכענדיג אין אלע זייטען. קיינער האט איהם נישט געענטפערט.

ער האט זיך א ווארף געטהון צו דער טהיר, אנגעשפארט זיך אן איהר מיט'ן גאנצען קערפער און אנגעהויבען

שטופּען; זי האָט זיך ניט אַ ריהר געטהון. ער האָט אָנגע-
הויבען וויינען און זוכען אין אַלע ווינקעלעך; ער איז אַרונטער-
געקראָכען אונטער'ן בעט, אַרויפגעקלעטערט אויפ'ן אייווען,
אַריין אין קאָמיך, אומעטום געזוכט, אומעטום געשאַרט מיט די
הענדעלעך און ערגיץ ניט געפונען זיין מאַמען. ער האָט
נאָך שטאַרקער אָנגעהויבען צו וויינען, האָט זיך אַוועקגעשטעלט
אויף איינציגע מינוט אין מיטען שטוב, אַרויפגעקראָכען אויפ'ן בּיינקעל
אונטער'ן פענסטער און, ניט אויפהערענדיג צו וויינען, איז ער
צוגעפאַלען מיט'ן פנים צו דער אונטערשטער שויב פון פענסטער.
דורך דעם פערשוויצטען שויב האָט ער גאָרנישט ניט געזעהן;
צופעליג אָבער האָט ער אַ וויש געטהון מיט'ן פינגער איבער'ן שויב
און ער האָט דערזעהן פאַר זיך אַ שטיקעלע גאַס און די בּרעט,
וואָס איז געווען אַריבערגעוואָרפען איבער'ן טייכעל. ביים בּרונעם
איז געשטאַנען נידעריג איינגעבויגען עמיץ אַ פרוי, וואָס האָט מיט
שווערקייט געשלעפּט פון אויבען אַרויף אַן עמער וואַסער; ער האָט
געזעהן, ווי זי האָט זיך אַרויפגעוואָרפען אויפ'ן פּלייצע אַ קאָראָ-
מיסלע מיט צוויי עמער און איז אַוועק מיט זיי, לאָזענדיג נאָך זיך
אויפ'ן זאַמד גרויסע און טיעפע טריט. ער האָט זיך אַ קלאַפּ
געטהון מיט'ן קאָפּ אָן שויב און האָט אַ געשריי געטהון מיט זיין
גאַנצען קול; זי האָט אָבער ניט דערהערט און איז פערפאַלען
געוואָרען הינטער'ן אַנגאַל.

פעדיאַ האָט אָנגעהויבען רייסען מיט די פינגער די שויב,
וועלענדיג זי אויפהויבען אויך ניט וויסענדיג ווי אַזוי. ער האָט זיך
אָנגעהאַפּט מיט בּיידע הענדעלעך פאַר'ן דולצערנעם נאָגעל, וואָס
האָט אַרויסגעשטעקט אין רעמעל פון שויב, און האָט עס אָנגע-
הויבען ציהען אין דער הויך. דאָס רעמעל האָט זיך אַ הויב גע-
טהון, אָפּגעריסען זיך פון אָרט און איז אַוועק אויבען אַרויף.
ער האָט דאַמאָלט אונטערגערוקט אונטער איהם בּיידע זיינע הענדעלעך
און אַן אייזערנע קעלט האָט איהם אַ בּרען געטהון די פלייצעס,
חוץ האַלז און די אָפּענע בּרוסט, וואָס האָט אַרויסגעשטעקט פון
אונטער דעם פונאַנדערגעשפּיליעטען העמדעל. ער האָט זיך אַ טריי-

מעל געטהון, נאָך ניט קוקענדיג דערויף, האָט ער אונטערגעריקט אונטער'ן שויב פריהער דעם קאָפּ, דערנאָך די פּלייצעס, דערנאָך ביידע פיס. אין אַ מינוט אַרום איז ער שוין געווען אינגאַנצען דרויסען; די אויפגעהויבענע שויב איז מיט אַ קלאַפּ אַראָבגעפאַלען צוריק אויף איהר אָרט און האָט איהם שוין ניט אָבגעקוועטשט די שפּיץ פינגער. ער האָט צוגעהאַפּט די פינגער און האָט זיי אַריינגעשטופּט צו זיך אין מויל, וואַרימענדיג זיי מיט זיין אָטעם און אַרומקוקענדיג זיך מיט וואונדער און מיט שרעק אין אַלע זייטען.

אַרום איז געווען שטיל. דאָס טייכעל האָט ווי אַלע מאָל געמורמעלט אין זיינע נידריגע ברעגען און אַ גרויער נעבעל האָט זיך געקרויכערט איבער זיין גאַנצער לענג. אויפ'ן באַרג האָבען זיך דורכ'ן נעבעל געזעהן עטליכע קליינוואוקסיגע בוימער און דער גרין-סאַמעטענער טאַפּעט פון די פערזייהטע ווינטער-פעלדער איז אַראָבגעפאַלען נידריג אַראָב ביז צום וואַסער.

איבער דער זייט פון בערגעל אויף דעם אַנדער ברעג טייכעל האָט זיך געדרעהט אַ שמאָלינקער הויכגאַנג, וועלכער האָט זיך געצויגען אין דער הויך צווישען די קוסטען און איז פערגאַנגען ביז די שייערס, וועלכע זענען איהם געווען גוט באַקאַנט. יעדען פריה-מאָרגען, אין משך פון דעם גאַנצען זומער, פלעגט ער, האַלטענדיג זיך פאַר איהר פּאָדאָל, געהן מיט דער מאַמען איבער דעמזעלבען וועג אויף די ווייטע גערטנער, וואו זי פלעגט דעם גאַנצען טאָג פּוזען עפּיס איבער די בייטען, אַרויסרייסען פון זיי די גראָזען אין די בלימעלעך, וואָס פלעגען אויף זיי וואַקסען, און אָבלאָזענדיג זיי אַן אַ זייט אויפ'ן מעזשאַ. דאָס גראָז פלעגט בלייבען טריקענען, נאָר די בלימעלעך פלעגט ער צונויפקלויבען און שפּיעלען מיט זיי ביז'ן רעכטען פאַר-נאַכט, ווען זי פלעגט איהם נעהמען פאַר'ן הענדעל און אָבפיהרען צוריק אַהיים איבער דעמזעלבען וועג. איצט איז זי ווידער אַמאָל אַוועק אויף דיזעלבע גערטנער, נאָר איהם האָט זי עפּיס פערגעסען צו נעהמען מיט זיך, נאָר ס'איז קיין בייז ניט: ער וועט אַליין אַהין אַוועקגעהן און וועט זי דאָרט געפינען.

ער האט א טראסק געטאן מיט די בארוועסע פיס אויף דעם פערפראירענעם זאמד און איז אוועק־געלאפען צום טייכעל. אויפ'ן וואסער ביי די ברעגען האט ער דערזעהן עפיס ווייסע שטיקער גלאז, וועלכע זענען איהם זעהר געפעלען. ער האט אויפ־געהויבען איינס פון די גלעזלעך, נאר עס האט איהם אבגע־ברענט די פינגער און האט זיך ארויס־געגליטשט פון דער האנד. ער האט זיך אריבערגעקליבען אויף דער צווייטער זייט טייכעל און האט זיך געלאזט לויפען אהיים. ס'איז איהם געווארען הייס; דאס הערצעל האט ביי איהם שטארק געקלאפט. ער איז פארביי־געלאפען פארביי די שייערן, און האט זיך ארויסגעקליבען אויפ'ן גרויסען וועג; ווייט פאראויס איז עמיצער געפאהרען, קלאפענדיג מיט די רעדער איבער דער געפרארענער ערד. ער האט זיך אוועק־געלאזט לויפען איהם נאכיאגען, ער איז אבער געווען מיעד און האט געמוזט אבשטעהן. דער וואגען פאראויס האט זיך א קיה־רעווע געטהאן אין א זייט און איז פערשוואונדען געווארען הינטער א שייער. ער איז ווידער געבליבען אליין; פון ווייטען האט זיך געוויזען דאס וועלדיל. לינקס האט זיך געזעהן א לאנגע רייה דעכער מיט קוימענס, פון וועלכע ס'איז געגאנגען א רויך. ער האט געוואוסט, אז דארט, וואו עס זעהען זיך די דעכער, געפי־נען זיך אויך די זעלבע גערטנער, וואוהין זיין מוטער פלעגט געהן אלע טאג ארבייטען, און קומען קאן מען מעהר נישט, ווי דורך דעם קליינעם וועלדיל. ס'איז אפילו אן אימה, אבער מען מוז עס: דארט, הינטערן וועלדיל געפינט זיך איצט די מאמע. ער האט זיך האסטיג א לאז געטאן צום וואלד־צו און איז אוועק־געלאפען איבער די הארטע און שטעכעדיגע בוימלעך, וועלכע האבען איהם געשטאכען און געריסען די הוילע הויט פון זיינע בארוועסע פיס. אט איז דער גראבען, איבער וועלכען די מוטער פלעגט איהם יעדעס מאל אריבערטראגען אויף די הענד, און וועל־כען ער מוז איצט אריבערשפרינגען אליין, און אט זענען די קוסטעס . . .

ער האט זיך א לאז געטאן איבערן גראבען און אנשטאט

לינקס, גענומען זיך רעכטס און איז באלד פערשוואונדען צווישען די הויכע און געדיכטע בוימער...

— — — — — — — — — —

פעדיא איז געלעגען אויף דער ערד, פערוואָרפען דעם קאָפּ, ווייט פונאנדערגעוואָרפען די הענד און נידעריג אונטערגעבויגען די צובלוטיגטע צוריסענע פיס. אויף זיין קליין חיים, פערצווייפעלט פנימ'ל, איז געבליבען שטעהן עפּיס ווי א מין פראגע, און די אָפענע אויסגעלאָשענע אויגעלעך האָבען געקוקט גלייך אין הויכען הימעל אריין...

די הויכע בוימער ווענען ווי פערוואונדערט שטיל געשטאנען ארום איהם, האָבען זיך געשאָקעלט און ווי געפרעגט איינער ביי דעם צווייטען: וועה איז עם דען, אז דאס קליינע ווייסע קינד, ווי קומט עם אהער און וועה דאס עם צו אונז געבראכט?

א ווינד האָט א קלאפּ געטהון איבער די קעפּ פון די בוימער, א שפּיעל געטהון מיט'ן ווייסען העמדעל פון געשטאָרבענעם קינד און פונאנדערגעבלאָזען זיינע ווייסע לייכטע העדרלעך. א געדיכטער שניי האָט זיך אָנגעהויבען דרעהען אין לופטען און שטיל אראָבפאלען, בעדעקענדיג די פערפראָרענע ערד. אויף מאָרגען פריה איז שוין די ערד און אלץ, וואָס אויף איהר, געווען בעדעקט מיט א געדיכטען, ווייסען שלייער...

———————

דאס זעקסטע קאפּיטעל.

יאָסעלע האָט מיט אונגעדולד געוואַרטעט דעם ווינטער — ווייל מיט'ן ווינטער זענען ביי איהם געווען פערבונדען אייניגע, זעהר וויכטיגע נייעסען אין לעבען. געוועהנליך, האָבען די דאָזיגע נייעסען נישט געהאט קיין שום שייכות צו יענע ענדערונגען, וועלכע דער ווינטער טראָגט בכלל אריין אין קינדערשען לעבען—דערהויפּט נאָך, ווען דער ווינטער קומט-אָן, ווי דאָסמאָל, אונגעוואַרטעט, ראפּטום, מיט אמאָל, צוזאמען מיט די פרעסט, צוזאמען מיט דער שניי-ווייסער דעקע, צו וועלכער דאָס קינדערשע אויג איז נאָך ניט צוגעוועהנט. ניין, פאר יאָסעלען האָבען אייגענטליך

קיין שום ווערחיע ניט געהאַט יענע פערענדערונגען, וועלכע ס'פלעגט אַריינטראָגען אין זיין קליין וועלטעל די אייביג-לעבעדיגע נאַטור. וויכטיג זענען געווען פאַר איהם נור יענע ענדערונגען, וועלכע ס'פלעגען אַריינפּרינגען אין זיין לעבען די מענשען, וואָס האָבען זיין לעבען געבויט, וואָס האָבען איהם צוגעגרייט דערציי פון זיין ערשטען געבורטס-טאָג אָן. זיי אָבער האָבען בעשאַפען פאַר איהם נור צוויי יאָהרעס-צייטען, אָדער ווי ס'האָט זיך גערופען אויף זייער לשון צוויי זמנים, פון וועלכע איינער האָט זיך גערופען „זומער", דער צווייטער — „ווינטער". און דער חילוק צווישען די צוויי יאָהרעס-צייטען איז בעשטאַנען ניט אין דעם, וואָס זומער האָבען אין גאָרטען שיינע שמעקעדיגע בלומלעך געבליהט, פויגעלעך געזונגען און אונטער'ן באַרג דאָס געמורמעלט דאָס קליינע וואַסערל, בעת אַז ווינטער איז אַלץ געווען טויט, ס'האָבען געבלאָזען שטאַרקע קאַלטע ווינדען, ס'האָט געגלימערט דער פראָסט און ווי אָבגעשטאָרבענע זענען געשטאַנען אין ווייסע ווייסע תכריכים די פערשנייטע קוסטען ביים באַרג... ניין, דער חילוק צווישען זיי איז בעשטאַנען נור אין דעם, וואָס זומער האָט מען געקאָנט אַראָבשפּרינגען פון בעטעל, אָבדאַווענען און אַוועקלויפען אין חדר בשעת די זון שיינט הויך אין הימעל און קומען צוריק אויך נאָך בשעת ס'איז ליכטיג, ווינטער אָבער פלעגט מען דאָס אַליין מוזען אָפּטהון אין דער פינסטער. אחוץ דעם פלעגט זיך זומער בכלל ניט וועלען זיצען אין חדר, און יעדעס מאָל, ווען אויף די געלע בלעטער פון דער גמרא פלעגט אַראָבפאַלען פון פענסטער אַ פערבלאָנדזשעטער זונען-שטראַהל, פלעגט זיך דאָס הערציל אָנהויבען צאַפּלען און מיט אַ משונה'דיגען כח ציהען אַהין דרויסען, וואו די זון שיינט, וואו די בוימער שאָקלען זייערע אַלטע גרינע קעפּ. ווינטער, פערקעהרט, פלעגט זיך גאָר ניט וועלען אָברייסען פון בריטען, קרום-פוסיגען טיש, פערוואָרפען מיט ספרים, פון דעם שוואַרצען חלב'נעם ליכטעל, וואָס שמעלצט אין הילצערנעם לייכטערל אין רעכטען מיטען טיש. נאָר סיי זומער, סיי ווינטער איז די איינציגע זאַך, וואָס האָט פיל געמאַכט זיין לע-

בען, געוועזען דער הדר. דא האבען זיך פאר איהם אנגעהויבען
און אויסגעלאזען אלע וועגען, דא האבען זיך צוזאמענגעפלאכטען
אלע זיינע שטרעבונגען, אלע זיינע געפיהלען, אלע זיינע גע-
דאנקען, דא האבען זיך אנגעהויבען און דא האבען זיך אויס-
געלאזען אלע זיינע קינדערשע שמחות, אלע זיינע קינדערשע זאר-
גען. צי האט ער איבערגעדויפט יענע פיער יאהר, וועלכע
ס'זיינען דורכגעגאנגען, ביז ער איז אנגעקומען אין הדר — דאס
געדענקט ער גאר ניט. דאכט זיך, אז ניט. ווארום לעבען האט
ער אנגעהויבען ערשט יענעם פריה-מארגען, ווען זיין פערשטאר-
בענער פאטער האט עפיס מיט א בעזונדער פרייד, מיט א בעזונדער
יום-טוב'דיגקייט גענומען איהם פאר'ן הענטעל און אהינגעפיהרט
עפיס אין א ווייט קרום געסיל, וואו ס'איז געשטאנען עטוואס אב-
געטראטען אן א זייט, א קליין נידעריג הייזעל. דאס הייזעל האט
זיך גערופען „הדר" און דער אלטער בייזער ייד, וואס איז גע-
זעסען ביים טיש, געשאקעלט זיך און געשריען אויף אלע
קינדער, ווי ער, האט געהייסען „רבי"; און אט פון דעם דאזיגען
פריה-מארגען אן האט ער ערשט אנגעהויבען צו לעבען. צי האט
געשיינט די זון ביז דעם טאג? מסתמא, ניט: ווארום שיינען שיינט
זי מעהר ניט ווי צוליעב דעם, כדי צו ווארימען איהם דעם חיקען
בשעת ער זיצט ביים טיש און לערנט, כדי צו שפיעלען אויף
דאס גרויסע געלע בלאט פון זיין ספר און שטערען איהם פון
לערנען דווקא דאן, ווען ער מוז זיך איינגאנצען אריינטהון אין דאס,
וואס ער לייענט, כדי צו האפען דעם פערפלאנטערטען מיין, וואס
דא איז בעהאלטען. צי האבען געבליהט גרינע בלומעלעך ביז
דעם טאג? מסתמא, אויך ניט. ווארום ער ווייסט זעהר גוט, צו-
ליעב וואס בליהען די אויפ'ן הדר'שען הויף: כדי צוצוציהען איהם
צו זיך, בשעת ער גערט מיט'ן רבי'ן און ס'ווילט זיך איהם אב-
רייסען איינס און בעהאלטען זיי אונטער'ן בוזעם, און עובר זיין
אויף „לא תשחית"... די פינף יאהר, וואס ס'זיינען אוועק פון
יענעם טאג אן — דאכט זיך, איינגענטליך, געוועזען נור צעהן זמנים,
און אויב אין דעם משך פון די צעהן זמנים האט זיך עפיס

יאָ געבּיטען, איז דאָס געווען מעהר נישט ווי די ספרים, פֿון וועלכע ער האָט געלערנט.

דער ווינטער האָט אָבער געדאַרפֿט איהם בריינגען גאָר אַ בעזונדער נייעס. ער האָט געוואוסט, אַז חול-המועד-סכּות איז ביי דעם פֿעטער שמריה'ן געבּליבּען, אַז אויף דעם קומענדיגען זמן זאָל איהם די מאַמע אָבּגעבּען צו אַ נייעם מלמד, צו רב חיים באָבּינאָהעצער. דאָס איז געווען אַ גמרא-מלמד און איז געווען בעוואוסט אין שטאָדט פֿאַר'ן גרעסטען למדן און ירא-שמים. אָנקומען צו איהם אין חדר האָט געהייסען אָנהויבּען צו לערנען גמרא; און דערצו האָט טאַקע יאָסעלע געהאַט אַ בעזונדער חשק.

געוואוסט האָט ער, אַז פֿון דעם טאָג אָן, וואָס ער וועט אָנהויבּען לערנען גמרא, ווערט ער אַ גרויסער, ווערט ער אַ קליין שטיקעל חלק פֿון כּלל-ישׂראל, וואָס איז דערהויפּט בעשאַפֿען געוואָרען נור כּדי צו לערנען תּורה. און ער האָט שוין פֿאָראויס בעקומען גרויס אָבּשיי פֿאַר דעם אונבּעקאַנטען רב חיים'ן, וואָס האָט דאָס איהם, דעם קליינעם יאָסעלען, נעדאַרפֿט מצרף זיין צום כּלל, עפֿענען פֿאַר איהם אַ נייע וועלט, צו וועלכער ער האָט נאָך בּיז אַהער נישט געהאַט און נישט געקאָנט האָבּען קיין שום צוטריט.

פּונקט אין אַ וואָך אַרום נאָך אסרו-חג, אויף מאָרגען נאָך ראש-חודש מרחשון, זונטאָג 8 אַ זייגער אין דער-פֿריה, איז יאָסעלע צוזאַמען מיט לאה'ן צום ערשטען מאָל אַוועק אין נייעם חדר. ער איז מיט גרויס שׂמחה אַראָבּגעלאָפֿען פֿון די טרעפּ און, אַרויסלויפֿענדיג פֿון טויער, האָט ער זיך אַ לאָז געטהון לינקס, ווי ער איז געוועהנט געווען צו געהן יעדען טאָג. ער האָט זיך אָבּער דערמאָהנט, אַז זיין נייער חדר איז שוין אין אַנ'אַנדער אָרט, האָט אַ קוק געטהון אויף לאה'ן און האָט זיך אַ לאָז געטהון רעכטס. זי האָט איהם פֿערריכט אַ בּיסעל דעם שאַל אויפֿ'ן האַלז, האָט פֿעררוקט די בּרעגען אונטער דער פֿעלערינקע פֿון וואַרימען מאַנטעלע, האָט איהם גענומען פֿאַר'ן הענדטעל און אַוועקגעפֿיהרט איבּער'ן מאַרק אין דער געבּרענטער גאַס. דורכגעהענדיג

צוויי קוואַרטאַלען, האָט זי זיך פֿערקיהרעוועט אין אַ פֿערוואָרפֿען געסעל און איז אַוועק איבער די גערטנער עפּיס צו אַ נידעריגען הייזעל, וואָס האָט מיט זיין איינציגען פֿענסטער׳ל געקוקט אין הויכען באַרג שניי, וועלכען דער ווינד האָט אַהער אָנגעטראָגען. זי האָט אַ שטויס געטהון מיט׳ן פֿוס דאָס קליינע טהירעל, האָט גענומען יאָסעלען פֿאַר׳ן האַנד, כּדי ער זאָל זיך ניט אויסגליטשען אויף דער פֿערפֿראָרענער שוועל, און איז אַריין אין צימער.

אַ שווערער, אַ דריקענדער ריח האָט דערמאָהנט יאָסעלען זיין פֿריהערדיגען חדר. דאָ איז די לופֿט געווען נאָך שווערער. אין דעם גרויסען האַלב־פֿינסטערניש האָט מען די ערשטע עטליכע מינוטען גאָרניט געקאָנט פֿונאַנדערקלויבען. צום סוף האָט יאָסעלע דערזעהן עפּיס אַנ׳אַלטען איינגעבויגענעם יודען, געדיכט בעוואַקסען מיט באָרד און פאות, וואָס איז געזעסען ביים טיש און זיך געשאָקעלט איבער אַ גרויסען לאַנגען ספר.

יאָסעלע האָט באַלד פֿערשטאַנען, אַז דאָס איז „ער״, דער נייער רבי, און דאָס הערציל האָט איהם אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפּען.

— גוט־מאָרגען! — האָט לאה אַ זאָג געטהון און האָט צו־געפֿיהרט יאָסעלען צום טיש.

— גוט־מאָרגען! גוט־יאָהר! — האָט זיך אָבגערופֿען רב חיים, ניט קוקענדיג אויף זיי און ניט אָבריַיסענדיג זיך פֿון זיין ספר.

— איך האָב אייך געבראַכט רבֿקה׳ס יונגעל... די בעל־הבית׳טע האָט געהייסען, איהר זאָלט איהם די ערשטע צייט לאַנג ניט האַלטען און אָבלאָזען פֿריהער, ביז ער וועט געוועהנט ווערען.

דער רבי האָט אַ וואָרף געטהון אַ שווערען פֿערמאַטערטען קוק אין אַלע זייטען, אויסגעמיידט לאה׳ן, וואָס האָט אויף איהם געקוקט מיט אַ העזה׳דיגען געלעכטעריל און האָט זיך אויף אַ ווילע אָבגעשטעלט אויף יאָסעלען, אויף זיין קורצער, בעפּוצט מיט פֿוטער, שוואַרצער פּעלערינקע און נייע וואַרימע שיכעלעך, האָט אַ דרעה געטהון מיט די פּלייצעס און האָט זיך אָבגעקעהרט.

— אַח־חאַ־אַ־אַ! — האָט ער אַ שווערע זיפץ געטהון און האָט זיך ווידער אַמאָל גענומען פאַר זיין ספר.

— און אַז איהר ווייסט איהם אָבלאָזען אַהיים — האָט לאה ווידער אָנגעהויבען — זאָלט איהר זיך מטריח זיין איהם גוט איינשפּילען און פערוויקלען מיט'ן שאַרף דעם האַלז, ער זאָל זיך, חלילה, ניט פערקיהלען...

— הם! — האָט רב חיים אַ מורמעל געטהון און האָט אָנגעהויבען מאַכען מיט די הענד, גלייך ווי ער וואָלט וועלען זאָגען: „נאָך אַ דאגה! פאַרהאַן הייגען וואָס צו זאָרגען!"...

— העלדע! — האָט ער אַ געשריי געטהון, קוקענדיג אויפ'ן ווענדטעל, וואָס האָט אָבגעצאַמט דאָס „שלאָף־צימער" און וואַרטענדיג פון דאָרט די ישועה.

דאָרט איז אָבער קיינער ניט געווען און רב חיים איז ווידער אַמאָל געבליבען איינער אַליין מיט די געסט.

— אַ גוטען טאָג, יאָסעלע! — האָט לאה אַ זאָג געטהון און איז אַרויס פון צימער.

יאָסעלע איז געבליבען אַליין. ער האָט אָנגעהויבען אַראָבצושלעפען פין האַנד די וואָלענע האַנדשוה, געקוקט אויף דער טהיר, דורך וועלכער לאה איז נאַר־וואָס אַוועק, און האָט מיט אַ פערקלעמט האַרץ געוואַרט: וואָס וועט זיין ווייטער? דער רבי האָט זיך ווי פריהער געשאָקעלט ביים טיש, ניט אָברייסענדיג זיך פון ספר.

איינינע מינוטען איז אַזוי יאָסעלע אָבגעשטאַנען אין מיטען שטוב, ניט וויסענדיג וואָס צו טהון, דער צוגאַנגענער שנוי האָט ביי איהם אָנגעהויבען צו רינען פון די שטיוועלעך און האָט געמאַכט אַרום איהם אויף דער פאָדלאָגע אַ היבש טייכעל.

ס'איז איהם געוואָרען זעהר אומעטיג און ער איז גרייט געווען אָנהויבען צו וויינען...

אין פאָרהויז האָט אַ סקריפּ געטהון די טהיר און אין צימער איז אַריין זעלדע מיט אַ הויך אינטערגעבויגענעם פאַטוך און מיט אַ גרויס בינטעל אָנגעשפּאַלטענע האָלץ אויף די הענד.

— װעה! — האָט זי אַ געשריי געטהון אויפ'ן קול, ניט אַרויסלאָזענדיג פון די הענד דאָס בינטעל האָלץ, — דאָס איז דאָך רבקה'ס יונגעל, דיין נייער תלמיד.

חיים האָט געשװיגען.

— טאַ װאָס זיצסטו, צו אַלדע שװאַרץ-יאָהר, װי אַ חלום, — איז זי אָנגעפאַלען אויפ'ן מאַן — ע-ע-ח!

זי האָט אַ װאַרף געטהון דאָס האָלץ צום אייװען און האָט אָנגעהויבען פונאַנדערצושפּילען יאָסעלען מיט איהרע פערפראָרענע פינגער.

— אָ, דו ביזט דאָך שוין גאָר אַ פיינער בחור! — האָט זי אַ זאָג געטהון, בעטראַכטענדיג זיין ניי קורטקעלע מיט װייסע ביינענע קנעפּ, און צוקלויבענדיג אויף אַנ'אָרט זיין מאַנטעלע, זיין שאַרף און זיינע האַנדשיכלעך — זאָג מיר אָבער, װאו זענען דיינע ציצית?

יאָסעלע האָט זיך אַ ביסעל פערשעמט און האָט אַרויסגענומען פון אונטער'ן לייבעל דעם אונטערגעבויגענעם װייסען אַרבע כנפות'ל און האָט איהם אַרויסגעלאָזען איבער די הויזען.

— אָט אַזוי, אָט אַזוי, קינד מיינס, און אָט איז דיר אַנ'אָרט.

זי האָט אַראָבגענומען פון דער הילצערנער באַנק דעם עמער װאַסער, װאָס האָט אַ ביסעל געררונען, האָט איהם טרוקען אויסגעװישט מיט'ן ברעג פאַרטוך און צוגערוקט צום טיש.

יאָסעלע האָט זיך אַװעקגעזעצט ביים טיש, האָט אַראָבגעהאַנגען די פיס און האָט מיט אַנ'איינגעהאַלטענער שרעק אָנגעהויבען קוקען אויף זיין נייעם רבי'ן.

דער רבי האָט נאָך אַלץ געזוכט עפּיס מיט די אויגען איבער יאָסעלעס קאָפּ װייט-װייט און ערשט נאָכדעם װי ער האָט געפונען, דאָס, װאָס ער האָט געזוכט, האָט ער צוגעמאַכט זיין ספר, אַרויסגענומען פון אונטער'ן בוזעם אַ קליין פושקעלע מיט שמעק-טאַבאַק, גענומען מיט צװיי פינגער און מיט גרויס געשמאַק אַריינגעצויגען עס אין נאָז און אויסגעװישט מיט אַ רויט טיכעל.

— אַ-אַ — האָט ער אַ שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ, אַרומ-

קוקענדיג יאָסעלע'ס קורץ רעקעל — זאָג מיר, ווי רופט מען דיך?

— יאָסעלע.

— יוסף? און ווי אַלט ביזטו?

— ניין.

— ניין יאָהר?

ער האָט נאָך שטאַרקער אַ שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ, האָט אַראָבגענומען פון פּאָליצע עפּיס אַ גרויסען גראָבען ספר אין אַנגעפּלטען צוריסענעם בונד, האָט איהם אַוועקגעלעגט נעבען יאָסעלען און געעפענט דאָס ערשטע בלאַט.

ביי יאָסעלען האָט אָנגעהויבען שטאַרק קלאַפּען דאָס הערצעל; אין די אויגען האָבען אָנגעהויבען צו פינקלען עפּיס קליינינקע הערמערלעך אָהן נקודות, גרעסערע אין מיטען און קלענערע, רש"י-כתב, פון ביידע זייטען. נור גאָר פון אויבען עפּיס אין אַ שען אויסגעפּלאַטען שוואַרצען רעמעל האָט זיך אויסגעמיילט איין הארט, וואָס ער האָט ווייטעל ניט איז פערשטאַנען.

— ארבעה, — האָט יאָסעלע איבערגעלייענט דאָס הארט און אָנגעהויבען זוכען דעם המשך.

— אבות נזיקין, — האָט אונטערגעזאָגט דער רבי מיט אַ נגון און האָט איהם אָנגעוויזען אויף די ווייטערדיגע שורות און האָט זיך נאָך מעהר פונאַנדערגעשאָקעלט אַהין און צוריק.

— ארבעה אבות נזיקין, — האָט יאָסעלע איבערגע'חזר'ט מיט'ן זעלבען נגון — ארבעה אבות נזיקין...

יאָסעלע האָט צונויפגעקנייטשט דעם שטערן: איהם האָט זיך געוואָלט וויסען, וואָס איז דאָס אַזוינס „נזיקין"?

— ארבעה אבות נזי—קי—ן! — האָט דערוויילע דער רבי אינטערגעברומט און געלייענט ווייטער, ניט לאָזענדיג איהם בעטראַכטען, וואָס דאָס איז — השור והבור, והמבעה וההבער.

— ס'איז דאָ פיער אבות נזיקין, — האָט נאָכגעזונגען יאָסעלע, פּלייסענדיג זיך צו געדענקען די אונבעקאַנטע ווערטער — אַנ'אָקס, אַ גרוב, און אַ צאָהן, און אַ הבער.

דאָ האָט שוין יאָסעלע גאָר אינגאַנצען אויפגעהערט צו פער-

שטעהן, וואָס מ'איז פֿון איהם אויסען. אַנ'אָקס — דאָס פֿערשטעהט ער גראָד; פֿאַר אַנ'אָקס האָט ער תמיד מורא געהאַט; ער איז טאַקע אַ מזיק. אָבער וואָס איז דאָס אַזוינס אַ „גרוב“ און וואָס איז אין עצם אַ צאָהן? הײַנט ההבער וואָס קאָן דאָס אײַגענטליך, בעטײַטען: ההבער?

דער רבי האָט איהם אָבער ניט געלאָזען לאַנג חוקר ודורש זײַן, און יאָסעל האָט געזאָגט ווײַטער אַ וואָרט נאָך אַ וואָרט, ניט זוכענדיג מעהר עס צו פֿערשטעהן. ער האָט געזעהן, ווי דער רבי האָט געפֿיהרט זײַן גלעלען אויסגעדאַרטען, געדיכט־באַוואַקסענעם פֿינגער פֿון איין שורה צו דער אַנדערער, און ווי זײַנע האַלב אויסגעלאָשענע אויגען פֿלעגען זיך אָנצינדען, אין ווי דאָס העמד זײַנס, פֿון אונטער דעם פֿונאַנדערגעשפּילעטען טלית־קטן, פֿלעגט זיך בײַ איהם אויפֿהויבען יעדעס מאָל, ווען יאָסעלע פֿלעגט הויך אויפֿ'ן קול איבער'חזר'ן נאָך איהם די ווערטער און ענדיגען אַליין דאָס, וואָס דער רבי פֿלעגט מעהר ניט אָנהויבען. ס'האָט זיך עפּיס אָנגעהויבען צו קײַטלען אַנ'עסק מיט אבות און מיט תולדות; יעדער אב האָט זיך געהאַט זײַנע תולדות, און יעדע תולדה איז געווען גלײַך צו איהר אב, און תולדה דײַן כשן, אַ תולדה פֿון אַ צאָהן איז דאָסזעלבע ווי אַ צאָהן, און אַ תולדה דרגל כרגל, אַ תולדה פֿון אַ פֿוס איז געווען דאָסזעלבע, וואָס דער עצם פֿוס...

וואָס איז אָבער אַזוינס אַנ'אב און וואָס איז, פֿערקעהרט, אַ תולדה? פֿאַרוואָס דאַרף מען מעהר בעצאָהלען און פֿאַרוואָס אין צוליעב וואָס טאַקע דאַרף ער, דער קליינער יאָסעלע, דאָס אַלין וויסען אַזוי גענוי? — דאָס האָט ער זיך בשום אופֿן ניט געקאָנט ערקלערען. און בשעת ער איז, ווארימעס־צײַט, אַרײַנגעלאָפֿען צו זײַן מאַמען אין קראָם אָנזאָגען איהר די שמחה, אַז ער האָט שוין אָנגעהויבען לערנען גמרא, האָט ער זיך פֿאַר איהר אָבגעשטעלט אויף איניגע מינוט מיט אַנ'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ און האָט ניט געוואוסט, וואָס צו זאָגען. דאָס עגמת־נפֿש, וואָס ער האָט געהאַט פֿון דעם, וואָס נאָך גאַנצע פֿיער שעה אַרבײַט

האָט ער דאָך אַלץ טאַקע ניט געוואוסט, וואָס איז פּאָרט דער חלוק צווישען אַתולדה און צווישען אַנאַב, אויב בעצאָהלען דאַרף מען פאַר ז״י פאַר ביידען גלייך, איז געווען אַוזוי גרוים, אַז ער האָט ניט געקאָנט קוקען דער מאַמען גלייך אין די אויגען אַריין. ער האָט אַריינגעוואָרפען דעם קאָנפּעקט, וואָס רבקה האָט איהם געגעבען, צו זיך אין קעשענע און האָט זיך לאַנגזאַם אַוועקגע־שלעפּט אַהיים, אינגאַנצען אַ פערלאָרענער, נאָכדעם וואָס מיט איהם האָט זיך געטראָפען היינט אין דער־פריה.

דאס זיעבעטע קאפּיטעל.

דער פּלוצלונג אָנגעקומענער ווינטער האָט געבראַכט מיט זיך עפּיס אַ שטיקעל איבערקעהרעניש ניט נור אין יאַסעלעס וועלט אַליין. דאָס גאַנצע שטעדטיל מיט זיינע שטענדיג פערהאָרעוועטע, שטענדיג בעשעפטיגטע יודישע איינוואוינער האָט איצט, אַז ס'איז אַוועק דער זומער און ס'איז אָנגעקומען דער ווינטער, אָנגעהויבען צו לעבען אַ ניי לעבען.

די יודישע מאַנופאַקטור, באַקאַליי־און תבואה־קראָמען, וואָס האָבען זיך געצויגען אין פיער שורות פון פיער זייטען מאַרק, האָבען איצט געהאַנדעלט מעהר און געלייזט מעהר ווי זומער. אַרום דעם גרויסען מאַנופאַקטור־סקלאַד פון רבקה בערלין („זוני־דעליכע״) פלעגען זיך איצט שטויסען מעהר מענשען ווי פריה־ער. די גרויסע שיינקען און „אכסניות פאַר דורכפאָהרער״ פון אָרליק שטצהעליצער אויפן ראָג פון מאַרק און סמאָלענסקע גאַס, פון חנה ציישלין אויף איין זייט פעטערבורגער גאַס ביים טייך און ניסן בערלין פון דער צווייטער זייט גאַס געגענאיבער חנה'ס שיינק, האָבען איצט זעהר זעלטען צוגעמאַכט זייערע טהירען, און אין ביידע זייטען, סיי אין דער פריצישער, סיי אין דער „שוואַר־צער״ האָט שטענדיג געהערשט אַ רוישענד פערהאָרעוועט לעבען.

ווינטער איז דאָ אין שטאָדט, דערהויפּט ביי די יודישע איינ־וואוינער, געווען אַ צייט פון פערדינען אויף אַ גאַנץ יאָהר — ד. ה., אויך אויף זומער, ווען די צייט איז געווען שטיל און פרנסה איז געווען ווענינער. די גאַנצע אַרבייט פלעגט אויספאַלען

אויף די ווײַבער, וואָס פֿלעגען זיך קאָנען אינגאַנצען אָבגעבען דער דאגת־חיונה, בעת די מאַנסלײַט פֿלעגען זיך צו־פֿיעל פֿערנעהמען מיט צרכי־צבור, אין קהל־שטיבעל און אין בית־המדרש.

און אין רעכטען מיטען שטאָדט, און אין מיטעל־פּונקט פֿון דעם גאַנצען יודישען לעבען איז געשטאַנען די הויכע שוהל.

די שוהל איז געווען געבויט פֿון אַלטע שוואַרצע דעמבעס. זי איז געווען העכער פֿון אַלע אַנדערע געבײדעס אין שטאָדט; איהרע לאַנגע שמאָלע פֿענסטער האָבען זיך געצויגען ווייט אין דער הויך. און די פֿיעל־פֿאַרביגע שויבען, אין וועלכע די זון פֿלעגט זיך אָבשפּיגלען מיט אַלע זיעבען קאָלירען, האָבען פֿריהליך געקוקט אין אַלע פֿיער זייטען.

דער הויכער דאַך האָט שאַרף דורכגעשניטען דעם מיטען בלויען הימעל מיט זיין שוואַרצען רוקען, געדיכט בעוואַקסען מיט מאָך; ניט איין וואָלקען, ניט איין שטורם האָט ער שוין אַריבערגעטראָגען איבער זיך און איז געשטאַנען גרייט צו צונעהמען אויף זיך נייע דונערן, נייע שטורם־ווינדען. אַכצעהן בתי־מדרשים האָבען זיך געצויגען אַרום איהר אונטער דעם שוץ פֿון צוויי ברייטע לאַנגע פֿליגלען, וואָס האָבען זיך אָבגעטיילט פֿון איהר דאַך און געצויגען ווייט אין ביידע זייטען. ווי אַ הוהן איהרע קינדער, אַזוי פֿלעגט די אַלטע שוהל צונעהמען און דערוואַרימען אונטער איהרע פֿליגלען אַלע, וואָס האָבען געזוכט שוץ... מענשען, וואָס האָבען לאַנגע יאָהרהונדערטען געלעבט דאָס אייגענע לעבען. האָט זי, האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען מיט איהר, האָבען מיט איהר צונויפֿגעבונדען אַלע זייערע געפֿיהלען, זייער פֿרייד און זייער פּיין, זייערע שמחות און זייער טרויער, זייער לעבען און טויט... די שוהל האָט אַ נאָמען געגעבען דעם ניי־געבוירענעם, זי פֿלעגט בענשען זיין ערשטען אַרייַנטריט אין חדר, זי פֿלעגט איהם אָבגעבען דעם ערשטען מזל־טוב צו בר־מצוה. זי פֿלעגט איהם חתונה מאַכען, פֿיהרען יעדען טריט פֿון זיין לעבען און בעגלייטען אין זיין לעצטען וועג — אין דער אמת'ער וועלט... דאָ איז געווען דער מיטעל־פּונקט, וואו ס'האָבען זיך צונויפֿגעפֿלאָכטען אַלע נער־

הייען פֿון דער יודישער בעפֿעלקערונג, דאָ האָט געקלאַפּט דער דופּק, וואָס האָט געגעבען חיות דעם גאַנצען יודישען עולם, זײַנע שבֿערצען זענען געווען אירע שמערצען, זײַן פֿרייד איז געווען איהר פֿרייד. דעם ערשטען קלאַפּ פֿון אַ דונער פֿלעגט זי צונעהמען אויף איהר קאָפּ, דער ערשטער מאָרגען־שטראַהל פֿון דער זון פֿלעגט בעלויכטען איהר אַלט פֿערזאָרגט פּנים; צווישען גאַס און צווישען מענשען איז די געשטאַנען — און דעם הימעל פֿלעגט די אויסגעגעבען דאָס, וואָס זי פֿלעגט בעקומען פֿון מענשען, מענשען פֿלעגט זי איבערגעבען דאָס, וואָס איהר פֿלעגט שענקען דער הימעל...

און אַז ס'פֿלעגט קומען דער פֿריהלינג, און די נײַ־געבאָרענע זון פֿלעגט שיקען דער בענײַטער ערד איהר ערשטען פֿריהלינגס־שמײכעל... און דער שטראַהל איז געפֿאַלען אויף די הויכע פֿיעל־פֿאַרביגע פֿענסטער, זיך צושפּאָלטען און צושאָטען אויף פֿיעל פֿיעל פֿײַערלעך, וואָס האָבען יעדען געשענקט דאָס, וואָס ער פֿערלאַנגט.

מיטערליך פֿערזאָרגט, פֿלעגט די הויכע שוהל בעקוקען די שטאָדט, וואָס האָט זיך ווייט פֿונאַנדערגעוואָרפֿען אַרום איהרע פֿיס, און האָט געקוקט אויפֿן הייליגען אילאַ, וויט אין דעם אַנדערן עק שטאָדט, וואָס האָט הויך געטראָגען צום הימעל זײַנע צוויי אײַזערנע קרייצען; זי האָט געזעהן ווײַט הינטערן שטאָדט דעם בית־עלמין, געדיכט בעוואַקסען מיט אַלטע פֿערטרוימטע ביימער; דעם טײַך, וועלכער האָט געבלאַנקט מיט זײַן קאַלטען שטאָהלענעם שפּיעגעל צווישען די צוויי גרינע ברעגען און געטראָגען זײַנע קליינע וועלען איינעם נאָך אַנדערן אַלץ אין איין און דעמזעלבען אָרט אין וואַלד, ווײַט ערגיץ אַהינטער דעם צווייטען עק שטאָדט... אַלץ האָט אויסגעזעהן עפּיס ווי יום־טובֿדיג, אַלץ איז געזען שטיל, אַלץ האָט בעגעגענט דעם פֿריהלינג מיט אַ שטילער, ליעבליכער פֿרייד.

נור דער אַלטער פּוילישער קלויסטער, וואָס איז געשטאַנען ניט ווײַט אויף דער אַנדערער זײַט גאַס הינטער דעם הויכען

אײַזערנעם מאַרקאַן, איז געװען אונצופֿריעדען, האָט געקוקט בײז פֿון אונטער זײַן שװאַרצען אײַזערנעם דאַך און האָט ניט געגלײבט ניט אין פֿריהלינג, ניט אין שלום... פֿאַר־נאַכט, בשעת די זון האָט זיך שװער אַראָבגעלאָזט הינטער'ן בערגעל, פֿלעגט דער שאָטען, װאָס איז געפֿאַלען פֿון שװאַרצען קרײַן אויף דער ערד, זיך ציהען איבער דער ברײטער גאַס גלײַך צו דער שוהל, — װי ער װאָלט זיך געקליבען אויף אײביג צו באַהאַלטען די זון פֿון איהר. אין די אַלטע שוהל האָט מיט אַ באַזונדער שרעק געקוקט אויף איהר בײזען שכן און האָט װי געבעטען די זון זיך אָבשטעלען אין אָבטרײַבען פֿון איהר דעם שװאַרצען שאָטען... די נאַכט פֿלעגט אָבער קומען און די שוהל פֿלעגט מיט שרעק און מיט פּײַן װאַרטען, ביז ס'װעט קומען דער צװײטער טאָג, און מיט שמחה פֿלעגט זי ליבען גאָט פֿאַר יעדער נאַכט, װאָס איז רוהיג פֿאָראיבער.

אויף דער צװײטער זײַט, האַרט נעבען איהר, אויפֿ'ן װינקעל פֿון מאַרק אין דוחאָװסקי גאַס האָט זיך אויפֿגעהויבען אַ נײַער שכן, נאָר־װאָס אַנ'אויפֿגעבויטער נײַער, אוניאַטישער קלױסטער „פֿון הײליגען גײַסט". ער איז אויך געװען גענוג הויך, און װײַל מ'האָט נאָך אַװעקגענומען פֿון איהם די סלופּעס מיט די הילצערנע בריקלעך אַרום, האָט ער אויסגעזעהן נאָך העכער... מ'האָט שוין אויפֿגעהאַנגען די גלאָקען און באַלד װעט זײַן דער חנוכּת־הבית... װער װײסט, װי ער, דער נײַער שכן, װעט זי אָנגעהמען און צי װעט איהר ניט שטערען איצט נאָך אײנגער, װי ס'איז געװען ביז אַהער?

איצט איז די שוהל געשטאַנען שטיל אונטער'ן שנײ, װעלכער האָט מיט אַ שװערען װײַסען שלײער באַדעקט איהר אַלטען קאָפּ. דער װינד פֿלעגט זיך אַמאָל אָבערײַסען עפּיס פֿון אַ זײַט, אונגעשטערט שפּאַצירען איבער'ן ברײטען דאַך, אויפֿבלאָזענדיג פֿון דעם שנײ כל ערלײ פֿיגורען. די אויבערשטע שױבען זענען געװען פֿערפֿראָרען און אין זײ האָט שוין איצט ניט געשפּיעלט די זון מיט איהרע גאָלדענע שטראַהלען, װײַט

ארום האבען געשלאפען מיט זייער טויטען שלאף די גרויסע פעלדער און נור אין עק וועלדיל, הינטער'ן שטאדט, צווישען סיבירער גאס און סמאלענסקער פארשטאדט, ניט ווייט פון דער אלטער, האלב איינגעפאלענער אוניאטישער קאפליצע, איז ניט געווען שטיל. שווארצע קראהען פלעגען זיך שווער אריבער-זעצען פון איין צווייג אויף'ן צווייטען און מיט זייערע הארטע געשרייען צושטערען די שטילקייט ארום, און דער ווינד פלעגט זיך הערכיסען פון צווישען די בוימער און ברייננען צוטראגען זייערע טרויעריגע געשרייען אהער צו דער האלב-פערשלאפענער אלטער שוהל...

דאס אכטע קאפיטעל.

נאטע פרידקאר האט דעם גאנצען ווינטער פון יאהר 1823 אבגעארבייט ארום דערפיל סערטייע אין א וואלד, וואס האט גע-הערט צום גוט-בעזיצער הערנגראס, וועלכען שמריה בערלין האט אבגעדונגען אויף אויסצוהאקען. דער וואלד איז געשטאנען צוועלף ווערסט פון דער הוינא, און דאך איז עס געווען א פערוואר-פענער, א פערלאזענער קאנט אהן א וועג, אהן א דורכגאנג. וואלד-געשעפט איז די גוט-בעזיצער ארום גארניט בעקאנט געווען, און הערנגראס, ווי זיינע איבעריגע חברים, האבען נאך ניט גע-וואכט, אז דאס איז עפּיס א סחורה, און מיקאן פון דעם מאכען געלד. אלטע הונדערט-יעהריגע אייכען פלעגען פערפוילט ווערען אויפ'ן ארט, פאלען און מאכען דעם וואלד נאך געדיכטער און נאך טונקעלער, וואס ס'איז גאר קיין סימן ניט געווען, אז דא געפינט זיך ערגיץ אין דער נאהענט א מענש, האס האט ביי זיך אונטער'ן האנד מעהר ווי פינף טויזענד קנעכט, וואס ער אליין איז געווען אויף זיי דער הערשער, דער בעל-הבית אויף זייער לעבען און טויט.

בעזונדערס פערווארפען איז געוועזען דער סערטייער וואלד וואהין דער בעל-הבית פלעגט זיך ניט ווייזען אפילו אויף געצייג. איין מאל נור, אין יאהר 1809 האט ער זיך פערקליבען אהער נאך

חאַד־שנעפּען. אָבער חוץ פעל ער האָט ניט געשאָסען, האָט ער דאָך קיין וואַלד־שנעפּען ניט בעקומען, דערפאַר אָבער האָט ער על פּי שמועות דערשאָסען זײַן בעליעבטען הונד מילאָרד. מילאָרדן האָט מען מיט גרויס פּאַראַד בעגראָבען אין פּאַרק, דאָרט, וואו עס קרייצען זיך צוויי אַלייען און אויף זײַן קבר האָט מען אַהעק־געשטעלט אַ הויכע מאַרמאָרנע מצבה מיט אַן ענגלישער אויפשריפט. אין דער כּערטייער וואַלד איז פון דעמאָלט אָן אינגאַנצען פער־געסען געוואָרען. נור איין מאָל אין יאָהר, ערגעץ זומער, פלעגט מען אַהער צוזאַמענטרייבען אַלע מיידלעך פון הויף, קלויבען יאַג־דעס, און אויב וועמער פון זיי פלעגט ברענגען וועניגער ווי צוויי מעסטלעך יאַגדעס, פלעגט מען זי פאַר אַלעמען אין די אויגען אויסטהון, אַוועקלעגען אויף דער ערד און שמײַסען מיט ריטער אָדער מיט אַ נאַגײַקע, ווי דעם בעל־הבית פלעגט וואוילגעפעלען.

שמײַסען מיט אַ נאַגײַקע אויפ'ן הויף אָדער אין שטאַהל פאַר'ן בעל־הבית אין די אויגען פלעגט מען אַגב, ניט נור די פערשולדיגטע הויף־מיידען אַליין. דעמאָלטען פּסק האָט בעקומען יעדער, מיט וועמען איוואַן קאַרלאָוויטש איז עפּיס געווען אונצו־פרידען. עפטער פון אַלע פלעגען דעם פּסק בעקומען די יודען, וועלכע דענען ווי־עס־איז דורכגעגאַנגען אָדער דורכגעפאָהרען איבער זײַן גבול.

דער גבול זײַנער האָט זיך אָבער געצויגען אויף בײַדע ברעגען פון טײַך און האָט פערנומען אַ שטח פון עטליכע און דרײַסיג טויזענד דעסיאַטין און דערין אויך דעם איינציגען פּאָסט־טראַקט און פיעל קליינע וועגען, איבער וועלכע אַ האַלבער אויעזד פלעגט מוזען דורכפאָהרען פון שטאָדט און אין שטאָדט אַרײַן. און דאָך האָט איוואַן קאַרלאָוויטש אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, אַז קיין איינציגער יוד זאָל זיך ניט טאָרען ווײַזען וואו־ניט־איז אויף זײַן ערד; די וואַלד־שומרים האָבען ניט געהאַט קיין אַנדער אַרבײַט נור זוכען ערגיץ אויף די וועגען אַ יודען. און האָט זיך זיי אײַנגעגעבען צו האַפּען ערגיץ אַ יודען, פלעגען זיי איהם באַלד ברענגען צום פּריץ. דאָ האָבען איהם ערוואַרטעט שמיץ.

װעלכע ס׳פלעגט איהם מיט גרוים פאראַד געבען — פאַר די אויגען פון אַלע הויפיגע — איוואַן קאַרלאָוויטש מיט זיינע איגענע הענד.

לויט׳ן „שלחן ערוך” נאָך, וואָס איוואַן קאַרלאָוויטש האָט אַליין געמאַכט פאַר זיינע אונטערטאַנען, איז יעדען יודען, וואָס מען האָט געחאַפּט אין זיין גביל, געקומען: צום ערשטען מאָל — 40 שמיץ, צום צווייטען מאָל — 60. אַמאָל אָבער פלעגט ער אַריין אין געשמאַק און שוין צום ערשטען מאָל אַריינשיטען 80 שמיץ, — אויב ער האָט נור קיין טעות ניט געהאַט אין צאָהל. אין יאָהר 1817 איז געווען אַ מעשה, אַז מ׳האָט געבראַכט איינעם אַ יודען לייב׳ן, וואָס האָט געהאַלטען אַ קרעטשמע אין סעלעזני בײַ דעם אַדמיראַל מאָרדווינאָװ. מחוייבט ניט פאַרוואָס, נאָר דער אַלטער האָט זיך אַפּנים גוט געפיהלט, און האָט עובר געווען זיין איי־גענעם שלחן ערוך. לייב׳ן איז „על פי הסטאַטיא” געקומען מיעדער נישט ווי 40 שמיץ, ער האָט איהם אָבער אָפּגעצעהלט הונדערט מיט צוואַנציג, און אַז ער האָט געענדיגט שמייסען, איז לייבע געבליבען ליגען אויפ׳ן אָרט אַ טויטער.

צום גליק, איז דער אַלטער, בייזער אַדמיראַל מאָרד־ווינאָװ דעמאָלט נישט געווען דאָ; ער איז געזעסען אין קרים אין דער איספּראַווניק דרוצקאָי־סאָקאָלינסקי איז געווען בטבע זעהר אַ גוטער מענש און האָט ניט געוואָלט מאַכען קיין טומעל פון גאָרנישט.

אַזוי האָט איוואַן קאַרלאָוויטש ווייטער געשמיסען וועמען ער האָט געוואָלט. ער האָט נור אַ ביסעל געענדערט די „סטאַטיא”: איצט איז שוין פון ערשטען מאָל אָן געקומען ניט ווייניגער ווי 60 שמיץ. אָט די דאָזיגע „סטאַטיא” איז געווען בעוואוסט אין דער גאַנצער סביבה, האָט אַלע יודען געהאַלטען אין שטענדיגען שרעק און דאָס וואָרט „סטאַטיא” האָט מען אָנגעהויבען צו בעניצען אין לעבען אַנשטאָט דעם וואָרט: „שמיץ”.

— ווייסט, ברודער, — פלעגט דער קהל׳ישער שרייבער פּיניע טעװעלעס שרעקען יעדערן, וואָס פלעגט צו איהם קומען בעטען

אָנגעטריבן עפּעס אַ פּאַפּיר, — ווייסט, אַז פֿאַר אַזאַ מעשׂה קומט דיר „פּאָ־זאַקאָנו" די... „סטאַטיאַ"?

און דער דערשראָקענער ייִד פֿלעגט באַלד גרייט זײַן צו פֿערהעכערן דאָס געצאָהלט, אַבי ער זאָל ניט קאַרגען אַרײַנצושטעלן אין פּאַפּיר נאָך עפּעס אַ שטיקל מליצה, וואָס זאָל אים ווי־ניט־איז ראַטעווען פֿון דער „סטאַטיאַ".

אין איינעם אַ הערבסט־טאָג אין יאָהר 1822 האָט מען צו איוואַן קאַראַלאָוויטש'ן הערנגראָם געבראַכט אַ ייִדען מיט'ן נאָמען נאָטקע פּחדקאָר. דעם ייִדען האָט מען געפֿונען אין רעכטען מיטען כערטיטער וואַלד, דאָרט, וואו אַ מענשען־פֿוס האָט נאָך ביז דעמאָלט ניט געטראָטען. ער איז געגאַנגען איבער'ן וואַלד גלייך צום פּריץ'ס הויף, פֿלעגט זיך אָבשטעלען בײַ יעדען דיקען בוים, געמאָכטען עפּעס מיט אַנ'אַרביון און אָנגעצייכענט עפּעס פֿון אויבען מיט קרייד...

דער שומר, וואָס האָט אים געהאַפּט אין וואַלד, האָט אים, מיט דער הילף פֿון קוטשער, געבונדען די הענד אַהינטער און אַוועקגעשטעלט פֿאַר'ן פּריץ'ס הויכען גאַניק, ביז וואַנען דער פּריץ וועט פֿאַרטיג ווערען און זאָגען, וואָס מיט אים צו טהון.

אַנטאָן דעם פּריץ'ס קוטשער איז דערווײַל אַוועק אין שטאַהל און האָט אָנגעהויבען מאַכען די נויטיגע הכנות צום שמײַסען. ער האָט אַוועקגעשטעלט אַ ברייטע באַנק, האָט אויסגעקליבען עטליכע לאַנגע בערעזענע רוטער, האָט זיי צוזאַמענגעפלאָכטען, גוט אויסגעווייקט אין וואַסער און אָנגעהויבען מאַכען מיט זיי אין דער לופט מיט גרויסער מבינות, ווי אַ בקי, צוהערענדיג זיך צו זייער פֿײַף. די פּויערים אין די דינער פֿון הויף זענען זיך צוזאַמענגעלאָפֿען פֿון אַלע זײַטען, כּדי ניט דורכצולאָזען עפּעס אַ יום־טוב; האָבען מיט רחמנות געקוקט אויף דעם געהאַפּטען ייִדען, וועלכען ס'האָט זיך ניט אײַנגעגעבען אַרויסצודרעהען זיך פֿון אונטער די הענד.

נאָטקע איז געשטאַנען אויף זײַן אָרט און זײַנע שוואַרצע שפּיציגע אויגען האָבען מיט אַ בעהאַלטענעם שמייכעל געקוקט

אויף דאָס קליינע טהירעל, אַרומגעשלאָגען מיט וואָילעק, פון וואַ-גען ס'האָט געדאַרפט אַרויסגעהן איוואַן קאַרלאָוויטש.

ענדליך האָט זיך די טהיר געעפענט און אויפ'ן גאַניק איז אַרויס אַן אַלטינקער, מיט אַן אויסגעוויקטען צוקנייטשטען פנים און אַ גרינעם האָזען-פּיטשער, און וואַרימע שטיוועל און מיט אַ שטעקען אין האַנד.

— ווער ביזטו? אַ זשיד? — האָט זיך דערהערט זיין געשריי.

— אַ ייד, אייער עקסעלענץ! — האָט נאָטע שאַרף און גלייכגילטיג אַרויסגעזאָגט, קוקענדיג דעם פּריץ גלייך אין די אויגען אַריין.

— פון וואַנען?

— פון שטאָדט, אייער עקסעלענץ.

— אָבער ווי האָסטו זיך ערלויבט? איבער מיין נחלה?

איוואַן קאַרלאָוויטש האָט זיך פונאַנדערגעהוסט, האָט אַרויס-גענומען פון קעשענע אַ ווייסען טיכעל און האָט זיך צוגעטראָגען צו זיינע אויסגעקאַלטע ליפּען.

— ווי-אַזוי אַנדערש קען מען צו אייך צוקומען, ווען ניט איבער אייער אייגענער נחלה? — האָט נאָטע אַ געשריי געגע-בען פון אונטען, — אייער עקסעלענץ, מ'דאַרף לויבען גאָט, וואָס וואָרום איך ליגען אַלץ אייערע נחלות און ניט פרעמדע.

דער פּריץ האָט פאַרוואונדערט אַ קוק געטהון אויף נאָטען.

— הער, ביזט טאַקע אַ זשיד, אָדער דו נאַרסט מיך? זאָג, ניט היטרעווע.

נאָטע איז צוגעגאַנגען נעהנטער צום פּריץ.

— וואָס האָב איך וואָס צו היטרעווען, אייער עקסעלענץ? איך בין דאָך געקומען צו אייך עפּיס וועגען אַ געשעפט.

— אַ געשעפט? דו? צו מיר?

— ווי-אַזוי אַנדערש? מיט געלד, אייער עקסעלענץ, פון שמריה בעהלין: זעקס טויזענד אַסיגנאַציעס און ביז צוויי הונ-דערטער זילבער.

— וואו זענען זיי?

— אָט בײַ מיר אין בוזעם. הײַנט פֿונאַנדערבינדען מיר די הענד, וועל איך זײַ אײַך שוין אָבצעהלען און אַ שמועס טוהן הערען געשעפֿט.

— וועגען געשעפֿט?

איוואַן קאַרלאָוויטש האָט אַ קוק געטהון אויס'ן סטאַראָ־סטע, וואָס איז געשטאַנען נעבען אידם.

— הם... הם... און ווי־זשע אַנטקעגען דעם... , אַנטקעגען דעם...

— „סטאַטיאַ"? — האָט נאָטע פֿרעהליך אונטערגעזאָגט.

— יאָ, יאָ, איך מײן טאַקע די „סטאַטיאַ"...

— די „סטאַטיאַ", אײַער עקסעלענץ, וועט ניט אַנטלױפֿען... דאָס וועט מען קאָנען שפּעטער...

— הם... האָט ווײַטער געשטאַמעלט דער פּריץ און האָט אָנגעהויבען קײַען די הײלע דיאָסנעס.

— וואַסיל קאַרפּאָוויטש, — האָט ער דאָך אָבהענדיג אַ קעהר געטהון צום סטאַראָסטע — אָבבינדען? האַ? ווי זאָגסטו, בונח אָב!

דער סטאַראָסטע איז לאַנגזאַם אַראָב פֿון די טרעפּ און ווי אַ מענש, וואָס איז שוין פֿון לאַנג אָן געוועהנט צו די קאַפּריזען פֿון דעם אויסגעלעלטערטען נאַרישען „דײַטשעל", האָט ער אָנגעהויבען שטיל אַראָבנעהמען פֿון נאָטען די שטריק און זײַ בעלי־בתּ'יש צונויפֿדרעהען אין אַ רינג.

נאָטע האָט בעפֿרײַט זײַנע געבונדענע הענד און איז אַרויף אויף די טרעפּ, שטאַרק אויסהוישענדיג די פֿיס אָן גראָבען טוך, וואָס איז געלעגען אונטען. איוואַן קאַרלאָוויטש האָט אַ דרעה געטהון מיט'ן קאָפּ, האָט אידם געגעבען די טהיר, דורכגעלאָזען אידם פֿריהער און אַרײַן נאָך אידם.

וואַסיל קאַרפּאָוויטש האָט אַ מאַך געטהון מיט די פּלײצעס, אָבגעשפּיגען מיט כעס און האָט אָבגעטראָטען אָן אַ זײַט.

און מיט צװײ שטונדען שפּעטער איז שוין צווישען דעם „גוואַרדיע-פּאָרוטשיק" איוואַן קאַרלאָוויטש הערנגראָס און דעם בעפּאָלמעכטיגטען פֿון צווײטער גילדיע קופּעץ שמערקע בערלין

געהייסן אויסגעארבייט א פארמעלער קאנטראקט, וועלכען נאטע האט אנגעשריבען און דער אלטער האט אליין מיט זיינע אייגענע הענד איבערגעשריבען אויף בלוי הערבאווע פאפיר. לויט דעם קאנטראקט, האט הערנגראס אוועקגעגעבען בערלינען אויף צוועלף יאהר דעם סטריזשער וואלד, א שטח פון 4,218 דעסיאטין אויף אויסצוהאקען. לויט נאטעס פארשלאג, האט בערלין געדארפט האבען רעכט צו האקען נור די שטיק, וועלכע זיינען איבער 10 צאל דיק און-ניט ווייניגער פון דריי קלאפטער הויך; דעם פריץ אבער האט אויסגעוויזען קאמיש דאס, וואס ער וועט דארפען קלעטערען אויף יעדען בוים מעסטען זיין גרעב; דערום האט ער אבגעמאכט, אז מ'זאל אנהויבען שניידען פון 10 צאל אונטען. פון דעם שנוי האט זיך די צאהל פון די בוימער, וואס זאס זענען אריבער צו בערלינ'ען, פערהעכערט אויף 45,000 שטיק, נאר דאס האט ביי הערנגראס'ן נישט געהאט קיין שום ווערטע. פונקט ווי ביי איהם האבען קיין ווערטע ניט געהאט אלע איבעריגע זיינע וועלדער, וועלכע האבען בעדעקט בידע ברעגען טייך. אלע איבעריגע פונקטען זענען געווען אויסגעארבייט אזוי ווי נאטע האט געוואלט. דער פריץ איז געבליבען העכסט צופריעדען פון דעם געשעפט, וואס ער האט אקארשט געמאכט, און אז ער האט בעקומען פון נאטעס הענד דאס פעקיל אסיגנאציעס, האט ער זיך ברייט אונטערגעשריבען, פערטשעפענדיג די פעדער אין דעם דיקען און הארטען פאפיר און פערשפריצענדיג עס מיט טינט.

ער האט ארויסגענומען פון אונטער'ן בוזעם א קליין זאמאליעווע טאבאק-פושקעלע, האט א קנאק געטהון מיט'ן דעקעל און אונטערגעטראגען נאטען אונטער'ן נאז. יענער האט מיט גרויס געשמאק אריינגעצויגען אין זיך דעם אראמאטישען ריח, האט א הילכיגען נאס געטהון און אבגעווישט די וואנסען מיט'ן טיכעל.

— איך דאנק אייך, אייער עקסצעלענץ, א הארציגער דאנק...

נו, און ווי, פריץ, וועסטו מיר האטהזען צו פאהרען צוריק: מיט'ן „באלשאק", אדער... ווי עס איז... אן א זייט?..

אַ שמייכעל איז הינטערגעלאָפֿען איבער נאָטעס באַוואַקסענעם פּנים און האָט זיך בעהאַלטען ערגיץ אין באָרד.

— מײַן באַלשאַק, מײַן באַלשאַק, פֿעטערל!... אָט הײַנט איך פֿאַר דיר שפּאַנען.

ער האָט זיך אַנאַייל געטאָן צו דער טיר; נאָטע האָט זיך אויפֿגעהויבען גלײַך נאָך אים.

דרויסען איז נאָך געשטאַנען אַ גרויסע מתּנה הויף־לײַט. אַנטאָן איז געשטאַנען נעבען שטאַל, אָנגעלענט אָן דעם אָפֿענעם טויער, און האָט עפּעס דערצײלט מאַכענדיג מיט די לאַנגע געפֿלאָכטענע ריטער, וואָס ס'זענען געווען בײַ איהם אין האַנד. אייניגע האָט דערעסען וואַרטען און זיי האָבען זיך אַחזק־געוועטט אויף די קלעצער, וואָס ס'זענען געווען אָנגעלענט דאָ ניט ווײַט.

— אַנטאָן! — האָט זיך דערהערט דעם פּריצ'ס געשריי פֿון גאַניק — אַ טראָיקע!... די וואַרוואַרינסקע מיט די גלעקלעך... דו הערסט?

— און איהר? — האָט ער זיך אַוואָרף געטאָן צו די פּויערים, — וואָס שטעהט איהר?... אויף די וועגענער!!

אַנטאָן האָט אָבגעוואָרפען אָן אַ זײַט די ריטער און האָט זיך אַ לאָז געטאָן צום שטאַל; די ריענער האָבען זיך פֿונאַנדערגעגאַנגען אין אַלע זײַטען מיט אַ גרויס וואונדער, קוקענדיג אויפֿ'ן פּריץ און אויף דעם יורעל האָט נעבען איהם.

אַ מאַראַנטאַם אויף הויכע רעסאָרען איז מיט אַ גערויש און אַ קלאַפּערײַ צוגעפֿאָהרען צום גאַניק. די אויסגערוהטע פֿערד האָבען הויך געוואָרפֿען די קעפּ און געטופּעט מיט די פֿיס אָן דער ערד. דאָס מיטעלסטע האָט געביסען די צוים און זיך געריסען געהן. אַנטאָן איז הויך געזעסען אויף זײַן אָרט, פֿערריכט זײַן רויטען גאַרטעל פֿון אויבען דעם שוואַרצען סאַמעטען קאַזאַקין און די לאַנגע שטרויס־פֿעדערן האָבען זיך ווײַט אַרומגעטראָגען אַרום זײַן קליין קײַלעכדיג היטעל.

— זעצט זיך, נאָטע, — האָט זיך דער פּריץ געווענדעט צו

זיין גאַכט און האָט איהם דערלאַנגט זיין קליין אויסגעדאַרטע הענד־טיל, וועלכעס האָט זיך אינגאַנצען פערלאָרען אין נאַטוּרס פערהאָרעוועטער האַנד.

נאָכדעם האָט פאָרזיכטיג אָבגעשפּילעט די הענט, האָט אונ־רוהיג אַ קוק געטהון אויף זיינע גרויסע שווערע שטיוועל און האָט זיך אַראָבגעלאָזט אויף דעם ווייכען לעדערנעם געזעס.

— ווייט געזונד, פריץ! — האָט ער אַ געשריי געטהון, אַראָבנעהמענדיג פון קאָפּ זיין שווערע פּליסענע היטעל און האָט זיך אָנגעלעהנט אויפ'ן רוקען.

די פערד האָבען זיך אַ ריהר געטהון; די גלעקלעך האָבען געמאַכט צווישען זיך אַ שמועס, פריהער שטיל, נאָכדעם העכער, העכער און האָבען מיט אַמאָל אָנגעהויבען ריידען אַלע צוזאַמען, יעדער אויף זיין קול.

דער טאַראַנטאַס איז אַרויסגעפאָהרען אויפ'ן בריקעל און האָט זיך גענומען רעכטס איבער דער אַלייע, וואָס גערדט צום באָלשאַק. איוואַן קאַרלאָוויטש איז געשטאַנען אויפ'ן גאַניקעל, איינדרעהענדיג די פּאָלעס פון זיין פוטעריל.

פון אַהינטער די ווינקעלעך האָבען אַרויסגעקוקט הערשראָ־קענע פנימ'ער פון די הויף־לייט, וועלכע האָבען נייגיריג און מיט שרעקענדיגע אויגען באַגלייט דעם טאַראַנטאַס.

דאָס ניינטע קאַפּיטעל.

אין סערטיגער וואַלד האָט מען שוין צוויי מאָנאַטען געאַר־ביים; ס'איז געשטאַנען אַ לעבעדיגע מוטהיגע בעוועגונג, און דאָרט, וואו ס'האָט זיך נאָך פון אייביג אָן ניט געהערט קיין מענשליך קול, איז איצט אויסגעוואַקסען אַ גאַנצע בעפעלקערונג, האָט אויפ־געשפּראָצט אַ לעבען. אונטער'ן באַרג ביים סאַמע אַראָבגעהן צום טייך איז אויסגעוואַקסען אַ הויכע שטוב מיט אַ הויכען שינדעל־דאַך מיט אַ רויטען ציגעלנעם קוימען, — דאָרט איז געוועזען די קאָנטאָר. און אויפ'ן באַרג האָבען זיך אויסגעצויגען אין צוויי שורות דערווייליגע ביידלעך, אין וועלכע ס'האָבען געוואוינט די

אַרבײטער און דינערע העלפער. פויערים פוהר־לײט פלעגען אַלע פריה־מאָרגען קומען צופאָהרען אַהער פון דורף און אָנזאָגנד זיך אומקעהרען צוריק, אָבער טשעטשלער און זעגער פלעגען וואוי־נען דאָ, ביי דער קאָנטאָר, אַרבײטען פון שטיק און בעקומען פאַרטהײען „חאַרטשו״. צום אָנהויב דעצעמבער זענען שוין געוועזען אויסגעבאַקט צוויי „אוטשאַסטקעס״, און גרויסע בעהט מיט קלע־צער, בחורים, מאַקסימען, שווילען און שניפער זענען שוין געווען אָנגעוואָרפען אויפ׳ן ברייטען נידעריגען ברעג; פון אָנפאַנגס פריה־מאָרגען ביז שפּעט אין דער נאַכט פלעגען זיך פון דאַנען ווייט פונאַנדערטראָגען איבער דעם פערפראָרענעם טײך קלעפ פון העק, דער סקריפּ פון זעגען און שווערע ווידהאָלערייען פון מענשען, וועלכע די נויט האָט פון אַלע עקען צונויפגעטריבען אַהער צוליעב אַרבייט און ברויט. אין דער פערגליווערטער, פערפראָ־רענער טײך האָט טיעף אונטערן אײז געטריבען די קאַלטע בעהאַלטענע וואַלען, כדי מיט׳ן ערשטען אָנקומען פונם פריה־לינג אַוועקטראָגען אויף זיך דאָס אַלץ, וואָס די מענשען האָבען דאָ פאַר איהם אָנגעגרייט.

דעם 6־טען דעצעמבער גאַנץ פריה איז נאַטע פרוקאָח אין חאַרימע וואַלקעס, אין אַ שוואַרצען שאָף־פעלץ געשטאַנען אויפ׳ן גאַניק פון קאָנטאָר, האָט זיך שטאַרק אײנגעצויגען מיט׳ן רויטען פויערשען גאַרטעל און האָט זיך שטיל צוגעהערט צו די ווערטער, וואָס איהם האָט איבערגעגעבען חבר הויפט־פיהרער פון שמריה׳ם וואַלד־געשעפט, אַבראַם קיכין.

קיכין איז געווען אַ יונגער מענש פון הויכען וואוקס און מיט אַ לאַנג אײדעל געזיכט, וואָס איז נאָך גאָרניט געווען בעוואַקסען און ער האָט דעריבער אויסגעזעהן יונגער, ווי ער איז געווען. זײַן רײן, ווי אויסגעגאָלט פּנים, די גילדענע ברי־לען, דער אײראָפּעאישער קאָסטיום און דײַטשישער אויסדרוק האָבען איהם געמאַכט זעהר ענהליך צו „אַ דײַטשו״; און זײַן שאַרפער קאָפּ, גרויסע בקיאות אין תלמוד און פּוסקים, זײַן בע־קאַנטשאַפט מיט אַלע גײַסטיגע בעוועגונגען צווישען יודען און

דייטשלאַנד, אין געווענטעם פּוילן און איצט אין רוסלאַנד, זיין אָבלאַכען פון דער נייער חסידישער באַוועגונג, וואָס האָט פערהאַפט כמעט אַלע שטעטלישע יודען, — האָבען געבראַכט חרטה, אַז מ'האָט איהם געהאַלטען פאַר אַ מתנגד. ער איז געווען אַ זוהן, פון שמריה'ס אַ ווייטער קרובה, אַן אַלמנה פון הירש קיסין, אַ מלמד אין עפּיס אַ שטעטעל אַהים ווילנא. צו אַכצעהן יאָהר איז ער אַוועק קיין קורלאַנד און איז דאָרט אָבגעזעסען עטליכע יאָהר. און אַז שמריה האָט זיך געשעפטליך פערבונדען מיט ריגאַ, האָט ער איהם אויסגעשריבען צו זיך און האָט איהם איבערגעגעבען דעם גאַנצען וואַלד־עקספּאָרט אויף אויסלאַנד.

פון ענדע אָקטאָבער אָן איז ער אָבגעזעסען אין סערטייץ און צוזאַמען מיט נאָטען אַראַנזשירט דאָס וואַלד־געשעפט, וואָס איז דאָ געווען גאָר אומבעוואוסט און וואָס האָט מיט דער צייט געזאָלט ווערען דאָס הויפּט־געשעפט פון דער גאַנצער סביבה.

— צי שקאָמערד'ן? — האָט נאָטע אַ פרעג געטהון און האָט אָנגעהויבען שנעל פערשרייבען מיט אַ בלייַשטיפט צו זיך אין ביכעל אַלץ, וואָס קיסין האָט איהם געזאָגט; איינציגע זאַכען האָט ער אונטערגעשטריכען.

— יאָ, צום כמאַטריטעל שקאָמערד נאָך „ספּלאַווניע חעדראָמאַסטען"... און געלד צום קאָמענדיטען צאָהלען ניט ווענינער פון 375 רובל זילבער.

— גוט, גוט, רב אברהם.

דאָס וואָרט רב צו איהם, צום יונגען בחור'ל אָהן וואָנסען, האָט ביי נאָטען געהאַט אַן אַנדער זין: עס האָט באַדאַרפט ווייזען, אַז האָטש ער איז עלטער, איז דאָך אָבער קיסין מעהר בעקאַנט מיט'ן געשעפט, און דאָס איז ביי איהם די הויפּט־זאַך.

—און... אָט דאָס „ברוועלע וועט איהר מוחל זיין איבערגעבען, — האָט קיסין אַ זאָג געטהון און האָט אַרויסגענומען פון מיט־קעסטעל אַ קליינעם פערחתמ'עטען קאָנווערט, אויף וועלכען ס'זאָלען געווען אָנגעצייכענט נאָר צווי אותיות: „ל. ב."

נאָטע האָט אַ קוק געטהון אויף קיסינ'ען און האָט געוואָלט

איבערהאפען זיין בליק; קיסין האט זיך אבער אומגעקערט מיט'ן פנים צום פענסטער, און דער אבשיין פון די שויבען איז געפאלען אויף די גלעזלעך פון זיינע ברילען, און נאטע האט גארנישט געזעהן; ער האט מיט גרויס פארזיכטיגקייט צוגענומען דאס ברייוועל און גם אוועקגעלעגט בעזונדער פון אלע אנדערע אין בוזעם-קעשענע.

— גוט, רב אברהם. ע... און וואס איז מכח אן ענטפער?

א ליכטער שמייכעל איז איהם דורכגעלאפען איבער די ליפען און ער האט פרעהליך א קוק געטהון אויף קיסינען.

קיסין האט גארנישט געענטפערט און האט זיך אבגעקעהרט; ער האט געזעהן, אז נאטע ווייסט זיין סוד; ער האט אבער אויך געוואוסט, אז דער סוד געפינט זיך אין ערהליכע הענד, און דאס האט איהם בערוהיגט.

נאטע איז אראב פון די טרעפ, צוגעגאנגען צום פערד און האט גוט, בעל-הבית'יש, בעטראכט דעם שפאן, אלץ איז געווען אין ארדנונג, און נאטע האט זיך אוועקגעזעצט אויפ'ן שליטען און האט גענומען אין האנד די לייצעס. דאס פערד האט א ריס געטהון פון ארט, האט דורכגעשניטען דעם שניי, האט זיך גענומען רעכטס און איז אריבערגעפאהרען אויפ'ן וועג. קיסין איז געבליבען שטעהן ביים פענסטער, האט אויסגעריבען אן ארט אינ'ם פערפרארענעם שויב און האט איהם אזוי לאנג נאכגעקוקט ביז ער איז פערשוואונדען געווארען אין וואלד.

נאטע איז שוין עטליכע חדשים ניט געווען אין שטאדט און אז ער האט דערזעהן פון ווייטען אויפ'ן שניי דעם גרויסען פונאנדערגעווארפענעם בית-עולם מיט די ערשטע איינגעפאלענע הייזלעך פון זאוועליטשקע, האט ער איבערגעלעבט דאסזעלבע געפיהל, וואס ס'לעבט איבער א מענש, וואס קעהרט זיך אום צו זיך אהיים נאך א לאנגער און א ווייטער נסיעה.

צו דער שטאדט איז ער געווען צוגעבונדען מיט זיין גאנצען הארצען. אלעמען האט ער געקענט און אלע האבען איהם געקענט. ער איז ניט געווען קיין קאבלעפאל, אבער דאך

האָט אין שטאָדט ניט געפּאַסירט קיין זאַך, וואו ער זאָל ניט זיין דער אָנפיהרער. אין קהל-שטיבעל, אין שוהל, אויף אַ סעודת מצוה — אומעטום איז נאָטע געווען די צענטראַל-פּערזאָן, אַרום וועמען אַלין פלעגט זיך דרעהען און ווער ס'פלעגט אַלעמען פיהרען פאַר דער גאָון. נאָטעס אַ שטעכווערטיל פלעגט דורכגעהן ביז'ן ביין און דאָך האָט מען אויף איהם ניט געקאָנט פאַראיבעל האָבען. ווייל אַ גלייכוואָרט פלעגט אַרומשפּאַצירען ניט נור איבער'ן שטאָדט אַליין, נור איבער די גאַנצע סביבה. מ'האָט פאַר איהם מורא געהאַט און דאָך שטענדיג געזוכט זיין בעקאַנטשאַפט; אָהן איהם איז געווען אומעטיג אין שטעדטיל.

צוויי חדשים אָבזיצען אין דאָרף איינער אַליין מיט קאָסינען, וועלכען ער האָט געהאַלטען פאַר אַ שטיקעל „פאַניטש". אַ געלערנטען, אָבער אַ „צי-טרוקענעם", האָבען איהם דערעסען, און ער האָט שוין לאַנג געוואָלט זיך „אָבפרישען" אַ ביסעל צווישען מענשען, אַנהערען זיך עפּעס נייעס, אַרויסזאָגען ביים לייענען אין שוהל עפּעס אַ נייע חכמה און דערען, ווי מ'וועט זי איהם אַליין דערנאָך דערצעהלען אַזוי איבערגעאַנדערשט, אַז ער זאָל זי אַפילו ניט דערקענען. זעהן זיך מיט די קינדער און עפּעס אַ מאָס טהון דעם דופק אין די „הויכע פענסטער" ביי נאָטשקאַל-סטהע — דאָס אַליין האָט ער געמוזט האָבען און אָהן דעם האָט ער ניט געקאָנט לעבען.

ער האָט אַ טרייב געטהון דאָס פערד און איז אַרויסגעפאָהרען אויף דער ברייטער און לאַנגער איליאינסקע גאַס. אויפ'ן ווינקעל, ביי דעם אַראָבפאָהרען צום בריקעל, האָט ער אַ קוק געטהון לינקס, וואו צווישען די הייזער, וואָס האָבען זיך געצויגען ביים ברעג טייכעל, האָט זיך פון ווייטען געזעהן זיין אייגען הויז אויך; אין די פענסטער איז געווען ליכטיג און פריידיג איז, ניכר, געווען אין דער-הויך; ער איז אַריבער דאָס בריקעל און איז אַוועק ווייטער. באַלד האָט זיך בעוויזען דער מאַרק און שמריהו בערלינ'ס מויער אויפ'ן עק. ער האָט פערקיהרעוועט אַהין און איז אַרויפגעפאָהרען אויפ'ן הויף.

דאָ האָט שוין אָנגעהויבען ווערען שטיל; דער קורצער הינטערדיגער אַרבייטס-טאָג האָט שוין געהאַלטען ביים סוף; אין הויז, וואָס איז געשטאַנען ווייט אָבגעטיילט אויפ׳ן הויף און וואו ס׳האָבען געוואוינט די רייכע, איז געווען ליכטיג און פון די פענסטער האָבען זיך געצויגען לאַנגע, העלע פאַסען און אַוועקגעלעגט זיך אויפ׳ן האַרטען פערגליווערטען שניי.

נאָטע האָט זיך אויפגעהויבען אויף די הייכע טרעפ און איז אַריין אין פאָרהויז. פון קיך האָט זיך געהערט אַ געשמאַקער ריח פון לאַטקעס, געפרעגעלטע ציבעלע און פון פרישע גריבענעס. ער האָט אַ ציה געטהון מיט דער נאָז, האָט אויפגעעפענט די טהיר, אַריין אין עס-צימער און אין די אויגען האָט ביי איהם באַלד אַ בלאַנק געטהון אַ ליעבערדיג פייער׳ל.

אין צימער איז געווען גאַנץ שטיל; אין ווינקעלע, ניט ווייט פון טהיר, נעבען דעם ברענענדיגען קאַכעלנעם אייוועלע, איז געזעסען אין איהר ברייטער ווייכער שטוהל די אַלטע מירעל, און דער אָבשיין פונ׳ם פייער האָט בעלויכטען איהר דיק קיילעכדיג פנים און די גרויסע קרעלען פון איהר שטשיביגען צופיק. ביי דער טהיר אויפ׳ן פריפעטשיקעלע, קישענדיג די אַרומגעבראַנטע אויסגעטריקענטע פאַרב, האָבען זיך נאָך געצאַפּעלט פינף פייערלעך פון פינף חנוכה-ליכטלעך. שמריה איז געזעסען ביים טיש ניט ווייט פון זיינעם אַ גוט-בעקאַנטען פּאַלאָצקער סוחר, ר׳ יצחק וואָלפסאָן, האָט בעדעקט מיט זיין דיקער הייסער האַנד אַ טאַש קאָרטען, וואָס איז געלעגען דערביי אויפ׳ן טיש, און האָט, ניכר, פערגעניגט אַ „זעקס-און-זעכציג“; הענע-מיכלע איז געשטאַנען מיט אַ גרויסען ווייסען סערוועט אין די הענד און האָט געוואַרט, ביז זיי וועלען פערענדיגען דעם „קאָן“ און די געסט קאָנען אָנהויבען גרייטען צום טיש. אויף אַ קליינעם זייטיגען טישעל האָט יאָסעלע און זיין חבר הילקע — יודיק צייטלינ׳ס אַ זוהן — געשפּיעלט אין גאָרען.

— אַ—אַ, נאָטע! — האָט זיך דערהערט עמיצענס אַ געשריי און אַלע האָבען אַ קוק געטהון אויף דער טהיר.

— אהער! אהער! א דריטע האנד! — האט פרעהליך א געשריי געטהאן וואלפסאן און האט זיך א היב געטהאן מיט זיין שטוהל, מאכענדיג אנ׳ארט פאר נאטען.

— אבער לאזט מיר נור אויסטהון דעם פוטער!... איך זעה: איהר ווילט מיך מאכען פאר א פלאנדערקע און דערצו נאך א געבראטענע; דאס לוינט מיר גארניט.

ער האט אנגעהויבען אויסטהון דעם פוטער און אבקלאפען אין שוועל דעם שניי פון די פיס.

אין טהיר אנטקעגען האט פאר איהם א בלאנק געטהאן א בעקאנטער פראפיל. לאנגע איז געשטאנען אנגעלעהנט צו דער טהיר אין א לאנגען טונקעלען קלייד, וואס האט שטייף ארומגעהאלטען איהר דוּכען דינעם קערפער. זי האט געשוויגען. איהרע גרויסע שווארצע אויגען האבען געקוקט גלייך אויף איהם און אויף איהרע דינע אויסגעמאטערטע ליפען איז חי א פראגע געשטאנען...

נאטע האט זיך א צאפעל געטהון, ווי ס׳פלעגט זיך מיט איהם טרעפען יעדעם מאל, ווען לאנגע, מיט איהר אונגעוועהנליכער בעצויבערנדער שעהנקייט, פלעגט אויף איהם ווארפען איהר בליק. ער האט אויסגעטהון דעם פוטער און האט אנגעהויבען צו זוכען האר איהם אויפצוהענגען. ער האט ענדליך געפונען א אינגעהעהנליך ארט — צווישען טהיר און אלמער, אויף דער הייטעסטער וואנד.

לאנגע האט פערשטאנען, וואס ער איז אויסען און האט זיך א ווארף געטהון צו דער טהיר; ער האט איהר שטוהל, בטוּר, איבערגעגעבען דעם קאנווערט; זי האט איהם שטארק צונויפגעדריקט אין איהרע פינגער, איז געווארן רויט און געשווינד אוועקגעלאפען צו זיך, אין איבערשטען צימער.

דאס צעהנטע קאפיטעל.

אויפ׳ן „גוטאראווו קריזש׳, אונטער א היבען באדג שנייי, איז שוין פיניף הדשים געלעגען דער קליינער פערשטארבענער פיעדיא. דער ווינד האט זיך פרעהליך געשפיעלט מיט זיין שניי-קבר און

אין די לאַנגע ווינטער-נעכט פלעגט ער פון איהם אויבלאַזען
אַלערליי פיגורען. צוויי אַלטע אָנגעבויגענע אייכען זענען געשטאַנען
איבער איהם פון ביידע זייטען ווי צוויי שומרים, און די אַלטע,
האַלב-צורואינירטע קאַפּליצע דאָט איהם פון ווייטען מיטעדליך
בעשיצט מיט איהר שוואַרצען אײַזערנעם קרייץ, וואָס האָט איצט
אין אַחימיגען ווייסען שניי אויסגעזעהן נאָך שוואַרצער ווי געווען.

און אַ ווייט, רעכטס, האָט זיך געצויגען דער וועג פון שטאָדט,
בעשאָטען מיט היי, מיט פערדיש מיסט און הינגעשניטען אין
אַלע זייטען מיט רעדער און שליטען. דאָ פלעגען כמעט יעדען
טאָג דורכגעהן צעהנדליגער מענשען, וואָס האָבען מיט זייערע
גראָבע, שלייענדיגע קולות צושטערט די הייליגע שטילקייט אַרום,
און קיינעם איז קיין דאגה ניט געווען, וואָס דאָ, עטליכע טריט
און אַ ווייט, ליעגט אַ קליין טויט קערפּערל, וואָס איז עמיצען
נאָהענט, עמיצען טייער און וועלכען אַלע האָבען שוין אינגאַנצען
פערגעסען. אפילו אַגאַטע אַליין פלעגט שוין איצט אויך ניט אַזוי
אָפט דערמאָהנען איהר קינד, ווי די ערשטע טעג נאָך זיין
פערפאַלען ווערען. איהר פערבענקט מוטער-האַרץ איז ניט געוואָהנען
צוגעבונדען צו קיין בעשטימט אָרט, צו אַ בעזונדער קבר'ל, וואו
איהר זוהן ליעגט, וואו זי קאָן רעדען מיט זיין נשמה... דער
ווינד האָט וועחיין פערטראָגען זיינע ביינדעלעך, און דער הינד
האָט פונאַנדערגעטריבען איהר מוטער-וועהטאָג... זי האָט אָן
איהם פערגעסען.

נאָר איין מענש — אַ פרויענצימער — האָט ניט אויפגע-
הערט צו האַלטען אין זינען, צו טראָגען טיעף אין האַרצען
די טויטע געשטאַלט פונם קינד, וועלכעס זי האָט קיינמאָל אין
לעבען ניט געזעהן. אין איהר אויפגערעגטען, קראַנקען, פערדי-
שטורעטען דמיון האָט זיך געבילדעט אַ משוגע'נער פּלאַן — פונ'ם
קליין קינדיש קערפּערל אויפצוטהון אַזוינס, וואָס זאָל אַ וועלט
חרוב מאַכען.

דאָס איז געווען די בעטלערין, די שטעדטישע שבת-גויע,
די געוועזענע וואַסער-טרעגערין מאַריאַ טערענטיעוואַ.

ווער, אייגענטליך, איז די געווען, פון וואַנען האָט זי געשטאַמט — דאָס האָט קיינער ניט געוואוסט און ווענינער פון אַלעמען די אַליין.

אויפ'ן ברעג טייך, אונטער אַן איבערגעקערטען שיפעל אויפ'ן זאַמד, פון וועלכען ס'האָט זיך נאָך ניט אויפגעהויבען דער פריה־מאָרגענדיגער נעפעל, האָט די צום ערשטען מאָל דערזעהן די וועלט. די זון האָט אַ בלאַנק געטהון איבער'ן שטילען וואַסער, האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אָן דעם פרישען פּעך, מיט וועלכען דער דעק פון שיפעל איז געווען אויסגעשמירט, און האָט אַ קוק געטהון אויף דעם צונויפגעדרעדטען ניי־געבוירענעם קינד, וואָס ס'האָט זיך געצאַפּעלט אין די אָנגעוואָרפענע טיכער, — נור אַ קוק געטהון, אָבער ניט דערוואַרימט. און דער צווייפעל, וואָס האָט זיך צום ערשטען מאָל אָבגעשפּיגעלט אין אירע קליינע, קראַנקע אויגען דעמאָלט, ווען די האָט צום ערשטען מאָל דערזעהן דעם הימעל, האָט זי שוין אויף אייביג ניט פערלאָזט. דאָס איז געווען אַ צווייפעל פון אַ מענשען אָהן אַ היים, אַ פּעריאָטען, אַ פערטריבענעם, וואָס האָט קיינמאָל ניט געוואוסט, ווער ער איז, ווער דאַרף איהם, ווער האָט איהם בעשאַפען און אַרויסגעוואָרפען אַהער אין דער וועלט אַריין און ווער האָט איהם אָנגעוואָרפען אויף מענשען.

און די איז אויסגעוואַקסען... אויסגעוואַקסען אַזוי, ווי קראָפּיווע וואַקסט אויס אונטער אַ שטהערנען פּאַרקאַן, אויסגעוואַקסען מעהר נישט ווי צוליעב דעם, כדי צו פערטשעפּען די פאַרבייגעהער, אָבגיבען די מיט איהר ברענענדיגען סם, אַוועקגעבען זיי אַלין, וואָס אין איהר האָט איינגעפלאַנצט יענעם שטיקעל ערד, אָהן לופט און אָהן ליכט, וואו די איז אויסגעוואַקסען...

אויף אַ הינטער־הויף פון שענק, אין הריוות און אין קלעפּ, זעגען פאַרביי אירע קינדערשע יאָהרען, די גאַס האָט ביי איהר צוגענומען איהר יוגענד... קינדהייט פלעגט די מיט קנאה אויסהערען דאָס וואָרט „מוטער", וועלכעס ס'פלעגט אָפטער באַלד ביי איהר אַרויסרופען אַ שרעקליכע שנאה, — נאָכדעם — — — אָפטער

פון קײן נאָבדעם האָט זי ניט געוואוסט — װײַל זי איז געוואָרען אַ גרױסע, אײדער נאָך זי האָט אױפגעהערט צו זײַן אַ קינד... און דאָס װאָרט „מיטער” האָט פון דעמאָלט אָן אָנגעהױבען צו קלינגען פאַר איהר נאָך טראַגישער, נאָך שטעכעדיגער.

זי האָט אָנגעהױבען צו זוכען טרײסט אין בראַנפען. די הכנסה אָבער, וואָס זי האָט געהאַט פון בעטלערײַ און פון האַנדעל מיט זיך, האָט ניט געניגט אױף טרינקען — װײַל ס'איז ביסלעכווײַז געוואָרען איהר שטענדיג בעדערפניש אַ פאַר'ן גוף און נאָך מעהר פאַר דער נשמה. און זי האָט אָנגעהױבען צו גנב'ענען, גנב'ענען אַלץ, וואָס ס'פלעגט איהר קומען אונטער'ן האַנד, גנב'ענען, פערקױפען, פער'שכור'ן דאָס געלד, און ווידער גנב'ענען און ווידער טרינקען... ס'איז געוועזען אַ טײַערלישער נצחון איבער אַ פרוי, פון וועלכער ס'איז געוועזען אױסגעראָטען דער מענש, און אין דעם גופא פלעגט מערענטיעוואַ געפינען אַ מעגליכקײַט צו פערגעסען, ווער זי איז און וואָס זי איז...

אַמאָל, ווען זי פלעגט שוין זײַן איבערגעזעטיגט מיט ווײַן, פלעגט געגעבין טיעף אין איהר קאַלטען פינסטערן געוויסען זיך אָנהױבען צו צאַפלען עפּיס אַ פונק און זי פלעגט אױף אַ קורצע ווײַלע בעקומען די מעגליכקײַט צו מאַכען עפּיס אַ שטיקעל דין־וחשבון, אונטערפיהרען אַ סך־הכל... דאַן אָבער פלעגט איהר טיעפע פערזשאַפט צו מענשען ווערען נאָך שטאַרקער, זי פלעגט זיך אָנצינדען מיט אַ העלישן פײַער אָן אַלץ, וואָס האָט זיך אין די לאַנגע יאָהרען פון דונגער און פון אָנגעקליבען אין הער טיעף פון איהר צובראָכען און פערזאַמערט האַרץ, האָט זיך מיט אַ גרױסען כח אַרױסגעריסען און אױסגעגאָסען זיך אין אַ ברענענדיגער שׂנאה צו די זאַטע און צו די רײַנע...

פון די אַרומיגע מענשען קענען צו איהר בעדײַטענדע זײַן אַלץ געווען די יודען. דאָ, צווישען יודען, פלעגט די אָפטער ווי אומעטום געפינען עפּיס אַ נאָבה, רײַן און כשר פערדינען איהר שטיקעל ברױט און פלעגט פון יאָהר צו יאָהר אַלץ טיעפער און טיעפער אַרײַן אין דאָס יודישע הײמישע לעבען. שבת פלעגט זי אַראָב-

נעהמען פון טיש די לײַכטער, דרײַצען די אײַזעלעך, מעלקען די קי, אָנטראָגען װאַסער און בעקומען דערפאַר בראָנפען, חלה און די שיריים פון טשאָלענט, װעלכע זי פלעגט אײַנשלינגען מיט אַ בעזונדער התלהבות אין יעדער שטוב בעזונדער, ניט װיסענדיג קײן שיעור. שבת איז געװען דער אײנציגער טאָג אין װאָך, װען די איז געזעסען זאַט, און די פלעגט זיך דערום פלײַסען זאַט צו װערען אויף אַ גאַנצער װאָך. אָבער אויך אין מיטען װאָך פלעגט זי ניט דורכלאָזען קײן אײנציגע שמחה אָדער טרויער אין אַ יודיש הויז, װאו זי זאָל ניט זײַן אַ מתחתנ'עסטע. צי איז געװען אין שטוב אַ געװינערין אָדער, חלילה, אַ בר-מינן, אַ חתונה, צי אַ גט, אַ בר-מצוה אָדער אַ סיום התורה — אומעטום איז זי געװען די ערשטע, אַלעמען האָט זי געקענט מיט'ן נאָמען, אַלעמען גע-זאָגט „דו" און װי אַ הונד פלעגט זי זיך דרעהען אונטער די פיס, האַפען אַלעמען פאַר די פּאָלעס, חנפ'ענען און שילטען יענע, װאָס פלעגען איהר געבען אַ װינקעל, װאו איבערצונעכטיגען, אַ שטיקעל ברויט צום עסען.

יום-כפור פלעגט זי דעם גאַנצען טאָג אָבזײַן אין דער װײַבערשער שוהל, װאו זי האָט אַכטונג געגעבען אויף די לײַכט. מיט גרויס פאַראַד פלעגט זי אַריבערטראָגען פון אײן טיש צום צװײטען, פערריכטען די לײַכט און האַלטען זיך אַזוי װי די װאָלט עפּיס אויפגעטהון אַ זעלטען װיכטיגע זאַך פאַר יודען. צו די סדרים איז זי געגאַנגען פון שטוב צו שטוב אויסצוטרינקען דעם װײַן פון די עשרה מכות; בײַ אַ חתונה פלעגט זי בעגלײטען חתן-כלה מיט אַ נעמענער האָסער; בײַ אַ לויה איז זי געלאָפען פאָראויס און געמאַכט אַ װאַרע. און װערענדיג אַלט, נידעריגער און מידער צו די יודען אַלײן און צו זײער לעבען, האָט זי די דאָך פײַנד געהאַט מיט'ן גאַנצען האַרצען, מיט'ן גאַנצען כח פון איהר שיכעל-שען, פערדאָרבענע גײַסט... פאַרװאָס? פאַר זײער גײַסטיגער רײַנקײט, פאַר זײער שלום-בית, פאַר זײער שרעקען דעם פּרוי, פאַר זײער טרײַקײט צו פאָטער-און-מוטער, צו דער פאַמיליע, צו דער אמונה — פאַר אַלץ, פון װאָס די אַלײן איז געװען אָבגעריסען פון דעם ערשטען טאָג אָן פון איהר לעבען.

ווינטער-צייט פלעגט זי אוועק אין דארף. דאס אבגע-
שטארבענע גאס-לעבען אין שטאדט האט זי אויף דריי חדשים
פון זיך ארויסגעווארפען און זי פלעגט אוועקגעהן אין די ארומיגע
דערפער, וואוהין זי האט געבראכט מיט זיך אלץ, וואס איהר
האט געשאנקען די שטאדט: קארטען, בראנפען און זנות. דא
פלעגט איהר ארבייט הונדערט ניט אלע מאל מיט גלייכען ערפאלג:
מאנכעס מאל פלעגט מען זי געפינען אויפ'ן שניי אינטער א
פארקאן א צו'הרגעטע, א צובלוטיגטע, קוים א לעבעדיגע. די
שטארקע נאטור איהרע האט אבער אלץ אויסגעהאלטען: זי פלעגט
ווידער געזונד ווערען און זיך ווידער אמאל נעהמען צו איהר
ארבייט, ביז זי האט עם אריבערגעטראגען ערגיץ-וואו ווייט פון
דאנען, אין אנאנדער דארף.

אזוי פלעגט ביי איהר הונדערט דער ווינטער. קוים איז
אבער געקומען דער פריהלינג און דאס גאס-לעבען אין שטאדט
האט זיך צוריק אומגעקעהרט; ווי נור דער טייך האט זיך גע-
עפענט, אבגעריינגט פון אייז, און אלץ אויף איהם האט אנ-
געהויבען צו לעבען מיט'ן הייסענדיגען ארבייטס-לעבען, — פלעגט
זיך מערענטיעווא באלד אנהויבען צו רייסען אין שטאדט. זי פלעגט
זיך מיט אלע כחות רייסען צום טייך, צו די פליטען, צו די
בארזשעס, צו די שיינקען, איבערפולט מיט „סהאדקע“, צום הוי-
כען און ברייטען שכור'ן געשריי, וואס האט זיך געריסען פון
אט די דאזיגע שיינקען, געצויגען זיך צום טייך און צוזאמען מיט
איהר געשוואומען ווייט-ווייט הינטער די גרין-בלויע וועלדער.

דעם ווינטער פון יאהר 1823 האט מאריא מערענטיעווא
פערבראכט 12 ווארסט פון שטאדט, אין דארף מענטיורע, ביים פריץ
איוואן פעסטין.

דא, אויפ'ן הויף אין א בעדיל האט ביי איהם געוואוינט
דאס „הייליגע“ מיידעל, אננא יערעמייעווא, וואס איהר נאמען
איז בעוואונדערם בעוואוסט געוואָרען אין דער גאנצער סביבה
ארום נאך איהר לעצטען נביאות-זאגען אין טשעפלי אויפ'ן יריד,
אויפ'ן ארויפגאנג פון קלויסטער. מאריא האט זיך בעזעצט צו-

זאַמען מיט איהר אין בּעדיל אין צווישען בּיידע ווייבּער האָט זיך בּאַרבּונדען אַן אָנגעוועהנליכע פריינדשאַפט...

מאַריאַ האָט איהר יונגע חברטע בּעקאַנט געמאַכט מיט'ן לעבּען, וואָס איז איהר געווען וועהר ניט בּעקאַנט פון קינדהייט אָן, אַננאַ האָט איהר דערצעהלט וועגען גאָט. פון צוויי פערלאָרענע נפשות, וועלכע דאָס לעבּען האָט אַרויסגעוואָרפען פון זיך, ניט לאָזענדיג זיי קיין שום אָרט צווישען מענשען, האָט זיך דאָך איינע געפונען אין דער הויך, צום הימעל, די צווייטע האָט געשלעפּט אַראָבּ צו דער ערד.

אין גובר געווען האָט די ערד...

דעם 18-טען פעבּרואַר האָבּען מאַריאַ און אַננאַ דעם גאַנצען טאָג פערבּראַכט אין שטאָדט. אין דער-פריה זענען זיי בּיידע געווען אויף סיבּירער גאַס בּיי דער סאָלדאַטקע, אַגאַפיע איוואַנאָוואַ, און האָבּען איהר דערצעהלט, אַז זיי האָבּען געטרייע ידיעות וועגען איהר זוהן; זיי וויסען, וואו ער געפינט זיך. כּדי צו בּעשטעטיגען איהרע רייד, האָט מאַריאַ אַרויסגענומען פון בּוזעם אַ טעשעל שוואַרצע אויסגעריבּענע קאָרטען און וויפיעל די האָט ניט געפּרובט פונאַנדערלעגען זיי, פלעגען זיי יעדעס מאָל ווייזען איין אין דיזעלבּע זאַך: אין אַ הויכען צוויי-גאָרנדיגען מויער אויף אַ ראָג, וואו עס וואוינען יודען, געפינט זיך איהר קינד און בּעהאַלטענער אין אַ קעלער; לעת עתה לעבּט ער נאָך, נאָר אויב מ'וועט איהם ניט אַרויסראַטעווען איצט, וועט מען איהם צו פּסח אויספּייניגען און דערנאָך קוילען.

אַגאַפיע האָט זיך פונאַנדערגעוויינט. די ווערטער פון אַט דער אַלטער, אַרימער אומבּעקאַנטער בּעטלערין האָבּען ווידער אַמאָל צעריסען אַן אַלטע, האַלבּ-פערהיילטע וואונד. זי האָט ניט געוואוסט, וואָס צו טהון און האָט זיי געבּעטען וואַרטען בּיז איהר מאַן וועט זיך אומקעהרען אַהיים; אָבּער ווי נאָר יעמעליאַן איז אַריין אין שטוב, האָט ער בּאַלד דערקענט מאַריאַ'ן, וועלכע ער האָט שוין ניט איין מאָל געשלעפּט אַ שכּורע'ן אין „פּוצ-

זשע" פאָר שכרות און גנבה; ער האָט זיי ביידען ארויסגעװאָרפען פון שטוב און צוגעשלאָסען די טהיר.

דער טאָג איז ביי זיי שוין געווען אַ צושלאָגענער. זיי האָבען זיך ביידע אויפגעהויבען אויפ׳ן באַרג, זענען אַרויס אויף דער „סלאָבאָדאַ", ארומגעגאַנגען די קאַזאַרמעס, געקומען אונטער די „ליפקעס" און מיט׳ן הויכען ברעג טייך זיך אַראָבגעלאָזט צו דער שטאָדט-צו.

דער טייך האָט שטיל געשלאָפען אונטער זיין גראָבער ווייסער דעקע און נור וואו-ניט-וואו פלעגט זיך אויף איהם הערען אַ פלעטשעריי און אַ שילטען פון עטליכע וועשערינגס אַרום איין „פּאָלאָנקע". ס׳איז געווען קאַלט, און דער געדיכטער רויך, וואָס האָט אַרויסגעשלאָגען פון די הויכע קוימענס אין ביידע זייטען פון טייך, האָט דערמאָהנט עפּיס וועגען וואַרימקייט און האָט גערופען און האָט געצויגען צו לעבעדיגע מענשען. זיי זענען אַריבער די הויכע הילצערנע בריק, אונטער וועלכער ס׳האָט געװאָרמעלט אין זיינע שמאָלע ווייסע ברעגען דער רוישענדער „קאָניעווען", וואָס פלעגט אין גרעסטען פראָסט אויך ניט פערפריהרען, האָבען זיך אָוועקגעשטעלט נעבען טויער פונ׳ם קסיאָנדז לוקאָוויטש און האָבען עטליכע מאָל אָנגעקלאַפּט. אַ הייזעריק בילען האָט זיי אָבגעענטפערט פון יענער זייט טויער און אַנגאַ האָט זיך דערשראָקען, אָבגעשפּרונגען צוריק און זיך צוגעדריקט צו מאַריאַ׳ן. דער טויער האָט זיך ניט געעפענט, און ביידע זענען אָבהענדיג אָבגעשטאַנען אויף זייער אָרט אייניגע מינוטען און אַוועק ווייטער; זיי זענען אַוועק צום פּאַראָם און האָבען זיך אַוועקגעשטעלט אויפן ראָג פון פּעטערבורגער גאַס. צוויי שיינקען איינער אַנטקעגן דעם אַנדערן, חנה צייטלינ׳ס און ניסן בערלינ׳ס, האָבען געצויגען צו זיך מיט זייערע גרויסע שעןַ אויסגעמאָלטע רויטע בלעכען; די טהירען פלעגען זיך ביי ביידען עפענען כמעט יעדע מינוט און אַ בלויע וואַרימע פּאַרע פלעגט זיך אַרויסרייסן פון אינווייניג און רופען צו זיך — צו וואַרימקייט און ליכט.

מאַריאַ איז אָבער ניט אַריין ניט צו ניסנ׳ען, ניט צו חנה׳ן. זי איז אַוועק גלייך מיט דער גאַס און האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען רבקה בערלינ׳ס קראָם.

— שע—ענק—ט עפּיס אַ בלי—י—ינדעטשקער! — האָט זי אָנגעהויבן צו בעטען מיט אַ וויינענדיק קול און האָט זיך אָנגעחאַפּט פאַר אננאַ׳ס פּלייצע.

— גאָט וועט געבען! גאָט! — האָט דער פּריקאַשטשיק זוסיע אַ געשריי געטהון, ניט קוקנדיג אויף זיי און קלאַפּענדיג מיט די פּערפּראָרענע פינגער אויף די ביינדלעך פון „שטשאָט״.

רבקה איז אַרויס פון הינטערן טישעל, האָט זיך אָנגעהויבען גראָבען אין דער טיפער קעשענע פון איהר האָזענער קאָפטע, האָט אַרויסגענומען אַ גרויסען קופּערנעם צעהנער און האָט איהם דערלאַנגט אננאַ׳ן. זי האָט צוגעחאַפּט די מטבע און אַ וואָרף געטהון זיך צו רבקה׳ן כדי איהר אַ קוש טהון אין האַנד, נאָר רבקה האָט אויסגעריסען די האַנד און האָט זיך אָבגעקעהרט. אין דערזעלבער מינוט האָט מאַריאַ אַראָבגעחאַפּט פון דער נעהנטסטער פּאָליצע אַ שטיקעל האָלענדער לייוואַנד און האָט עס פּעררוקט צו זיך אונטער׳ן פּאָלע.

זיי זענען אַרויס פון קראָם, האָבען זיך אַ ביסעל אָנ׳אייל געטהון און געשווינדער ווי פריהער אַוועק איבער׳ן מאַרק צו שמריה׳ס מויער, וואו אין דעם אונטערשטען שטאָק האָט זיך געפונען פון איין זייט אַ „פּיטיינע קאָנטאָראַ״ און פון דער צווייטער זייט, ביים אַרויסגאַנג אויף אילאינער גאַס,—אַ נידעריגער פּוילישער טראַקטיר פון סטעפּאַן קאָזלאָווסקי.

זיי האָבען זיך אַראָבגעלאָזט אויף די פּערפּראָרענע טרעפּלעך און מאַריאַ, ווי אַנ׳אייגענער מענש, האָט אַוועקגעפיהרט איהר חבר׳טע גלייך אין אַ זייטיג צימער און אַוועקגעזעצט ביים טיש נעבען אייוועלע; אַליין איז זי אַוועק צום בעל-הבית.

אין אַ מינוט אַרום איז שוין געשטאַנען אויפן טיש אַ שטאָף בראַנפען, עטליכע הערינג און אַ גרויסער לאַבען ווייס-ברויט. אננאַ האָט זיך נייגיריג אַרויפגעוואָרפען אויף דעם ברויט

און האָט אָנגעהויבּען שטאָפּען אין מויל אַריין גרויסע שטיקער און דאַנקבּאַר געקוקט אויף מאַריאַ׳ן, וועלכע האָט מיט צי־טערדיגע הענד אָנגעגאָסען פון אַ גרויסער פלאַש צוויי גלעזלעך— איינס פאַר זיך און דאָס צווייטע פאַר אננאַ׳ן...

דאָס עלפטע קאַפּיטעל.

מאַריאַ האָט אָנגעהויבּען אַלץ עפטער און עפטער צו קומען אין שטאָדט מיט אננאַ יערעמייעווא. דעם 25־טען מערץ, אין טאָג פון „בּלאַגאָוועשטשעניע“ בּאַלד נאָך דער מאָרגען־תּפילה, וועלכע אננאַ האָט אויסגעהערט אין אוניאַטישן קלויסטער פון הייליגען איליאַ, איז זי אַרויס פון קלויסטער און בּאַלד געפאַלען אויף דער ערד און געבּליבּען אין חלשות. אַ גרויסע מחנה האָט זי אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען און געוואַרט בּיז זי וועט קומען צו זיך און אָנהויבּען צו זאָגען נביאות. עטליכע מינוט איז זי אַזוי געלעגען אַ האַלבּ־טויטע. און אַז זי האָט זיך אויפגעכאַפּט, האָט זי אָנגעהויבּען זעהר שאַרף און זעהר בּעדייטענד דערצעהלען מיט אַ תּפילה־ניגון, אַז נאַר־וואָס איז צו איהר געקומען עפּיס אַני׳אונבּעקאַנטער אַלטער מענש אין אַ גלח׳ישער ריזע, וואָס האָט געפיהרט מיט זיך פאַר דער האַנד דעם שר פון מלחמה, דעם הייליגען מיכאל. די אַנדער האַנד האָט ער אַוועקגעגעבּען איהר און האָט זי אָנגעהויבּען צו פיהרען פון איין אָרט אין צווייטען. אַרומבּלאָנדזענדיג אַזוי, האָט זי דער־זעהן עפּיס אַ קינד, אויף וועלכען אַ בּייזע שלאַנג האָט געקוקט פון צווישען די בּלומען. אויף איר שאלה: ווער איז דאָס קינד? — האָט דער אַלטער געענטפערט: דאָס קינד איז „פאַר־משפט געוואָרען צו זיין אַ קרבּן פאַר דער גאַנצער קריסטליכער וועלט דאָ אין דער שטאָדט“.

און מיט דריי וואָכען שפּעטער, דעם 19־טען אַפּריל, בּיי־טאָג פאַר׳ן קריסטליכען פּסח, האָט זיך מיט איהר ווידער אַמאָל גע־טראָפען דאָסזעלבּע, אָבּער דאָסמאָל ניט בּיים קלויסטער, נאָר נעבּען מאַגיסטראַט, אין מיטען מאַרק ניט ווייט פון שמריה

בעללינ'ס הויז. ביים אויפהאַפּען זיך האָט יערעמיִיעזשאַ ווידער דערצעהלט גאַנץ געלאַסען דעם עולם, וואָס האָט זי אַרומגערינגעלט, אַז זי האָט די פּעטראַנגענע נאַכט ביי זיך אין דאָרף ווידער אַמאָל געזעהן דעמזעלביגען אַלטען, אָבער שוין אין פּויערשע קליידער; ער האָט זי דאָסמאָל אויך גענומען פאַר דער האַנד, צוגעפיהרט צום טייך און האָט איהר אָנגעוויזען עפּיס אויף אַ הויכער ווייטער פּלאַץ, וואָס האָט געפּלאַקערט הויך אין הימעל אַנטקעגען שטאָדט. דערביי האָט איהר דער אַלטער געזאָגט: „דעם ערשטען טאָג פון דער הייליגער „פּאַסהאַ" וועט אומקומען פון דער וועלט יענעם קריסטליכע קינד, וועלכעס דו האָסט געזעהן צום ערשטען מאָל, — ווי אַ שלאַנג ציהט זיך צו איהם פון צווישען די בלומען; ער וועט געפּייניגט ווערען און אומקומען אין אַ הויכען יודישען צוויי־גאָרנדיגען הויז, וואָס שטעהט אויפ'ן ראָג אין מאַרק אַנטקעגען דעם פייער"...

אַזוי האָט אַננאַ איבערדערצעהלט דעם עולם די ווערטער, וועלכע מ'האָט איהר אַריינגעלעגט אין מויל; און אין דערזעלבער צייט האָט זיך אין דעם „הויכען צוויי־גאָרנדיגען יודישען הויז, וואָס שטעהט אויפ'ן ראָג אין מאַרק", געצייגען דאָסזעלבע שטילע רוהיגע לעבען, ווי אַלע מאָל, וואָס פלעגט מיט געוואַלט אַריינשלעפּען אין זיך אַלעמען, וואָס האָבען געהאַט צו איהם אַ וועלכען ניט איז מגע ומשא.

גלייך ווי אַלע מאָל, האָבען פון גאַנץ פריה אָן געסקריפּעט די הויכע שווערע טויערן און לאַנגע שורות מיט פוהרען, הויך געפּאַקט מיט ווייצען, מיט היי, מיט קאָרן, פלעגען זיך ציהען פון הויף אַראָב באַרג צום זאַמדיגען ברעג פון טייך, צו די הייכע פּריסטאַנעס, וואָס זענען איצט, בעת ס'האָט זיך געעפענט די דווינע, געוואָרען דער הויפּט־פּינקט פון שמריה'ס אַלע געשעפטען.

דאָ האָט מען אָנגעלאָדען גרויסע „לייבעס" מיט היי, וועלכע שמריה'ס ברודער ניכן האָט צוזאַמען מיט'ן עלטערן פּריקאַשטשיק, יאָבעל מירלאַס, געטריבען קיין דינאַבורג, דאָ זענען שוין געשטאַנען צוויי באַרושקעס מיט האָבער און גערשטען, וועלכע שמריה'ס

אַנדערע בחורים, מאיר קרוטער, האָט געדראַפּט אין אַ פּאָר שעה אַהים אָבפיהרען קיין וויטעבסק; פון דאַנען האָבען אויך געדראַפּט אָבגעהן די לעצטע פּליטען פון דעם גרויסען ערשטען קאַראַוואַן, וועלכען אברהם קיסין מיט נאָטע פּרידקאָו האָבען מיט צוויי וואָכען צוריק אַוועקגעפיהרט פון סערטייע גלייך קיין ריגאַ. און אָט די גאַנצע מלוכה האָט געפיהרט, ניט אַרויסגעהענדיג פון זיין קאַבינעט, דער איין־איינציגער שמריה. דערביי פלעגט ער נאָך געפינען צייט — אַלע אין־דער־פריה אָבלערנען אַ בלאַט גמרא, איבערלייענען אַ פּאָר איבערגעשריבענע חסידישע „תורות", וועלכע מ׳פלעגט איהם כמעט יעדען טאָג צושיקען פון אַלע זייטען, חזרקיקען אַ פּרק תניא, וואָס דער קערשטאָרבענער רבי, ר׳ שניאור זלמן מלאַדי, האָט איגענטליך אָנגעשריבען פאַר איהם און פאַר זיינע עטליכע מקורבים אין וועליזש.

סלאַווע איז דערווייל געווען בעשעפטיגט מיט איהרע זאַכען: זי האָט זיך געגרייט אַרויספאָהרען מיט דעם געזינד אויף הימער אין זייער איינגענעם הויף „קראַסנאָיע", זעקס ווערסט פון שטאָדט. דאָס איז געווען זעהר אַ גרויסע און שווערע אַרבייט, און פון אין־דער־פריה ביז שפּעט אין דער־נאַכט איז זי געווען פערנומען אין פאַקען די געפעס, צו־קלייבען און פונאַנדערלעגען די וועש און אַלע איבעריגע שטוב־זאַכען פון אַ הויז, וואו אין אַ וואָכעדיגען טאָג פלעגען זיך זעצען צום טיש ניט ווייניגער ווי צוואַנציג מאַן.

פינף גרויסע אַרומגעשמיעדטע קאַסטענס זענען שוין גע־שטאַנען אין פאָרהויז פאַרטיגע און נאָך אַזוי פיעל האָט מען נאָך געדאַרפט אַנלעגען, פערשליסען און אויסקשטעלען אויף די פוהרען

פראַסקאָוויע איז שוין עטליכע שעה אַרומגעגאַנגען אָהן פּנים; העני־מיכלע, וואָס האָט אונטער מירעלס השגחה איבער־געשלאָפען זיך פון איין איינשיט אין צווייטען, האָט זיך שוין אויך עטליכע נעכט ניט געלעגט שלאָפען, און איהר שוואַרצער געקרייזעלטער קאָפּ האָט אויסגעזעהן אַזוי ווי ער וואָלט געדיכט געווען בעשאָטען מיט שניי.

נור איין לאַנגע האָט נישט גענומען קיין אָנטייל אין דעם שמועס און האָט זיך געלעבט אין איהר אייגענע אָבגעזונדערטע וועלטיל ביי זיך אויבען. אין אַ בעשטימטער צייט פלעגען זיך אָנהויבען צו הערען פון דאָרט איהרע „עקזערציסען" אויפ'ן קלאַוויקאָרד און אין אַ בעשטימטער צייט פלעגט זי אָנטהון איהר גרויסען, טונקעל-בלויען הוט מיט נידעריגע אַראָבגעלאָזענע קאַנטען, וואָס פלעגט איהר מאַכען עלטער מיט אַ יאָהר צעהן, פלעגט אַרויסוואַרפען נידעריג אויף די פּלייצעס דעם שמאָלען זיידענעם שאַל, וואָס האָט איהר געמאַכט עלטער נאָך אויף אַ יאָהר צעהן, און פלעגט מיט איהרע לייכטע טריט, אין דינע שוואַרצע שיך, מיט גרויסע מעשענע העקעלעך, אַוועקגעהן שפּאַצירען. אַמאָל פלעגט זי אַוועק אונטער די גרינע, גאָר-וואָס פונאַנדערגעלאָזענע „ליפּקעס"; אָפטער אָבער פלעגט זי אַוועק צו איהרער אַ חברטע, רחל ליוועסאָן, וואָס האָט געוואוינט אין דעמזעלבען הויז, וואו ס'איז געווען די פּאָסט. אַהין האָט איהר געצויגען מיט אַ בעזונדער קראַפט — פון דער צייט, ווען קיטין איז אַוועק קיין ריגאַ.

דעם 5-טען מאַי, דעם אַנדערען טאָג שבועות, איז פּאַשאַ אַראָבגעלאָפען אויף אַ ווײלע אונטען אין טראַקטיר און האָט געבראַכט פון דאָרט אין קיך אַ נייעס — אַז מיט עטליכע טעג צוריק האָט מען געפונען עהניך אונטער'ן שטאָדט אַ טויט קינד, וואָס איז געווען אַזוי צושטאָכען, אַז די מוטער האָט עס ניט דערקענט. אָרליק פּאָדליעקאַר, וואָס האָט דער ערשטער בעטראַכט דאָס קינד, האָט בשום אופן ניט געקאָנט אַרויסזאָגען זיין מיינונג, ווייל ער האָט ניט פערשטאַנען, וואָס מיט'ן קינד איז געשעהן. און נור נישט אויף מאָרגען, ווען ס'איז געקומען צופאָהרען דער שטאַב-לעקאַר און בעקוקט דאָס קינד, האָט ער געהייסען איהם מקבר זיין.

די נייעס האָט אין קיך קיינעם ניט פעראינטערעסירט; מעהר נישט הענע-מיכלע האָט אַ קוק געטהון אויף פּאַשען מיט פונאַנדערגעהיצט פּנים און האָט ניט אויסגעהאַלטען:

— ווידער אַמאָל אַראָבגעלאָפען צו קאָלאָזקין? אַ?

— יאָ, געלאָפֿן! כ'וועל בײַ דיר ניט פֿרעגן, — האָט זיך אָפּגערופֿן פּאַשאַ — ט, און צי פֿילקען קוקן אין פֿענסטער כ'מעה מען?

העניע-מיכלע האָט זיך פֿאַרשעמט פֿאַר באַסיען און באַהאַלטן איהר פּנים אין טעלער, וועלכען זי האָט אין דער מינוט געוואַשט.

— ט, ווייסטו וואָס, פּאַשינקע, ניט ביי'ער זיך, — האָט זי אַזאָ געטהון, ניט אָפּגעמענדיג דאָס פּנים פֿונ'ם טעלער — דיר מיר מוחל, פּאַשינקע: אַ לאַך טהון מעג מען דאָך.

זי האָט אַוועקגעשטעלט דעם טעלער, איז צוגעגאַנגען צו פּראָסקאָוויען, ביי וועלכער עס זענען אין די אויגען נאָך געשטאַנען טרעהרען, האָט זי אַרומגענומען און איז צוזאַמען מיט איהר אַהין צו דער טהיר.

דאָ אָבער האָט זיך געטראָפֿן עפּיס אַזאַך, וואָס די ערשטע מינוט האָט קיינער ניט געקאָנט בעגרייפֿען, וואָס דאָס בעטייט.

אויף, שוועל פֿון קיך, פֿערשטעלענדיג די בײדען דעם וועג, איז מיט אַמאָל אויסגעוואַקסען אַ מתנה סאָלדאַטען מיט פּאָליציאַנטען, וועלכע האָבען אָנגעפֿילט דאָס גאַנצע פּאָרדויז. דער ערשטער האָט זיך געוואָרפֿען אין די אויגען מיט זיין ברייטען רויטען אָקאָלאָשעק דער פּאָליצמייסטער וואָראָנעץ, אַהם וועלכען, קלינגענדיג מיט זיינע שפּאָרען, האָט זיך געדרעהט דער קוואַרטאַלנע-נאַדזיראַטעל, כמעפּאַנאָח. דער סט ריאַפּטשעע תהיכאָ האָט זיך בעהאַלטען אין זיינע צוויילע קליידער צווישען די מינדערען פֿון די פּאָליציאַנטען. דער ראַטמאַן יודק צייטלין איז אויך דאָ געווען און האָט אויסגעזעהן שטרענג און פֿערצאָרנט. עפּיס אַ קליינע, אַרומגעריסענע פֿויערטע, וועלכע האָט די ערשטע מינוט גאָרניט בעמערקט, האָט זיך אויך דאָ געדרעהט, בעהאַלטענדיג זיך הינטער די פּלייצעס פֿון די סאָלדאַטען.

העניע-מיכלע מיט פּאַשען האָבען זיך אַהים געטהון, וועלענדיג אַריבערלויפֿען דורכ'ן פּאָרדויז און אַריינהאַפּען זיך אין עס-צימער; נור צוויי סאָלדאַטען, פֿון וועלכע פּאַשאַ האָט מיר

אײנעם געקענט, האָבען זײ אַרײַנגעשטופּט צוריק אין קיך, צוגעמאַכט די טהיר און אויסגעצויגען זיך פון בײדע זײַטען בײַ די בײַשטידלעך.

העני־מיכלע האָט שטאַרק צוגעדריקט פאַשעס הענד און, איז צוזאַמען מיט איהר צוגעפאַלען צו באַסיעס דויך־אויסגעשלאָגענעם בעט, אײנקוקענדיג זיך אין די פערשטײנטע פנימ'ער פון די סאָלדאַטען, ווי די וואָלטען דאָרט וועלען איבערלײענען דעם שרעקליכען טויט, וואָס ס'פּאַסירט איצט דאָ אין הויז. באַסיע איז געבליבען זיצען אונבעוועגט אויף איהר שטוהל מיט אַ ניט־דערהאַקטען הערינג. און דאָס האַק־מעסער, וואָס איז אַרויסגעפאַלען בײַ איהר פון די הענד, איז געלעגען בײַ איהרע פיס.

פאַשאַ האָט זיך אָנגעהויבען שאַרף צו צוהערען צו דעם, וואָס עס האָט פּאַסירט ווײַט אין די פאָראָדנע צימערן. אַלץ איז געווען אַזוי פלוצלונג, אַזוי אונערוואַרטעט און האָט אויסגעזעהן אַזוי שרעקליך: אי דער גערויש פון דעם איבערהויקען דאָס אַלטע שווערע מעבעל, אי דאָס קלאַפּערײַ פון פונאַנדערגעעפענטע און ווידער צוגעמאַכטע שאַפען, דער קלאַנג פון די אַרונטערגעוואָרפענע זאַכען, און די שווערע טריט פון די פּאָליציאַנטען, און די געדיכטע, הערשענדע שטימען פון נאַטשאַלסטווע, וועלכע האָבען אָפט אָבגעהאַקט שמריה'ס שטילע, גלײַכגילטיגע ערקלערונגען, און הויכע, נאָך מעהר הערשענדע געשרײען פון סלאַוועק... אַמאָל פלעגט אַלע שטימען בעדעקען אַ האַרצרײַסענד געשרײ, אָדער אַן אונגעוועהנליכער קראַנקער געלעכטער פון שפרה'ן, וואָס איז, ניט, געלעגען אין היסטעריקע, און דאָס וויינענדיגע הילפען פון דער אַלטער מירעל...

און דאָס גערויש איז דערווײַל אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער געוואָרען און זיך אַריבערגעטראָגען פון די נאָהנטסטע צימערן אין די ווײַטעסטע. אַמאָל דאָ, אַמאָל דאָרט האָט אַ סקריפּ געטהון אַ ברעט פון פּאָדלאָגע, האָט זיך דערהערט אַ ווײַטער קלאַפּ מיט דער טהיר. עמיצער האָט זיך שווער אויפגעהויבען אויף די

טרעפּ אַרויף אין שפּיטאָלס לאַנגע צימערן, עמיצער האָט אויף אַ צוגעשטעלטען ליטער געקלעטערט אויפ'ן בוידעם...

פּאַשאַ'ן האָט פערקלעמט דאָס האַרץ און זי האָט זיך פונאַנדערגעוויינט. לאַנגע יאָהרען איז זי געוועהנט געווען צו זעהן דאָ אין שטוב, וואו זי איז אויסגעוואַקסען, נור פרייד און הרחבה; איצט האָט זיך אַהער אַריינגעריסען פון ערגיץ עפּיס אַן אומרוהיגע שאַנד, עפּיס אַן אומערוואַרטעטע אומגליק...

די האָט זיך אָנגעהויבען נאָך שאַרפער צו צוהערען צום ווייטען געראַוש, וואָס פלעגט דערגרייכען צו איהרע אויערן, און האָט נאָכ'ן קול נאָך געקאָנט גענוי זאָגען, אין וועלכען צימער געפינען „זיי" זיך איצט. אָט וועגען זיי אַריין אין מיטעל'ס שלאָף-צימער... אָי! איך האָב איהר היינט אַזוי הויך אויפגעשלאָגען דאָס בעט!... זיי וועלען די צורייסען... און זי האָט דוקא ליעב הויך... אָט האָבען זיי פונאַנדערגעעפענט דעם גרויסען אַלמער, וואוהין זי האָט ערשט נעכטען אַוועקגעלעגט די פּיקס, איינגעוויקעלט אין ליילעכער מיט טאַבאַק און געשטויסענעם פעפער... אָט וועגען זיי אין דער פינסטערער קאַמער, וואו עס ליעגט די שוואַרצע וועש... אָט געהען זיי אין פּאָדהויז, צו די קאַסטענס... טררראַך! ס'האָט זיך געעפענט דער דעקעל און ס'האָבען אָנגעהויבען צו פליהען אויף דער פּאָדלאָגע די טעלער, וועלכע זי האָט ערשט נעכטען איינגעוויקעלט אין היי און אין פּאַפּיר...

פּאַשאַ האָט ניט אויסגעהאַלטען און האָט זיך אַ ריס געטהאָן צו דער טהיר, נאָר דער סאָלדאַט האָט זיך אַוועקגעשטעלט און איהר פערשטעלט דעם וועג. זי האָט ניט ווילענדיג זיך אָבגערוקט צוריק און האָט זיך נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צו הענגע-מיכלען, וואָס איז אָהן ווערטער געזעסען אויף באַסיעס בעט.

— מאַריאַ! — האָט אויסגעשריען פּאַשאַ און אַ פּאַטש געטהון מיט די הענד.

— וואָס בין איך דיר פאַר אַ מאַריאַ? — האָט זיך אָבגערופען טערענטיעוואַ, שטרענג קוקענדיג אויף איהר מיט איהרע רויטע

וויינענדיגע אויגען — ווייז אַקאָרשט בעמער, וואו האָט איהר אַהינגעטהון דאָס־בלוט?

— בלוט?! אַ, דו, סטעפּושע! אָט וועל איך דיר דיינע בעלמעס אַרויסרייסען!

זי האָט זיך אַוואָרף געטהון צו מאַריאַ'ן, נאָר יוהיק, וואָס האָט איצט אויסגעזעהן נאָך בלאַסער און נאָך שטרענגער ווי פריהער, האָט זיך אַוועקגעשטעלט צווישען זיי ביידען און האָט אָבגעשטויסען פאַשאַ'ן צוריק צום בעט.

צווי סאָלדאַטען האָבען צוזאַמען מיט טערענטיעווא אָנגעהויבען גראַבען זיך אונטער'ן טיש, אין די טיש־קעסטלעך, אונטער די בעטען, אויף די פאָליצעס, הינטער'ן אייווען, האָבען אויפגעהויבען פון פאָדלאָגע דאָס טהיר'ל און האָבען זיך צוזאַמען מיט'ן קוואַרטאַלנעם אַראָבגעלאָזען אין קעלער.

אין אַ האַלבער שעה אַרום האָבען זיי זיך צוריק אומגעקעהרט פון דאָרט מיט גאָרנישט.

מאַריאַ האָט געשוויגען און האָט זיך אָנגעהויבען פערזאָרגט אַרומקוקען זיך אין אַלע זייטען, פלייסענדיג זיך ניט צו קוקען ניט אויף פראָסקאָוויען, ניט אויף העניע־מיכלען.

פּלוצלונג האָט זי דערזעהן אויפ'ן פענסטער אין ווינקעלע אַ פלאַש, פערשטאָפּט פון אויבען מיט אַ פאַפּיר'ל, פיל מיט רויטען גוט־אָנגעצויגענעם זאַפראַן.

— אָט! — האָט זי פרעהליך אין ציטערען אַ געשריי געטהון, האָט אָבגעשטויסען באַסיען, וואָס איז געשטאַנען אינגאַנצען פערשטומט פון שרעק, האָט צוגעכאַפּט די פלאַש און דערלאַנגט דעם פּאָליצמייסטער.

ער האָט עס גענומען אין האַנד, אַ טרייסעל געטהון, אַ קוק געטהון אויפ'ן ליכט, האָט איינגעגלויבט אַ שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ, האָט עס אַוועקגעגעבען דעם סטריאַפּטשע און איז צוזאַמען מיט זיין קאָמאַנדע אַוועק צו דער טהיר.

העניע־מיכלע און פאַשאַ האָבען זיך אַוואָרף געטהון צו באַסיען, וואָס איז געלעגען אויף דער ערד אין שוואַרצער אָהנמאַכט.

דאס צוועלפטע קאפיטעל.

דער „אבוסק" ביי שמריה'ן אין הויז, האט אויפגעהויבען די גאנצע שטאדט, אבער ניט אויף לאנג.

די פאליציאישע אויספארשונג האט צו גארניט ניט געבראכט. מאריא טערענטיעווא אין איהר פריינד פיליפ ארקאדיעוויטש'ן האט דער זעמסקער סוד צוגעמשפט צו „תשובה". דאס הויפט-געריכט אין וויטעבסק האט דעם משפט בעשטעטיגט און דאס שטעדטישע לעבען, וועלכעס האט זיך אויף א קליינע ווײַלע אבגעשטעלט, איז ווייטער אהיעך לויט זיין אלטען שטייגער און אין גיכען האט מען אין שטעדטיל די גאנצע מעשה פערגעסען.

ניט פערגעסען דערין האט מען נור ביי שמריה'ן אין הויז. פון אנהויב יוני און זענען זיי אלע געזעסען אין בערלינ'ס בית „קראסנאיע", כדי אויסצורוהען פון דער שרעק, וואס זיי האבען איבערגעלעבט דעם צווייטען טאג שבועות.

מעהר ווי אויף. אלעמען האט די שרעק געדריקט אויף שפרה'ן, וואס איז בכלל געווען וועדר שוואך אין געזונד, און איז שוין צוויי חדשים געלעגען אין בעט.

דער הויז-דאקטאר לעווען פלעגט איבער א טאג קומען צופאהרען צו דער קראנקער, אויסהערען זי און יעדעס מאל ביים געזעגענען זיך מיט סלאחען אין סאדויז פלעגט ער איבער-הזר'ן דיזעלבע ווערטער:

— נ... נ... יא... יא! אלץ געהט אין בעסטען ארדנונג,

אין דיינע טרוקענע, האלב-אויסגעלאשענע אויגען האבען זיך אנגעצינדען מיט א בעזונדער פייערל יעדעס מאל, ווען ער פלעגט שפירען ביי זיך אין האנד סלאוועס קליין הענדטיל צוזאמען מיט א פינף-און-צוואנציג-רובל'דיגער אסיגנאציע.

אין באלד נאך איהם פלעגט דער קוטשער, פילקע, פליהען רייטענדיג אין שטאדט אריין צום אפטייקער לאנגעבעק בעשטעלען דעם נייעם רעצעפט, וועלכען שפרה פלעגט וועהר ערנסט אויסטרינקען אין דער בעשטימטער צייט און — ווייטער קרענקען.

אין מיטען זומער האָט די קליינע געזעלשאַפט אין „קראַסנאָיע“ אַ ביסעל אָבגעלעבט, ווייל ס'זענען אַהין צוגעקומען צוויי נייע מענשען.

פון ריגאַ האָט זיך אומגעקעהרט אַבראַם קיבון, וועלכער איז דאַמאָלס פּאַרטיג געוואָרען מיט זיינע געשעפטען פריהער ווי ער האָט אַליין גערעכענט. בשעת זיינע פּליטען זענען נאָך געשטאַנען אויף דער „רוסישער דווינאַ“ אונטער ריגאַ, האָט ער די איינגאַנצען פערקויפט אין איינע האַנד אַ האָלענדישער פירמע. מעהר האָט ער דאָרט ניט געהאַט וואָס צו טהון; ער איז געקומען, אָבגערעכענט זיך מיט שמריה'ן און איז אַרויסגעפאָהרען קיין „קראַסנאָיע“ אַ ביסעל אויסרוהען פון זיין לאַנגער און שווערער אַרבייט.

און מיט אַ פּאָר טעג שפּעטער איז מיט'ן פּעטערבורגער טראַקט אויף נעכטעל אין איבדיאַט געקומען צופאָהרען הירש ברוידאָ, אַ פּעטערבורגער פּאָדראַדטשיק.

ברוידאָ איז געווען סלאַזעם אַ שוואָגער, חבר מאַן פון מיזעלים אַ יונגערער טאָכטער, לאה. ער האָט תמיד געוואוינט אין פּעטערבורג און האָט געהאַט געשעפטען מיט איינינע הויכע בעאַמטע, וועלכע האָבען געהאַט גיטער אין וויטעבסקער און פּסקאָווער גובערניעס. אַ יונגער מענש, מיט אַ ליעבליך לעבהאַפטיג געזיכט, מיט עטוואָס צו־אַריסטאָקראַטישע מאַניערען, האָט ער דאָך אַלעמען צו זיך צוגעצויגען, סיי אַלטע, סיי יונגע.

געקומען איז ער געשעפטליך צום גוט־בעזיצער מעלער־זאַקאָמעלסקי; ער האָט אָבער אָבגעלעגט דעם וויזיט צו איהם און איז פריהער אַוועקגעפאָהרען אויף אַ פּאָר טעג קיין „קראַסנאָיע“, כדי הערקענען זיך און זיך מעהר פעראייניגען מיט זיינע נייע קרובים, וועלכע ער האָט נאָך כמעט ווי ניט געקענט.

און מיט יענעם לייכטען, ליעבליכען קבלת פנים, וועלכען ס'ווייזען אַלע מענשען, גאַר אומבעקאַנטע צווישען זיך, נאָר פערבונדענע מיט נאָהענטער קרובה'שאַפט, איז ברוידאָ גלייך אַריין

אין דער אַטמאָספערע פון פריינדשאַפט, מיט וואָס די ווייבער אין שמריה'ס הויזגעזינד האָבען זיך בכלל אויסגעצייכענט.

שענער, גלענצענדער פון אַלע איז געווען לאַנע, מיט איהר הויכען, דינעם וואוקס, מיט איהר טונקעל-מאַטען פנים, מיט איהרע קליינע, פולע ליפען, מיט איהרע שוואַרצע, צויבערישע אויגען און מיט איהר שווערען פערפלאָכטענעם צאָפּ, וואָס איז שווער אַראָבגעפאַלען און זיך לאַנג געצויגען איבער'ן רוקען. ער האָט זי נור איין מאָל געזעהן, מיט אַ יאָהר עלף צוריק, אַ זעקס-יעהריג קינד, און האָט זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלען, אַז פון אָט דעם קינד מיט גרויסע דאַרע הענד און מיט אַ דין אויסגע-צויגען העלזעל זאָל אויסוואַקסען אַזאַ זעלטענע שענהייט.

ער האָט פערוואונדערט אָבגעטראָטען אייניגע טריט צוריק, ווען זי האָט אויף איהם אַ קוק געטהון מיט איהרע גרויסע שוואַרצע אויגען. פון דעם קליינעם אונרוהיגען פייער'ל, וואָס איז הינ-געלאָפען ערגיץ-וואו אין דיעזער שוואַרצען צויבערישען אָבגרונד, בשעת ער האָט — לויט דעם פעטערליכער מנהג — צוגעטראָגען צו די ליפען איהרע שפּיץ-פינגער און זי האָט איהם צו-גיך אַ קוש געטהון אין באָרד, — האָט ער פערשטאַנען איהר זינען, היילינען סוד... ער האָט אַ קוק געטהון אויף קוזינ'ען, וואָס איז געשטאַנען דאָ דערביי, ווידער אַמאָל אויף לאַנען און ווידער אויף קוזינ'ען, עפּעס אַן'איינגעהאַלטענער זיפץ האָט זיך ביי איהם אַרויסגעריסען פון טיעפען האַרצען, און פון דער מינוט אָן איז ער געוואָרען נאָך פריינדליכער צו די ביידען.

בלאַווע, מיט איהר בעל-הבית'ישען, מיט'ן שטענדיגען שמיי-כעל אויף די רויטע אויסגעטאָקטע ליפען, מיט איהרע קליינע ווייסע הענד און מיט איהר שטילען גאַנג, איז געווען זעהר עהנליך צו לאַה'ן. שפרה, פון איהר זייט, האָט אויך אַלע צו-געצויגען מיט איהר בלאַס בעגייסטערט פנים, מיט איהר ליידענדען שמייכעל און מיט איהר דאַנקבאַרען קוק, אין וועלכען עס האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אַ מחילה בעטען ביי אַלעמען, דערפאַר, וואָס זי שטערט אַלעמען מיט איהר קראַנקהייט.

אין פאַר יעדערן בעזונדער האָט ברוידאָ געבראַכט דאָס, וואָס מ'האָט איהם גענוצט. פריהער פון אַלץ האָט ער אונבעמערקט פאַר אַלעמען אויסגעטהיילט אין אַ בעזונדער מהיצה לאַנגען מיט קאַבינ'ען, און די זענען איהם דערפאַר זעהר האַנקבאַר געווען און האָבען זיך אונגעשטערט אינגאַנצען איבערגעגעבען ווייטער גליק. די אַלטע מיידעל פלעגט ער שטונדענווייז פערנעהמען מיט דערצעהלען גענוי, ווי ביי איהם הויבט זיך אָן און ענדיגט זיך דער טאָג אין פעטערבורגער טומעל און פלעגט זי ברינגען צו טרעהרען מיט זיין בעשרייבען איהרע אייניקלעך, וועלכע מיידעל האָט נאָך אין לעבען ניט געזעהן. כלאַוען פלעגט ער צוזייצען מיט זיינע בעשרייבונגען פון די געריכטען, וועלכע לאָה'ן גיט זיך אַיין צו מאַכען אין פעטערבורג, וואו כשר'ע קאָסט אַזוי טייער. שפרה'ן האָט ער איינגערעדט אַוועקוואַרפען אַלע איהרע רפואות, אַוועקשטעלען זיך אויף די פיס און אַרומגעהן אויף דער וועראַנדע אָדער אויפ'ן באַלקאָן. מיט שמריה'ן פלעגט ער רעדען וועגען הויף-פּאָליטיק און וועגען יודען. מיט הירש'ן, שפרה'ס מאַן, פלעגט ער זיך רייסען פאַר השכלה, וואָס אָהן איהר וועלען יודען בלייבען אייביגע קנעכט. ביים יעקבן פלעגט ער אָפּט לאַכען פון סלאַוועס משפט און פון דער ראַליע, וואָס דאָ האָט געשפּיעלט די פלאַש זאַפּראַן. ביים טהי האָט ער דערצעהלט עפּיס אַ פּאָליטיש גלייכוועטיל, וואָס פלעגט אַרומגעהן אין פעטערבורגער העכערע ספערען.

— באַביע, דו ווייסט? — האָט ער אַזאָ געטהון צו דער קעכין, בשעת זי האָט דערלאַנגט צום טיש — דו ווייסט, אַז דיין זאַפּראַן שפּאַצירט איצט אַרום איבער גאַנץ פעטערבורג; מנרד-ווינאַוו האָט געשיקט בענקענדאָרפ'ן צום געבורטס-טאָג אַ טאָרט, וואָס איז געווען בעשמירט פון אויבען מיט'ן זעלבען זאַפּראַן... מ'האָט צו איהם דערנאָך געמוזט חיפּען דעם הויף-דאָקטאָר ווילע.

באַביע האָט ניט פערשטאַנען דאָס גלייכוועטיל און האָט נור אַראָפּגעלאָזט די אויגען און אַ שווערען זיפץ געטהון — ווי זי פלעגט עס תמיד טהון, ווען עמיצער פלעגט איהר עפּיס דער-

מאַהנען פון דעם, וואָס האָט זיך געטראָפען דעם פעטאַגנאַכ־נעם שבועות.

דינסטאָג, אין אַ וואָך אַרום נאָך זיין קומען קיין „קראַס־נאָיע“, האָט ברוידאָ געהייסען פילקען איינשפּאַנען און איז אַוועק־געפאָהרען קיין טשעכעל צו מעלער-ואַקאָמעלסקי'ן. אַ גאַנצען טאָג איז אין שטוב געווען אומעטיג: כ'האָט עמיצער געפעהלט.

און ווען ער איז נאָך מיט אַ וואָך שפּעטער אַוועק־געפאָהרען צוריק קיין פעטערבורג, האָט ער מיט זיך מיטגענומען, די פריינד־שאַפט פון דער גאַנצער פאַמיליע אָהן אַן אויסנאַהם.

עלף יאָהר קרובה'שאַפט האָט זיי צווישען זיך אַזוי ניט פערבונדען, ווי צוויי וואָכען זיין צוזאַמען.

קיסין איז ביז איבער יום־טובים געבליבען ביי שמריה'ן אין הויז.

צווייטער טייל.

דאס דרייצעהנטע קאפיטעל.

דעם 4-טען סעפטעמבער 1825 איז דער קייזער אלעקסאנדער דער ערשטער ארויסגעפאהרען פון פעטערבורג קיין טאגאנראג, וואס איז דאן געלעגען כמעט אויף דעם אנדערען עק מדינה.

דאס איז געווען זיין לעצטע נסיעה. מעהר איז שוין איהם ניט בעשערט געוועזען צו זעהן זיין געבורטס-שטאדט, די הויפט-שטאדט פון לאנד, וואו ער איז געווען זעלבסט-הערשער אין משך פון פינף און צוואנציג יאהר, אין אנהויב — גליקליכע און ליכטיגע, און צום סוף — פינסטערע און שווערע. א דונקעלע חמארע איז געהאנגען איבער'ן לאנד; שווער, געדריקט איז אלץ געווען פון דער קאלטער און הארטער עקשנות פונ'ם גענעראל אראק-טשעיעוו און שווארצען בעגייסטערטען פאנאטיזם פון דעם גייסטליכען פאטי; די צוויי האבען אין זייערע אייזערנע הענד געהאלטען דעם גורל פון דער גרויסער רוסישער מלוכה.

א קאלטע, שווערע הערבסט-פינסטערניש איז געהאנגען איבער פעטערבורג, און א קאלטער אומעט האט געשוועבט איבער איהם — איבער דעם איידעלען מאן, מיט זיינע אמאליגע הויכע, איידעלע געפיהלען, מיט זיינע אמאליגע שטרעבונגען צו ליכט און פרייהייט, וואס זענען איהם נישט געלונגען דורכצופיהרען אין לעבען.

איינזאם איז ער געווען אין אט דער קאלטער, פינסטערער הערבסט-נאכט, אהן זיינע אמאליגע פריהלינגס-טרוימען, ווען מיליאנען מענשען האבען אויף איהם געקוקט, ווי אויף א בעפרייער, און צעהנדליגער נאציאנען האבען אין איהם געזעהען זייער ערלייזער; די דאזיגע חלומות זענען פון איהם איצט געווען אבגעריסען מיט א לאנגער רייהע יאהרען, שווארצע, לאנגזאמע, דריקענדע. און ס'איז ניט געווען דער מענש, וואס זאל אימשטאנד זיין איהם אומצוקעהרען זיין פרעהליכע, ליעבליכע יוגענד, דעם מאה-ען-שיין, וואס האט געשיינט איבער איהם און פון איהם, די האפנונגען, וועלכע ס'זענען געווען ערוועקט אין איהם, וועלכע ער האט געוועקט אין אנדערע... אליין איז ער געווען.

האַלבּ אײנס בײַ־נאַכט איז ער אײנער אַלײן אַרױס פֿון װינטער־פּאַלאַץ; אַ קאַלטער װינט האָט געבלאָזן פֿון ים, די נעװאַ האָט געברױשט, אױפֿגעהױבן זיך צו די ברעגעס, זיך געריסן פֿאָרױס און געלאָפֿן צוריק. גרינגע, העל־גרױע שטיקלעך װאָלקן זענען שנעל געלאָפֿן איבערן הימל, און חוץ די לבֿנה האָט װי דערשראָקן אַרױסגעקוקט פֿון אונטער זײ, האָט די ברײטע און לאַנגע גאַס אַ מינוט אױסגעזען נאָך ברײטער, נאָך לענגער, און אין דער װיסטקײט פֿון דער נאַכט; האָט ער אַלײן אױסגעזען נאָך אײנזאַמער, נאָך פֿערלאָרענער.

ער איז געגאַנגען מיט ברײטע טריט איבער דער רעכטער זײַט פֿון נעװסקי; דער װינט האָט פֿון זײַנע פּלײצעס געריסן זײַן לאַנגען גראָען שינעל, און אַ שװאַרצער שאָטן איז געלאָפֿן איבער די קאַלטע שטײנער, נאָכגעיאָגט זײַנע טריט, אַמאָל פֿערלױפֿענדיג איהם דעם װעג, אַמאָל בלײַבענדיג הינטער איהם, און אַמאָל װידער פֿערלױפֿענדיג פֿאָרױס. ער איז געגאַנגען און די נאַכט האָט געצעהלט זײַנע האַרטע, אײַזערנע טריט איבער דעם שטײנערנעם טראָטואַר, און פֿון װײַטען האָט שױן אָנגעהױבען בלאַנקען דער שפּיץ פֿון דער הײליגער „לאַװרע".

ער איז צוגעגאַנגען צום טױער; דער פֿערשלאָפֿענער װעכטער האָט דערשראָקן ברײט פֿונאַנדערגעעפֿענט אַ שמאָלען הױכגאַנג, און אין טיעפֿען, װײַטען װינקעל פֿון ברײטען הױף איז געװאָרען אַ ביסעל רױשענדיג, מ'זענען באַלױכט געװאָרען עטליכע פֿענסטער.

מ'האָט פֿאַר איהם געעפֿענט די הױפּט־טהיר און ער איז אַרײַן, אַלײן מיט זײַן אומעט, מיט זײַן אַנגסט, מיט זײַן שרעקליכער אײנזאַמקײט, און ביז טאָג איז ער אָפּגעשטאַנען פֿערקניהט, מיט אַ נידעריג־אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ, מיט האַרטע צונױפֿגעדריקטע ליפּען, און קײנער האָט איהם נישט געשטערט.

און נאָך אין אײניגע שטונדען אַרום איז ער אַרױסגעפֿאָרען דורך די מאָסקװער טױערן אױף בעלאָרוסישען טראַקט.

זיך, געשווינד. ווי עמיצער וואלט איהם נאכגעיאגט, ווי ער וואלט מורא האבען, וואס עס איז פערשפעטיגען.

פינף קארעטעס זענען שנעל געלאפען איבער דעם שאסע, ניט אבשטעלענדיג זיך אויף די סטאנציעס, שנעל בייטענדיג די פערד און איילענדיג זיך אלץ ווייטער, ווייטער...

באראן דיביטש, א הויכער הארער גענעראל, מיט רויט-אויסגעגאלטע ליפען און שווארצע, זיכענדע אויגען איז געפאהרען מיט'ן קייזער אין איין קארעטע; אין דער צווייטער איז געפאהרען באראן ווילע, דער הויף-מעדיק, צוזאמען מיט'ן פירסט וואלקאנסקי'ן; דער לעצטער, פון הינטען, איז געפאהרען דער קאמער-דינער אניסימאוו. אויפ'ן דריטען טאג זענען זיי שוין געוועזען אין פסקאוו, אויפ'ן פינפטען — אין טאראפעץ, און דא האט דער קייזער פלוצלונג געהייסען אבקעהרען אויף טולער טראקט, און מ'האט זיך גענומען אויף סמאלענסק. דעם 10-טען סעפטעמבער האט מען געדארפט דורכפאהרען וועליזש.

ס'איז געווען א קאלטער, נאר א טרוקענער הערבסט-טאג און די זון האט פון פריה-מארגען אן געשיינט איבער די געטוואס צעפראָרענע גריבען. דער קייזער האט זיך אין ערגיץ ניט געהאלט אבשטעלען נעכטיגען און האט די נאכט אבגעשלאפען ביי זיך אין קארעטע. ער האט זיך געפיהלט פריש און מונטער, און האט מיט גרויסע, פערוואונדערטע אויגען געקוקט אויף די פעראָרימטע דערפער מיט זייערע נידעריגע, צעוואָרפענע הייזלעך, וואס זענען געלעגען ביי ביידע זייטען וועג, און די פויערים, הויל ווי זייערע פעלדער, און די פעלדער, הויל ווי די פויערים, און דאס מאגערע, קליין-געוויקסיגע פיה, און די דארע, קליין-געוויקסיגע און אויסגעמאטערטע נפשות פלעגען ביי איהם יעדעס מאל ארויסרופען א פערצווייפעלטען זיפץ.

אין טשעפלי, ביים אראבפאהרען פון באַרג, איז געשטאנען א פערוואָרפענע וואסער-מיהל.

דער הויכער שטרויענער דאך איז געווען צולעכערט און שווארצע ראבען האבען זיך נידעריג געדרעהט איבער די הוילע,

שוואַרצע שטאַנגען, וואָס האָבען אַרויסגעשטעקט אין אַלע עקען, די ביינער פון אַ צופּילעטען קערפּער. דאָס פאַראָבגעלאָזענע וואַסער איז געשטאַנען הויך אינטער'ן ברוק, שטיל, רוהיג און אָהן שום ניץ, טהיר און פענסטער זענען געווען פערשלאָגען מיט ברעטער אין די ראָד, די גרויסע ראָד, וואָס האָט יאָהרען-לאַנג געקלאַפּט און געראַוישט, געלעבט אַליין און געגעבען לעבען לייטען, איז איצט געהאַנגען קרום, אָבגעריסען און שטום.

יעקב מילנער, אַ הויכער מעהליגער ייד, מיט אַ לאַנגער געלער באָרד און לאַנגע, געדיכטע ברעמען, בעשאָטען מיט מעהל, האָט דאָ פינף און דרייסיג יאָהר געהאַלטען די מיהל, און הונדערטער מענשען האָבען, צוזאַמען מיט איהם, געלעבט אין מיהל און אַרום מיהל. האָוואַנסקי'ס גזירה האָט איהם אָבער פּלוצלונג אַרויסגעריסען פון דעם אָרט, וואו ער איז יאָהרען-לאַנג געווען איינגעפלאַנצט, און אין אַ משך פון דריי טעג איז פון איהם אַליין און פון זיין גוטס געוואָרען אַ תל, און אַ ווּיסטע חורבה איז געשטאַנען ווי אַ מצבה אויף דעם אָרט, וואו נעכטען איז נאָך געווען פיל מיט לעבען.

אַרום צעהן אין דער-פריה איז דעם קייזער'ס צוג דורכ-געפאָהרען פּאַגאָרעליע — אַ גרויס גוט, וואָס האָט אָנגעהערט צום מאַרשאַלאָק נאַזימאָוו'ן. הויך, אויפ'ן באַרג, האָט זיך פון ווייטען געזעהן דער פּאַלאַץ, און אונטען, ביים רעכטען ברעג, האָט זיך געצויגען אַ לאַנגע, שוואַרצע געבײַדע מיט הויכע, רויטע קוימענס. די קוימענס האָבען זיך ניט גערויכערט, און אַ טויט-שטילקייט איז געלעגען איבער דעם גאַנצען בנין. דאָס איז געווען אַן אָבגע-שטעלטער בראַנפען-זאַוואָד, וואָס האָט נאָך גאָר ניט לאַנג גע-אַרבייט זעהר גוט אונטער דער אָנפיהרונג פון הויפּט-ברויער ר' אברהם פּאַגאָרעליער, וועלכער האָט אויך דאָ דערביי גע-וואוינט, צוזאַמען מיט אַ גרויסער פאַמיליע, מיט אַ מלמד, מיט אַ שוחט, מיט אַ ספר-תורה און מיט אַ שטענדיגער שוהל. און דיזעלבע גזירה האָט אויך זיי אַלע אַרויסגעוואָרפען פון זייערע אַלטע, איינגעזעסענע ערטער, און הויך נאַכט איז אָבגעשטאָר-בען אַ גאַנצער יודישער ישוב.

פֿון פּאָדאָליע האָט זיך דער װאָגן געצױגן גלײַך צום שטאָט, און די פֿערד זענען פֿרעהליכער אַװעק איבער דעם גלײַכען, גלאַטען אײַנגעפֿאָרענעם װעג. די זון האָט זיך אױס-געדױבען פֿון הינטערן װאַלד און מיט גרױסע, לאַנגע װײַלען בעלױכטען די הױלע אַרומגעריסענע בױמער פֿון בײדע זײַטען װעג, די הײַט-פֿונאַנדערגעװאָרפֿענע גרױע און גרינע פֿעלדער און דעם הױכען גאָלדענעם שפּיץ פֿון דעם „הײליגען איליאַ״, װאָס האָט פּלוצלונג אַרױסגעשפּראָצט פֿון הינטער די פֿונאַנדערגעצאַנענע בלױ-גרינע װעלדער.

לינקס, בײַ דער סאַמע בריק איז געשטאַנען סעמיטשאַװער קרעטשמע — אַ נידעריג הײַזעל מיט אָפֿענע טהיר און פֿענסטער, און ס׳איז ניט געװען, אַז דאָס לעבען האָט זיך נאָר-װאָס אָב-געטהון פֿון דאַנען. הױך אָנגעװאָרפֿענע קופּעס מיט שטרױ, אַ צובראָכען בעט, אַן איבערגעקערטער צעבער — אַלץ האָט עדות געזאָגט, אַז דאָ איז נאָר-װאָס געװען אַ מענש. פּוסט און שטיל איז אָבער געװען אַרום און אַז די קאַרעטעס זענען שױן אַרױ-בערגעפֿאָהרען דאָס בריקעל, האָט זיך פֿון װײַטען בעװיזען אַ הױכער װאָגען צו אָקסען געשפּאַנט, פֿיל אָנגעלאָדען מיט מעבעל און הױז-זאַכען, אַ בהמה איז געגאַנגען צוגעבונדען פֿון הינטען, און אַ יונגע, אײַנגעװיקעלט אין אַ טוך, איז געזעסען הױך אױף די זאַכען, געקוקט אַהינטער אױף דאָס נאָר-װאָס פֿערלאָזענע דרײַעל, געשאָקעלט זיך, געבראָכען די הענד און געקלאָגט מיט אַ האַרץ-רײַסענדער שטים.

דער איספּראַװניק דחיצקאָי-מאַקאָלינסקי, װאָס איז געפֿאָה-רען פֿאָראױס, איז האַרט אַרױסגעפֿאָהרען אױף דעם װאָגען, אָנ-געהױבען שרײַען און מאַכען מיט די הענד. דער װאָגען האָט זיך אָבגעשטעלט און דער ייד, װאָס איז געגאַנגען פֿאָראױס און גע-טריבען די אָקסען, האָט זיך אָבגעשטעלט מיט׳ן פּנים צוריק.

— שלום! — האָט אַ געשרײ געטהון פֿון װײַטען דער איס-פּראַװניק, ניט אָבשטעלענדיג זיך און פֿליהענדיג װײַטער — שלום, האַלט אָב!

שלום האט הייזיג אראפגעריסן דאס היטל פון קאפ און דאס ווינטעל האט אנגעהויבן צו שפילן מיט זיינע גרויסע פונאנדערגעווארפענע פאות. באלד אבער האט ער עס אנגעטאן צוריק: הארט נעבן אים איז געשטאנען דעם קיסר'ס קארעטע און צוויי גרויסע טונקעל-בלויע אויגן האבן פון איהר א בלאנק געטאן אויף אים מיט אנגעטוואם דערשראקענעם וואונדער.

שלום האט א וויש געטאן מיט די שפיץ פינגער דאס נאסע קאלטע גראז און אנגעהויבן זאגן מיט כונה: ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם.

א לעבהאפטער שמייכעל איז דורכגעלאפן איבער דעם קייזער'ס דינע צוזאמענגעדריקטע ליפן. דער קייזער האט זיך אבגעקערט און מיט'ן ברעג האנטשוה א ריר געטאן דעם קוטשער אין פלייצע.

דער קוטשער האט א שלעפ געטאן די לייצעס, און די קארעטע האט אנגעהויבן שנעלער צו לויפן איבער דעם צוגעבראכענעם זאמד.

פון ווייטן האט א בלאנק געטאן דער שפיגעל פון טייך און די שטאט, פונאנדערגעווארפן אויף איהרע ביידע ברעגעס, האט זיך אינגאנצן אויפגעעפענט פאר די אויגן צוזאמען מיט די קלויסטערס, מיט'ן ראטהויז און מיט דער הויכער אלטער שוהל.

דאס פערצעהנטע קאפיטעל.

א יום-טוב'דיגע שטילקייט האט געהערשט איבער'ן שטאט בשעת אויפ'ן זאמד, נעבן אלטן יידישן בית-עולם האט זיך געוויזן דער אנהויב פון דעם קייזערליכן צוג.

אויף דעם הויכן שפיץ פון ראטהויז האט שוין פון ווייטן געפלאטערט א גרויסע דריי-פארביגע פאהן, די גלאקן פון אלע קלויסטערס האבן געקלונגען און זייערע געמישטע שטימען האבן נידעריג געשוועבט איבער דער ערד, און די ערד האט דערויף געענטפערט מיט א רוישענדן ווידער-קול.

דער בית-עלמין איז געלעגען שטיל, צוזאַמענגעדריקט אין
זיין גדערהייגן, שטומען איינגעבויגענעם צאַם, אַן אַלטער; אַ פער-
טרוימטער און דאָס קליינע שטיבעל פון קברות-מאַן, האַרט נעבען
איהם, מיט זיינע דריי ליכטיגע, גוט-אויסגעוואַשענע פענסטער,
מיט די קורצע ווייסע געשפּיצטע שטאַכען, מיט די בלומען-טעפּ
הינטער די שויבען און מיט זיינע ווייס-גרינע אויסגעמאָלטע לאָדען,
האָט אונערוואַרט אַ בלאַנק געטהון, ווי אַ לעבעדאַמטער קינדער-
שמייכעלע אויף אַן אַלטען צונויפגעקנייטשטען שטערן.

האַרט נאָכ'ן בית-עולם האָט זיך געצויגען, פונאַנדערגעגע-
וואָרפען אויפ'ן אַ גרויסען שטח, דאָס פּאָקראָווסקי פעלד, וואו
ס'פלעגען אַמאָל פאָרקומען די מאַנעווערען, און נאָך ווייטער האָ-
בען זיך נידעריג געבויגען צום זאַמד די ערשטע איינגעפאַלענע
הייזלעך פון זאַוועליושקער פאָרשטאָדט.

אויף די גאַנקעס פון די הייזער האָבען זיך אַרויסגעשאָטען
די איינוואוינער — גרויסע, קליינע, מאַנסביל, ווייבער, הדר-יונגלעך,
וויג-קינדער. דער קייזער האָט פערוואונדערט געקוקט אויף ביידע
זייטען גאַס, צוגעהערט זיך צו די בעגריסונגס-קולות און יעדע
מינוט צוגעטראָגען די האַנד צום ברעג פון זיין דריי-קאַנטיגען
שוואַרצען הוט, בעשפּריצט מיט אַ הויכען ווייסען פעדער.

די גאַס איז געגאַנגען שטום באַרג אַראָב, און פאַראויס,
הויך איבער'ן טייכעל חעליושקאַ אויף דער נייער בריק איז גע-
שטאַנען אַ גאַנץ געדיכט הייפעל מענשען, לאַנג און שוואַרץ
געקליידעט.

דער קייזער האָט שוין פון ווייטען בעמערקט אַן אַלטען
יודען, מיט אַ לאַנגער גרויער באָרד, אין אַ וואַרימען קיילעכ-
דיגען ווינטער-הוט. ער איז געשטאַנען שטום אָבגעטיילט פון
די איבעריגע יודען, און דאָס ווינטעל האָט געשפּיעלט מיט
זיין ווייכער באָרד און מיט די לאַנגע עקען פון זיין שוואַרצען
זיידענעם גאַרטעל. דאָס איז געווען דער רב ר' בנימין, און אַז
דער קייזער האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען איהם און דערזעהן
זיין בעגייסטערט פּנים, האָט זיך איהם אויסגעדוכט, אַז דער אַל-

ביגער איז איהם עפּיס ווי בעקאַנט, אַז ער האָט איהם שוין־
וואו געזעהן.

— אהאַ! — האָט אַ געשריי געטהאָן יוזיק צייטלין, און אַלע, וואָס זענען געשטאַנען נעבען איהם: שמריה בערלין, שמריה אַראָנזאָן, בנימין יאָף, מאיר בערלין, ראובן נאָהומאָווסקי, בעריקע זאַרך און אַלע איבעריגע האָבען צוזאַמען מיט איהם אונטערגע־דאַפּט: אהאַ!

דער קייזער האָט צעשטראָכען די שפּיץ פינגער ביים טיש, דיביטש האָט זיך אַ ביסעל אָפּגערוקט אַהינטער, און אין דער־וועלבער מינוט איז צו דער קאַנטע נאָהענט צוגעטראָטען נאָטע פּהודקאָח.

— אײַער קייזערליכע האָהייט! — האָט אָנגעהויבען נאָטע לייענען פון אַ פּאַפּיר, וואָס ער האָט אַרויסגענומען פון אונטערן בוזעם, הויך און שאַרף אויסרעדענדיג יעדעס וואָרט — אײַער קייזערליכע האָהייט! צעהנדליגער טויזענד יודען, וואָס די השגחה האָט בעוויליגט צו ברענגען געקנידט פאַר דיינע פיס, בעטען איצט, דו זאָלסט וואַרפען דיין גנעדיגען קוק אויף זייער בעדריקטע לאַגע, געדריקט געגען דיין הייליגען ווילען און געגען די יסודות פון געזעץ.

די בקשה איז געווען געשריבען מיט דער העכסטער מליצה, וועלכע איז דעמאָלט נור געווען איינגעפיהרט אין דעם נוסח פון בקשות צו הויכע פּערזאָנען, און פיניע טעטעליעוו, דער קהל'שער שרייבער, איז אַ גאַנצע נאַכט געזעסען איבערן פּאַפּיר, געשריבען, אויסגעמעקט, ווידער געשריבען און ווידער געבעסערט, ביז דאָס פּאַפּיר האָט ערשט אויסגענומען ביי גאַנץ קהל אָהן אַני־אויסנאַהם.

— צווישען דיינע קנעכט, וואָס זענען בעפוילען צו טהאָן דיין הייליגען ווילען צום נוץ פון דיין לאַנד און צום גליק פון דיינע אונטערטאַנען — האָט געלייענט ווייטער נאָטע — זענען דאָ אַזעלכע, וואָס האָבען זיך געשטעלט צווישען דיר און צווישען די טריי־איבערגעגעבענע קינדער פון דיין לאַנד, און טראַכטען טרעה־

הייבען זיך דאָרט, וואו ס'האָט געוואָלט שלאָגען דער שליסעל פון דײן אומבעגרענעצטער גנאָד. פאָטער און בעשיצער! בעשיץ אונז פון קיִעוו ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש חאָחאַנסקי!...

ווי אַ וואָלקען וואָלט הינגעשוועבט איבערן קײזערס פּנים. ער האָט אַ קוק געטהון אויף דיביטשן, אויף נאָטען און ווידער אַמאָל אויף דיביטשן, און האָט צוגענומען בײ נאָטען דאָס נישט-דערלעזענע פּאַפּיר.

דער קוטשער האָט אַ ציה געטהון די לײצעס און די פערד האָבען זיך אַריס געטהון פון בריק; די קאַרעטעס זענען אַוועק היימער איבער אילאָוויסקער גאַס, קלאַפּענדיג מיט די רעדער איבער די שטיינער, און זענען אַרויסגעפאָהרען אויפ'ן מאַרק. דער עולם האָט פון בײדע זייטען גאַס געשריען „הוראַ“; דער קײזער האָט זיך געבהאַפט געגריסט אין בײדע זייטען, די גלאָקען האָבען געקלינגען.

אויפ'ן ראָג, נעבען מירקע אַראַבאַנ'ס הויז איז דער עולם געשטאַנען עטוואָס געדיכטער און דער קוטשער האָט געמוזט אָבהאַלטען די פערד. כדי זיי זאָלען געהן טריט בײ טריט.

מירקעס הויז איז געווען בעפוצט שענער ווי אַלע איבעריגע. אין אַלע בײדע באַלקאָנען האָבען הויך געפלאַטערט דרײפאַרביגע פאָהנען, און פון בײדע באַלקאָנען זענען אַראָבגעהאַנגען פון אויבען אַראָב צווי לאַנגע, רויטע טעפּיכער, בעפוצט מיט גרינע גירלאַנדען.

די פערד האָבען זיך אָבגעשטעלט בײם ראָטהויז, און נאָך אַ „הוראַ“ האָט זיך אַרויסגעריסען פון הונדערטער הערצער און זיך געצויגען צום הימעל. דער קײזער איז אַרויס פון קאַרעטע אַ ביסעל אויסגעגלײכט די פיס, אַראָבגעוואָרפען פון די פלײצעס זײן שינעל און געבליבען אין אײן מונדיר. ער האָט אויסגעזעהן פערמאַטערט און האָט געקוקט אויף אַלע, וואָס אַרום איהם איז פאָרגעקומען, ווי אַ מענש, וואָס וואָלט געוואָלט זעהר גערן צו בלײבען אַלײן, נאָר וואָס וויל קײנעם ניט מצער זײן און דערהאַלב נעהמט ער אָן דעם כבוד, וואָס מענשען גיבען איהם אָב.

פון די ערשטע רייהען איז אַרוים דער גענעראַל-גובערנאַ-
טאָר, קנויאַז האָוואַנסקי און האָט זיך אויסגעצייגען פאַר'ן קייזער
מיט אַ האַפּאָרט.

— אַ — אַ, נוקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש! — האָט איהם דער
קייזער איבערגעשלאָגען זײַנע רייד, אויסגעשטרעקט איהם די האַנד
און אַ פרעהליכער שמייכעל האָט זיך בעוויזען אויף זײַנע ליפּען —
דײַנע פרײַנד האָבען מיך אויף דער בריק נאָר-וואָס בעגלאַנצט און
שיער נישט געטויטען אין געפאַנגענשאַפט.

— אײַער קייזערליכע האָהייט! איך בין גליקליך צו האָ-
בען די געלעגענהייט דיך צו מאַכען אויפמערקזאַם, דאָס איך האָב
נישט קיין פערזענליכע פײַנד: מײַנע פײַנד זענען די פײַנד פון
מײַן קייזער, פון מײַן פאָטערלאַנד און פון מײַן גלויבען.

דער קייזער האָט זיך אָבגעקעהרט. אין חאָוואַנסקיס ווער-
טער האָט געקלונגען אַ טיף-גרויסער און אַ צוויי-פּאַליטישער פּאַטאָס,
און דאָס האָט דער קייזער נישט ליעב געהאַט.

ס'איז נאָך פאָרגעשטאַנען אויבערהערען די דעפּוטאַציעס
דער קייזער האָט פערלענגט די רעכטע האַנד אונטער'ן קאַנט
פון מונדיר און האָט זיך שוין צוגעגרייט הערען

דער שטאָדט-גאָלאָוואַ הוליעוויטש האָט אונטערגעטראָגען
זאַלץ-און-ברויט פון שטאָדט, בישאָפּ וואַרשאָווסקי — אין נאָמען
פון די שטעדטישע קופּלײַט, איוואַן באַשיצקי — אין נאָמען פון
די מעשטשאַנעס. ס'איז געבליבען אויבערהערען נאָך איינציגע דעפּ-
וטאַציעס, און אויף דעם קייזערס פערמאַטערט פּנים האָט אָנ-
געהויבען צו שפּיעלען עפּיס אַ נאַבאָרישונג, ווען עפּיס פון אַ ווײַט
איז צו איהם פּלוצלינג צוגעלאָפען אַ בעיאָהרענטע פוערטען מיט
רויטע פערוויינטע אויגען.

— פּאַטיעשקאָ, ראַטעווע!...

זי איז צוגעפאַלען מיט'ן פּנים צום קייזערס שטיוועל און
בעוואַשען זיי מיט הייסע געדיכטע טרעהרען.

— פאָטער, ראַטעווע אַן אומגליקליכע אלמנה! איך בין —
אַנאַטאָליע איוואַנאָוונאַ, די מוטער פון דעם אומגליקליכען קינד ביאַהד

יעניעליאַנאָוו, וועלכען די ווייבער האָבען פערמיטשעט שוין הע-
כער ווי צוויי יאָהר, און שוין גאַנץ צוויי יאָהר, ווי איך זוך אויף
זיי אַ משפט און קאָן נישט געפינען. פאָטער, דערבאַרים זיך!

זי האָט פלוצלינג אַרויסגעזאָגט פון בוזעם אַ צונויפגעלעגט
פאַפיר, אַיינגעקנייטשט, עס ביי זיך אויפ'ן קאָפּ און אַ נידער טיף
טרעהרען האָט זיך ביי איהר אַ גאָס געטהון פון די אויגען.

אויפ'ן בלאַסען פנים פון קיניעך האָט זיך אָבגעשפּיגעלט
אַ געפיהל פון רחמנות און זיינע גרויסע בלויע אויגען האָבען
זיך אויך געוויינט טרעהרען. ער האָט זיך איינגעבויגען צו איהר,
צוגענומען ביי איהר פון קאָפּ דאָס פאַפיר און אַוועקגעגעבען
דיבבושין.

צוויי באַלדאַגע האָבען זי אונטערגעכאַפּט אונטער די הענד
און אָבגעפיהרט אַן אַ זייט. דער שמשׂער אַהאַדקעוויטש, וואָס
איז געשטאַנען הארט נעבען איהר, האָט זיך אַרום געדרעהט און
באַלד זיך צוזאַמען געמישט מיט דעם המון.

די אַרעסטירטע איז געוועזען מאַריאַ טערענטיעוואַ.

אין דעמזעלבען אָווענד האָט דיבבושין איבערגעגעבען דעם
געוואַלט-גובערנאַטאָר צוויי פאַפירען: איינס פון די יידען, וואָס
איז געוועזען אָנגענומען אויף דער בריק, און דאָס צווייטע פון
מאַריאַן, וואָס זי האָט דערלאַנגט ביים ראַטהויז.

דאס פונפצעהנטע קאַפּיטעל.

אָרליק פּאַדליעקאַר איז שוין היינט טעג נישט אַרויס פון
צימערינ'ס הויז. אַ שווערע, דריקענדע חמאַרע איז נידעריג גע-
האַנגען איבער דער רוישענדער, לעבעדיגער פרנסה-שטאָט, וואָס
איז געשטאַנען אַ שטענדיגער הו-הא, ווי אין דער פּוערישער
דעמבט, מיט דער שטענדיגער אָפענער טהיר צו דער גאַס, מיט
דער „סטאָריקע“, געדיכט פערשטעלט מיט גרויסע און קליינע
בראַנפען-פלעשלעך און גלעזער, ווי אין דער „פריצישער“ העלפט,
צום הויף, מיט דער ציבער-דינער בעקאַניע, ווייסע פאַרהאַנגען
אויף די פענסטער, הויכע בלומען-טעפּ אין די ווינקעלעך און

בילדער פון דעם לעצטען פראנצויזישען קריעג, אין שינקעל-ברוינע ראמען אויף די אויסגעמאלטע ווענד.

יוזיקס בן-יחיד, דער עלף-יעהריגער הילקע, יאסעלעס חבר, איז געלעגען אין בעט שטערבליך קראנק, און לעווען האט איהם שוין אבגעזאגט פון לעבען. ער איז געלעגען אויבען, אין הויזס שלאף-צימער, פון וואנען לעווען האט געהייסען ארויסטראגען יוזיקס בעט, דעם קליידער-אלמער, דעם גרויסען האלב-אייזערנעם קאסטען מיט ציהרונג, פאפירען און געלד-זאכען, וועלכע יוזיק פלעגט שטענדיג האלטען ביי זיך נעבען צו-קאפּענס.

אין ליידיגען צימער, וואס האט איצט אויסגעזעהן אומגעוועהנליך גרויס, עטוואס אבגערוקט פון וואנד, איז געלעגען אין בעטעל הילקע, אן אויסגעצויגענער, אן איינגעדארטער, מיט א הויכען מחוקנעם שטערן, צו וועלכען ס'האבען זיך צוגעקלעפּט זיינע לאנגע דינע געלע האהר, מיט איינגעפאלענע באקען, טרוקענע קנגע ליפּען און גרויסע שינקעלע פלעקען אונטער די טיעף איינגעפאלענע, אויסגעלאָשענע אויגען. ביידע דינע, אויסגעצויגענע הענד, מיט לאנגע דינע פינגער זענען כמעט אונבעוועגט געלעגען אויסגעצויגען איבער דער רויטער ווארימער דעקע, דאס ווייכע בעגריל פון העמד האט זיך לאנגזאם געצאפּעלט אויף זיין שמאָלער איינגעדארטער ברוסט, אין וועלכער ס'האט נאך געשלאָגען דאס אויסגעמאטערטע הערצעל.

אין צימער איז געשטאנען א געדיכטער גערוך פון אלערליי רפואות און פון ביידע פענסטער האט זיך דורך די אראבגעלאָזענע ווייסע פאָרהאנגען דורכגעשלאָגען דער אבשיין פון דער זון, וואס איז געפאלען אויף הילקעס האלב-טויט געזיכט. און פאר דעם ליכט פון דער זון האט די טויטע בלאסקייט פון געזיכט אויס-געזעהן נאך שארפער און נאך שרעקענדער.

ס'איז געווען שטיל. פון עס-צימער האט זיך געהערט דאס קלאפּען פון וואנד-זייגער און פון אונטען פלעגט זיך אמאל ארויפרייסען אדער אין דער הויך א געוויש פון איינציגע קולות, וועלכע פלעגען אבער באלד פערשטיקט ווערען. נעבען בעטעל

איז געזעסען ארליק, אהן א ראק, אין א יארמאלקע, און אײך האט געהאלטען הילקעס דופק, און דער אנדערער א גרויסען קײלעכדיגען ציבעל־זײגער, װעלכער איז געהאנגען בײ איהם אויף א שװארצער שנור איבער דער דיקער סאמעטענער װעסט.

און דער װײט אויף א טאבורעט, מיט א פערדראסטען, פערביטערטען פנים איז געזעסען אחדאטיע, הילקעס אם און ערציהערין, װאס האט איהם געהאדעװעט פון זײן ערשטען טאג. און. תהלין האבען די בחורע, נאך א ניט־געשלאפענער נאכט, אבגעפידרט אין װײטעסטען צימער און אדעקגעלעגט אין בעט, אײטקען האבען די אויסגעריכט אויף א טאג צו לאנגען. יזיק איז אװעק אין שוהל דאװנען. דרײ מנינים ידען זענען געבליבען אין שוהל זאגען סליחות „על תחלואת ילדים", זאגען תהלים און משנה־שם זײן דעם קראנקען קינד, און דאס האט זיך פערצויגען ביז נאך האלבען טאג.

אחדאטיע איז געזעסען פון װײטען און מיט גרויסע, פערדראסענע און האפנונגסלאזע בליקען געקוקט אויף ארליקען, װאס האט אלץ ערנסטער און ערנסטער געקוקט אויפ׳ן זײגער.

— ארליק!... נו, װאס, ארליק? זאג דעם אמת, ס׳איז דא אויף װאס צו האפען?

— װאס זאל איך דיר זאגען, מאקסאװנע, ס׳װענדט זיך פון גאט. אויב ער װעט דערציהען ביז נאכט, קאן זײן, אז ער װעט בלײבען א לעבער. גאט קאן אלץ.

אחדאטיע האט א טיעפען קרעכץ געטהון און אנגעהויבען צו ברעכען די הענד.

— מא זאג־זשע, ארליק, װאס זאל איך טהון? — דאס זי זיך א ריס געטהון צו איהם, — זאג, איך װעל לויפען, איך װעל שרײען, איך װעל רײסען קברים!

און איהר פערדרישען, אײנפאלען און ערענסטליכען זין האט זיך די זאך פארגעשטעלט אזוי, אז אויף איהר פאלט איצט א פליכט — פערהאלטען הילקען די נשמה ניר ביזן אװענד, און

דאן וועט דאס קינד און די אלע זיין געראטעוועט. ביז אהער, ניט ביז אהער!

— אַרליק! איך וועל לויפען צו לעווענ׳ען, איך וועל איהם צורייכען זיין דייטשען פרצוף! פאר די פאלעס וועל איך איהם ברענגען אהער.

— אימויבט די טרחא! ער וועט ניט געהן. ער האט געזאגט, אז ניטא נאך וואס. און מיט מיר איז ער איבערהויפט צוקריגעט. חי וויסט דאך!

אַוודאָטיע האט זיך דערמאָהנט, ווי מיט דריי טעג צוריק איז צווישען אַרליק׳ן און לעווענ׳ען ארויס א מחלוקת איבער א וואנע. אַרליק איז בעשטאנען אויף דעם, אז דעם קינד מוז מען מאכען א הייסע וואנע מיט טרוקענע זענפט, לעווען איז געווען געגען דעם; און ווייל אַרליק איז בעשטאנען אויף זיינס, איז לעווען געוואָרען שטארק בייז און האט א געשריי געטהון.

— שטיל! דו ביזט נאך צו יונג צו לערנען מיך דאקטאָרייען! לעת עתה ביזטו נאך א פעלדשער און איך בין א שטאבּ-לעקאר און א קאָלעגיאָן-ראטה!

אַרליק האט אבגעשוויגען, אָבער דאך ניט אָבגעזאגט זיך פון זיין מיינונג.

לעווען איז צאָרניג אויפגעשטאנען און האט דערמאָהנט אַרליק׳ן די מעשה מיט׳ן בעטראכטען דעם קערפער פון חיים טויטען קינד, וואס מ׳האט פאר-א-יאהרען געפינען הינטער׳ן שטאָדט. דאן איז אויך אַרליק געקומען מיט איהם צו א גרויסען שטרייט: לעווען האט געטענה׳ט, אז די וואונדען אויף חיים קינדס קערפער זענען געמאכט בשעת ער האט נאך געלעבט, ועפים מיט א שארף-שפיציגער זאך און אַרליק האט אנגעוויזען, אז דאס זענען „טויטע״, ציפעליגע וואונדען, וואס זענען געקומען פון דעם, וואס דאס קינד איז שוין א טויטער געלעגען א לאנגע צייט אין וואלד.

לעווען האט געוואָרפען אַרליק׳ן דאס וואָרט „ושידי״, האט געכאפט דעם הוט און שטאָק, א קלאפ געטהון מיט דער טהיר

אין אַוועק אַזוי שנעל, אַז חנה האָט איהם ניט געקאָנט אָניאָגען, כדי אַריינצושטאָפּען איהם אין האַנד אַן אַסיגנאַציע, און פון דעמאָלט אָן געדענקט זער שוין גוט צו זיי אויף אַ בעקוך.

— גנון, איך מוז געהן! — האָט זי אַרויסגעוואָרפען אויף זיך אַ טוך און אַוועק געשטאַנען זיך צו דער טהיר — איך מוז!

אין פּאָרהויז האָט זי פערהאַלטען אַ נחמה'ע יודען, מיט זקנ'ן בראש, וואָס האָבען זיך רוישענד אַריינגעריסען אין שטיב.

— מזל-טוב! מזל-טוב! — האָבען זיך דערהערט עטליכע קולות צוזאַמען. אויפ'ן שמועל פון צימער האָט זיך בעוויזען חנה מיט אַ בלאַס פערוויינט און אויסגעמאַטערט פנים.

— איהר זאָלט וויסען זיין, חנה — האָט זיך אָפּגערופען ראובן דער שמש — אַ קליין וואַקסנדיגער פערדוויקערטער יוד, מיט אַ שמאָל בערדעל, — איהר זאָלט וויסען זיין. אַז אייער זוהן זיצט מען איצט אַלטער, און די גזרה, וואָס איז, שונאי-ישראל, געוועזען אויסגעזעצט אויף הללי'ן, איז איצט צודיקען! אַלטער היסט מען איהם, לאַנג לעבען וועט ער און איהר וועט איהם, אם ירצה השם, מגדל זיין לתורה, לחופה ולמעשים טובים, אמן!

חנה האָט זיך פונאַנדערגעוויינט און שווער אַראָפּגעלאָזט זיך אויף דעם דערביי־זיגען שטוהל. אַוודאַי'ע האָט געוואָלט צולויפען צו איהר, נאָר זי האָט זיך אָפּגעהאַלטען און מיט האַסט זיך אַרויסגעריסען פון טהיר.

זי ווייס, זי האָט פערשטאַנען יודיש, האָט זי געוואוסט, אַז די יודען האָבען עפּעס יאָ געבראַכט אַ ישועת פון זייער גאָט; הילינקע איז אָבער ניט נור זייערער, ער איז אויך איהרער: מיט איהר מילך אין בלוט האָט זי איהם ערציגען, מיט איהרע הייסע טרעהרען האָט זי איהם געוואַשען און דאָ דאַרף האָבען און האָט אַ דעה אויך איהר גאָט.

און זי האָט זיך שטאַרק איינגעהילט אין איהר גרויסען וואַרימען טוך, וואָס חנה האָט איהר געשענקט צו ווייַנאַכטען, און איז האַסטיג אַרויס פון צימער.

זי איז אַרױס פֿון טיר אין איז אַװעק אױס'ן מאַרק־ ס'איז געװען אַ װײַסער העלער װינטער־טאָג, און דאָס ליכטיגע פרעמטעל האָט זי אַ ביסעל אָפּגעפֿרישט; זי האָט ניט געװאוסט, װאָס זי זאָל טהון, זי האָט נור געװאוסט, אַז זי מוז טהון עפּיס אַ װיכטיגע זאַך, װאָס זאָל זײַן אימשטאַנד צו פֿערהאַלטען הײליג־ קעס נשמה נאָך תּאָמש ביז דער נאַכט. אַהים איז געװען טומעלדיג און פֿון הײליגען אליאַ האָט מען לאַנגװאַס געקלינגען: מ'האָט געהאָפֿען דעם עולם צום גאָטעס־דינסט. זי האָט זיך נאָך שטאַר־ קער אײַנגעװיקעלט אין טוך און איז מיט ברײטע שפּרײַזען אַװעק איבער אילאינער גאַס, גלײַך צום קלױסטער.

אין קלױסטער איז געװען אַ קלײנער עולם. די, װאָס זענען געװען, זענען זיך שױן צונאַנגען, און ס'זענען געבליבען נור אײנציגע באַטלער בײַ דער טהיר. ס'איז געװען קאַלט, האַלב־ פֿינסטער און עפּיס באַזונדער הײליג. יעדער טריט איבער דער שטײנערנער פּאָדלאָגע האָט װײַט אָפּגעקלונגען צװישען די װײַסע שטײנערנע קאָלאָנעס, פֿון װעלכע ס'האָבען אַראָפּגעקוקט די מוטהיגע און באַגײַסטערטע געזיכטער פֿון די הײליגע און װײַט, נעבען דעם „קײזערליכען טויער“ האָט זיך אַ קלײן פֿײַערל שװאַך אָפּגעשפּיגעלט אין די גאָלדערנע און זילבערנע פֿאַרבען, מיט װעלכע די װענען געװען געמאָהלט.

דער גײַסטליכער, לאַװרענטי פֿערלאַשקעװיטש, אַן אַלטינקער, אײנגעהױקערטער מיט אַ הױלען בלאַנקענדען קאָפּ אָהן האָהר, מיט אַ צוקנײטשט אױסגעראַזירט פּנים, האָט נאָר־װאָס געענדיגט זײַן „דינסט“ און, שװער שלעפּענדיג זײַנע אַלטע שװאַכע פֿיס, איז ער אַװעק אין אַ באַזונדער צימער בײַם רעכטען „אַלטאַר“, װאו — לויט'ן אַניאַטישען מנהג — געהמט דער גײַסטליכער אַראָב פֿון זיך זײַנע ריזעס.

דער אַלטאַר איז געבליבען אָפֿען. בײַ דער טהיר רעכטס האָט זיך געזעהן דאָס װינקעל פֿון אַ שװאַרצען טישעל מיט אױס־ געגילטע ברעגען, אױף װעלכע ס'איז געלעגען אַ לאַנגער, אױסגע־ גײַדעטער שמאָלער טישטוך מיט הײליגע פּנימ'ער אַרום אַ גאָל־

דעגוועם קרײַז. אַודאַטיע האָט געוואוסט, אַז דאָס טישטוך איז וועהר הייליג, אַז עס הייסט „אַנטימינס", און אויף איהם שטעלען די אויטאַמאַטישע גלהים דעם הייליגען כוס און דאָס הייליגע טעבענק ייעווכאַריסטיע, נאָכדעם ווי מען נוצט זיי אויס.

— אָט דאָס! — האָט בײַ איהר אַ בלאַנק געטהון אין קאָפּ אַ ווילדער געדאַנק — דעם אַנטימינס! ווען מ'זאָל מיט חנם אַהיימטוישען דאָס געזיכט, קאָן אַפילו אַ טויטער לעבעדיג ווערען. קיינער קאָן דאָס אָבער ניט אויספיהרען... אָבער איך מוז דאָס... פאַר מײַן הילינקען...

זי האָט אויסגעשטרעקט די האַנד און אַ ציהה געטהון דעם אַנטימינס. דאָס טישטוכטיל איז אַראָבגעפאַלען מיט איין ברעג און געבליבען הענגען. פון דער זײַט האָט זיך אָנגעהויבען הערען דער הוסט פון פאָטער לאַווערענטי. זי האָט צוגעכאַפּט צוריק די האַנד און זיך געלאָזט לויפען צום אַרויסגאַנג. שווערע, הילכיגע טריט האָבען זיך אַ יאָג געטהון גלײַך נאָך איהר. זי האָט זיך מיט שרעק אַרומגעקוקט הינטער זיך, נור ס'איז קיינער ניט געווען.

אַודאַטיע איז ווידער אַרויס אין דרויסען און האָט זיך אַנגעהם געטהון רעכטס, צום טײַך צו; דאָס האַרץ האָט בײַ איהר געקלאַפּט פון שרעק, און נאָך מעהר געקלעמט דערפון, וואָס זי האָט נאָך גאָרנישט ניט אויסגעטהון פאַר הילינקען. און דער טאָג געהט אַוועק, און ס'איז באַלד נאַכט... נאַכט.... ער ביז נאַכט.

זי האָט זיך געלאָזט לויפען — ווי ווײַט איהרע אַלטע פיס האָבען עס ערלויבט — איבער'ן ברעג טײַך צום אַנדערען עק שטאָדט, וואו האַרט בײַם סאַמע ברעג טײַך איז געלעגען דער אונואַ-טישער בית-עולם, און אַנאַלט אָנגעבויגען הילצערן קלויסטער'ל אונטער איהם; אַ קוואַל פון קלאָרע, לויפענדע וואַסער האָט הילכיג געשלאָגען פון אונטער'ן קלויסטער'ל — דער הייליגער קוואַל, וואָס מאַכט געזונטע בלינדע און גיט קרעפטען קאַליקעס.

זי האָט זיך לאַנגזאַם אַראָבגעלאָזט פון באַרג אין, קריכענדיג איבער שטיינער און שטיקער אײַז, האָט זי זיך דערקליבען

ביז צום קוואַל. ער האָט אויך, אַזוי ווי זומער, הילכיג גערערט עפיס. דערצעהלט פון יענע זאַכען, וואָס זענען ווייט בעהאַל־טען פון דעם מענשענ׳ס אויג, און אַ שמאָל, רוישענד טייכעל, צווישען פערפראָרענע ברעגען, איז געלאָפען פון איהם אראָב צו דער דווינאַ.

אַחדאָטיע האָט זיך דערמאָהנט, אַז זי האָט ניט אין וואָס צו נעהמען דאָס הייליגע וואַסער, און אַ טיפּפער פערדרוס האָט ווידער צוזאַמענגעדריקט איהר פערקלעמט האַרץ.

אויפ׳ן שניי ניט ווייט האָט זיך געזעהן אַ דעק פון אַ צובראָכען פלאַש. עס איז געווען צוגעפראָרען צו דער ערד, נאָר זי האָט איהם מיט כּח אָבגעריסען און מיט פערגליווערטע הענד אונטערגעשטעלט צום קוואַל. דאָס גלעזעל איז געוואָרען פול און אריבערגעלאָפען איבער איהרע פינגער. זי האָט עס פאָרזיכטיק צוגעטראָגען צום בוזעם, איינגעוויקלט אין טוך און אַוועק אין שטאָט.

ס׳איז געוואָרען טונקעל, פון דעם פערפראָרענעם טייך האָט זיך אויפגעהויבען אַ נעבעל. אַוודאָטיע איז שנעל און מיט האַסט אַרויף אויף די טרעפּ און אויפגעעפענט די טהיר. ס׳איז געווען שטיל. פון הינטער דער צוגעמאַכטער טהיר פון הייליג־קעס צימער איז געגאַנגען עפּיס ווי אַ פּאַרע. זי האָט אַראָב־געוואָרפען פון זיך דאָס טוך, אַ חאַרים געטהון די הענד ביים געהייצטען אייווען און איז שטיל אַריין אין צוגעמאַכטען צימער.

אויף דער ערד איז געשטאַנען אַ ווייס־בלעכענע וואַנע, איבערגעהאַנגען מיט אַ ליילעך, און פון דעם הייסען, געדיכט־ברוינעם וואַסער האָט זיך קוים אַרויסגעזעהן דער געלער אויסגעדאַרטער קערפּער פונ׳ם האַלב־טויטען קינד. אָרליק, מיט הויך פערשאַרצטע אַרבּעל, האָט איהם געהאַלטען אונטער די אָרעמס, דאָס קעפּעל איז געווען פערוואָרפען ביי חנה׳ן אויף דער ברוסט.

אַוודאָטיע האָט נישט אַרויסגעלאָזט פון מויל קיין וואָרט, געשווינד אַרויסגענומען פון אונטער׳ן בוזעם דאָס גלעזעל מיט קאַלטע וואַסער, אַ ביסל אַ פּלוכע געטהון אין וואַנע אין דאָס

איבעריגע איינ־עטונקט דעם פינגער און בענעצט די אויגען, די שלייפען און דאָס מויל פון דעם האַלב-געשטאָרבענעם.

אין דער זעלבער מינוט האָט דאָס קינד אויפגעעפענט די אויגען און אַ ראָזע פאַרב האָט עטוואָס בעדעקט זיינע געלע האַלב-טויטע באַקען.

אָרליק האָט איהם האַסטיג אַרויסגעחאַפּט פון וואַנע, איינגעדרעהט אין דעקע, אַוועקגעלעגט אין בעטעל און מיט אַ צופרידנהייט אַ חאַפּ געטהון זיין דופק.

אַוודאָטיע האָט זיך אַ וואָרף געטהון צו חנה׳ן אויפ׳ן האַלז און ביידע האָבען זיך בעגאָסען מיט פרעהליכע, דאַנקבאַרע טרעהרען.

דאָס זעכצעהנטע קאַפּיטעל.

לאַנע בערלין האָט געשריעבען צו אברהם קיסין:

18 אָקטאָבער 1825.

מיין ליעבער, טרייער פריינד!

דיינע צוויי לעצטע בריעף האָב איך ניט ערהאַלטען. דו שרייבסט מיר פער פּאָסט, נור דאָס איז אונמעגליך. בריעף, וואָס קומען־אָן אויף מיין פּאָסטער׳ס נאָמען, ווערען ערגיץ-וואו פערהאַלטען; מען קוקט זיי איבער און פיעל פון זיי געהען פערלאָרען. דער פּאָסטער מיינט, אַז דאָס איז אַ נייע גזירה פון חאָוואַנסקי׳ן און ניט אויף איהם אַליין, נאָר אויף אַלע פון די, וואָס האָבען זיך אונטערגעשריבען אויף דעם פּאַפּיר, וועלכען מ׳האָט דאָ דערלאַנגט דעם קייזער.

דער פּאָסטער וואַרט איבערהויפּט אויף נייע גזרות. וואָרום דער פּעטער הירש ברוידאָ האָט אונז געשריבען פון פּעטערבורג, אַז חאָוואַנסקי איז אַ גרויסער יודען-פיינד, אַ מקורב צו אַראַקטשייעוו׳ן און אַ פערברענטער חסיד פון דעם גייסטליכען פאָטי. דאָ, ביי אונז, שטעלט מען זיך ניט פאָר אַזוי קלאָר, וואָס דאָס בעדייט, נאָר דאָרט, אין פּעטערבורג, ווייסען זיי דאָס יאָ. און נאָך שרייבט ער, אַז ווי מען גיט איבער, אין די הויכע קרייזען,

איז חאָוואַנסקי׳ן אין זיין לעצטער רייזע בעלונגען ווידער דער־נעהנטערט צו ווערען צו דעם באַראָן דיביטש, וואָס איז געווען אויף איהם אַ ביסעל אָנגעשטויסען נאָך זיין לעצטען דורכפאָהרען, צוזאַמען מיט׳ן קייזער איבער וויטעבסק.

דאָ איבערהויפּט איז די שטימונג זעהר אַ געדריקטע; די באָבע מירעל געהט אַרום עפּיס ווי אַ דערשראָקענע, לאָזט ניט אַרויס פון האַנד די גרויסע שערי־שמים־תחינה, און בעט גאָט, הויך אויפ׳ן קול, פאַר זיך, פאַר די קינדער, פאַר די אייניקלעך און פאַר׳ן כלל־ישראל. און אַפילו דער פאָטער, מיין קאַלט־בלוטיגער, רוהיגער און אויפגעקלערטער פאָטער, זיצט־אָב גאַנצע נעכט ביי זיך אין צימער עפּיס איבער אַלטע פּוילישע ביכער, און שרייבט בריעף, ניט קיין געשעפטס־בריעף, אין גרויסע שטעדט, צו מענשען, וואָס ער קען זיי ניט פּערזענליך.

צוויי מאָל אַ וואָך פאָהרט אונזער יאָסע אַרויס מיט די בריעף קיין וויטעבסק און גיט זיי דאָרט איבער אין רעעלע הענד. דורך יאָסען שיק איך דיר דעם בריעף אויך.

זיי געזונד און גליקליך!

דיין אייביג־טרייע לּאַנע.

24 אָקטאָבער 1825.

מיין געליעבטער, טרייער פריינד!

דאָס פאָריגע מאָל האָב איך זיך איינגאַנצען אַריינגעלאָזען אין פּאָליטיק און האָב דיר גאָרנישט געשריבען וועגען זיך אַליין. איך פערשטעה אַז דאָס פערדריסט דיך; דו ווילסט וויסען, ווי פיהל איך מיך זעלבסט. וואָס זאָל איך דיר שרייבען, מיין בע־סטער פריינד? מיינע געפיהלען זיינען פאַר דיר אָפען, און פאַר דיר איז מיין גליק נישט בעהאַלטען. פון זיך אַליין אָבער בעהאַלט איך עס יאָ. אַ וועג־געהער, וואָס בלאָנדזעט אַליין אין אַ הייסער, טרוקענער וויסטע, בעהאַלט אַזוי פון זיך אַליין דעם טראָפּפען פריש, קאַלט וואַסער, וואָס ער געפינט צופעליג אין וועג, בעהאַלט, כדי ער זאָל דאָס נישט פערלירען... דאָס גליק, וואָס איז אויסגעפאַלען אויף מיין גורל, איז פאַר אַ יודישער

טאָבאַטיער מעהר ניט ווי אַ צופאַל. אַ פרעמדע זאַך, אַ זאַך, וואָס איז צו איהר געהערט שייך. און בשעת איך טרינק מיט גלוסט פון דעם קוואַל, וואָס שלאָגט נור פאַר מיר אַליין, און בשעת איך שעפּ פון דעם ליכט, וואָס האָט בעשיינט נור מיין הימעל, פיהל איך מיך, ווי איך וואָלט געטהון עפּיס אַנ'אונרעכט, אַ בעליידיגונג געגען מיינע יודישע שוועסטער, גלייך ווי איך וואָלט געהאַפּט עפּיס אַ געזונב, אויף וועלכען איך האָב נישט און קאָן נישט האָבען קיין רעכט.

פון אַ שוואַרצען, פערוואָלקענטען הימעל האָט אָבער אויפגעשפּראָצט מיין זון. און בשעת אין דער טיעפענוש פון מיין האַרצען ברענט דאָס היילינע פייער'ל, איז דאָ, אַחוץ מיר, אַזוי טונקעל, אַזוי תמאַרנע... און ווען איך געה אַמאָל פון אויבען אַראָב, וואו עס הערשט אַזאַ שטילער אומעט, פיהל איך מיך אָפּט אַזוי, ווי איך וואָלט אַרויף אין אַ חופּה-קלייד אויף אַ בית-עלמין. און אָפּט טהוט איך אַ קלער, צו ליעגט אויף מיר ניט אַ חוב צו תאַיגורען מיין טעמפּעל, צו פערלעשען דאָס פייער'ל פון מיין מזבח, מיט יענע פערבאָרגענע, פערשטיקטע טרעהרען, וואָס האָבען מיט אַמאָל אָנגעפילט אונזער פרעהליכע, לעבעדיגע שטוב?

טרעהרען, טרעהרען, טרעהרען...

לאַטיע.

6 נאָוועמבער 1825.

מיין לעהרערין, פאַנאַ יוליאַ, האָט מיך היינט געבראַכט דערצו, אַז איך האָב זי געמוזט אַרויסזאָגען פון שטוב.

איך האָב נאָר-וואָס געענדיגט מיינע איבונגען, און די קלאַוויקאָרדען האָבען געקלונגען אַזוי ערנסט און אַזוי טרויעריג, ווי ביי מיר אויפ'ן האַרצען.

שטיל האָב איך געשפּיעלט, וויל איך האָב ניט געוואָלט, אַז אינגעצען זאָל מען הערען מיין מוזיק, און ווען איך האָב געענדיגט, האָט זי מיט איהר פאַלשער, געמאַכטער פריינדשאַפט

מיר געדאנקט פאר מיין פארשריט. נאכדעם האט זי זיך ארומ־געקוקט און מיט אנטערנטטער מינע א פרעגע געטהון ביי מיר:

— וואס פאר א חודש איז איצט ביי יודען?

איך האב צוקלעגר געטהון און האב זיך דערמאהנט, אז ביי אונז איז איצט שבט.

— וויפיעל טעג אין שבט?

איך האב געמיינט, אז זי וויל וויסען, ווען איז מיין געבורטס־טאג, און האב זי געוואלט אויפמערקזאם מאכען, אז איך בין געבארען געווארען חנוכה, אין כסלו.

— איך האב געוואלט וויסען, ווען איז ביי אייך דער 15־טער שבט?

— וואס איז?

— מיין ברודער יאן (איוואן פעטרישטשע) איז דער לעהרער פון פאוועטאווער שול, וואס האט מיט מיר אמאל געלערנט פויליש און רוסיש דארף דאס וויסען. ער זעצט־איבער פון פויליש אין רוסיש א זעהר וויכטיג היסטאריש בוך, אין דארט שטעהט געשריבען, אז 15 טעג אין שבט ווערט ביי די יודען אין די סינאגאגען אויסגעריסען, וויפיעל יעדער יוד, פון 13 יאהר אן אלט, דארף אריינטראגען געלד אויף צו קויפען א קריסטליך קינד, כדי צו שחט׳ן עס אויף פסח...

איך האב אויף איהר געקוקט מיט ווייט־פונאנדערגעעפענטע, דערשראקענע אויגען און געבליבען פערשטומט.

פאניא יוליא האט זיך א ביסעל פערשעמט און א לייכטער שמייכעל האט געשוועבט איבער איהרע ליפען.

— נעט איהר! ניט אלע! אין גאליציען... די גאליצישע יודען...

ס׳האט מיר עפּיס א קלאפ געטהון אין קאפ און איך האב זיך איינגאנצען פערלארען:

— ארויס! — האט זיך ביי מיר ארויסגעריסען אן אוממענשליך קול, און איך האב איהר געוויזען די טהיר.

זי האט זיך דערשראקען א לאז געטהון אראב די טרעפ,

און איך האָב איהר אַ שליידער געטהון פון אויבען איהר הוט, שאַל און האַנדשוה.

אונטען איז זיך צוזאַמענגעלאָפען דאָס גאַנצע געזינד...

לאנע.

11 נאָוועמבער 1825.

יעקב־הירש... דו קענסט איהם, דעם „מקובל״? ער רעדט ניט אום שבת, און פון פרייטאָג האַלבען טאָג, ביז שבת־צו־נאַכט פערשפּאַרט ער זיך פון אַלעמען, אפילו פון אַלטען פּע־טער שעיה׳ן.

מ׳האָט איהם מיר פאָרגעלעגט פאַר א חתן...

היינט, באַלד נאָכ׳ן דאַווענען האָט מיך דער פאָטער אריינ־גערופען צו זיך אין צימער, אוועקגעזעצט נעבען זיך אין טיע־פען לעדערנעם שטוהל.

איך בין נאָך קיינמאָל אין איהם ניט געזעסען, און האָב דערשראָקען אָנגעהויבען צו בעטראַכטען דעם פאָטער. זיין גע־זיכט איז געווען שטאַרק בעזאָרגט, די אויגען זיינע האָבען אומ־געבלאָנדזעט פון מיר אויף די פּאַפּירען, וואָס זענען געלעגען פאַר איהם, און פון די פּאַפּירען ווידער אויף מיר.

— זי באָבע מירעל חיל, דו זאָלסט חתונה האָבען. זי איז אַלט און שוואַך, און די לעצטע טעג רעדט זי נור וועגען שטאַרבען. זי וויל אָבער פאַר׳ן טויט זעהן דיך אונטער דער חופה; דו ביזט איהר מיזינקע, איהר יונגסט און געליעבטעס איי־ניקעל, און זי חיל, דו זאָלסט איהר פערגרינגערן איהר לעצטע מינוט...

— טאַטע!...

— יעקב־הירש׳ן... יעקב־הירש׳ן רעכענט זי פאַר דיין בע־שערטען. דאָס איז איהר אַלטער סוד מיט שעיה׳ן; נאָך איי־דער איהר זענט ביידע געבאָרען געוואָרען, האָבען זיי צווישען זיך אָבגערעדט...

ער האָט מיט זיין שוואַרצען, גוטען דורכנעהמענדיגען בליק

אריינגעקוקט צו מיר אין הארצען אריין און זיין בעזאָרגט פנים איז געוואָרען נאָך מעהר טונקעל און פערדראָסיג.

— איך ווייס, טאָכטער׳ל, דו האָסט נאָך וועגען דעם ניט געקלערט, נאָר דאָס איז נישט מעהר ווי רגילות.. אַז דאָרט, אויבען איז מען גוזר (ער האָט אַ טיפען זיפץ געטהון), ווערט דאָ רעכט.

— אָבער איך קען איהם נים!

— איך קען איהם: אַ יודיש הארץ און שעיה אַראָנסאָנ׳ס אַ זוהן. און דאָס איז בכלל אַ קליינינקייט...

איך האָב אַ קוק געטהון אויף זיין הויכען ווייסען שטערן, וועלכען האָט דורכגעשניטען אַ טיעפער, ניי-געבאָרענער קנייטש, אויף זיינע טיעף-פערזאָרגטע זוכענדע אויגען, מיט וועלכע ער האָט אין דער מינוט געקוקט אַהין ווייט פון דעם, וועגען וואָס מיר האָבען גערעדט, אַהין, פון וואַנען ס׳איז געגאַנגען אַנ׳אונ־געהויערע קעלט און אַ גרויסע שרעקליכע פינסטערניש, וואָס געגען זיי מוזען זיך אוועקשטעלען אַלע צוזאַמען, פון גרויס ביז קליין, פון אַלט ביז יונג, און איך האָב זיך אַליין אויך איבערגעצייגט, אַז דאָס איז אַ קליינינקייט... אַ קליינינקייט...

און קיינמאָל האָב איך דיך נאָך ניט געליעבט, אַזוי שטאַרק, אַזוי האָפנונגסלאָז, ווי אין דער מינוט, און קיינמאָל איז מיר נאָך ניט געווען אַזוי קלאָר, אַז איך טאָר זיך ניט צו-הערען צו מיין הארץ, אַז איך מוז פון איהם אַרויסרייסען מיין געפיהל און עס אוועקשליידערן אַהין, אין דער קאַלטער פינסטערניש, וואָס שטעהט אויף אונז אָן פון אַלע זייטען.

צי האָב איך איהם עפּיס געענטפערט? ניין, איך האָב איהם, דאַכט מיר, גאָרנישט געענטפערט, נאָר אַ הייסער קוש האָט אַ ברען געטהון מיין שטערן, איך בין צו איהם אַרויפגעפאַלען אויף דער פּלייצע, און אַ טרעהר, אַ גרויסע, קלאָרע טרעהר, איז געבליבען הענגען אויף זיינע לאַנגע שוואַרצע ברעמען...

דיין דיך ליעבענדע לאַנע.

18 נאָוועמבער 1825.

מיין געליעבטער!

ניט דער פאָטער, ניט די מוטער, ניט די באָבע מירע, ניט שפרה האָבען מיט מיר נאָך א וואָרט ניט גערעדט וועגען יעקב-הירש'ן... אויב זיי מיינען, אַז מיין הארץ וועט עס ניט אויס-האַלטען און איך וועל ניט בייסטעהן אַזאַ קרבן, האָבען זיי אַ טעות.

דו, נור דו אַליין, ווייסט, וואָס דאָס איז פון מיר פאַר אַ קרבן; נאָר ווען דער קרבן וואָלט געווען נאָך צעהן מאָל אַזוי גרויס, וואָלט איך איהם דאָך געבראַכט. וואָרום מען טאָר ניט!... מען טאָר ניט זיין גליקליך, בעת אַרום איז אַזוי פיעל פיין און אַזוי פיעל טרעהרען, מען טאָר ניט...

ביי אָרליק טעוועלעווי'ן אין גאַסט-הויז, וואָס אויפ'ן ראָג פון סמאָלענסקער גאַס, האָט זיך שוין פון עטליכע וואָכען בע-זעצט עפּיס אַ קליין-וואוקסיגער קריסט, מיט אַ שפּיציג אויסגעגאָלט קעפּעל, אָהן באָרד און וואָנסען, מיט קליינע שטעכעדיגע אויגען און שמאָלע, איינגעצויגענע ליפּען. דעם גאַנצען טאָג זיצט ער אָב פערשפּאַרט ביי זיך אין צימער, און ווערט נאַכט — געהט ער אַרויס, צוזאַמען מיט זיין גרויסען בייזען הונד, און געהט אַרום ביז טאָג איבער'ן שטאָדט. נאָטע איז דערגאַנגען, אַז זיין נאָמען איז סטראַחאָוו, און ער איז געשיקט געוואָרען אַהער פון חאָוואַנסקי'ן עפּיס מיט אַ ספּעציעלען בעפעהל. די שטימונג צווי-שען יודען איז געוואָרען נאָך מעהר געדריקט.

אונזער קריסטין, פּאַשאַ, איז פון אונז אַוועק; זי האָט חתונה געהאַט מיט קאָזלאָווסקי'ן, וואָס האָלט ביי אונז אונטען דעם שיינק. איצט איז זי אַ גאַנצע שליאַכטיאַנקע און שפּאַצירט אַרום זעהר שטאָלץ אין מיינע זאַכען, וועלכע איך האָב אי-הר אַוועקגעשענקט ביי איהר אַוועקגעהן.

פון קראַסנאָיע האָבען מיר אַרויסגערופען אַהער אונזער זומערדיגע דיענסט, אַנושקען.

לאַנאַ.

דעצעמבער 1825.

צווײ א זײגער בײ־נאכט איז פאליציי מיט סאלדאטען בעפאלען יודיק ציטלינס הויז און געמאכט א שטרענגען אבזוך. מ'האט איבערגעקערט דאס גאנצע קאפויער אין הויז און צום סוף האט מען ארעסטירט און אפגעפירט אין טורמע מער ווי דרייסיג דיענסט אוודאטיען.

לאנגע.

דאס זיבצעהנטע קאפיטעל.

אין הויז פון דעם נייעם „איפּזוּעהער“ פון אילאינבקען אונואטישען קלויסטער, מארקעל טאראשקעוויטש, איז א גאנצע נאכט געווען פייער. הינטער די צוגעמאכטע הילצערנע לאדען פלעגט זיך ארויסרייסן א שמאלער שיין און פאלען אויף דעם הייסען הארטען שניי, מיט וועלכען דער גאנצער הויף פון קלויסטער און אלע אלטע, שווארצע, ווייס־פונאנדערגעווארפענע בוימער זיינען געווען בעדעקט.

א שמאלער, ריין־אויסגעקערטער וועג האט זיך געצויגען פון טויער צום נידעריגען גאניקעל, און נאך א דורכגאנג האט זיך געצויגען פון זעלבען גאנק, רעכטס צווישען די געדיכט־פונאנדערגעוואקסענע קוסטען, צום אריינגאנג פון קלויסטער.

ס'איז געווען שטיל. פון דעם הויכען קוימען האט ארויסגעשלאגען א לייכטער, הורכזיכטיגער רויך, און דער שטילער ווינד פלעגט איהם לאנגזאם אפטראגען אן א זייט. אויף די טרעפ, צווישען די פיער הילצערנע סלופעס, איז געלעגען אויסגעצויגען א גרויסער בייזער הונד מיט קורצע שפיציגע אויערן און געהיט אלעמענס אריין־און ארויסגעהן.

אין קאבינעט, ביי א גרויסען שרייב־טיש, פערווארפען מיט ביכער און פאפירען, זענען געזעסען איינער געגען דעם צווייטען, דער בעל־הבית פון הויז, דער גייסטליכער טאראשקעוויטש, א מענש פון א יאהר דרייסיג, מיט א פעל, שען געזיכט, נידעריג געשוירענעם שווארצען קאפּ, קליינע, לעבעדיגע אויגען און מיט

אַגיפּטיגען שמייכעל אויף די רויט-געשאַקטע, אויסגעראַזירטע ליפּען, — און זיין גאַסט סטראַהאָוו, אַן אַלטער, דורכגעטריבענער בעאַמטער, מיט אַ שטרענגען קוק פון זיינע שפּיציגע, שטעכעדיגע אויגען, און אַ טרוקען, איינגעדאַרט קליין פּנים.

ביידע זענען זיי נאָך אונבעקאַנט געווען איינער מיט'ן צווייטען, צוויי גייסטיגע און פּאָליטישע געגנער.

סטראַהאָוו איז געווען אַ בעאַמטער, אַן אָפּיציעלער פאַרשטעהער פון דער נייער רעגירונג, פון דער „פּראַוואָסלאַוויע" און סאַמאָדערזשאַוויע, וואָס האָט געשטרעבט צו צוציהען דאָס נאָך ניט איינגאַנצען צוגעצויגענע לאַנד, וואָס איז געווען דורכאויס קאַטוילישע און אונגאַטיש.

מאַראַשקעוויטש איז געווען אַן אָפּענער איניאַט, נאָר טיעף אין האַרצען אַ פערביסענער קאַטאָליק און יעזויאיט.

אַהער, אין שטאָדט איז ער געווען צוגעשיקט מיט אַ ספּעציעלער אויפגאַבע אויפצוהיטען אין דער בעפעלקערונג די איניאַטישע שטימונג, וואָס איז די לעצטע יאָהרען געווען וועדער אָבגעשוואַכט, דערפון וואָס די הויכישע רעגירונג איז געווען געגען דעם אונאַטישען קאַטאָליציזם און האָט געוואָלט דאָרט פערשטאַרקען דעם פּראַוואָסלאַווגעם גלויבען.

לאַנג און ערנסט האָט זיך געצויגען די אָפּענע און בעהאַלטענע מלחמה, אין וועלכער די איניאַטען האָבען גובר געווען. און ווען דער קייזער אַלעקסאַנדער דער ערשטער האָט פון זיין איינגען געלד מנדב געווען אַ גרויסע סומע אויף צו בויען אַ פּראַוואָסלאַווען קלויסטער, האָט דער פּריזידענט פון מאַגיסטראַט קאַראַגאָווסקי, אַן איניאַט, צונויפגעקליבען נאָך געלד און אויסגעבוים אַ פּוילישען קאָסטיאָל. אין יאָהר 1810 האָט דער קייזער בעפוילען אָבצונעהמען אינטען איינעם פון די איניאַטען פון זייערע קלויסטערס און מאַכען אידם פאַר אַ פּראַוואָסלאַווען, און דאַן האָבען די אוניאַטען אָנגעהויבען צו בויען אין הענכטען, מיטען שטאָדט נאָך אַ העכערן און נאָך שענערן סאָבאָרנעם קלויסטער, וואָס איז געוואָרען פאַרטיג אין יאָהר 1825. דער וויטערסטע פּאַרקאַן פון

דעם נייעם קלויסטער איז אויסגעקומען האַרט נעבען דער אַלטער הינטערשטער וואַנד פֿון דעם יודישען שוהל-הויף, וואָס איז אַרויסגעקומען אין דער טאָהנטסטער גאַס.

איצט זענען זיי געזעסען איינער געגען דעם אַנדערן. דער אָפּיציעלער שטיצער פֿון פּראַוואָסלאַוויע און דער שטרייטער פֿאַר דער אוניאַ, געגען דער פּראַוואָסלאַוויע; אָבער ניט אַלס געגנער זענען זיי צוזאַמענגעקומען; פֿערקעהרט, זייערע אויפֿגאַבען האָבען זיך פֿעראייניגט. אַ דריטער איז געזעסען, געגען וועמען זיי האָבען ביידע געשטריטען: דאָס איז געזעסען דאָס יודענטום, און דער פֿערביסענער שטרייט געגען יודען האָט די ביידען אין איין בונד פֿעראייניגט.

אין צימער איז געווען וואַרים און שטיל; טאַראַשקעוויטש האָט פֿונאַנדערגעשפּילעט זיין ריפּסענע סוטאַנע, סטראַהאָוו האָט לויז געמאַכט זיין שמאָלען גרינעם מונדיר; די פּיער הלבינע ליכט אויפֿ'ן טיש האָבען געשמאָלצען און זייערע געלע צאַפּעלנדע פֿייערלעך האָבען געשפּיעלט אויף די בלעטער פֿון דעם אַלטען פּוילישען בוך, וואָס איז געלעגען ביי טאַראַשקעוויטש'ן אין האַנד און אויף די גרויסע בויגענס העל-בלויען פּאַפּיר, אויף וועלכע סטראַהאָוו האָט מיט זיין קליינעם אויסגעדרעהטען כתב שנעלשנעל געשריבען דאָס, וואָס יענער פּלעגט איהם זאָגען, אין רוסיש.

....,,אין דעם דאָזיגען טאָג (15 טען שבט) — האָט דיקטירט טאַראַשקעוויטש — מאַכט דער עלטערער פֿון זיי אַ חשבון, וויפֿיעל יעדע סינאַגאָגע האָט צונויפֿגעקליבען געלד אויף קריסטליך בלוט, וואָרום יעדער יוד אין יודענע פֿון 13 יאָהר אָן מוז אויף דעם יעדען יאָהר אַריינטראָגען צו צוויי גילדען (30 קאָפּ. זילבערנע)...

מען מאַכט אַ סך-הכל, וויפֿיעל איז געווען אויסגעבראַכט אויף צו קויפֿען אַ קינד, וואָס האָרף וועהרען געפּייניגט..

מען דינגט עטליכע אַנשטענדיגע און בעוואָרענטע יודען,

אזוינע, ווענען ווערען מען איז זיכער, דאָס זיי וועלען ניט אַרי־
בער אין קריסטליכען גלויבען"...

... "די דאָזיגע יודישע גבאים, וואָס ווערען געוועהלט פון
גאַנץ קהל — האָט געלייענט ווייטער טאַראַשקעוויטש, אָבוואַר־
טענדיג, ביז סטראַחאָוו וועט פאַרטיג ווערען מיט זיין שרייבען —
חאַפּען קריסטליכע קינדער און זיי שחט'ען. און ווען זיי קריגען
אַזאַ קינד, מוזען זיי עס אַוועקזעצען אין אַ ליכטיגען קעלער.
און פערציג טעג נעהרען איהם מיט זיסע מאכלים, למשל: מיט
מאַנדלען, ראָזינקעס, גיבען טרינקען זיסע מילך, כדי אין איהם
זאָל זיך אָנקלויבען וואָס מעהר קלאָר, איידעל בלוט. און אין
דעם משך פון די גאַנצע צייט, ד. ה. פון די פערציג טעג,
סטאַרעט מען זיך איהם ניט צו שרעקען, נאָר פערקעהרט: מען
טהוט אים אָן אַלע פערגעניגען, מען שענקט איהם געלד און
מען פערנעהכט איהם מיט שענע מעשיות. ווען עס ענדיגען
זיך די פערציג טעג, טהוען זיי איהם אָן אַ משונה'דיגע מיתה מיט
יענע אכזריות, וואָס איך וועל בעשרייבען אין אַ בעזונדער פרק"...

טאַראַשקעוויטש האָט געהאַלטען פאַר זיך דאָס געוויסע
פויל'ישע בוך: "די יודישע אכזריות געגען גאָט און געגען
מענשען", וועלכעס ס'האָט אָנגעשריבען דער יעזואיט גאָאוצענטי־
פּיקולסקי אין יאָהר 1760 און אָפּגעדרוקט אין לעמבערג. טאַראַש־
קעוויטש האָט דיקטירט גלייך פון בוך, אָבשטעלענדיג זיך אַמאָל
אויף אַ ווייל'ע און זוכנדיק אַ גענוי רוסיש וואָרט; סטראַחאָוו האָט
שנעל געשריבען, ניט אָפּרייסענדיג זיך פון דער אַרבייט און
די גרויסע אַרומגעפּליקטע גענזענע פעדער האָט זיך געטרייסעלט
אין זיין דינער אויסגעטריקנעטער האַנד. פלעגט זיך אַמאָל פער־
טשעפּען און ווייט־ווייט בעשפּריצען אַרום מיט טינט דאָס האַרטע
רויכיגע פּאַפּיר.

דאָס בוך איז געווען זעהר אַ זעלטענעס; עס איז געווען
זעהר שווער צו קריגען, און אַז דער לעהרער פון דער אויעזדנער
שול פּעטרישצע האָט איהם געפונען אין אַנ'אַלטען צוגעמאַכטען
בערנאַרדינישען מאָנאַסטיר אין מאָרדווינאָוו'ס גוט בעזיצונג סע־

לעטזני און געבראַכט צו סטראַחאָוו׳ן, איז די שמחה זיינע געווען אונבעגרענצט. דעם שליסעל, דעם שליסעל האָט ער געפונען צו דער שרעקליכער געהיימניס, וואָס נעהמט אַוועק דורך יודישע הענד אַזוי פיעל קרבנות! און באַלד האָט ער עס אָנגעהויבען דורכשטודירען צוזאַמען מיט טאַראַשקעוויטש׳ן.

טאַראַשקעוויטש האָט איבערגעהיפּט איינינע בלעטער, וואָס זענען, נאָך זיין מיינונג, געווען נישט אינטערעסאַנט, און האָט זיך אָבגעשטעלט אויפ׳ן בלאַט 760.

...„די בעשרייבונג פון דעם אונמענשליכען „אָבריאַד" — האָט ער ווידער אָנגעהויבען צו לייענען, וואַרטענדיג ביז סטראַחאָוו וועט פאַרטיג ווערען מיט זיין שרייבען—וואָס ווערט אויסגעפיהרט ביים שחט׳ען פון קריסטליכע קינדער:

1) דער רב נעהמט דאָס קינד, וואָס דאַרף זיין ניט עלטער פון 13 יאָהר, גלעט עס און שפּאַצירט מיט איהם פריינדליך אַרום הין און צוריק און אונגעריכט דערלאַנגט ער איהם אַ שטאַרקען שטאָך אין דעם אָדער, וואָס געהט דורך דורכ׳ן „מיזינעץ", כדי דאָס בלוט זיינס זאָל זיך אויפהויבען ביז די אויגען (מיט זייער כשוף זענען זיי דערגאַנגען, אַז ווען דאָס קינד ווערט געשטאָכען דורכ׳ן פינגער, דערשרעקט עס זיך ניט, און פון ניט אַ דערשראָקענעם קינד געהט אַרויס מעהר בלוט, איידער פון אַ דערשראָקענעם).

2) נאָך דעם שלאָגט מען איהם צו, אָדער מען בינדט איהם צו צו אַ קרייץ און מען טראָגט אונטער דעם רב אַ מעסער, געפּאַסט אין גאָלד; דאָס מעסער ווערט געהיט פון יאָהר צו יאָהר און ווערט צו קיין זאַך ניט גענוצט. מיט דעם דאָזיגען מעסער שטעכט איהם דער רב אין דער רעכטער זייט און שטעלט אונטער אַ טאַז, כדי דאָס בלוט זאָל אַראָברינען... מיט דעמזעלבען מעסער טהוט ער איהם אַ שטאָך אין דער לינקער זייט, און איך האָב אַליין מיט מיינע אויגען געזעהן, ווי פון איין קינד איז דערביי אַרויס כמעט אַ האַלב קוואַטירעל בלוט, ווייס ווי מילך, און דאָס קינד איז אויסגעגאַנגען.

3) פריהער איידער דאס קינד ווערט שלוש, נעהמט מען איהם אראב פון קריין און מ'זעצט איהם אוועק אין א מעקמעל, וואו איז פון אלע זייטען אנגעשטעקט מיט שארפע נעגעל; מ'זעהט אבער, אז געגען הארצען זאל קיין נעגעל ניט זיין (דאס מעקמעל דינט מען פון דור צו דור). און אינ'ם דאזיגען מעקמעל קאטשעט מען דאס קינד ביז פון איהם ווערט ארויס דער לעצטער טראפען בלוט"...;

— מ... מ... מער—דער!! — האט נאט אויסגעהאלטען סבראהאן, אייגענטליך ניט אבצושטעהן פון טאראשקעוויטש'ן— און א בייז-פערצארנטע מינע איז דורכגעלאפען איבער ווייסע דינע אנגעצונדענע ליפען.

א גנבי'שע געלעכטעריל האט זיך אבגעשפיגעלט אין שא-האשקעוויטש'עס שענע לעבהאפטע אויגען, נאר ער האט באלד ווידער אנגענומען אן ערנסטע מינע און געלייענט ווייטער:

„מען נעהמט איהם ארויס פון פאס, און אויב ער לעבט נאך (דאס טרעפט גאנץ אפט, ווייל דאס קעפיל פון קינד בלייבט די גאנצע צייט דרויסען און די נעגעל הענדריכען ניט צום הארצען), קרייצט מען איהם ווידער, און דער רב מאכט א ברכה און שטעכט איהם דאס דריטע מאל אין דער לינקע זייט; נאכדעם גיסט פון איהם ארויס דאס לעצטע בלוט און ער שטארבט...

דאס טויטע קינד ווארפט מען ארויס אין מיסט, אדער מען פערטרינקט איהם אין וואסער אדער מען פערברענט איה אין פייער, אבער צו קבורה ברענגט מען איהם ניט, ווייל דער תלמוד לערנט, אז א קערפער פון א טויטען קריסט איז א נבלה וואס טאר צו קיין קבורה ניט קומען"...

סבראהאן האט מיט כעס אבגעשלידערט פון זיך די פעדער און האט פערווארפען אהינטער בידע הענד. דאס פנים זיינס איז געוועזען בלאס, די קליינע שפיציגע אויגען האבען געפלאמט.

די דינסט, א היציגע, יונגע פויערטע, מיט רויטע באקען און לאנגע, ווייסע האר, צוזאמענגעדרעהט פון הינטען אויפ'ן

קאָפּ, איז שטיל אַריין אין צימער און האָט צוגעטראָגען צום טיש אַ ברייטען טאַץ מיט גלעזער, שנאַפּס און צובייסען. סטראַהאָן האָט אַ וואָרף געטהון אַ דערשטוינטען בליק אויף איהרע הויליגע ווייסע אָרעמס און הויכע פולע ברוסט. ער האָט זי אויסגעמאָסטען פון אויבען ביז אַראָב און מיט אַ לאַנגזאַמען קוק בעגלייט זי ביז דער טהיר, וואו זי איז לאַנגזאַם פערשוואונדען געוואָרען מיט איהר יונגער, וואַקסיגער פיגור.

— מ... מ.., יאָ! — האָט ער פערטרוימט אַרויסגערעדט סטראַהאָן, גענומען זיך פאַר'ן פלעשעל און צוגערוקט צו זיך דאָס גלעזעל, — און ווייסט איהר, וואו זיי זענען ביי מיר אַלע?

— ווער?

— אָט די היגע יודען?

— וואו?

— אָט־אָ־דאָ זענען זיי ביי מיר! — האָט סטראַהאָן צוגעדריקט דין קליינע דאַרע האַנד צום טיש, — אָט דאָ זענען זיי ביי מיר אַלע! נאָר איך אייל ניט, זאָלען זיי זיך נאָך האָדעווען...

טאַראַשקעוויטש האָט נישט געענטפערט, נאָר אַן אינווייניגסטע צופרידענהייט האָט זיך אָבגעשפיגעלט אין זיינע קליינע אויגען. ער האָט געוואוסט, אַז סטראַהאָן טהוט פאַר איהם זיין אַרבייט, אַז ער גיסט וואַסער אויף זיין מיהל. דאָס געפינענע קינד יעמעליאַן איוואַנאָוו איז געווען אַ אַניאַט, דיינע עלטערן, די הויפט־עדות מאַריאַ טערענטיעוונאַ און אַלע קרובים פון דעם פערשטאָרבענעם זענען אויך אוניאַטען, און פון דעם גאַנצען געשעפט, וואָס סטראַהאָן פערפיהרט דאָ אין נאָמען פון דער רעגירונג, וועט אויסשפּילען מעהר נישט ווי די אוניאַטישע קירך און אוניאַטישע שטימונג. און ער האָט אויסגערעכנעט, אַז ער דאַרף מעהר נישט ווי לייכט אונטערהעצען סטראַהאָן'ן און לאָזען איהם אַליין דורכפיהרען די זאַך ביז צום סוף...

„דאָס אַליין איז בעפוילען געוואָרען דורך דעם תלמיד" — האָט טאַראַשקעוויטש, ווי נישט־ווילענדיג נאָכאַמאָל אַריינגעקוקט

אין פּיקולסקי'ס בוך—אין טראַקטאַט גטין, פּרק א', בלאַט 28...

— גטין? — האָט זיך אָנגעהאַפּט טאַראַהאָז — ווי זאָגט איהר? גטין? גטין, גטין...

ער האָט זיך מיט אַלע כּחות געשטאַרקט אײנצוהאַלטען בײַ זיך אין זכרון דעם נאָמען פון דעם אכזר'ישען סבר.

— און דאָ טאַקע, מוז איך זאָגען, אַז מאַריאַ האָט נאָך עפּיס בײַ זיך אויפ'ן האַרצען, וואָס זי וויל ניט אַרויסגעבען. און איך מוז עס דערגעהן בײַ'ן גזינד. איך מוז!

ער האָט אַ קלאַפּ געטהון איבער'ן טיש און אַרויסגענומען פון אונטערן בוזעם אַ ציגאַר.

— ווייסט איהר, וואָס בײַ מיר איז געבליבען? — האָט ער אַ זאָג געטהון, אָבבײַסענדיג מיט די קרומע געלע צײהן דעם שפּיץ פון ציגאַר און אַרויסשפּײַענדיג עס פון מויל — בײַ מיר איז געבליבען צו צושיקען די צוי אײַך פון טרמפּ מיט אַ קאָנ־וואָנעס, און איהר זאָלט מיט איהר אַ שמועס טהון אײנס אויף אײנס. אפשר וועט אײַך געלינגען פונאַנדערשאָקלען איהר די צונג.

טאַראַשקעוויטש האָט אַ קלער געטהון און אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ.

— גוט! שיקט די צו מיר זונטאָג האַלב צוועלף בײַ־טאָג נאָך דעם צווײַטען גאָטעס־דיענסט..

דאס אבצעהנטע קאפּיטעל.

אַרום פיער אַ זייגער פאַר־טאָג איז טאַראַהאָז אַרויס פון טאַראַשקעוויטש'ס הויז.

דער הימעל איז געוועזען נאָך טונקעלער ווי פריהער, נאָר פון דעם ווייטען פרישגעפאַלענעם שניי האָט אָבגעשלאָגען אַ ליכטיגקייט און אַרום זיך האָט מען געקאָנט גאַנץ ווייט זעהן.

ער האָט זיך אײנגעהילט אין זײַן קליין פײַנעם פוטערל און צוזאַמענגעלעגט די הענד אַרבעל אין אַרבעל, צודריקענד צו זיך דעם שווערען לעדערנעם פּאָרטפעל, וואָס האָט זיך קוים געהאַלטען בײַ איהם אונטער'ן אָרעם. די גרויסע לעדערנע קאַ־

לאָשען האָבען זיך שווער געשלעפּט איבער דער ערד, די שוואַרצע פעלצענע היטעל איז ביי איהם געהאַנגען נידעריג, אַנגעטהון איבער די אויגען.

דער הונד האָט זיך האַסטיג אויפגעהויבען איהם אַנט־קעגען, אויסגעצויגען אויף דינע הויכע דינע פיס און אַנגעהויבען זיך צו רייבען אַרום זיינע פאָלעס. און דער קליין־וואַקסיגער סטראַחאָוו האָט אויסגעזעהן נאָך קלענער, בשעת דער הונד האָט זיך צוזאַמען מיט איהם אַראָבגעלאָזט פון די טרעפּ און אַוועק איינער נעבען דעם אַנדערן צום גאַס־פאָרטאַל.

ער איז אַרויס אויף דער אילאַינסקער גאַס און איז אַוועק צום מאַרק־צו. פון ביידע זייטען האָט זיך געצויגען די שטאָדט, אַ נידעריגע, אַ פונאַנדערגעוואָרפענע מיט איהרע שוואַרצע איינ־געבויגענע יודישע הייזלעך, פינסטערע און שווייגענדיגע, וועלכע האָבען אין זייער עצם שווייגען זיי בעהאַלטען אַ שרעקליכען סוד.

ער איז געקומען נעהענטער צום מאַרק. די הייזער זיינען געוואָרען העכער און שטאָלצער, נאָר מיט זייערע בלינדע פער־מאַטטע אויגען האָבען זיי אויף איהם געקוקט מיט דערזעלבער שטילקייט און מיט דערזעלבער אויפמערקזאַמקייט, ווי יענע קליינע איינגעשטיצטע הייזלעך, מיט וועלכע ס'האָט זיי שטאַרק פערבונ־דען דערזעלבער סוד.

דער סוד! דאָס שרעקליכע געהיימניס, וואָס איז הונדערטער יאָהרען געווען פערבאָרגען פון דער גאַנצער קריסטליכער וועלט, און וועלכען ער האָט דאָך אַנגעטאַפּט, וועלכען ער האָט שוין ענטפּלעקט און וועלכען ער וועט נאָך ענטפּלעקען, פונאַנדער־עפּענען פאַר דעם קריסטענטום און פאַר דער גאַנצער וועלט.

ער האָט זיך נאָך שטאַרקער איינגעהילט אין זיין פעלצעל און האָט נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צו זיך דעם פּאָרטפעל מיט די פּאַפּירען. און אין דער מינוט האָט זיך איהם געדאַכט, אַז גאָט אַליין האָט איהם אַוועקגעשטעלט איינעם געגען איינעם, איהם פון איין זייט און דאָס פינסטערע בלוטדורשטיגע יודענטום פון דער צווייטער, און ער, דער קליינער, אונבעוואַפענטער קאָלעגיען־

ראַטה סטראַהאָװ, ער װעט דאָס יודענטום גובר זײַן, ער מוז עס גובר זײַן, כדי צו ראַטעװען די גרױסע קריסטליכע װעלט פֿון דער גיפֿטיגער, בלוטדורשטיגער שלאַנג...

אױפֿ'ן ראַנד לינקס האָט זיך הײך געצײגט שמריה׳ס בערלינים מױער. אין אַלע פֿענסטער איז געװען פֿינסטער, נאָר אױבען, אױפֿ'ן שאַלקע פֿון צװײ פֿענסטער מיט דינע אַראָבגעלאָזענע שטאָרען האָט זיך דורכגעשלאָגען אַ פֿײַער'ל און זיך װײַט געצױגען איבער'ן פֿערשנײטען מאַרק מיט זײַנע צװײ זײַלען הילצערנע בײַדלעך. אונטען, אױפֿ'ן שטײנערנעם גאַניקעל בײַם אַרײַנגאַנג אין װײַן־קעלער האָט זיך געזען אַ שװאַרצע צונױפֿגעהױקערטע פֿיגור.

סטראַהאָװ איז צוגעגאַנגען צום גאַניקעל.

— כלוש־ש־ש־אַי! — האָט זיך איהם אַנטקעגען אױפֿגעהױבען אַן אַלטער, געדיכט־באַװאַקסענער יוד אין אַ שװאַרצען צוריסענעם פֿעלץ, אונטערגעבונדען מיט אַ רױטען פֿױערישען גאַרטעל.

ער האָט אָנגעהױבען צו קלאַפּען מיט אַ קלײן שטעקעלע אָן אַ הילצערנעם ברעטעל, װאָס איז געװען בײַ איהם אױפֿ'ן גאַרטעל, און װידער אַ געשרײ געטהון: כלוש־ש־שאַי!

— װער ביזטו?

— אַ נאַכט־שומר.

— העקטאָר! — האָט אָנגערופֿען סטראַהאָװ זײַן הונד, װאָס האָט אָנגעהױבען צו ברומען און זיך ציהען צום שומר.

— װאָס־זשע היטסטו דאָ? — האָט אַ פֿרעגע געטהון סטראַהאָװ, שטאַרענדיג זיך אײַנקוקענדיג אין שומר׳ס טונקעל באַװאַקסענעם פּנים.

— װאָס היט איך? אַ קשיא! װעניג איז דאָ פֿאַרהאַן גוטס?

— אָבער פֿון װעמען?

דער שומר האָט פֿון זײַן זײַט אַ שטאַרקען קוק געטהון אין סטראַהאָװ׳ס פּנים.

— פון שלעכטע פערדאָרבענע מענשען. הענגט זעמען זײ דאָ?

סטראַהאָוו האָט אַ היפּ געטהון זײַן ה...

— ווי איז דײַן נאָמען?

— אַבראַם.

— פאַמיליע?

— גלישקאָוו.

ער האָט זיך אָפּגעקעהרט און זיך ווידער אַוועקגעלאָזען איבער'ן מאַרק.

גלישקאָוו האָט נאָך האַסטיגער אָנגעהויבען צו קלאַפּען אין בריטועל.

סטראַהאָוו האָט זיך געוואָלט נעהמען לינקס צו אָרליק טע־וועלעוו׳ס גאַסט־הויז, וואו ער האָט זיך אָפּגעשטעלט. נאָר פון הינטער דעם הויכען שפּיץ פון דעם נײַעם אוניאַטישען סאָבאָר ,,פון היילינען גײַסט" איז אַרויסגעקראָכען דער הויכער געדיכט־פערשטויבטער, שפּיציגער דאַך פון דער יודישער שוהל, איינג אין שטאָלץ האָט זיך די הויכע פערטרוימטע און אויך שווײַגענדיגע שוהל אַרײַנגעקוועטשט אין רעכטען מיטען פון די ווײַסע, פרעה־ליכע, קלינגענדע און פאַר אַלע אָפענע קריסטליכע טעמפּלען, און נאָך שטאַרקער און נאָך מעהר פערבאָרגען ווי אַלע איבעריגע יודישע הײַזער אַרום, האָט זי געהאַלטען טיעף באַגראָבען אין זיך דעם דאָזיגען סוד, וואָס איז שוין פאַר איהם האַלב אָפען.

ער האָט זיך ווידער אַ קערעווע געטהון רעכטס און איז אַוועק איבער דער חוהאָוסקאַ גאַס צום שוהל־הויף.

די שוהל איז געשטאַנען אַ שטילע, ווי אַן אָפּגעמאַטערטע אין אַ פערטרוימטע, האַרט בעדעקט פון אַלע זײַטען מיט קליינע הײַזלעך; זײ האָבען זיך צוגעדריקט צו איהר ווי קליינע, פער־יתומ׳טע קינדער דריקען זיך צו זייער מוטער — פון וועלכער זײ אַליין קאָנען ערוואַרטען הילף. כמעט פון יעדען שטיבעל האָט זיך אַרויסגעזעהן אַ קליין פײַערל, וועלכעס האָט זיך, שרעק־קעדיג אין האָפענונגסלאָז, געצויגען אין דער אַהרימינער פינסטער־

צעס, אָפּהאַקענדיג זיך און אָפּשטאַרבענדיג אין איהר אויף איבער.

די שוהל אַליין האָט אויסגעזעהן שוואַרצער און פֿינסטערער ווי אַלע מאָל, און אַהער האָט זיך סטראַהאָדז'ן פֿערגלימט אַריינגעקומען.

ער איז אַרויף אויפ'ן לאַנגען שמאָלען פֿערשנייטען גאַניקעל און האָט אָפּגעהאַלטען דעם הונד, ער זאָל ווייטער ניט געהן; דער קלוגער און אָנגעלערנטער הונד האָט זיך אַוועקגעלעגט נעבען שוהל, אָפּטרייסלענדיג פֿון זיך דעם פֿרישען שניי, וואָס איז צוגע־שטאַנען צו זיין קערפּער. סטראַהאָדז האָט אַ שטופּ געטהון מיט'ן פֿוס די טהיר און זי האָט זיך געעפֿענט מיט אַ לאַנגזאַמען אוי־מעטיגען קרעכץ; ער איז אַריין אין פֿאָרהויז און אַ באַזונדערע, אומבעקאַנטע לופֿט האָט איהם אַרומגענומען פֿון אַלע זייטען. ער האָט געעפֿענט נאָך אַ טהיר און איז אַריין אין שוהל.

אַ קליין פֿייערל האָט זיך געווייזט ערגיץ־ווייט אין דעם אַנדערן ווינקעל שוהל און אין דעם קאַלטען האַלב־פֿינסטערניש האָבען זיך געזעהן מעהר ניט ווי שאָטענס, שאָטענס פֿון טישען, פֿון שטענדערס, פֿון בענק; ווייט־ווייט האָט אַ בלאַנק געטהון די געגילטע שניצונג אין דער גאָלדענער פּאָרהאַנג פֿון הייליגען אָרט, און די הויכע בימה מיט געשטאָקטע סלופּעס האָט זיך ווייט גענ־צייגט צום קיילעכדיגען דאַך. שוואַרצע מעשענע הענג־לייכטער הענגען נידעריג געהאַנגען אויף לאַנגע אייזערנע קייטען און די קופּערנע אַכט־רעהרדיגע מנורה איז געשטאַנען האַרט נעבען דרום־וואַנד.

ס'איז געווען שטיל און קאַלט, און פֿון אַ ווינקעלע רעכטס האָט זיך אַרויסגעזעהן אַ שיין פֿון הינטער אַ צוגעמאַכטער טהיר. ער איז אַוועק אַהין, האָט אַ שטופּ געטהון מיט'ן פֿוס, און אָפּגע־שטעלט זיך אויפ'ן שוועל.

אין קליינעם, נידעריגען, געדיכט־אָנגעשטעלטען צימער איז געווען וואַרימער און ליכטיגער. ביי איין ברייטע טיש איז האַלב געלעגען אויף אָנגעהאַלטענע פֿונאַנדערגעעפֿענטע ספר עפּעס אַ בחור [illegible] אַ גרויסען שוואַרצען באַוואַקסענעם קאָפּ, וועלכער איז געלעגען

גודערינג צוגעדריקט צו די געליע, בעפלעקטע און אַרומגעריסענע בלעטער, אויף וועלכע ס'האט זיך געצויגען אַ צאַפּעלדיגער שוואַר-צער שאָטען. ער האט, ניכר, שטאַרק און אָבגעמאַטערט גע-דרעמעלט, און כטראַהאָוו האט מעהר נישט געזעהן זיין גלאַטע אויסגעניצטע היטעל, אַרומגערינגעלט מיט שוואַרצע צושויבערטע פאות.

גלייך געגענאיבער דעם טיש מיט'ן פנים צו חדר טהיר איז געזעסען דער צווייטער — אַ דאַרער, אַ בעגייסטערטער יונגער-מאַן מיט איינגעפאַלענע באַקען און אַ קליין שוואַרץ-געקרייזעלטע בערדיל. ער האט זיך נידעריג אָנגעבויגען איבער אויך אַזאַ גרויסען אַלטען און צומגעריסענעם ספר, ווי ביי זיין חבר, האט זיך געשאָקעלט, געריסען מיט די שפּיץ פינגער, אויסגעדראַחטע סי-גער דאָס קורצע בערדיל און געשטעלעפּט עס צו זיך אין מויל, און עפּיס געזונגען מיט אַ טרויעריגער, הערצנעהמענדער שטים, ווי ער וואָלט עפּיס בעקלאָגען אַ טויטען.

פּלוצלינג האט יענער אויפגעהויבען דעם קאָפּ און מיט טריפּיגע, שוואַרצע, דערשראָקענע אויגען אַ קוק געטהון אויף כטראַ-האָוו'ן. ער האט זיך אויף אַ ווײַלע אָבגעשטעלט ביי זיין שטוהל, צוגעטראָגען די האַנד צום היט און אַראָבגענומען פון קאָפּ; דער הײַלער אויסגעדראַטער שוואַרבען האט געבלאַנקט צווישען דעם אויפגעשטעלטען רויכיגען קראַגען, און דער, וואָס האט בע-קלאָגט דעם אַלטען, האַלב-צוריסענעם ספר, האט זיך נאָך מעהר דערשראָקען.

— איך בעט צו פערצייהען, — האט אַזאַ געטהון כטראַ-האָוו, בעטראַכטענדיג די אַלטע אויסגעטריקענטע הילצערנע הענה, פון אויבען ביז אַראָב געדיכט-פערשטעלט מיט ספרים, גרויסע, קליינע, מיטעלע, נאָר אַלע — אַלטע, אויסגעניצטע, — איך בעט אים פערצייהונג. איך שטער אייך פון לערנען?

דער יונגער-מאַן האט, ניכר, ניט פערשטאַנען, וואָס מ'רעדט צו איהם און האט מיט אַ רחמנות-דערשראָקענעם בליק בעטראַכט דעם אומגעריכטען גאַסט.

שמראהאַן איז צוגעגאַנגען נעהנטער, האַלטענדיג אין האַנד דאָס היטעל. ער האָט אַריינגעקוקט אין ספר אַריין און איהם האָט פערוואונדערט דאָס אויסזעהן פון די אַלטע, לאַנגע געלבע בלעטער מיט די דריי זיילען געדיכט-בעפערעלטע מיט קליינע אומבעקאַנטע בוכשטאַבען, וואָס האָבען אויך אויסגעזעהן אַזוי אַלט, אַזוי אומפערשטענדליך און אַזוי בעהאַלטען.

— וואָס איז דאָס פאַר אַ ספר? — האָט אַ פרעגע געטהון שמראהאַן און האָט אָנגעוויזען מיט זיין דין אויסגעהאַרטען פינגער אויף דער גמרא.

— דאָס בוך, דער ספר! — האָט שמראהאַן נאָכאַמאָל אָנגעהויבען צו טייטען מיט'ן פינגער אויף דער גמרא.

— גמין — האָט לאַנגזאַם און פערצווייפעלט אַ ציה געטהון דער יונגער-מאַן.

— גמין?!

— יאָ, גמין.

שמראהאַן האָט מיט קיילעכדיגע, דערשראָקענע אויגען אַ קיק געטהון אויפ'ן יונגען-מאַן, שנעל אָנגעטהון די היטעל און אַ לאָז געטהון זיך צו דער טהיר.

„דאָקטאָר" האָט זיך אויפגעהויבען צו איהם אַנטקעגען און, קלינגענדיג מיט זיין האַלז-באַנד, איז ער אַוועקגעגאַנגען צוזאַמען מיט'ן בעל-הבית אין דער פערשטומטער גאַס, און זיי האָבען גע-טראָגען מיט זייערע שטעלץ האַרטע טריט די שטילקייט פון דער קאַלטער פערגליווערטער נאַכט.

דאס ניינצעהנטע קאפיטעל

אַנדרויב פענבהאַר האָט שמראהאַן פערלאָזט זיין צימער אין טעווקעלעדים גאַסטהויז און איז אַריבער אין אַ באַזונדער דירה אין מעלער-זאַקאַמעלסקי'ס הויז, אויף איליאינסקער גאַס, ניט ווייט פון'ם קלויסטער „דער היילינגער איליאַ".

אַ גרויסער הויף, וואָס האָט פערנומען כמעט אַ גאַנצען קוואַר-

זאַל אין אַרויס אין דריי גאַסען, איז געווען געדיכט פערהויאַקעט מיט אַלטע קאַשטאַנען און ליפּען-בוימער, אַרומגעצאַמט מיט אַ הויכען הילצערנעם פּאַרקאַן און פערטויט מיט אַ גאַנצער רייה הילצערנע הייזער אויף הויכע שטיינערנע פונדאַמענטען און גע-ווען מיט בלעך געדעקט. הינטער הויף מיט די הייזער האָט אויס-געזעהן, ווי אַ באַזונדער גוט אין רעכטען מיטען שטאָדט, פון וועלכער עס איז אָבער געווען אינגאַנצען אָבגעזונדערט.

פריהער, בשעת הער באַראָן האָט נאָך ניט געהאַט פער-לאָזט די שטאָדט, האָט ער דאָ געפיהרט אַ פּריצישע ווירטשאַפט, מיט אַן אייגענעם פּאַרק, מיט גערטנער, וועלכע ער פלעגט אָפּט פערדינגען יודען, מיט אייגענע פערד, מיט פיעל קנעכט און דינסטען און מיט פיעל יאַגד-הינד, מיט וועלכע ער פלעגט אַמאָל אין מיטען ווינטער מיט פויקען און געפּילהער אַרויס-פאָהרען — אָדער ריטענדיג אָדער אויף רוסישע „טראָיקעס" צו די אַרומיגע פּריצים מיט וויזיטען אָדער אויף געיעג.

שוין עטליכע יאָהר, ווי דער באַראָן פערנעהמט ערגיץ אַ הויכע שטעל און האָט פערלאָזט די שטאָדט. דאָס גאַנצע גוט זיינס אין שטאָדט איז געבליבען פערשפּאַרט טהיר און טויער און פערשלאָגען מיט ברעטער.

סטראַהאָוו האָט דאָס אַלץ פערנומען פאַר זיך, און באַלד נאָך „מאַסלעניצא", אין יאָהר 1826, האָט זיך דאָ ווידער אָנגע-הויבען אַ לעבעדיגע בעוועגונג. מ'האָט אָנגעהויבען אָבצוקערען דעם שניי, פון אייניגע קוימענס האָט זיך אָנגעהויבען צו ווייזען אַ רויך, וואו-ניט-וואו האָט מען אַראָבגענומען די לאָדענס פון די פענסטער.

נעהנטער צום גאַס איז געשטאַנען אַ גרויס הויז מיט זיעבען פענסטער, מיט גרינע לאָדען און מיט אַן אַרויסגאַנג צום גאַס. דאָ האָבען געדאַרפט פאָרקומען די אויספאָרשונגס-זיצונגען, און אין גרויסען זאַל, באַלד ביים אַריינגאַנג, האָט מען אַוועקגעשטעלט אַ לאַנגען טיש, בעדעקט מיט אַ טישטוך פון גרין געוואַנד מיט פרענז און אויף איהם אין רעכטען מיטען אַ גאָלדענע „זערצאַלאָ"

מיט אַ טאָרלער, פּעטשיגען מיט אַ גרין ציכעל, צוויי הויכע מעשענע זעקס-רעדעריגע לײַכטער, מיט דיקע חלב'נע ליכט און שרײַב-געצײַג.

אַלמערס אין די ווינקלען, צוויי גרויסע בילדער פון די קיסרים אַלעקסאַנדער און ניקאָלאַי אויף די ווענד, ווײַכע טיפע שטוהלען אַרום טיש, עטליכע בענק בײַם אַרײַנגאַנג, — דאָס איז געווען די גאַנצע אויסשטעלונג פון דיזינגס-זאַל. אין די ווײַטעסטע צימערן האָט זיך בעזעצט סטראַהאָד אַליין. אויפ'ן הויף, אין אַ קליין הײַזעל, נישט ווײַט פון באָד, האָט סטראַהאָו אַוועקגעזעצט מאַריאַן, וועלכע ער האָט אַריבערגעפירט אַהער פון דער שטער-בישער שלאָס-מדרמע — ווײַל ער האָט זי קיינעם ניט געקאָנט אָנ-טרויען, חוץ זיך אַליין.

איבער אַ טאָג פלעגט מען זי דורכ'ן הויף אַרײַנפירען אין „פּריסוטסטוויע", און דאָ פלעגט זי סטראַהאָו שטעלען אויפ'ן „דאָפּראָס", ד. ה. אויספאָרשען בײַ איהר דאָס, וואָס ער האָט שוין לאַנג געוואוסט, און וואָס זי האָט איהם שוין מעהר ווי צוואַנציג מאָל איבערגעחזרט, און דאָך יעדעס מאָל געצעכנערט דעם נוסח פון איהר עדות-זאָגען.

עס איז געווען אַ העלער ווינטער-טאָג. דורך די האַלב-פאַר-האַנגענע פענסטער האָט זיך דורכגעשלאָגען העלער זונען-שײַן, אָנ-געצונדען די בעגאָלדעטע שפּיצען פון דער „זערצאַלאַ", בעלויכטען דעם פּיער-קאַנטיגן געמאָלטען פּאַרקעט, און אָפּגעשפּיגעלט זיך אין די ווײַסע קאַכעלנע אויווענס פון ביידע זײַטען טהיר.

טערענטיעוואַ איז געשטאַנען אין מיטען זאַל ניט ווײַט פון טיש, שוואַרץ געקליידעט, אין אַ שוואַרץ טיכעל איבער'ן שטערן און אין וואַרימע שיך.

נאָר די מאַריאַ איז דאָס געווען, וואָס אַמאָל, אין דער זעלבער איספּראַווניק דוצקאָי-סאָקאָלניקאָו, וואָס איז געזעסען צו דער רעכטער האַנד פון סטראַהאָו'ן, האָט זיך מיט אַלע כחות בעמיהט נישט צו קוקען אויף איהר, און יעדעס מאָל, ווען טע-רענטיעוואַ פלעגט אויף איהם אַוואַרף טהון איהר חוכענדיגען אינ-הויגען בליק, פלעגט ער אינסטינקטיוו אָנהויבען צו קיקען אין

אַ זייט, און אַ בעהאַלטענער שמייכעל האָט אַ קרים געטהון זיינע דיקע, אָנגעגאָסענע ליפּען.

ער האָט זי געקענט: פון אַלע דריי, וואָס זענען געזעסען ביים טיש, האָט ער איינער זי געקענט שוין אַ משך פון צעהן יאָהר. ניט איין מאָל האָט ער זי דורכגעטריבען, אַ הונגעריגע, אַ פער'שכור'טע, אָהן שיך, אָהן אַ קלייד, פון דאָרף אין שטאָדט, פון שטאָדט אין דאָרף, און ניט איין מאָל פלעגט ער זי געפינען ערגיץ אונטער'ן שטאָדט אַ האַלב-פערפראָרענע און אָבשיקען זי אין צירקעל, אָנצעוואַרימען זיך און ווידער אוועק שנאָרען פון שיינק צו שיינק, פון דאָרף צו דאָרף.

— טערענטיעוואַ!—האָט אַ זאָג געטאָן סטראַחאָוו און האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויף דעם שטאַב-ראָטמיסטר בענקענדאָרף, זיין געהילף, וואָס איז געזעסען נעבען איהם לינקס.

דער יונגער אָפיציר, חאָוואַנסקי'ס אַנ'אַדיוטאַנט, איז געווען, ווי סטראַחאָוו האָט איהם חושד געווען, אַ ביסעל „אַ געחאַפּטער", און האָט זיך פון אָנהויב אָן פערהאַלטען צו מאַריאַ'ן און צו איהר עדות-זאָגען זעהר אונגלויבליך.

— טערענטיעוואַ!—דו ווייסט שוין, אַז דער פערשטאָרבענער קייזער האָט צוגענומען דיין בקשה און געהייסען דיך בעפרידיגען.

מאַריאַ האָט אַ שטרענגען קוק געטהון אויפ'ן פּאָרזיצענדען און האָט זיך ערנסט און לאַנגזאַם אָנגעהויבען צלמ'ן אויף דעם הייליגען ניקאָלאַ, וואָס איז געהאַנגען ה'נטער אַ ברענענדיג לעמפּעל הויך אין ווינקעלע.

— דו האָסט געבעטען, מ'זאָל אויספאָרשען דעם „מאָרד", וועלכען מ'האָט אויסגעפיהרט אויף דעם אומגליקליכען קינד איוואַנאָוו'ן. דער גנעדיגער קייזער ניקאָלאַי איז אויך גרייט צו ערפילען דיין בקשה. דו מוזט אָבער ארויסגעבען אַלץ, וואָס דו ווייסט, און קיין זאַך נישט בעהאַלטען. מיר ווייסען, אַז דו ביזט אויך געשטרויכעלט, מ'האָט דיך פערפיהרט. גרויס איז דיין זינד געגען גאָט און געגען דעם קייזער. דו קאָנסט עס אָבער אַלץ פערדעקען,

ווען דו וועסט זיך ערנסט מתודה זיין און קיינעם פון די טייל־נעהמער ניט בעהאַלטען פון שטראָף.

מאַריאַ האָט אַ חליפע געטהון, גלייך ווי זי וואָלט וועלען אָנהויבען צו וויינען. דער איספראַווניק האָט זיך אָבגעקעהרט אָן אַ זייט, דער סעקרעטאַר קולאַק האָט גענומען די פעדער אין האַנד.

וואָס זאָל איך דיר דערצעהלען, פאָטער? אָט ווי היינט געדענק איך, אַז אין יאָהר 1823, אַ וואָך פאַר'ן יודישען פסח, בין איך אַריין, אַלס בעקאַנטע, צו חנה צייטלין אין שיינק. זי האָט מיך מכבד געווען מיט אַ גלאָז משקה און האָט מיר גע־שענקט אַ זילבערנעם האַלבען רובל, בעטענדיג, איך זאָל איהר צושטעלען אַ שען קריסטליך קינד, וועלכן זי וועט, חלילה, גאָר־נישט ניט טהון און וועט עס היטען ווי אַן אייבענס...

זי האָט גערעדט שאַרף און לאַנגזאַם, האַרטע, קיילעכדיגע ווערטער, ווי זי וואָלט עפיס לייענען פון אַ פאַפיר, אָדער נאָכ־זאָגען עמיצען, וואָס איז געשטאַנען ביי איהר און זיך צוגעהערט צו יעדען וואָרט, וואָס האָט זיך אַרויסגעקייקעלט פון איהר מויל.

דער סעקרעטאַר קולאַק האָט געוואָלט אָנהויבען צו פערשריי־בען איהרע רייד, נאָר ער האָט זיך אָבגעהאַלטען, ווייל דאָס איז שוין געווען ביי איהם פערשריבען וואָרט אין וואָרט.

— איך האָב איהר פריהער אפילו ענטזאָגט, — האָט טע־רענטיעוואַ געלייענט ווייטער, שטרענג האַלטענדיג עפיס אין זינען— נאָר אין איינינע מינוטען אַרום האָב איך איהר צוגעזאָגט, אַז אויב איך וועל אַזאַ קינד געפינען, וועל איך דאָס צו איהר ברייני־גען. און דעם ערשטען טאָג פון אונזער הייליגער פאַסחאַ, האַל־בען טאָג, אָדער באַלד נאָך האַלבען טאָג, דאָס געדענק איך שוין ניט, האָב איך אויף דער בריק, וואָס איבער'ן קאַניעוועל, ביים ברעג דווינאַ, נעבען דעם הויז פון פוילישען קסיאָנדז, דער־זעהן צוויי קליינע קינדערלעך, אַ שוועסטער מיט אַ ברודער, וואָס זענען געגאַנגען פון יענער זייט אַהער. דאָס מיידעלע האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען קסיאָנדז׳ס הויז און דאָס יונגעלע איז אַוועק ווייטער און האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ קלאָץ האַרט ביי דער

בריק. דאָ האָב איך זיך דערמאָהנט אָן חנה'ס בקשה, בין אוועק צו איהר און האָב איהר אָנגעזאָגט, אַז דאָס קינד, וואָס זי האָט געבעטען, קאָן מען איצט נעהמען אויף דער בריק. צייטלינאָווא האָט מיר באַלד אונטערגעטראָגען אַ שנאַפס, האָט מיר געגעבען צוויי זילבערנע רובלס, אַ שטיקעל צוקער און האָט מיר געהייסען געהן צו־לאַסטשען דאָס קינד מיט דעם צוקער און ברייגנען עס גלייך צו איהר. דערביי איז געוועזן איהר דיענסט, אַוודאָטיאַ מאַקסימאָוואַ...

— ווי? מאַקסימאָוואַ אויך? — האָט אַ פרעג געטהון דער איספראַווניק.

— יאָ, אַוודאָטיאַ איז דערביי געשטאַנען און אַלץ געהערט. פאַר סאָקאָלינסקי'ן איז דאָס געוועזן אַ נייעס — ווייל אַוודאָטיעס נאָמען האָט זי ביז אַהער פאַר דער קאָמיסיע ניט דערמאָהנט, איהר נאָמען האָט זי דערמאָהנט נור פאַר סטראַחאָווי'ן אַליין פריוואַט, בשעת ער האָט זי בעזוכט ביי איהר אין איהר וואוינונג.

— דאָס יונגעל איז אַלט געוועזן אונגעפעהר דריי אָדער פיער יאָהר. ער האָט געהאַט אַ ווייס קיילעכדיג פנים, ווייסע הערלעך, אָנגעטהון אין אַ געוואַנטען רעקעל, אויף די פיס קליינע קינדערשע שיכעלעך, פון וועלכע ס'האָבען זיך געזעהן די ווייסע וואָלענע זעקעלעך. דאָס קינד האָב איך צוזאַמען מיט חנה'ן אַוועקגעפיהרט אין קיך; די טהיר האָט אונז געעפנעט איהר דיענסט מאַקסימאָוואַ, וועלכע האָט גענומען דאָס קינד און אַוועקגעטראָגען אויבען, אין חנה'ס שלאָף־צימער, וואו ס'האָבען שוין געוואַרט: דער מאַן איהרער, יוזיק צייטלין, איהר טאָכטער איטקע און די קעכין רישע. חנה האָט איהם אַוועקגעזעצט אויפ'ן טיש; נאָכדעם האָט זי אונז ביידען — מיך און אַוודאָטיען — שטאַרק אָנגעשכור'ט, ביידען געשענקט צו צוויי רובל און געהייסען וועגען קינד קיינעם נישט דערצעהלען...

מאַריאַ האָט זיך אויף אַ ווײלע אָבגעשטעלט און אָבגעחאַפט דעם אָטעם; זי האָט אויסגעזעהן גאַנץ מיעד און ס'איז

קענטיג געווען. אַז איהר אַליין האָט שוין צוגעגעסען איבערצו׳חזר׳ן יעדעס מאָל דאָסזעלבע.

— טערענטיעווא, דו ווילסט זיך צו־זעצען? — האָט אַ פרעגע געטהון סטראַחאָוו—רוק־צו די באַנק און זעץ זיך אַוועק.

מאַריאַ האָט מיט׳ן פוס צוגעשלעפּט צו זיך דעם ברעג באַנק און האָט זיך שווער אַראָבגעלאָזט.

— דעמזעלבען טאָג אין אָוועגד, — האָט ווידער אָנגעהויבען טערענטיעווא—האָט חנה נאָכאַמאָל אָנגע׳שכורט אונז ביידען און האָט אונז געהייסען אַוועקטראָגען דאָס קינד צו מירקען אין הויז, וואו ס׳האָט אויך געוואוינט שמערקע מיט זיין גאַנצער פאַמיליע. אין אָוועגד, ווי נור ס׳איז געוואָרען פינסטערליך, האָב איך גענומען דאָס קינד און, צוזאַמען מיט חנה׳ן און אַוודאָטיען, אָבגעטראָגען צו מירקען...

— איבער׳ן מאַרק? — האָט אַ פרעג געטהון בענקענדאָרף.

מאַריאַ האָט זיך אַ חאַפּ געטהון און געוואָרפען אַ בליק אויף סטראַחאָוו׳ן.

— יאָ, איבער׳ן מאַרק — האָט זי געענטפערט זיכער, ניט קוקענדיג אויפ׳ן אָפּיציר—געבראַכט צו מירקען און אַריינגעטראָגען אין אונטערשטען עטאַזש, צו סלאַווקען אין צימער, וואו אַחוץ מירקען מיט איהר משפחה, זענען געווען נאָך פיעל יודען, מאַנסבילען און ווייבער. סלאַווקע האָט ביי מיר פון האַנד גענומען דאָס קינד, אַוועקגעזעצט עס אויף אַ שטוהל, נאָר באַלד האָט חנה געהייסען, מ׳זאָל איהם פון דאַנען אַוועקנעהמען. און איך, צוזאַמען מיט אַלע מאַנסבילען און ווייבער, וואָס זענען דאָ געווען, האָבען מיר איהם אַוועקגעטראָגען אין אַ בעזונדער צימעריל. די גאַנצע הייליגע וואָך, חוץ מיטוואָך, בין איך אַלע טאָג געווען ביי חנה׳ן און ביי מירקען, וואָס פלעגען מיר געבען טרינקען פיעל בראַנפען, אי׳ן יעדען טאָג געזעהן ביי זיי דאָס קריסטליכע קינד. מאָנטאָג נאָך מיטאָג בין איך אַוועק מיט חנה׳ן צו מירקען. ווי נור ס׳איז געוואָרען פינסטער, האָבען מיר איהם אַוועקגעטראָגען צו חנה׳ן, און דיענסטאָג אין דער־פריה צוריק אָבגעטראָגען צו מירקען. אין

אָװענד האָב איך מיט הנה'ן װידער אָבגעשראָגען דאָס קינד צו ציטלינ'ען, און מיטוואָך דעם גאַנצען טאָג איז ער אָבגעזעסען בײַ הנה'ן...

דאָ פלעגט זיך טערעניטעװאַ יעדען מאָל אַראָבשלאָגען פון װעג און פלעגט שטענדיג טעות'ן: װאו, אין װעלכען טאָג און אין װעלכער צײַט האָט מען דאָס קינד געטראָגען פון הנה'ן צו מירקען און פון מירקען צו הנה'ן. סטראַהאָװ האָט זעהר גוט פריעדען בעמערקט, אַז איצט, נאָך אידרע צװײ בעהכען טאַראַשקעװיטש'ן, איז זי געװאָרען עטװאָס שטײַפער. ניכר, אַז דער גײַסטליכער האָט אױף איהר גוט געװירקט און די הױבען ענדליך אָן צו זאָגען דעם רעכטען אמת. רעהדױפט האָט ניט געשטימט איהר בעװײַז װעגען מיטװאָך, װען ס'איז געװעזען דער אָנפאַל אױף מירקעס הױז, און מ'האָט דאָרט דאָס קינד ניט געפונען.

— מיטװאָך אין אָװענד, נאָכדעם װי דאָס קינד איז אַ גאַנצען טאָג אָבגעזעסען בײַ איהר אין הױז, האָט מיר הנה מיט אַ געלעגטער דערצעהלט, אַז דער גאָראָדניטשי מיט פאָליציי און איהר מאַן יוזיק, װאָס איז געװען דעמאָלט ראַטמאַן, האָבען בײַ טאָג איבערגעקערט מירקעס שטוב, געזוכט דאָרט דאָס קינד און ניט געפונען...

סטראַהאָװ האָט שטאַל'ן געקוקט אױף בענקענדאָרפ'ן און, אומגעקערט זיך צום איספראַװניק, און קילאַק האָט זיך צוגעזאָגט צו דער פעדער און האָט אָנגעהױבען געשװינד צו פערשרײַבען איהר נײַעם בעװײַז, װאָס האָט געדאַרפט האָבען אַ גרױסען װערטה: דורך איהר איז בעשטעטיגט געװאָרען זעהר אַ װיכטיגער מאָמענט.

— אין מאָנטאָג, אױף מאָרגען נאָך דער הײליגער פאַסחאַ־װאָך אין אָװענד, האָט הנה, װײַטער גיט אָנגעשװאָרט מיך און אוודאָטיען און האָט אונז בײדע אָנגעקעפירט צו מירקען. מירקע איז דעמאָלט געװען בײַ סלאַװען אין צימער און מיט איהר אױך אַלע מאַנסבילען און װײַבער, װאָס האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען בײַ איהר אין צימער דעם ערשטען טאָג פאַסחאַ. די אַלטע

מירקע מיט איהר טאָכטער סלאַווקע, איך און מאַקסימאַמע זענען מיר אַוועק אין קליינעם צימערל, וואו מ'האָט איהם אַריינגעטראָגען דעם ערשטען אָוועגד פון דער הייליגער וואָך, און איך האָב איהם פון דאָרט אַרויסגעטראָגען צוריק אין סלאַוועס צימער אין דיזעלבע קליידער, אין וועלכע ער איז געווען אָנגעטהון, בעת איך האָב איהם געגנב'עט. לויט מירקעס און הנה'ס בעפעהל, האָט אַוודאָטיע אויסגעטהון דאָס קינד אינגאַנצען נאַקעט און באָרוועס און איך האָב איהם אַוועקגעלעגט אויפ'ן טיש, דאָס איז געווען בעדעקט מיט אַ ווייבער-ווייסען טישטוך. דער בּרהסאַהאַקער ייד, זעליג, האָט גענומען אַ גאָל מעסער און האָט דאָס קינד מל געווען; נאָכדעם האָט שפרה, סלאַווקעס שכנה, גענומען אַ קליין שערעלע און אַרומגעשניטען איהם די נעגעל פון די פיס און די הענד, כמעט ביז'ן פלייש און איך האָב איהם צוגעהאַלטען...

דאָ איז ביי מאַריען דאָס פּנים ווי בעגייסטערט געוואָרען; איהרע רויטע פערשוואָמענע אויגען זענען געוואָרען פערטרוימט, זי האָט זיך אָנגעהויבען לאַנגזאַם צו שאָקלען און זינגען מיט אַ שטילען, לאַנגזאַמען בעטלערישען נגון.

— אין סלאַווקעס דיענסט, פּראַסקאָוויע, האָט געבראַכט אַ גרויסען קרוג מיט וואַסער און אַ קיפּערנעם טאַז, און איך האָב גענומען דאָס קינד אונטער די אָרעמס, האָב איהם געהאַלטען איבער'ן טאַז, און אַוודאָטיע האָט איהם איינינע מאָל אָבגעוואַשען און אַרומגעווישט מיט אַ חיים האַנדטיכעל, און אַז אַלץ איז געוואָרען פאַרטיג, האָב איך איהם צוגעטראָגען צו אַ פּעקעל, וואָס איז געשטאַנען אין רעכטען מיטען צימער, פון וועלכען מירקעס פּריקאַשטשיק, יאָסעל מירלעס, האָט אַרויסגענומען אַ האַלבען דעק, און געהייסען מיר אַריינלעגען אַהין דאָס קינד מיט'ן קאָפּ אַראָב. אַז דאָס איז אַלץ געמאַכט געוואָרען, האָט יאָסעל צוריק אַריינגעזעצט די האַלבע דעק, האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים אַנדערן דעק פּעקעל, געזאָגט מיר, און מיר ביידע האָבען געדרעהט דאָס פּעקעל פון איין זייט אין דער אַנדערער. נאָך איינע דוא-

בען געדרעהט דאָס פעסעל פאָר־ווייז אַוודאָטיע און פּאשא אויך נאָך זיי אַלע מאַנסבילען און אַלע ווייבער, וואָס זענען געווען אין צימער, אין אַ משך פון צוויי שעה. יאָסעל האָט געהייסען אויפהערען צו דרעהען דאָס פעסעל און האָט אָבגעשליידערט דעם האַלבען דעק; איך האָב אַרויסגענומען דאָס קינד, וואָס איז געווען אינגאַנצען רויט, ווי אַן׳אַרומגעברענטער, און אַוודאָטיע האָט מיר געהאָלפען אַיינדרעהען איהם אין אַ שטיק ווייסען לייוואַנד, וואָס יאָסעל האָט אונז דערלאַנגט, און אַוועקלעגען אויפ׳ן זעלבען טיש, וואו מ׳האָט איהם גע׳מלט. אַזוי ווי איך מיט אַוודאָטיען זענען ביידע געווען פערמאַטערט, האָט אונז חנה אונטערגעטראָגען ביידען צו גלעזער זיסען בראָנפען. מירקע און חנה האָבען געהייסען, אַז מיר ביידע זאָלען זיך איבערטהון אין יודישע קליידער און איינער פון די יודען, וואָס זענען דערביי געשטאַנען, האָט אָנגעזאָגט, אַז עס איז שוין צייט צו טראָגען דאָס קינד אין דער „ושידראָווסקער שקאָלע"...

דאס צוואנציגסטע קאפּיטעל.

— וואו?! — האָט זיך אַ חאַפּ געטהון סטראַחאָוו.

— אין שוהל; אין דער הויכער זשידראָווסקער שוהל, וואָס אויפ׳ן שוהל־גאַס...

דאָס איז אויך געווען אַ נייעס. ביז אַהער האָט זי דאָס ניט דערצעהלט. סטראַחאָוו האָט נאָך אַמאָל אַ קלער געטהון, וואָס פאַר אַ גרויסע ווירקונג אויף איהר האָט געהאַט איהר גייסטליכער טאַראַשקעוויטש. נאָך אַ פּאָר טריט — און זי וועט זיי אַלעמען אַרויספיהרען אויף אַ ריכטיגען וועג.

— פאַרוואָס האָט איהר וועגען דעם געשוויגען ביז אַהער? — האָט בענקענדאָרף אַ פרעג געטהון.

סטראַחאָוו האָט זיך אונרוהיג אַ דרעה געטהון אויף זיין שטוהל. נאָר מאַריאַ האָט זיך ניט פערלאָרען.

— איך האָב פערגעסען, ס׳איז מיר גאָר פון זינען אַרויס.

— נו, און איצט האָט איהר זיך דערמאָהנט?

— יאָ, אַ גאַנצע נאַכט האָב איך ניט געקאָנט איינשלאָפען, און מיר האָט זיך פאָרגעשטעלט דאָס גאַנצע בילד, ווי אַזוי דאָס איז צוגעגאַנגען, וואו דאָס האָט זיך אָנגעפאַנגען און וואו אויסגעלאָזט—אַלץ ביז׳ן לעצטען פינטעלע.

— דערצעהל-זשע, ווי אַזוי דאָס איז צוגעגאַנגען, — האָט אַ זאָג געטהון סטראַחאָוו און אַ וואונק געגעבען צו קולאַק׳ן, ער זאָל זיין גרייט אַלץ צו פערשרייבען.

— יאָסעל האָט געזאָגט, אַז ס׳איז שוין צייט צו טראָגען דאָס קינד אין שוהל אריין, און כדי ער זאָל אין וועג ניט שרייען, האָב איך איהם פערבונדען מיט אַ טיכעל דאָס מויל, אַראָבגענומען איהם פון טיש און אַוועקגעטראָגען אין דער זשידאָווסקער שוהל, און אַלע יודען און ווייבער, וואָס זענען געווען ביי סלאַווען אין צימער, זענען נאָך מיר אַוועקגעגאַנגען אין שוהל אריין. אַווראָטיע האָט געטראָגען מיט זיך דעם קינד׳ס קליידער און שיך, און סלאַוועס דיענסט, פאַשאַ, האָט גענומען מיט זיך אַ ליידיגע פלאַש, וואָס יאָסעל האָט איהר דערלאַנגט; צוויי אַזעלכע האָט געטראָגען יאָסעל אַליין..

די רייד מאַריאַ׳ס זענען געווען גאָר ניי און קולאַק האָט קוים צייט געהאַט צו פערשרייבען אַלץ, וואָס זי האָט גערעדט. סטראַחאָוו האָט אויסגעזעהן ווי אַ זיעגער.

— אין שוהל זענען אַחוץ די, וואָס זענען געקומען צוזאַמען מיט איהר, שוין געווען עטליכע יודען, מאַנסבילען און ווייבער. זיי זענען געשטאַנען און געוואַרט ביים הויכען טיש, וואָס שטעהט אין מיטען שוהל. אויף דעם טיש, האָב איך, לויט יאָסעל׳ס בעפעהל, אַוועקגעלעגט דאָס קינד, אויסגעוויקעלט איהם פונ׳ם לייוואַנד און אַראָבגענומען ביי איהם פון מויל דאָס טיכעל. אַ נאַקעטען האָב איך איהם אַוועקגעלעגט אין אַ ניי צעבער׳ל; אָרליק פאָדליעקאַר האָט מיר דערלאַנגט פון טיש צוויי לאַנגע רימענס און האָט מיר געוויזען, ווי אַזוי איך זאָל מיט זיי איבערבינדען דאָס קינד ביידע פיס אונטער די קניה, און צוציהען צו זיי די פינגער. און אַזוי ווי דאָס קניפעל, וואָס איך האָב געמאַכט-

איז געווען צו־שוואַך, האָט זעליג איהם איבּערגעבּונדען אין שטריקער געמאַכט. אַ געבּונדענעם האָב איך איהם, לויט דעם בּע־פעהל פון די יודען, די ערשטע געגעבען צוויי ליכטיגע קלעפּ איבּער די בּאַקען, און נאָך מיר האָבּען דאָס זעלבּיגע געטהון מיט איהם אַהדאָרטיגע און אַלע, וואָס זענען געווען אין שוהל.

סענטענציאָוואַ האָט זיך אָבּגעשטעלט און געבּעטען, מ׳זאָל איהר געבּען אַ טרונק וואַסער. דער קאָנוואָינע, יאַקימאָוו, וואָס איז געשטאַנען בּיי דער טהיר, האָט גענומען פון פענסטער דעם גראַפין מיט וואַסער, אָנגעגאָסען איינס פון די דריי גלעזער, וואָס זענען געשטאַנען דאָרט, און איבּערגעטראָגען מאָריצען. די האָט האַרשטיג אויסגעטרונקען דאָס וואַסער, אָבּגעווישט די ליפּען מיט׳ן בּרעג שירץ און ווייטער גערעדט.

— זאָג׳ן שענדען דאָס קינד, האָט זעליג מיר דערלאַנגט אַ הייסען שטעך־אייזען, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי אַ גרויסער נאָגעל אָדער אַ דינע נאָדעל מיט אַ בּרייט קעפּיל און ער מיט אָרליק׳ן האָבּען מיר געהייסען אַ שטאָך טהון דאָס קינד אין דער לינקער זייט נעבּען אָרעם און אין לינקען שלייף. איך האָב׳ געטהון און אוועקגעגעבּען דעם אייזען אַוראָטיען; זי האָט אויך אַ שטאָך געטהון אין פּלייצע און נאָכאַמאָל צווישען די ריפּען און איבּערגעגעבּען פּראַסקאָוויען; די האָט אויך געשטאָכען און אוועקגעגעבּען יאָסעלען, און אַזוי ווייטער. אָרליק האָט דערווייל געקוועטשט דאָס קינד איבּער׳ן צעבּערל פון איין זייט אין דער צווייטער, מיט׳ן רוקען אַרויף, און אַלע יודען זענען צוגעגאַנגען און איינציגווייז געשטאָכען דאָס קינד אין גוף און אין קאָפּ, בּיז ער איז געשטאָרבּען.

אין בּשעת מ׳האָט איהם געשטאָכען, האָט דאָס קינד פריהער געשריען און דערנאָך שטיל געבּליבּען און מעהר נישט געקוקט אויף די יודען און אַמאָל נור אַ שווערען זיפץ געטהון. דאָס בּלוט זיינס האָט דערווייל גערונען אין צעבּערל. איך האָב איהם אַרויסגענומען פון בּלוט, אָנגעבּונדען די פיס און געהאַלטען אַ קליינע צייט איבּער אַ נייע צעבּערל, וואָס מ׳האָט אַוועקגעשטעלט

איבּערן טיש. פּאַשאַ האָט אַוועקגעשטעלט אויפֿ'ן טיש אַ פֿלאַש מיט וואַסער, פֿון וועלכען יאָסעלע האָט געגאָסען איבּער'ן קינד'ס גוף און אַוודאָטיע האָט איהם געוואַשען, בּיז דער גוף זיינער איז אינגאַנצען געוואָרען ווייס און ריין און אויך איהם זענען געבּליבּען קליינע קיילעכדיגע וואונדען, ווי אַרבּעס די גרויס, מיט פֿערהיילט בּלוט אין זיי. נאָכדעם האָט אַוודאָטיע איהם צוריק אָנגעטהון זיינע קליידער און אַוועקגעלעגט אויפֿ'ן טיש. דאָס טויטע קינד האָבּען אונז פּלאַטע בּערלין, חנה צייטלין און די איבּעריגע יודען געבּעטען אַוועקטראָגען און אַריינוואַרפֿען מיט אַ שטיין אויפֿ'ן האַלז וואוהין-ניט-איז אין וואַסער אַריין. מיר האָבּען דערויף ניט מסכּים געוועזען, נאָר מירקע האָט מיר געגעבּען צוויי רובּל און אַוודאָטיען—צעהן; חנה האָט אונז בּיידען געגעבּען פֿופֿציג רובּל אַכינגאַצי'עך. דאַן האָבּען מיר געטהון, ווי זיי האָבּען געהייסען...

— וואָס האָט איהר געטהאָן מיט'ן טויטען קינד? — האָט אַ פֿרעגע געטהון בּענקענדאָרף.

— אָנגעבּונדען אויפֿ'ן האַלז אַ שטיין און אַריינגעוואָרפֿען אין דווינאַ, — האָט טערענטיעווא שטייף אַרויסגערעדט.

בּענקענדאָרף האָט אָנגעהויבּען עפּיס צו פֿערשרייבּען פֿאַר זיך אין מאַשען-בּוך. סטראַחאָוו האָט זיך אונרוהיג אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען.

דאָס, וואָס מ'האָט געפֿונען דאָס קינד אין וואַלד, אויפֿ'ן קריזש, איז געוועזען אַלעמען בּעוואוסט און פֿערשריבּען אין ערשטען פּאָליציאַנישען פּראָטאָקאָל.

ער האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויף מאַריאַ'ן און גע- געבּען אַ געשריי:

— טערענטיעוואַ! דערמאָהן זיך גוט, וואו האָסטו אַהינגעטהון דאָס טויטע קינד? דו טאָרסט ניט לייקענען, דאַרפֿסט זאָגען דעם אמת.

מאַריאַ האָט אָנגעהויבּען אונרוהיג אין דערשראָקען אַרומ- קוקען זיך און ניט פֿערשטאַנען, וואָס ער איז פֿון איהר אויסען.

— אַוודאָטיע האָט אָנגעבּונדען דעם שטיין און איך האָבּ

איהם האַסטיג, מיט'ן גאַנצען כח אַ שלײַדער געטוּן פֿון ברעג, און ער איז גלײַך אַװעק צו גרונד.

סטראַחאָװ האָט צאָרנדיג אַ מאַך געטוּן מיט דער האַנד און האָט אָנגעהױבען בלעטערן די פּאַפּירען, װאָס זענען געלעגען פֿאַר איהם אױפ'ן טיש. טיעף אין האַרצען האָט ער געפֿיהלט, אַז אױב ניט אַלץ, אָבער אַ גוטיכע שטיק אַרבײט, װאָס איז געװען אַרײַנגעלעגט אין דער אױספֿאָרשונג, איז פֿערלאָרען און אַז דער יונגער „מאַסאָן" (אפשר נאָך „אַ רעקאַמבאַריסט"?) העגענ־לענדאָרף װעט דאָס אױסנוצען און זײַן גאַנצע מיה װעט פֿערלאָרען געהן.

בײַ איהם איז געבליבען אָנגענומען דאָס לעצטע מיטעל.

— יאַקימאַך! — האָט ער אַ געשרײ געטוּן צו דעם קאָנװאָינע, װאָס איז געשטאַנען בײַ דער טהיר — ברײַנג אַהער די אַרעסטירטע נומער צװײ, װאָס מ'האָט געבראַכט הײַנט פֿאַר־טאָג.

— איך הער! — האָט זיך אָפּגערופֿען יאַקימאַך און האָט זיך אַ קעהר געטוּן לינקס אַרום.

מאַריאַ האָט אָנגעהױבען אונרוהיג אין דערשראָקען אַרומ־קוקען זיך אַרום. זי האָט קײנעם ניט ערװאַרט און עס האָט זי װידער פֿערװאונדערט.

פֿון נאָהענטען צימער האָט זיך דערהערט אַ הוסט און שװערע אָפּגעמאַטערטע טריט. אױפ'ן שװעל האָט זיך באַװיזען אַװדאָטיע, מיט לאַנגע גרױע צושױבערטע האָהר, אַנאַרומגעריסענע, אַ פֿערװײנטע.

מאַריאַ האָט אױף איהר אַ קוק געטוּן, איבערגעשפּרונגען און דערשראָקען אַ װאָרף געטוּן זיך אַהינטער.

אַװדאָטיע האָט זי נישט דערקענט.

אײן מינוט האָט מאַריאַ געצװײפֿעלט, ניט װאַראָבלאָװענדיג די אױגען פֿון סטראַחאָװ'ן, און האָט גאַנץ קאַלטבלוטיג צוגעגעבען:

— יאָ, אָט זי, אַװדאָטיע מאַקסימאָװנאַ — האָט זי אָנגעװיזען מיט'ן פֿינגער אױף דער אַרײַנגעקומענער — האָט צוגעבונדען דעם קינד צום האַלז דעם שטײן און איך האָב איהם אַ שלײַדער געטוּן הײַנט פֿון ברעג אין װאַסער אַרײַן.

אזדאָטיע האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ, האָט אַ קוק געטהון אויף מאַריאַ'ן און פּלוצלינג אַ געשריי געטהון:

— ווער? איך?!... אַ, די סטעפּאַ!

זי האָט זיך אַוועקגעוואָרפען צו טערענטיעוואַ, אַראָבגענ־דיסען פון איהר די טוך און מיט ביידע הענד געקראַצט אין איהרע האָר.

אין אַ סעקונדע אַרום זענען זיי ביידע געלעגען אויף דער ערד, מיט געשרייען, מיט קללות, מיט געפּילדער.

סמחאַתאָ אין בענקענדאָרף זענען ביידע אַרויסגעלאָפען פון טיש און אָנגעהויבען זיי פונאַנדערצונעהמען. סאָקאָלניקי האָט זיך צוגעמאַכט מיט אַ שטילען געלעכטער, פון וועלכען ס'האָבען זיך געטרייסעלט זיין גרויסער דיקער קערפּער און די ווייסע הענד אויפ'ן גראָבען קיילעכדיגען בויך.

דאס איין און צוואנציגסטע קאפיטעל.

די שטאָדט האָט זיך דערוויילע געלעבט איהר לעבען — אומגעמוטערט, צטראָגען, פערהאַרעוועט; געהאַנדעלט, געהאַנדעלט, גערודערט, פערפּירט נייע געשעפטען, ליקווידירט אַלטע, געזוכט פּרנסה און געגעבען פּרנסה, צוזאַמענגעפּלאָנטען די יודישע בעפעלקערונג מיט דער קריסטליכער, אָנגעהאַנגען איינע אָן די צווייטע, געבראַכט אַלעמען צו איין כּל־הכּל.

קיינער האָט ניט געוואוסט, וואָס עס פּאַסירט, וואָס אַבער אַ קניפּעל עס ווערט פערקניפּט דאָרט, פון יענער זייט הויכען שטאַרצען פּאַרקאַן, הינטער די פּעסט־פערשלאָסענע טהיר און טויער, אין די הויכע שטיינערנע הייזער, מיט בלעכענע פערשנייטע דעכער און האַלב־צוגעמאַכטע גרינע לאָדען. און יעדער האָט זיך געלעבט אויף זיין שטייגער, יעדער האָט זיך געטהון זיינס.

אַ וואָך פּאַר פּורים האָט לייזער לאַבאָקער אָנגעהויבען צו צוגרייטען זיין קליין הייזעל ביים רעכטען ברעג טייכעל, ניט ווייט פון וועלישער בריק, צו עפּענען אין איהם אַ „פּאָדריאַד".

זינט מ'האָט איהם אַרויסגעיאָגט פון דאָרף, האָט ער, אַני־

אַנגעזעהענער בעל-הבית, אנגעהויבען צו לעבען אין גרויס דוחקות. צו וואָס ער האָט זיך גענומען, איז איהם ניט געגאַנגען. אַ פּעקיל חזיר-האָר פלעגט ער קויפען פאַר צוויי גילדען ביי אַ בעקאַנטען פויער, וואָס וואָלט איהם ניט וועלען נאַרען, און כדי עס צו קריגען ביליגער, פלעגט ער פאַר-טאָג אַוועקגעהן איהם אַנטקעגען, ווייט הינטערן שטאָדט אויף סמאָלענסקער וועג, הינטער די „ציגעלניעס", כדי איבערצוהאַפּען איהם, איידער ער וועט קומען אין שטאָדט אַריין. נאָר ביז וואַנען לייזער פלעגט קומען מיט דער געהאַנדעלטער סחורה אויפ'ן מאַרק, איז דער מקח געפאַלען אין צווייען און ער פלעגט בלייבען הינטערשטעליג. אַ קעלבערן פעלכיל, אַ פּאָר גענז, אַ פּעסיל פוטער, אַ מאָס קאַרטאָפּעל — אַלץ, וואָס ער פלעגט קויפען ביים גוי, אָדער איהם פערקויפען, פלעגט ער בדיל הדל ווערען. דאָס בעסטע געשעפט פאַר זיך אַליין פלעגט ער מאַכען, בשעת ער פלעגט זיך אַוועקזעצען אויפ'ן מאַרק אויפ'ן קהל-שטעקעלע, דער-צעהלען עפּיס וועגען „פראַנצויז" און וועגען דעם פריץ זיינעם, קאַרל רעאוס, וואָס איז אַוועק מיט האָראַנסקי'ן אויף מעטאָרס, דערפאַר וואָס יענער האָט איהם אַרויסגעזעצט פון דאָרף און דערמיט רואינירט זיין פּאַקט. דערצעהלען און קוקען, ווי לייט האַנדלען מיט די-זעלבע חזיר-האָר און דיזעלבע פעלכלעך, האַנדלען און פער-דיענען.

און לעבען פלעגט ער דערמיט, וואָס גאָר צופעליג איז ער געוואָרען דער גרעסטער מצה-בעקער אין שטאָדט, און די גאַנצע פני פון שטאָדט, די ראשי הקהל און די גרעסטע גבירים פלעגען לאָזען באַקען זייערע מצה ניט אַנדערש, ווי אין לייזער לאַבאָקערי'ס באָדריאַד.

פונקט אַ וואָך פאַר פורים האָט זיך לייזער גענומען צו דער אַרבייט. אַרויסגעטראָגען פון שטוב דאָס גאַנצע ביסעל מעבעלי די שיריים פון אַמאָליגער בעל-הבית'ישקייט, אויסגעקעהרט דאָס היטעל, אַרומגעדרעהט זיך מיט אַ זאַק און אַליין אויסגעקאַלכט דעם סופיט, די וואַנד און דעם גרויסען רוסישען אייווען אין פאָר-הויז. נאָכדעם האָט ער אויסגעהובעלט די גאַנצע פאָדלאָגע, די

פֿענסטער און די טהירען, אַרײַנגעטראָגען פֿון שמואל הילצערנעס „קאָהלעס", וואָס זענען נאָך געבליבען פֿון פֿאַר־אַ־יאָהרען, און אָנגעקלעפּט אויף די נײַע, רײן־אויסגעהיבעלטע ברעטער.

מלכּה, זײַן ווײַב, האָט דערווײַל געטהון איהרס: געוואַשען, געפּרעסט און ווידער געוואַשען די גרויסע, דיקע לײַנענע טישטיכער, וואָס זי האָט נאָך געבראַכט פֿון דאָרף, און געשײַערט דעם קופּערנעם בעקען און דאָס צוויי־האַנטיגע קענדיל אַזוי לאַנג, ביז די האָבען אָנגעהויבען צו בלאַנקען ווי גאָלד. און אַז דאָס אַלץ איז געווען פֿאַרטיג, האָט זיך לייזער גענומען צו דער הויפּט־אַרבײַט: אַוועק־געשטעלט אויף אַ שליטעל אַ הויכען, אַ שפּאָגעל־נײַעם אַכט־עמער־דיגען צעבער, נאָך ניט קיין גענוצטען, איבערגעדעקט איהם מיט אַ דיקען ווייסען לײַלעך און אַראָבגעלאָזט זיך פֿון באַרג צו דער דווינאַ נאָך וואַסער. דאָס וואַסער פֿלעגט גענומען ווערען פֿון אַ אָפּעציעל אויסגעהאַקטער „פּאָלאָנקע", העכער פֿון שטאָדט, בין השמשות. צוריק פֿלעגט ער אָבער געהן מיט דעם פּולען איבער־געדעקטען צעבעריל איבער׳ן שטאָדט, בשעת בעלי־בתּים פֿלעגען געהן פֿון מעריב, קינדער פֿלעגען לויפֿען פֿון חדר און בעלי־הבית׳טעס אײַלען זיך פֿון מאַרק. און דער ערשטער דורכגאַנג לייזער׳ס מיט דעם מצה־וואַסער איבער׳ן שטאָדט איז געווען דער ערשטער, דער ספּיציעלער אָנהויב פֿון דעם פֿאַר־פּסח. און קוקענדיג אויף זײַן ערנסטער, אײַנגעהויקערטער פֿיגור, אָנגעשפּאַנט אין שליטעל, מיט דעם הויכען נײַעם צעבער, פֿון וועלכען מ׳פֿלעגט זיך אַמאָל אַ פּלוחע טהון אַ טראָפּען קלאָר וואַסער, פֿלעגט דעם עולם ווערען עפּיס ווי פֿרעהליכער אויפ׳ן הארצען.

ווי אַלע יאָהר, אַזוי אויך היי־יאָהר איז מירקע אַראָנסאָהנ׳ס מצה געגאַנגען דעם ערשטען טאָג ראש־חודש ניסן.

פֿון אָוועגד האָט מען געבראַכט צופֿיהרען פֿון שמריה בערלינ׳ס הויף נײַע, אויסגעהובעלטע ברעטער און נײַע וואַלגער־העלצער יעדעס יאָהר פֿלעגט מען עס ברײַנגען ספּעציעל צוליעב מירקעס מצה און דאָס פֿלעגט שוין בלײַבען ביי לייזער׳ן ביז איבער־אַ־יאָהר, ביז מען פֿלעגט ברײַנגען אָנשטאָט זיי ווידער נײַע. די וועלגערינס האָבן

שוין פֿון אין־דער־פֿריה אָבגעטהון חיסנו, פּריטש־אויסגעוואַשענע שירצען און סטשענע לייבלעך מיט אונטערגעהאַקטע אַרבעל.

דאָס איז געווען אַ שטיקעל יום־טוב אַ פּאָר ליזער'ן אַליין, אַ פּאָר די וועלגערינס, אַ פּאַר'ן זעצער, אַ פּאַר'ן רעדלער. אַלע פּלעגען בעקומען אַ שענע מתנה און אַלע פּלעגען אַהינקלעגען וויער לעצטען כּח, אַבי נור מירקע'ס מצה זאָל זיך בעזונדערס איינגעבען.

ס'איז געווען אַ וואַרימער ווינטער־טאָג. פֿון די רעכעה האָט גערונען, ביי די בריגען פֿון גאַס זענען געלאָפען קליינינקע וואַ־סערלעך, ס'האָט געשמעקט מיט פֿריהלינג און אַבער'ן הויכען שפּיץ פֿון הייליגען איליאַ האָבען זיך אונטהיביג געהערט גרויע און שוואַרצע ראָבען.

ביי ליזער'ן אין הייזעל איז נאָך ניט געווען אַזוי היימיש אין אַזוי אָנגערויכערט. אַ פֿייגעל'ל האָט פריילעך געשפּיעלט איבער דעם ריין־אויסגעקעהרטען גאַניק, האָט זיך אָבגעשפּיעלט אין בעפאַרבט די שויבען פֿון דעם קליינעם פענסטער'ל און געשפּיעלט אויפ'ן רויט־פֿערבאַקענעם געזיכט פֿון דעם זעצער, אַ יונגען בחור'ל אָהן אַ קאַמזוילקע, מיט פריידליכע לאַכענדיגע אויגען.

— פּעטרושקע! — האָט ער אַ געשריי געטהון צו יענקעל'ן דעם אונטער־שמש, וואָס איז געווען דער אויפזעהער אין ליזער'ס פּאַדריאַד — גענוג דיר צו שאָבען! הע וועהסט ניט, אַז די בריטער זענען נייע און נאָך ניט קיין גענוצטע? שאָב בעסער אַרום מיט'ן גלעזל שרה־צימקען: זי האָט זיך געקישט מיט לייבעל קאָנדיטער; זי איז אַ המציאדיגע!...

אַ ברייט, הויך געלעכטער האָט אָנגעפֿילט דאָס הייזעל און דורך דער אָפענער טהיר אַרויסגעריכען זיך ווייט אויפ'ן גאַס.

שרה־צימקע איז געווען די שענסטע פֿון אַלע וועלגערינס און דער זעצער פֿלעגט זי ניט צו־לאָזען צום, בלויז אָהן אַ קניפּ טהון איהר אונטער דעם הויך־פערקאַשערטען אַרבעל.

— אוי, זאָלסטו שוין המציאדיג ווערען, רבונו של עולם! כּל־בּוניק, דו!

— טפֿוי! — האָט אויסגעשפּיגען יענקעל. קוקענדיג איך

ביידען, און האָט זיך גענומען נאָך שטאַרקער שייערן מיט דעם שטיקעל גלאָז, וואָס איז געווען ביי איהם אין האַנד, אַ גראָבען וואַלגער-האָלץ, מיט וועלכען דאָס יונגעל, וואָס איז געשטאַנען ניט ווייט פון איהם, האָט זיך געגרייט האַלטען די „מיירע".

דרויסען האָט זיך דערהערט אַ גערויש און אַ פּאָר פערד, געשפּאַנט צו אַ ברייטען שליטען, האָבען זיך אָבגעשטעלט געגען פענסטער.

לייזער מיט מלכה'ן האָבען זיך אַ וואָרף געטהון צו דער טהיר. פון אונטען דער דיקער רויכיגער איבער-דעקע האָט אָנגע-הויבען שווער אַרויסצוקריכען מירקע, האַלטענדיג יאָסעלען פאַר'ן האַנד.

מלכה האָט זי גענומען אונטער'ן האַנד און די 70-יעהריגע אַלטע אין איהר לאַנגען סאַלאָפּ מיט צוויי קראַגענס, אין וואַרימען סאַמעטענעם קאַפּאָר, בעפּוצט מיט שוואַרצען פיי, אונטערגעבונדען מיט לאַנגע אַטלעסענע שטענגעס, איז אַריינגעשוואומען אין וואַרים אָנגעהייצטען הייזעל, אַ דיקע, אַ קיילעכדיגע און אַ צו-גרויסע פאַר דאָס קליינע הייזעל.

— גוט-מאָרגען! סקאָצעל קומט! — האָט אַ געשריי געטהון דער זעצער און האָט זיך אויסגעצויגען אין ווינקעלע מיט זיין לאַנגען ווייסען שטעקען אַזוי ווי מיט אַ פּיקע, — מיידלעך, צו די כלי-זיין!

— גוט-מאָרגען, גוט-יאָהר, קינדערלעך! — האָט זיך מירקע מיט אַ שמייכעל אַ נויג געטהון, אייננבויגענדיג זיך אין דער האַלב-פינסטערניש, און איהרע אַטלעסענע בענדער האָבען זיך אויך אַ טרייסעל געטהון אונטער איהר דיקען ווייסען האַלז — איך האָב אייך פערהאַלטען?

— ניין, באָבינקע, ס'איז נאָך גענוג צייט.

זי האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם סאַלאָפּ און לייזער האָט איהם אויפגעהאַנגען נעבען טהיר, אויסגעטהון דעם קאַפּאָר און איז געבליבען אין אַ ברייטען ליוסטרינענעם קלייד, אַרומגע-

הימט מיט שוואַרצען סאַמעט און אין אַ ווײַדענעם הײבעל מיט שפּיצען.

— נאָט שוין נעהם איך חלה.

זי האָט פערשאַרצט איהרע ברייטע אַרבעל און אונטערגע־שטעלט בײדע הענד אונטערן נײעם בלעכענעם קאַן, פון וועלכען לײזער האָט זי אײניגע מאָל בעגאָסען מיט וואַסער.

די קנעטעריין ריווע האָט איהר אונטערגעטראָגען די מעהל, מירקע האָט גענומען חלה, אַ ברכה געמאַכט און אַ וואָרף געטהון דאָס טייגעל אויף די הייסע ברענענדע קוילען און געבליבען שטעהן, וואַרטענדיג עפּיס שטיל און געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

אַ לייטער רויך האָט זיך אויפגעהויבען פונ'ם טייגעל און האָט זיך צאַפּלענדיג אַ ציה געטהון אין דער הויך.

מירקע האָט זיך געשנײַקעלט פאַר'ן אײווען און דער אָבשײַן פון דעם פײַער האָט געשפּיעלט אויף איהר פיל ווײַס גע־זיכט און קײלעכדיגען אַראָבגעהאַנגענעם קין־באַק.

— נו, קינדערלעך, אין אַ גוטער שעה!— האָט זי זיך אָבגע־קעהרט פון אײוועל— דאָס זאָל געבען אַ כשר'ן פּסח!...

זי האָט זיך שנעל אַראָבגעלאָזט אויפ'ן טאַבורעט בײַ דער טהיר און אין דערזעלבער מינוט האָט די מאַשין אָנגעהויבען צו אַרבײטען.

פון אַלע זײַטען האָבען זיך די וועלגערקעס אָנגעהויבען צוהען צו דער „מירקע", שנײַדען טײגלעך, שנעל אָבטראָגען צו זיך אויף די ברעטער און 14 יונגע פרעהליכע קעפּ האָבען זיך אָנ־געהויבען שנעל־שנעל, צו וויגען איבער די לאַנגע ווײַסע פּיעטעך און רעדען, זינגען, הוילע עלענבויגענס האָבען אָנגעהויבען צו פלאַנ־קען אין אַלע זײַטען.

אויפ'ן גרויסען שוואַרצען בלעך, וואָס איז געלעגען אין דינ־קעל אויף אַן איבערגעקעהרטער פאַס, האָט זיך בעוויזען די ערשטע מצה, אַ קלײַנע, אַ ווײַכע, אַ פעריתומ'טע.

דער רעדלער האָט זיך האַסטיג, ווי ער וואָלט זי קוים

דערהאַרט, אַ וואָרף געטאָן אויף איהר און זי צורעדעלט אַהין און צוריק, ביז אויף איהר איז ניט געבליבען קיין גאַנצער אָרט.

און באַלד האָט ער די אַרויסגעוואָרפענע אויפ׳ן וועצערים לאַנגען ווייסען שטעקען, און באַלד האָט זי דער וועצער אַריינ-געוואָרפען אין גלוט און אויסגעצויגען אויפ׳ן אָנגעברענטען פּאָל, און אין אַ מינוט אַרום אַרויסגעהאַפּט פון אייווען, בעטראַכט די הויך און חודך ביים שיין פון פענסטער און קונציג אַ וואָרף גע-טאָן די הינטער זיך. די פרישע ווייכע מצה האָט זיך איינינגע מאָל איבערגעדרעהט אין דער לופטען און זיך אַראָפּגעלאָזט אויף איהר אָרט, אויף דער בריטער הילצערנער באַנק ביים פענסטער, איבער-געדעקט מיט אַ ווייסען ליילעך.

און די וועלגערקעס האָבען געוויילערט און דער מיזיג-האַלטער האָט געקלאַפּט מיט זיין וואַלגער-האָלץ איבער דעם גרויסען לאַנגען טייגעל, כדי עס זאָל ניט פערלעגען ווערען, און יענקעל משגיח האָט געשטייערט מיט גלאָז די ברעטער, און דער רעדעל-האָט גערעדעלט, און דער וועצער האָט זיך געוואָרפען צווישען אייווען און צווישען בלעך, און דער הויפען ווייכע, דינע דורכזיכטיגע, די באָבעס-פּאַפּיר, קליינע קיילעכדיגע מצות אויף דער ברייטער הילצערנער באַנק איז אַלץ געוואַקסען, געוואַקסען, געוואַקסען...

יאָסעלע איז צוגעגאַנגען צום רעדלער און האָט זיך אַוועק-געשטעלט נעבען איהם ביי דער וואַנד, פערוואונדעריג די הענד אַהינטער. פון די אַלע, וואָס האָבען דאָ געאַרבייט, האָט ער נאָך קיינעם אַזוי ניט מקנא געווען, ווי אָט דעם דאָזיגען רעדעלער.

דאַכט זיך, אַ יונגעל, ווי אַ יונגעל, מוז זיין אַ גרויסער באַ-דיונג. נאָר אין האַנד איז עפּיס ביי איהם געווען אַ בעזונדער כח און ווען ער פלעגט פיהרען די האַנד מיט דעם רעדעל אַהין און צוריק איבער דער מצה, אומישנע פערפּאָהרענדיג ווייט איבער׳ן בלעך און אויף דער קליינער מצה פלעגען ווערען קליינע, געדיכטע קינסטליך-אויסגעפּלאָכטענע ראָנדען, איז ער, דאַכט זיך, געווען דער הערשער פון דער גאַנצער וועלט, און קיינער איז צו איהם גלייך ניט געווען.

— רעדלער — האָט מיט גרויס רעספּעקט אַ שטאַמעל געָ-טהון יאָסעלע — גיב אַ רעדעל טהון.

— וואָס?

— אַ רעדעל טהון גיב.

— דו קאָנסט ניט.

— אָבער אַ פּרוב טהון?

— דו וועסט פּטר'ן אַ מצה.

— גיב, איך וועל דיר באַלד אָוועקגעבען.

דער רעדלער האָט זיך געלאָזט איינבעטען און יאָסעלע האָט זיך מיט אַ שמחה אַ האַפּ געטהון צום רעדעל.

ער האָט אַ פּאָרזיכטיגען קוק געטהון אַהינטער צי ועהט איהם ניט די באָבע און האָט אָנגעהויבען פיהרען אַהין און צוריק איבער דער מצה.

דאָס רעדעל האָט זיך עפּיס פערקרימט, אַוועק אָן אַ זייט און געמאַכט אין דער מצה אַ גרויסען ריס.

דער רעדלער האָט אַרויסגעהאַפּט ביי איהם פון האַנד דאָס רעדעל, האָט פערדרעהלט דעם הלל, וואָס יאָסעלע האָט געמאַכט אין דער מצה, און האָט זיך אַזוי ווייט צודרעהלט, אַז ער האָט אויסגעדרעהט אין רעכטען מיטען מצה אַ „מ" מיט אַ „א", וואָס האָט געזאָלט מאַכען: מירקע אַראָנבאָהן.

יאָבעלע האָט זיך אַ פערשעמטער אָבגעטראָגען פון בלעך צוגעגאַנגען צו דער באָבען.

זי איז געזעסען אויף איהר פריהעריג אָרט, ניט ווייט פון טהיר, אַ פערשוויצטע, אַ צעוואַרימטע, האָט געקוקט אויף דעם בעדגעל מצה, וואָס איז אויסגעוואַקסען אויף דער באַנק, און אַ צופרידענער שמייכעל האָט געשפּיעלט אויף איהר ליעבליך פּנים.

זי האָט זיך אָנגעהויבען גריבלען אין דער גרויסער לעדערנער קעשענע, וואָס איז געהאַנגען ביי איהר רעכטס אונטערן גאַרטעל, בשעת אויפ'ן הויף, ניט ווייט פון דער אָפענער טהיר, האָט זיך בעוויזען די בעטלערין אננאַ יערעמייעוואַ מיט אַ גרויסער טאָרבע אויף דער זייט.

— אָ, לײזערקע, — האָט זיך מירקע דערשראָקען אַ הױב־געטהון פון טאַבורעט — טראָג אידר אַרױס אַ מצה און טרײב איהם אָב: זי װעט, חלילה, אַרײנברײנגען חמץ.

לײזער האָט אַ האַפּ געטהון פון באַנק אַ פרישע, נאָך אַ װאַרימע מצה און אַראָבגעלאָפען פון שטול.

— באָג האַסט! באָג האַסט! — האָט ער אידר פון װײטען אַ געשרײ געטהון און האָט אידר אױסגעשטרעקט די מצה — געה װײטער! אַהער טאָר מען ניט!...

יערעמײעװנאַ האָט גערן צוגענומען די מצה, אָבגעבראָכען פון אידר עטליכע װײסע טרוקענע שטיקלעך, אַרײנגעלעגט אין מױל און אָבגעטראָטען, אַרײנקוקענדיג טיעף אין הױז אַרײן דורך די צוגעמאַכטע, פערשװיצטע פענסטער.

דאס צװײ און צװאנציגסטע קאפּיטעל.

אַװדאָטיאַ מאַקסימאָװנאַ איז אַ קורצע צײט געװען צוקריגט מיט מאַריען און בײז אױף אידר. אָבער באַלד נאָך זײער ערשטער בעגעגעניש אין קאָמנאַטע זענען זײ געװאָרען צװישען זיך די בעסטע פרײנד.

בײדען האָט די סטראַהאָװ בעזעצט אין אײן הײזעל אױפ׳ן הינטערשטען, פערװאָרפענסטען װינקעל פון גרױסען הױף; בײדען פלעגט מען טראָגען פון סטראַהאָװ׳ס קיך עסען, טהײ און אַמאָל אױך בראַנפען.

כדי צו פערטרײבען פון זיך דעם אימעט, פלעגט זײ, כמעט איבער אַ טאָג, אין אַ בעשטימטער צײט בעזוכען דער שװײצער פיליפּ אַזאַדקעװיטש; װען ער איז געװען ניכטער, איז ער געװען זעהר אַן אינטערעסאַנטער ערצעהלער פון װעלטליכע און געטליכע זאַכען, נאָר אפילו װען ער איז געװען שכור, איז אױך געװען זעהר אַנגענעהם צו פערברײנגען מיט איהם.

און אײן מאָל אָדער צװײ מאָל אַ װאָך פלעגט זיך אין הױף שטיל און לאַנגזאַם עפענען אַ שמאָל טהירעל עפּיס אױף אַ הינ־

שערשטער גאַס און אַ מאָלדאַט פלעגט זיי ביידען אַרויסטיהרען פון דאָרט; ביידע וועגען געוועזען שוואַרץ און ריין געקליידט, מיט איבערגעדעקטע פנים'ער, און דורך אַ דיטיגען שמאָלען דורכגאַנג זיי אַריבערפיהרען אין טאַראַשקעוויטש'עס הויז; דאָרט פלעגט ער צוזאַ-מען מיט זיי זיצען אַ פאָר שטונדען און מיט'ן וועלכען הינ-אָבפיהרען צוריק.

און אויף די ווייטערדיגע אויספאָרשונגען וועגען זיי שוין ביידע געוועזען גאַנץ איינשטימיג, און דעם שטאַב-ראָטמיסטער בענקענדאָרפ'ן וואָלט שוין גאָר ניט אויסגעקומען האָט צו פערשרייבען ביי זיך אין טאַשען-בוך. נאָר באַלד נאָך אַהדאָט'עס פערהאַלטען האָט איהם האָוואַנסקי גאָר איבגאַנצען אָבגעהיפען צוריק קיין וויטעבסק, און טאַראַשקאַן איז געבליבען אין קאָמיסיע אַליין מיט דעם זעמסקי'ן איספראַווניק דזשיצקאָ-באַקאַלינסקי.

צוהויב מערץ וועגען זיי ביידע ווידער פאָרגעשטאַנען פאַר דער קאָמיסיע, און מאַריאַ האָט זיך קודם-כל „דערמאָהנט", אַז מילאָווע בערלין, הנה צייטלין און די איבעריגע יודען האָבען טייקע געהייסען אַוועקטראָגען דאָס קינד און עס אַריינגעטאַפען אין וואַסער מיט אַ שטיין אויפ'ן האַלז, נאָר אַזוי ווי ס'האָט שוין אָנגעהויבען צו טאָגען, האָט מאַריאַ מיט מאַקסימאָוואַ'ן מורא געהאַט, טאָמער וועט זיי ווער-ניט-איז דערזעהן אויפ'ן טייך מיט'ן קינד, און זיי האָבען אָבגעטראָגען דאָס טויטע קינד לערך אַ ווייאָרסט פון שטאָדט און אוועקגעלעגט אויפ'ן „גוטאַראָוו קריזשי" אויף אַ בערגעל.

און מיט'ן זעלבען ניגון, מיט וועלכען מאַריאַ האָט דער-צעהלט די פריהערדיגע מעשה, האָט זי אָנגעהויבען איצט צו דער-צעהלען פרישע נייעסען, וועלכע זי האָט פריהער געוועזען פער-געסען און אַקאָרשט ווידער זיך דערמאָהנט מיט אַלע בריקעלעך, און דאָך, וואָס זי פלעגט איצט פערגעסען, האָט איהר דאָ גופא דערמאָהנט איהר הבר'טע, אַוודאָטיאַ.

— אויף מאָרגען נאָכדעם, ווי מיר האָבען אָבגעטראָגען דאָס טויטע קינד — האָט געזונגען מאַריאַ און דער סעקרעטאַר קולאַק האָט עס וועדער ניטיריג פערשריבען אין זיינע פאַפירען — האָט מיך

אָרליק׳ם װײַב, פֿראַדקע דעװירין, אָנגעשפּירט מיט בראַנפֿען, אָנגע-
טאָן אין ייִדישע קלײדער און אָבגעפֿיהרט אין דערזעלבער ייִדישער
שוהל, װאו ס׳האָבען זיך שוין צונױפֿגעקליבען אַלע דיזעלביגע
מאַנסבילען און װײַבער, װאָס זענען דאָ געװען נעכטען. אין מיטען
שוהל איז געשטאַנען אױפֿ׳ן טיש דאָס צעבעריל מיט דעם קינד׳ס
בלוט, צװײ לײדיגע פֿלאַשען און אַ טרײַבעל װײַסע לײַװאַנד. אַהער
איז אױך געקומען הגה צײטלין מיט אַחדאָטיען, און די האָט אױך
געבראַכט אַ לײדיגע פֿלאַש, אַ גלעזערנעם כּוס מיט אַ העגטעל און
אַ בלעכענע לײקע און האָט דאָס אַלין אַװעקגעשטעלט אױף דעם-
זעלבען טיש. יאָסעל האָט מיר געגעבען אַ הילצערן ברעטעל און
מיר געהײסען מישען מיט׳ן העלצל דאָס בלוט, כּדי ס׳זאָל זיך
ניט אָבשטעהן. נאָכדעם האָט ער מיט׳ן גלעזעל הױך דער לײקע
אָנגעגאָסען אַ קלײן פֿעסעלע, אַרומגעשמידט מיט אײַזערנע רײפֿלעך
און אַװעקגעגעבען אָרליק׳ן. נאָכדעם האָט יאָסעל גוט אױסגעװײקט
יענעם שטיקעל לײַװאַנד, אַנגאַרשין צװײ די לענג, װאָס איז גע-
לעגען אױפֿ׳ן טיש, געהײסען מיר אױסװישען מיט איהם דאָס צע-
בעריל און אױסדרעהען, און אַז איך האָב דאָס אַלין אָבגעטהון,
האָט יאָסעל דאָס צושניטען אױף קלײנע שטיקלעך און יעדע שטיק
ערשט בעשמירט פֿון אױבען מיט בלוט. די שטיקלעך פֿערבלו-
טיגטע לײַװאַנד האָט ער צעטײלט צװישען אַלע מאַנסבילען און
װײַבער און אונז געגעבען צװײ שטיקלעך. מיר און אַחדאָטיען. װאוהין
אַחדאָטיע האָט אַהינגעטהון איהר שטיקעל לײַװאַנד — װײס איך ניט,
נאָר מײַנם האָב איך בעהאַלטען אין מײַנע זאַכען און קען דאָס
ברענגען דער קאָמיסיע... נאָכדעם זענען זיך אַלע צוגאַנגען און
אַחדאָטיא האָט אַװעקגעטראָגען נאָך הגה׳ן איין פֿלאַש, און פֿאַשא
נאָך איהר בעל-הביתטע — צװײ; איך האָב אָבגעטראָגען צו אָרליק׳ן
דאָס פֿעסעלע און צוזאַמען מיט איהם עס אַװעקגעשטעלט אין
גרױסען מיטער אױפֿ׳ן ראָ. אין אַ בעזונדער צימערל...

מאַריאַ האָט גערעדט, קלאָר האָט געשריבען, אַחדאָטיא
האָט אַלין געזוכט אַ צופֿאַל אַרײַנשטעלען איהרם אַ װאָרט, און טראַ-
טאָו האָט עס אַלין אױסגעהערט מיט אַנגערנטער מינע, און אױף

זײַן הױל־שפּיציג קעפּעל פלעגט זיך אַמאָל בעװײַזען אַ טראָפּען שװײס, װעלכען ער פלעגט באַלד אַראָפּװישען, און דאָס הױלע קעפּעל פלעגט װידער בלאַנקען געגען ליכט פון פענסטער.

— בעקוקענדיג דאָס שטיקעל פערבלײַבענע לײַװאַנד — האָט װידער מאַריאַ אָנגעהױבען, ביטענדיג איהר שטים אױף אַ הױני־געהױבענער — האָב איך אַ פרעגע געטהון בײַ אַחליקים װײַב, בײַ פּראַדקען, װאָס דאַרף מען טהון מיט'ן טיכעל? און האָב דערהערט פון איהר און פון נאָך אַ ייִדענע, װאָס איז געװען דאָרט אין שוהל, אַז מיט דעם טיכעל רײַבט מען אום די נײַ־געבױרענע קינדער די אױגען, װײַל ייִדען װערען געבאָרען בלינדע, און אַ ביסעל קריסטליך בלוט גיסען זײ אַרײַן אין די מױל, פון װעלכער זײ באַקען מצה. און איך געדענק טאַקע, אַז אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער מעשה, פאַר'ן ייִדישען פסח, האָט מיך פּראַדקע אַהין געטהײן צו געהן מיט איהר באַקען מצה אין אַ הױז און האָט מיר געגעבען טראָגען אַ פלאַש מיט אַ רױטער שטערקער זאַך, ענליך צו בלוט. פון דער פלאַש האָב איך אַרײַנגעגאָסען אַ ביסעל אין בעקען, פערמישט טײג און געװעלגערט צוזאַמען מיט פּראַדקען און נאָך עטליכע יונגע װײַבלעך קײַלעכדיגע לעפּעשקעס, געשטיפּעלט די מיט אַ שפּיציגען אײַזען און געװעצט אין אײַזען...

מאַריאַ פלעגט דערצעהלען און קולאַק פלעגט שרײַבען, און מיט ציטערדיגע הענד, אַזױ װי ער װאָלט געפונען אַן אוצר, פלעגט סטראַהאָװ דאָס אַלץ צוזאַמענקלױבען, לעגען אַ פּאַפּיר אונ־טער אַ פּאַפּיר, אַ בלאַט־אונטער אַ בלאַט און מיט שמחה זעהן, װי דאָס אײגענס װאַקסט. און נאָך אָפטער װי פריהער פלעגט זיך עפענען דאָס שמאָלע טהירעל פון דער הינטערשטער זײַט הױף און נאָך אָפטער װי פריהער האָט מען פון דאָרט אַרױסגעפיהרט די צװײ װײַבער, שװאַרץ געקלײדט מיט אַרבעטערקטע פּנים׳ער און אין בעגלײטונג פון אַ װעלנער אַװעקשיקען צו דעם אונאַטישען גײַסט־ליכען טאַראַשקעװיטש׳ן; און נאָך יעדען בעזוך פלעגען זיך נאָך מעהר פונאַנדערבינדען די צונגער בײַ בײדע פרױען.

און אַז אַרין איז שױן געװען פערטיג, האָבען זיך מאַריאַ

מיט אַוודאַטיען דערמאָהנט איינע די אַנדערע, אַז אין דער גרויסער יודישער שוהל האָט אַהיץ דעם שעכטען פון אונשולדיגען קינד געפּאַטורט עפּיס נאָך וואָס, און וואָס זיי ביידע האָבען שיערשיער ניט פערגעסען.

— די יודען האָבען ניט געגלויבט, אַז מיר, קריסטינס, וועלען קאָנען בעהאַלטען דעם סוד וועגען דעם קינד'ס בלוט, — האָט זיך מאַראַ אין אַ פּאָר טעג אַרום דערמאָהנט — און זיי האָבען אָבגעמשפּט, אַז מיר מוזען אויך אַריבער אין זשידאָווסקען גלויבען. און דעמזעלבען מיטוואָך פון דער הייליגער וואָך האָט מיך אָרליק דערוויריץ אַריינגערופען צו זיך, אָנגעשכורט און אָנגעהויבען אויפצעווייזען, אַז יודישע ווייבער טהוען גאַרניש און לעבען גוט, און געהען שען געקליידט, אַז איך מוז אויך ווערען אַ יודיש קינד, און אויב איך וועל דאָס ניט טהון, וועל איך, פאַר'ן גנב'ענען דאָס קינד, פערפאַלען ווערען אין סביר. איך האָב זיך געלאָזט איינריידען, און אָרליק האָט מיך געבראַכט אין שוהל, וואָס איז שוין אויך געווען פיל מיט יודען, און דער רב האָט מיר אונטערגעטראָגען אַ גלאָז רויטען ווין, פון וועלכען איך בין באַלד געוואָרען שכור, און באַלד האָבען דריי יודישע ווייבער מיך אויסגעטהון אַ נאַקעטע, אַראָבגענומען די שיך און אַוועקגעזעצט אויף דער ערד, אַרומגעוואַשען מיר דעם גאַנצען גוף מיט ווין, צי מיט עפּיס אַן אַנדער זאַך, וואָס פון דעם האָט געשמערצט די הויט. מ'האָט מיך אַרומגעוואַשען און מ'האָט אויף מיר אַרויפגעוואָרפען אַ מאַנסבילשען איבער-בגד און מ'האָט מיך אַוועקגעפיהרט טובל זיין זיך אין וואַסער. דאָרט האָבען מיך ווייבער אָבגעגאָסען מיט וואַרים וואַסער, וואָס מ'האָט געבראַכט פון שוהל, און מ'האָט מיך צוריק געבראַכט אין שוהל אין דעמזעלבען שינעל, און דאָרט האָט מיך דער רב ווידער אויסגעטהון, מודיע געווען, אַז איך מוז דורכגעהן דעם זשידאָווסקי פייער. און האָט מיר געהייסען אַוועקשטעלען אויף אַן אָנגעגרייטעטע סקאָוואָראָדקע פריהער דעם לינקען, דערנאָך דעם רעכטען פוס...

זי האָט גערעדט... פון אַליין, וואָס אין איהר פאַר'שכור'טען כּח האָט זיך אָבגעשפּיגעלט פון איהר יוגענד אָן, פון אַליין, וואָס

די האָט, דרעהענדיג זיך אַרום ייִדען, געזעהן אַלײן, אָדער געהערט פון אַנדערע, אַלץ האָט די צוזאַמענגעמישט און פון אַלץ געפלאָכטען און אויסגעפלאָכטען אַ נעץ, און װעלכער ס׳האָט געװאָלט אַרײַנפאַלען בטראַהאָה, און װעלכער ס׳װעגען אַרײַנגעפאַלין אַ שטאָדט מיט ייִדען.

— צום אָרזן האָט מען מיך צוגעפירט, אָבגעהיקט דעם פּאָרהאַנג, אונטער װעלכען עס װעגען בעהאַלטען די עשרת הדברות, און דער רב האָט מיר געהײסען פאַלען מיט׳ן פּנים אַראָב אויף די גראָבע פינגער פון די הענד און פון די פיס... און מ׳האָט מיר געהײסען שפּײַען אויף אונזער גאָט... און יענקעל פּעטישאָק האָט מיך אַ קוש געטהון און האָט מיר אַ נאָמען געגעבען שרה...

אַודאָטיע האָט פאַר די נײַנצעהן יאָהר, װאָס זי איז אָבגעװעזען אין צײַטלינ׳ס הויז, געזעהן מעהר װי מאַריאַ, און צו איהרע מופתים איז זי געװען ביכולת צו צוגעבען אײגענע:

— מיך האָט געמאַכט פאַר אַ ייִדענע דערזעלבער „פּעטישאָק" צוזאַמען מיט דײַן װײַב אסתר׳ן... ער האָט מיך צוגעפירט צום אָרזן און אַרויפגעהאָפּען אויף מיר אַ װײַס טוך מיט שװאַרצע פּאַסען און פרענז בײַ אַלע פיער עקען... געדייטען שפּײַען אויף אונזערע הײליגע און איך האָב געשפּיגען פינקט נײַן מאָל. דערנאָך האָט ער מיר דערלאַנגט אין אײן האַנד אַ לאַנג בעזימעל פון געלע טרוקענע בלעטער, מיט װערבעס אַרום, און אין דער צװײטער — אַ האַרטע לימענע, װאָס ער האָט אַרויסגענומען פון אַ שעכטעלע, אויסגעלײגט מיט בוימװאָהל און האָט מיר געהײסען טרײסלען... און האָט מיר געהײסען שלײַגען דעם גראָבען פינגער — איך געדענק ניט, צי פון דער לינקער, צי פון דער רעכטער האַנד, צו די צװײ מיטעלסטע און אַ קוש טהון... און אַ נאָמען האָט מען מיר געגעבען רישע, װײַל בײַ אונז אין שטוב איז שוין געװען אײנע אַ רישע... און מ׳האָט געטרונקען װײַן און געשריען מזל-טוב!...

ענדע מערץ האָט בטראַחאָװ געפונען פאַר נויטיג צו מאַכען אַ קלײנע הפסקה.

ער האָט שוין געהאַט גענוג שמאך, האָט עס אַליין פונאַנדערגעלעגט, סיסטעמאַטיזירט, צוגעלעגט זיינע אייגענע פירושים, אונטערגעפיהרט דעם סך-הכל, אָפּגעשיקט צו האָזאַנסקין און געוואַרט פון איהם אויף אַנ'אַנטוואָרט.

דאס דריי און צוואנציגסטע קאפיטעל.

אַ פּאָר טעג נאָך פּורים האָט זיך ר' ישעיה אַראָנסאָן אָנגעהויבען קלייבען קיין ליאַדי צום רבי'ן.

אַלע יאָהר פלעגט ער פאָהרען קיין ליאַדי עטוואָס שפּעטער, אַרום ראש חודש ניסן, און צוריק קומען אַהיים ערב פּסח. דאָס-מאָהל אָבער האָט מען געמוזט אַ ביסעל צואיילען, — ווייל אַ וואָך פאַר פּסח האָט געדאַרפט זיין יעקב הירשעס התונה מיט לאַגען, און ר' ישעיה האָט זיך אָנגעהויבען קלייבען אין וועג אַריין מיט צוויי וואָכען פריהער.

געפאָהרען איז ער צוזאַמען מיט'ן חתן — יעקב הירש האָט געוואָלט געהן צו דער חופּה ניט אַנדערש, ווי מיט'ן רבי'נס ברכה, די כלה, מיט וועלכער ער האָט געוואָלט אין צוויי וואָכען אַרום התונה האָבען, האָט ער וועדער ווייניג געקענט און האָט זי כמעט ניט געזעהען. ער האָט נור געוואוסט, אַז זי איז אַ בת תלמיד חכם, אַן אָרדענטליך קינד און פון וועדער שיינע עלטערן; נאָר אינערליך, ביי זיך אין האַרצען, האָט ער געפיהלט, אַז זיי ביידע זענען גאָר באַזונדערע מענשען און אייטער פּנים'ם אַנדערן גאַנץ ווייט; אַז זי איז פון די „היינטיגע", אינטערעסירט זיך מיט וועלטליכע זאַכען, טאַנצט, זינגט, שפּיעלט מוזיק און איז בכלל ווייט פון יענער התבודדות, פון יענער התדבקות מיט גאָט, אין וועלכער ער איז אינגאַנצען אַוועק, פון דעם אָן ער האָט זיך אַריינגעלאָזט אין נסתר, אין קבלה און הסודות. און אפשר קאָן ער דורך איהר, חס ושלום, קומען צו בטול תורה?...

— דו בענקסט נאָך ר' בער'ס ברכה? — האָט אַ שמייכעל געטוהן ר' ישעיה — וועדער שוין; דאָס וועט דאָך אָבער זיין אַ „ברכת-הדיוט"...

יעקב הירש איז בלאַס געוואָרען. ער האָט געוואוסט, אַז זיין אַלטער פאָטער איז ניט קיין פערביסענער חסיד. ר' בער'ס דעם מיטעלען (בינ'ס; ער האָט אידם ניט געהאַלטען פאַר אַזאַ חריף אין נגלה און פאַר קיין בקי אין נסתר. פערקעהרט, ער האָט אַלע מאָל געזאָגט, אַז דער ממלא מקומו פונ'ם אַלטען רבי'ן האָט, לויט זיינע פעהיגקייטען נאָך, געקאָנט זיין נור איינער פון זיינע דריי זיהן: משה, דערצעהלבער, והעמעס נאָמען ער האָט אפילו ניט געטאָרט דערמאָהנט ווערען, נאָך דער סבה, וואָס ס'האָט זיך מיט אידם געטראָפען, און האָט אידם אָבגעריסען ניט נור פון רבי'נס הויז, נאָר פונ'ם גאַנצען יודענטום... אפילו זיין שוועסטער, פריידען, האָט ער אויך געשטעלט העכער פון אידם אי אין נגלה, אי אין נסתר. דאָס אַלץ האָט יעקב הירש געוואוסט וועדר גוט, דאָך האָט ער ניט ערוואַרט, אַז זיין פאָטער זאָל אַזוי פגע בכבוד זיין דעם רבי'ן.

— טאַטע, אָבער די פאָהרסט דאָך אַהין אַלע יאָהר!

— איך פאָהר? צו מיין רבי'ן פאָהר איך! צו דעם יאור הגנוז, צו דעם ידיד עליון, צו דעם צלם אלקים, וואָס מיט זיין השפעה לעבען מיר טאַקי אַלע. הכל על דאבדין ולא משתכחין! נאָך אַזוינעם וועלען מיר שוין ניט האָבען! נאָר ווען איך געה אַריין אין זיין חדר המיוחד, וואו דער רוח הקודש רוהט נאָך אויף זיין שטוהל, אויף זיין טיש, אויף זיינע ספרים; ווען איך געה אַריין יאָן זיין שטיבעל, וואו ער האָט זיך מתבודד געווען, ווען מיר בלייבט אַמאָל אַ קלינג אין די אויערן זיין נגון, ווען מיר שטעלט זיך אַמאָל פאַר זיין קלאָהר פנים מיט'ן זיו השכינה, וואָס שיינט אויף אידם אין פון אידם, זעה איך ערשט דעמאָלט, וועמען מיר האָבען פערלאָרען... צו סטער'ן פאָהר איך, צו דער אשה צדקנית, מיט אידר פרישער וואונד אין האַרצען, וואָס נור אַ פאָ-טער קאָן מיטפיהלען; צו דבורה-לאה'ן, צו אידר זוהן, ר' מענ-דעלען, וואָס ער וועט אפשר זיין דער אמת'ער יורש פון דעם כתר כהונה ומלכות, וואָס יתומים...

ר' ישעיה האָט זיך צוהיצט; אונטער זיינע ווייסע געדיכט-

באַראַקסענע בערמען האָט זיך אָנגעצונדען אַ פייערל, די ראַנקע הענד האָבען אָנגעהויבען נערוועז צו שפּילען מיט די פּחענע פון דין ברייטען זיידענעם גאַרטעל.

— אָבער ווי זאָגט מען עס? — האָט ר' ישעיה אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד — אַל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך... מיר פאָהרען!

אין אין דעמזעלבען אָווענד האָט זיך נעבען ר' ישעיה'ס הויז ביים ברעג דהיינו אָפּגעשטעלט אליה קאָלפּאַקי'ס הויכע בויד מיט אַ פּאָר געזונדע שוואַרצע פערד, און אליה, אַ וואַקסגעלער ייד מיט אַ רויטען קאַרק, אין אַ פוטערדיגען וואַרימען היטעל מיט אויערן און אין אַ וואַרימען קאַפּאָטאַן, אָנגעגורטען מיט אַ רויטען פויערישען גאַרטעל, האָט צוזאַמען מיט דער רעבעצין אָנגעהויבען צו טראָגען פון שטוב און לייגען אין בויד פּעק, קישענס, איבערגעבונדענע קערב, פעלצען, אויבער־דעקעס און מזונות. עס האָט געשמעקט היי, געשמירטער לעדער, פרישע גריבענעס, געפּעקעלטע גענז און ביי אליה'ן האָט זיך שוין פון אַרויס פונאַנדערגעשפּילט דער אַפּעטיט: רחל אַראָנטשאַנ'ס גענז האָבען געהאַט אַ שם אין גאַנץ שטאָדט.

ענדליך האָבען זיך ר' ישעיה און יעקב הירש, ביידע קליינינקע, האַרינקע, אין גרויסע וועלפען־פעלץ מיט אויפגעשטעלטע קראַגענס, פון וועלכע ס'האָבען זיך קוים אַרויסגעזעהן זייערע נעזער, אָפּגעשטעלט נעבען שליטען, און אליה האָט זיי איינעם נאָך דעם צווייטען אַריינגעזעצט טיעף אין בויד אַריין און איבערגעדעקט מיט וואַרימע דעקעס. אין פענסטער מיט אַ ליכט אין האַנד האָט זיך געוויזען די אַלטע רחל און דער אָבשיין פון ליכט איז געפאַלען אויפ'ן שניי און אויפ'ן ברעג בויד.

אליה איז אַרויף אויף דער קעלניע.

— י—י—יאָ—אָ! — האָט ער אַ געשריי געטהון עפּיס מיט זיינעם אַנ'איינענעם נגון און אַ שמיץ געטהון די פערד.

דער שליטען האָט זיך האַסטיג אַ ריס געטהון פון אָרט און שנעל זיך אַ לאָז געטהון באַרג־אַראָב.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום זענען זיי שוין געזעסן אויף דער הויכער הילצערנער בריק איבערן דאַניעווער נעבן לקאַדימיצים הויז און נאָך אין אַ פּאָר מינוטן אַרום אַרויסגעפאָרן אויף ווײַטערדיקער וועג.

קוים ליאַדי זענען זיי געקומען ערשט אויף דעם פינפטן מעת-לעת, אָפּגעמאַטערטע, צעבראָכענע און האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין אַן אַכסניה געגנאיבער דעם רבינס הויז. און אַז ר' ישעיה האָט זיך אויסגעטאָן, אַ ביסעל דערוואַרעמט, געגאַנגען צום בעג-כטער און האָט דערזעהן דעם רבינס הייסע מיטה מיט דעם קער-שנייטן טשערעפּיצענעם דאַך, דעם הויכן הילצערנעם בית-המדרש אין מיטן הויף, די באָד מיט דער מקוה פון הינטן, דעם נײַרעט-גען גרין-געמאָלטן פּאַרקאַן אַרום און דעם ברייטעם אָן אַ ...ט, האָט בײַ איהם באַלד פערקלעמט דאָס האַרץ. אַלץ איז געשטאַ-נען אויף דעמזעלבן אָרט און געהאַט דאָזעלבע אויסזעהן, ווי בעת דער אַלטער רבי האָט געלעבט. ער איז אָבער ניט געווען. און יעדעס מאָל, ווען ער פלעגט עס דערזעהן, פלעגט זיך איהם דאַכטן, אַז ער זעהט אַן אָרון קודש, פון וועלכן מ'האָט אַרויס-גענומען די תורה...

דער משרת פון אכסניה האָט פונאַנדערגעבונדן די בעק-אָנגעשטרייבעלט די פעלצן פון שליטן און אויסגעהאַנגען די אויפ'ן וואַנד, אײַנגעהייצט דעם אויווען און דערלאַנגט צום טיש צוויי גלעזער טהיי מיט קיכלעך; ר' ישעיה האָט אָנגעהויבן פונאַנ-דערלעגן די זאַכן, יעקב הירש האָט אַ וואַש געטהאָן די הענד און האָט זיך באַלד אַוועקגעשטעלט דאַווענען מנחה. און מיט'ן האָט זיך בעוויזן אליה — אַ גרויסער, אַ שווערער, מיט אַ רויט-אָנגעפּראַלטן פּנים און אַ ברייטער באָרד, אָנגעשטעקט מיט היי; פון איהם האָט געשמעקט לעדער און שטאַהל.

— רבי, איהר ווייסט, אַז מיר האָבן געהאַט קפיצת הדרך?

— וואָס איז?

— געקומען מיט זעקס שעה פריהער, ווי אַלע מאָל. נאָך מײַן רעכענונג נאָך, האָבן מיר געדאַרפט אַרײַנפאָרן מיט'ן אין

נאַכט אַריין. אמת, דער בולאַנער איז געוואָרען אַ שטיקעל, ווי זאָגט מען דאָס, צלע על ירך — הינקט־אונטער; מ׳וועט איהם מוזען איבערשמידען.

דער בעל־עגלה האָט אַרויסגעלעגט דאָס גאַנצע ביסעל תורה, וואָס ער האָט „אָנגעטאַשט" ביי זיינע „פאַרשוינען", זינט ער פאָהרט אַהין, האָט אַ קראַץ געטהון דעם קאַרק און אַ חאָרף געטהון אַ שטרענגען קוק, אויפ׳ן טיש, פון טיש אויפ׳ן קאָמאָר און פון קאָמאָר אויפ׳ן טיש.

ר׳ ישעיה האָט פערשטאַנען זיין וואונק, האָט אַרויסגענומען פון ריזע־זאַק אַן אָנגעהויבען פלעשעל משקה, אָנגעגאָסען אַ גלע־זעל און אַהינגעשטעלט אויפ׳ן ברעג טיש. פון פינאַנדערגעבונ־דענעם קערבעל האָט ער אַרויסגענומען איינגעוויקעלטע אין אַ פעט־טען הורכובטשיגען פאַפיר שיריים פון אַ גאַנז.

אליה איז צוגעגאַנגען צום טיש, האָט גענומען דאָס גלע־זעל, געמאַכט אַ ברכה, אויסגעקערט די נשמה אחת און אַרומ־געווישט די האָנטען מיט׳ן ברעג אַרבעל, אַריין מיט די הענד אין פאַפיריל, אַרויסגענומען אַ גרויסען גענזען־פיפיק, געדיכט איהם איינ־געטונקט אין זאַלץ און אַריינגעשפּאַרט אין מויל.

— אַ געזונד מאַקע אין דער מוהמע רחל׳ען, לאַנג לעבען זאָל זי — האָט ער הויך און צופרידען אַ זאָג געטהון מיט אַ פולען מויל. איך האָב אַלאָ מאָל געזאָגט, אַז מיט אונזערע וועלווישער פויפקעס מעגען מיר זיך בערימען! יאָ בערימען מעגען מיר זיך, האַ־האַ־האַ, ווי איך בין אַ ייד!

יעקב הירש איז אויפגעשטאַנען שמונה עשרה און האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויפ׳ן בעל־עגלה, וואָס שטערט איהם אין דאַווענען.

ר׳ ישעיה האָט אָנגעהויבען צו קלייבען די זאַכען, מנחה האָט ער נאָך געדאַווענט אין צויד.

אויפ׳ן טיש איז געשטאַנען יעקב הירש׳ס אָנאויסגעקודרט גלאָז טהיי.

דאס פיער און צוואנציגסטע קאפיטעל.

דעם רבי'נס שמש איז אַריין און איבערגעגעבען ר' ישעיה'ן, אַז דער רבי וויל איהם שוין זעהן.

ר' ישעיה האָט זיך פערוואונדערט: אַלע מאָל פלעגט ער דעם ערשטען שלום אָבגעבען דעם רבי'ן אין מנין, פאַר קבלת שבת. און פון דאָרטען שוין וואַלט צום רבי'ן אַהיים אויף קידוש און אָבהאַלטען ביי איהם שבת. פרייטאָג פלעגט ער זיך אַ ביסעל אויסרוהען, געהן אין מקוה טובל זיין זיך, און פאַרשטעלען זיך פאַר'ן רבי'ן אַ „שבת'דיגער". דאָסמאָל אָבער האָט איהם דער רבי אַהיים גערופען פאַר דער צייט, און דאָס האָט איהם אפילו אַ ביסעל דערשראָקען.

ער האָט אויף זיך אַרויפגענומען דעם פעלץ, אָנגעטהון אויף דער יאַרמאָלקע דאָס שטריימעל און אַוועק איבער'ן גאַס. דער שמש האָט איהם מיט אַ גרויסען הילצערן לאַמטערן בעלויכטען דעם וועג.

ער איז אַרויף אויף דעם ווייטיגען גאַניקעל פון הויף (דער באַס-הורכטאַנג איז הינטער געווען פערשלאָגען); די טרעפּ זענען געווען, ווי אַלע מאָל, ריין אָבגעקעהרט און אויסגעשאָטען מיט זאַמד; אַריין אין וואַרימען, ליכטיגען פאָדהויז, אַ ציה געטהון זיך די שווערע טהיר, און ס'האָט איהם באַלד אַרומגעכאַפּט יענע שטילע וואַרימקייט, יענע יום-טוב'דיגע צייבעדיקייט, וואָס האָט דאָ געהערשט נאָך פון די פאַרצייטיגע יאָהרען, ווען די רביצין סטערנע איז נאָך געווען יונג און פון קיין זאַך ניט אַראָבגענומען איהר אויג.

אַ קיילעכדיגער שטרוי'ענער מאַטראַץ איז געלעגען אויף דער ערד ביי דער שוועל, און ר' ישעיה האָט ניט ווילענדיג אָנגעהויבען אָבצעווישען אָן איהם די פיס און אַראָבשלאָגען פון די שטיוועל דעם שניי; לינקס פון דעם צימער איז געווען דאָס גרויסע עס-צימער. דאָרט איז איצט געווען פינסטער, און ר' ישעיה האָט דערקענט דאָס קלאַפּען פון דעם גרויסען, אַלטען וואַנד-זייגער, וועלכען, ווי מ'האָט געזאָגט, אַ פּוילישער פּריץ האָט געשענקט דעם אַלטען רבי'ן.

רעכטס האָט זיך געצויגען די „עדת-נשים" — צימערן פאַר די ווייבער, מיט די קליינע קינדער, און ר' ישעיה'ן האָט זיך געוואָלט פריהער אָבקערען אַהער, הערכרײַדען זיך מיט דער אַלטער, שלום געבען „רב שפרה'ן", ווי ער, און נאָך אייניגע תלמידים פון אַלטען רבי'ן האָבען זי גערופען.

— שלום-עליכם, ר' ישעיה, — איז צו איהם פון נאָהנטען צימער אַרויס אַ בחור'ל פון אַ יאָהר פופצעהן מיט אַן אָנגעצונדען ליכט אין האַנד, — דער רבי איז ביי זיך און וואַרט אויף אייך.

— עליכם-שלום, לייבעל, וואָס מאַכסטו? וואָס מאַכט דער פאָטער?

— געזונד, דאַנקען גאָט, אַלע געזונד.

לייבעל האָט אַוועקגעשטעלט דאָס קליינע ליכטעל אויפ'ן גרויסען עס-טיש און אין צימער איז געוואָרען נאָך טונקעלער, ווי פריהער.

ר' ישעיה האָט גאַנץ צופרידען באַטראַכט דאָס פלינקע בחור'ל מיט די ווייסע בעקעלעך, געלע פאות און שוואַרצע, לע-בעדיגע אויגען; ער האָט זיך דערמאָהנט, אַז דאָס איז דערזעלבער לייבעל, ר' מענדעלעס זוהן, וואָס איז אַרויסגעפאַלען פון שליטען, בעת דער רבי איז מיט זיין גאַנצער חברה געלאָפען פון פראַנצויז, און צוליעב איהם האָט מען זיך געמוזט אומקעהרען צוריק, זיך פערהאַלטען אויף אייניגע שטונדען, ביז מ'האָט איהם געפונען אויפ'ן וועג אַ פערהויקערטען, אַ ווינענדיגען און האַלב אַ דערפראָרענעם.

ר' ישעיה האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם פעלץ, וועלכען לייבעל האָט אונטערגעכאַפּט, אויפגעראַנגען ביי דער טהיר און איז אַריין אין רבי'נס צימער.

דער גרויסער טיש, אָנגעהויפען מיט ספרים, איז געווען גוט באַלויכטען. צוויי ליכט האָבען געברענט אויפ'ן טיש און צוויי האָ-בען געברענט אין די וואַנד-לייכטער צווישען ביידע פענסטער. דער רבי איז געזעסען אויף זיין ברייטען, האַרטען הילצערן שטוהל מיט געשניצטע הענדטעלעך, אין זיין שפיציגער יאַרמולקע, מיט זיינע ברייטע, צוטויבערטע פאות, לאַנגער, גרויער באָרד און אויף זיין הויכען צוגעשטשען שטערן און אין זיינע טיעפע, פערזאָרגטע און

בעגײַסטערטע אויגען האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אַ טיפע, נישט אויס־געשפּראָכענע זאָרג. אַנטקעגען איהם זענען געזעסען צוויי ייִדען שוואַרץ געקליידעט, איינער, דער עלטערער, אויך אין אַ יאַרמאָלקע, נור אַ בלויע, אַ קאַנטיגע און מיט אַ קנעפּיל, דער צווייטער — אין אַ „רײַטישען" קאַפּעליוש.

ר' ישעיה האָט זיי ביידען דערקענט. דער עלטערער איז געווען ר' בינוש לאַפּקאָווסקי פון וויטעבסק, דער יונגערער איז געווען ר' מרדכי פײַטעלסאָן פון לעפּעל. ר' בינוש איז געווען אַ מפורסם ווײַט אַרום, אַ „קײַזערליכער דעפּוטאַט פון ייִדישען פאָלק", ער האָט שוין אָבער פון איינציגע יאָהר אָן אינגאַנצען פערלאָזט פּעטערבורג און זיך בעזעצט בײַ זיך אין וויטעבסק. ערשטענס, דערפאַר — ווײַל ער האָט זיך איבערצײַגט, אַז די דעפּוטאַטען האָבען בכלל קיין שום מאַכט ניט און ייִדען האָבען קיין זאַך ניט צו ערוואַרטען פון זיי. ר' מרדכי לעפּלער איז געווען מעהר נישט ווי אַ ממלא מקומו, אַ „קאַנדידאַט", אָבער יונגער, מיט מעהר ענערגיע און מיט מעהר במהון; און ער איז שטענדיג געזעסען אין פּעטערבורג, געלעבען אין „טובת הכלל" און געאַרבייט וועגען ייִדען, און לויט זײַן פאָרשלאַג, האָבען זיי זיך איצט צוזאַמענגעקליבען בײַם רבי'ן, כדי אַנ'עצה האַלטען וועגען אַ זעהר וויכטיגען ענין.

דער רבי האָט זיך עטוואָס אַ הויב געטהאָן אַנטקעגען ר' ישעיה'ן, האָט איהם דערלאַנגט די האַנד. און געגעבען שלום. דאָזעלבע האָבען געטהאָן זײַנע ביידע געסט. דער לעצטער איז צו איהם צוגעגאַנגען רב מענדעל, וואָס האָט זיך, ניכר, זעהר דערפרעהט פון זײַן קומען, ער האָט איהם אָבגעגעבען זײַן שטוהל. און צוגערוקט פאַר זיך אַנאַנדערן.

— דער גרויסבעריהמטער קאָנסטאַנטין פּאַוולאָוויטש איז געגאַנגען דעם— האָט ר' מרדכי ווײַטער פאָרגעזעצט: דאָס איבערגעהערטע געשפּרעך — און דער סענאַטאָר נאָזאָבליצאָוו, וועלכען ער האָט אַרויסגעשיקט בפּעציעל, כדי אויסצופאָרשען די זאַך אויפ'ן שטעל, צווישען ייִדען גופא, איז, לויט די ידיעות, וואָס איך האָב, אויך דערבײַ ניט מסכים...

דער רבי האָט אים איבערגעהאַקט.

— איך בעט אייך, אָבער מיר מוזען דאָך געבען צו פֿער־שטעהן ר׳ ישעיה׳ן, וועגען וואָס מען רעדט.

ער האָט זיך אויף אַ ווײַלע אָבגעשטעלט און האָט זיך אומ־געקעהרט צו ר׳ ישעיה׳ן.

— מיר רעדען וועגען אַ נײַער גזירה, רחמנא ליצלן, וואָס מען גרייט זיך אין פּעטערבורג גוזר צו זײַן אויף אחינו בני ישראל. דאָרט רעדט מען וועגען צו נעהמען, חלילה, יודישע קינדער און דאָס איז פֿאַר אונזערע צאָן קדשים וועדר אַ האַרבער ענין, און וועגען דעם דאַרף מען זיך וועהר גוט מישב זײַן.

ער האָט נידעריג אַראָבגעלאָזט דעם קאָפּ; און צומער האָט געהערשט אַ גענצטע שטילקייט.

— רבי, — האָט דער ערשטער איבערגעריסען די שטילקייט ר׳ מרדכי לעפּלער, — בײַ אונז אין פּעטערבורג הערשען אין דעם פּרט צווישען די יודישע פֿיהרער צוויי דעות. ס׳זענען דאָ אַזוינע, וואָס מיינען, אַז דאָס איז גאָר קיין גזירה ניט. מיר, די, וואָס פֿיהרען אַזאַ פֿערביסענעם שטרײַט מיט אונזערע שונאים פֿאַר אונזערע מענש־ליכע רעכט, מיר האַרפֿען האָבען אַ פֿונדאַמענט, אויף וועלכען מיר זאָלען קאָנען בויען אונזערע תביעות, און קוים זענען מיר נאָך אַפּיציעל ניט פֿערגלײַכט מיט די איבעריגע רוסישע בירגער אין אונזערע פּפליכטען, טאָ ווי קאָנען מיר פֿאָדערן גלײַכע רעכט מיט אַלע בירגער?

ר׳ מרדכי האָט ניט אויסגעזאָגט, אַז ער איז איינער פֿון די אָנהענגער פֿון דער מיינונג און אפשר אויך ווײַטער אָנפֿיהרער. אַלע אָבער האָבען פֿערשטאַנען, אַז דאָס איז זײַן מיינונג, פֿאַר וועל־כער ער וועט שטעהן פֿעסט.

— וואָס וועט איהר זאָגען, ר׳ בײַניש? — האָט דער רבי אָב־געשטעלט אויף אים זײַן פֿערזאָרגט בליק פֿון אונטער די שוואַרצע, האַלב־צוגעמאַכטע ברעמען.

— וואָס זאָל איך זאָגען, רבי? איהר ווייסט דאָך, און דער העהר פּייטעלזאָהן ווייסט, אַז איך גלויב בכלל ניט, אַז אונז, יודען,

וועט מען וואָס עס איז געבען, נעהמען פון אונז — יאָ פאַרוואָס ניט? אַלץ, וואָס מיר האָבען און וואָס מיר האָבען ניט: אונזער געלד, אונזער מיה, אונזער חיה, אונזערע קינדער. אָבער געבען אונז עפּיס? — ניין, דערויף האָבען מיר גאָרניט וואָס צו וואַרטען.

פּיטעלסאָן האָט איהם געוואָלט ענטפערן, נאָר ר' ישעיה האָט איהם איבערגעשלאָגען.

— זאָגט מיר, ר' מרדכי, איך וועל ביי אייך פרעגען, — האָט ר' ישעיה אַזוי געטהון, — ווי איז מיט די איבעריגע אומות, וואָס געפינען זיך אין רוסלאַנד און ווערען פּטור פון דעם זעלבען חוב, וועלכען מ'וויל אויף אונז אַרויפלעגען איצט, דהיינו: קרים, קאַראַאימער, אַרמענער. זיי ווערען אויך בעגרעניצט אין זייער רעכט, דערפאַר וואָס זיי ווערען פריי פון דעם גרעסטען און האַרבסטען ביטערליכען חוב, אַזוי ווי מיר, אָדער זיי האָבען גלייכע רעכט מיט די רוסען?

ר' ישעיה האָט ווידער גוט געחאַפּט, וואָס פאַר אַן ענטפער פּיטעלסאָן קאָן איהם געבען אויף זיין שאלה, נאָר ער האָט טאַקע געוואָלט, אַז דער פּעטערבורגער גאַסט, וואָס האַלט זיך אַליין פאַר אַ שטיקעל מקורב אין די הויכע פענסטער, זאָל אַרויסלעגען דאָס, וואָס ער ווייסט, און וואָס ער רעכענט אפשר פאַר אַ חוב צו בעהאַלטען ביי זיך אין האַרצען צוליעב „פּאָליטיק“.

— איהר דאַרפט ניט פרעגען, ר' ישעיה, — האָט זיך אָבגערופען פּיטעלסאָן, — אַז די האָבען שוין דאָס, וואָס מיר דאַרפען נאָך ערשט פערדינען. און כדי אַרויסראַטעווען יודען פון זייער איצטיגער שפלות, פון דעם אָבנעהמען ביי זיי פרנסה, פון דעם אַרויסטרייבען זיי פון איין אָרט אויף דעם צווייטען, צוליעב אַלץ איז אפשר טאַקע ניטאָ קיין קרבן, וואָס זאָל זיין צו־גרויס?

— זענט איהר אָבער זיכער, אַז דער קרבן וועט אָנגענומען ווערען? — האָט אַ פרעג געטהון ר' בינוש — איך בין אין דעם ניט זיכער.

— אל תבטחו בנדיבים, מ'טאָר ניט האָפען אויף קיין בעל־

ודם, אָבער איך מוז זאָגען, רבותי, אַז די לאַגע איז נאָך גאָרניט אַזוי ערגסט, ווי איהר אַלע מיינט. מיר האָבען גוטע פריינד און האָבען זיי דאָרט, וואו ס'וואָלט גאָר זיין שווער צו גלויבען, אַז די זענען דאָ. מיר האָבען אַ מאַרדווינאָ, וואָס איז בידע זאַכען: אי אַ כל יכול, אי אַ נאמת'ער אוהב ישראל; מיר האָבען אַ נאַפּאָ־ליעָן, וואָס איז נאָך צעהן יאָהר צוריק אַרויס מיט אַ פּלאַן שענקען יודען גלייכבערעכטיגונג אין פּוילען, מיר האָבען אַ גראַף פּאַנין...

— אָבער מאַרדווינאָ שטעהט דאָך הערכאָויש פאַר דעם, אַז די גזירה זאָל יאָ אָנגענומען ווערען! — האָט גאַנץ געלאַסען אַריינגעשטעלט זיין וואָרט ר' מענדעלי.

ער איז געווען דער יונגסטער פון די נאספים און האָט זיך געהאַלטען מיט גרויס אָבשיי צו די עלטערע.

— יאָ, ווייל ער מיינט, אַז פון דעם וועט אַרויס פאַר יודען אַ טובה.

אין צימער איז געוואָרען שטיל. דער רבי האָט בעדעקט מיט דער האַנד זיינע צוגעמאַכטע אויגען און האָט זיך פערטיעפט אין זיינע געדאַנקען. אַלע האָבען געשוויגען און געוואַרט ביז דער רבי וועט אויפהאַבען פון זיין דבקות. עטליכע מינוט האָט די ערנסטע שטילקייט געדויערט; ס'האָט זיך געהערט, ווי אין דריטען חדר קלאַפּט דער זייגער און ווי דאָס הינטעל שפּילט עפּיס ווייט דרויסען מיט אַן אָפּענעם לאָרען.

ענדליך האָט ער אַ שווערען זיפץ געטהון, אַראָבגענומען די האַנד פון די אויגען און האָט פריינדליך בעקוקט אַלע אַרומיגע.

— ברידער, איך מוז אייך זאָגען, אַז דאָס, וואָס מיר לעבען־איבער איצט, האָט דער אדמו"ר, נשמתו יגן בעדנו, געזעהן נאָך מיט פערצעהן יאָהר צוריק, בשעת דער גרויסער מלחמה, און ניט לאַנג פאַר זיין פטירה האָט ער געשריבען צו איינעם פון אנשי שלומנו, אַז דעם ערשטען טאָג ראש-השנה, פאַר מוסף, איז איהם נתגלה געוואָרען, אַז „אם ינצח באָנאָפּאַרטאַ ירבה העושר ויורם קרן ישראל — אַז אויב דער בעזיגער וועט זיין דער מלך צרפת,

װעלן ייִדן װערן רײַכער און קריגן מעהר שטעלן, אבל יתפרד ויתרחק לבן של ישראל מאביהם שבשמים — אָבער די ייִדישע הערצער װעלן זיך, חלילה, דערװײַטערן פון זייער פאָטער אין הימעל. ואם ינצח אדוני אלכסנדר, אם כי ירבה העוני בישראל וישפל קרן ישראל, אבל יתקשרו, ויתחברו ויתעקדו לבן של ישראל לאביהם שבשמים. װען דער בעזיגער װעט בלײַבן אונזער קיסר, װעלן אחינו בני ישראל אפילו װערן אָרימער און דער גלות װעט װערן שװערער, אָבער זייערע הערצער װעלן װערן נענטער צו גאָט און זיי װעלן בלײַבן ערליכע ייִדן. וזה לך האות — שרײַבט ער װײַטער, — אָט װעסטו האָבן א סימן: שבקרב הימים יוקח מחמד עיניכם — ס׳װעלן קומען טעג, װען מ׳װעט בײַ אײַך צונעהמען דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, װאָס איהר האָט, ובקרב הימים יתחילו ליקח לאנשי חיל מאחינו בני ישראל, און ס׳װעט קומען א צײַט, אז מ׳װעט אָנהויבן נעהמען ייִדישע קינ־דער אין סאָלדאַטען. ברידער, איך װעה, טאַקע, אז פון דער נייער גזירה „ירבה העוני בישראל“ — װעלען ייִדן, חלילה, פעראָרעמ־װערען, װאָרום מ׳װעט אַװעקנעהמען קינדער פון עלטערן, מאַנען פון װײַבער, די, װאָס זענען מפרנס געװענען; די, װאָס זענען אימשטאַנד צו פערדינען א שטיקעל ברױט, די װעלען אָפּגעריסען װערען פון זייערע הײַזער, וישפל קרן ישראל און ייִדען װעלען איבערהױפּט זײַן װעדער געפאַלען, אָבער מײַן דעה איז, אז מיר מוזען פאָרט די גזירה אָננעהמען, אויב נור די איז פון גאָט; און ניט װײַל, װי ר׳ מרדכי מיינט, אז דערפון קאָן עפּעס אַרױס טוטעס פאַר ייִדען, פאַר זייער מצב החומרי, פאַר זייער בית־עהליך רעכט וכדומה, ניין: אדרבא, נאה עניותו לישראל, אָרימע און געדריקטע זענען זיי און דאַן זענען זייערע הערצער נעהנטער צום בורא עולם און דאָס איז דער עיקר.

אין צימער איז געװאָרען נאָך שטילער. דער זיידע׳ר אין דריטען צימער האָט אָנגעהױבען צו קלאַפּען נאָך שטאַרקער װי פריהער, דער אָבערשטענער לאָדען אינטער׳ן פענסטער איז איני

גאַנצען אַריינגעפאַלען אין רשות פון קאָל-ען, בייזען חינר.

פיטעלסאָן האָט זיך אָבער ניט געוואָלט אונטערגעבען.

— רבי, אויב „יאה עניותא לישראל“ — איז דאָך דאָס אַ רמז, אַז מ'דאַרף לטובת הכלל לחלוטין גאָרנישט אָנהויבען צו טהון. און אומזיסט מאַכען האָבען יודען געוועהלט דעפוטאַטען, אומזיסט האָבען זיי אַראָבגענומען די עשרות פון זייערע קיטלען, געמאַכט געלד און טהוען אויך איצט דאָס אייגענע. און אויב אונזער ישועה קאָן, חלילה, ניט קומען פריהער, איידער „קרן ישראל ישפל“, דאַרפען מיר דאָך וויסען, אַז דער אמת'ער גואל אונזערער איז, חלילה, דער גענעראַל-גובערנאַטאָר חאָוואַנסקי!

דער רבי האָט צוגעמאַכט די אויגען און שטרענג צונויפגעקנייטשט דעם שטערן.

— די גזירות הסאָלדאַטען איז געקומען מעהר ניט ווי פון ביטול תורה. די גמרא זאָגט: כל הפורק ממנו עול תורה, נותנין עליו עול דרך ארץ — ווער עס וואַרפט פון זיך אַראָב דעם יאָך פון תורה, יענער מוז אויף זיך נעהמען דעם עול פון דרך ארץ. און, פערקעהרט, כל זמן אויף דעם כסא המלוכה זיצט דער מלך — אונזער יונגער קייזער ניקאָלאַי, ירום הודו, וועלען מיר צו ביטול תורה, איה"ש, ניט קומען. און תורתנו היא חיינו, אונזער תורה הקדושה איז אונזער לעבען.

ער האָט ווידער צוגעמאַכט די אויגען און אין צימער איז געוואָרען נאָך שטילער.

דער זייגער האָט געשלאָגען צוועלף.

שטיל זענען די נאספים אויפגעשטאַנען פון זייערע ערטער, שטיל זיך אָבגעזעגענט מיט'ן רבי'ן און שטיל אַרויס פון צימער. ר' מענדעלי האָט זיי בעגלייט ביז'ן פאָרהויז.

אויף די טרעפ האָט ה' ביינוש אָנגעיאָגט ר' ישעיה'ן.

— וואָס הערט זיך ביי אייך אין וועליזש? טהוט איהר עפּיס וועגען דער עלילה?

— לעת עתה טהוען מיר נאָך גאָרנישט און האָבען ניט וואָס צו טהון. דערווייל זענען אַרעסטירט נור צוויי קריסטינס און

עס קאָן זײַן, אַז דאָסמאָל זאָל זיך דאָס אויך צו זיי אַלײן אויס־לאָזען. בײַ שמריה בערלין איז דאָ אַ קאָפּיע פֿון דעם קייזערליכען בעפעהל פֿון 6־טען מערץ 1817 יאָהר, אַז אױף יודען טאָר מען קיין בלוט־בלבולים ניט מאַכען. מיט צוויי יאָהר צוריק האָט זיך דאָס אויסגעלאָזען מיט גאָרנישט.

ר׳ ביינוש האָט אַ שװײַגען זיפֿץ געטאָן.

— מיט צוויי יאָהר צוריק... אָבער דעמאָלט האָבען מיר נאָך אונזער „גואל״ ניט געהאַט.

ער האָט זיך אָבגעזעגענט מיט ר׳ ישעיה׳ן און איז צו־זאַמען מיט ר׳ מרדכי פֿײַטעלסאָן־אַזשק לינקס און אַרײַן אין גרוי־סען פּריצישען גאַסגהויז אויפֿ׳ן װאָג.

דאָס פֿינף און צוואַנציגסטע קאַפּיטעל.

בײַ סלאַװע בערלין האָט שוין פֿון צוויי װאָכען דאָס גאַנצע הויז געקאָכט ווי אַ קעסיל.

ס׳איז געווען ערב־חתונה. יעדער, װער עס האָט נור געהאַט פּיס און יעדער, װער עס האָט נור געהאַט הענד, איז געווען פֿערנומען. אין דעם גרויסען דרײַ־גאָרנדיגען הויז איז מיט אַמאָל געוואָרען אײַנג און ס׳איז זיך ניט געווען װאו אַהינצוטהון. אונ־טען, אין פֿאָרהויז, בײַם אַרײַנגאַנג, איז געווען אַזוי פֿיעל אָנגע־שטעלט, אַז מ׳האָט ניט געקאָנט דורכגעהן. אין גרויסען עס־צימער זענען געווען אָבגערוקט די טישען, און אַבֿרהם קאַטסאָן, בעהלינ׳ס הויף־שניידער, האָט זיך פֿונאַנדערגעלעגט אויף דער פּאָד־לאָגע, ווי אַ פֿעלד־מאַרשאַל אויפֿ׳ן שלאַכט־פֿעלד. פֿון איין זײַט צימער איז געווען אויסגעצויגען אויף דער ערד רויכוואַרג. אַבֿרהם, אַ הויכער יוד מיט אַ לאַנגער צושויבערטער באָרד, אין אַ יאַרמולקע און מיט גרויסע קײַלעכדיגע שפּאַקולען אויף די אויגען, איז אַרומ־געקראָכען איבער דער פּאָדלאָגע אויף אַלע פֿיער, צוגעלעגט אַ פֿעלכעל צו אַ פֿעלכעל, אָבגענומען צוריק און ווידער צוזאַמענ־געשטעלט און װדײַער אָבגעטײַלט. אַמאָל פֿלעגט ער אויפשטעהן,

ארויסחאפּען איינס פֿון די פעלכליך, צוטראָגען צום פֿענסטער, פֿונאנדערבלאָזען די האָר, איינקוקען זיך גוט דורך די גרויסע גוטאיסגעווישטע גלעזלעך און ווידער אַוועקלעגען אויף דעם פריהערדיגען אָרט.

אין אַנדערן עק צימער זענען אראָבגעהאַנגען פֿון טיש און געצויגען זיך ווייט איבער דער ערד לאַנגע שטיקער סאַמעט, אַטלאַס, שוואַרצע און ווייסע זייד, לאַנגע, אַטלעסענע בענדער, שפּיצען, קינסטליכע בלימעלעך, פעדערן — אַלץ איז געלעגען אָנגעוואָרפען אויף די טישען און אויף די פֿענסטער, און אברהם איז דאָ אויך אַרומגעגאַנגען ווי אַ זעלבסט-הערשער, וואָס אויף זיין אייציג וואָרט איז אָנגעהאַנגען די גאַנצע וועלט. אָט האָט ער אַראָבגעשלעפּט ביי זיך פֿון אַקען די לאַנגע פּאַפּירענע מאָס מיט אָנגעריסענע ציילענס, גענומען אין האַנד מיט לאַנגע, דאַרע אין אויסגעקריטע פֿינגער אַ שטיקעל קרייד, אויסגעצויגען איבער'ן לאַנגען טיש אַ שטיק טונקעל-גרינעם סאַמעט, אַרויסגענומען פֿון אַ טער'ן בוזעם אַ גרויסע קאַנטיגע טאַבאַק-בושקע, אָנגעריסען דאָס דעקעל און אַ איינגעשלעפּט אין נאָז אַ גוטען שמעק-טאַבאַק און אויף דעם גרינעם סאַמעט האָבען זיך אָנגעהויבען צו באַווייזען קינסטליך אויסגעמאָלטע פיגורען און די שווערע שטאָהלענע שער האָט אָנגעהויבען אַכזריש פֿונאַנדערצושניידען דעם גרויסען שטיק סאַמעט אויף קליינע אומגעלומפּערטע שטיקלעך, וועלכע די געהילף-אַרבייטער פלעגען אונטערקלויבען, אָבטראָגען צום פֿענסטער, אַוועקזעצען זיך אויף דער נידעריגער הילצערנער באַנק, צוזאַמענשטעלען זיי און פלינק אָנהויבען צו נייהען. און אברהם פלעגט ווידער מעסטען, ווידער פֿיהרען מיט זיין האַרטען שטיקעל קרייד איבער דעם ווייסען טונקעלען סאַמעט, ווידער שמעקען טאַבאַק און ווידער שניידען.

אין סלאַוועס צימערן האָט מען געשאָטען בעטגעוואַנד, און גרויסער ווייסער פוך איז געשטאַנען אין דער לופֿט, ווי פרישע שניי אין אַ העלען ווינטערדיגען שניי-טאָג.

אויבען, ביי לאַנגען אין צימער, האָט מען גענייהט וועש.

און צווישען דעם געוויש און צווישען דעם געפילדער פון צעהנדליגער שטימען, פערזאָרגטע, אונרוהיגע און איילענדע, איז לאַנגע אַרומגעגאַנגען ווי אַ פערחלומטע, אַ שטילע, מיט איהר טיעף בעהאַלטענער וואונד אין האַרצען, מיט איהרע גרויסע שוואַרצע אויגען אונטער די לאַנגע אַטלעסענע ברעמען, מיט וועלכע זי האָט איבער די קעפּ פון די אַלע אַרומיגע געקוקט עפּיס ווייט־ווייט. אַזוי ווי זי וואָלט ערוואַרטען פון דאָרט עפּיס אַנ'ענטפער אויף איהר פערצווייפלונג, אַנערקלערונג אויף אַלץ, וואָס אַרום איהם פּאַסירט.

ס'איז געווען דער לעצטער שבת פאַר דער חתונה, דער שבת פון „אויפרופעניש". לאַנגע האָט געזעהן, ווי יאָסע מירלעס האָט נאָך נעכטען פאַר קבלת שבת אַוועקגעשיקט אין שוהל אַ זעקעלע מיט ניס„ מאַנדלען, ראָזינקעס. זי האָט געוואוסט, אַז היינט וועט מען „איהם" אויפרופען צו דער תורה און ווי נור „ער" וועט ענדיגען די ברכה, וועלען אויף „איהם" פון אַלע זייטען אָנהויבען צו רעגנען די אַלע גוטע זאַכען, און די ניס און די מאַנדלען, און די „צוקערקעס" אין אַלערליי פּאַפּירלעך, אַיינגעוויקעלט אין דינע גאָלדענע פאָדעם, מיט לאַנגע „בערד" אין ביידע זייטען, וועלען הויך פליהען איבער דער בימה און פאַלען אויף דער ערד אין אַלע עקען שוהל; און קליינע קינדערלעך וועלען זיך אַרויפוואַרפען אויף דעם ווי היישעריקען; מ'וועט זיך שטופּען, מ'וועט שרייען, מ'וועט לאַכען; ס'וועט זיין פרעהליך ווי דעמאָלט, ווען זי האָט דיזעלבע סצענע אָנגעקוקט פון קליין פענסטעריל אין דער ווייבערשער שוהל, בשעת מען האָט אויפגערופען הירש'ן. יאָ, אָבער ביי וואָס איז זי דאָ?

און זי האָט געקוקט דורכ'ן פענסטער אויף דעם אָבגעשטאָר־
און זי האָט געקוקט דורכ'ן פענסטער אויף דעם אָבגעשטאָר־
בענעם מאַרק, אויף וועלכען ס'איז געלעגען אַ טויטע, שבת'דיגע שטילקייט, אויף די צוויי רייהען צוגעשלאָסענע קראָמען מיט גרויסע שוואַרצע הענג־שלעסער אויף די אייזערנע אַרומגעשמידעטע טיהרען, אויף די צוגעמאַכטע קליינע „אַלמערלעך" אין מיטען, אויף די ליידיגע ביידעלעך נעבען ראָטהויז. אין איינעם פון זיי איז געזעסען די

פּאָלדאַטקע, אַגאַטאַ איוואַנאָוונאַ, דיזעלבע, בײַ װעלכער ס׳איז פּער-סאַלען געװאָרען דאָס קינד. אַן׳אָנגעדרעהטע אין אַ גרױסער טיך, מיט טיף-פערוקטע הענד אין די לאַנגע האַרימע אַרבל, איז זי געזעסען נעבען טרײסע, װײַסע, ניט קײן אָנגעהױבענע קוילעטשען, נעבען אַ הײַכען שװאַרצען טאָפּ מיט קאַלטע לאָקשען. אײן קונה איז מעדר נישט געשטאַנען נעבען איהר: דער שוסטער אַזאַרקע-װיטש; אָבער ער איז געשטאַנען זעהר שװאַך אויף די פיס, און אַגאַטאַ האָט איהם, ניט, נישט געװאָלט באָרגען.

און אין העל-בליִען פריהלינגס-הימעל איז שױן גאַנץ הײך געשטאַנען די זון און פון הױכען נײַעם קלויסטער אויפ׳ן ראָג האָט זיך געצײַטיגט איבער׳ן מאַרק אַ לאַנגער שאָטען, און פון די דעכער האָבען גערונען די לעצטע װינטער-טרעהרען, און שװאַרצע קראָהען האָבען זיך גערדרעהט איבער׳ן הױכען דאַך פון ראָטהױז אַרום דעם גרױסען שטאָדט-זײגער מיט׳ן שװאַרצען קײַלעכדיגען ציפער-בלאַט, דאָס האָט שטרענג און קאַלט געקוקט אין אַלע פיער זײַטען, אין פרישע, לעבעדיגע װאַסערלעך האָבען דורכגע-שניטען דעם טונקעלען, האַלב-צוגאַנגענעם שנײ און האַסטיג, מיט אַ קלינגענדיגען „גוט-שבת!" געלאָפען פון דער הויך אַראָב, צום שטילען פערטרוימטען טײַך, כדי אויפצוװעקען איהם פון שלאָף, איבערהײבען איהם, העלפען איהם אַראָבװאַרפען פון זיך די קאַלטע, אײנגעטראָגענע, שװאַרצע דעקע און אויפלעבען מיט אַ נײַ פרעה-ליך לעבען.

— גוט-שבת! גוט-יאָהר!... אָבער בײַ װאָס איז זי דאָ?

רעכטס, פון קלויסטער-געסעל, פון אַ הינטער רחל ליװענבאָגנס מױער מיט׳ן הױכען גרינעם דאַך, האָט זיך בעװיזען אַ קלײן מתנה לע יונגליך, און באַלד נאָך זײ — גרױסע. ס׳האָט זיך געענדיגט דאָס דאַװנען אין יודען זענען געגאַנגען פון שוהל; דער פערשטאָר-בענער מאַרק האָט אויף אַ װײַלע אָבגעלעבט; מאַנסביל און װײַבער פלעגען זיך אויף אַ װײַלע אָבשטעלען נעבען זײערע הײַזער, אָבּ-זעגענען זיך אײנער מיט דעם אַנדערן און אַרײַן אינװײניג, אָדער אַװעקגעהן װײַטער, און נײַע טרופּען פלעגען אַרוים פון געסעל.

צושיטען זיך איבער'ן מאַרק און פונאַנדערגעהן זיך אין בעזונדערע עקען.

פון געסעל האָט זיך אַרויסגעשאָטען אַ נייע מהגה יודען, בעקאַנטע: הירש, אין זיין הייכען בלאַנקענדען צילינדער-הוט, לאַנגען שוואַרצען פעלץ מיט אַ פעלערינע, און נעבען איהם — זיין שוועהר, זעליג זעליגסאָן, שפרה'ס פאָטער, אַ בעיאָהרענטער ייד אין אַ גרויסען וואַרימען שטריימעל, מיט אַ לאַנגער, געדיכטער באָרד, ער איז ערשט נעכטען געקומען צופאָהרען פון ווישעבסק צו איהר אויף התונה און איז געווען „איהר" גאַסט; דער פאָטער מיט זיינע געלאַסענע, לאַנגזאַמע טריט, דער רב ר' בנימין, יוזיק צייטלין, ר' ישעיה — אַ לעבעדיגער, אַ בלינקער ווי אַלע מאָל, און „ער" אין מיטען — אַ קליינינקער מיט זיין ווייס-איינגעדאַרט פנימ'ל, וואָס האָט אויסגעזעהן נאָך קלענער אונטער זיין גרויסען שווערען שטריימעל, און זיין לאַנגער וואַרימער זשופיצע, וואָס האָט געפּעטשעט זיינע דאַרע, דינע פיסעלעך, און צוויי דינינקע איינגעדרעהטע פאות'ן, וואָס פלעגען ביי יעדען טראָט זיך ביידע איבערהויבען און צוריקפאַלען אויף זיינע בלאַסע, איינגעצויגענע באַקען.

די עלטערע האָבען איהם איינגעהאַלטען פון אַלע זייטען און ערנסט צוגעהערט זיך צו דעם, וואָס ער האָט זיי דערצעהלט, מאַכענדיג מיט די הענד.

זי האָט געוואוסט, אַז זיי, אַט די אַלטע איינגעקלערטע יודען, וואָס זענען אַזוי וויט פון לעבען און זענען שטענדיג פערטראָגען נור אין איינזוכען פשטות אויף אייביגע נישט-פערענטפערטע פראַגען, האָט ער, אַט דאָס יונגע בחור'ל, מיט פערטיעפטע, בעגייסטערטע איינען אין צאַרטען בלוטלאָזען געזיכט, יאָ וואָס צו זאָגען. נעהנטער צום הימעל ווי צו דער ערד, ווייסט ער, מיט וואָס צו דערנעהנטערן די שוואַרצע זינדיגע ערד צום הויכען לויטערן געזעס פון גאָט. מיט מצות, מיט מצות וועט ער פעראייניגען דעם הימעל מיט דער ערד, מיט מצות וועט ער אומקעהרען גאָט צו זיינע קינדער און די קינדער צו זייער גאָט; און אַלץ, וואָס ער טהוט, איז אַ מציה; אַ מצוה איז דאָס, וואָס ער שלאָפט ניט

ביי־נאַכט און שטעדט־אָב איבער דער גמרא ביז טאָג אויף די פיס, כדי ניט איינצושלאָפען, און דאָס, וואָס ער עסט ניט ביז חיים נאָך האַלבען טאָג, ביז ער ענדיגט ניט דאָס דאַוונען, איז אַ מצוה, און זי אַליין איז אויך אַ מצוה, זיין מצוה... יאָ, דאָס אַלץ איז טאַקע וועדר שיין, און טאַקע פאַרוואָס ניט? אָבער ביי וואָס איז זי דאָ? זי, מיט איהר קערפערליכען פרישען ווילען, מיט איהר ווינדיגער שטרעבונג צום לעבען, צו דער ערדה און צו איהם... צו איהם... צו איהם!...

זי איז צוגעפאַלען מיט איהר וואַרימען יבלאַסען שטערן צו דער קאַלטער שויב; פון האַרצען האָט זיך עפּיס אויפגעהויבען צום האַלז און געשטיקט; די אויגען האָבען בגיאָסען צוויי גרויסע וואַרימע טרעהרען, און אין דערוועלבער מינוט האָבען זיך פון אונטען אַרויף דערהערט גיכע, לעבעדיגע טריט און אַ פרעהליכער, קלינגענדיגער געלעכטער.

— לאַגע, לאַנינקע מיין טייערע! מיין גאָלד! איך האָב איהם געזעהן!

איטקע ציטלין, יודיקים זעכצעהן־יעהריגע בת־יחידה, האָט זיך גלייך פון שוועל אַוועקגעטראָגען צו לאַגען, אַרומגעכאַפּט זי מיט איהרע קורצע, ווייסע הענד, צוגעצויגען צו זיך און אָנגעהויבען קושען, קושען שטאַרק, מיט אימפעט, אָהן אַניאויפהער.

— לאַנינקע, איך האָב איהם געזעהן!

— וועמען?

— איהם! דעם חתן ריינעם!

אַ לעבעדיגע, אַ פלינקע, מיט צוויי געדיכטע ווייסע צעפּ, אַרומגעדרעהט אַרום איהר שענעם קאָפּ, מיט צוויי גרויסע בלויע לאַכענדיגע אויגען, מיט קורצע, ווייסע, געדיכט־אויסגעפּערל'טע ציינגער פון הינטער די פּילע, רויט־פאַרביגע ליפּען, — האָט זי מעהר אויסגעזעהן קריסטין, ווי יודין. איהר געזונדטע, פרישע שענהייט איז געווען פונקט דער היפך פון לאַגעס ביבלישען פּנים און גאַנצען אויסזעהן.

— געזעהן! געזעהן! געזעהן!

זי האָט זיך געדרעדט איבער'ן צימער, און די שוואַרצע רויטע קרעלען האָבען געטאַנצט אויף איהר פולען, ווייסען האַלז: פון אונטער די קרעלען־רויטע ליפּען האָבען געבלאַנקט צוויי רייהען פּערל־ווייסע ציינדער און די שוואַרצע קרעלענע אויגעלעך האָבען געשפּיעלט אין איהרע קליינע אויסגעטאָקטע אויערן.

— געזעהען! געזעהען!

זי האָט געפּאַטשט בראַוואָ, צוגעשטופּעט מיט די פיס און איהרע ברייטע, קוילעכדיגע פּלייצעס האָבען זיך געטרייסעלט צוזאַמען מיט איהר הויכען ביוסט, אייגעשפּרעסט אין א יונגען סאַמעט־מענטעם לייבעל.

לאַנגע האָט זיך אַהערגעזעצט אויפ'ן פענסטער. אין איהרע ליפּען האָט זיך באַוויזען אַ מרוקערגער שמייכעל, פון איהרע פער־ווייטע אויגען האָט זיך, ווי פון אַ פערוואָלקענטען הימעל אין אַ זו־מערדיגען טאָג, הערויסגעשניטען אַ ליכטיגער לעבהאַפטער שטראַהל.

— איטינקע, אַ געזונד אין דיר, וואָס? וואָס ביזטו אַזוי נתפעל?

— מ'האָט מיר געזאָגט, אַז ער קוקט נים אויף ווייבער. איך האָב זיך אָפּגעשטעלט אָט דאָ, אונטען, אויפ'ן ראָג, אַיינגע־רעדט זיך אין שאַל און געוואַרט ביז די וועלען אַלע צוגעהן נאָהענט: דער טאַטע, ישעיה, רב־בנימין; און דאָ גיעה איך צו, וואַרף אַראָב פון קאָפּ דעם שאַל, טהו זיך אַ נויג און זאָג:

— גוט־שבת, ר' יעקב־הירש! מזל־טוב! איך האָב הערועהן, ווי ער האָט אויף מיר אָנגעשטעלט זיינע טיפע דערשראָקענע אויגען און אויף זיינע בלאַסע בעקעלעך האָט זיך באַוויזען אַ רויטע פאַרב. דער טאַטע האָט זיך אויף מיר פון ווייטען אָנגעבייזערט, און רבי ישעיה האָט מיר געענטפערט, אַ שענעם „גוט־יאָהר!" הער, ער איז דאָך גאָרניט אַזאַ מאוס'ער; אויף מיין וואָרט! מעהר ניט אָט דאָס, אָט דאָס. זי האָט אַ הדרה געטהון מיט די קורצע ראָזעווע פינגער פון ביידע זייטען געוויכט און אַ ציה געטהון די אַראָב — צו וואָס דאַרף ער דאָס? דער טאַטע זאָגט, אַז ער איז אַ תלמיד־חכם: און דו ביזט אַ בת־תלמיד־חכם, איז דאָס פון גאָט, איז דאָס אַ גלייכער שידוך... אַ מערכה, מיינסטו, איז צו זיין אַ בת־תלמיד־חכם?

זי האָט גערעדט און איהר יונגע הײליגע שטים האָט געקלונגען װי אַ קוואַל צװישען שטײנער אין אַ שטילען זומער־טאָג; און מיט גרויסע ליכטיגע אויגען האָט לאַנגע געקוקט אויף איהר און זיך געקװיקט מיט איהר פרישער אונפערשװעלכטער קינדערישער צופריעדענקײט.

— איטעלע, טײערינקע, ער איז אויך אַ תלמיד־חכם...

זי האָט געװאוסט, װער איז דער ער און האָט זיך גלײך אָבגערופען:

— װעהסט דאָך: אַ תלמיד־חכם, אַ תלמיד־חכם און שרײבט נישט...

לאַנגע האָט אַראָבגעלאָזען דעם קאָפּ, אויף די טרעפּ האָבען זיך דערהערט לאַנגזאַמע טריט.

— הירשע! — האָט זיך לאַנגע פרעהליך אַ װאָרף געטהון אַנטקעגען דעם ברודער.

איטקע האָט זיך אָבגעקעהרט און אַ געדיכטע רויטקײט האָט בעגאָסען איהר פנים.

פון אַלע אַרומיגע איז הירשע די לעצטע טעג געװאָרען נעהנטער צו לאַנגען װי אַלע; ער האָט איהר אָפטען מיטגעפיהלט.

— נו, װאָס מאַכסטו, כלה?

ער האָט צוגעדריקט צו זיך איהר גרויסען שײנעם קאָפּ מיט די שװערע שװאַרצע לאָקען אַרום און האָט זי אַ קוש געטהון אין שטערן.

— אַ כלה טאָר ניט בלײבען אַלײן און איך האָב ניט געװאוסט, אַז איטקע איז דאָ.

ער האָט נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צום האַרצען לאַנגען און איבער איהר קאָפּ אָבגעשטעלט זײן פערליעבטען, זײן פרעגענדען קוק אויף איטקען.

איטקע איז געשטאַנען אונבעװעגט אויף איהר אָרט, מיט נידעריג אַראָבגעלאָזענע אויגען און מיט איהרע קלײנע ראָזע פינגערלעך איבערגעקליבען די שװערע רויטע קרעלען, װעלכע האָבען זיך אונרוהיג געצאַפּעלט אויף איהר שטײף־אײנגעשפּילטער ברוסט.

דאס זעקס און צוואנציגסטע קאפיטעל:

אין דינסטאג איז געווען די חתונה.

לאנגע האט זיך דאס לעצטען מאל איינגעהאפט פון שלאף ביי זיך אין איהר קינדערשען צימער, וואו זי איז אויסגעוואקסען, וואו ס'איז פארבייגעגאנגען איהר גאנץ קינדערש לעבען.

די זון האט זיך דורכגעשלאגען צווישען די טונקעל־בלויע פארהאנגען פון פענסטער און געפאלען אויף דעם געיעהגלינען ארט צווישען איוועלע און צווישען טהיר. די קלאוז קארדען, בעדעקט מיט א לייכטער איבערדעקע, פוילישע און דייטשע ביכלעך איבער פאליצע — אלץ איז געווען אויף דעמזעלבען ארט, ווי אלע מאל. אין ווינקעלע אויפ'ן קעלבערינגען טישעל, איז געשטאנען אין וואסער א בינטעל פרישע רויזען.

— איטקע! — האט לאנגע א קלער געטהון. זי איז אראבגע־גאנגען פון בעט צוגעגאנגען צום פענסטער און פונאנדערגערוקט די פארהאנגען. די זון האט נאך שטארקער בעלויכטען זי, דאס צימערל, דעם קאכעלנעם איוועען אין ווינקעל און די צוקנייטשטע ווייסע קישען, אויף וועלכע זי האט נאך ניט לאנג פונאנדערגע־שלייערט איהרע געדיכטע שווארצע האאר אין שווערען אונרו־היגען שלאף.

אנטען האט זיך געהערט א גערודער; נאהנטע, גוט־בע־קאנטע; סלאוויע האט געקאמאנדעוועט אין הענע־מיכלע מיט אנוש־קען האבען עפיס איבערגעהיקט פון איין ארט אויף דעם אנדערן שווערע זאכען, פון וועלכע די גאנצע פארלאגע האט זיך געטריי־סעלט און געציטערט. ערגיץ־וואו האבען געקלונגען גאפעל־מעסער און גלאז־געשיר.

לאנגע האט אויף הינטען פערווארפען איהרע פולע הענד, האט אנגעהויבען צו צוקלויבען איהרע פונאנדערגעלאזענע האאר און אויף איהר בלאס פנים האט זיך ארויסגעוויזען אן אונטערגעגע־בענע צופריעדענקייט.

— גענוג, — האט זי געזאגט איהר ערנסטער, בערוהיג־טער בליק — טהוט מיט מיר, וואס איהר ווילט.

נעכטען אין אָזענד איז ביי איהר דער דאָזיגער טעראַנק באַשטימט געוואָרען. ווייבער אייגענע און פרעמדע, נאָהנטע און ווייטע, באַקאַנטע און אומבעקאַנטע זענען פלוצלונג אַריין צו איהר אין צימער, אָנגעטהון די אין לאַנגען סאָלאָפּ, איינגעהילט אין אַ ברייטען ווארימען שאַל און אַוועקגעפיהרט ווייט אַרום „ראָזי" אין אַ נידעריג, האַלב-איינגעפאַלען, פערדריכלערט הייזעל, וואו ס'האָט געשמעקט איבערגעקאָכטער בעים און פערשוויצטער מענשען-לייב. אידעלע, אַ נידעריגע, ברודנע ווייבעל מיט ווייסע פערשטאָכענע אויגען אָנגעהויבען אַרומצוטאַנצען אַרום איהר, ווי אַרום אַ בר-מינן, איסגעטהון זי אַ נאַקעטע, פונאַנדערגעלאָזט איהר די האָאָר, געטהון עפּיס מיט איהרע נעגעל און איבער קרומע, גליטשיגע טרעפּ אַראָבגעפיהרט זי אַראָב אין אַ טיעפען ברונעם, בעלויכטען מיט עטליכע בראָשענע ליכט...

אינמיטען איז געוועזען פינסטער און ברודנע און אַ פערשטיקטער גערוך איז איהר אַנטקעגען געשטיגען. אויבען איז זי געשטאַנען מיט איהר ווייסען, געטאָקטען קערפער, וועלכען זי אַליין האָט צום ערשטען מאָל אַזוי ערנסט באַטראַכט. זי האָט זיך געשעמט מיט איהר נאַקעטקייט אין דאָס פערשטיקטע פינסטערניש אונטען האָט געשראָקען ווי אַן אָנגעגראָבענער קבר. אויבען, אין דער הויך, איז געשטאַנען די מוטער, די מוהמע דבורה, די מוהמע רבקה, הנה צייטלין — פרעהליכע, יום-טובדיגע, מיט אָנגעגרייטען כבוד אויף אַ באַץ.

פלוצלונג האָט זי זיך אַ ריס געטהון אַראָב און טונקעל געזען זיך ביז איבער'ן קאָפּ. דורך דאָס געדיכטע, גרינע וואַסער האָט איהר ווייסער קערפער דורכגעלייכט, ווי אַ שיין פון אַ ליכט שלאָגט זיך דורך פון אַ געדיכט פערהויבערטען לאַמטערן. איין מאָל, דאָס צווייטע מאָל, דאָס דריטע מאָל. אידעלע האָט זי אונטערגעהאַפּט אונטערן האַנד און אַרויסגעשלעפּט אויף די טרעפּ, און די ווייבער איבען האָבען געשריען, געפּאַטשט מיט די הענד און אָנגעגעבען דער מוטער „מזל-טוב".

— קינדערלעך, ווייטער שטרייטען האָב איך קיין כח ניט. טהוט מיט מיר, וואָס איהר ווילט

און ווי אַ בעל־חלומטע האָט זי זיך אײַנגעוואַשען בײַם קליי־נעם וואַש־טישעל, ווי אַ פערחלומטע האָט זי זיך געלאָזט אַהעק־זעצען אין מיטען צימער, אונטערגעשטעלט דעם קאָפּ אַנושקען און געלאָזט איהר פונאַנדערקאַמען איהרע שוואַרצע פערפלאָנ־טערטע האָאָר און דאָס לעצטע מאָל פערפלעכטען צוויי לאַנגע דיקע צעפּ.

די זון איז דערווײַל געוואָרען נאָך העכער, אויפ׳ן ראָטהויז האָט דער זייגער געשלאָגען צוועלף און דער גערודער אונטען איז געוואָרען נאָך שטאַרקער. ס׳האָט זיך געהערט, ווי מען קושט זיך, און שנעלע פלינקע פיס האָבען אָנגעהויבען אַרויפלויפען צו איהר אויף די טרעפּ.

איטקע איז געשטאַנען אין אַ לײַכטען, ווײַסען בעטשען־קלייד, מיט העל־בלויע בענדער און מיט אַ ווײַסער בלום אין די הויך־איבערגעשלאָגענע בלאָנדע האָהר. פון אונטערן קלייד האָבען זיך אַרויסגעזעהן קליינע ווײַסע שיכעלעך.

זי איז צוגעלאָפען צו לאַנען, אַרומגענומען זי, אָנגעהויבען קושען און אָפּגענומען בײַ אַנושקען דעם גרויסען האָרן־קאַם אין אָנגעהויבען זי באַרשטען, פלעכטען צעפּ, צונויפמענגלען זיי אויפ׳ן קאָפּ אין אונטערבינדען מיט שמאָלע, ווײַסע סטענגעס.

— לאַנינקע, ווי געהט דיר דער תענית?

— נישקשה, איך וועל אפשר דערציהען.

— ווייסטו, ווער זענען דײַנע אונטער־פיהרער?

— ווער?

— הירשע מיט שפרה׳ן.

— און מײַנע?

— נתן מיט דבורקה׳ן. דײַן קלייד? וואו איז דײַן חופה־קלייד?

— אָט!

לאַנע האָט אָנגעוויזען מיט דער הויכער האַנד אין ווינקעלע איף דער וואַנד איף אַ הײַס לײַלעך, מיט וועלכען ס׳זענען געווען אַרומגעהאַנגען עטליכע ווײַסע, נאָר־וואָס איבערגענייהטע זאַכען.

איטע איז אַרײַנגעשפרונגען אויף אַ שטוהל און האָט פלינק

אַראָבגעהאַפּט פון וואַנד אַ ווייס ווייסען קלייד, גלאַט גענייהט, אָהן בעפּוצונג. זי האָט עס אָנגעהויבען אַרויפציהען אויף לאַנגען און מיט דערזעלבער מינע פון „טהוט מיט מיר, וואָס איהר ווילט", האָט זי אונטערגעשטעלט איטקען דאָ איין האַנד, דאָ די צווייטע.

דאָס קלייד איז געווען צו־לאַנג, גענייהט און צו־הויך געשפּילעט; עס האָט לאַנגען ניט געקליידט און דאָס בלאַסע פּנים איהר'ס האָט געקריגען נאָך אַ בלאַסערע אויסזעהן. אַנושקאַ האָט זיך אַראָבגעלאָזען אויף דער פּאָדלאָגע און אָנגעהויבען אויסגלייכען דעם אונטערשטען ברעג פון קלייד.

אונטען האָט זיך דערהערט מוזיק און עטליכע מענשען האָבען זיך שנעל אַ לאָז געטהון אויף די טרעפּ. די ערשטע איז אַרויף סלאַווע. הינטער איהר איז געשטאַנען שׂרה און רבקה זונדעלס.

— מזל־טוב דיר, מיין טאָכטער, — האָט זי אַרומגעהאַפּט סלאַווען און שטאַרק צוגעדריקט צום האַרצען, — גאָט זאָל געבען גליק און מזל אויף לאַנגע יאָהר!

אין די איגען האָבען זיך איהר געשטעלט טרעהרען; זי האָט זיי פלינק אַראָבגעווישט מיט איהר ווייסען באַטיסטענעם טיכעל און אָנגעהויבען בעטראַכטען לאַנגען פון אַלע זייטען.

די ווייסע רויז אין די געדיכטע עבּען־שוואַרצע האָהר האָט אויסגעזעהן צו־שרייענד און צו טרויעריג; זי האָט זי אַרויסגענומען און פערביטען מיט אַ העל־בלויער. דאָס האָט ניט זעהר געפּאַסט צו לאַנגע'ס געזיכט, אָבער דאָך האָט זי אויסגעזעהן העלטערשען און אויף איהר בלאַסען, צאַרטען פּנים איז געווען אויסגעגאָסען עפּיס אַ געטליכקייט. פון'ם קליינעם שאַכטעל, וואָס איז געשטאַנען אויפ'ן טיש, האָט זי אַרויסגענומען אַ גאָלדענעם מעדאַליאָן, בעשאָטען מיט פּעריל, אויף אַ מאַסיווער גאָלדענער קייט. דאָס איז געווען דעם חתן'ס מתנה און דערצו אויך דער בראַסלעט, אַ גרויסע געפּלאָכטענע בראָש, לאַנגע בריליאַנטענע אויערינגלעך און אַ פיער־עקענדיגער פּערמואַר, אויסגעזעצט מיט דימאַנטען און אויף אַ שוואַרץ זיידען בענדעל. דאָס אַלץ איז געשטאַנען אָנגעגרייט אין אָפענע שאַכטעלעך, נאָר סלאַווע האָט פון די גאָרניש ניט געריהרט.

—נו, טאָלטעריקע, לאָמיר גײן, ס'איז שוין האַלב צװײ.

זי האָט גענומען לאַנגען אונטער'ן האַנט און לאַנגזאַם און פאַרזיכטיג זי אַראָפגעפירט פון די טרעפ. אונטען, אין עס-צימער, איז שוין געװען פול מיט אויסגעפּאַנטעטע װײבלעך און מײדלעך.

לאַנע האָט מיט איין האַנט אונטערגעהאַלטען דאָס שװערע לאַנגע קלײד און מיט דער אַנדערער צוגעדריקט צו זיך דעם װײסען משי־פּאַכענעם פאָכער, װאָס איז געהאַנגען בײ איהר אױפ'ן האַלז אויף אַ לאַנג שנירעל.

די אָנגעצונדענע ליכט האָבען זיך צוזאַמענגעמישט מיט'ן שײן פון דער זון, און לאַנע האָט די ערשטע מינוט קײנעם פון די בעקאַנטע ניט דערקענט.

— סקאָצעל קומט! סקאָצעל קומט!... כלי־זמר, צו די כלים!

שלום־שואל דער מאַרשאַלעק, אין זײן בלויער אַלט־קאַנטיגער יאַרמולקע און לאַנגען שװאַרצען סורטוק, איז שוין געשטאַנען אין מיטען שטוב מיט זײנע הויך־אױפגעהויבענע װײסע הענד, װעלכע האָבען װײט אַרויסגעשטעקט פון זײנע צו־קורצע אַרבעל.

— צוליעב דער שענער, טײערער כלה, דומה למלכה, אַ שענעם, פײנעם „דאָברי־דזיען!“.

מאיר דער געלער האָט אײנגעהויבען די פידעל, אַ קוק געטהון צוריק אויף זײן קאַפּעליע און אַ מאַך געטהון מיט'ן סמיטשיק. יענקעל באַק, אַ הויכער, אַן אויסגעדאַרטער ייד, מיט צװײ צושויבערטע פּאות, האָט זעהר פרײנדליך אַרומגענומען זײן באַס; הירשעל דער זאַק האָט זיך מיט בײדע הענד אַרויפגעװאָרפען אויף זײן צימבעל. און אַן אַלטער פּוילישער מאַרש, אַ מילטער־מאַרש, מיט װעלכען דער מלך סאָביעסקי האָט געפיהרט זײן היל אויף אונגאַרן, האָט אָנגעפילט די שטוב מיט הויכע, שרײענדיגע אומגעלומפּערטע טענער.

לאַנע איז געשטאַנען אַ הײכע, אַ בלאַסע, מיט טיעפע, שװאַרצע, פערװאָלקענטע אויגען, פון װעלכע ס'האָט זיך אַרויסגעשלאָגען

אַ לײַכטיגע זײַל, און איהר אָבגעמאַטערטער, צופֿריעדענער בליק האָט, אײַך אַזוי ווי פֿריהער, געזאָגט:

— קינדערלעך, טהוט אײַך, איך דאָס איז נײטיג, און איך דאָס טהוט אײַך הנאה; מיר איז אַלץ אײנס...

— שאַט! עד כאן!

שלום-שואל האָט אַ מאַך געטהון מיט'ן האַנד און די כלי-זמר האָבען אָבגעהאַקט.

— מײדלעך טאַנצט!

די כלי-זמר האָבען זיך אַרומגעזעצט אַרום ט״ש בײַם אײזען און האָבען דאָך צוגעטרײט שפּיעלען.

די אַלטע מירעל, אין איהר העל-ברוינעם אַלט-מאָדישען ראַצעמאָרענעם קלייד, מיט זילבערנע „פּליטערלעך“, איז צוגעגאַנגען צו לאַנען, אָהן ווערטער צוגעצויגען די צו זיך, צוגעדריקט צום האַרצען איהר שענעם קאָפּ און דעם גרויסען שוואַרצען ראַהם פֿון די צוגעקליבענע האָהר, און ביידע האָבען זיך שטיל צעוויינט.

מײדלעך האָבען פֿונאַנדערגערוקט די שטוהלען און זיך געגרײט צום טאַנצען.

מאיר האָט אָנגעהויבען סטראָיען זײַן פֿידעל.

שלום-שואל איז אַוועק צום חתן.

דאס זיעבען און צוואנציגסטע קאפּיטעל.

און בײַם „בעזעצענס“, בשעת כתיבה די קעכין האָט געבראַכט פֿון ערגיץ-וואו צושלעפּען אַ דיזקעלע, אַוועקגעשטעלט אין מיטען שטוב, איבערגעדעקט זי מיט אַ לאָקשען-ברעט, אַרויפֿגעלעגט אַ קישען, פֿערהאַנגען מיט אַ טאַפּעט און אַוועקגעזעצט אייף איהם, לאַנען, האָט לאַנע צום ערשטען מאָל אַזוי נאָהנט דערזעהן פֿאַר זיך יעקב הירש'ן, מיט זײַנע לאַנגע געלע באַקען, טרוקענע, אײַנגעצויגענע ליפּען און שפּיציגען גאָרגעל, וואָס האָט אַרויסגעשטאַרצעט פֿון זײַן דינעם, דורכזיכטיגען האַלז. און אינטער דער חופּה און אומעטום האָט זי געשפּירט דאָס זעלבע געפֿיהל: מענשען, וועלכע זענען איהר נאָהנט, וועלכע זי האָט ליעב,

און פאַר העלפֿע די איז גרייט אַזעקצוגעבען ניט איינס, נור צוויי אידרע לעבענס, ווילען, דאָס זי זאָל אַזוי טהון, זיי דאַרפֿען עס; און די טאָר זיי ניט מעיז זײַן און זי וויל זיי נט אָנטהון קיין פֿערדרוס...

און ווי טויט, גלײַך ווי מוואָלט די סיהרען צו איהר אייגענער לויה, האָט די זיך אינגאַנצען איבערגעגעבען שפּרהין און דבֿורקהין אין די הענד, בשעת זיי האָבען איהר אַ האָרף געטהון איהר נייעם פּליושענעם פוטער אויף שוואַרצע פּיקס מיטין הויכען סוי־בעלנעם קראַגען און אַראָבגעפּיהרט זי פון די טרעפּ, צוגעפּיהרט די צו דער הופּה אין מיטען בריטען הויף, אָנגעפּולט מיט מענשען.

יאָסעלע און הילקע האָבען מיט רויטע, אָנגעבראָרענע הענד געהאַלטען די געמאָהלטע שטאַנגען פון דער זיידענער אויסגענייהטער הופּה און „ער" איז געשטאַנען אין מיטען, אין גרויסען פוטער, פון אונטער וועלכען ס'האָט זיך אַרויסגעזעהן זײַן נייער ווייסער קיטעל, געשטאַנען און זיך געשאָקעלט מיט צוגעמאַכטע איגען, גלײַך ווי ער וואָלט געשטאַנען שמונה־עשרה, און אַז מ'האָט זיי אַוועקגעשטעלט צוזאַמען, האָט זי ערשט דערזעהן, ווי פרעמד זיי זענען איינער פון דעם צווייטען.

— הרי את מקודשת לי...

זײַן פערקיהלטער, הייזעריגער קול האָט צום ערשטען מאָל געקלונגען אַזוי נאָהנט פון איהר און איז איהר געווען פרעמד.

— כדת משה וישראל...

און ווידער געשאָקעלט זיך, און ווידער געשטאַנען שמונה־עשרה און ווידער געדאַווענט.

הויך האָט געפלאַקערט דאָס הבדלה־ליכט ביים פאָטער אין האַנד; דאָס ווינדטעל האָט געבוייגען דאָס פייער, דער פונאַנדער־געבלאָזענער וואַקס האָט געטריפט און גערונען איבער זיינע ווייסע פינגער, און אין זיינע שוואַרצע אייגען, בשעת זיי פלעגען זיך אָבשטעלען איבין פייער, פלעגט בלאַנקען אַן אָנגעלאָפענע טרעהר.

די מוטער האָט געהאַלטען איהר טיכעל נעבען די איגען; ר' בנימין האָט געלייענט פון אַ פאַפּיר עפּס משונה'דיגע תרגום־ווערטער, און

„ער" איז געשטאַנען נעבן אידר, צוגעהערט און געשאָקלט זיך אַ ווילד־פרעמדער.

— מזל־טוב!

ראובן דער שמש האָט אַ וואָרף געטאָן יעקב הירש'ן אונטער די פֿיס דאָס אָפּגעלעבטע גלאָז, פֿון וועלכן זיי האָבן נאָר־וואָס בײַדע אָפּגעטרונקען אַ שלוק ווײַן, דאָס גלאָז האָט זיך צעבראָכן און אין דערהעלבער מינוט האָט שלום שאול אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט, די כלי־זמר האָבן אַ ריס געטאָן זייערע סטרונעס, און פֿון אַלע זײַטן האָבן זיך אַ שאָט געטאָן פֿרייליכע, לעבעדיקע:

— מזל־טוב! מזל־טוב! מזל־טוב!...

די היפּה־וועטשערע האָט שוין געהאַלטן בײַם אויסגיין, ווײַט אין קיך האָבן געקלונגען גאָפּל־מעסער, די כלי־זמר זענען געזעסן אָפּגעמאַטערטע, אין יאַרמולקעס, געווישט די פֿאַרשוויצטע שטערנס און געצויגן זיך צום ווײַסן האַלב־אויסגעליידיקטן פֿלעש־שעל. בײַם אָרעמען טיש האָט זיך געהערט אַ געפּילדער: שלמה'קע דער בעדער און יאָסקע שליעפּער האָבן זיך געהאַלטן בײַדע פֿאַר איין לאַנגער געלער קיטקע אָנגעשטעקט מיט ראָזינקעס, און דער האָט געשלעפּט צו זיך, דער האָט געשלעפּט צו זיך. יאָסע מירלעס האָט זיך געפּראָבירט מאַכן צווישן זיי אַ פּשרה.

אין צימער איז געווען הייס, בײַם מאַנסבילשן טיש איז געווען אַ געהודער, מ'האָט געמאַכט „לחיים" און געצויגן איינער צום אַנדערן די גלעזלעך. בײַם ווײַבערשן טיש איז געווען גע־לאַסענער, אָבער די קולות — העכער און געדיכטער.

מ'האָט אָפּגעגעסן דעם זופּ און מ'האָט געוואַרט אויף די אינדיקעס.

דער חתן האָט נאָר־וואָס געענדיקט זײַן דרוש, אַ שטיקעל פֿאַרטיפֿט חסידיש וועגן די עשׂרה בחינות, וואָס זענען כנגד די עשׂרה ספֿירות העליונות; וועגן שׂכל און וועגן די מוחות השׂכל, וואָס ווערן צעטיילט אויף חכמה, בינה און דעת, און פֿון דעם פֿערבאַנד פֿון חכמה מיט בינה ווערט געבוירן יראה; יראה אָבער

קומט פון מה, פון פערלעמאַנגע, אהבה אָבער קומט פון האַרצען, פון געמיהל, און דאָס ברענגט צו כלות הנפש כמה שכתוב, ווי אין פסוק שטעהט: נכספה וגם כלתה נפשי — מיין זעעל האָט זיך צוזאַמענגעזאָגען מיט'ן „אין־סוף", וכתיב: צמאה נפשי לאלהים — מיין נשמה דורשט צו גאָט...

ער האָט גערעדט, געמאַכט מיט די הענד, און לאַנגע האָט געזעהן פון וויטען, ווי די אויגען זיינע ווערען אַלץ מעהר בעגייס־טערט און אָנגעצונדען, און זיין קליין שפיציג גאָרגעל געדט אַרום, אַרויף און אַראָב, אין זיין הייליגען דורכזיכטיגען האַלז.

ער האָט געענדיגט און יודען האָבען מיט גרוים התפעלות אָנגעהויבען פאַטשען מיט די הענד, און ווייבער האָבען זיך אָנגע־הויבען צוזעהן צו לאַנגען פון אַלע זייטען טיש, אַרומבעדעקען די קישען און האַלזען מיט אַ לעבעליכער, פריינדליכער קנאה, און דערביי

פון פאָרשטעלען צימער האָט זיך דערהערט אַ גערויש; די סאַרווער האָבען אָנגעהויבען טראָגען פון קיך גרויסע טעלער מיט געבראָטענע עופות, אינדיטשקעס, גענז, ענטלעך. הויך איבער די קעפּ פון די געסט האָבען די צושטעלט איבער די טישען די טעלער, אַזוי, אַז קיינעם זאָל ניט אויסקומען ווייט צו קריכען, אָדער אַנ־איבעריג מאָל וועמען־ניט־איז צו בעמיהען; דער עולם האָט זיך גענומען פאַר די גאָפּלען; שלום שאול איז אַרויף אויף אַ שטוהל, און אַנ'אויסגעקעהרטען שעפּקענעם פעלץ, אויסגעשמירט דאָס פנים מיט באַדשע. ער האָט זיך געמאַכט פאַר אַ ציגיינער, גערעדט ציי־גיינעריש און זיינע געדיכטע ווייכע ציהן און די ווייסאַפּעל פון די אויגען האָבען געבלאַנקט. ער האָט געהערט, און דער עולם האָט געגעסען און קיינער האָט אויף אידם כמעט ניט געקוקט. העכער האָבען געקלונגען די גאָפּעל־מעסער, געהויבענער איז גע־וואָרען די שטימונג, אָפּטער איז געזאַגען אין לופטען דער פריידע־ליכער „לחיים!"

און פּלוצלונג האָט זיך אַלץ איבערגעריסען.

פון מיטען מאַנבעילשען טיש האָט זיך אַרויסגעריסען אַ שטים, אַ טרויעריגע, אַ זיבע, אַ בעצויבערטע.

דער בלאָנדער שטאָרט־חזן ר׳ ראובן האָט ניט מיט די אויגען (די זענען ביי איהם געווען צוגעמאַכט), נור מיט די אויערן געזוכט עפּיס אין גרויסען צימער, אָנגעפּילטען מיט טומעל, געזוכט עפּיס — און געפונען. ער האָט אָבגעשטעלט זיין פּינטעלען בליק דורך די צוגעמאַכטע אויגען אויף דער כלה, און זיין צויבערליכע שטים האָט אָנגעהויבען קלינגען נאָך האַרציגער.

— שכולה אכו־אי־אי־אי־ל־לה, למה ת־י־י־יבכי?

ער האָט געזונגען אַ מתנגדישען פּזמון וועגען אַ פערהאָרמטע־נער, וועגען אַ פערייתומטער, וואָס וויינט, וויינט אויף איהר געלעבטען און וויל זיך ניט טרייסטען.

— תכי מעט ויבוא אורך — וואַרט, נאָך אַ קליין ווײַלינקע וואַרט־אָב — און דיין ליכט וועט ווידער אויפשיינען.

דורך זיינע צוגעשלאָסענע אויגען האָט זיין זעהענדע נשמה טיעף אַריינגעקוקט אין לאַנגעם פערקלעמט האַרץ און האָט דאָרט געלעזען אַלץ, וואָס דאָרט איז געווען אויסגעקריצט, אַלץ, וואָס ס׳האָט איהר געקרענקט.

— ועל הר ציון אֶ־אֶ־אצוֹק נצהי — אויף דעם פערייתומטען, אויף דעם אויסגעטראָטענעם באַרג פון ציון וועל איך אויסגיסען מיין פרייד, און אַ נייע לעבען וועט אויפשפּראָצען דאָרט, וואו ס׳האָט געשוועבט דער שטילער טויט, און פערטריבענע וועלען זיך אומ־קעהרען צו זייערע געליעבטע, און ס׳וועט ניט זיין מעהר קיין טרויער, און ס׳וועט ניט זיין מעהר קיין פּיין...

הויך און זיכער האָט געקלונגען זיין שטים, פול מיט בטחון, פול מיט גלויבען.

— הנה מלכך יבוא, יבוא לך!...

ער האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט און אַ קעהר געטהון צו דער טהיר, אַזוי ווי דער מלך אידרער וואָלט שוין שטעהן ביי דער שוועל און אַלע האָבען ניט ווילענדיג אומגעקעהרט זייערע פּנימ׳ער צו דערזעלבער טהיר.

כ׳איז געוואָרן שטיל, מאיר דער כלי־זמר איז געשטאַנען ביי זיין טישעל און מיט פערטרוימטע פונאַנדערגעעפענטע אויגען געקוקט

אויפ׳ן בלינדען חזן. ביים אָרימען טיש, ווי אין גאַנצען צימער, האָט געהערשט אַ הייליגע שטילקייט.

— ה׳ מלך! — האָט ער אָבגעריסען זיין בלינדען קוק פון דער אָפענער סהיר און הויך, ווי אַ הערשלד, אָנגעזאָגט דעם עולם מיט אַ שטים פון אַ תקיעה גדולה — ה׳ מלך! ה׳ ימלך לעולם ועד!

ער האָט זיך שווער אַ זעץ געטהון אויף זיין אָרט און אין דערזעלבער מינוט האָט די כלה אַ פּאַטש געטהון מיט די הענד, אָבגעוואָרפען זיך אַהינטער אויפ׳ן שטוהל און בעגאָסען זיך מיט הייסע שטיקענדע טרעהרען.

אַנ׳אונרוהיגער געפילדער האָט זיך אָנגעהויבען אין זאַל. שלום שואל האָט אַ מאַך געטהון צו די כלי־זמר און זיי האָבען באַלד אָנגעהויבען צו שפּיעלען אַ פרעהליכס.

— אַ רעדעל! אַ רעדעל!

די ווייבער זענען אַרויס פון טיש, זיך גענומען פאַר די הענד און אָנגעהויבען זיך דרעהען אין מיטען צימער, טופּענדיג מיט די פיס. מאיר דער געלער האָט זיך מיט אַלע זיינע כחות אַרויפגעוואָרפען אויף זיין פידעל, כדי אַרויסצורייסען פון איהר דאָס בעסטע און דאָס פרעהליכסטע, וואָס זי האָט; הירשעל האָט מיט ביידע זיינע האַמערלעך געקלאַפּט אין צימבעל, און די ווייבער, מאַכענדיג אַלץ גרעסער און גרעסער די ראָד, האָבען געטופּעט און געטאַנצט, געטאַנצט און געטופּעט...

אין מיטען טאַנצען האָט זיך חנה צייטלין אַרויסגעריסען פון ראָד און זיך אַוועקגעשטעלט אין מיטען, וואַרטענדיג אויף אַ חבר׳טע. עטליכע מינוט האָט זי געקוקט אַרום זיך מיט איהרע קיילעכדיגע קלוגע אויגען, געהאַלטען ביידע הענד אויף די לענדען און געוואַרט.

אַנטקעגען איהר איז אויסגעוואַקסען רחל ליוועסאָן, אַ הויכע, געוואוקסיגע יודענע מיט אַ פולען רויטען פנים. באַלד האָט זיך דאָס גאַנצע רעדעל אָבגעשטעלט און מאיר האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען „אַ ברוגז־טאַנץ“.

מאיר האָט געשפּיעלט, אַלע אַרומיגע האָבען געפּאַטשט

מיט די הענד און רחל מיט חנהן, איינע אַ הויכע און אַ שווערע, די צווייטע אַ קורצע און אַ פלינקע, האָבען געטאַנצט איינע אַנט־קעגען דער אַנדערער, אומגעקעהרט זיך איינע צו דער צווייטער מיט די רוקענס, ווידער אַריינגעקוקט איינע די צווייטע אין די אוי־גען און ווידער אומגעקעהרט זיך איינע צו דער צווייטער פריהער מיט די רוקענס, נאָכדעם מיט די פנימער. און ווען ביידע האָבען זיך פערמאַטערט און אַרויס פון ראָד, האָט זיך אין מיטען זאַל בעוויזען סלאַווע.

זי האָט זיך אָבגעשטעלט, אַרומגעקוקט, אַרויסגענומען איהר טיכעל, צרומגעפאָכט זיך, עטוואָס אויפגעהויבען דעם ברעג פון קלייד און אַ מאַך געטהון מיט׳ן קאָפּ צו מאיר׳ן.

— די מיזינקע!

יאָסעלע איז אַרויפגעשפרונגען מיט די פיס אויפ׳ן שטוהל און אָנגעהויבען פּאַטשען מיט די הענד און שרייען הויך איבערן גאַנצען זאַל.

— די מיזינקע! קינדער אהער, די מיזינקע! די מיזינקע!

מאיר האָט אַ ריס געטהון מיט די פינגער אַלע פיער סטרונעס; סלאַווע איז דורכגעגאַנגען דעם זאַל און האָט אויפגעהויבען אין דער הויך די רעכטע האַנד מיט׳ן טיכעל.

בּרייטער, בעסער,

מאַכט דאָס רעדעל גרעסער...

העכער, בעסער האָט זי געזונגען, בּרייטער, גרעסער איז גע־וואָרען אַרום איהר דער עולם און העכער שטאַרקער האָט זי גע־פּאַטשט מיט די הענד, געטאַנצט, און צוזאַמען מיט איהר האָט געטאַנצט דער בּריליאַנטענער פערמואַר אויף איהר ווייסען פער־שוויצטען שטערן און די צוויי פּאָר דימענטענע אויררינגלעך, — איינס אין די קליינע אויסגעטאָקטע אויערן און דאָס צווייטע אויף די שלייפען ביי ביידע בּרעגען פון איהר שוואַרצען אַטלאַסענעם האָהר־באַנד.

עס איז איהר געבליבען דורכגעהן דעם לעצטען טור, זי האָט פערוואָרפען הינטער זיך דעם קאָפּ, אונטערגעהויבען ביידע ברעגען פון קלייד און איהרע ווייסע לאַסטיקענע שיכעלעך האָבען זיך ארויסגעזעהן אינגאַנצען.

מאיר האָט דאָס לעצטע מאָל אַ ריס געטהון די סטרונעס און זיי האָבען אלע מיט אמאָל דערלאַנגט אַ פרעהליכען, אַ יום־טוב׳דיגען קרעכץ.

און אין דערזעלבער מינוט האָט זיך דורך דער טהיר אריינ־געריסען אין צימער הענע־מיכלע און איהר ווילדער פערנומענער קול האָט בעדעקט אלץ.

— סאָלדאַטען!!...

אין פאָרהויז האָבען זיך דערהערט געדיכטע, שווערע טריט און אַ קלאַנג פון שטאָהלענע שפּאָרען און אויפגעשטעלטע ביקסען.

אין דער קאַלטער פינסטערניש פון דער נאַכט האָבען זיך געהערט אָבגעהאַקטע אַייזערנע טריט; סלאַווע בערלין און חנה צַיים־לין זענען שטיל געגאַנגען איינע נעבען דער צווייטער ארומגע־רינגעלט מיט אַ „קייט" פון זשאַנדארמען מיט סאָלדאַטען. ביידע זענען זיי געגאַנגען אין זייער יום־טוב׳דיגער ציהרונג און רייך בע־פוצטע ציפּיקלעך. עמיצער האָט אַרויפגעוואָרפען אויף סלאַווען אַ וואַרימען סאַלאָפּ מיט אַראָבגעהאַנגענע אַרבעל; זי האָט אויפגע־הויבען איהר העל־זיידען קלייד און איהרע ווייסע שיכעלעך האָבען זיך אויסגעטיילט אויף דעם טונקעלן עטוואָס דורכגעפראָרענעם שניי. חנה איז געווען איינגעוויקעלט אין אַ גרויסען וואַרימען טוך. זיי זענען דורכגעגאַנגען דעם מאַרק און אָבגעקעהרט אויף סמאָלענס־קער גאַס. פון הינטען איז שטיל און דערשלאָגען נאָכגעגאַנגען אַ געדיכטע, שוואַרצע לויה.

פון יענער זייט בריקעל אויפ׳ן דאָך איז אויסגעוואַקסען אַ שוואַרצער פערשטומטער טורם פון אָסטראָג.

אַ שרעקליך, אַנ׳אונמענשליך געשריי האָט דורכגעבויערט די שטילקייט פון דער נאַכט און אַריס געטהון זיך צו די ווייטע פערשטומטע הימלען — איטקע יוזיק׳ס האָט בעקלאָגט איהר מוטער.

אין פינסטערן אויסגעלאָשענעם חתונה־צימער, הינטער דעם איבערגעקעהרטען טיש, צווישען צובראָכענע געשיר און ביז האַלב־אַראָבגעשלעפטע טישטוכער אין אַ העל־ברוינעם ראַצעמאָרענעם קלייד מיט אָנגענייהטע זילבערנע פליטערלעך איז געלעגען מירעל.

זי איז געווען טויט...

דריטער טייל.

דאס אכט און צוואנציגסטע קאפיטעל.

ניקאלאי דער ערשטער איז געווען איינער פון די גרעסטע און מעכטיגסטע זעלבסט-הערשער, וועלכע רוסלאנד האט נור געקענט.

ביי זיין ארויפטרעטען אויף דעם רוסישען טראהן, איז רוסלאנד, די „רעטערין פון אייראפא", געשטאנען אין די ערשטע רייהען אין דער וועלט-פאליטיק; דער פאליטישער צושטאנד אין רוסלאנד, נאך דעם דורכפאל פון די „דעקאבריסטן", האט אוועקגעשטעלט דעם יונגען בעזיגער פון דער העכסטער רוסישער אריסטאקראטיע — וועלכע איז אויך געווען די איינציגע קולטור-טרעגערין אין לאנד — בראש פון יענער געוואלדיגער מאכט, וואס האט געפיהרט א וועלט-מדינה. און די נאטור האט איהם בעשאנקען מיט אזעלכע גייסטיגע און קערפערליכע אייגענשאפטען, וועלכע האבען איהם נאך אלס קינד אויסגעצייכענט פון אלע ארומיגע.

אנ'אייזערנער ווילען, וואס ברעכט און ווארפט אב אלץ, וואס ער בעגעגענט אויפ'ן וועג צו זיין אנגעמערקטען ציעל; א העלדישער

וואוקס און א קוק, פון יעלכן נערוועזע מענשען פלעגען פאַלען אין אָהנמאַכט, — דאָס אַלץ האָט איהם פון דעם ערשטען טאָג אָן פון זיין רעגירונג אַרומגעוועבט מיט אַ לעגענדע. אויף זיין וויעגעלע, בעת ער איז נאָך געווען אַנדערטהאַלבען יאָהר אַלט, האָט זיין באָבע, יעקאַטערינאַ די גרויסע, נביאות געזאָגט, אַז ער, דער יונג-סטער פון די דריי גרויספירסטען, — וועלכער האָט זיך גאָר ניט געגרייט צו זיין קיין „צעסאַרעוויטש“, — וואַקסט אַ קינפטיגער זעלבסט-הערשער, וואָס וועט אין פעסטע הענד האַלטען די גרע-סטע מדינה אין דער וועלט.

צום וואָרט פון רוסישען זעלבסט-הערשער האָט זיך צוגע-הערט אַ האַלבע וועלט. יאפּאַן און טערקיי האָט ער געדיקטירט זיין ווילען, מאַדיאַרען און סאַרדיניער זענען געווען גרייט צו טהון דאָס וואָס ער וועט הייסען, פּערסיען און חינאַ האָבען געוואַרט אויף זיין גוט-וואָרט, אַמעריקאַ — דאָס לאַנד פון לעבען און פרייהייט — האָט געזוכט זיך צו פעראייניגען מיט איהם אין אַן'עקאָנאָמישער און האַנדעלס-פערבינדונג. נור אין איין לאַנד איז זיין אונבעגרענצטע מאַכט געווען אָבגעהאַקט, זיין אייזערנער ווילען האָט נישט געהאַט קיין ערפאָלג: אין... רוסלאַנד.

און דערין איז געלעגען דער סוד פון דער אונבעגרענצטער מאַכט, פון דער זעלבסט-הערשענדער רעגירונגס-מאַשין. דאָרט, וויים, ביי דעם ווייטעסטען און קלענסטען רעדעל פון מאַשין, איז געשטאַנען עפּיס אַ סטראַחאָוו, אַ קליינער קאָלעגיען-ראַטה, איי-נער פון יענע פערציג טויזענד „סטאָלאָנאַטשאַלניקעס“, וואָס זע-נען—לויט דער אייגענער מיינונג פון ניקאָלאַי—געווען די איינציג-סטע הערשער איבער'ן לאַנד. און ניט דער קליינער, אונבעמאַו-סטער בעאַמטער האָט זיך צוגעהערט דערצו, וואָס ס'האָט געהייסען טהון דער וועלט-הערשער, ניקאָלאַי, ניין, דער זעלבסט-הערשער ניקאָלאַי האָט געטהון דעם ווילען פון דעם אונבעוואוסטען קאָ-לעגיען-ראַטה.

אין דער נאַכט פון 7-טען אויף דעם 8-טען אַפּריל 1826, אַ וואָך פאַר פּסח, האָט סטראַחאָוו בריינט פונאַנדערגעעפענט די

טהורען פון דער פינסטערער טורמע פאר מלאווע, בערלין און חנה ציטלין און פון דערהעלבער מינוט אן איז ער געווארען דער איינ-ציגסטער בעל-הבית אויף דאם לעבען און שטארבען פון דער גאנ-צער יודישער בעפעלקערונג אין שטאדט, פון דעם גאנצען יודישען פאלק אין רוסלאנד.

ווייט ערגיץ-וואו, איבער'ן צעהנדליגער וויארסט פון דעם ארט, וואו ער האט מיט קונסטיגע ווי פערכישופטע הענד געשלאכטען די גענז, אין וועלכע — ער איז געווען זיכער — דארפען אין זיבען אריינפאלען די קריסטוס-און מענשען-פיינד, וואס טרינקען קריסטליך בלוט (אין דערין איז ער אויך געווען בעגלויבט), איז געזעסען זיין אפיציעלער בעל-הבית, דער גענעראל-גובערנאטאר האוואנסקי. נאר דעם האט ער פון דער ערשטער מינוט אן געמאכט פאר זיין קנעכט, מיט וועלכען ער האט זיך בענוצט נור דאן, ווען ער האט זיך געדארפט צוזאמענבינדען מיט די ווייטערסטע רעגירונגס-ספערען, וואס אהן זיין געהילף האט מען עס ניט געקאנט אויספירען. נאך ווייטער איז געווען דער „רעגירענדער סענאט"; ער איז געשטאנען אויף דער וואך פון געזעץ. אָבער דעם סענאט האָט ער ניט גע-פאָלגט. נאָך העכער איז געשטאַנען דער יוסטיץ-מיניסטער, אָבער מיט דעם מיניסטער האָט דער קאָלעגיען-ראַטה סטראַחאָוו ניט גע-האַלטען פאַר אַ חוב זיך צו רעכענען אין אַ פראַגע, וואָס איז איי-גאַנצען געווען אָנגעטרויט איהם, און נור איהם אַליין. נאָך העכער און נאָך ווייטער איז געשטאַנען אויף די ביוראָקראַטישע טרעפ דער פערוואַלטער פון הויפּט-שטאַב פון קייזערליכען הויף. איהם האָט ער מעהר געלייגט, אָבער ערנסטער ווי אַלעמען האָט ער געלייגט (אין די מודעות וועגען דער אויספאָרשונג, וואָס ער פלעגט צושיקען דורך חאָוואַנסקי'ן) דעם, וואָס איז געשטאַנען ווייטער און העכער פון אַלעמען: דעם קייזער אַליין. דער קייזער האָט אים געגלויבט, און נאָכדעם האָט זיך שוין סטראַחאָוו מיט קיינעם ניט געדאַרפט און ניט געוואָלט מעהר רעכענען: די איבעריגע האָבען זיך אַליין גע-לאָזט נאַרען און געגנאַרט די אַנדערע.

ערב-פסח זענען אונטערן שתערען שטיינערנעם סופיט פון דער

גריסער אַלטער טורמע אַריין צוויי יידישע ווייבער: סלאַוויע און חנה און צו די אַנדערע טעג פסח איז שוין די יידישע בעפעלקע-רונג אין טורמע געווען פערגרעסערט. מירקע אַראָנסאָנ'ס שכן, יצחק נאַחימאָווסקי, אַ היי-און געטריידע-הענדלער, אברהם גלושקאָוו און יאָסע טורנאָווסקי, ביידע נאַכט-שומרים פון שמריה'ס הויף, „שמריה דער גרויסער" און זיין נייער איידעם, יעקב-הירש — אַלע זענען זיי, איינער נאָכ'ן צווייטען, אַריין אין דעמזעלבען טורם. און אויב די איבעריגע יודען פון שטאָט זענען נאָך אַרומגעגאַנגען פריי, איז דאָס געווען דערהויפּט דערפאַר, וואָס אין דער גריסער אַלטער טורמע זענען שוין ניט געווען מעהר קיין בעזונדערע אָבטיילונגען, נייע טורמעס זענען נאָך ניט געווען אָנגעגרייט און סטראַכאָוו האָט דאָך בכלל ניט געהאַט וואָס צו איילען: די יודען — האָט ער געוואוסט — וועלען פון איהם סיי-ווי-סיי ניט אַוועקגעהן.

לויט געזעץ, האָט די אויספאָרשונג געדאַרפט זיין געפיהרט דורך דעם אָרטיגען סטריאַפּטשי. סטראַכאָוו האָט געזעהן, אַז אויף איהם קאָן ער דאָך ניט פערלאָזען, האָט ער איהם ניט צוגעלאָזט צו דער אויספאָרשונג, כאָטש דער פּראָקוראָר האָט געפאָדערט, ער זאָל אָבהיטען דאָס געזעץ. כאָוואַנסקי'ס צווייטער אַדיוטאַנט, וואָס איז געקומען אויף בענקענדאָרף'ס אָרט, דער קאַפּיטאַן וואָלאָסענקאָוו איז פון דער ערשטער מינוט אָן אַוועק מיט בענקענדאָרפס דרך. ער האָט קריטיקירט דאָס עדות-זאָגען פון די קריסטינס און אויפ-געוויזען אין קאָמיסיע, אַז זיי זאָגען ליגען. און וואָלאָסענקאָוו'ן האָט ער אָבגעטהון דאָסזעלבע, וואָס ער האָט געטהון מיט זיין חבר: אויסגעשלאָסען איהם פון קאָמיסיע און אָבגעשיקט צוריק קיין וויטעבסק. דער קרימינעלער קאָדעקס פון יענער צייט האָט געפאָדערט, אַז דער הויפּט-אויפזעהער אויף דער אויספאָרשונג, אין וועלכער ס'איז פערמישט אַ טויט-פערברעכען, זאָל זיין דער „גובערנסקער סטריאַפּטשי" פאַר קרימינעלע פאַרברעכענס; סטראַכאָוו האָט איהם געקענט פערזענליך און האָט געוואוסט, אַז ער וועט איהם נישט זיין קיין העלפער, און ער האָט געפּועל'ט ביים גענעראַל-גובערנאַטאָר, אַז ער זאָל איהם צושיקען אַנדערע צוויי בעאַמטע. די דאָזיגע

בעאַמטע האָבען גאָר קיין שום שייכות ניט געהאַט צו אויספאָרשונגס־פּראָבלעמען. ער האָט אָבער געוואוסט קלאָר, אַז מיט די וועט ער מאַכען, וואָס ער וועט וועלען. און דווקא די האָט ווער אַרויסגעפאָדערט פון וויטעבסק צו נעהמען מיט אידם אַנ׳אָנטייל אין קאָמיסיע. לויט די גרונד־געזעצען פון יענע צייט, האָט אין יעדער אויספאָרשונגס־קאָמיסיע בעדאַרפט אַנ׳אָנטייל נעהמען אַ פאָרשטעהער פון מאַגי־סטראַט, און דער דאָזיגער פאָרשטעהער איז כל ימיו געווען איינער: דער האַטמאַן יודיק צייטלין. און אויף דער פאָדערונג פון פּראָ־קוראָר, אַז צו דער אַרבייט אין קאָמיסיע זאָל צוגעלאָזען ווערען יודיק, האָט סטראַכאָוו געענטפערט דערמיט, וואָס ער האָט יודיקן אַליין אויך אַרעסטירט און אַריינגעזעצט אין טורמע. עס איז אָבער געווען נאָך אַ געזעץ, לויט וועלכען ביי אַנ׳אויספאָרשונג האָט זיך בעדאַרפט געפינען, אַחוץ דעם פאָרשטעהער פון מאַגיסטראַט, אויך ווער־ניט־איז פון דער יודישער בעפעלקערונג. סטראַכאָוו האָט אויס־געוויזען האָהאַנסקין, אַז ביי יודען איז ניטאָ קיין שבועה, אַז די שבועה, וואָס די גיבען צו זיין טריי־אונטערטעניג דעם קייזער, ווי אַלע איבעריגע בירגערליכע און געזעלשאַפטליכע התחייבות, האָט אין זיך אַזעלכע בעהאַלטענע פאַלשונגען, וואָס גיבען זיי פאָר־מעגליכקייט צו טהין און זאָגען, וואָס זיי ווילען, וואָס זיי לוינט און וואָס זיי נוצט, צום שאָדען פון רוסישען קייזער און רוסישען פאָלק...

ראיות — קיין ראיות האָט מען ניט געדאַרפט אויף אַ זאַך, וועלכע איז נוגע געווען דעם יודישען גלויבען, דעם יודישען רעכט, דער יודישער עהרע. אַחוץ מענשען־פרעסער, זויפער פון קריסטליכען בלוט, געגנער פון קריסטליכען גלויבען, זענען יודען פעררעכענט געוואָרען אויך פאַר שבועה־ברעכער, פאַר פערביסענע פיינד פון דעם רוסישען טראָהן; און ניט נור וועליזשער יודען אַליין, נאָר יודען בכלל, די גאַנצע יודישע בעפעלקערונג אין רוס־לאַנד, דאָס גאַנצע יודישע פאָלק.

אין דעם זין האָט חאָוואַנסקי, לויט סטראַחאָוו׳ס מאַטעריאַלען, וואָס ער האָט איהם צוגעשיקט פון וועליזש, צוגעשטעלט אַנ׳אַלער־

העכסטען דאָקלאַד דעם קייזער און אויף דעם דאָזיגען דאָקלאַד האָט ניקאָלאַי מיט זיין אייגענער האַנד אָנגעצייכענט: „...אַזוי ווי די וועליזשער מעשה בעווייזט, אַז די זשידעס נוצען-אויס די גלייכגילטיגקייט צו זייער גלויבען ניט אָרענטליך, איז כּדי אַנדערע זאָלען דערפון אַראָבנעהמען אַ מוסר, זאָל מען די זשידעשע שוהלען אין וועליזש צו׳ח׳תמ׳ענען ביז אַ בעזונדער בעפעהל און ניט ערלויבען קיין גאָטעס-דיענסט ניט אין די שוהלען גופא, ניט אויסער זיי״...

און ערב ראש-השנה (אָנהויב סעפטעמבער 1826) איז די הויכע שוהל און אַלע מנינים אַרום איהר פּלוצלונג בעלאַגערט געוואָרען פון אַלע פיער זייטען מיט פּאָליציי, סאָלדאַטען און זשאַנדאַרמען.

ס׳איז געווען באַלד נאָכ׳ן דאַוונען. אין שוהל איז שוין געווען ליידיג — ווייל די מתפּללים האָבען זיך היינט מעהר ווי אַלע מאָל געאיילט אַהיים צוליעב ערב-יום-טוב. ראובן דער שמש האָט אָנגעשטעקט גאַנצע ליכט אין די ריין-אויסגעשייערטע לייכטער און די הענג-לאָמפּען; ער האָט אויפגעהאַנגען פאַר׳ן אָרון-קודש אַ נייעם ווייסען פּרוכת מיט אַנ׳אויסגענייהטען מגן-דוד און „אַ לפ״ק״, וואָס די פערשטאָרבענע מירע אַראָנסאָהן האָט אַריינגעטראָגען אין שוהל צוליעב לאַנעס חתונה, אָנגעגאָסען אין נר-תמיד אייל און אַוועק אָנשלאָגען די גרויסע קאָרענע פּושקע מיט שמעק-טאַבאַק. און אין דערזעלבער מינוט האָט זיך אין שוהל אַריינגעריסען אַ משונה׳דיגער גערודער און פיעל מענשען זענען צוואַמען אַריין דורכ׳ן טהיר. ער האָט צוגעשטעלט צו די אויגען זיין טרוקענע, דאַרע האַנד. און האָט דערזעהן נעבען זיך סאָלדאַטען, זעהר פיעל סאָלדאַטען. עטליכע פון זיי האָבען זיך געצויגען צו איהם, נור ער האָט זיך אויסגעדרעהט און איז געשווינד אַוועקגעלאָפען צום אָרון-קודש. ער איז אַרויפגעלאָפען אויף די טרעפּ, אומגעקעהרט זיך מיט זיין קרומען אויסגעבויגענעם רוקען צום אָרון און מיטביידע הענד אָנגענומען זיך פאַר די פאַרענצעס, כּדי צו בעשיצען מיט זיין קליינעם דאַרען קערפּער הי הייליגע תּורות. צוויי סאָלדאַטען, וואָס האָבען איהם נאָכגעיאָגט, האָבען זיך

אַ ווײַלע אָבגעשטעלט, קוקענדיג אויף זיינע אויפגעפלאַקערטע אוי־גען און לאַנגער גרויער באָרד, וואָס האָט זיך געטרייסעלט אויף זיין פונאַנדערגעשפּילעטען האַלב־הוילען האַרץ. דער „קוואַרטאַלנער" לוקאַשעוויטש האָט זיי אַ וואונק געטהון און זיי האָבען איהם אַראָב־געשלעפּט פון די טרעפּ און פּערדרעהט די הענד אַהינטער. דער פּאָרוטשיק סטעפּאַנאָוו האָט געהייסען עפענען דעם אָרון און אַרויס־נעהמען פון דאָרט די תּורות. עטליכע מינוט האָט אַ סאָלדאַט געשלעפּט אין אַלע זייטען דעם פּרוכת און האָט ניט געוואוסט, ווי איהם צו עפענען. ענדליך איז איהם געלונגען אָבצוּוואַרפען איהם אַ ביסעל אָהן אַ זייט און עפענען איין טהיר׳ל. די איבעריגע סאָלדאַטען האָבען אָנגעהויבען אַרויסצונעהמען די ספרי־תּורות איינ־ציגווייז, אַרויסטראָגען זיי אין דרויסען און לעגען אויף אַ הויכען וואָגען, אויף אַ פונאַנדערגעשפּרייטע ראָגאָזשע. איינע נאָך די צווייטע האָט מען אַרויסגעטראָגען אַלע ספרי־תּורות פון שוהל און די מינינים אַרום און אַז אַלץ איז געוואָרען פאַרטיג האָט סטעפּאַנאָוו געהייסען ראובנען געהן נאָך אים. ער איז געשטאַנען ווי אַ פּער־חלומ׳טער, ניט אַרויסרײדענדיג אַ וואָרט, און די סאָלדאַטען, וואָס האָבען איהם געהאַלטען פאַר די הענד, האָבּען איהם פריהער אַ טרייסעל געטהון און דערנאָך אָבגעפיהרט צו דער טהיר.

ער האָט אומגעקעהרט דעם קאָפּ און האָט צום לעצטען מאָל בעקוקט די שוהל, זיין שוהל. דער אָרון־קודש איז געבליבען האַלב אָפען, דער ווײַסער פּרוכת אָבגעוואָרפען אָן אַ זייט; אין די לייכטער אויף דער בימה האָבען קרום געשטאַרצעט צוויי ווייסע ליכט, דער שופר האָט זיך פּער׳יתומ׳ט געוואַלגערט אויפ׳ן ברעג טיש, אין נר־תּמיד האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון דאָס קליינע פייער׳ל און דאָס לעצטע מאָל בעלויכטען זיין לאַנגען און שווערען וועג.

די שוואַרצע געשמידעטע טהיר האָט זיך שווער צוגעמאַכט און ס׳האָט זיך דערהערט אַ קרעכצענדער געררויש פון אַ פּערזשאַ־ווערטען אייזערנעם ריגעל.

ווייט אַרום דעם הויכען אָנגעלאָדענעם וואָגען זענען גע־

שטאַנגען מענשען, ייִדען און קריסטען, מיט טויט־דערשראָקענע פּנים'ער.

דער פּודרמאַן האָט אַ טרייב געטהון די פֿערד, און די תּורות האָבען זיך אָנגעהויבען צו וואַרפֿען און קלאַפּען איינע אָן דער צווייטער. ראַבינ'ען האָבען צוויי סאָלדאַטען געפֿיהרט פֿון הינטען.

דער וואָגען האָט אַ קערדר געטהון פֿון שׁוהל־גאַס אין קלויסטער־געסעל, אַרויס אויפֿ'ן מאַרק און אָבגעשטעלט זיך בּיי די צוגעמאַכטע טויערן פֿון פּאָליציי־הויף.

ווייט אַרום איז געשטאַנען נאָך אַ גרעסערער עולם, ווי פֿרי־הער, און האָט געשוויגען. עמיצער איז געגאַנגען עפֿענען דעם טויער.

פּלוצלונג האָט ראַבּין אַרויסגעריסען איין האַנד, אָנגעהאַפּט זיך פֿאַר זיין לינקען לאַץ און מיט כח אַ ריס געטהון זי אַראָב.

ער האָט צוגעמאַכט די אויגען, צוזאַמענגעשטעלט די פֿיס און זיך אַ נייג געטהון:

— יתגדל ויתקדש שמיה רבא! — האָט זיך הויך איבערן מאַרק פֿונאַנדערגעטראָגען זיין האַרט הילכיגער קול — בעלמא דברא כרעותיה וימליך מלכותיה ויצמח פורקניה...

די סאָלדאַטען האָבען איהם דערשראָקען אַרומגעהאַפּט פֿון בּיידע זייטען, אַריינגעשטופּט אין אָפֿענעם טויער און צוגעמאַכט עם הינטער איהם.

דער עולם איז ווייט געשטאַנען אַרום און לאַנג זיי פֿער־שטיינערט זיך פֿון אָרט ניט געקאָנט רירען.

דאס ניין און צוואנציגסטע קאפּיטעל.

סלאָוועץ האָט מען אַ לאַנגע צייט אַרומגעפֿיהרט עפּעס איבער דויכע שוועריע טרעפּ און די טרעפּ זענען געווען קאַלטע, האַרטע און גליטשיגע און האָבען זיך געדרעהט אַלץ העכער און שמעלער.

זי האָט ניט געזעהן וואוהין זי געהט און האָט ניט געזעהן, וואָס בלייבט הינטער איהר. זי האָט נור געפֿיהלט אַ האַנד, אַ שוועריע מענשליכע האַנד בּיי זיך אויף דער פּלייצע, — אַ האַנד, וואָס דריקט, וואָס בעפֿעהלט און מען מוז פֿאָלגען.

און דאָס האָט זי געקרענקט מעהר ווי אַלץ.

זי איז ניט געוועהנט געווען, מען זאָל איהר בעפֿעהלען, זי זאָל דאַרפֿען מיט גוואַלד טהון וועמעס עס איז ווילען. זי איז געוועהנט געווען, מען זאָל זי פֿאָלגען, מען זאָל זיך צוהערען צו איהר ווילען און טהון, וואָס זי הייסט. און ווען אַ קליינע, שוואַרצע טהיר האָט זיך אין דער פֿינסטער געעפֿענט פֿאַר איהר און מיט אַ גוואַלדיגען געריוש צוגעמאַכט אַהינטער איהר, איז איהר די ערשטע מינוט געוואָרען גרינגער: זי איז געבליבען אַליין און די האַנד, די שוואַרצע, פֿרעמדע האַנד, איז פֿון איהר אַראָפּגעפֿאַלען, און אין דער מינוט האָט זי מעהר קיין זאַך נישט געדאַרפֿט.

אַ קאַלטער, פֿערשטיקטער גערוך האָט זי אַרומגעכאַפּט פֿון אַלע זייטען. זי האָט אַ פּאָר טריט געטהון איבער די שטיינערנע דיעלען און די הויכע קנאַפּעל פֿון איהרע שוך האָבען הילכיג אָבגעקלונגען ביי יעדען טריט. זי האָט נאָך אַ פּאָר טריט געטהון און האָט זיך אָנגעשטויסען אָן אַ וואַנד, אַ קאַלטע און אַ פֿייכטע; זי האָט זיך שטאַרקער איינגעוויקעלט אין איהר פּעלץ, האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט׳ן רוקען אָן דער וואַנד, צוגעמאַכט די אויגען און געבליבען שטעהן אינבעוועגט, ווי אַ פֿערגליווערטע. אין די אויערן איז נאָך ביי איהר געשטאַנען דער התונה־טומעל. זי האָט צוגעדריקט איהרע קאַלטע פֿינגער צו די שלייפֿען; זיי האָבען געבּרענט און ווי צוויי האַמערלעך האָבען אין די ביידען געקלאַפּט האַרט, אָפֿט און ערנסט.

זי האָט זיך נאָך שטאַרקער צוגעדריקט מיט׳ן רוקען צו דער וואַנד; איהרע אָנגעמאַטערטע פֿיס זענען געווען גאָר הילפֿלאָזע, די פֿינגער האָבען געבּרענט, די איינגע, צו־הויכע טאַנץ־שיכעלעך, דאָס איינגעצויגענע לייבעל האָט צודריקט די ברוסט און דער גאַרטעל פֿון קליידעל האָט געשניטען דאָס לייב. נור מעהר ווי אַלץ האָט זי געמאַטערט דער שווערער פֿאַנצער־בראַסלעט מיט די אַראָבגעהאַנגענע שטרעהלעך, וואָס האָט הילכיג געקלונגען ביי יעדען אויפֿהויבען די האַנד.

און די שטילקייט אַרום איז געווען אַ שוואַרצע, אַ דריקענדע, אַ

הילכיגע, אין די פינסטערניש איז געוואַקסען פון מינוט צו מינוט, און אין דער פינסטערניש האָט זיך איהר מיט אַ בעזונדער קלאָרקייט פאָרגעשטעלט אַלץ, וואָס זי האָט נאָר-וואָס פערלאָזען ביי זיך אין שטוב, און אין דער איינגעוועבטער שטילקייט האָבען בעזונדערס דייטליך אָפּגעקלונגען די צוזאַמענגעמישטע קולות, וואָס האָבען זי בעגלייט...

די מוטער... — אָט וויעגט זי זיך אַנ'אָנגעמאַטערטע אויף איהר שטוהל, און די זילבערנע, אָנגענייטע פלימערלעך אויף איהר יום-טובדיג קלייד בלאַנקען געגען דעם פייער. זי געדענקט ניט, וואָס האָט זי זי איבערגעלאָזט אין טומעל: צי איז איהר געלונגען אַרויסצוקלויבען זיך פון צימער, צי איז זי געבליבען זיצען? און שמריה. וואו איז געווען שמריה? און פאַרוואָס האָט לאַנגע אַזוי געוויינט? און פאַרוואָס האָט בתיה איבערגעוואַלצען די ענטלעך?

אַ מין פייפען האָט זי פּלוצלונג דערהערט.

דאָס איז דאָ פון ווינקעלע. עמיצער פייפט. אַ בעקאַנט פייפען: וואו האָט זי דאָס געהערט? האַבט זיך, אַלס קינד, אין דער אַלטער באָד... אָדער אין קראַסנאָיע, ווימער ביי דער קוה-מעלקערין אין דעם קליינעם, האַלב-פונאַנדערגעפאַלענעם הייזעל.

און נאָכאַמאָל הערט זי דאָס פייפען.

דאָ מוז ערגיץ זיין אַנ'אייוועלע און מען הייצט עס. וואָרים ער, אָט דער פייפער, האָט ליעב אַנ'אויסגעהייצטען אייווען... פאַרוואָס-זשע איז דאָ אַזוי קאַלט?

אויף דער ווייטערסטער וואַנד, אויבען, האָט זיך אַמאָל דורכגעשלאָגען עפּעס אַנ'אָבשיין פון ליכט; נידעריגער-ניחעריגער, העכלער-העלער — און פון דער האַלב-פינסטערניש האָבען אַרויסגעטראָטען פיער הויכע, גלאַטע ווענד, אַ שמאָל טהירעל פון פאָרנט, אַ קליין טישעל ביי איין וואַנד און אַנ'אַראָבגעהאַנגען ברייט ברעט, צוגעשמידט צו דער צווייטער וואַנד. אויבען, הויך איבערן טישעל, האָט זיך דורכגעשניטען אַ קליין פענסטעריל, געדיכט דורכגעפלאָכטען מיט אַנ'אייזערנער גראַטע און דורך זיינע פערשניטענע און פערריכערטע קליינע שייבעלעך האָט זיך קוים דורכגעשלאָגען די גראָ אָבשיין פון ווייטען דונקעלען פרייה-מאָרגען.

סלאַווע האט זיך אָפּגעריסען פון וואַנד, אַוועקגעשטעלט זיך אין מיטען צימער און ס'האט איהר מיט אַלע כחות אַ ציה געטהון צום פענסטעריל. זי האט אַראָפּגעוואָרפען פון זיך דעם סאַלאָפּ, אַרויפגעקלעטערט אויפ'ן טיש, אַוועקגעשטעלט זיך אין קליינעם פּאַס ליכט, וואָס איז געפאַלען פון אויבען, און האט מיט פערוואונדערונג בעטראַכט זיך אַליין. די קליינע טאַנץ-שיכעלעך האָבען זיך אַרויסגעזעהן פון אונטער דעם אינטערגעקליבענעם ווייסען קלייחעל, און דער פערמאַר אויפ'ן שטערן, און ביידע פּאָר אַראָפּגעהאַנגענע אויערינגלעך, פון די אויערן און פון האַלז-באַנד, און די פּיער שנירלעך גרויסע שווערע פּערל אויף דעם צו-פּיעל געבלויזטען האַלז, און די רינגען אויף די פינגער, און דער בראַסלעט אויפ'ן האַנד — אַלץ האט דאָ אויסגעזעהן אַזוי ניט אויפ'ן אָרט, אַזוי ווילד.

זי האט זיך אויפגעהויבען אויף די שפּיץ פינגער און האט דאָך דאָס פענסטעריל ניט געקאָנט דערגרייכען. זי איז ווידער אַראָפּ אויף דער ערד, אויפגעהויבען דעם שווערען הילצערנעם טאַבורעט, אַוועקגעשטעלט איהם אויפ'ן טיש און מיט גרויס פּאָרזיכטיגקייט אַרויפגעקלעטערט אויפ'ן טאַבורעט און הירשטיג צוגעפאַלען מיט'ן הייסען אָנגעשוויצטען שטערן צו דער קאַלטער שויב.

דרויסען האט זיך גאָרניט געזעהן.

זי האט אָנגעהויבען אַהינפיהרען די אויגען אין אַלע זייטען און האט זיך אָפּגעשטעלט אויף איין פּונקטעל. די גאַסיגע שויב איז אויף דעם אָרט געווען אויסגעשלאָגען און דורך די אייזערנע גראַטעס האט זיך דורכגעזעהן אַ שטיקעל הימעל. זי האט זיך נאָך מעהר אויסגעצויגען אויף די שפּיץ פינגער און האט דערזעהן דעכער, אַ גאַנצע רייה שוואַרצע דעכער; הויך, לינקס אין אַ זייט איז געשטאַנען דער נייער אינאַטישער באַנאַר, רעכטס האט זיך געצויגען צום הימעל דער הייליגער אילנא, און מיטען האט זיך געזעהן דער שוואַרצער, בלינדער שפּיץ פון ראָטה-הויז; און צווישען ראָטה-הויז און צווישען אילנא, כמעט גלייך ווייט פון ביידען, האט זיך געזעהן דער הויכער ווינקעל דאַך פון זייער הויז... דאָס ווינקעל, דער קיילעכדיגער הלל יעטוואַס נידעריגער בעזעצט מיט

טױבען, דער קאַרניז, און אַ האַלב פֿענסטער, לאַנגעס פֿענסטער, מיט דער װײַסער אױפֿגעהױבענער פֿאָרהאַנקע... לאַנגע!... לאַנ—גע!!

די איז צוגעפֿאַלען מיטן שטערן צו דער קאַלטער שױב, פֿון האַרצען האָט זיך בײַ איהר עפּיס אױפֿגעהױבען און אונטערגעקײַקעלט צום האַלז, און פֿערשטיקטע טרערען האָבען זי אָנגעהױבען צו װאַרפֿען.

זי האָט געװײנט. דאָס ערשטע מאָל פֿאַר דער גאַנצער צײַט האָט זי זיך פֿונאַנדערגעװײנט מיט הײסע, מיט קינדערשע טרערען.

פֿון יענער זײַט טהיר האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּערײַ פֿון שװערע אײַזערנע שליסלען. װעמיצער האָט אָפּגעריקט דעם אײַזערנעם ריגעל. סלאָװע האָט געשװינד אָפּגעװישט די טרערען, אַרױפֿגעשפּרונגען אױפֿן טיש, פֿון טיש אױף דער ערד און האָט געשװינד אַראָפּגעשטעלט דעם טאַבורעט.

— מײַנע טרערען? — האָט זי זיך אַלײן פֿעסט גענומען אין האַנד — נײן, מײַנע טרערען װעלען זײ ניט זעהן!

אױף דער שװעל איז געשטאַנען דער אױפֿזעהער, אַ מיטעל־װאוּקסיגער קריסט, מיט אַ רײן־אױסגעראַזירט דיקען געזיכט און מיט קאַלטע האַרטע אױגען. אױף דער זײַט איז בײַ איהם געהאַנגען אַ לאַנגעס שװאַרצעס שװערד. אין אײן האַנד האָט ער געהאַלטען אַ בינטעל פּאַפּירען, אין דער צװײטער — אַ בלײַשטיפֿט.

אַ נידעריגע, בעיאָהרנטע קריסטין איז געשטאַנען נעבען איהם אין אַ בלױ־קאַרצען זשאַקעט מיט מעשענע קנעפּ און מיט אַ קײַלעכדיגען בלעך אױפֿן האַרצען. אין האַנד האָט זי געהאַלטען אַ פּאַק מיט זאַכען.

— װאַרסטאַנטין, — האָט ער זיך אַ קער געטהאָן צו סלאַװען און צוגעגרײט זיך שרײַבען — דײַן נאָמען?

— סלאַװע.

— סלאַװקע?

— נײן, סלאַװע.

— נאָכן פֿאָטער?

— מאַיראָװנאַ.

ער האָט פערצייכענט.

— פאַמיליע?

— בעהלין.

— יאָהרען?

— אַכט און פערציג.

— גלויבען?

— יודישען.

ער האָט פלינק געשריבען צו זיך אין פאַפּיר אַריין.

— נעהמט אַראָב דאָס צירהונג.

די קריסטין מיט דעם פלעכעל אויפ'ן האַרצען האָט גוואָלט טרעטען צו סלאַווען, נור די האָט אַליין אָנגעהויבען פלינק אָב־שפּילען דעם בראַסלעט, די אויערינגלעך, אָבבינדען דעם פערמוזאַר, די פערל, אויסטהון די רינגען און לעגען אַלץ אויפ'ן טיש.

דער אויפזעהער האָט עס אַלץ איבערגעקוקט, פערשריבען ביי זיך אין בוך, איינגעוויקעלט אין אַ פאַפּיר און אַוועקגעלעגט צו זיך אין טיזעם.

— אַוקבענטעוונאַ, טהוי די אַקאַרשט איבער.

די קריסטין מיט'ן פלעכעל האָט אָנגעהויבען פונאַנדערבינדען דעם פּאַק, וואָס זי האָט געבראַכט מיט זיך.

סלאַווע האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויפ'ן אויפזעהער.

— איבערטהון זיך? גלייך. אָבער איהר וועט מוחל זיין פריי־דער'ן אַרויס פון צימער.

ער האָט פערוואונדערט אַ קוק געטהון אויף סלאַוען און איז געבליבען שטעהן.

סלאַווע האָט אויפגעהויבען פון דער פּאָדלאָגע איהר פוטער, אַרויפגעוואָרפען אויף זיך, איינגעוויקעלט זיך מיט די אַרבעל און צוגעדריקט זיך צו דער וואַנד.

דער אויפזעהער האָט אָנגעשטעלט אויף איהר זיין קאַלטען האַרטען קוק, האָט זיך אָבגעקעהרט, אַרויס פון צימער און אַוועק־געשטעלט זיך אויף יענער זייט טהיר.

סלאַווע האָט אַראָבגעוואָרפען דעם פּעלץ און האָט אָנגעהויבען

גיך־גיך אָבגעשפּילעט איהר זשאַקעטעל, אַראָבגעוואָרפען פון זיך דאָס
ווייסע קלייד און געבליבען שטעהן אין אונטער־קליידעל; זי האָט
פונאַנדערגעשפּילעט דאָס שטייף־אייַנגעצויגענע לאַסטיקענע לייבעל
און האָט טיעף אָבגעטעמט: ס'איז איהר געוואָרען לייכטער.

די קריסטין מיט'ן בלעכעל האָט אַרויסגענומען פון איהר פּאַק
אַ לייוונטען קליידעל מיט אַ שוואַרצער „טמער", אַ ברייט יאַקעל
און אַ העמד, אַ שווערעס און האַרטעס ווי אַ בלעך, מיט לאַנגע ברייטע
אַרבעל און צווי שנירלעך בייַם האַלז, אויך מיט אַ שוואַרצען
שטעמפּעל.

סלאַווע האָט אַ קוק געטהון אויף דאָס העמד און האָט אָנ־
געשטעלט אויף דער אויפזעהערין אַ לאַנגען און ערנסטען בליק.

— מ'וועט מיר אפשר ערלויבען בלייבען אין מייַן העמד? —
האָט זי פערצווייפעלט אַ פרעג געטהון און האָט זיך אַ צאַפּעל גע־
טהון פון דער קעלט, וואָס האָט אַרומגעהאַפּט איהר האַלב־נאַקעטען
קערפּער.

— כ'ווייס ניט, מען דאַרף אַ פרעג טהון בייַ זיין בלאַגאָראָדיע.
זי האָט אַ וואונק געטהון אויפ'ן טהיר.

— וואָס? בעטען? — האָט סלאַווע אַ געשריי געטהון — ניין!
זי האָט האַסטיג אַרוםגעטהון פון זיך איהר דין באַטיסטען
העמדה און אַ הייסע רויטקייט האָט בעדעקט איהר ווייס־אָנגעגאָסענעם
גוף. אין אַ מינוט אַרום איז זי שוין געשטאַנען אין דעם טורמע־
העמד מיט דער התימה, האָט פערשאַרצט אויף די הענד די צוויי־
לאַנגע אַרבעל און אַרומגעבינדען אַרום האַלז די לאַנגע דינע שני־
רעלעך, אַרויפגעוואָרפען אויף זיך דאָס קליידעל און יאַקעל, וואָס
די קריסטין האָט איהר דערלאַנגט, און געבליבען שטעהן אין שוואַר־
צען שטערן־טיכעל מיט דעם אַראָבגעהאַנגענעם הייבעל פון הינטען.

די קריסטין האָט זיך אָנגעהויבען צו איהרע פיס, צוזאַמענ־
קלייבען איהרע זאַכען, און אויף איין מינוט האָט זיך סלאַווען
פאָרגעשטעלט, אַז זי איז בייַ זיך אין דער־היים אין באַד־צימער,
האָט זיך נאָר־וואָס געבאָדען, און פּאַשאַ העלפט איהר זיך אָנטהון.
אַווקסענטיעוואַ — פּאַשאַ האָט פון איהר אַראָפּגעצויגען די שיך

אין די לאַנגע דינע זאָקען אין ס'איז איהר געוואָרען אויף אַ ווײַלע זעהר אַנגענעהם, וואָס איהר דריקט ניט אין די פיס. די קריסטין האָט איהר אונטערגעשטעלט צוויי גרויסע לעדערנע טופליעס, שווערע אין קאַלטע, און פלאַכע האָט ניט היילענדיג צוריק אַרויסגעהאַפּט פון זיי איהרע קליינע באָרוועסע פיס.

אַוקסענטיעווא האָט איהר אָנגעטהון אַ גרויסען האַלאַט מיט לאַנגע אונטערגעקעהרטע אַרבעל און דער האַרטער וואַליקענער קראַגען האָט איהר אָנגעהויבען רייבען די הויט פון איהר קורצען ווייכען האַלז.

— פּאַרטיג? — האָט זיך דערהערט פון יענער זייט טהיר אַן אונגעדולדיגע שטים.

— יאָ, איער בלאַגאָראָדיע!

דער אויפוועהער איז ווידער אַריין אין צימער אין, ניט קוקענדיג אויף פלאַטען, אַ געשריי געטהון צו אַוקסענטיעוואַ'ן:

— זעקסטע נומער. וועסט געדענקען? זעקסטע.

— זעקסטע?

— יאָ, זעקסטע.

ער האָט נאָך עפּיס פערשריבען ביי זיך אין בוך און אַרויס פון צימער. אַוקסענטיעווא האָט צוזאַמענגעקליבען אַלין, דאָס קלייד מיט'ן כאַלאָפּ, מיט די ווייסע שיך, מיט דעם צוריסענעם ווייסען העמד און איז אַרויס נאָך איהם.

ס'האָבען זיך דערהערט צוויי ריצען פון דעם פערשטאַוועטען שליסעל אין די „זעקסטע נומער" איז געבליבען אַליין.

זי האָט אַריינגעשטעקט די פיס אין די טופליעס און איז זיך דורכגעגאַנגען איבער'ן צימער.

דריי טריט אַהין, דריי טריט צוריק.

דער קבר איז ניט געוועזען קיין גרויסער, אָבער אַ הויכער.

אין דורך דעם איבערשטען ווינקעל פון פענסטער האָט זיך געזעהן אַ קליין שטיקעל ריינער, פריהלינגס-בלויער הימעל...

דאָס דרייסיגסטע קאַפּיטעל.

בלויז בערלין איז געווען די „זעקסטע נומער", אָבער אַחוץ דער זעקסטער זענען געווען נאָך „נומערן" — אַ ביז זעקס און נאָך זעקס. יעדע פון זיי איז, פריהער איידער ווערען אַ „נומער", געווען אַ מענש, אַן אַלטער אָדער אַ יונגער, אַ רייכער אָדער אַן אָרימער, אַ שלעכטער אָדער אַ גוטער, אַן אמתער אָדער אַ פאַלשער — אַ מענש מיט אַלע מענשליכע געפיהלען, נאָר אָט האָט איהם דער אומרוהיגער צופאַל אַרויסגעכאַפּט פון לעבען און אַריינגעשליידערט אין אַ שטיינערנעם אָדער הילצערנעם קבר מיט אַ פערשלאָסענעם פענסטער, מיט אַ פערריגעלטער טהיר; און אין דערזעלבער מינוט איז דער מענש, אַלס מענש, אָבגעשטאָרבען; אָנשטאָט איהם פלעגט איבער דער דריי-איילענדיגער האַלב-פינסטערער פער-שטיקטער קאַמער אומגעהן הין און צוריק זעקס אַ „נומער", — וואָס בטראַחאָו ווערט עס ווען-ניט-איז בענוצען, ווי מען בענוצט אַ כפרה-הינדעל, ווען עס קומט איהר צייט, און זעלכע מען לאָזט „פריי" אַרומגעהן אַ געפענטשטע און אַ צוגעבונדענע צום פיסעל פון טיש, איידער די צייט קומט.

כפרה-הינדלער... פיעל זענען זיי געווען די כפרה-הינדלער, פיעל האָבען זיי געדאַרפט זיין. לויט סטראַחאָווס מיינונג, האָט די צאָהל זייערע געדאַרפט זיין אַזוי גרויס, ווי די צאָהל יודען אין שטאָדט אָדער גאַנצען לאַנד — כפרות פאַר דאָס פערגאָסענע אונשולדיגע קריסטליכע בלוט. טערענטיעוואַס פערשכּרטער קאָפּ האָט אָבער ניט אַלעמענס נעמען פון די יודען, וואָס האָבען צו-זאַמען מיט איהר „געשטאָכען דאָס קינד אין דער גרויסער שהל", בעהאַלטען בייא איהר אין זכרון; און די, וואָס האָבען איהר געהאָלפען צו „דערמאָהנען" די נעמען פון די אַנטייל-נעהמער (אַהאַראָקאָוויטש, פעטרישצע און איהר גייסטליכער פאָטער טאַראַשקעוויטש), האָבען ניט אַלע יודען געקענט און ניט אַלעמען געוואוסט מיט זייערע נעמען. און מיט אַלע מאַטערנישען האָבען זיי אין משך פון די ערשטע מאָנאַטען מעהר ווי פיער-און-פערציג נעמען ניט געקאָנט אָנקלייבען; און פיער-און-פערציג „נומערן", פיער-און-

בערציק געשטעמפּעלטע כפּרה־הינגער זענען אַרומגעגאַנגען אין פיר־און־פערציק קברים, דריי טריט אַהין, דריי טריט צוריק, אָפּגעריסענע פון לעבען — פיר־און־פערציק לעבעדיקע מתים.

נאָכדעם, ווי חנה צייטלין און דער מאַן אידעלער יוזיק זענען יעדער באַזונדער פון מענשען „נומערן" געוואָרען, איז ממילא געוואָרען אַ „נומער" אויך זייער זעכצעהן־יעהריגע בת־יחידה, די לעבעדיגע און פרעהליכע איטקע. דער בן־יחיד זייערער, הילקע, איז ניט געוואָרען קיין „נומער", — ווייל ער איז נור עלף יאָהר אַלט געוועזען, און מיט איהם וואָלט מען פיי־וויי־סיי גאָרנישט געקאָנט מאַכען. דערפאַר אָבער איז געוואָרען אַ נומער און פערנומען אַ באַזונדערן קבר („נומער 4") זייער קעכין „רישע יענקעלעוואַ". „נומערן" זענען, אַחוץ כלאַהוער, געוואָרען אַלע בערלינס (שמריה, דירישע, שפרה, מאיר, נתן, רבקה), „נומערן" זענען געוואָרען זייערע קעכינס: סלאַוועס — הענע־מיכלס און רבקה׳ס — לאה רודניצקאַיאַ; און ממילא זענען שוין געוואָרען דאָסזעלבע אויך לאה׳ס מאַן הערשע און איהר קליין אָנדערטהאַלבען־יעהריג קינד לייזער, וועלכען מ׳האָט דער יונגער מוטער ערלויבט צו נעהמען מיט זיך אין קבר אַריין. די דריי־און־צוואַנציגסטע איז געווען יאָסעל מירלאָס בערלינ׳ס הויפּט־פּריקאַשטשיק. די זיעבען און צוואַנציגסטע איז געוועזען יענקעל צערנאָמאָרדיק (פּעטושאָק), דער שמש פון ישעיה אַראָנסאָנ׳ס חסידישער קלויז און דאָסזעלבע איז, נאַטירליך, געשעהן אויך מיט זיין ווייב חיקען און זיין טאָכטער אסתר׳ן. די זיעבען־און־דרייסיגסטע נומער איז געוועזען חיים הריפּין, יאָסעלעס רבי, רבי־חיים באַבינאָוויצער: ניט וויט פון זיין הייזעל האָט עטליכע מאָל אַ שכּור׳ע גענעכטיגט עפּיס ביי אַ קריסטין מאַריאַ פערענטיעוואַ, און די האָט געוואוסט זיין נאָמען און האָט איהם אָנגעגעבען. די איין־און־פערציגסטע איז געווען אָרליק דעהירין. פּאָדליעקאַר, צוויי־און־פערציגסטע — זיין ווייב, פּראַדעל, פיער־און־פערציגסטע — זעליג ברוסאַוואַנסקי; ניט טערענטיעוואַ, ניט איהרע „דערמאָהנער" האָבען זיין אייגענעם נאָמען ניט געוואוסט, און זיי האָבען איהם גלאַט אַ נאָמען געגעבען „פּאָסטעלעניק".

װעהר שטאַרק האָט איבּגעפּעדגלט סטראַחאָװ'ן מירקע װאַראַנ־כאָן, אָבער מאַכען פון איהר אויך אַ „נומער'' האָט איהם ניט גע־גלאָסטען, װײַל מירקע איז געשטאָרבען אײדער מען האָט זי אַרע־סטירט. ס'האָט אויסגעפּעדלט ישעיה אַראָנסאָן, ער איז אָבער געלעגען שטערבליך קראַנק און מ'האָט איהם נישט געקאָנט נעה־מען. נאָך האָט איהם אויסגעפּעהלט לאַנגע און נתנ'כ חײַב, דבורה בײדען האָט מען זעהר שטאַרק געזוכט, און בײדען נישט געפונען.

די צעהנטע נומער איז געװען — „הער תעליזשער מעשטשאַ־נין יענקעל־גירש שאַיעװ װאַראָנכאָן, נײַנצעהן יאָהר אַלט, יודישען גלױבען, אַ בעהײַבטער''.

איהם איז זעהר לײַכט געװען צו נעמען, װײַל ער האָט געװאוסט, אַז ס'איז ניטאָ װאָס זיך צו בעהאַלטען, און פון גאָט איז איבערהױפּט ניטאָ קײן בעהעלטעניש. מ'האָט איהם אַװעקגעזעצט אין אַ קלײן פינסטער צימערל מיט פערשלאָגענע לאַדענס, דורך װאַנען ס'האָט זיך ניט געזעהן דער הימעל און מ'האָט נישט געקאָנט װיסען גענױ, װען איז די צײַט פון שחרית, װען איז די שקיעה. און דעם אײנציגען פון אַלעמען האָט זיך איהם געדאַכט — דאָס ער װײסט יאָ, װאָס מען איז פון איהם אײגענטליך אויסען און װאָס ער דאַרף טהון, אום צו האַלטען ניט דעם גוף, נאָר די נשמה. און בשעת מ'האָט איהם, באַלד נאָכ'ן אַרײַנברײנגען אין דעם דאָזיגען צימער, איבערגעטהון עפּיס אין משונה'דיגע, ניט־יודישע קלײדער, אַװעקגעזעצט עפּיס אויף אַ קלאָץ און אַ בעיאָהרענטער סאָלדאַט מיט דורכזיכטיגע אויגען האָט אָנגעהױבען פונאַנדערפיהרען אין אַ לײמען שיסעלע זײַף, און מען האָט איהם אויסגעשמירט אַ האַלבען קאָפּ, אײן שלײף און אַ האַלבע באַק, און בײם ליכט פון אַ דין טהיקען שפּענדעלע אָנגע־הױבען מיט אַ שמאָלען טעמפּען ראַזיר־מעסער װי שינדען די הויט פון קאָפּ, פון שלײף און פון האַלז — האָט ער זעהר גוט געװאוסט װאָס דאָס בעדײַט.

ער האָט געװאוסט, אַז באַלד נאָך דעם האַרפּען קומען די „מסריקות'' פון רבי עקיבא און די „ספוגין של צמר'' פון רבי

חנינא בן תרדיון אין האָט געוואוסט, אַז דאָס וועט „זיי" ניט העלפֿען, וואָרום דעם גלויבען זייַנעם וועט ער אַוועקנעמען ניט אַנדערש ווי צוזאַמען מיט׳ן לעבען...

מעהר האָט מען אידם אָבער גאָרנישט ניט געטהון. נור נאָך אַ כאָלהאַט, אויך אַ בעיאָהרענטער, מיט אַן אָבגעמאַטערט־פֿערשלאָפֿענעם פנים, האָט געבראַכט עפּיס צושלעפּען פֿון דרויסען שווערע אייזערנע קייטען מיט שוואַרצע אייזערנע רינגען, און נאָך פֿיעל שווערער מיה איז עס ביידע סאָלדאַטען געלונגען צו טיפּאַסען די דאָזיגע קאַלטע רינגען צו זייַנע דינע טרוקענע הענד און פֿיס, פֿון וועלכע די פּלעגען אָבער שווער אַראָפּפֿאַלען צוריק און בלייַבען הענגען אויף די קייטען. און דעם טעם פֿון די דאָזיגע קייטען האָט ער אויך געוואוסט: אויף אַ געשמידטער האַנד וועט ער ניט קאָנען לעגען קיין תפילין און מיט צוזאַמענגעפּינדענע הענד און פֿיס וועט ער זיך ניט קאָנען אייַנוויקלען אין טלית, — און דאָס זענען „זיי", אפנים, אויסען. עס וועט זיי אָבער דאָס אויך ניט העלפֿען.

ס׳איז אָבער געווען פֿרייַטאָג־צו־נאַכט, ווייַט נאָך קבלת שבת, און בשעת ער האָט געוואָלט צוגעהן צום טישעל, וואו ס׳איז געבליבען שטעהן אַ קליין קריגעל וואַסער מיט אַ גרויסען שטיק שוואַרץ גויאיש ברויט פֿון אייבען, וואַשען די הענד, אָבמאַכען קדוש און מאַכען המוציא, האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די קייטען קלינגען צו־הויך, זענען, הייסט עס, „משמיע קול בשבת". אַ קליינע ווייַלע האָט ער זיך געשלאָגען אין דער דעה — די מצות־עשה פֿון קדוש האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַנטקעגען דעם לאַ־תעשה פֿון חלול־שבת. מכריע האָט געווען דער קדוש און, קלינגענדיג מיט די קייטען, איז ער צוגעגאַנגען צום טישעל, אָבגעוואַשען די הענד, אָבגעווישט זיי מיט׳ן ברעג פּאָלע, אָבגעמאַכט קדוש, אָבגעבענשט און שווער זיך אַ שלייַדער געטהון אויף דאָס שמאָלע הילצערנע בעטיל, בעדעקט מיט פרישע האַרטע שטרוי, וואָס איז געשטאַנען ביי דער וואַנד. די קייטען האָבען צום לעצטען מאָל קורץ און פֿרעהליך אַ קלינג געטהון און

שטיל אהעקגעלעגט זיך הארט נעבען איהם. ס'איז געווארען שטיל אין רוהיג און ס'האט איהם אנגעהויבען ניגען צום שלאף: ער האט זיך שטיל אוועקגעזעצט און אנגעהויבען צו לייענען קריאת-שמע...

איין מארגען האט מען איהם געפידערט צום „דאפראס":

ס'איז געווען א ליכטיגער פריהלינגס-טאג, אויף דעם גהיסען, געדיכט-בעוואקסענעם הויף האט פון דער דערהויטמער ערד ארויס-געשלאגען א פרישער גערוך אין פויגעלעך יונגע געהען שטארק פער-טהון אין זייער ארבייט אויף די שווארצע, נאך ניט פונאנדער-געלאזענע צווייגען און אונטערן קארניז פון דאך.

ער איז געגאנגען איבערן הויף מיט צוויי סאלדאטען ביי די זייטען. די קייטען האבען אין דרויסען ניט געקלונגען אזוי הילכיג, ווי ביי איהם אין קאמעריל. ס'איז אבער געווען שווער צו געהן אין די אייזערנע רינגען האבען געשניטען די הויט פון די הענד אין פון די פיס. ארויפגעהן אויף די טרעפ איז געווען נאך שווע-רער, — ווייל די טרעפ זענען געווען צו-ווייט איינע פון דער צווייטער און די צו-קורצע קייטען האבען געשטערט צו מאכען ברייטע טריט. די סאלדאטען האבען איהם אבער געהאלפען ארויפקלעטערן און אין עטליכע מינוט ארום איז ער שוין געשטאנען פאר דער קאמיסיע.

— דאס היטעל! — האט איהם בעגעגענט עמיצענס א געשריי, איידער נאך ער האט געקאנט בעמערקען, ווער עס זיצט ביים גרויסען גרינעם טיש.

ווי ווייט די קייטען האבען עס ערלויבט, האט ער אויפגעהויבען די האנד, כדי צו ערפילען דעם בעפעהל פון דעם קליינעם מענשעלע מיט שטעכעדיגע אויגען, שפיציגען הויכען קאפ און מעשענע קנעפ אויפ'ן גרינעם סורטוק.

ער האט אבער ניט געקאנט דערגרייכען מיט דער האנד ביז'ן קאפ און האט צוגעבויגען דעם קאפ ביז צו דער האנד און אראפגענומען דאס קליינע ארעסטאנטען-היטעלע.

אין דעם אויסגעגאלטען האלבען קאפ איז איהם געווארען

משונה׳דיג קאַלט, בעת אין דעם בעוואַקסענעם האַלבען קאָפּ מיט דער לאַנגער אויסגעדרעדטער פאה אינטערן שלייף איז איהם מיט אַמאָל היים געוואָרען. זיינע טיעפע בעגייסטערטע אויגען האָבען געקוקט אויף סטראַהאָוו׳ן, און איהם האָט זיך ניט געגלויבט, אַז אָט דאָס קליינע מענשעלע אין גלאַטען, איינפאַכען מונדיר איז דער עלטעסטער און אַז די, וואָס זיצען ביי זיינע ביידע זייטען, הויכע, רייך־בעפוצטע בעאַמטע, מיט מעדאַלען און צלמים אויף די הערצער און געפלאָכטענע עפּאָלעטען אויף די אַקסלען, זענען זיינע צו־הערער.

— יענקעל־גירש שאַיעוו אַראָנסאָהן! — האָט צו איהם אַ געשריי געטהון סטראַהאָוו און האָט צוגערוקט צו זיך די פּאַפּירען, וואָס זענען געלעגען פאַר איהם אויפ׳ן טיש, — דאָס ביזטו?

יעקב־הירש האָט אַ מאַך געטהון מיט׳ן קאָפּ פון אויבען אַראָב, און זיין איין־איינציגע פאה אויף זיין לינקער באַק האָט זיך אַ טרייסעל געטהון.

— דו ווערסט בעשולדיגט אין דעם, — האָט ווידער סטראַהאָוו אָנגעהויבען, אַריינקוקענדיג אין יעקב־הירש׳ס בלאַס געזיכט מיט ברענענדיגע בעגייסטערטע אויגען, — דאָס דעם זעקס־זיבען־און־אַכט־און־צוואַנציגסטען אַפּריל 1823 יאָהר האָסטו, צוזאַמען מיט נאָך פיעל יודען, מאַנסבילען און ווייבער, פריהער אין מירקעס הויז און באַכדעם אין דער ושזישער שוהל שווער געפּייניגט און דער־נאָך געשאָכטען דאָס דריי אַ האַלב־יעהריג קינד פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו איוואַנאָוו, כדי צו בענוצען זיין בלוט צו רעליגיעזע צוועקען. צי ביזטו זיך מודה אין דיין פערברעכען?

יעקב־הירש האָט זיך שטאַרק איינגעהערט אין סטראַהאָוו׳ס ווערטער און האָט צו איהם צוגעבויגען זיין גרויסען אויער אויף דער הוילער, אַרומגעראַזירטער העלפט קאָפּ; ער האָט ניט פערשטאַנען דעם תוך פון זיינע רייד און האָט זיך מעהר נישט געוואונדערט: צו וואָס האָט ער געדאַרפט אַזוי לאַנג רידען, בעת ער האָט, לויט זיין מיינונג, געדאַרפט זאָגען מעהר נישט צוויי ווערטער: „שמד, הקך!“

ער האָט געקוקט אויף סטראַהאָווען, אויף די פֿונאַנדערגעשפּרייטע פֿליגלען פֿון דעם גאָלדענעם אָדלער אויפֿן „ווערצאַלאַ“, אויף וועלכען ס'איז געפֿאַלען די שײַן פֿון דער זון, און האָט געשוויגען. זײַנע דינע בלוטלאָזע ליפּען זענען געווען צוזאַמענגעדריקט, דער אויער אויף דעם געגאָלטענעם קאָפּ האָט געברענט.

— ביזט זיך מורה?

יעקב-הירשן האָט אַ דרעה געטאָן דעם קאָפּ פֿון לינקס אויף רעכטס און זײַן פּאה האָט זיך ווידער אַ צאַפּעל געטאָן און געבליבען הענגען בײַ דעם געדיכט-באַוואַקסענעם לינקען אויער. די אויגען זײַנע זענען אַוועק נאָך טיפֿער אינטער זײַנע גײַלע ברעמען און האָבען זיך אָנגעצונדען עפּיס מיט אַ בעהאַלטענער פֿײַער.

סטראַהאָוו איז אויפֿגעשפּרונגען פֿון אָרט, האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט בײַדע הענד אָן ברעג טיש און האָט זיך נאָך שטאַרקער צוגעקוקט צו יעקב-הירשם בלאַס פּנים.

— יענקעל, זײַ זיך מורה!

איצט איז שוין סטראַהאָווען געווען קלאָר, אַז פֿאַר אים שטעהט אַ ווירקליכער מערדער, פֿילײַכט דער אָנפֿיהרער פֿון אַלע איבעריגע און דער שליסעל צום שרעקליכען יודישען געהיימניש איז שוין בײַ אים אין האַנד.

— זײַ זיך מורה!

יעקב-הירשן האָט זיך אַ צאַפּעל געטאָן, כדי אַריבערצופֿיהרען די אײַזערנע רינגען פֿון די פֿיס עפּיס אויף אַנאַנדערער נאָך ניט אַזוי אָנגעוועהטאָגטען אָרט, האָט זיך לאַנג אין פֿערמאַטערט אָבגעהויכט און איז געבליבען שטעהן, קוקענדיג איבער סטראַהאָוו'ס קאָפּ, עפּיס ווײַט-ווײַט אַלץ אין איין אין דעמזעלבען פּונקטעל.

— הערר קילאַק, — האָט זיך סטראַהאָוו אַ קעהר געטאָן צום סעקרעטאַר, — לייענט איבער די באַווײַזען פֿון די עדות-זאָגערינס.

קילאַק האָט אַרויסגענומען פֿון דעם באַנד פּאַפּירען, וואָס זענען געלעגען פֿאַר אים, איניגע געדיכט און שוואַרץ פֿאַר-שריבענע בויגענס און האָט אָנגעהויבען צו לייענען, הויך און שאַרף:

אַרויסרעדענדיג יענעם וואָרט און אונטערשטרײַכען דאָס, וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צו יעקב-הירש׳ן.

ער האָט זיך צוגעהערט צו זײַן לייענען, האָט זיך בעמיהט האַפּען עפּיס אַ וואָסער-ניט-איז אינהאַלט אין די פרעמדע, אונבעקאַנטע ווערטער און האָט זיך אויך אַזוי ווי פריהער געוואונדערט דערויף, וואָס מען רעדט און מען לייענט איהם אַזוי לאַנג און דעם עיקר, וואָס מ׳איז פון איהם אויסען, זאָגט מען איהם פאָרט ניט.

קילאַק האָט געענדיגט לייענען, האָט צוזאַמענגענומען די בלעטער און אַוועקגעלעגט אויף זייער אָרט.

— נו, איצט ווערסטו שוין, אַז מיר ווייסען אַלץ? היינט וואָס לייקענסטו? זיי זיך מודה!... מודה זיי זיך! וואָס שווייגסטו?

יעקב-הירש האָט עפּיס געוואָלט זאָגען, נאָר אין האַרצען האָט בײַ איהם אָנגעהויבען ווי צו זעגען און דער גאַנצער קערפּער זײַנער האָט זיך אָנגעהויבען צו צאַפּלען פון אַ קורצען אָבגעהאַקטען פערשטיקטען הוסט; די אויגען זענען בײַ איהם געוואָרען גרויס און היילעכדיג, אויף די בלויע צושפּאָלטענע ליפּען האָט זיך בעוויזען אַ רויט-בעפאַרבטע שוים; קלינגענדיג מיט דער קייט, האָט ער זיך אָנגעהאַפּט מיט דער רעכטער האַנד פאַר דער ברוסט, און האָט מיט כח אַרויסגעשפּיגען אויף דער ריין-אויסגעמאָלטער פּאָדלאָגע.

ער האָט עס געוואָלט פערווישען מיט׳ן פוס, נאָר די שווערע קייט האָט ניט געלאָזט. סטראַזשאָוו האָט אַ קוק געטהון אויף זײַן בלאַס געזיכט מיט רויטע פלאַמען אויף די אײַנגעפאַלענע באַקען, און האָט זיך אַוועקגעזעצט. קילאַק האָט עפּיס גיך-גיך געשריבען בײַ זיך אין בוך און, פערענדיגענדיג דאָס שרײַבען, דערלאַנגט יעקב-הירש׳ן די פעדער, אײַנגעטונקט אין טינט, כדי ער זאָל אונטערשרײַבען זײַנע ווערטער.

— אָט, אָט איצט ערשט הויבט זיך דאָס אָן! — האָט איהם ווי אַ בליץ דורכגעשניטען אַ געדאַנק — פריהער הלול שבת, דערנאָך עבודה זרה..

ער האָט טיף פֿערריקט בײדע הענד אין די אַרבל, האָט זיך אָנגעטומען מיט די פֿינגער אָן די אײזערנע בראַסלעטן פֿון די קײטען און איז געבליבען שטעהן.

קוליאַק האָט אַראָבגעלאָזט די האַנד מיט דער אָנגעגרײטע פֿעדער.

— שרײַב זיך אונטער, אַז דו בעשטעטיגסט ניט דײַן עדות! — האָט איהם סטראַהאָוו אָנגעוויזען אויף דאָס פּאַפּיר.

יעקב-הירש האָט אַ דרעה געטהון דעם קאָפּ.

— הייסט עס, בעשטעטיגסטו יאָ, אַז דו האָסט געשטאָכען דאָס קינד, און געצאַפּט פֿון איהם דאָס בלוט?

יעקב-הירש האָט ווידער אַ דרעה געטהון מיטן קאָפּ.

— טאָ שרײַב! — האָט אַ געשריי געטהון סטראַהאָוו און איז ווידער אויפֿגעשפּרונגען פֿון זײַן שטוהל.

יעקב-הירש איז געשטאַנען מיט די הענד אין די אַרבל און האָט זיך ניט גערוהרט.

— שרײַב, זאָגט מען דיר, דו ביזט עס מחויב צו טהון!

יעקב-הירש האָט געשוויגען. סטראַהאָוו האָט אַ קוק געטהון אויף די איבעריגע בעאַמטע און האָט אַ קוועטש געטהון מיט די פּלײצעס.

אַלע האָבען שטרענג געקוקט אויף יעקב-הירש'ן, נאָר ער איז געשטאַנען אומבעוועגט אויף זײַן אָרט און האָט געשוויגען.

— אײַער וויסאָקאָראָדיע, איהר וועט מיט אָט די דאָזיגע נפֿשות גאָר נישט מאַכען, — האָט זיך אָבגערופֿען דער מיטגליעד פֿון קאָמיסיע האַיקאָווסקי, וועלכען סטראַהאָוו האָט צוליעב דעם ספּעציעל אויסגעשריבען פֿון וויטעבסק, — איך קען זײ, מ'האָט מוזען אָבלעגען ביז צום צווייטען מאָל.

סטראַהאָוו האָט אַ קלער געטהון, אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד און אַוועקגעזעצט זיך.

— דישלעוונקאָ! — האָט ער אַ רוף געטהון פֿון פּאָרדויז דעם קאָנוואָינעם, — פֿיהר איהם אָב צוריק.

דער סאָלדאַט איז צוגעגאַנגען צו יעקב-הירש'ן, גענומען איהם

פֿאַר׳ן פּלייצע, אומגעקערט צו דער טהיר און אַ ציה געטהאָן פֿאַר׳ן אַרבעל.

יעקב־הירש האט אָנגעהויבען שווער צו שלעפּען די פֿיס, קלינגענדיג מיט די קייטען.

בטראַהאָן האט שטרענג אַ קוק געטהון אַהין, פֿון וואַנען ער איז אַקאָרשט אַוועק.

אויף דער פּאָדלאָגע, דאָרט, וואו ער איז געשטאַנען, האט געבלאַנקט געגען דעם ליכט פֿון פֿענסטער אַ קליינער טראָפּען בלוט...

דאס איין און דרייסיגסטע קאַפּיטעל.

הנה ציטעלין האט ערשט אין זעקס וואָכען אַרום. נאָך איהר אַריינקומען אין טורמע, צום ערשטען מאָל בעקומען די מעג־ליכקייט צו זעהן אַ ווײַלע דעם ריינעם, בלויען הימעל און עטהעמען מיט אַ ביסעל פרישער לופט.

זעקס וואָכען צייט האט סטראַהאָן געהאַרעט האָבען, ביז ער האט אינגאַנצען פֿאַרטיג ווערען מיט טערפענטאַשאַ׳ן און מאַקסימאָוואַ׳ן און וועט די ביידע קאָנען אַוועקשטעלען מיט הנה׳ן אויג־אויף־אויג.

און זעקס וואָכען צייט האט די קיינער ניט גערירט, נישט גע־שטערט איהר רוה און די געלאָזט אין איהר האַלב־פֿערשטאָרבענעם איכעט.

און אין די זעקס וואָכען האט די זיך אַזוי צוגעוואוינט, צו־געקוקט צום פֿינסטערנישׂ, וואָס האט שטענדיג געהערשט אין צי־מער׳ל, דאָס די האט שוין דאָרט כמעט אַלץ געזעהן. ווען די פֿלעגט שטאַרק צונויפדריקען די בעטעכען, גלייבען שטעהן אַ ווײַלע מיט צוגעמאַכטע אויגען און נאָכדעם די עפֿענען צוריק, פֿלעגט זיך איהר האַכטען, דאָס אין צימער איז בגלל געוואָרען ווערר ליכטיג. פֿון ווײַטעסטען ווינקעל פֿלעגט אויף אַ ווײַלע זיך בעוויזען די שטומפּאַלטענע, פֿערוויכערטע זײַט פֿון אייזעלע און אויף וועם טונקעל, אָבגעריבען ווענדעל פֿלעגט אַריינשפּרינגען אַ גרויסער,

קיילעכדיגער פלעק; אין די לאַנגע ווינטער-נעכט האָבען זיך דאָ געוואַרימט יענע, וואָס זענען געזעסען אין זעלבען צימעריל פאַר איהר, אפשר אויך אַזעלכע אינשולדיגע ווי זי. און ווען זי פלעגט זיך אַוועקשטעלען נעבען אייזעלע מיט די הענד אַהינטער און צודריקען זיי צום קאַלטען ווענטעל, פלעגט זיך איהר האַכטען, דאָס זי גיט עס שלום יענע אומגליקליכע, וואָס זענען, אויך אַזוי ווי זי, געוועזן אָבגעריסען פון דער ליכטיגער וועלט, פון דער וואַרימער היים, פון קרובים. און פון קינדער. און די פיער פינסטערע ווינקעלעך אַרום, און די קיילעכדיגע, האַלב פערשטעלטע לאָך ערגיץ אויבען, אונטערן סופיט, פון וואַנען ס'פאַלט אַראָב, צו דער קאַלטער שטיינערנער פּאָדלאָגע, בייס שוועל, אַ קיילעכדיגער האַלבטונקעלער פּאַס, און דאָס קליינע טהירל מיט'ן חורבנעשניטענעם דריי־קאַנטיגען „אויגעלי" אין מיטען — אַלץ איז איהר אין די ועקס וואָכען געוואָרען ווי אייגען. נור די „פּאַראַשע", דער שוואַרצער אונריינער צעבער אין ווינקעל, פון וועלכען ס'האָט זיך געטראָגען אַזאַ שווערער געהיך — מעהר נישט דאָס פלעגט זי שטענדיג קריינקען.

אַנגאַלטע בעל-הביתטע, האָט זי ליעב געהאַט, אַז אַלץ אַרום איהר זאָל זיין אין אָרדנונג, אַלץ זאָל שטעהן אויף אַן אָרט. אין דאָס טישעל געגען טהיר, דער טאַבורעט, די הילצערנע „נאַרע" ביי דער וואַנד, מיט אָנגעוואָרפענע שטרוי, בעדעקט מיט אַ זאַק — אַלץ איז ביי איהר געוועזן ריין און צוגעקליבען, גלייך ווי זי וואָלט דאָ געוועזן ביי זיך אין דער-היים. מעהר נישט דער צעבער, דער שוואַרצער צעבער אין ווינקעל. פלעגט אַלץ צושטערען און איהר מאַכען איבעריגע עגמת-נפש.

און ווען זי האָט זיך געלעגט שלאָפען, פלעגט זי אָבטרייסלען דעם זאַק פון די שטרוי, גלייך ווי ס'וואָלט געוועזן אַ ליילעך, אַראָבציהען פון זיך די שוועהרע וואָילאָקענע קאָפטע, דאָס האַרטע ליינענע קליידעל, און אָרדענונג אַוועקלעגען זיי אויפ'ן טאַבורעט, ווי זי פלעגט עס טהון ביי זיך אין דער-היים, און די שוואַרצע

האַרטע „טשאַבאַטעס“ פלעגט די אָוועקשטעלן נעבן בעט, אַזוי ווי אַדאַדאַטיאַ האָט געזאָלט קומען, אויספּוצען זי און אַוועקשטעלן אויפ'ן פריהערדיגען אָרט. און אַוועקלעגענדיג זיך אויף די שטרוי און אַרויפציהענדיג אויף זיך דעם וואָילאָקענעם האַלאַט, אַזוי אַז די אַרבעל זאָלען אויסקומען צו דער וואַנד, פלעגט די גאַנץ אָפט ניט ווילענדיג זיך אָבריקען אַ ביסעל צו דער וואַנד, כדי צו לאָזען אַן אָרט פאַר'ן בן-יחיד איהרען, פאַר הילינקען. ער איז נאָך גאָר שוואַך, אַך זיין לעצטער קרענק, און גאָט ווייסט, צי קוקט ווער אויף איהם איצט, בשעת זי מוז גאַנצע טעג אַרומלויפען ביי נאַטשאַלסטווע, כדי אַרויסצוראַטעווען די פון טורמע. איטעליע איז פערטראָגען אין איהרע זאַכען און אַדאַדאַטיאַ איז ניטאָ.

און אַ טאָג איז געקומען און אַ טאָג איז אַוועק, און דאָס „אוינגעלי“ פלעגט זיך שטיל עפענען דרויסען, אַן אָבגעמאַטערט פערשלאָפען געזיכט פלעגט זיך אויף אַ ווייַלע באַווייזען, אָבטרעטען צוריק, און דאָס „אוינגעלי“ פלעגט זיך ווידער שטיל צומאַכען פון יענער זייט טהיר.

ס'איז געווען שטיל, און די הענד, וואָס זענען געווען צוגע-וועהנט עפּיס צו טהון, האָבען געזוכט אַרבייט, דאָס האַרץ האָט געצויגען צום שטעטיל, צום רעש, צו מענשען, דאָס אויג האָט געזוכט עפּיס פרישעס, נייעס...

און פּלוצלינג האָט זיך הינטערן טהיר דערהערט אַ גערויש, ניט אַזאַ ווי אַלע מאָל; די טהיר האָט זיך געעפענט און אויפ'ן שוועל האָט זיך באַוויזען דער אויפזעהער פון טורמע, הנה'ס וועכטערין און צווי הויכע סאָלדאַטען מיט ביקסען.

— טהו זיך אָן! — האָט באַפוילען דער אויפזעהער.

הנה איז צופריעדען אויפגעשפרונגען פון אָרט און האָט זיך אָנגעהויבען אָנטהון, גלייך ווי זי וואָלט זיך גערייט קלויבען מיט אַ וויזיט. זי האָט פערשאַרט די האָהר און זיי באַהאַלטען אונטער'ן הייבעל, אָנגעטהון אויפ'ן קאָפּ דאָס טיכעל אַזוי, אַז פון אונטער די ברעגען האָבען זיך אַרויסגעזעהן איהרע רוין-אויסגעוואַשענע, דורכזיכטיגע ווייסע אויערן, אַרויסגעוואַקסען אויף

זיך דעם האַלאַט, פֿערשאַרצט די אַרבל, אַריינגעלייגט אַ האַנט אין אַ האַנט און זיך אַ לאָז געטאָן צו דער טהיר.

— מיר געהען!

הינטערן טהיר האָט זיך דערהערט אַ ליאַסק פֿון ביקסען. צוויי קאָנוואָיִנע האָבען זיך פֿאַנאַנדערגערוקט און געלאָזט צווישען זיך אַנ'אָרט פֿאַר חנה'ן.

— פֿיעדקאַ! — האָט זי דערקענט איינעם פֿון זיי, אויסטינ-צאָוו'ן — דו?

אויסטינצאָוו האָט שטרענג אַ קוק געטאָן אויף איהר און אויפ'ן אויפזעהער.

— אויף דיר שטעהט דאָך נאָך דאָרט 60 קאָפּיקעס, און די צוויי פֿלאַשען ביער האָבען מיר נאָך נישט פֿערשריבען.

— שאַגאַם! — האָט אויסטינצאָוו אַ זאָג געטאָן צו זיין חבר, דעם קאָנוואָיִנעם, וואָס איז געשטאַנען פֿאָראויס, פֿון איין האַנד אין דער צווייטער האָט ער איבערגעלייגט עפּיס אַ בוך מיט אַנאַרויסגעקלעפּט בעשריבען פּאַפּיר'ל.

אַלע האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט פֿון די טרעפּ און חנה האָט גערן אַריינגעצויגען אין זיך די פֿרישע לופֿט פֿון די נאָר-וואָס פֿונאַנדערגעבליהטע בוימלעך, וואָס אויף יענער זייט הויכען שטיי-נערנעם צאַם אין פֿון די פֿריש-אויסגעראָטע קלימבען אַרום דעם אַרויסגאַנג.

זי האָט אַ קוק געטאָן אויפ'ן העל-בלויען הימעל, וועלכען זי האָט שוין אַזאַ לאַנגע צייט ניט געזעהן, אויף די ווייטע שטילע גאַסען, און האָט זיך, לויט איהר השגות, אַנאַייל געטאָן, גלייך ווי זי וואָלט געהן אין אַ געשעפֿט-זאַך. די סאָלדאַטען האָ-בען אָבער געטראָטען רעגעלמעסיג און לאַנגזאַם, און זי האָט ניט ווילענדיג זיך געמוזט צופּאַסען צו זיי. זי איז אַוועק צווישען זיי אין מיטען, קוקענדיג מיט גרויסע אויגען אויף ביידע זייטען.

זי האָט זיך געוואונדערט, וואָס אין די גאַסען זעהט מען כמעט קיין מענשען ניט, וואָס אויפ'ן מאַרק איז קיינער ניטאָ, וואָס די שטאָדט איז ווי אָפּגעשטאָרבען. ווען-ניט-ווען פֿליעגט זיך

זײַטיגן עמיצער פון אונטער אַ האַלב אָפענעם טויער, אַ קוק טאָן אויף איהר פון ווײַטען און באַלד זיך בעהאַלטען צוריק.

מ'האָט זי אַהיימגעפיהרט אַרום „ראָזו", דורכגעפיהרט דורך דער געבענטער גאַס און געבראַכט צו מעלער-זאַקאַמעלסקי'ס הויף, וועלכען זי האָט גוט געקענט, און וואו — זי האָט עס אויך געוואוסט — סטראַחאָו מיט זײַנע העלפער האָבען זיך בעזעצט. אַ וועכטער האָט שטיל געעפענט דאָס טהירעל און האָט איהר אַרײַנגעקוקט אין פּנים אַרײַן. איטשינצאָו און זײַן חבר האָבען ווײַטערע ביקסען אַראָפּגעלאָזט פון די אַקסלען, כדי דורכצוגעהן דורכ'ן טהירעל. אין אַ מינוט אַרום זענען שוין אַלע געווען אין האַלב-פינסטערן פאָ־הויז פון דער קאַנצעלאַריע.

מ'האָט זי אַוועקגעזעצט אויף אַ הילצערנער באַנק און געהייסען וואַרטען. איטשינצאָו איז אַרײַן מיט זײַן טוך אין דעם ווײַטערסטען צימער. אין עטליכע מינוט אַרום איז ער אַרויס צוריק, איבערגעעפענט פאַר איהר די טהיר, אַרײַנגעלאָזט זי אינווייניג און ווידער די טהיר צוגעמאַכט.

הנה האָט געמאַכט עטליכע טריט, האָט זיך אָבגעשטעלט און בעקוקט די גאַנצע חברה אַרום טיש. אַלע זענען איהר געווען אומבעקאַנט — אַחוץ דעם שטאַרט-גאָלאָוואַ חוליעוויטש. פאַר איהם האָט זי זיך אַ נייג געטהון.

סטראַחאָו האָט אויפגעהויבען זײַן קאָפּ און האָט שאַרף בעקוקט הנה'ן פון אויבען ביז אַראָב. אין די גלייכגילטיגקייט און רעה שטאָלץ, מיט וועלכע זי, די הויפּט-פערברעכערין און די אָנפיהרערין פון דער גאַנצער רציחה, האָט געקוקט אויף איהם און אויף אַלע איבעריגע מיטגלידער, האָט איהם אויפגעבראַכט. די הענד האָט זי געהאַלטען טיעף פערדרוקט אין די אַרבעל: מסתמא — האָט סטראַחאָו געטראַכט — איז נאָך אויף זיי ניט פערטריקנט דאָס אונשולדיגע קריסטליכע בלוט.

— הנ-קע! — האָט ער אַ געשריי געטהון — פאַר דער קאָמיסיע דאַרף מען שטעהן מיט אָבשיי און מיט אַראָבגעלאָזטע הענד.

הנה האָט די אַרבעל פונאַנדערגעטמען און איהרע קליינע

ווייסע הענד האָבען אויף אַ ווייַלע אַ בלאַנק געטהון און ווידער זיך בעהאַלטען אין די לאַנגע האַרטע אַרבעל.

אַ לעבהאַפטער שמייכעל האָט זיך בעוויזען אויף איהרע פילע, געטאָקטע ליפּען און איז גיך פערשוואונדען אין די ווינקעלעך פון איהרע אויגען.

סטראַחאָוו האָט בעמערקט דעם שמייכעל און איז געוואָרען נאָך מעהר אויפגערעגט.

— קולאַק, ליענט! — האָט ער אַ געשריי געטהון צום סעקרעטאַר, כדי אַ סוף צו מאַכען צו איהר גלייכגילטיגקייט.

קולאַק האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט, אַוועקגעלעגט פאַר זיך אַ גרויסען הויפען פּאַפּירען, האָט זיך אָפּגעהוסט — ווי ער וואָלט זיך גרייטען צו ליענען זעהר אַ לאַנגע מגילה, און האָט אָנגעהויבען צו ליענען פון פּאַפּיר פריהער שטיל און לאַנגזאַם, דערנאָך אַלץ הייכער און העכער:

„יאָהר — 1823, צייט — גרויסער פּאָסט, — האָט ער געליענט פון פּאַפּיר — אַ חזק פאַר דעם יודישען פּסח. איז מאַריאַ טערענטיעווא, אַלס בעקאַנטע, אַריין צו חנה ציימלין, וואָס האָט געהאַלטען אַ שענק. חנה האָט זי מכבד געווען מיט אַ גלאָז וויין, איהר געגעבען אַ וויל-בערנעם חופל און געבעטען קריגען פאַר איהר אַ שיין קריסט-ליך קינד"...

ער האָט געליענט און זי האָט געקוקט דאָ אויף איהם, דאָ אויף סטראַהאָוו'ן, דאָ אויף די איבעריגע, און ווידער אויף סטראַחאָוו'ן, און ווידער אויף איהם.

„געחאַפּט, געסודרט פאַר'ן האַנד, בעהאַלטען ביי זיך אין שלאָף-צימער, געגעבען געלד, געגאָסען בראַנפען, אַרומגעטראָגען זיך מיט'ן פרעמדען קינד איבער'ן מאַרק, ווי מיט אַ הקפה ופון זיך צו סלאַוועז, פון סלאַוועז צו זיך, און געשטאָכען, געבראָכען, געצאַפּט בלוט אין אַ קליין צעבעריל, געטונקט לייוואַנד"... זי האָט געוואָלט אַריינקוקען דעם ליענער אין די אויגען אַריין, זיך ווי איבערצייגען, צי ער רעדט ערנסט, צי ער טרייבט שפּאַס. און יענער האָט אַלץ געליענט און געליענט.

צעטיילט די בלוטיגע שטיקער לייוואַנד. צווישען די מאַנטבילען אין ווייבער, און נאָך דעם איז מען זיך צוגאַנגען און מ'האָט אַוועקגעטראָגען צו הנה צעטלין איין פלאַש, צו די בערלינם — צוויי פלעשער און צו אָרליקן — אַ פעכעליע מיט בלוט"...

הנה האָט נאָכאַמאָל אַ קוק געטהון אויף דעם לייענער, דערנאָך אויף כטראַהאָון אין ווידער אויפ'ן לייענער. די אויגען איהרע זענען געוואָרען קלענער, די ווינקלען פון מויל האָבען אָנגעהויבען צו שפּיעלען.

— האַ-האַ-חאַ! — האָט זי אויסגעשאָסען אַ געלעכטער, אָנגעוואָרפען אַהינטער דעם קאָפּ און צוגעדריקט מיט ביידע הענד דאָס האַרץ, וואָס האָט שטאַרק אָנגעהויבען צו קלאַפּען — האַ-האַ-חאַ!... האַ-האַ-חאַ! אָ, האַ-האַ-האַ!...

זי האָט אַ לאַנגע צייט נישט געקאָנט קומען צו זיך, פון די צוגעמאַכטע אויגען האָט זיך אַרויסגעקייקעלט אַ טרעהר, פון הינטער די רויטע ליפּען האָבען אַרויסגעשיינט צוויי רייהען ווייסע, געדיכטע צייהן.

— איז צט-אַ-דאָם — האָט זי מיט'ן פינגער אָנגעוויזען אויף קלאַק'ס פּאַפּירען — איז צט-אַ-דאָם האָט מען אייך דערצעהלט, אָט-אָ-דאָס האָט איהר פערשריבען און פאַר אָט-אָ-דעם האָט איהר געצאָהלט געלד?... חאַ-חאַ-חאַ! אָבער פאַר אייער געלד האָט איהר דאָך געקאָנט אויספיהרען, מ'זאָל אייך אויסקלערען עפּיס אַ שענערע מעשה... האַ-חאַ-חאַ!

כטראַהאָו איז בייז אויפגעשפּרונגען פון זיין הויכען שטוהל און האָט דורכדעם אויסגעזעהן נאָך נידעריגער.

— הנק'ע! מיר האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען אַהער ניט צום שפּאַס! דו זאָלסט זיך מודה זיין! אַלע, וואָס האָבען צוזאַמען מיט דיר געפּייניגט און געשאָכטען דאָס קינד, האָבען זיך שוין מודה געווען. און דיר וועט קיין זאַך ניט העלפען! מ'האָט דיך געכאַפּט ביים פערברעכען.

הנה האָט אַ וואָרף געטהון אויף כטראַהאָו'ן אַן ערנסטען בליק-

— די, וואָס האָבען זיך מודה געווען, זענען געווען שולדיג; איך בין אָבער דערביי ניט געווען.

— אַט וועלען מיר באַלד' זעהן, צי ביזט דערביי געווען, צי ניט? דישולעווניקאָ, אַהער טערענטיעוואַ'ן!

הגה האָט אַ קוק געטהון אַהינטער, אויף דער טהיר, און דאָס פּנים איהרס איז עטוואָס בלאַס געוואָרען.

סטראַהאָוו האָט אָנגעוויזען דער קאָמיסיע אויף דער פער־ענדערונג אין הגה'ס געזיכט און האָט גלייך פערצייכענט עפּעס ביי זיך אויף אַ פּאַפּיר.

די טהיר האָט זיך געעפענט און אויף דער שוועל האָט זיך בעוויזען אַ הויכע קריסטין, שוואַרץ געקליידעט, מיט חיטע, נישט גאַר געזונדטע אויגען און מיט אַ שוואַרץ טיכעל איבער'ן קאָפּ.

הגה האָט זיך אָנגעהויבען שטאַרק איינקוקען אין איהר.

— וואָס, הנקע, דו דערקענסט מיך ניט? — האָט זיך הגה'ן דערהערט אַ בעקאַנטע פער־שפּור'טע שטים — און אַז מ'האָט מיך גערופען שרה, האָבסטו מיך יאָ געקענט, ניט אמת?

— איך דערקען דיך ווידער ניט, און דערפאַר טאַקע האָב איך ניט מיט דיר וואָס צו ריידען.

— אַהאַ! איצט האָסטו ניט וואָס צו ריידען, און דעמאָלט... דעמאָלט (זי האָט אָנגעהויבען צו הליפּען און פון די אויגען האָבען זיך ביי איהר אַ גאָס געטהון טרערען), ווען איך האָב צוזאַמען מיט דיר געשטאָכען דאָס אומשולדיגע קינד, ווען דו האָסט צוגע־האַלטען זיין קליין ווייס הענדטיל און איך האָב איהם מיט'ן שאַר־פען, קיילעכדיגען אייזען, וואָס דו האָסט מיר דערלאַנגט, אַ שטאָך געטהון טיעף אונטער'ן לינקען אָרעם, דערנאָך אין שלייף, און ווידער אונטער'ן אָרעם, דעמאָלט האָסטו מיט מיר יאָ גערעדט?

זי האָט זיך בעגאָסען מיט נאָך אַ גרעסערן טייך טרערען און אָנגעהויבען ווישען די אויגען מיט'ן ברעג שירץ.

— נו, הנקע, וואָס וועסטו זאָגען? — האָט סטראַהאָוו אַ זאָג געטהון צו איהר, און אַריינגעלאָזט זיינע צוויי שטעכעדיגע אויגען אין איהר בלאַס דערשראָקען פּנים.

— זי איז שכּור!

מאַריאַ האָט אויפגעהערט צו וויינען און האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו הנה'ן.

— און דו קאָנסט מיר נאָך שטעכען די אויגען, — האָט זי אָנגעהאַפּט הנה'ן פאַר'ן וואָלאָקענעם לאַץ פון חאַלאַט, — און דו קאָנסט מיר נאָך שטעכען די אויגען, אַז דו האָסט ניט געשטאָכען דאָס אָרימע אומשולדיגע קינד צוזאַמען מיט מיר אין דער זשידישער שוהל; אַז דו האָסט ניט צוזאַמען מיט מיר אָבגעצאַפּט זיין ריין־קינדיש בלוט אין אַ צעבעריל, און געטינקט אין איהם נייע, ווייסע לייוואַנד?

הנה האָט געקוקט אויף איהר מיט גרויסע אָפענע אויגען און אויף איהר בלאַס געזיכט האָט אָנגעהויבען צו שפּילען אַ העל־רויטע פאַרב.

מטראַהאָווי מיט אַלע מיטגלידער האָבען ניט אַראָבגעלאָזען אַן אויג פון הנה'ס געזיכט און פערשריבען ביי זיך אַלע פערענדערונגען, וועלכע זיי האָבען אין איהר נור בעמערקט:

— מיינע העררען! — האָט זיך מאַריאַ מיט אַמאָל אַ וואָרף געטאָן אויף די קניה און פון די אויגען איהרע האָט זיך ווידער אַ גאָס געטאָן אַ טייך טרערען — איך זעה שוין איצט קלאָר, אַז זי הנה און אַלע איבעריגע זשידעס האָבען געוואוסט דעמאָלט אין שוהל ביי דעם קליינעם קערפעריל פון דעם געשאָכטענעם קינד, אַז זיי וועלען אַלץ אָבלייקענען און מיר אַליין וועלען בלייבען די שולדיגע, אַזוי טרוסט זי! אָבער גאָט און דער קייזער — זיי וועהען און ווייסען דעם אמת, אַז ניט מיר, נאָר זי, זיי, די זשידעס, האָבען אונז אָנגערעדט, אַז מיר זאָלען צוזאַמען מיט זיי אומברינגען פון דער וועלט אַן אומשולדיגען קדוש. איך בין שוין פערפאַלען, אָבער זאָלען זיי אויך אָננעהמען אויף זיך די שטראָף!...

זי האָט געוויינט, זיך געשלאָגען מיט'ן שטערן אָן דער פּאָדלאָגע און פון איהרע רויטע, אָנגעוועדטאָנטע אויגען האָבען זיך געגאָסען אמת'ע טרעהרען...

— גענוג, טערעזטיעוואַ, דו קאָנסט גיין.

זי האָט זיך אויפגעהויבן פון דער פּאָדלאָגע און האָט זיך לאַנגזאַם געלאָזט צו דער טהיר, אויסמיידענדיג אַרום הנה׳ן און האָט אויף איהר אַ וואָרף געטהון אַ צאָרנדיגען בליק. הנה האָט זיך אָבגעקעהרט.

— נו, איצט וועהסט שוין, אַז פאַר אונז איז אַלץ אָפען, — האָט בטראַכטאָו זיך ווידער געווענדעט צו הנה׳ן, ווי נור די טהיר האָט זיך צוגעמאַכט הינטער מאַריאַ׳ן — און ווייטער ליקענען איז שוין אומזיסט.

הנה האָט געשוויגען.

— דו שווייגסט? חי האָסט ניט וואָס צו זאָגען.

הנה האָט אויפגעהויבן אויף איהם איהר פערזאָרגטען, עט־וואָס דערשראָקענעם קוק.

— איהר ווייסט אַליין זעהר גוט, אַז דאָס, וואָס זי האָט דאָ דערצעהלט, איז נישט געשטויגען, ניט געפלויגען, ס׳איז ליגען פון אָנהויב ביזן סוף, און די איבערגעזויסענע בעטלערקע נאַרט אייך. איהר לאָזט זיך זאָגער אָבנאַרען, מסתמא דאַרפט איהר דאָס, איך בין אָבער דערביי ניט געוועזען, און מיך לאָזט צו־רוה.

בטראַכטאָו האָט אַרויסגענומען פון דעם פּאַק פּאַפּירען עפּיס אַ נייע פאָר בלעטלעך און האָט ווידער אַ קוק געטהון אויף הנה׳ן.

— איז, הייסט עס, מודה זיין זיך ווילסטו ניט?

— איך האָב זיך ניט אין וואָס מודה צו זיין.

בטראַכטאָו האָט אַ קלונג געטהון.

— מאַקבומאָוואַ׳ן אַהער!

ווידער האָט אַ קלאַפּ געטהון די טהיר, און שווערע טריט האָבען זיך דערהערט הינטער הנה׳ן. זי האָט זיך קיין ריהר ניט געטהון.

— גוט־מאָרגען, בעל־הבית׳טע!

הנה האָט דערהערט אַ גוט בעקאַנטע שטים און האָט אַ קוק געטהון אהין, וואו ניט לאַנג פאַר דעם איז מאַריאַ געשטאַנען.

— אַוודאָטיע!

— יאָ, אַוודאָטיע, דיין לאַנג־יעהריגע דיענסט, וואָס האָט דיר

זעהר טרײַ געדינט, און פֿערדאָרבען איהר נשמה צוליעב דיר, און צוליעב דיר און דײַנע פֿרײַנד אומגעבראַכט אַ אונשולדיגען נפש.

זי האָט אויך אַ חליפֿע געטהון, אָבער די אויגען זענען בײַ איהר געבליבען טרוקען און האַרט, ווי געווען.

— דוניאַשאַ, וואָס האָסטו צו מיר?

— וואָס האָב איך צו דיר? דו פֿרעגסט נאָך?! דו האָסט פֿערדאָרבען מײַן די וועלט און יענע וועלט. דאָס טויטע קינד, וואָס מיר האָבען צוזאַמען געשאָכטען, לאָזט מיך ניט רוהען. עס שטעהט מיר שטענדיג פֿאַר די אויגען... הנה, דאָס בלוט!

בײַ איהר איז דאָס אויסגעקומען טראַגישער, אָבער קינסט־ליכער, מעהר געמאַכט, ווי בײַ מאַריאַ'ן, און הנה'ן האָט זיך געדאַכט, אַז בײַ איהר אין האַרצען איז נאָך דאָ אַ סטרונע, וואָס ווען מען זאָל זי אָנרירען, וועט זי אַרויסלעגען דעם אמת.

— אַוודאָטיע, געדענקסט, איך האָב דיך אויסגעהויבען פֿון גאַס אַ האַלב־דערהרג'עטע פֿון דײַן מאַן דעם סאָלדאַט, וואָס האָט דיך אַוועקגעוואָרפֿען, דיך, צוזאַמען מיט דײַן קליין טעכטערל. איך האָב זי ערציגען בײַ זיך אין שטוב ווי אַן אייגענע און חתונה געמאַכט. אַוודאָטיע, דערמאָהן זיך אָן אונזער הילינקען... דו האָסט איהם אויסגעהאָדעוועט מיט דײַן ברוסט.

הנה האָט ניט געקאָנט מעהר רײדען, גרויסע, קלאָרע טרעה־רען האָבען פֿיל געמאַכט איהרע אויגען. אַוודאָטיע האָט זיך אויך אָבגעקעהרט און איבער איהרע אַקסלען איז עפּים ווי איבערגעלאָפֿען.

— טאָ זײַ זיך מודה, — האָט זי זיך אָבגערופֿען, ניט אויס־קעהרענדיג זיך אַהינטער, — זײַ זיך מודה: בײדענס זינד.

הנה האָט אַראָבגעווישט מיט'ן ברעג אַרבעל די טרעהרען, און האָט שטאַרק אויפֿגעהויבען דעם קאָפּ.

— אויב אַזוי, — האָט זי אַ געשריי געטהון צו סטראַחאָוו'ן, — האָב איך מעהר ניט וואָס צו רײדען. שרײַבט, וואָס איהר ווילט, און מיך לאָזט אָב צוריק.

קליאַק האָט געשווינד געסקריפּעט מיט זײַן גענזענער פֿעדער

איבער׳ן פּאַפּיר. סטראַדאָוו האָט צופּריעדען געריבען איין האַנט אָן די צווייטע.

— שרייב זיך אונטער.

— אויף וואָס?

— אַז דו האָסט געשטאָכען דאָס קינד.

— קיינער האָט איהם ניט געשטאָכען.

— טאָ שרייב, אַז דו ליקענסט עס.

— יאָ, איך ליקען. עס און וועל דאָס אויך אויסווייזען.

זי האָט גענומען ביי קולאַק׳ן פון האַנד די איינגעטונקטע פעדער, האָט שוין געוואָלט אונטערשרייבען, און האָט זיך אָפּגעהאַלטען.

— לייען פאָראויס דורך, וואָס דו האָסט דאָרט אָנגעשריבען.

קולאַק האָט איבערגעלייענט זיין פערפלאָנטערט פערשרייבען און דערלאַנגט תּהי׳ן דאָס פּאַפּיר. זי האָט צוריק אַוועקגעלעגט די פעדער.

— דו שרייבסט ניט דאָס, וואָס איך האָב בעוויזען, דאָס וועל איך ניט אונטערשרייבען.

אַהם מישו איז געוואָרען אַ ליכטע בעוועגונג.

סטראַחאָוו האָט אַ קוק געטהון אויפ׳ן וויגער און האָט מיט נעם אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד.

— גוט! קאָנסט געהן; מיר וועלען זיך נאָך זעהן... אַסיסטענצאָה!

אין אַ פּאָר מינוט אַהם איז זי שוין געגאַנגען צוריק איבער דיזעלבע גאַסען, וואָס פריהער, מיט צוזאַמענגעלעגטע הענד, טיעף פערדריקטע אין די אַרבעל, צווישען צוויי סאָלדאַטען מיט ביקסען.

זיי האָבען פערקידרעוועט פון דער געברענטער גאַס אויפ׳ן „ראָוו" און האָבען זיך גענומען צו דער טורמע.

פון הינטער׳ן ווינקעל האָט זיך אויף דער לייטער, פערשלאָפענער גאַס בעוויזען אַ קינד און נאָך איהם — אַ דערשראָקען ווייבעל אין אַ מיצען־קלייד, וואָס דער ווינד האָט איהר פּאַנאַרער געבלאָזען אין אַלע זייטען.

— מאַמע... מע! — האָט תּהי׳ן אָנגעזאָגט אַ דורכדרינגענדער געשריי.

זי האָט אַ קעדר געטהון אַהינטער דעם קאָפּ און האָט זיך
אַ צאַפּעל געטהון: הילינקע איז געלאָפען נאָך איהר, צוהאַלטענדיג
מיט'ן העמדטיל דאָס היטעל, און די פּאָלעס פון זיין מאַנטעלע
האָבען זיך ווייט פונאַנדערגעוואָרפען אין ביידע זייטען.
זי האָט זיך געוואָלט אויף אַ ווײַלע אָבשטעלען, נאָר אומטינ-
צאָה, וואָס איז געגאַנגען הינטער איהר מיט'ן זעלבען בוך אין האַנד,
ווי אין דער-פריה, האָט זי אַ שטוים געטהון אין פּליצע מיט'ן
„פּריקלאַד" פון ביכעל און זי איז אַוועק ווייטער.
און הילינקע איז געלאָפען אָן אַ זײַט, אין בעגלייטונג פון
דער אונבעקאַנטער יודענע, אין דין סיצען-קליידעל, און האָט מיט
דעמזעלבען קול ווי פריהער געשריען:
— מאַם...מע!
דער ווינד האָט אונטערגעכאַפּט זיין געשריי און אָבגעשליי-
דערט צוריק, נור הילינקע האָט געוואָרפען די צוויי אונבעקאַנטע
גויים מיט ביקסען, וואָס האָבען ביי איהם אָבגענומען זיין מאַמען,
נאָך אַ העכערן געשריי:
— מאַם—מע!
דאָס קליינע טהיר'ל פון שודמע האָט זיך געעפענט און
ווידער צוגעמאַכט, אַריינשלינגענדיג אין זיך די מאַמען, מיט די
גויים, מיט זייערע ביקסען. און דאָס קינד איז געשטאַנען פון
ווייטען אויף איין און דעמזעלבען אָרט, געטראַכטען פון איין פוס
אויף דעם צווייטען, געקעהרט דעם קאָפּ אין אַלע זייטען און מיט
אַ האַרצרייסענדן קול געשריען:
— מאַם—מע!...

דאָס צוויי און דרייסיגסטע קאַפּיטעל.

אין ערשטען טומעל האָט לאַנגע ניט בעמערקט, ווי זי איז
געבליבען איינע אַליין הינטער דער געעפענטער טהיר פון קוך, און
וואַנען אַלע זענען זיך צולאָפען. עטליכע מינוט איז זי געשטאַנען
אין איהר בעדעלטעניש און האָט זיך שטאַרק צוגעהערט צו דער
טראַ'דיגער שטילקייט, וואָס האָט געהערשט אַרום איהר. אַליין.

אַרום איז געווען ווי אָבגעשטאָרבען, ווי אַ שוואַרצער שלייער איז געהאַנגען אַרום דעם געדיכטען פינסטערניש, צו וועלכען איהר אויג האָט זיך נאָך ניט צוגעקוקט.

זי האָט צוגעלעגט די האַנד צום האַרצען. דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט שטאַרק, אָפט און אומרוהיג. אין די אויערען איז נאָך געשטאַנען דער געמישטער טומעל פון אַלערליי געשרייען. עפּיס אַ פידעלע האָט טרויעריג געשפּיעלט. עמיצער האָט געטאַנצט, עמיצער האָט געדאַווענט און ערגיץ ווייט־ווייט איז געשטאַנען אַ יאָמער, זי האָט געמאַכט אַ פּאָר טריט, די טהיר האָט מיט אַ לאַנגזאַמען, אומעטיגען קרעכץ צושטערט די אַרומיגע שטילקייט און לאַנגע האָט זיך דערשראָקען אַוועקגעטהון צוריק. ס'איז אָבער ווידער געוואָרען שטיל. לאַנגע האָט זיך אַרויסגעקליבען פון קיך און איז אַריין אין פּאָדהויז, דורך דער האַלב־אָפּענער טהיר האָט געבלאָזען אַ לייכט ווינדעל, און לאַנגע האָט אָנגעטאַפּט אויף דער וואַנד עפּיס אַ בגד און האָט איהם אַרויסגעצויגען צו זיך אויף די פּלייצעס. דאָס איז געווען הירשיס אַרייזע־מאַנטעל מיט לאַנגע פּאָלעס און אַראָבגעהאַנגענע אַרבעל. ער איז געווען שווער און האָט זיך געשלעפּט איבער דער פּאָדלאָגע. ס'איז אָבער ניט געווען פון וואָס צו קלייבען און זי האָט זיך געלאָזט צום אַרויסגאַנג. אויפ'ן גרויסען הויף האָט אויך געהערשט אַזאַ פינסטערניש, אַזאַ שטילקייט, ווי אין הויז; נור פון אונטער דעם צוגעשלאָסענעם טויער האָט זיך דורכגעריסען פון דרויסען אַ פּאַס ליכט פון דעם לאַמטערן, וואָס אויפ'ן גאַס, און אַ שאָטען פון עמיצענס פיס פלעגט אַמאָל דורכלויפען אַהין און צוריק און פערשוואונדען ווערען הינטערן פּאַרקאַן.

זי האָט זיך אָבגעשטעלט אויף די טרעפּ און נאָכאַמאָל זיך צוגעהערט צום צווייטען טומעל, אין וועלכען זי האָט געוואָלט, אָבער ניט געקאָנט געפינען קיין שום זין. אַלץ איז געווען אַזוי אומגעוואַרטעט, אַזוי אומגעלימפּערט, אַזוי אומפערשטענדליך. אין אַ געפיהל פון לעבען, אַ שטרעבען זיך צו ראַטעווען און אויסמיידען די צרות, וועלכע האָבען זיך מיט אַמאָל איינגענומען אויף די וועגע

אַלעמענס קאָפּ, האָט פּלוצלונג פיל געמאַכט אידר האַרץ. און אָנשטאָט אַוועקצופלאָטערן זיך רעכטס, הינטערן מויער, אַהין, וואוהין ס'האָט נאָר־וואָס פאַרטריבן אַלעמען, ווער ס'איז אידר ניט טײַער אויף דער וועלט, — איז זי אַוועק לינקס, אין דעם ווײַטסטן ווינקל פון הויף, דאָרט, וואו די הויכע שפּײַכלער זײַנען געוואַקסן האַרט צוגעדריקט צו דער האַלב־פאַרפאַלטער וואַנט פון נאַרימאַנסקיס הויף. זי איז האַסטיק אַראָפּ פון די טרעפּ, און שטיל, אויף די שפּיץ פינגער, כדי ניט צו שטערן די שטילקייט אַרום, איז זי דורכגעלאָפן דעם הויף און אַרײַן אין איינעם ווינקל פון יע־נער דים שפּײַכלער.

אַמאָל, ווען זי פלעגט, אַלס קינד, נאָך זיך שפּילן מיט איטלעכע יונגען אין בעדעלטעניש, פלעגט זי זיך גאַנץ אָפט פאַר־קליבן אַהער און דאַן פלעגט זי שוין איטלעכע ניט געפינען, ביז זי פלעגט די אַליין ניט צוזוכן. דעמאָלט איז אָבער דאָ געוואַקסן גאַנץ געדיכט, און די פלעגט גאַנץ גרינג דורכקריכן דעם שמאָלן דורכגאַנג. איצט איז דאָ געוואַקסן אייגן, און אַ שווערער געדיכט איז דאָ געשטאַנען. זי האָט זיך צוזאַמענגעדריקט, מיט האָר ווײַט דורכגעשטופּט צווישן בײַדע ווענט און איז געבליבן שטיין.

עס־ווער איז באַגעגנעט אידער טריט, און די טריקענע אָנגעהאָרפּענע שפּענער האָבן געראַשט אונטער אידער פיס שטילע פאַרדעכטיקע טריט.

לאַנגע האָט אַ אײַנגעהאַלטענעם דעם אָטעם און געבליבן שטיין אומבאַוועגט, שטאַרק צוגעדריקט זיך צו דער וואַנט.

— בראָשניאַ, אידר ווענט דאָ? — האָט זי דערהערט אין אידר בעדעלטעניש עמיצנס אַ פאַרשטיקטע און אַ פרײַנדלעכע שטים.

— אַניטקאַ? — האָט לאַנגע שטיל אויסגעשעפּטשעט.

— איך!

לאַנגע האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו דער קריסטין און אַרײַנ־געכאַפּט אין אידר קליין הענטל אַניטקאַס האַרטע אַרבייטס־האַנט.

— בראָשניאַ, מיר מוזן לויפן; דאָ איז קיין אָרט ניט:

מען באַלאַגערט דעם הויף פון אַלע זייטען: אויפ'ן מאַרק און אויף אילאינסקער גאַס שטעהט שוין אַ קניט. קומט!

זי האט זי אַ ציה געטהון פאַר'ן האַנד און לאַנגע האט זיך אינגאַנצען איבערגעגעבען אין איהר רשות. זי האט זי אַרויסגע־פיהרט פון הינטערן שפּייכלער, אַרויסגעוואָרפען אויף איהר אַ גרויס וואַרים טוך, וועלכעס זי האט געבראַכט מיט זיך, האט זי גענומען אונטער'ן אָרעם און געשווינד דורכגעפיהרט דורכ'ן אַנדערן הויף, אַהין, וואו ס'האט זיך געצויגען דער צאַם פון גאָטמאַמוסקי'ס גאָר־טען. עטליכע פלעקער פון צאַם זענען געווען אַרויסגעראָבען און האָבען געלאָזען אַ שמאָלען דורכגאַנג. אַנושקאַ האט דורכגעלאָזען פאָראויס לאַנגען און איז אַליין אויך דורכגעגאַנגען. זי האט נאָך שטאַרקער צוגעדריקט לאַנגען צו זיך, — ווייל אין דער פינסטער איז געווען זעהר שווער צו טרעטען איבער די האַלב־צעוואָרפענע בייטען. דאָ איז אָבער געווען זיכערער און אַנושקאַ האט אויפ־געהערט אַזוי צו איילען. אין אַ פּאָר מינוט אַרום זענען זיי אַרויס אויף דער געברענטער גאַס און פון דאָרט — אויף דעם לאַנגען זאַמדיגען ברעג פון „ראָזו“. דער פערשטיקטער גערויש פון אַלערליי קולות איז געבליבען ערגיץ ווייט הינטען און לינקס האט זיך אָנגע־הויבען צו ציהען דער ווייט־פונאַנדערגעוואָרפענער בית־עולם.

לאַנגע האט זיך צוגעדריקט צו אַנושקען. דער שוואַרצער בית־עולם האט געשוויגען, אָבער אין זיין שווייגען האט זיך גע־הערט עפּיס אַ באַהאַלטענע און אַ טרויעריגע פערצווייפלונג. לאַנגען האט פערקלעמט דאָס האַרץ און אַ שטיל געוויין האט צושטערט די שטילקייט.

אַנושקע האט נאָך שטאַרקער צוגעדריקט לאַנגעס האַנד און האט זיך אָנגעהויבען צו איילען. ווייט, ערגיץ פון הינטער די שוואַרצע וועלדער האט זיך אָנגעהויבען זעהן די רויטע שיין פון דעם נאָהנ־טען פריה־מאָרגען. דער צוגעפראָרענער זאַמד איז געוואָרען טיע־פער, און אונטען האט אַרויסגעקוקט דאָס געדיכט אַרומגעוואַקסענע טייכעל, וואָס האט הילכיג געקלונגען אונטער'ן בריקעל. אויפ'ן אַנדערן ברעג, ביי דער זייט פון וועג, האָבען זיך אויפ־

געהויבען פון חמר און איבגעצויגען זיך פון ביידע עקען, ווי צוויי וועכטער, צוויי הויכע שווארצע, נאך ניט פונאנדערגעוואָלגענע טאפאלען. פון הינטער א געדיכטער אקאציען-אלעע האט ארויסגעקוקט א הויך צוועלף-פענסטערדיג הויז מיט ארומגעשלאגענע לאדען. ביי לאנען האט שטארקער אנגעהויבען צו קלאפען דאס הארץ: זי האט דערקענט איהר בעלעבטע זומער-וואוינונג, אין קראסנאווע.

אנושקא האט זי ארומגעפיהרט ארום דעם לאנגען הויף מיט'ן גרויסען געדיכט-בעוואקסענעם פארק און האט זי צוגעפיהרט צו א קליין טהירל. ארום איז געווען שטיל. פון ווייטען האט זיך נור געהערט דער גערויש פון דער דווינא, וואס איז נאך ניט ווארין אין איהרע ברעגעס און האט זיך ווייט פונאנדערגעגאסען איבער'ן בארג, און די פערשלאפענע גראטשען האבען נאר-וואס אנגעהויבען זייער ארבייט צווישען די הויכע ווייטע צווייגען פון די נאך ניט פונאנדערגעלאזענע בוימער, וואו זיי האבען אויף דעם ארט פון די אלטע צורואינירטע נעסטען געבויט נייע. זי האט דא געוואוסט אלע געגג און דורכגענג, ווייל זי האט ערשט דעם ווינטער פערלאזען דא די שטעל פון א שטענדיגער דינסטערין און האט זיך נאך געפיהלט דא ווי א בעל-הבית'טע. זי האט צוגעפיהרט לאנען צום בעדעל, וואס איז געשטאנען אין א זייט צווישען די שטאהלען, און צווישען פארק, האט א ציה געטהון עפיס א שטריקעל, א שטופ געטהון מיט'ן פוס און אריין איטווייניג צוזאמען מיט לאנען.

די לופט איז דא געווען צו-פיעל געשטיקט, און אנושקא האט נישט צוגעמאכט נאך זיך די טהיר. זי האט אוועקגעזעצט לאנען אויף א באנק, און איז אוועק קלויבען האלץ, כדי דורכצוהייצען דאס אייוועלע. לאנע האט שווער אבגעעטעמט און אנגעהויבען ארויסצוציהען פון זיך דעם אויבער-בגד. אין דאס קליינע פענסטערל האט אריינגעקוקט די שיין פון דער אויפגעהענגטער זון.

אין בעדעל איז געווען ווארים און ליכטיג, אויף דער ברייטער באנק איז געווען גוט צו שלאפען און דאס ריין-אבגעוואשענע ביינקעל האט געדיענט פאר א טישעל. אלץ אין-דער-פריה איז אנושקא

אַוועק אין נאָהנטען דאָרף, בריינגען מילך, אייער, פרישע ברויט און האָב גאַנצען טאָג ניט אָבגעטראָטען פון איהר „פּאַרשוּנגאַ". ביי־נאַכט פלעגט זי זיך אויסבעטען נעבען איהר אויף דער פּאָד־לאָגע, אין־דער־פריה זיך שטיל אויפהויבען, כדי זי ניט אויפ־צואוועקען. ס'האָט אָבער ניט געהאַלטען – ווייל לאַנגע האָט די גאַנצע דריי נעכט, וואָס זי האָט דאָ פערבראַכט, ניט געפּרובט צו צומאַכען אַן אויג: דאָס הארץ האָט אין איהר תמיד געוויינט. פון שטאָדט האָט זי קיין שום ידיעה ניט געהאַט און ניט גע־קאָנט האָבען. וואַנושקאַ האָט זיך ניט ערלויבט צו פערלאָזען לאַנגען אַליין אויף אַ פּאָר שעה, כדי אַריבערצולויפען אין שטאָדט און עפּיס דערהערען, און פאַר לאַנגען איז אין קראַסנאָיע אַלץ געוועהן צוזאַמענ־געבונדען מיט זיסע זכרונות – וואַלץ: יעדער קוסט, יעדעס ביינקעל אין אַלטען פּעטראָווסקען פּאַרק, דער טיפער שפּיגעל פון טייך אין האָס פון די הויכע, גרינע ברעגען, דער אַלטער פערשלאָפענער אייכען־האָלד אויפ'ן באַרג, די קליינע, געפּלאָנטענע בעסעדקעס אוי־טער איינגעבויגענעם, ווייס־פונאַנדערגעוואָרפענעם קעמב – אַלץ האָט נאָך געטראָגען אויף זיך זיין גייסט, זיין געשטאַלט. פער־בלייבען חוץ אַליין איז פאַר איהר געווען אונמעגליך. און זי האָט שוין איינציגע מאָל געפּרובט איבערררעדען וואַנושקען, זי זאָל איהר ערלויבען אויסצוקעהרען זיך צוריק אין שטאָדט און איבערגעבען זיך אין די הענד פון גאָט'ס השגחה. די טרייע קריסטין האָט זיך אָבער ניט געלאָזט איבערררעדען און נאָך מעהר ווי פריהער פלעגט זי זעהן, אַז זי זאָל ניט אַוועק צו־ווייט אין פּאַרק, אָדער צו־נאָהנט צום טייך.

און אויפ'ן פיערטען טאָג, מיטאָג־צייט, האָט זיך אונטערען באַר: צווישען די בוימער דערהערט עפּיס אַ געוויש, און פון הינ־טער די קוסטען האָט זיך עמיצער אָנגעהויבען שטיל און פאָר־זיכטיג דערנעהנטערען צום בעדעל. וואַנושקאַ איז געוואָרען בלאַס און האָט זיך מיט אַ טויט־שרעק איינגעצויגען ביי חנה'ס שוועל, פערשטעלענדיג די טהיר פון דרויסען. דער אונבעקאַנטער האָט זיך אָבער ניט אָבגעשטעלט און איז געגאַנגען גלייך צום בעדעל.

אַנישקאַ האָט זיך שאַרף איינגעקוקט אין זיין פיל, קײַלעכדיג פנים מיט דער ברייטער באָרד, און ער האָט איהר אויסגעוויזען ווי עפּיס אַ בעקאַנטער. זי האָט זיך עטוואָס אָבגערוקט פון טהיר און אין דערזעלבער מינוט האָט זיך דערהערט לאַנגעס, אַ געשריי:

— נאָטע!

זי איז איהם אַרויסגעלאָפען אַנטקעגען, אָנגעכאַפּט פאַר ביידע הענד און האָט איהם טיעף אַריינגעקוקט אין די אויגען אַריין. זי האָט מורא געהאַט צו פרעגען און האָט געוואָלט פון זיינע אויגען זיך דערוויסען דעם אמת. ער האָט איהר געקוקט ערנסט און פערזאָרגט, אָבער מיט יענער גלײַכגילטיגקייט, וועלכע וועקט האָפנונג און גלויבען.

ער האָט איהר דערלאַנגט די האַנד, אין וועלכער איהר קליין הענדטיל האָט זיך אינגאַנצען פערלאָרען; זי האָט אָבער ניט געוויילט זי אַרויסצונעהמען און, ניט אַרויסלאָזענדיג איהר האַנד, האָט ער זיך צוזאַמען מיט איהר אַוועקגעזעצט אויף אַ נידעריג בענקעל אונטערן פענסטער פון בעדעל. אַנישקאַ איז אַוועק פונאַנדערלעגען אַ פייער און אויפקאָכען וואַסער.

— נו, לאַנגע, די מעשה איז אַזוי, — האָט נאָטע לאַנגזאַם און רוהיג אָנגעהויבען, — איך זעה: חי וואַרטעסט פון מיר נייעס. קיין נייעס איז אָבער, לעת עתה, ניטאָ און קאָן נאָך ניט זיין; עס וועט אָבער קומען. ס'הייבט זיך אָן אַ שטרייט, אַ לאַנגער און אַ שווערער, טייכען טרעהרען און אפשר טייכען בלוט, יודישע טרעהרען און יודיש בלוט, וועלען זיך גיסען, — ס'איז אָבער קיין ספק ניט, ווער וועט בלייבען דער בעזיעגער. יודען האָבען שוין איבערגעלעבט אַזעלכע אָנפאַלען און וועלען איבערלעבען דעם אויך, חאָטש אפילו דאָסמאָל איז די זאַך פיעל ערנסטער. אָבער ניט קשה: ווי זאָגט ר' חיים? לא אלמן ישראל. גאָר גלאַט אַראָפּשלינגען אונז געהט אויך ניט אַלע מאָל אָן. מען מוז אָבער אַרבייטען, און ביי דער אַרבייט האָב איך ליעב, אַז מ'זאָל מיר ניט שטערען, מ'זאָל מיר ניט צושלאָגען די רעיונות, מ'זאָל זיך ביי מיר ניט דרעהען אונטערן האַנד.

לאַנגע האָט אױף איהם אַ קוק געטהון מיט איהרע גרױסע צױבע־רישע אױגען און פון אונטער די ברעהען האָט דער בליק איהרער דורכגעבלאַנקט װי אַ זון, װאָס רײַסט זיך דורך דורך אַ בעװאָלקענטען הימעל.

— איז װאָס דאַרף איך טהון?

— איך האָב שױן אַלץ בעטראַכט: דו פאָהרסט קײן פּע־טערבורג. צו לאַהן, דאָ, אױף יענער זײַט טײַך, װאַרט שױן אױף דיר אַ פוהר, מ'װעט דיך אָפּפיהרען ביז נעװעל, און דאָרט װעט דיך איבערנעהמען מײַנער אַ באַקאַנטער קריסט, אַ סטאַראָװער, מיט װעלכען מיר האָבען געשעפט. דער װעט דיך צושטעלען צום אָרט.

לאַנגע האָט בעקוקט אױף זיך דעם לאַנגען רעגען־מאַנטעל, װאָס איז פון איהר פראָבגעהאַנגען ביז דער ערד אױף איהרע דינע קאַלאָש־שיך אין אַרומגעריסען קלײד, װאָס אַנישקאַ האָט געפונען בײַ לאַנגען אין צימער, װאָס עס איז געבליבען הענגען נאָך פון זומער.

— שױן? אָט אַזױ װי איך בין?

— אַזױ װי דו ביזט. לאַה מיט איהר מאַן װעלען דיך צו־נעהמען אין װאָס דו װעסט קומען, און מיר געפעלסטו דוקא אַזױ, מעהר װי אין שלײער...

לאַנגע איז בלאַס געװאָרען און הײסע פלעקען זענען אַרױס אױף איהרע באַקען. זי האָט געװאוסט, פאַרװאָס נאַטע איז ניט געװען אױף דער חתונה און איז אימישנע געבליבען זיצען אין בערטשײַנע. זי האָט אָבער ניט ערװאַרט פון איהם אַזױ האַרטקײט צו יעקב־הירש'ן אין זײַן איצטיגער לאַגע. נאַטע האָט בעמערקט איהר איבערעגונג.

— נו, — האָט ער אַ זאָג געטהון אין אױפגעהױבען זיך פון באַנק, — װאָס איז געװען האָט געדאַרפט זײַן און װאָס ס'װעט דאַרפען זײַן װעט קומען. מ'דאַרף ניט פערליערען קײן צײַט, װאָרום מען זוכט דיך.

— און די מאַמע? די באָבע? דער פאָטער?

נאַטע האָט אָנגעהױבען מאַכען מיט די הענד:

— אַלץ, אַלץ וועט זײַן אין אָרדענונג, נור ניט דרעה זיך בײַ מיר אונטער'ן האַנד.

ער האָט איהר אָנגעהויבען ציהען פאַר'ן אַרבעל צום טיש צו. לאַנגע האָט אומגעקעהרט דעם קאָפּ צום בעדעל:

— אַנושקאַ! — האָט זי אַרויף געטהון די קריסטין — זײַ געזונד!

אַנושקאַ איז אַרויסגעלאָפען אַ דערשראָקענע און טרעהרען זענען געשטאַנען בײַ איהר אין די אויגען.

— באַרישניאַ, איהר פאָהרט אָב?

— יאָ, איך פאָהר אַוועק.

אַנושקאַ איז צוגעפאַלען מיט די ליפען צו איהרע הענד.

— דאָס טוך, נעהמט דאָס טוך! — האָט זי אַ געשריי געטהון אין עטליכע מינוט אַרום בשעת לאַנגע מיט נאָטען האָבען זיך שוין אָנגעהויבען אַראָבצולאָזען פון טרעפּ און האָט אַרויסגעטראָגען פון בעטעל דאָס צוזאַמענגעלעגטע וואַרימע טוך און אַן אַלטען שטרויענעם זון־הוט, מיט בלויע בענדער, וועלכען זי האָט איך געפונען בײַ לאַנגען אין צימער אויף דער שאַפע.

נאָטע האָט גענומען לאַנגען אונטער'ן האַנד און האָט זי פאָר־זיכטיג אַראָבגעפיהרט איבער דעם שמאָלען אַראָבגאַנג, וואָס איז געווען אין איינעגע ערטער דורכגעריסען פון דעם לעצטען געוויטער. צום טײַך, בײַם נאַסע ברעג האָט זיך געוויעגט, אויף די קליינע און קורצע חוואַליעס, אַ קליין שיפעל. ער האָט איהר געהאָלפען אַרײַן אין שיפעל, האָט זיך אַוועקגעזעצט בײַ די וויאָסלעס און האָט שוין געוואָלט אָבשטופּען פון ברעג.

— באַרישניאַ, באַרישניאַ! — האָט זיך דערהערט פון באַרג אַ געשריי און אַנושקאַ האָט זיך באַוויזען מיט אַ קליין קאָשיקעל אין האַנד. פון קאָשיקעל איז געגאַנגען אין דער לופט אַ קליין וואָלקענדעל פאַרע; די איז צוגעלאָפען צום שיפעל און דערלאַנגט נאָטען דאָס קאָשיקעל מיט עטליכע אָבגעקאָכטע קאַרטאָפעל, אַ פּאָר אייער און אַ שטיק שוואַרצען פרישען ברויט. ער האָט עס אַליין אַוועקגעשטעלט נעבען זיך אין שיפעל און האָט אַ מאַך געטהון

מיט די וויאָכלעס. דאָס שיפעל האָט זיך אָפּגעריסען פון ברעג און איז אַוועק אַרויף איבען אויף דאָס וואַסער.

אויף דעם אַנדער ברעג האָט זיך פון אונטער'ן נעפּעל שטאַרק אויסגעצייכענט אַ גרויסע בריטשקע, אין פּאָר געשפּאַנט, און אַ יונגער פויער, וואָס האָט צוגעהאַלטען די פערד. פון הינטען איז געשטאַנען אַנושקאַ צוגעדריקט צו די אויגען דעם ברעג'ס שירם, און דער ווינד האָט געוואָרפען איבער איהרע פּלייצעס איהרע ווייסע לייַנענע האָר.

דאָס דריי און דרייסיגסטע קאַפּיטעל.

די איבערפאָרשונג האָט זיך געצויגען שטיל און לאַנגזאַם, ווייל די יודען האָבען זיך בשום אופן ניט געהאַלט מודה זיין און באַשטעטיגען דייער פערברעכען; סמאָטראַטאָר האָט געהאַט געדולד, ער האָט גוט געוואוסט, אַז זיי וועלען סיי-ווי-סיי פון זיינע הענד ניט אַוועקגעהן. דאָס וואָס זיי לייקענען און האַלטען זיך אַזוי שטייף אין זייער ליגען, מאַכט נור שווערער זייער שולד און האַרט פערגרעסערן זייער שטראָף. דעם אמת אָבער ווייסט ער דאָך ניט, און, פרידער אָדער שפּעטער, וועלען זיי זייער פערברעכען מוזען באַשטעטיגען, און דערווייל האָט ער געוואַרט.

די פערברעכער האָט ער פון אָנהויב אָן צוטיילט אויף צוויי טיילען: די, פון וועלכע מ'איז כמעט קיין האָפנונג ניט געהאַט צו דערגעהן וואָס אָבער עס איז אמת; די, וואָס זענען צו-שטאַרק געשטאַנען אויף זייערע רייד און וועלכע מ'איז קיין שום מיטעל ניט געהאַט אַראָבצושלאָגען פון זייער שטאַנדפּונקט; צו דעם טייל האָבען אָנגעהערט אַזעלכע ווי יוזיק צימעלין, הירש אַבי נתן בערלין, אָרליק דעחירע, יאָסעל מירלעס און נאָך איינע. זיי האָבען ניט גענומען קיין גרעסערן אַנטייל אין פערברעכען, ווי אַלע אַנדערע, אין דעם פּרט זענען, לויט סמאָטראַטאָר'ס מיינונג, געווען אַלע גלייך און אַלע זענען געווען גלייכע פערברעכער: אָבער די עפּליכע זענען נעלדיג כאַן, וועלכע אידם איז געלונגען אַרויסצוזעצען

אין טורמע, אַז די טויזענדער איבעריגע יודען, וואָס געזעסען נאָך אַרום פֿרײַ. און וואָס זייער אָרט איז איינענטליך דאָ, הינטער די אײַזערנע גראַטעס. די זענען אָבער שטײַפֿער געשטאַנען אויף זייער רעה; מיט די האָט די מלחמה געדאַרפֿט זײַן אַ לענגערע און אַנגעשטרענגטערע. און די האָט ער דערווײַל געלאָזט צופֿריעדען: די צײַט וועט זיי פֿונאַנדערבינדען די צינגער, דאָס זיצען ביחידות וועט זיי ביסלעכווײַז ברענגען צו דעם, דאָס זיי וועלען מוזען זאָגען דעם אמת. צו דער קאַטעגאָריע האָט כטהאַחאָו צוגערעכענט טלאַזע'ן אויך. ער האָט זי נאָך איינמאָל ניט אַרויסגערופֿען און האָט נאָך מיט איהר גאָרניט גערעדט. ער האָט זי נור געזעהן אין טורמע בײַם בעזוך, און לויט דעם שטאָלץ, מיט וועלכען זי האָט איהם מיט די אויגען בעגלײַטען אויפ'ן שוועל פֿון איהר קאַמער און ניט געלאָזט איהם אַ טראָט טהון ווײַטער, און פֿון דער געלאַסענער גרויסקײַט, מיט וועלכער זי האָט אפֿילו ניט אַ נייג געטהון דעם קאָפּ אויף זײַן בעגריסונג בײַם אַרײַנגאַנג און בײַם אַוועקגעהן, האָט ער פֿערשטאַנען מיט וועמען ער האָט דאָ צו טהון.

צו דער צווייטער קאַטעגאָריע האָבען אָנגעהערט די, אויף וועלכע ס'איז יאָ געווען אַ מעגליכקייט צו ווירקען, דאָס זענען געווען די עלטערע און די שוואַכערע, וועלכע האָבען אפֿשר איצט אויך אַזוי ווי די קריסטינס חרטה אויף דעם, וואָס זיי האָבען זיך געלאָזט איבעררײַדען און דורכדעם געקומען צו אַן אומענשליכען פֿערברעך: הירע'ס ווײַב שפֿרה, פֿראַדע דעווירין, שמריה בערלין, יעקב-הירש, און אָט דער, דער אַלטער בעוואַקסענער יוד מיט דער צווישיבערטער באָרד און לאַנגע געקרײַזעלטע פּאות, וואָס זיצט (אין יונקעל'ס איפ'ן צווייטען גאָרן מיט דעם פֿערשלאָגענעם פֿענסטער צום הויף. ער האָט ניט געוואוסט גענוי זײַן נאָמען, אָבער אין ערשטען געשפּרעך מיט איהם האָט ער זיך שוין ערקונדיגט, אַז דער וועט, האָפֿט זיך, ניט ליגען.

און פֿון די האָט ער אָנגעהויבען.

ס'איז געשטאַנען אַ הייסער זומער-טאָג און דורך די אַראָבגעלאָזענע טונקעל-בלויע שטאָרען האָט זיך דורכגעשלאָגען אַ שוואַכער

שײַן פֿון דער זון איז געפֿאַלען אויף דעם לאַנגען גרינעם טישטעך, אויף דער גאָלדענער „װערצאַלץ" און אויף די הײלע גלאַנצענדיקע קעפּ פֿון כּתראַהאָװ׳ן, פֿון זײַן מיט־געהילף װאַיקאָװסקי׳ן און פֿון שטאָרמ־גאָלאָװאַ חיליעװיטש׳ן. ס׳איז געװען הײס און כּתראַהאָװ האָט אָפֿט מיט זײַן נאָז־טיכעל אָפּגעװישט די שלײפֿען און דעם פֿערשװיצטען שטערן. אַ גלאָז דורכזיכטיגע קריסטאַל־װאַסער מיט אַ פּאָר שטיקלעך אײַז און ציטרין זענען געשטאַנען פֿאַר איהם אויפֿ׳ן טיש. ער האָט געמישט מיט אַ לאַנגן זילבערנעם לעפֿעלע אין גלאָז און עס האָט דין און הילכיג געקלינגען.

— נו! װאָס הערט עס אַזױ לאַנג?

ער האָט אויפֿגעהױבען דעם קאָפּ און מיט כּעס אַ קוק גע־טהון אויף דער צוגעמאַכטער טהיר, װאוהין ס׳איז נאָר־װאָס פֿער־שװאונדען דער קאָנטאָריסט, װעלכען ער האָט אַװעקגעשיקט ברײנגען דעם אַרעסטירטען.

עטליכע מינוט איז געװען שטיל און ס׳האָט זיך נור גע־הערט װי כּולאַק בלעטערט זײַנע פּאַפּירען, װאָס זענען פֿאַר דער צײַט אױפֿגעװאַקסען אין הויכע בערג.

ערגיץ־װאו האָט אַ קלאַפּ געטהון אַ טהיר און ס׳האָט זיך דערהערט אַ שװערער ליאַסק פֿון קייטען. ס׳האָט זיך װידער גע־עפֿענט די טהיר און שװער אַריבערשלעפּענדיג די פֿיס איבער׳ן שװעל איז אין צימער אַרײַן שמריה בערלין.

כּתראַהאָװ האָט איהם ניט באַלד דערקענט. פֿאַר דער צײַט, זינט ער האָט איהם דאָס ערשטע מאָל געזעהן, האָט ער זיך שטאַרק געענדערט: זײַן עכט־שװאַרצע, געדיכטע און גוט־פֿונאַנדערגע־קאַמטע באָרד האָבען זיך באַװיזען פֿיעל װײַסע זילבערנע האָר, דער האַלב־אויסגעגאָלטער קאָפּ האָט געבלאַנקט אַזױ װי די פּילקע קײַלעכדיגע באַקען, װאָס האָבען אױסגעזעהן איצט נאָך װײַסער אין דעם ראַהמען פֿון דער שװאַרץ־גרױער באָרד און האַלב־באַװאַקסענעם קאָפּ. דער אַרעסטאַנטען־חאַלאַט איז אויף איהם געװען שמאָל און איז זיך ניט צונויפֿגעגאַנגען בײַ איהם אויפֿ׳ן האַלדזען. פֿון הינטער די אַרבעל האָבען זיך אַרויסגעזעהן זײַנע װײַסע דיקע הענד

כּיפּ רינגע, לאַנג ניט־געשניטענע נעגעל און דאָס װײַסע אײַ־געפּאַקטער אויער אויפֿן הויל־אויסגעראַזירטען שלייף האָט געבלאַנקט און דורכזיכטיג געהען בײַ דעם ליכט פֿון דער זון. ער האָט זיך אָבגעשטעלט בײַם טיש, האָט אונטערגעהויבען די פּאָלעס פֿון חאַלאַט און זײַן קײַלעכדיגער בויך און דאָס שטריקעל, מיט װעלכען ס׳זענען בעהעפֿטן שטאַרק אײַנגעציטען זײַנע גרויסע װאָלאָקענע הויזען, האָט נאָכמעהר אַרויסגעשטאַרצט פֿון אונטער די בריגען. ער האָט זיך אַװעקגעשטעלט, די שװערע קייט האָט אַ קלונג געטהון און געבליבען הענגען בײַ זײַנע פּיס.

ער האָט בעקוקט אַלעמען אַרום טיש מיט זײַן גלײַכגילטיגען, עטװאָס פֿערמאַטערטען בליק, האָט זיך אויף אַ מאָמענט אָבגעשטעלט אויף תהילעחיטיש׳ן, װעלכען ער האָט נאָך געקענט אַלס יונגעל, װען ער פֿלעגט אַרומלויפֿען מיט שליחות׳ן פֿון זײַן פֿאָטער׳ס געשרײַדע־געשעפֿט, האָט זיך אָבגעקלערט און האָט שוין מעהר אויף קיינעם ניט געקוקט. בשעת קולאַק האָט אָבגעמאַטערט און געשמאַקלאָז געלײַענט פֿון פּאַפּיר די לאַנגע מגילה װעגען יעמעליאַנאָװ׳ס מאָרד, װאָס האָט איהם אַליין שוין, ניכּר, געהאַט דערעקעלט. און בשעת סטראַחאָװ פֿלעגט איהם איבערהאַקען די רייד און זיך װענדען צו שמריה׳ן מיט: „הי הערסט?״ — האָט שמריה אויך אויף קיינעם ניט געקוקט; ער האָט זיך מעהר נישט צוגעהערט צו יעדען װאָרט, װאָס ס׳פֿלעגט אַרויס פֿון קולאַק׳ס מויל און זיי פֿערשרײַבען דאָס בײַ זיך אין זכרון.

— נו? — האָט אַ פֿרעג געטהון סטראַחאָװ און האָט אַ טרונק געטהון פֿון גלאָז דאָס קאַלטע װאַסער.

שמריה האָט געשװיגען.

— װאָס־זשע װעסטו רעדיף זאָגען, הערר קויפּמאַן?

שמריה האָט אויסגעהויבען דעם קאָפּ און אַ קוק געטהון אויף סטראַחאָװ׳ן.

— װאָס זאָל איך זאָגען? יען דו װאָלסט װעלען איך זיך אַליין מכּר׳ן און אויפֿװײַזען, אַז דו לאַכסט אָב פֿון געזעץ, מאַכסט צו שפּאָט דעם קייזער׳ס װילען און פֿערשװעכסט דײַן אייגענע רע־

ליגיאָן, וואָלטסטו ניט געדאַרפט אויסטראַכטען קיין בעסערע זאַך, ווי די, וואָס איך האָב נאַר־וואָס דאָ אויסגעדערט. אין דעם קייזערליכען אוקאַז פון דעם 6־טען מערץ 1817, וועלכען דער געוועזענער מיניסטער גאָליצין האָט געשיקט צו דעם מאָהילעווער גענעראַל־גובערנאַטאָר אונטער'ן נומער 258, איז בפירוש פערבאָטען צו מאַכען אויף יודען אַזעלכע בלבולים; און ווען מיר וועלען אַוועקלעגען אָן אַ זייט די בלבולים פון גראָדנאָ אין יאָהר 1815 און אין סענאָ אין יאָהר 1822 און וועלען זיך אומקערען מעהר נישט ווי צו די דאָקומענטען...

ער האָט בעטאַפּט מיט ביידע הענד דעם פּוזעם גלייך ווי ער וואָלט וועלען אַרויסנעהמען פון קעשענע די פּאַפּירען, וועלכע ער האָט אַזוי לאַנג און אַזוי ערנסט געזאַמעלט און האָט זיך געכאַפּט, אַז ער איז אין אַ אַרעסטאַנטען־האַלאַט, און די הענד זיינע זיינען שוואַך און קלינגענד אַראָפּגעפאַלען צוריק.

אַ קאַלטער שמייכעל האָט דורכגעשוועבט איבער סטראַהאָנ'ס ריינע, צוזאַמענגעצויגענע ליפּען.

— דו זוכסט די פּאַפּירען? ס'איז ניט כדאי: די פּאַפּירען זענען ביי אונז. אָבער זאָג מיר, צו וואָס האָסטו זיי געזאַמעלט, אויב דו האָסט צו דעם אומברענגען פון דעם אונשולדיגען קינד קיין שייכות נישט?

— צו וואָס האָב איך זיי געזאַמעלט? כדי אויסצופאָרשען די זאַך, כדי אויסצופאָרשען די קראַנקהייט, מיט וועלכער איהר זענט קראַנק, די קראַנקהייט פון גלויבען און בלוט־בלבולים, אויב נור איהר גלויבט דערין ערנסט און מאַכט זיך ניט, אַז איהר גלויבט...

— שמערקע! דו פערדרעדסט אונז די צייהן; מיר גלויבען, ווייל דאָס קינד האָט מען געפייניגט און געשאַכטען ביי דיר אין שטוב, און די, וואָס האָבען עס געטהון צוזאַמען מיט דיר, האָבען זיך שוין מודה געווען. צו וואָס־זשע וועט דיר נוצען דיין לייקענען?

— ס'איז ליגען! ניטאָ אויף דער וועלט קיין מענש, וואָס זאָל אויף זיך אַליין אויסטראַכטען אַ מאָרד־פערברעכען; און אויב ס'איז

יאָ פֿאַרוואָס וועלכער, איז דאָס אָדער אַן אמת׳ער פֿאַרברעכער, וואָס וויל צעצירען אונשולדיגע, אָדער אַ משוגע׳נער.

— אָט וועלען מיר דאָס באַלד זעהן.

סטראַהאָז האָט אַ קלונג געטהון צוויי מאָל און פֿון דער זייטיגער טהיר איז אַריין סטרענטשעוואַ און מיט האַרטע און שטאָלצע טריט צוגעגאַנגען צום טיש. מיט איהרע קורצזיכטיגע קראַנקע אויגען האָט זי אַ קוק געטהון אויף שמריה׳ן און האָט זיך ווידער אומגעקעהרט צו סטראַהאָז׳ן.

— יאָ, דאָס איז ער. מעהר נישט דער קאָפּ איז ביי איהם דעמאָלט געווען נישט אויסגעגאָלט און געקליידט איז ער געווען אַנדערש.

— ווער? — האָט גלייכגילטיג אַ פֿרעג געטהון שמריה.

מאַריאַ האָט זיך פֿערלאָרען און האָט האַלב דערשראָקען אָנגעהויבען צו זוכען מיט די אויגען איבער׳ן טיש און האָט זיך אָבגעשטעלט אויף סטראַהאָז׳ן. ביים טיש האָט זיך אָנגעהויבען אַ לייכטע באַוועגונג.

— שמערקע! — האָט אַ געשריי געטהון סטראַהאָז — וואָס טאַכסט פֿאַר וואַקלעניצען? די עדות־זאָגערין האָט דיך דערקענט.

מאַריאַ האָט אַ הליפּע געטהון און אין אירע אויגען האָבען זיך געוויזען טרעהרען.

— ניין, ניין, זיי מוחל מיר, שמערקע, אַ קוק גלייך אין די אויגען אַריין!

זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט האַרט נעבען שמריה׳ן און אַוועקגעלעגט איהר האַנד צו איהם אויפ׳ן האַרצען. ער האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון, נור געבליבען שטעהן אויף זיין אָרט, אָבשטעלענדיג אויף איהר זיינע גרויסע שוואַרצע אויגען.

— צי האָסטו ניט געהאַלטען דאָס קינד אונטער׳ן אָרעם, בשעת איך האָב איהם געשטאָכען? צי האָסטו צוזאַמען מיט מיר ניט געדרעהט דעם פֿעסעל און ניט אַראָבגעצאַפּט דאָס בלוט פֿון צעבעצעל אין אַ גלעזערן פֿלאַש מיט אַ לאַנג־שמאָלען העלדזעל, פֿאַר־שטאָפּט מיט בלויע געדיכט־פֿערשריבענע פּאַפּיר?

די קניה האָבען זיך בײַ איהם אַ נויג געטהון און ער האָט זיך עטװאָס אַראָבגעלאָזען, גלײַך װי ער װאָלט זיך װעלען צוזעצען. ער איז אָבער באַלד געקומען צו זיך, האָט זיך װידער איבגעגלײַכט און האָט זיך אָבגעקעהרט. די אויגען זענען בײַ איהם געבליבען פערמאַכט און ער האָט ניט געהערט, װי מאַריאַ'ן האָט אומגעבעטען אַװדאָטיאַ און האָט אויך עפּיס געטענדט װעגען שטעכען און װעגען בלוט. ער האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ מעהר נישט דאַן, װען האָרט נעבען איהם האָט ער דערהערט עפּיס אַ גאַנץ בעקאַנטע שטים.

ער האָט אויפגעעפענט די אויגען און האָט דערזעהן װײַטער געװעזענע דיענסט פאַשאַ'ן.

— פּראַסקאָװיאַ, דו אויך?

זי האָט זיך מיט אַ געלעכטעריל אַ נויג געטהון און צוזעצט זיך אויף איין פוס.

— יאָ, באַרין, איך אויך. צוזאַמען בלוט פערגאָסען און צוזאַמען אָבגעגעבען דין וחשבון.

ער האָט אַ קוק געטהון אויף איהר פרעהליך, לעבעדיג געזיכט, אויף איהרע ראָזע בעקעלעך און לאַכענדיגע אויגען און האָט אָבגעשװיגען; זײַן הויכען װײַסען שטערן האָט טיעף דורכגעשניטען אַ נײַער, פרישער קנײטש.

אין אַ שעה אַרום איז אויף דעמזעלבען אָרט געשטאַנען דער באַבינאָװיטשער מלמד, חיים הריפון און אויך אַזוי װי אַלע פריהערדיגע האָט ער זיך שאַרף און ערנסט צוגעהערט צו קולאַקים לײענען און מיט די זעלבע בלאַנקענדע, דורכזיכטיגע אויגען, װאָס קוקען טיעף אין דער נשמה אַרײַן און פון װעלכע ס'איז נישטאָ קײן מעגליכקײט צו בעהאַלטען זיך, האָט ער געקוקט אויף סמוראָדאָװ'ן און אויף זײַנע געהילפען. און װען קולאַק האָט געענדיגט לײענען און סטראַחאָװ האָט איהם אַ פרעגע געטהון: װאָס האָט ער אויף דעם װאָס צו זאָגען, — האָט חיים מעהר נישט װי אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ פון איבען אַראָב, גלײַך װי ער װאָלט אַלץ בעשטעטיגען.

— ס'איז גוט, — האָט ער אַרויסגערעדט און אַ קוק געטהון אויף כטראַחאָון מיט אַ רוהיג אויסגעלעבטען בליק — גאָט פאָדערט פון אונז, ייִדען, אַ קרבן, װײַל מיר האָבען געזינדיגט, און איך בין גליקליך, װאָס דער גורל צו זײַן אַ קרבן פאַר'ן כלל־ישׂראל איז אויסגעפאַלען אויף מיר. און װען מ'װאָלט פון מיר אפילו פאָדערן, איך זאָל געבען אָבשנײַדען מײַן קאָפּ פאַר מײַן פאָלק און פאַר מײַן תורה, װאָלט איך מעהר נישט געזאָרגט, װאָס בײַ מיר אויף די פּלײצעס איז נור אײן קאָפּ. ס'איז פון גאָט, און פון גאָט דאַרף מען מקבל באהבה זײַן סײַ גוטס, סײַ שלעכטס.

— אָבער צו װאָס האָט איהר געשחט'ען דאָס אונשולדיגע קינד?

— װאָס? — האָט צו איהם חיים מיט דער האַנד צוגענײגט דאָס האַלב־בעװאַקסענע אויער פון דעם אָבגעגאָלטען האַלבען קאָפּ, װי ער װאָלט עפּיס פערהערען.

— דאָס קינד פאַרװאָס האָט איהר אומגעבראַכט פון דער װעלט?

חיים האָט פערװאונדערט בעקוקט כטראַחאָון און אַלע אַרומיגע.

— זעהט, װאָס פאַר אַ פרום פּנים ער מאַכט? — האָט כטראַחאָון ניט אויסגעהאַלטען און האָט זיך אַ קעהר געטהון לינקס און רעכטס צו זײַנע חברים — צו װאָס האָט איהר געדאַרפט דאָס קינדישע בלוט?

— בלוט? — האָט איבערגעפרעגט חיים, — זעהט איהר, הע־רין האָט איהר שוין גראָד אַ מאוס'ן טעות. איהר האָט קײנמאָל ניט אַרײַנגעקוקט אין אַ ייִדישען ספר און איהר װײסט ניט, אַז װײַט פאַר אונז איז טריף אַ טראָפּען בלוט, ניט נור מענשישע, נאָר אפילו פון אַ חיה, אפילו פון אַ פיש. איך בין אָבער אַ גמרא־בלמד און האָב דורכגעלערנט אין מײַן לעבען די גאַנצע תורה און איך שװער דאָ בײַ מײַן עולם־הבא, אַז אין ערגיץ װערט בײַ אונז ניט דערמאָהנט, אַז ייִדען זאָלען דאַרפען צו װאָס־ניט־איז נוצען אַ טראָפּען בלוט. ס'איז אַן אויסגעטראַכטע זאַך, ס'איז, שונאי־

ישׂראל, אַ בּלבול! אָבער איהר האָרסט הײסען זײַן, אַז גאָט פֿער־
שווײַגט אַזעלכע זאַכען ניט, אַז פֿאַר בלוט זוכט ער בלוט, און
יעדער מענש איז בײַ איהם טײַער און פֿאַר יעדערן נעהמט ער
זיך אָן.

ער האָט נאָך לאַנג גערעדט מיט זײַן זינגענדיגער ; גמרא־
שטים און די ווערטער זײַנע, האַלב־רוסישע, האַלב־יודישע, האָ־
בען געהאַט דעם חילוק אַרײַנגעדרונגען אין האַרץ אַרײַן און גע־
וועקט דאָרט עפּיס אַ בעזונדער צוטרוי, אַנערנסטען אָבקלאַנג.

נאָך אַ טאָג איז פֿאַרבײַ, אַ טאָג, אײדער ווען סטראַתאָד
האָט געהאָפֿט, אַז ער וועט די אויספֿאָרשונג אַ ביסעל אַרוק טהון
באָראַיב, נור אומזיסט.

ער האָט געוואָלט אַקלונג טהון, כדי אַרויסצוגיבען טע־
רענטיעוואַן מיט איהרע חבר׳טעס, נאָר אָנשטאָט דעם האָט ער
צוגעמאַכט דאָס טוך מיט די פּאַפּירען, וואָס איז געלעגען פֿאַר איהם
אויפֿן טיש, און האָט זיך אײַנגעשטעלט.

דאס פיער און דרייסיגסטע קאפּיטעל.

די זיצונג איז געשלאָסען!...

יעקב הירש איז געלעגען אויף זײַן שמאָל בעטעל. זײַן
לאַנגער קאָפּ מיט׳ן געלען טרוקענעם שטערן און שאַרף פֿער־
שפּיצטער נאָז איז טיעף אַרײַנגעפֿאַלען אין דעם שטרויענעם קי־
שען, מיט דעם ברודנעם, לאַנג ניט־געוואַשענעם אײַנשיט, פֿול
מיט העל־ברוינע פלעקען.

פֿאַר דעם יאָהר צײַט, וואָס איז אַוועק, זינט מ׳האָט איהם
צום ערשטען מאָל געפֿיהרט צום דאָקטאָר, האָט זיך זײַן פּנים
נאָכמעהר אויסגעצויגען, די אויגען זײַנע זענען נאָך טיעפֿער אַרײַן
אין זייערע גריבער, און האָבען נאָך שאַרפֿער געבראַכען מיט זייער
קראַנק, אײַנגערעגט פֿײַער. די אויסגעהאַרטע טרוקענע ליפּען זענען
געהאַט צושפּאָלטען און אויף די געלע, אײַנגעפֿאַלענע באַקען האָ־
בען געשפּילט ברעהליכע, העל־רויטע פֿאַרבען.

ער איז געווען איינגעצויגען און צוגעקלעפּט צו דער פער־שוויצטער און איינגעטריקנטער באַק. אַ קליין ליימען שיסעלע פול מיט וואַסער איז געשטאַנען פאַר איהם אויף דער פאָדלאָגע און אין דעם וואַסער זענען געשוואומען גרויסע רויטע פלעקען. זיינע לאַנגע, פּייטשע הענד מיט די דינע אויסגעהאַקטע פינגער, צוזאַמענגעקלעפּט איינער אָן צווייטען, זענען כמעט ווי אונבעוועגט געלעגען איינגעצויגען אונטער דעם גרויען וואָלאַקענעם אַרעסטאַנטען־כאַלאַט, מיט וועלכען ער איז געווען צוגעדעקט; די אויגען זיינע האָבען ערנסט און רוהיג געקוקט אויף אַניסימאָוו'ן, דעם אַלטען קאָנוואָיִנעם סאָלדאַט, וואָס איז פון דעם ערשטען טאָג אָן געווען צוגעשטעלט צו איהם פאַר אַ שומר.

אַניסימאָוו איז געזעסען האַרט נעבען בעט אויף אַ קורץ אָבּ־געשניטענעם קלאָץ, פריינדליך און מיט מיטלייד געקוקט אויפ'ן קראַנקען, וואָס איז היינט געווען עפּיס באַזונדער אויפגערעגט, און האָט מיט אַן ערנסטער און פרומער שטים, לאַנגזאַם און זינגענד דערצעהלט:

— און דער שטורמווינד האָט זיך, בחידער חי מיין, גע־שטאַרקט, און דאָס שיף האָט געוואָרפען איבער די וואַלען ווי אַ שפּענדעל. און די שיפס־לייט האָבען אָנגעהויבען שרייען יעדער צו זיין גאָט און האָבען אָנגעהויבען אַרויסשליידערן פון שיף אַלץ, וואָס ביי זיי איז געווען. דאָס האָט אָבער ניט געהאָלפען און דער ים איז שטילער ניט געוואָרען, און זיי האָבען געוואָרפען גורל, ווער איז דערין שולדיג, איבער וועמענס זינד האָט גאָט איינגעגאָסען זיין צאָרן אויף די שיפס־לייט, — און דער גורל איז געפאַלען אויף יונה'ן.

ער האָט זיך אָבגעשטעלט, האָט אַרויסגענומען פון אונ־טער דעם פונאַנדערגעשפּליטען מונדיר אַ קאָרענע טאַבאַק־פּושקע, האָט צוגעטראָגען צו דער נאָז אַ געדיכטען שמעק־טאַבאַק, מיט גרויס געשמאַק אַריינגעצויגען איהם אין זיך און אַרויסגענומען פון דער הינטער־קעשענע אַ גרויס סיטצען טיכעל.

יעקב־הירש האָט מיט ערנסטע, פערוואונדערטע אויגען יע־

קוקט אויפ'ן ערצעהלער, צו וועלכען ער האָט זיך פאַר דעם יאָהר־שטאַר צוגעוועהנט. אין די לאַנגע ווינטער־נעכט, ווען דער הוסט פלעגט איהם שטיקען און ניט לאָזען איינשלאָפען, פלעגט אַניסימאָוו איהם פערגרינגערן זיינע לײדען מיט זיינע לאַנגע געשפּרעכען, וועלכע יעקב־הירש האָט שוין כמעט אינגאַנצען פערשטאַנען.

— און זיי זענען צוגעטאַנגען צו איהם — האָט אַניסימאָוו ווײטער דערצעהלט, — נור מיט אַמאָל האָט ער געענדערט זיין שׂכל און אַ פראַגע געטהון:

— יענקעל, אפשר טהוט דיר וועה די זייט און מ'חאַרת דיך אי־בערלעגען?

— ניין, כ'איז מיר גוט. וואָס האָבען זיי ביי איהם געפרעגט?

— זיי האָבען אַ פראַגע געטהון: וואָס זאָלען מיר מיט דיר טוהן? דער גורל איז געפאַלען אויף דיר; מיר ווילען אָבער ניט אומברינגען אַ לעבעדיגע נשמה. און ער האָט צו זיי אַזוי געזאָגט. (זיין שׂכל האָט ווידער אָנגעהויבען צו קלינגען מיט אַ ניגון): וואַרפט מיך אַריין אין ים, האָט ער זיי געזאָגט, וועט דער ווינט שטילער ווערען און איהר וועט געראַטעוועט ווערען. און זיי האָבען איהם אַריינגעוואָרפען...

ער האָט זיך ווידער אָבגעשטעלט און נאָכאַמאָל אַרויסגע־צויגען פון קעשענע זיין נאָז־טיכעל. יעקב־הירש האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט איין האַנד אָן בעט און דאָט זיך עטוואָס אויפגעהויבען.

—אָבער פון וואַנען ווייסטו דאָס אַלץ, אַניסימאָוו? — האָט ער אַ פרעגע געטהון ביים כאָלהאַט.

— פון וואַנען? אַ שאלה!! פון אונזער הייליגער שריפט.

— פון אייערער?

— יאָ, פון אונזערער! פון וועמענס דען?

יעקב־הירש האָט זיך אַ וואָרף געטהון צוריק אויפ'ן בעט. די קייטען אויף די הענד האָבען אַ לײַכטען קלונג געטהון; די העל־רויטע פאַרבען האָבען נאָך לעבעדיגער אַ שפּיעל געטהון ביי איהם אין די באַקען; ער האָט צוגעמאַכט די אויגען און ט־

זאַמענגעדריקט זײַנע ליפּען. אין האַרצען האָט בײַ איהם געפּײַנט. אָנגעהױבען צו זעגען.

— און גאָט האָט בעפױלען אַ ים־פיש, ער זאָל איהם אײַנ־שלינגען לעבעדיגערהײד, און דער „קיט" האָט איהם אַרײַנגע־שלונגען אין זיך. אָבער יונה האָט תשובה געטהון צו גאָט, און גאָט האָט אָנגענומען זײַן תפילה און דער „קיט" האָט איהם אַרױסגעשפּיגען צוריק אױף דער יבשה, און ער איז געבליבען לעבען... ביהש, וואָס איז מיט דיר?

ער האָט זיך אױפגעהױבען פון קלאָץ, איז צוגעלאָפען צו דער טהיר, אַ שעפּ געטהון מיט'ן קריגעל אַ ביסעל װאַסער פון עמער און האָט אונטערגעטראָגען יעקב־הירש'ן. דער קראַנקער האָט זיך אָנגעכאַפּט מיט די צײהן אָן דעם ברעג פון קריגעל, האָט זיך דורשטיג אַ ציה געטהון צום פרישען קלאָרען װאַסער, נאָר אין דער מינוט האָט בײַ איהם פערכאַפּט דער אָטעם, די אױגען האָבען זיך דערשראָקען אָפּגעשטעלט אױף אַניסימאָװ'ן און אױפ'ן שטערן זענען אַרױסגעטראָטען גרױסע טראָפּען קאַלטער שװײס.

ער האָט זיך אַ כאַפּ געטהון פון בעט, האַסטיג אַראָפּגע־לאָזט בײדע פיס און די קײטען זענען מיט אַ האַרטען קלאַנג שװער אַראָפּגעפאַלען און געבליבען הענגען צוזאַמען מיט די הוילע פיס. דער אַרעסטאַנטען־חאַלאַט איז געלעגען אױף דער ערד.

יעקב־הירש האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און האָט זיך פער־הוכט. אַניסימאָװ האָט איהם צוגעדריקט צו זיך און צוגערוקט מיט'ן פוס דאָס שיסעלע נעהנטער צום בעט. גאַנץ לאַנג האָט זיך דער קאָפּ זײַנער שװער און מאַטעלאָז געװאָרפען בײַ אַניסימאָװ'ן אױפ'ן האַרצען און זײַן קלײן אױסגעדאַרט קערפּערל האָט זיך געטרײסעלט צוזאַמען מיט די קײטען, װעלכע האָבען אָפּט און קורץ געקלונגען לױט'ן טאַקט פון זײַן הוכטען.

נאָכדעם איז ער שטיל געװאָרען און נאָך גרעסערע טראָ־פּענס שװײס זענען געבליבען שטעהן אױפ'ן שטערן. אַניסימאָװ האָט איהם פאָרזיכטיג אַװעקגעלעגט אױפ'ן בעטעל, געהאַלפען איהם

אויפהויבן די פיס צוזאמען מיט די קייטן, אוועקגעלעגט זיי אין צוגעדעקט מיטן חלאט, אויפגעהויבן זיינע שווערע ארבל. כדי זיי זאלן ניט אראבהענגען און ניט אראבשלעפן מיט זיך דעם גאנצן חלאט.

אניסימאוו האט זיך ווידער אוועקגעזעצט אויף זיין קלאץ, האט געהאלט אנהויבן ווייטער צו דערציילן די מעשה מיטן קקין, וואס האט, לויט זיין מיינונג, געזאלט זיין אזוי אינטערעסאנט פאר א מענשן, וואס האט עס פריהער קיינמאל ניט געהערט. נאר ער האט א קוק געטאן אויפן קראנקן און האט זיך אפגעהאלטן. יעקב-הירש איז געלעגן איינגעהויקערט מיט צוגעמאכטע אויגן און די האלב-רויטע פארב אויף זיינע באקן איז געווארן בלאסער. ער האט אים א ציה געטאן פאר זיין קאלטער פערשוויצטער האנד און יעקב-הירש האט געעפענט זיינע אויגן. ער האט אבער געקוקט ניט אויף אים, נאר ערגיץ ווייטערוואו, העכער פון אים און העכער איבער דעם האלב-פערשלאגענעם און ווארום מיט אייזערנע גראטעס פערשטעלטן קליינעם פענסטערל. זיינע טריקענע ליפען האבען זיך אנגעהויבען שטיל צו בעוועגען. מיט דער רעכטער האנד האט ער זיך אפט און רעגעלמעסיג געקלאפט אין הארצען.

— ער איז זיך מתודה!— איז דורכגעלאפען ביי אניסימאוו'ן א געדאנק און ער האט אויפ'ן קראנקען געווארפען א דערשראקענעם בליק.

די רויטע פארב איז פון די באקען אינגאנצען פערשוואונדען, די אויגען זענען געווארען האלב אויסגעלאשען, די האנד האט זיך אליין שטילער און שוואכער געצויגען צום הארצען.

אניסימאוו האט זיך אויפגעהויבען פון ארט, ארויסגעגאנגען אין פאדהויז, האט צוויי מאל א דרעה געטאן דעם פערזשאווערטען שליסעל פון יענער זייט טהיר און איז אוועק. אין עטליכע מינוט ארום האט זיך ווידער דערהערט דער ליאסק פון דעם אייזערנעם שלאס, די טהיר האט זיך שווער אויפגעעפענט און אויף

דער שוועל האָט זיך בעוויזען מטראַחאַז אין באַגלייטונג פּנים מאַלהאַט.

מטראַחאַז האָט אַ דרעה געטהון מיט דער נאָז פון דעם צוגעדעכטען געריך, וואָס איז געשטאַנען אין קליין צימעריל, האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפ'ן קלאָץ און זיך צוגעניגט צו יעקב־הירש'ן.

דער קראַנקער איז אַזוי ווי פריהער געלעגען אויף דער לינקער זייט מיט אָפענע האַלב־איינגעלאָשענע אויגען, הענקענדיג ערגיץ ווייט אין הימעל אַריין, געשעפּטשעט מיט די ליפּען און שוואַך געשלאָגען מיט די פינגער פון האַנד אין זיין דויל־איינגעפאַלענער ברוסט.

— יענקעל, דו ביזט זיך מתודה פאַר גאָט? וועדוי גוט. מודה זיין זיך און תשובה האָבען אויף די זינד, אויב מען טהוט עס ניט מיט'ן גאַנצען האַרצען, הייסט אַראָבוואַרפען פון זיך די גרעסטע העלפט שטראָף. צי אויף אַלע דיינע זינד ביסטו זיך אָבער מתודה?

דער קראַנקער האָט זיך ניט אַריהר געטהון און האָט ניט אָבגעקעהרט די אויגען פון דעם ווייסען פּינטעלע, אויף וועלכען ס'איז געווען אָנגעשטרענגט זיין ערנסטער קוק, און די האַנד זיינע האָט זיך אויך אַזוי ווי פריהער ריטמיש און רעגעלמעסיג איפגעהויבען און אַראָבגעלאָזט אויף זיין ברוסט.

— יענקעל! דו הערסט?

דער קראַנקער איז געבליבען ליעגען ווי פריהער אויף זיין אָרט און האָט זיך ניט אַקעהר געטהון.

— יענקעל! דו געהסט אַוועק באַלד אין דער אמת'ער וועלט. וואו קיין בעהעלטעניש איז ניטאָ און ליקענען וועט ניט העלפען. זיי זיך מודה: וואו און ווען האָסטו געשאַכטען דאָס קינד, ווער האָט דיר אין דעם געהאָלפען און אויף וואָס האָסט איהר באַנוצט זיין בלוט?

יעקב־הירש האָט אַ־ין שוואַכער און שוואַכער געקלאַפּט מיט די פינגער אין האַרצען, געמאַכט מיט זיינע ווייס־בלייע צושפּאָל־טענע ליפּען און געקוקט אין די אויבערשטע שויבען פון פענסטער.

— יענקעל, וואָס! ס'איז נאָך ניט שפּעט. גיב פּרוּים דיינע

מיטהעלפער: זאָלען זיי בעקומען דיזער שטראָף און זאָל באַדעקט ווערען דאָס אונשולדיגע בלוט!

יעקב-הירשי האָט זיך אַקעדר געטהון אויפ'ן חיקען; די אויגען האָבען זיך ביי איהם צוגעמאַכט, ווידער אויפגעעפענט און נאָכאַמאָל צוגעמאַכט. די הענד און די פיס האָבען זיך מיט אַ לייכטען קלונג אויסגעצויגען אונטער'ן האַלאַט; ביי איהם אין האַרצען האָט אויפגעהערט צו זעגען.

— יענקעלי! — האָט סטראַהאָוו אַ געשריי געטהון, אויפגעהויבען זיך פון אָרט, צוגעגאַנגען צום בעטיל און צוגעקוקט זיך צו יעקב-הירשים געלען אויסגעצויגען געזיכט.

— אויסגעגאַנגען! — האָט אַניסימאָוו שטיל אַרויסגערעדט, און האָט זיך אָנגעהויבען פּחים צלמ'ן מיט דער גאַנצער האַנד.

סטראַהאָוו האָט נאָך טיעפער אַריינגעקוקט דעם טויטען אין פנים אַריין און האָט אָפּגעטראָטען צוריק. ער האָט אַ מאַך געטהון אַניסימאָוו'ן מיט'ן קאָפּ און האָט איהם אָנגעוויזען אויף דער טהיר. דער סאָלדאַט האָט נאָכאַמאָל אַ קוק געטהון אויף דעם טויטען און איז אַוועק צום אַרויסגאַנג. סטראַהאָוו האָט איהם הינטערגעלאָזט פּאַראָויס, האָט אַליין פערשלאָסען נאָך איהם פון דרויסען די טהיר, אַריינגעלעגט דעם שליסעל צו זיך אין קעשענע און איז אַוועק צו זיך. אַניסימאָוו איז געבליבען שטיל זיצען אויף די טרעפּ.

אין אויף מאָרגען גאַנץ פריה איז הורך דעם איינציגען שטענדיג פערשלאָסענעם הינטערגאַנג פון האַקאָמעלסקי'ס הויף אויף דער געברענטער גאַס געוועזען אַרויסגעשטעלט דאָס שמאָלע בעטעל מיט'ן געשטאָרבענעם. דער אַרעסטאַנטען-האַלאַט, מיט וועלכען ער איז געווען בעדעקט, איז געהען צו-קורץ און פון אונטער איהם האָבען זיך אַרויסגעזעהן דער שפּיץ פון זיין הויזען האַלב-אויסגעגאָלטען קאָפּ און געלע באָרוועסע פיס. אויף די פיס, עטוואָס העכער פון די קנעכעל האָבען דאָס געל-בלאַסע הויט חורכגעשניטען צוויי ברייטע שוואַרצע רינגען — סימנים פון די קייטען, וואָס מען האָט נאָר-וואָס אַראָבגענומען.

דער ווינד האָט אויפגעבלאָזען די שטרוי, אַ שפּיעל געטהון

מיט דעם פערשטאָרבענעמ'ס איינציגער פּאה, וואָס האָט זיך אַרויסגעשלאָגען פון אונטער'ן ברעג אַרעסטאַנטען-היטעל, און האָט געטוואָס אַ טרייסעל געטהון די שוואַרצע אַרבעל, וואָס זענען געלעגען איבערגעקרייצט איינער אויף דעם אַנדערן.

פון ווייטען האָבען זיך בעטהען: דער רב, רבי בנימין, דער שטאָדט-שוחט, רבי זרח און נאָטע פּחדקאָוו. מעהר ווי זיי דריי האָט סטראַשקאָוו ניט ערלויבט צו צוטרעטען צום ברמנן; עטליכע שמשים פון חברה-קדישא האָבען זיך געאיילט נאָך זיי.

זיי זענען צוגעגאַנגען צום בעטעל און האָבען זיך אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען; די פּנימ'ער זייערע זענען געוואָרען ערנסט און טרויעריג. אַלע האָבען געשוויגען.

— הויבט-אויף! — האָט אַ זאָג געטהון נאָטע און האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויפ'ן ברמנן.

פיער שמשים, צו צווי פון יעדער זייט, האָבען אונטערגעשטעלט די פּלייצעס און דאָס שמאָלע בעטיל צוזאַמען מיט'ן ברמנן האָט זיך מיט אַ קרעכץ אויפגעהויבען און געבליבען הענגען אין דער הויך.

— צדק לפניו יהלך! — האָט רבי בנימין אַרויסגעשריען מיט אַ צובראָכען קול. דאָס בעטעל האָט זיך אַ וויגע געטהון און איז אַוועקגעשוואומען הויך אונטער די גרינע, נאָר-וואָס פונאַנדערגעוואָרפענע צווייגען, וואָס זענען אַריבערגעהאַנגען איבער'ן פאַרקאַן פון מעלער-זאַקאָמעלסקי'ס גאָרטען און זיך געצויגען איבער'ן גאַס. פון אויבען האָבען פריילעך אַראָפּגעקוקט ווייסע, שמעקעדיגע זשאַסמינען און גרויסע לאַנגע קוויטען פון העל-בלויען סירען.

ביים קליינעם שמאָלען טהיר'ל, וואו עס איז געווען אַרויסגעשטעלט יעקב-הירש'ס בעטעל, האָט זיך אַניסימאָוו אויסגעצויגען אויף דער וואַך. מיט טרויעריגע, פערבענקטע אויגען האָט ער נאָכגעקוקט נאָך דאָס קליינע הייפעל מענשען מיט דעם פערשטאָרבענעם, וואָס האָט זיך שוין כמעט קוים געזעהן אין דער ווייטער עק גאַס.

זיי האָבען זיך געאיילט, גלייך ווי זיי וואָלטען מורא האָבען,

מען זאָל זי ניט אָבהאַלטען און ניט אומקעהרען דעם געשטאָרבענעם צוריק אין זיין קליין צימער'ל מיט דעם האַלב-פערשלאָגענעם פענ-סטער, פון וואַנען דער טויט האָט איהם נאָר-וואָס אַרויסגעריסען.

און פון הינטען, פון דער אַנדער זייט גאַס, האָט זיי נאָכגע-געיאָגט אַ בענומטען געשריי. רחל אַראָנסאָן, יעקב-הירש'ס אַלטינ-מיטער, איז געלאָפען איבער דעם וואינרטען שטיינערנעם ברוק פון דעם פערוואָרפענעם געסעל; דאָס שוועהרע שוואַרצע טוך איז האַלב אַראָבגעהאַנגען ביי איהר פון די פלייצעס און זיך געשלעפּט איבער דער ערד. מיט אַלע איהרע כחות האָט זי זיך געפּלייסט אָנצויאָגען די לויה, וואָס האָט שוין געהאַלטען ביי אָבקעהרען לינקס אויף דעם ברייטען טאַראָפּעצער וועג צום בית-עלמין-ס.

זי איז פאַרביי-געלאָפען פאַרביי אַניסימאָוו'ן, פאַרביי דעם קליי-נעם טהיר'ל, ביי וועלכען זי איז ניט איין מאָל אָבגעשטאַנען פון אין דער-פריה ביז פאַר-נאַכט. און פון אָווענד ביז'ן טאָג, כדי צו דערהערען האָטש וואָס-עס-איז פון יעקב-הירש'ן, אָדער זעהען איהם.

איצט האָט זי אַהער אפילו ניט אַ קוק געטהון. זי איז פאַר-ביי-געלאָפען פאַרביי דעם הויכען שוואַרצען פאַרקאַן, הינטער וועלכען ס'האָבען זיך געמאַטערט אין זייערע לעבעדיגע קברים אַזוי פיעל אומשולדיגע יודישע נפשות, וואָס לעבעדיגע אלמנות און פער-יתומ'טע קינדער ווייסען אפילו ניט, וואו ווער איז מקובר געוואָרען, וואו ווער ליידט זיין חבוט הקבר...

זי האָט זיך נאָך האַסטיגער אַלאָז געטהון איבער'ן גאַס; דאָס טוך איהרס האָט זיך ווייט נאָכגעשלעפּט איבער די שטיינער, און אַ לייכטער וואָלקען פון שטויב האָט זיך אויפגעהויבען אין דער הויך און זי נאָכגעיאָגט טריט ביי טריט.

דאס פינף און דרייסיגסטע קאפיטעל.

אין פעטערבורג ארום דעם קייזערליכען הויף און אין הויף גופא איז אין דערזעלבער צייט געגאנגען א געהיימער, אבער א פערביסענער שטרייט צווישען צוויי רעגירונגס-שטרעמונגען, צווישען צוויי פאליטישע שטאנדפונקטען בנוגע צו דער אינווייניגסטער לאגע פון לאנד. פיעל קלייניארטיגע פערזענליכע אינטערעסען, פיעל איגענליעבע, שטרעבונג צו כבוד און צו מאכט, פיעל קנאה און שנאה זענען געווען איינגעפלאכטען אין דעם דאזיגען שטרייט צווישען מענשען, וואס האבען אלע זייערע כחות אנגעווענדעט נור אויף דעם,— ניט צו פערליערען דאס, וואס זיי האבען, כדי צו פערהאפען דאס, וואס זיי האבען נאך ניט דערגרייכט. קליין און ניט וויכטיג איז געווען דער געזעלשאפטליכער ווערטה פון שטרייט; ער האט נור געוויזען, ווי נידערגעשלאגען די געזעלשאפטליכע שטימונג איז, און די פינף איבערגעהאנגענע אויף דעם „טחיבעצקאי-כאבטיאן" פון פעטראפאוולאווסקער פעסטונג האבען צוגעגעבען אט דער גאנצער דאזיגער ארבייט א קאלט, טויט-שרעקענד אויסזעהן.

די פינף תּליות, וועלכע בענקענדאָרף האָט כּמעט געגען קייזער׳ס ווילען אויפגעשטעלט (דער קייזער האָט געוואָלט, מ׳זאָל זיי ניט הענגען נור שיסען אַלס אָנגעזעהענע פערברעכער און אָפיצירען) אויף דעם אַנדער בּרעג נעוואַ פאַר די הויפּט־אָנ־פיהרער פון די דעקאַבּריסטען, וואָס זענען געווען אויך די פּאָר־שטעהער פון דעם העכסטען אַדעל און דער העכסטער קולטור פון יענער צייט, האָבען אָבּגעוואָרפען פון זיך אַ צו־לאַנגען און צו־שווארצען שאָטען. און דער שאָטען האָט זיך געצויגען ווייט איבער דעם נידעריג־געדריקטען לאַנד, וואָס איז נאָך ניט געווען געוועהנט, ריכטיגער געזאָגט — האָט זיך שוין אָבגעוועהנט פון טויט־שטראָפען. און אין די שטילע, אונרוהיגע, „ווייסע“ נעכט האָט זיך דער טייך שטיל אָבגעשלאָגען אָן זיינע קאַלטע שטיי־נערנע ווענד און דערצעהלט וועגען דעם, וואָס עס האָט אַ־ין ענער שרעקליכער נאַכט פּאַסירט אויפ׳ן טונקעל־גרויען פעלז פון דעם שווארצען באַסטיאָן...

די פינף תּליות האָבען אַריינגעטראָגען אין לעבען פון די העכערע ספערען אַ פערבאָרגענע אונרוהיגקייט און די אָנהענגער פון טראָהן האָבען מיט יאוש און שרעק געקוקט איינער אויף דעם צווייטען און אויף יענעם, וועלכער איז געשטאַנען אין מיטעל־פונקט פון דער גאַנצער אויפלעבונג, וואָס פון זיין שטרענגען דורכ־דרינגענדען קוק איז ניט געווען קיין בעהעלטעניש. די הויף־לייט האָ־בען זיך צוטיילט אויף צווייען: די פּאַרטיי פון די לינקע, אָדער, ווי דיביטש פלעגט זיי רופען, „פּראַטשניקעס“. אַהער האָבען אָנ־געהערט אייניגע פון די העכסטע עכט־רוסישע פאַמיליען, ווי יערמאָלאָוו, וואָראָנצאָוו, נאָוואָסילצעוו און דמיטרי סטאָליפּין, די צווייטע פּאַרטיי איז געווען די „נאַציאָנאַליסטען“, וואָס איז בע־שטאַנען פון דייטשען: דיביטש, בענקענדאָרף, אַדלערבערג, קליינ־מיכעל און אַנדערע. פאַר די דאָזיגע דייטשען האָט געמוזט אָב־טרעטען זיין פּלאַץ אַפילו אַראַקטשעיעוו, וואָס איז באַלד נאָך אלעקסאַנדער׳ס טויט שטאַרק „קראַנק“ געוואָרן; און באַלד ווי ס׳איז געוואָרען קלאָר, אַז קייזער בלייבט ניקאָלאַי, איז ער געזונד גע־

וואָרען און מיט דער גרעסטער געשווינדקייט געקומען קיין פּעטערבורג. ס'איז שוין אָבער געווען שפּעט — זיין פּלאַץ איז געווען פאַרנומען.

אָבגעהאַקטן פון זיין פריהעריגער מאַכט איז געוואָרען אויך דער פירסט אַלעקסאַנדער גאָליצין, וועלכען דער גייסטליכער פאָטער האָט פאַר זיינע צו-ליבעראַלע באַציהונגען צו די פרעמדע גלויבענס, וואָס ער איז געווען אויך ווי דער איבעריגער, אַנדערש ניט גערופען ווי „אַנטיכריסט“; ער איז געפאַלען, אָבער זיין פאַרבאָרגענע געהיימע ווירקונג ביים הויף האָט ער נאָך אינגאַנצען ניט פאַרלאָרען. פון די איבען-דערמאָהנטע „פראַטשניקעס“ האָבען זיך אַלץ ערנסטער און דייטליכער אָנגעהויבען אויסצושיילען צוויי אָנגעזעהענע פיגורען: מיכאַאיל ספּעראַנסקי און ניקאָלאַי מאָרדווינאָוו. די ביידען האָט מען געהאַלטען פאַר „פראַנק-מאַסאָנען“ און זייער נאָהנטע שייכות צו די דעקאַבריסטען איז פאַר קיינעם קיין סוד ניט געווען. ניקאָלאַי אַליין האָט אויך געוואוסט, אַז די דעקאַבריסטען האָבען זיי ביידען געהאַלטען פאַר די הויפּט-אָנפירער פון דער קומענדיגער רעגירונג — אויב זיי וואָלט אָבגעגאַנגען דורכצופירען זייער פּלאַן. אַלע האָבען געפיהלט, אַז אָט די צוויי געלעהרטע און איבערגעקלערטע באַאַמטע וואַלטען ערנסטע קעמפפער פאַר גערעכטיגקייט און פרייהייט, איבערגעגעבענע דעם קייזער און טריי זייער פאָטערלאַנד.

אין די אָפיציעלע באַציהונגען צו יודען האָבען אויך געהערשט דיזעלבע צוויי שטימונגען. די הויף-פּאַרטיי האָט געקוקט אויף די רוסישע יודען ווי אויף אַ קראַנקהייט, פון וועלכער רוסלאַנד דאַרף זיך היילען דערמיט, וואָס די יודען וועלען זיך קערפּערליך און גייסטיג צונויפשמעלצען מיט דער קריסטישער באַפעלקערונג. אין דעם זין האָבען יודען באַדאַרפט אָנגענומען ווערען אין קריסטען. דער גרויספירסט קאָנסטאַנטין, וואָס איז, אַלס הויפּט-פיר-וואַלטער פון דעם גאַנצען יודישען קאַנט, געווען נעהנטער צו יודען, האָט גערעכענט, אַז צו אַזאַ איבערקערעניש דאַרפען פריהער יודען לאַנגזאַם און ערנסט צוגעגרייט ווערען. דער „יו-

דישער קאָמיטעט", וואָס איז געזעסען אין פּעטערבורג ספּעציעל צוליעב „איבערבעטען" די מאָראַלישע באַציהונגען פון די חסידישע יודען, האָט אַלע זיינע קרעפטען אָנגעווענדט נור אויף צו פאַרשטאַרקען די בעגרענצונגען, וואָס זענען געווען אויסגעאַרבייט געגען די יודען ביז אַהער און אויסטראַכטען נייע. די צוויי „רעפּרעזענטאַנטען פון יודישען פאָלק", וואָס זענען נאָך געבליבען פון דעם אַמאָליגען רעפּרעזענטאַנטען-אינסטיטוט, האָבען געשטאָכען די אויגען דעם נייעם אויפזעהער אויף די פרעמדע גלויבענס, דעם אַדמיראַל שישקאָוו און ער האָט זיך ניט בערוהיגט ביז ניקאָלאַי האָט ניט בעשטעטיגט זיין פאָרשלאָג וועגען קאַסירען די יודישע רעפּרעזענטאַנטען.

אַזוי איז געווען די אינערליכע שטימונג אין פּעטערבורג בשעת די ערשטע אָבקלאַנגען פון די געשעהנישען אין דעם היימען בעלאָרוסישען שטעדטיל אויף דער דווינאַ האָבען דערגרייכט אַהער און אויפגערודערט דאָס קליינע הייפעל יודען, וואָס האָבען זיך געפונען אין דער רוסישער הויפּט-שטאָדט.

אָנפאַנגס מאַי 1827 איז ביי הירש ברוידאָן אין הויז פאָרגעקומען אַ קליינע פערזאַמלונג פון איינציגע יודישע כלל-טוער. אין דעם גרויסען קאַבינעט מיט צוויי פענסטער אויף באַראָוואַ גאַס, געגען יוסופאָוו'ס גאָרטען, זענען געזעסען איינიגע פון די פערלאַדענע, צווישען זיי אויך מרדכי פּעטעלסאָן. ער איז געזעסען אויף אַ הויכען שטוהל, פערוואָרפען אַ פוס אויף אַ פוס, און זיינע שמאָלע הויזען מיט פאָדהאַלטערס אונטער די קנאָפּעל זענען געווען שטאַרק אָנגעצויגען אויף זיינע לאַנגע געשטאָכטע פיס, די שפּיץ-געפּוצטע שיך עטוואָס פערשטיבט, דער לייכטער שטרויי-הוט עטוואָס פערדריקט אַהינטער; מיט די לאַנגע, ריין-אויסגעפּוצטע פינגער האָט ער לייכט געקלאַפּט איבער'ן ברעג שרייב-טיש, בעצויגען מיט דונקעל-גרינעם געוואַנד. ביים לייכט פון פענסטער האָט דער ווירטה פון הויז, הירש ברוידאָ, דעם לעצטען מאָל איבערגעקוקט דאָס פּאַפּיר צום גראַף מאָרדווינאָוו, וואָס ער האָט צוזאַמענגעשטעלט און האָט געדאַרפט איבערלייגען פאַר די אַינגעלאַדענע, פון נאָהנטסטען צימער האָט זיך געהערט אַ

קלינגערײַ פֿון טהײַ-געשיר, װאָס מען האָט צוגעגרייט אין עס-זאַל.

ברידא האָט אַ קוק געטהון אויף דער טהיר — זי איז געװעזען צו. ר' מיכל אײַזענשטאַדט, אויף װעלכען מ'האָט געװאַרט און אָהן איהם ניט געקאָנט אָנהייבען צו לייענען, איז נאָך ניט געקומען און די פֿאָרלעזונג האָט זיך ניט געקאָנט אָנהייבען.

— דער װאַדמיהאַל שושקאָװ, דער געװעזענער בעזיצער פֿון פּרעמדע גליבענס — האָט אָנגעהויבען פֿייטעלסאָן — האָט אויף אונז דערלאַנגט אַ נײַע מסירה: מיר, דעפּוטאַטען, האָבען כלומר'שט מתרה געװעזען די ייִדישע בעפֿעלקערונג װעגען דער נײַער רעקרוטען-גזירה, האָב װערט ערשט אויסגעאַרבייט, און צוליעב דעם איז דאָס גאַנצע ייִדענטום „אויסגעריגט": מ'זאָגט תהלים, מ'פֿאַסט תעניתים, מען װײנט, מען קלאָגט — מיט איין װאָרט, אַ „בונט!"

— אַ ייִדישער בונט! — האָט זיך אָבגערופֿען איינער פֿון די אײַנגעלאַדענע, ר' מרדכי לייבאָװיטש, אַ גראָדנער סוחר און כלל-טוער, װאָס האָט געהאַט עפּיס צו טהון אין סענאַט.

— אידר לאַכט? בײַ דער איצטיגער לאַגע קאָן דער גראַף בענקענדאָרף צו אַזאַ מין „פֿערברעכען" אויך אָנװענדען דאָס געזעץ פֿון מיליטער-געריכט און פֿאַר אָבזאָגען מיט דאַרין אַ קאַפּיטעל תהלים אָדער הערלייענען די „תחנה-אמהות" װעט קומען פֿון ניכט ביז צװעלף יאָהר קאַטאָרגע. פֿון רינגאַ שרײַבט מען מיר, אַז הײַרט דאָט מען ניט לאַנג געבראַכט צום געריכט אַ יודען, װאָס מ'האָט בײַ איהם געפֿונען איין פּאה עטװאָס לענגער פֿון דער „נאָרמע":

אויף זײַנע ליפּען האָט זיך געװיזען בעװוזען אַ לעכבהאַפט געלעכטער, נאָר ר' מרדכי האָט אויף איהם שטרענג און ערנסט אַ קוק געטהון און ער איז אַנטשװיגען געװאָרען.

עס האָט זיך דערהערט איין קלאַפּ מיט דער טהיר און באַלד נאָך איהם אַ צװייטער, און אין קאַבינעט איז אַײלענד אַרײַן ר' מיכל אײַזענשטאַדט מיט אַ באָרטפֿעל אונטער אָרעם.

אַלע זענען אויפֿגעשטאַנען פֿון די ערטער, בעגריסט דעם גאַסט און האָבען זיך ניט אַװעקגעזעצט ביז ר' מיכל האָט ניט

פערנומען א פלאץ ביים טיש. ברוידא האט איהם אונטערגעריקט זיין שטוהל און זיך אוועקגעזעצט ניט ווייט פון איהם, נעהנטער צום פענסטער. פון וואנען ס'איז געווען ליכטיגער צו לייענען.

ר' מיכל האט ארויסגענומען א טיכעל, האט ארומגעווישט זיין פערשוויצט פנים און דאט שווער אבגעאטעמט. די טרעפ זענען געווען צו־שווער פאר זיין דיקען, קיילעכדיגען קערפער.

— איך בעט ענטשולדיגען... איך האב פערשפעטיגט... פפפ... פאר אכט יאהר נאך ניט צוגעוועהנט צו די הויכע טרעפ... איהר ווערט דאך, מיט אכט יאהר צוריק זענען די טרעפ ניט געווען אזוי הויך... אדער איך בין געווען יונגער?

— איך חארף אייך זאגען, ר' מיכל — האט זיך אבגערופען לייבאוויטש — אז דעמזעלבען שיר המעלות זינג איך. אין אונזערע יאהרען איז דאך ניט אזוי גרינג, ובפרט נאך, ווען עס קומט אויס, אזוי ווי אונז ביידען, הויך צו קריכען...

ר' מיכל האט א לאך געטהון און זיין קיילעכדיגע, עטוואס ארומגעשארענע ווייס־זילבערנע באָרד האט זיך א טרייסעל געטהון איבער די שווארצע לאצקאנען פון לאנגען ראק.

— נו, פאניע ברוידא, — האט ער זיך א קעהר געטהון צו הירשין, וועלכער האט פונאנדערגעלעגט זיינע פאפירען — וואס האט איהר צו זאגען?

אין זיינע קלוגע, גערירט־בעוואקסענע אויגען האט זיך אבגעשפיגעלט א האלב־פערבארגען געלעכטער. ער האט ניט געגלויבט אין דעם כח פון „טרעהרען־בקשות", דערהויפט נאך דארט, וואו מ'דארף וואס צו טהון מיט מארדווינאוו'ן, וועלכען ער האט גוט געקענט און ביי וועמען ער האט שוין דורכגעפיהרט אייניגע וויכטיגע יודישע אינטערעסען.

ברוידא האט זיך אבגעהוסט נאכאמאל, א קוק געטהון אויף דער האלב־צוגעמאכטער טהיר און האט אנגעהויבען:

— אייער דורכלויכט!

ווי נור דער ווילען פון דעם אלגעמיינען קייזער, וועלכען ער האט ארויסגעזאגט אין דעם זיבעצעהנטען טאג פון דעם פערגאנג־

גענעם כ'עריך, אַז בײַם איספּאַרשען האָט װעליזשער פּראָצעס זאָלען פּינקטליך אָנגעװענדעט װערען די אַלגעמײנע געזעצען, אַזױ איז דער אַלערהעכסטער בעפעהל פון 28-טען פעברואַר 1817, — װי נור די דאָזיגע ידיעה האָט דערגרייכט צו די שװער-געשמיעדעטע ידען אין װעליזש, האָבען ניט נור די אומגליקליכע אַלײן, נאָר אַלע איזראַעליטען, װאָס װאױנען דאָרט, פערגיסענדיג אַ פרעהליכע טרעהר. אַהערגעשיקט אַ װאַרימע תפילה צו גאָט, ער זאָל גוטס טהון דעם געקרוינטען און געהאַלטענען פאָטער, װאָס דאגה'ט פאַר דער לאַגע פון דעם קלענסטען פון זײַנע אונטערטאַנען.

ר' מיכל האָט זיך אַ לײַכטען קריק געטהון. די „טרעהרען-בקשה" איז געװעזען אָנגעשריבען אין דעם נויטיגען סגנון פון אַזעלכע מיני בקשות, אָבער דאָך האָט די מליצה געקלונגען צו-שרײַענד און דאָט פאַר אַ פרעמדען געקלאַנג אױסגעזעהן ניט גענוג ערנסט.

— זײ האָבען געהאָפט, — האָט בהידאַ געלײַענט װײַטער, — אַז סוועט אָנקומען דער יום-הדין, די גערעכטיגקײט װעט באַשטעהן, דער אכזר'ישער שקר װעט בעלויכטען װערען און דאָס געצװאונגענע און געדריקטע רעכט װעט צובּרעכען די קײטען, אין װעלכע עס איז געשמידעט שוין באַלד צװײ יאָהר. אָבער דער בעלאָרוסישער גענעראַל-גובערנאַטאָר איז געגען דעם, און דער אַלער-העכסטער װילען קאָן דעהם ניט ערפילט װערען.

די מדה פון קאַבינעט האָט זיך שטיל אױפגעעפענט און אין צימער זענען אײנע נאָך דער צװײטער אַרײַן לאה און לאַנע, בײדע אין שװאַרצען, בײדע מיט בלאַסע טרױעריגע פּנימ'ער. לאה איז געװען נידריגער, דיקער און איז געװען מעהר עהנליך צו כלאַװען, לאַנע איז געװען מיט אַ קאָפּ העכער, דינער און האָט מעהר דערמאָהנט איהר פאָטער שמריה'ן. זי איז געגאַנגען מיט שטילע טריט, מיט אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ; דאָס שװאַרצע טיכעל איז בײַ איהר נידריג אַראָפּגעהאַנגען איבערן שטערן און װײַט אַראָפּגעפאַלען אַהינטער, פערהאַלטענדיג אונטער זיך איהרע שװאַרצע געדיכטע האָהר; אַ שװאַרץ סאַמעטען בענדעל אױף דעם װײַסען מאַרמאָרנעם האַלז און אַנ'עטװאָס אָבגעריסענער „קריעה"-לײַסטעל

פון שוואַרצען האָלענעם לייבעל, שטייט אײנגעשפּילעט אויף איהר קיילעכדיג אויסגעשטאָקטער ברוסט.

ביידאָ האָט זיך אָבגעשטעלט. אין צימער איז פאַרגעקומען אַ קליינע איבּערראַשונג; פּיטעלסאָן איז אויפגעשפּרונגען, האָט אַװעקגעשטעלט זיין שטוהל לאַהן און איז אַװעק, בּגזאָהגען אַ שטוהל פאַר לאַנען. נאָר זי האָט זיך שטיל אַװעקגעזעצט אויף דעם בּרעג פון גהיכען לעדערנעם דיװאַן, נעהנטער צו דער טהיר, אַװעק-געלעגט אויף די קנוה איהרע בּיידע קליינע װייסע הענד און האָט זיך צוגעגרייט הערען.

ביידאָ האָט הורכגעלאָזט דעם יורידישען טייל פון דער בקשה מיט די נעמען פון די געזעצען, אויף װעלכע ער האָט אָנ-געוויזען, און האָט אָנגעהויבען ווייטער:

— שוין אַכצעהנהאַלבען מאָנאַטען, ווי ס׳איז פאַר׳ים דער איבּערגערעכנטער קרוועלליכער בּעפעהל, אָבּער די אויספאַרשונג מאַכט קיין שום פאָרשריט ניט און פאַר דער צייט איז נאָך מעהר געוואַקסען סטראַשאַרם אכזריות. מענשען זענען אָבגעריסען געוואָרען פון זייערע הייזער; זייערע געשעפטען זענען חאָמירט; אומשולדיגע קרבנות װערען געפּיניגט פון די שװערע אייזערנע קייט-טען, פון װעלכע זיי װערען ניט בּעפרייט ניט נור אין דער צייט פון קריינק יסורים, נאָר אַפילו אין די לעצטע מינוטען פון זייער לעבען. טהעהרען אין פיין זענען אויסגעפאַלען אויף זייער שװער, ביטער גורל און ניטאָ פון װעמען צו װאַרטען אויף הילף. רחמנות האָט ניט קיין פּלאַץ אין האַרצען פון דעם אויספאַרשער, מענשהייט און מיטלייד זענען איהם פרעמד.

לאַנג האָט אויפגעהויבען איהרע לאַנגע שװאַרצע בּרעמען און האָט פערװאונדערט אַ קוק געטהון אויף הירש׳ן. דאָס, װאָס ער האָט אַרויסגעלייענט פון פּאַפּיר, איז געװעזען פאַר איהם אַ נייעס. ניט אַלע בּריעף פון װעליזש האָט ער זיי געװיזען: פיעל פון זיי האָט ער פון איהר און פון לאַהן בּעהאַלטען.

— איינער פון די ליידענדע און פון די קראַנקע — דאָס ביידאָ געלייענט ווייטער — יענקעל-הירש אַראָנסאָן, װאָס איז

בשעת דער מעשה מיט׳ן קינד איינגאַנצען געווען אַלט נישט מעהר ווי 13—14 יאָהר, האָט געהאַלטען ביים אויסגעהן. מ׳האָט געבעטען כמה־תחנונ׳ן, ער זאָל פון איהם אַראָבנעהמען די קייטען, ווארום אָהן דעם איז ער שוין אויך געווען צוגעשמיעדט צו זיין מיטען בעט. מ׳האָט איהם געבעטען, ער זאָל איהם געבען די מעגליכקייט אָבצוזאָגען ודוי — וואָס דאָס ווערט ערלויבט אַ בעשולדיגטען אפילו ביי די תליה; מ׳האָט געבעטען, ער זאָל חאָטש צולאָזען זיין אַלטע מוטער צו דער גסיסה פון איהר אומגליקליכען זוהן, אָבער ניט קיין טרעהרען, ניט קיין בקשות, ניט דאָס אונמענשליכע קלאָגען פון דער אומגליקליכער מוטער האָבען נישט געהאָלפען: ער האָט גאָרנישט ערלויבט, האָט מיט אכזריות געהייסען אַרויסיאָגען די מוטער מיט איהרע קרובים, און דער אומגליקליכער יונגעל איז געשטאָרבען אַ צוגעשמיעדטער אין קייטען, ווי דער גרעסטער מערדער אין דער וועלט, ווי אַ גאַנץ אויסוואורף, אויף וועלכען מען טאָר נישט האָבען קיין מיטלייד...

בהידאָ האָט געהאַלט לייענען ווייטער, נאָר ער האָט זיך בעמיהט אָבהאַלטען. לאַנג האָט צוגעדריקט דאָס טיכעל צו די אויגען און האָט זיך פונאַנדערגעוויינט מיט אַ פערשטיקט, בעטערן געוויין. מיט לאַה׳ן האָט זיך אָנגעהויבען היסטעריקע, נור זי האָט זיך אַליין געשטאַרקט אָבצוהאַלטען זיך, כדי ניט צו דערשרעקען די קינדער.

הירש האָט איבערגעוואַרט ביז די ווייבער וועלען זיך אַ ביסעל בערוהיגען, האָט איבערגעהיפט אַ גרויס שטיק און מיט אַ טרויעריגער קרעכצליכער שטים האָט ער אָנגעהויבען צו לייענען חאָטש סוף פון דער ביכע.

— דאָס אַליין בעווייזט נור, אַז מטהאַחאָן׳ן איז געלונגען איינצורייטען דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר, אַז יידען דאַרפען, כלומרשט, האָבען קריסטליך בלוט, און חאָוואַנסקי האָט פון זיין זייט אַיינגעגלויבט דערין אונזער גנעדיגען קייזער... און אָט איז שוין באַלד אַ סך חדשים, ווי די יידען אין וועליזש איז פערבאָטען זייער גאָטעס־דינסט ניט נור אין די שוהלען, וואָס זיינען אַלע

פֿאַרחתמ'עט, נור אויך אין זייערע אייגענע הייזער. זייערע הייליגע תורות, וואָס ס'וועגען פֿאַרשריבען זייערע רעליגיאָנס-געזעצען, זענען ביי זיי אָפּגענומען געוואָרען, איבערגעגעבען אונטער דער אויפֿזיכט פֿון די פּאָליציאַנטען און ווערען בעהאַנדעלט מיט דער גרעסטער פֿאַרשוועכונג...

— אַיינער דורכלויכט! — האָט ער געלייענט — איהר זענט דער איינציגער בעשיצער פֿון געדריקטע און געיודפ'טע, דער מעכטיגער אויפֿזיהער פֿונ'ם ווילען פֿון אונזער גנעדיגען מאָנאַרך. דערט זיך צו צו דעם געוויין, צו דעם געשריי פֿון די אומגליקליכע. געפּייניגטע יודען, וואָס זענען אָבגעריסען פֿון זייערע הייזער, צושיידט מיט זייערע קינדער און אַריינגעשלידערט אין אָבגרונד פֿון צרות! צו אייך שרייען זיי — ווייל נור איהר אַליין קאָנט זיי רעטען; זייער לעבען און זייער טויט איז ביי אייך אין האַנד...

דירש האָט ווידער אַמאָל מפסיק געווען. אין צימער איז אַריין די היוז-דינענטט אין אַ ווייסען שירץ, מיט אַ רויטען קויטעל אין די האָר און מיט אַ גרויסען טאַץ אויף די הענד. אויף איין מינוט האָט זי זיך פֿערוואונדערט און האַלב דערשראָקען אָבגעשטעלט ביי דער שוועל און דאָס מיט פֿרעגענדיגע אויגען אַ קוק געטהון אויף לאהן. זי האָט איהר אַ מאַך געטהון מיט'ן האַלב-נאַסען טיכעל, וואָס איז געווען ביי איהר אין האַנד, און די הינטערן דאָס שטיל אַוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש דעם אָנגעטאָפּטע גלעזער טהיי, ביסקוויטען און פֿרוכטען. זי האָט נאָכאַמאָל פֿערוואונדערט אַ קוק געטהון אויף איהר ווירטהין, אויף דער פֿערוויינטער לאַנגען און אויף אַלע איבעריגע אַרום טיש. אַלע האָבען אויסגעזעהן גלייך ווי זי וואָלט זיי געכאַפּט עפּיס ביי אַ פֿערברעך. זי האָט שטיל אויפֿגעעפֿענט און צוגעמאַכט הינטער זיך די טהיר, און בראָדאַ האָט אָנגעהויבען צו לייענען ווייטער:

— מאַכט אויפֿמערקזאַם דעם גנעדיגען קייזער אויף דעם אומרעכט, וואָס ווערט אָבגעטהון אין זיין נאָמען! זאָל ער בעזייטיגען פֿון דער אויספֿאָרשונג דעם הויפּט-פֿערוואַלטער פֿון גו-בערניע און זיין אויספֿאָרשער, וואָס רעכענען זיך ניט מיט דעם.

קיווער׳ס בעפעהל, פערהערען דעם אמת און ווענדען־אן אלע ווייערע כחות דערצו, אז דער משפט זאל ניט געפיהרט ווערען לויט די געזעצען פון דער מלוכה. זאל איבערגעגעבען ווערען די אויספאר־שונג אין אנדערע, זיכערערע הענד מיט אן אנטייל פון דעפוטאטען אין פארשטעהער פון מאגיסטראט, זאלען אבגעחתמ׳עט ווערען די שוהלען און די כפרי־תורות זאלען אויסגעלייזט ווערען פון פאָ־ליציאישער אויפזיכט. זאלען די קראנקע און ליידענדע ערלייזט ווערען פון די קייטען; די דריי קריסטינס, עדות־זאגערינס, וועלען די וואלטען געבראכט ווערען אהער און פארגעשטעלט ווערען פאר אייך איטליכע בעזונדער, וואלט זיך באלד אנטפלעקט דער אמת, וואס איז איצט געדיכט בעדעקט מיט ליגען און פאלשקייט. ווארום די בארמהערציגקייט פונ׳ם גנעדיגען מאנארך דארף ניט געשטערט ווערען דורך אונרעכט אין קאן ניט דערלאזען, אז זיינע אונטער־טאנען זאלען זיך צושיידען מיט זייער לעבען נור צוליעב דער אונערהערליכקייט פון זיינע בעאמטע...

בהידרא האט געענדיגט לייענען, האט א קוק געטהון אויף רבי מיכלען און האט ארומגעדרעהט מיט׳ן טיכעל זיין פערשוויצט פנים. רבי מיכל האט ארויסגענומען ביי איהם פון האנד די ריינ־איבערגעשריבענע פאפירען, האט זיי איבערגעקוקט און צופריע־דען אוועקגעלעגט פאר זיך אויפ׳ן טיש.

— איז, דייכט עס, מארגען האלב דריי? — האט ער א פרעגע געטהון ביי בהידרא׳ן — ניקאלאי סעמיאנאוויטש נאכמיטאג פון צוויי ביז פיער. איך וועל פערפאהרען צו אייך און מיר וועלען אוועק צוזאמען; פון דאנען אויפ׳ן ראג טארגאווא, נעבען גוטיסקי טע־אטער, איז דאך ניט ווייט.

ער האט זיך אבגעזעגענט און איז אוועק.

באלד נאך איהם האבען זיך אבגעזעגענט און זענען אוועק פייטעלכאן מיט לייבאוויטש׳ן.

דאס זעקס און דרייסיגסטע קאַפּיטעל.

אין דריי טאָג אַרום האָט דער קייזער ניקאָלאַי איינגענומען ביי זיך אין יעלאַגין-פּאַלאַץ דעם פּאָרזיצענדען פון דעם דעפּאַרטאַמענט פאַר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים פון גאָסודאַרסטווענני סאָוועט, ניקאָלאַי סעמיאָנאָוויטש מאָרדווינאָוו.

דער אַלטער זעקס-און-זיבעציג-יעהריגער גראַף איז געזעסען טיעף אין הויכען שוואַרצען לעדערנעם שטוהל געגענאיבער דעם קייזער און אויף דער שוואַרצקייט פונ'ם לעדער האָט זיך בעזונדערס אויסגעשטעלט זיין ריין-אַרומגעהאָלטענע ווייסע געזיכט, זיינע דעליקאַט-רויטליכע באַקען און די לאַנגע זילבערנע האָאר, וואָס דאָבען פון דריי זייטען בעראַמט זיין האַלב-הוילען קאָפּ מיט אַ הויכען ברייטען שטערן. זיינע צוויי קלוגע אויגען האָבען געבליצט, ווי ביי אַ יונג פערצערטעלט קינד. ביי דער לינקער האַנד איז געלעגען זיין דיקער שטאָק מיט'ן ווייסען הענטעל פון העלפאַנדביין, אין דער רעכטער האָט ער געהאַלטען דאָס פּאַפּיר, וואָס עס האָבען איהם מיט אַ טאָג פריהער דערלאַנגט מיכל ווייזענשטאַדט און הירש בהידאָ. דאָס פּאַפּיר איז געווען אין פיעל ערטער אונטערגעשטריכען מיט בלאָוע און רויטע שטריכען, און ווען דער אַלטער גראַף איז ביים לייענען געקומען צו די אונטערשטריכענע שטעלען, האָט דאָס פּאַפּיר אָנגעהויבען צו צאַפּלען ביי איהם אין האַנד און זיין שטים האָט הויך און צאָרנדיג געקלונגען.

דער אַלטער האָט געלייענט און דער קייזער האָט ניט אַראָפּגעלאָזט פון איהם זיינע אונגעוועהנליך-גרויסע הערצדרינגענדע אויגען. ס'איז ניט געווען, אַז דאָס, וואָס מאָרדווינאָוו האָט געלייענט, האָט איהם געריהרט. און אַז מאָרדווינאָוו האָט אויפגעהויבען זיין שטים און דאָס פּאַפּיר האָט זיך, בעזונדערס שטאַרק אָנגעהויבען צו טרייסלען ביי איהם אין האַנד, האָט זיך ביים קייזער אויף אַ ווייליע אָנגעצונדען אין די אויגען אַן ערנסט און שטרענג פייערל.

מאָרדווינאָוו האָט געענדיגט און האָט אָנגעהויבען לאַנגזאַם צוזאַמענלעגען דאָס פּאַפּיר. אָבער דער קייזער האָט זיך עטוואָס

אויפגעהויבען פון זיין שטוהל, האט אויסגעצויגען זיין האנד איבער'ן טיש, דאס ארויסגענומען ביים גראף פון האנד דאס פאפיר, אהינגעלעגט עס פאר זיך אויפ'ן טיש און דורכגעלאפען מיט די אויגען די אונטערשטריכענע שורות.

— גראף! — האט אזוי געטהון דער קייזער, אויפהויבענדיג זיין קאפ פון פאפיר און אבשטעלענדיג אויפ'ן אלטען זיין הארטען שטרענגען קוק — גראף! צי ווענט איהר זיכער, אז דאס, וואס די יודען האבען דא אנגעשריבען, איז אלץ אמת?

אלס איינער פון די נאהנטסטע הויף־טהוער ביי פיער רעגירונגען, האט מארהווינאוו גלייך געכאפט דעם בעהאלטענעם מיין פון דעם קייזער'ס ווערטער און האט ניט געקאנט ניט בעמערקען דעם פערהאלטענעם האס, וואס האט אבגעקלונגען אין זיין אויסדרוק „די יודען".

— אייער קייזערליכע האהייט! ווען איך וואלט ניט געווען זיכער, אז אין דעם פאפיר איז געשריבען נור דער ריינער אמת, וואלט איך ניט ריזיקירט פארצושטעלען דאס פאר מיין קייזער. אייער קייזערליכע האהייט! ס'זענען דא אין לעבען אזעלכע מאמענטען, ווען פאר דער פאלשקייט און איבערטרייבעניש בלייבט ניט קיין פלאץ און דער אמת שפראצט ארויס ניט־ווילענדיג און ניט־ווילענדיג שרייט ער מיט אלע זיינע כחות, און ניט הערען איהם קאן מען ניט...

מארהווינאוו האט זיך צוהיצט מיט זיין אמאליגען יונגען פייער און האט זיך אבגעשטעלט, גלייך ווי ער וואלט זיך אליין בעווערשעמט פאר זיין צו־לייכטער אויפרעגונג, וואס האט אזוי ניט געפאסט צו זיינע באלד זעכציג יאהר.

— קיינער האט דאך אבער ביז אהער דייטליך ניט איבערגעצייגען, אז די יודען הארגען קיין קריסטליך בלוט ניט.

מארהווינאוו האט ווידער אמאל א קוק געטהון אויפ'ן קייזער מיט זיינע ריינע קינדערשע בלויע אויגען און אויף זיינע ווייסע פולע באקען האט ווידער אנגעהויבען צו שפילען א היטצע פארב.

— קיינער האָט אָבער אויך דײַטליך נישט אויפגערוקט: אַז די ייִדען דאַרפען שוין יאָ...

דער קייזער האָט זיך אָבער ניט אונטערגעגעבן און מיט דעמזעלבען ערנסט אין קאַלטען בליק ווי פריהער געקוקט אויף דעם אַלטען קלוגען אַדמיראַל און פּאָליטיקער.

— איך בין ניט קעגען ייִדען — האָט דער קייזער לאַנגזאַם און מיט זיכערקייט אַ זאָג געטאָן — איז אייניגע פינסטערע פעאָדאַלענע פאַנאַטיקער געווען. גאַנץ, ווען מיר זעהען, אַז בײַ אונז, בײַ קרי־סטען געפינען זיך פּראָטעסטאַנטען, פּראַוואָסלאַווע „סעקטען“, וואָס ערלויבען זיך צו פּראַקטיצירען, סײַ אייגען, סײַ פרעמד מענשען־בלוט — פאַרגיסען זאָלען מיר ניט דערלאָזען, אַז אַזעלכע סעקטען געפינען זיך אויך בײַ די יודען?

און ווידער האָט דעם גאַנץ אַ שטאָך געטאָן דער טאָן, מיט וועלכען ס'זענען געווען אַרויסגערעדט די ווערטער „די יודען“ מאָרדווינאָוו האָט אַ מאַך געטאָן מיטן קאָפּ.

— ניין, גנעדיגער קייזער! ווען צווישען דער ייִדישער בע־פעלקערונג וואָלטען אַפילו אַלע בענוצען קריסטליך בלוט און ניט איינער פון זיי וואָלט געווען פרײַ פון דעם אונמענשליכען מנהג, וואָלט אָט דער איינער שוין לאַנג געמסרט אַלע און וואָלט שוין לאַנג איבערגעבראַכט אַלע זײַנע ברידער... אײַער קייזערליכע דאָהייט ווייסט, וואָס פאַר מוסרים די יודען זענען...

מאָרדווינאָוו'ס ווערטער האָבען געטראָפען אין ציל. דער קייזער אַליין האָט אויך וועגען דעם אייניגע מאָל אַ קלער געטאָן; ער האָט אויף איהם אַ קוק געטאָן מיט אַ מעהר וואַרעמען, מעהר צופרידענעם בליק. ער האָט גענומען אין האַנד דעם גרויסען רויטען בליישטיפט און ווידער אַראָפּגעהאַנגען דעם קאָפּ איבער'ן פאַפּיר. מאָרדווינאָוו האָט אַרויסגענומען פון אונטערן בוזעם אַ קליין טאַבאַק־פושקעלע פון שוואַרצען עמאַל, אײַנגעפאַסט אין גאָלד, מיט דעם בילד פון יעקאַטערינאַ'ן אויף דעם אויבערשטען דעקעל, האָט אַרײַנגעצויגען אין נאָז אַ שמעק טאַבאַק און אַרומגע־ווישט זיך מיט אַ גרויסען, רויט־זײַדענעם טאַשען־טוך.

דער קייזער האט שטום אויפגעהויבן דעם קאפּ, אויס-געצויגען איבער'ן טיש די לינקע האנד און, ניט קוקענדיג אויף דעם קליין זילבערנעם גלעקל, וואס האט זיך ווי פערוואלגערט צווישען דעם איבעריגען שרייבגעצייג אויף דעם גחיקען, פול אָנ-געשטעלטען טיש, האט ער אַ לייכטען קלונג געטהון און ווידער אראָבגעלאָזט די אויגען אויפ'ן פּאַפּיר.

די טהיר האט זיך שטיל אויפגעעפענט; די שווערע פּאָר-טיערען האבען זיך פונאַנדערגעטיילט אויף צוויי, און פון הינ-טער זיי האט זיך האסטיג אריינגעריסען אין קאבינעט דער דע-זשורנער פליגעל-אדיוטאנט, פּאָלקאָווניק שקורין. ער האט אַ בלאַנק געטהון מיט אַלע זיינע רוסישע און אויסלענדישע מעדאַלען אויף זיין אויסגעשטעלטער קײַלעכדיגער ברוסט און מיט זיין געדיכט-געפלאָכטענעם זילבערנעם אַקסעל-באַנד איבער דער רעכטער פּליי-צע. זיין יונג רויט געזיכט האט אויסגעזעהן פריש און צופריעדען, די האַרטע קורץ-געשוירענע האָהר זענען שאַרף און געדיכט גע-שטאַנען אויף זיין לאַנגען, שטומפּ צו-שמאָלען קאָפּ, ווי אַ באַרשט; דער שמאָלער אייגענער קראַגען האט הויך אונטערגעשפּאַרט זיינע באַקען. און דאָרט, וואו די ברעגען פון קראַגען האָבען זיך איינ-געגעסען אין הוילען לייב, איז די הויט געוועזען רויט, ווי אָבגעברענט.

ער האט זיך אָבגעשטעלט ביים טיש, אַ קוק געטהון אויפ'ן קייזער, וואָס האט עפּיס געשריבען מיט'ן בליישטיפט אויפ'ן אוי-בערשטען ווינקעל פון פּאַפּיר, און האט אַ וואָרף געטהון פון אוי-בען אַראָב אַ שטאָלצען בליק אויף מאָרדווינאָוו'ן.

דער אַלטער גראַף האט איהם פערזענליך ניט געקענט, נאָר ער האט געוואוסט, אַז דאָס איז דער נייער „הויף-מענש", בענ-קענדאָרפ'ס רעכטע האַנד, אין וועלכען דער קייזער איז באַזונ-דערס געוועזען איינגעגלויבט. מאָרדווינאָוו'ן איז אויך באַוואוסט געוועזען זיין קורצע לעבענס-געשיכטע. אַ געוועזענער „איסטאָפּניק" (אַ ממנה אויף די אייזען-הייצערס) ביי אַלעקסאַנדער דעם ערשטען אין הויף, האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט באַזונדערע פעהיגקייטען בשעת מ'האט געדאַרפט קומען אין אַ געהיימען צוזאַמענבונד מיט דעם גע-

הײבען אונטער־אָפֿיציר פֿון דעם ריאַזאַנער פּאָלק שעװירין װאָס האָט געמסרט די דעקאַבריסטען) און שטילערהײד דורכפֿיהרען אים אין װינטער־פּאַלאַץ צום קײזער.

און דעם 7־טען דעצעמבער 1825, אַ טאָג פֿאַר דעם דעקאַבריסטען־אױפֿשטאַנד, האָט אים ניקאָלאַי, אין נאָמען פֿון דעם קײזער „קאָנסטאַנטין דער ערשטער", געשיקט מיט זעהר אַ װיכטיגער שליחות קײן טאַגאַנראָג צו דיבּיטש'ן, אױך װעגען דעמזעלבּען ענין פֿון אױסשפּירען די מיטגליעדער פֿון דעם מיליטערישען פֿערבּאַנד אין דער צװײטער אַרמעע. די דאָזיגע שליחות האָט ער אױסגעפֿיהרט זעהר גוט, און קומענדיג צוריק קײן פּעטערבּורג, האָט ער שױן בײַ דעם קײזער ניקאָלאַי דעם ערשטען פֿערנומען אין הױף יענעם פּלאַץ, בּעקומען יענע בּעהאַלטענע און אונאָנגעזעהענע מאַכט, װעלכע ס'האָבּען ניט די אָפֿיציעלע אין אָנגעזעהענע הױף־לײַט.

שבֿירין האָט אַקלונג געטהון מיט די שפּאָרען און זיך אױסגעצײכענט בײַם טיש מיט יענער פּיטיט'ער „אַרמעאישער" גרײַטקײט צו טהון אַלץ, װאָס מ'װעט אים הײסען, װאָס איז געװען יאָהר־װײַט פֿון די בּעציהונגען בײַ דעם הױך־אַריסטאָקראַטישען אַלטען הױף פֿון פֿריהערדיגער רעגירונג, און מאָרדװינאָװ האָט עס ניט געקאָנט ניט בּעמערקען, און ס'האָט אים איבּערראַשט.

דער קײזער האָט אױפֿגעהױבּען דעם קאָפּ און שבֿירין האָט זיך נאָך מעהר אױסגעצױגען, דער הױבער קראַגען האָט שטאַרק אונטערגעדריקט זײַן הױטען קיהן־בּאַק, די אױגען האָבּען זיך אַרױסגעקײַקעלט און אונבּעװעגט אָנגעשטעלט אױפֿ'ן קײזער.

— פּאָלקאָװניק! — האָט אַזאָג געטהון דער קײזער, װי ער װאָלט אונטערשטריכען דערמיט דאָס, װאָס ער גיט אים אָבּ זײַן עהרע, חאָטש ער איז קײנמאָל ניט געװען אין „סטראָי" און האָט זײַנע אױסצײכנונגען בּעקומען בּלױז בײַם הױף־דינסט, — פּאָלקאָװניק, איך מוז אױף דיר אַרױפֿלעגען אַ שליחות, װאָס װעט דיר אפֿשר זײַן אונאַנגענעהם, אָבּער נור דיר אַלײן קאָן איך עס אָנטרױען. אין אַ קלײן זשידיש שטעדטיל אין בּעלאָראָסישען קאַנט

אין אומגעקומען אַן־אינשולדיק קריסטליך קינד. ווער האָט דאָס דאָזיגע קינד אומגעבראַכט — ווייסט מען ניט. ווער אמת איז בײַ גאָט... ער האָט אַ קוק געטאָן אויף מאַרדווינאָווין און האָט איבער־געכאַפּט זײַן אידאָנישען, שמייכלענדיגען בליק.

— די שפּורען זענען אָבער ענטדעקט — האָט ער שטרענג צוגעגעבען, און זײַן שטים האָט בעקומען אַן־אונערוואַרטעטע קאַלטע הילכיגקייט — און מען מוז זעהן, זיי זאָלען ניט ווידער פֿאַר־שווינדען...

שקורין האָט ערנסט געקוקט דעם קייזער אין די אויגען אַרײַן און דאָס צוזאַמען מיט אידם איך אַזוי געטאָן אַ שטרענ־גען בליק אויף מאַרדווינאָווין. וועגען דער מעשה, וואָס די יודען האָבען אָבגעטאָן עפּיס יערליך אונטער וויטעבסק, האָט ער שוין געהאָרט, און דאָס איך געהאָרט, אַז דער אַלטער גראַף האָט עפּיס אַ שייכות צו די דאָזיגע יודען.

— אײַער קייזערליכע דאָהייט! — האָט הויך און שאַרף אַרויס־געריסען שקורין, און די אויגען זײַנע זענען אָנגעלאָפֿען, גלײַך ווי ער וואָלט עפּיס נאָר־וואָס איבערגעהויבען זעהר אַ שווערע משׂא און גרייט זיך שוין איבערצוהייבען נאָך אַ גרעסערע — אום אויס־צופֿיהרען דעם ווילען פֿון מײַן קייזער, זענען בײַ מיר נישטאָ נישט קיין שווערע, נישט קיין גרינגע זאַכען. אַלץ איז גרינג;

ער האָט אַ לייכטען קלונג געטאָן מיט די שפּאָרען און האָט נאָך שטרענגער אַ קוק געטאָן אויף מאַרדווינאָווין.

דער קייזער האָט זיך איבערגעהויבען אין זײַן טאַנצען וואָקס־אַרויס פֿון הינטער'ן טיש און האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען שקו־רינ'ען. זײַן לאַנגער גלאַטער סורטוק מיט'ן איין־אײנציגען קרייץ אונטער'ן האַלז האָט געגען שקורינ'ס רײַך־באַפּוצטע בלאַנקענדיגע מונדיר אויסגעזעהן צו־אײַנפֿאַך און צו־שטרענג.

— אויב אַזוי, פֿאָהרסטו הײַנט אָב; דער פֿערוואַלטער פֿון הויפּט־שטאַב וועט דיר מיטגעבען די נויטיגע פּאַפּירען צום גענעראַל־אַדיוטאַנט, פֿירסט חאָוואַנסקי.

ער האָט דערלאַנגט שקורינ'ען די האַנד און בשעת יענער האָט

זיך צו איהר נאָהענט צוגעבייגען מיט די ליפּען, האָט זיך ניקאָלאַי צוגעלעגט צו זיין ריין־איבערגעוואַשענעם העל־חיטען שליית, בּנגי־וואַקסען מיט קורצע שטעכעדיגע האָר.

— גאָט וועט דיר זיין צו־הילף, גענעראַל!

שטיפין האָט אויפגעהויבען צום קייזער זיינע אויגען, וואָס זענען געווען פול מיט טרערען, און האָט זיך געזעגענט מיט דער דאַנקבאַרן שוועהרען פּאָרטיער.

און אין דעם נויג מיט׳ן קאָפּ, וועלכען דער נייער גענעראַל האָט געמאַכט, איידער ער איז פערשוואונדען געוואָרען אין טיר, און אין דעם בלאַנק, וואָס האָבען דערביי געטהון זיינע גאָלדענע מעדאַלען און קנעפּ און דער ווייסער אַראָבהענגענדער שאַרף בּיי די זייטען און אין דעם בליק, מיט וועלכען דער קייזער האָט איהם בעגלייט, האָט מאָרדווינאָוו פערשטאַנען, אַז די לאַגע פון די וועלישער יודען איז פון דער מינוט אָן געוואָרען נאָך ערנסטער און נאָך געפעהרליכער...

דאָס זיעבען און דרייטיגסטע קאַפּיטעל.

פון דעם טאָג אָן, זינט מלאַכע און חנה זענען איבערגעטראָגען געוואָרען אין׳ן שפּיטאָל פון טורמע, האָט זיך נאָטע פּתּדקאָוו ניט אויפגעהערט אַרומצוטראָגען מיט איין געדאַנק: ווי־עס־איז נאָכצושפּירען דעם פערפּלאָנטערטען קנויל, אָנחאַפּען דעם פאָדעם, וואָס פיהרט וואוהין, וואו דער בלבול ווערט פאַבריצירט, וואו ס׳ווערט געפלאָכטען די טהאַלאָנישע נעץ, אין וועלכע עס זאָל, להיט׳ן פּלאַן פון די אָנפיהרער, אַריינפאַלען די גאַנצע יודישע בעפעלקערונג.

אָט דער געדאַנק האָט איהם ניט געלאָזט רוהען קיין איינ־ציגע מינוט. אַליין איז ער געזעסען, האָט ניט געהאַט מיט וועמען צו טהיילען זיינע פערצווייפלונגען און זיינע פּלענער, מיט וועמען זיך אַנצועצה צו האַלטען. קהל איז געזעסען רואינירט, די קהלס־לייט זענען זיך אָדער צולאָפען, אָדער צוזעצט געוואָרען אין די טורמעס. די געזעלשאַפטליכע שטימונג איז בכלל געווען זעהר

בעדריקט און מיט'ן אָנקומען פון היטלער איז זי גאָר אינגאַנצען אָנגעשטאָרבען. די הייליגע שוהל איז געשטאַנען אַ פאַריתומטע, אַ פאַרשנייטע, אַרומגערינגעלט מיט אַ שוואַרצער אייזערנער קייט, און צוויי כאַלהאַטען מיט ביקסען האָבען פון צווייען זייטען געהאַלטען אַרום איבער די שטרענגסטע וואַך. סיי טאָג, סיי נאַכט האָבען זיך היינט אַרום געהערט נור די האַרטע טריט פון די „טשאַסאָוויע" איבער'ן שמאָל איינגעטראָטענעם וועגעל און דער ליאַסק פון די אָנגעשטעלטע ביקסען. די ייִדען, וואָס זענען נאָך ניט געווען אין די טורמעס, זענען געלעגען בעהאַלטענע אין זייערע קעלערס, קיינער האָט ניט געוואַגט אַהיינצוגעהן אין'ן גאַס; די געשעפטען זענען געווען געשלאָסען, דער מאַרק איז געווען טויט, דאָס גאַנצע לעבען פון שטאָדט איז ווי געבליבען הענגען און פאַרגליווערט געוואָרען אין די לופטען.

נור איין נאָטע איז אַרומגעגאַנגען איבער דעם לעבעדיגען בית-עלמין אין זיין הויכען שוואַרצען שעפּסען-פעלץ, מיט פאַרחוקט די הענד אין די אַרבעל, אַריינגעצויגען דעם קאָפּ אין דעם איינגעשטעלטען קראַגען און געקוקט, געקוקט מיט זיינע שוואַרצע ברענענדע אויגען, זיך צוגעהערט, געזוכט, געשפּירט, געפינען. און — ווי איהם האָט אָנגעדיכט — געחאַפּט דעם פאָדעם אין האָט געוואָלט איהם נור אַ ציה טאָן, כדי פונים קנויל זאָל גאָרנישט בלייבען. ער האָט זיך אָבער ניט געגעבען אין האַנד און ווידער פלעגט ער אָנהייבען צו שפּירען, ווידער זוכען, ווידער געפינען און ווידער פאַרליערען די שפּור.

אָבער דעם רינג, דעם אייזערנעם רינג, וואָס האָט די גאַנצע ייִדישע געזעלשאַפט אַרומגעקלאַמערט, האָט ער אויפגעדעקט אינגאַנצען: מאַראַשקעוויטש — פעטרישטשע — אַוואַרקעוויטש — כמראַחאָוו — טערענטיעווא. סמאָלהאָו איז געשטאַנען אין צענטער און דורכרייסען דעם רינג האָט מען געקאָנט נור דאַן, ווען מ'וואָלט אָנגעלונגען צו בעזייטיגען דעם הויפּט-אויספאָרשער. און דערפאַר האָט נאָטע אָנגעווענדט אַלע זיינע כחות, דאָס האָט ער אויסגעשטעלט אין מיטעל-פונקט פון זיין אַרבייט. וואוהין ער פלעגט זיך אָבער ניט

װענדיגן, פלעגט ער זיך אָנשטויסען אויף סטראַחאָװ׳ן. מיט מאַראַליש־קעגװימש׳ן האָט ער פערפיהרט אַ שמועס דורך זיין שניידער אברהם קאַטסאַגען: ער האָט בײַ איהם ניט געהאַרפּט נעהמען קיין געלד פאַר דער נייער קוטאָנע, װאָס ער האָט איהם געמאַכט פון זיין אייגענעם מאַטעריאַל און צוזאָגען איהם נאָך איינע, מין סאַמעט, אויב ער װעט נור װירקען אויף טערענטיעװ׳ן, אַז זי זאָל זאָגען דעם אמת. דער גײַסטליכער האָט איהם געהייסען קומען אויף מאָרגען און האָט איהם געלאָזט איבער׳חזר׳ן דעם נעכטיגען פּאַרשלאָג. בײַ־דאָלמענגע פּאָליציאַנטען זענען אויסגעשפּחינגען פון הינטערן טהיר, האָבען איהם אַרעסטירט און אָבגעפיהרט צו סטראַחאָװ׳ן. דעם שומער װאַדקעװיטש׳ן האָט מען תמיד געקאָנט קויפען פאַר אַ גלעזיל בראַנפען. איצט האָט איהם סטראַחאָװ ניט אַרויסגעלאָזט פון אויג און געהאַלטען װי אַ צוגעשמידעטען צו די דרײַ עדות־זאָגערינס, װאָס האָבען זיך איפּגעהאַלטען אין אַ באַזונדער הײַזעל בײַ דער אויספאָרשונגס־קאָמיסיע. דעם אָרימען אַרומגעריסענעם לעהרער פּעטרישטשעװ׳ן האָט מען געקאָנט איבערדרייהען בײַ אַ גלאָז־טהעה, אָבער בײַ די ערשטע פּראָבעס קומען מיט איהם אין אַ זאָסגער עס איז פערבינדונג — האָט ער שוין געגעבען װעגען דעם צו װיסען סטראַחאָװ׳ן. און נאָטע האָט פון איהם אָבגעטרעטען.

די צײַט איז געגאַנגען. די אַרעסטירטע זענען געזעסען אין װייטע קברים, פערשטומטע, אָבגעריסענע פון לעבען, אָבגעזונדערטע איינער פון צװייטען, קיינער פון די, װאָס האָבען זיך געפונען אויף דער װײַט צאַם, האָט ניט געװאוסט, װאָס עס טהוט זיך דאָרט, פון יענער זײַט הויכען שװאַרצען פּאַרקאַן. קיינער פון די, װאָס זענען געזעסען פערשטיקט אין די אייזערנע גראַטעס, האָט ניט געװאוסט, װאָס עס פּאַסירט דרויסען. נור איין נאָטע האָט געהאַט אַ שטיקעל בעגריף דערפון, װאָס עס טהוט זיך אין די קליינע פּעכט־װאַרמגעשלאָגענע פינסטערע קאַמערלעך. אין די שטילע פינסטערע נעכט פלעגט ער איינער אַליין אַרומגעהן ביז טאָג אַרום דער הויכער שלאָכט־טורמע אויף סמאָלענסקער גאַס און אַרום די קליינע דערװײַליגע טורמעס אויף דער אילאינסקער גאַס בײַ דער אויס־

כּאַרשטונגס-קאָמיסיע. די שטילע און פּערציגע געמאַנטעגע זענען בײַ אידם אין זין איך געווען צוטײלט אויף בעזונדערע „טמערן". ער האָט געוואַקסט, וואָס וועלכע טמער האַלט זיך אויף. און ווי יערע נימער פירלט זיך.

ער האָט געוואַקסט, אַז סלאַוויע און חנה זיצען אין דער גרויסער שלאָס-טורמע אין צווײ באַזונדערע זײַטען, און דאָרט געפינט זיך אויך אָרליק פּאָרליעקאַר, נתן בערלין און ראובן דער שמש. ער האָט געוואַקסט, אַז יוזיק צייטלין זיצט פערשפּאַרט אונטען אין צווײ-גאָרנדיגען הויז, וואָס שטעהט ניט ווײַט פון פּאָרקאָן אויפ'ן הויף פון דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע מיט פערשלאָגענע פענסטער צו דער גאַס, און הירשע געפינט זיך אין דעמזעלבען הויז, אויבען, מיט'ן פענסטער צום הויף. אויפ'ן ראַג פון דער געגרענעצער גאַס זיצט חיים הריפון און איבער אַוואַנד פון אידם האָט דערשטיקט אין אַ קלײן צימערל די דיקע, וועקס-און-זיעבציג-יעהריגע ליזענסאָן (רחל שיקעס) און ווײַט אויפ'ן אַנדערן עק הויף, צווישען די געדיכט-געפלאַכטענע צווײַגען פון דעם פער-לאָזענעם, אַלט-באַוואַקסענעם גאָרטען, אין אַ פערשנייטען האָף-צימער מיט אַ קלײן האַלב פערשלאָגען פענסטערל זיצט באַגראָבען די יונגע, די פרעדליכע אַכצעהן-יעהריגע איטקע יוזיק'ס.

שטיל איז געווען אויף דעם פערשנייטען געדיכט-באַוואַק-סענעם לעבעדיגען בית-עלמין. נור אין די לאַנגע פינסטערע ווינטער-נעכט, ווען פון דער פערפרוירענער דווינאַ און פון די ווײַטע פעלדער אַהם אידר פלעגט קומען דער ווינד און זיך אָנהויבען צו דרעהען אַרום די הויכע דעכער, אַרום די שוואַרצע שמאָלע קוימענס, ביז'ן צו דער ערד די קעפּ פון די אַלטע ליפּען-ביימער און טרייבען דעם שניי אין און דעמזעלבען ווינקעל פון גרוי-סען פערשטומטען הויף — פלעגט זיך הערען אַ טרויעריג קול און ס'איז שווער געווען צו דערהערען, צי ס'בעקלאָגט דאָס חצר ווינד די לאַנגע תמיכע קברים, וואָס ער צולעגט ריזען-ווייס איבער דער קאַלטער דורכגעפראָרענער ערד, אָדער לעבעדיגע מענשען קלאַ-גען אויף זייער אומגערעכטעס אָבגעריסען לעבען.

טר איין מאל, אין מיטען ווינטער, האבען זיך פון דעם צימער, וואו ס'איז געזעסען פערשמידט אין שווערע אייזערנע קייטען דער געוועזענער האטמאן יזיק ציטלין, דערהערט אונמענשליכע געשרייען, — שווערע געשרייען פון א געפייניגטען, וואס נעהמט צו אונמענשליכע יסורים, וועלכע ס'איז אונמעגליך צו בעשרייבען. די געשרייען האבען זיך געשטארקט און דורך די פערשלאגענע לאדטענס און דורכ'ן היכען גרויען פארקאן האבען זיי זיך דורכגעריסען און הויט פונאנדערגעטראגען ארום. נאטע איז צוגעפאלען מיט'ן אויער צום קאלטען פארקאן און איז געבליבען פערשטומט: יזיק, דער אלטער, חשוב'ער האטמאן האט געוויינט און געשריען ווי א קינד — אדער מ'האט איהם כתם געשלאגען, אדער מ'האט איהם געשמיסען. נאטע האט ניט געקאנט מעהר בלייבען רוהיג; ער איז אוועקגעלאפען צום פאליצמייסטער, פערלאפען צום שטאב-לעקאר-לשווענ'גען, האט אויפגעהויבען פון בעט דעם סעקרעטאר קולאק'ן, און האט זיי אלעמען געבראכט צו דער אויספארשונגס-קאמיסיע. די געשרייען האבען ניט אויפגעהערט, און אין טומעל האט זיך נאטע אויך אריינגעריסען צוזאמען מיט די בעאמטע אין פארהויז פון יזיק'ס טורמע. דורך דער געעפענטער טהיר האט ער דערזעהן דעם געוועזענעם האטמאן אויף דער ערד וואלגערן מיט א צוריבען הענד; זיין האלב-געגאלטער קאפ האט זיך געשלאגען אין דער פאדלאגע, די קייטען האבען געקלונגען און צווי קאטוואנע האבען אונטער דער אנפיהרונג פון סטראזשאד'ן געבונדען מיט א שטריק זיינע בארוועסע געבליבטע פיס... און לאנג אין דער נאכט איז אין דעם פערשטומטען הויף געשטאנען זיין געשריי, ווי עס איז ווידער ניט געווארען שטיל איבער א גאנצען ווינטער.

אז ס'איז אבער אנגעקומען דער פריהלינג, דער שנעי איז אוועק, און ס'האבען זיך פונאנדערגעבליהט די בוימער, האבען זיך צוזישען די פעסט-פערשלאגענע פענסטער אנגעהויבען אפטער דורכצוריסען לעבעדיגע מענשליכע טענער, אפטער ווי אלע אנדערע האט זיך געהערט חיים'ס שטים; באלד נאכ'ן דאווענען אדער אווי אין מיטען טאג פלעגט ער אנהויבען הויך אויס'ן קול זאגען

תהלים, און די פסוקים, וואָס פלעגן זיך אַרויסרײַסן פון זײַן צעבראָכן האַרץ, פלעגט זיך פונאַנדערטראָגן ווײַט איבער'ן גאַס.

— מן המצר קראתי יה!— פלעגט ער שרײַען פון דונטער די אײַזערנע גראַטעס און די זעלטענע פאַרבײַגייער, וואָס פלעגן זיך דאָ טרעפן, פלעגן ניט קאָנען פאַרבײַגייען און ניט אָפּשטעלן זיך.

— אַל תשליכנו לעת זקנה, ככלות כחנו אַל תעזבני!...

נאָטע פלעגט תמיד זוכן אין זײַנע געשרײען עפּעס אַ רמז, עפּיס אַ ידיעה וועגן זײַן אייגענער לאַגע אָדער דער לאַגע פון די איבעריגע. רב חיים האָט אָבער וועגן דעם גאָר נישט דערצעהלט: אָדער ער האָט ניט געוואוסט, אַז מ'הערט אים, אָדער ער האָט ניט געוואָלט איבערטײַטשן די תפילה-ווערטער פאַר אייגענע אָדער פרעמדע זײַטיגע ענינים.

און אַמאָל אין אַ העלן ליכטיגן פרילינגס-טאָג, ווען די זון פלעגט דערוואַרעמען די נײַ-געבאָרענע איבערלעבטע וועלט, פלעגט זיך פון דעם הויכן פערוואָרפענעם דאַך-שטיבל, וואָס האָט זיך פערלאָרן צווישן די געדיכטע גרינע צווײַגן, דערהערן איטקע יוזיק'ס געזאַנג. אַ פרישׁ לעבענס-ליעד פלעגט זיך ווי אַ'יך צו להבעים אַרויסרײַסן פון דעם טויטן שטיל-פערשטימטען אָרט און רײַסן זיך אין דער הויך, צום ווײַטן בלויען הימעל, צוזאַמען מיט דעם גערוך פון די פערציטערטע הויל-ווײַסע בלומען, צוזאַמען מיט די טרעלען פון די פויגעלעך.

דאָס איז געווען אַ צו-להבעים-געשרײ פון אַ צו-להבעים-לעבען, וואָס האָט זיך ניט געוואָלט און ניט געקאָנט אונטערגעבען: אַ נצחון-ליעד פון לעבענס-געפיהל, וואָס איז געוועזן אוממעגליך צו דערשטיקען, אוממעגליך צו פערהילכען מיט קייטען-געקלאַנג, מיט דעם ליאַסק פון אײַזערנע ריגלען... און ווער ס'האָט נור דערהערט דאָס זינגען, האָט געפיהלט אין זיך אַ נײַע איבערלעבונג, אַ נײַע שטרעבונג צו לעבען, אַ נײַע ליעבע צו פרײַהייט און גלויבען אין איהר נאָהנטען קומען.

נאָטע פלעגט זיך מיט אַ באַזונדער צופריעדענקייט צוהערען

צו איטקען געזאגט. ער האט געוואוסט, ווי ווייט זי מיטערדט־איך דערמיט אַלע געבונדענע, אַלע געפאנגענע, וואס האבען מיטגעטיילט איהר שווערען מזל. ער האט אויך געוואוסט, אַז כל זמן פון דעם שטילען לעבעדיגען בית־עולם הערט זיך נאך איהר לעבענס־ליעד, איז נאך דארט ניט אַלץ אבגעשטארבען, ניט אַלע האבען נאך פערלארען דעם בטחון, ניט אַלע דאבען זיך אבגעזאגט פון שטרייט, — און דאס איז ביי איהם געווען די הויפט־זאך.

איין זאך האט איהם דאך געקרענקט און ארויסגערופען ביי איהם שווערע, אונרוהיגע פערצווייפלונגען. שפרה, די איידעלע, פערצייגענע שפרה, מיט איהרע נערווען, מיט איהר היסטעריק, מיט איהר קערפערליכער שוואכקייט ביי גרויסע גייסטיגע קרעפטען, די איז ביי איהם פערפאלען געווארען. ער האט ניט געוואוסט, וואו זי געפינט זיך. אַלע פון די ארייננגעזעצטע האבען ביי איהם אין זינען געהאט א בעשטימטען פלאץ, אפילו דער קליינינקער דריי־יעהריגער לייזער, לאה רודניאקאוו'ס בן־יחיד, וועלכען זי האט מיטגענומען אין טורמע. נור איין שפרה איז פערלארען געווארען: ער האט ניט געוואוסט אין וואסער צימער זי געפינט זיך.

און ער פלעגט ארומגעהן אחים צאם, צוהערען זיך צו די צופעליגע געשפרעכען, אונטערהאפען ווערטער, זוכען סמנים און האט פאקט ניט געוואוסט, וואו זי געפינט זיך. דאס האט איהם שטארק בע־אונרוהיגט. ער האט געפיהלט, אַז ער טאר מעהר ניט פערבלייבען דא, אויף דער זייט צאם, אַז ער מוז זיך ארייננתאפען אינעווייניג, אהין, וואו עס קלינגען די קייטען, וואו די געפאנגענע שטעהען איינס אויף איינס מיט די פייניגער, מיט דירע אנהעצער.

ענדע מאי האט מען פון פאלאצק געבראכט אין קייטען דעם סוחר יוסף גליקמאן און אברהם קיסין. ביידען האט מען אויסגעזעצט אין צוויי בעזונדערע עקען פון שלאס־טורמע און אנהויב יוני איז שוין נאטע געשטאנען פאר דעם גענעראל־שקירין און האט אויף זיך אליין געמסר'ט.

— איך ווייס אַזעלכע זאַכען, וואָס מאַריאַ טערענטיעוונאַ האָט זי נאָך ביז היינט איך ניט ענטדעקט; ניט אַלץ פּאַסט איהר. ניט אַלץ ליינט איהר אַרויסצוזאָגען און דאָס וויכטיגסטע איז דאָס, וואָס זי באַהאַלט...

שקורין האָט זיך צוגעהערט צו זיינע ווערטער, האָט זיך צוגעקוקט צו זיין ווייסען פולען געזיכט, ווייסע געדיכטע צייהן און אונרוהיגענדע שפּילענדע אויגען. נאַטע איז געוועזן דער ערשטער יוד, וועלכען ער האָט אַזוי נאָהענט, אַזוי דייטליך באַטראַכט, און איהם האָט געוואונדערט זיין ריין-רוסישע אויס-שפּראַך.

— וואָס-זשע ווייסטו?

נאַטע האָט אַ קוק געטהאָן אויף די פאַרהאַנגענע טהירען פון ביידע זייטען קאַבינעט, אין וועלכען חנה גענעראַל האָט איהם אויפגענומען, און האָט זיך ווידער אומגעקעהרט צו שקורינ'ען.

— גענעראַל, מיר קענען דאָ אַליין?

— מעגסט רעדען; דאָ איז קיינער ניטאָ, ס'וועט אַלץ בלייבען צווישען אונז.

נאַטע האָט זיך אָפּגעהוסט, האָט אַ בלאַנק געטהאָן מיט זיינע אויגען און האָט אָנגעהויבען:

— איהר דאַרפט וויסען, גענעראַל, דאָס איך בין אַ קהל'נער, אַז אַלע קהל'שע סודות קענען פאַר מיר אָפען און אַז אַזאַ זאַך ווי בעטציען קריסטליך בלוט צוליעב אַנאַלידישען אינטערעס — וואָלט אָהן מיר בשום אופן ניט געקאָנט צוגעהן. און איהר זעהט דאָך: מיין נאָמען האָבען די אַלע דריי קריסטינס ניט דערמאָהנט. איז דען דאָס ניט אַ סימן, אַז זיי פערשווייגען עפּעס יאָ?

שקורין האָט געבליקט אויף נאַטע'ן מיט חייט-פיטאַנחערנע-עפענענטע אויגען.

— איז... הייסט עס... ח... דו האָסט אויך גענומען אַנטהייל אין דעם מאָרד?

נאַטע האָט ערנסט און רוהיג געקוקט איהם גלייך אין די אויגען אַריין.

— איך זאָג עס ניט, די מעשה איז געווען ניט אַזוי, אָבער אָבטיילען מיך פון דעם גאַנצען איבעריגען קהל האָבען זיי דאָך געקאָנט ניט אַנדערש, ווי מיט עפּיס אַ מיין, און איך וויל וויסען, פאַרוואָס האָבען זיי מיך ניט אָנגערופען?

— זיי האָבען דיך ניט אָנגערופען? (דער גענעראַל האָט זיך אויף אַ ווײַלע אָבגעשטעלט). זיי האָבען עס ניט געטהון, ווייל זיי האָבען געוואוסט, אַז דו וועסט זיך אַליין אָברופען און דו האָסט גוט געטהון, וואָס דו האָסט זיך אָבגערופען: מיט דיין מודה זיין זיך האָסטו פערקלענערט דיין שטראָף און אין־בערהויפּט אַ רוק געטהון די אויספאָרשונג; ס'וועט גיכער קומען אַ סוף און ס'וועלען זיך ענדיגען די איבעריגע מאַטערנישען פון די בעשולדיגטע.

— אָבער איך האָב דאָך גאָרנישט געזאָגט! איך האָב נור אויפגעוויזען, אַז די עדות־וואָגערינס בעהאַלטען דעם אמת, אַז דעם אמת ווייס איך אַליין און וואָלט איהם געקאָנט אינ־גאַנצען אַרויסברייינגען, ווען מ'וואָלט מיך חאָטש אויף אַ קורצער צייט איבערלאָזען אויג אויף אויג מיט טערענטיעוואַ'ן.

שקורין האָט אַ קלער געטהון.

— איך וועל אַ פרעג טהון ביי סטראַחאָוו'ן...

נאָטע האָט זיך אַ חאַפּ געטהון.

— ניין, סטראַחאָוו מוז דאָ אויך בעזייטיגט ווערען; וועניגער ווי אַלעמען לוינט אַיהם, אַז די אויספאָרשונג זאָל זיך ענדיגען וואָס גיכער; פערקעהרט, פאַר איהם איז בעסער, אַז דער אמת זאָל בלייבען בעהאַלטען...

שקורין האָט איהם שטרענג בעטראַכט פון אויבען ביז אַראָב און האָט אַ הוסט געטהון. דער שווערער טונקעלער פאָרהאַנג ביי דער טהיר האָט זיך אַ וויעג געטהון און פון אונטער איהם איז אַרויס שקורינ'ס אַדיוטאַנט סעמיאָנאָוו און באַלד נאָך איהם האָט זיך בעוויזען פּעטרישצע.

נאָטע האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און מיט אַ צאָרענדיגען בליק אַ קוק געטהון אויף שקורינ'ען.

— גענעראַל! אייער וואָרט?

שקורין האָט איבערגעלעגט די פּאַפּירען, וואָס זענען געלעגען פאַר איהם, און האָט אָנגעהויבען זוכען אונטערין טיש דעם בלייַשטיפט, וואָס איז דאָרט גאָרניט געווען.

— גענעראַל! איך האָב אייך גאָרנישט דערצעהלט! גענעראַל!

— דו האָסט נאָך ניט דערצעהלט, אָבער דו וועסט דערצעהלען. נעהמט איהם! — דער אָפיציר האָט איהם דערלאַנגט זיין היטעל און אָבגעפיהרט אין פּאָרדוויז.

און בייַ-נאַכט איז ער שוין געזעסען איינער אַליין אַ געשמידטער אויף יעקב-הירש'ס בעטעל אין יעקב-הירש'ס פערלאָרענעם צימער. דאָס בעטעל איז פאַר איהם געווען צו-שמאַל, דאָס צימער צו-איינג. און ביים שוועל פון יענער זייט בעסטער ציגעשלאָסענער טהיר האָט זיך געהערט דאָס חראַפּען פון דעם וועכטער. אין דעם האַלב-אויסגעגאָלטענעם הוילען קאָפּ האָט ער געפיהלט עפּיס אַ בעזונדער פרישקייט, און צוליעב דער פרישקייט זענען אויך די געדאַנקען זיינע געווען אָבגעפרישט און "אויפ־געלעבט". ער האָט אַ מאָל געטהון מיט די וואָראָבגעהאַנגענע פיס און די שווערע קייטען אויף זיי האָבען זיך אַ צאַפּעל געטהון מיט אַ לאַנג-האַבען הילכיגען קלונג.

און ווי אַלס ענטפער אויף דעם קלונג האָט זיך בייַ נאַכטען אַהייבגעריסען אַ מוטהיג געלעכטער.

דאָס אַכט און דרייסיגסטע קאַפּיטעל.

ענדע סעפּטעמבער 1827 איז פּאָליציי בעפאַלען אָרליק טע־העלאָוו'ס הויז. די הויז-לייט זענען זיך צולאָפען, וואו ווער ס'האָט נור געקאָנט, מעהר נישט איין אָרליק איז געבליבען שטעהן אויף זיין אָרט און האָט גאַנץ גלייכגילטיג בעגעגענט די אונגעראַוואַר־טעטע געסט.

אַ בעיאָהרטער, אַן אָנגעזעהענער יוד, איינער פון די ראשי הקהל, מיט אַ גרויסער ווירטשאַפט, מיט גרויסער בעקאַנטשאַפט

ביי נאַטשאַלסטווע, האָט ער גערעכענט צו־ניהערגן פאַר זיך אַנטלויפען אָדער בעהאַלטען זיך און איז גאָרניט געווען צו נעהמען אויף זיך אַליין, וואָס איהם וועט נור פאַרשטעהן. ער איז אַרויס אַנטקעגען דעם קוואַרטאַלנעם, האָט סטעפּאַנאָוו'ן פריינדליך בעגריסט, אפילו געגעבען די האַנד און אַריינגערופען צו זיך אין עס־צימער. די פאָליציאַנטען זענען געבליבען שטעהן ביי דער טהיר.

— מיט וואָס קאָן איך דינען? — האָט אַ פרעג געטהון טעוועלעוו.

— אַ פּאַקעט, — האָט פריינדליך אַ זאָג געטהון סטעפּאַנאָוו און האָט איהם דערלאַנגט אַ קאָנווערט מיט אַ חתימה און מיט אַ נומער.

טעוועלעוו האָט אויפגעעפענט דעם קאָנווערט, אַרויסגענומען פון בוזעם־קעשענע אַ פּאָר גרויסע שפּאַקולען מיט אויסגעדרעהטע דראָטהענע האַלטערס, אויסגעווישט די גלעזלעך מיט'ן פאָרעג טיש־טוך און האָט אָנגעהויבען לייענען:

— צוליעב זעהר אַ וויכטיגער אָנגעלעגענהייט בעט איך אייך, געעהרטער הערר, אונגעזאַמט קומען אין קהל־שטיבעל צוזאַמען מיט די איבעריגע מיטגלידער פון פערוואַלטונג אויף אַן עקסטראַ־זיצונג.

ערליך האָט פערוואונדערט אַ קוק געטהון אויף סטעפּאַנאָוו'ן, גלייך ווי ער וואָלט וועלען ביי איהם אויפ'ן פנים איבערלעזען דעם אינהאַלט פון דער דאָזיגער איינלאַדונג. פון קהל איז שוין באַלד צוויי יאָהר קיין זכר ניט געווען, דאָס קהל־שטיבעל איז געשטאַנען צוגעשלאָסען און קיינער האָט אפילו ניט געוואוסט, ביי וועמען עס געפינט זיך דער שליסעל. לויט די לעצטע סטאַטוטען, וואָס זענען געוועזן דורכגעפיהרט דורך סטראַהאָוו'ן, האָבען זיך צוויי יודען אפילו אין גאַס ניט געטאָרט אָבשטעלען אויף אַ פּאָר ווערטער, און דאָ רעדט מען וועגען אַ גאַנצער יודישער אספה!

ער איז נאָכאַמאָל דורכגעלאָפען מיט די אויגען דאָס פּאַפּיר און האָט אַ קוק געטהון אויפ'ן קוואַרטאַלנעם.

— ווען הויבט זיך עס אָן?

סטעפאנאו האט א ציה געטהון מיט די פלייצעס.

— איך קאן עס ניט וויסען; אבער נאטשאלסטווע איז שוין דארט.

ארליק האט אנגעטהון זיין יום-טוב'דיגען שווארצען ראק, האט פונאנדער-געקעמט זיין געדיכטע העל-גרויע בארד, אנגעהאנגען אויפ'ן האלז א גרויסע גאלדענע מעדאל, וואס ער האט בעקומען באלד נאכ'ן צוועלפטען יאהר פאר בעזונדערע מיטהילף ביים אויפהאלטען דעם רוסישען גארניזאן, ארויפגעווארפען אויף זיך דעם מאנטעל, אנגעטהון דעם ווארימען, קיילעכדיגען הוט, גענומען דעם שטאק און איז אוועק איבער'ן מארק צום ראטהויז, וואו ס'האט זיך אויך געפונען דאס קהל-שטיבעל.

סטעפאנאו מיט די פאליציאנטען זענען איהם נאכגעגאנגען פון הינטען. פון אויבען האבען איהם דורך די האלב-פערשוויצטע פענסטער בעגלייט בלאסע, דערשראקענע פנימ'ער פון די הויז-לייט.

אין קהל-שטיבעל איז געווען שמוציג, אנגעווארפען און ס'איז געשטאנען א שווערע, געדריקטע לופט. דער קהל'שער שמש, שלום-הירש איז אבהענדיג געשטאנען ביי דער טהיר און ניט געוואוסט, צי זאל ער אנהויבען צו צוקלויבען דעם מיסט און אבוואשען דעם שטויב, וואס דא האט זיך אנגעקליבען פאר די העכער אנדערט-האלבען יאהר, וואס דאס קהל-שטיבעל איז געשטאנען פערשלאסען, צי ער זאל לאזען אלין אזוי, ווי עס איז, כדי ניט אויפצוהויבען נאך א גרעסערן שטויב. פינע דער שרייבער האט אויך ניט געוואוסט, וואס צו טהון; ער איז געשטאנען מיט א פאר צוזאמענגעלעגטע ברויע טאוולען אונטער'ן ארעם און האט, אויך אזוי ווי דער שמש, אונרוהיג און א ביסעל דערשראקען געקוקט אויף נאטשאלסטווע, אויף דרוצקאי-סאקאלינסקי'ן און אויפ'ן שטאדט-גאלאווא, און האט ניט אויפגעהערט איבערצופיהרען זיין אונצופריעדענעם בליק פון די אנגעווארפענע פאפירען אונטער דעם קרום-אוועקגעשטעלטען טיש אויף די צעווארפענע שטיהלען, אויף אלעקסאנדער'ס קרום-אראבגעהאנגענעם פארטרעט אונטער א פערשטויבטען גלאז און אנ-אבגעקראכענער בעגילטער ראם, אויף די געלע אלמערס, און אין

עק צימער און אויף דער „קוגע“ אין דעם הינטערסטן, אָפּגע-טיילטן ווינקעל פון דעמזעלבן צימער.

אַרליך האָט זיך קאַלט אַ נויג געטהון צו דעם איספּראַווניק און צום שטאָט-גאָלאָוואַ חילעוויטש'ן און איז צוגעגאַנגען צו די צוויי איבעריגע גבאים, לייב ליעסאָהן, אַ געוועזענער בורגע-מייסטער און מאָנע יאָף, אַ געוועזענער ראַטמאַן, וואָס האָבען אויף איהם שוין געוואַרט. און אין דעם שווייגענדיגען און רוהיגען בליק, מיט וועלכען זיי אַלע האָבען בעטראַכט איינער דעם צווייטען, און אויך די קריסטען, וואָס זענען געשטאַנען ביים ווייטערסטען פענסטער, האָט זיך געפיהלט יענע אָבגעטיילטקייט, יענע צושפּאַלטונג צווישען יודישער און קריסטליכער בעפעלקערונג, וואָס איז מיט אַ יאָהר צוויי-דריי צוריק געווען כמעט אינגאַנצען אונבעוואוסט.

פינע איז שטיל צוגעגאַנגען צום טיש און, פונקט ווי ער האָט עס געטהון אין אַ משך פון פיעל לאַנגע יאָהרען, האָט ער זיך אָבגעשטעלט פאַר אַרליך'ן, ווי ער וואָלט ערוואַרטען פון איהם עפּיס אַ בעפעהל, האָט אַרויסגענומען פון אונטער'ן אָרעם די פאָר טאַוולען, אויפגעעפענט זיי, נאָך זיין רגילות נאָך, ביידע מיט אַמאָל, און האָט זיך פערשעמט, דערזעהענדיג, אַז אינוועניג איז גאָרנישט ניטאָ. ער האָט זיך אַ קראַץ געטהון הינטער רעכטען אויער, ווייל ס'האָט איהם אויסגעפעהלט די געוועהנטע פעדער מיט דעם לאַנגען, ווייסען בערדיל אַהינטער און שוואַרצען פערטינטעטען שפּיץ פאָראויס, וואָס האָט כל ימיו געשטאַרצעט דאָ אין דעמזעלבען אָרט, האָט אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד און אָבגעטראָטען.

אין פּאָרהויז האָט זיך דערהערט אַ גערוייש און, קלאַפּענדיג מיט די טהירען, האָט זיך אין צימער שנעל אַריינגעריסען דער פּאָליצמייסטער, האָט אַ וואָרף געטהון די אויגען אויף די יודען און אויף דער אונאָרדנונג אין גרויסען צימער און האָט ברייט פינאַנדערגעעפענט די טהיר, אַריינלאָזענדיג עפּיס אַן אונבעקאַנטען, ניכר, אַ ספּעציעל-אָנגעפאָדערטען בעאַמטען צוזאַמען מיט'ן סטריאַפּטשע. ווי דער פּאָליצמייסטער, האָבען זיי אויך פער-

האנדערט בעטראַכט דאָס צימער און די אַלע אַרומיגע. דער אָנגעפּאָדערענער בעאַמטער האָט זיך אַ נויג געטהון, אַרויסגענומען פֿון אונטער'ן אָרעם אַ פּאָרטפעל און איז צוגעגאַנגען צום טיש. שלום-הירש האָט זיך דערשראָקען אַ וואָרף געטהון, אַריבערגעיאָגט איהם, האָט מיט'ן ברעג פֿאַלע אַראָבגעווישט פֿון טיש דעם שטויב און האָט איהם עטוואָס איבערגערוקט. דער בעאַמטער האָט נאָכאַמאָל בעקוקט אַלעמען אַרום, האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט דער האַנד אָן ברעג טיש און אַרויסגענומען פֿון פּאָרטפעל אַ פּאַפּיר.

— לויט דעם אַלערהעכסטען בעפֿעהל פֿון זיין קייזערליכער האָהייט, פֿון 26-טען אויגוסט — האָט ער איבערגעלייענט אין שטרענג בעקוקט אַלע אַרומיגע — דאָס געזעץ וועגען רעקרוטען-הוב און מיליטער-דיענסט ביי יודען....

אָרליק האָט פֿערוואונדערט אַ קוק געטהון אויפ'ן בעאַמטען. פֿון דער צייט אָן, זינט מ'האָט מיט אַ יאָהר אָנדערטהאַלבען צוריק אויף איינִיגע אספֿות אַרויד געטהון וועגען דער רעקרוטען-גזירה, אויף וועלכע מ'האָט דעמאָלט געוואַרט, איז די זאַך אינגאַנצען פֿערגעסען געוואָרען און מ'האָט וועגען דעם גאָר אויפגעהערט צו רעדען.

— ביי דעם אויספֿילען פֿון רעקרוטסקען נאַבאָר — האָט דערווייל געלייענט דער בעאַמטער — ווערען די יודען פֿערגליכען מיט די איבעריגע אונטערטעניגע, וואָס טראָגען אויף זיך דיעזעלבען הוב.

— גלייכבערעכטיגונג? — האָט אַ קלער געטהון אָרליק און האָט זיך אָנגעהויבען ווייטער צו צוהערען צו דעם טעקסט פֿון געזעץ.

— יודען פֿילען-אויס זייער רעקרוטען-הוב אין נאַטור — האָט געלייענט דער בעאַמטער — יודען פֿון יעדער גובערניע פֿילען אויס דעם דאָזיגען הוב געמיינדען-ווייז, יעדע געמיינדע בעזונדער איינע פֿון דער אַנדערער און אָבגעטיילט פֿון די קריסטען.

— געמיינדען! — האָט זיך ביי אָרליק'ן אַרויסגעריסען אַ ביטערע בעמערקונג — וואו איז אונזער יודישע געמיינדע און ווער איז פֿון איהר געבליבען?

— די השגחה און די פֿעראַנטװאָרטליכקײט פֿאַ׳ן געזעצלי־כען אויספֿירען דעם רעכטען־תּ׳כ װערט אַרײנגעלעגט אויף קהל, האָט האַלט זיך רעכענען מיט די פֿאָדערונגען פֿון גובערניע־פֿער־װאַלטונג.

ערליך האָט זיך דערמאָנט, אַז ס׳רוב גבאים זיצען אין טורמע, געשמידט אין קייטען.

— די פֿליכטען פֿון קהל, װאָס זענען נוגע דער זאַך, — האָט דער באַאַמטער װײטער געלײענט, — דאַרפֿען אַרײנגעטראַגען װערען אין ספּעציעלע „פּראָטאָקאָלען", װעלכע באַקומען געזעצליכע מאַכט נאָכדעם, װי די גובערניע־פֿערװאַלטונג באַשטעטיגט זיי.

— קהל פֿירט אַ באַזונדער בוך, װאו ס׳װערען פֿאַרשריבען אַלע ייִדען, װאָס קענען שייך צום דאָזיגען קהל.

— די ייִדען, װאָס זענען שייך צו דעם אָדער יענעם קהל, זענען מחויב אונבאַדינגט צו ערפֿילען אַלע זײנע פֿליכטען, סײַ די, װאָס װערען אַרויסגעגעבען פֿון קהל גופֿא, סײַ די, װאָס ס׳גיבען אַרויס זײנע נאמנים...

פּיני האָט אַ שאַר געטהון די רעכטע פּאה הינטער׳ן אויער, װאו ס׳האָט אים אַזוי אויסגעפּעהלט די פֿעדער, און איבער זײן געדיכטער באָרד און אַראָבגעהאַנגענע װאָנסעס האָט אַ באַהאַלטען געלעכטער געשװעבט. ערליך האָט אַ קוק געטהון אויף לעסאָחינ׳ען און בײדע האָבען אַראָבגעלאָזט די אויגען. מיט צװײ װאָכען צוריק האָט זיך דער שװאַרצער שוסטער אַהאַדקעװיטש באַריהמט אין מאַרק, אַז מיט אַ טאָג פֿריהער איז ער געװען זעהר באַשעפֿטיגט: ער האָט אויף מעלער־װאַקאָמעלסקי׳ס הויף געשמיסען קהל, אָנגע־הויבען גאַנץ פֿריה און ביז פֿאַר־נאַכט נאָך ניט פֿאַרטיג געװען. די װײַבער האָט מען ניט גערירט, נאָר מ׳האָט זיי געבראַכט צופֿירען פֿון אַלע טורמעס און אויסגעשטעלט אין אַ רײה איבער׳ן הויף, כּדי זיי זאָלען זעהן די שמיץ און זיך אַראָבנעהמען אַ מוסר... און די „מאַכט", װאָס עס באַקומען — לויט די װערטער פֿון באַאַמטען — ניט נור קהל אַלײן, נאָר אפֿילו זײנע נאמנים, האָט באַקומען גאָר אַן אַנדער זין.

און דער בעאַמטער האָט געלייענט אַן־אַרטיקעל נאָך אַן־אַרטיקעל, אַ קאַפּיטעל נאָך אַ קאַפּיטעל, וועגען דער התחיבות פון קהל, וועגען דער התחיבות פון יעדען יוחיד, בעזונדער, וועגען „ליבאָטעס", וועגען קויטען, וועגען אַנטלאָפענע, וועגען אויסגע־דיענטע און וועגען דער שבועה.

אויף דער שבועה האָט זיך דער בעאַמטער אָבגעשטעלט לענגער ווי אויף אַלע איבעריגע פּונקטען. דאָ זענען געווען בע־טראַכט אַלערליי פעלען, אַלערליי פּרטים, אַלע קלייניגקייטען.

— ביי דער שבועה דאַרפען, חוץ נאַטשאַלסטווע, זיך געפינען אויך דער בית־דין, אַ מנין יודען.

— די שבועה דאַרף געגעבען ווערען אין הערזועלבער שוהל, וואו עס ווערט געפיהרט דער גאָטעס־דיענסט ביי אַ ספר־תורה. די דאָזיגע ספר־תורה דאַרף זיין חוקא יענע, וועלכע עס ווערט בענוצט ביי אַ גאָטעס־דיענסט...

און נאָך און נאָך האָט געלייענט דער בעאַמטער, געלייענט, אָבגעשטעלט זיך, אָבגעווישט דעם שווייס און ווידער געלייענט, געלייענט אָהן אַ סוף.

אָרליק פלעגט קוים מאַרטיג ווערען ניט אָבצושטעהן פון אידה און פאַיינהאַלטען אין זכרון דעם אינהאַלט חערפון, וואָס ער האָט געלייענט, און וואָס ווייטער ער האָט געהערט, אַלץ ערנסטער און שטרענגער איז זיין אויסזעהן געוואָרען.

דער בעאַמטער האָט געענדיגט, נאָכאַמאָל אַרומגעווישט מיטין טיכעל זיין רויט פּנים און האָט זיך אָבגעשטעלט, קוקענדיג אויף אָרליק'ן און אויף זיינע חברים. אַלע האָבען געשוויגען.

— אידר האָט אויסגעהערט? — האָט דער בעאַמטער אַ פרעג געטהון, און איידער ער האָט זיך נאָך דערוואַרט אויף אַן ענט־פער, האָט ער צוגעגעבען:

— איצט דאַרפט אידר אָט דאָ, פאַר מיר אין די אויגען, מאַכען די ערשטע ציצונג און צוזאַמענשטעלען דעם ערשטען „פּרי־גאָוואָר".

װאָלט דרײַ גבאים װענען געבליבען שטעהן אויף זײַערע ערטער, קײנער האָט זיך ניט גערוהרט.

— איהר הערט?

אָרליק איז מיט אַמאָל רויט געװאָרען; ער האָט אױפגעהױבען דעם קאָפּ און אָפּגעשטעלט אױף׳ן בעאַמטען אַ קאַלטען און אַ האַרטען קוק.

— אײַער הױך־געבאָרען, הערר בעאַמטער — האָט ער שטײף און לאַנגזאַם אַרױסגערעדט — דאָס, װאָס איהר האָט אונז איצט איבערגעלעזען, האָבען מיר זעהר אױפמערקזאַם אױסגעהערט; דאָס האָט אָבער ניט, דאָס קאָן ניט האָבען צו אונז קײן שום שײַכות.

— װאָס?

— דאָס געזעץ װעגען מיליטער־דיענסט, מיט װעלכען איהר האָט אונז נאָר־װאָס גנעדיג בעקאַנט געמאַכט, האָט אין זינען אַ יודישע געמײנדע, אַ יודיש קהל, אַ יודישע בעפעלקערונג. דאָ אָבער, בײַ אונז, האָט איהר גאָרנישט: ניט קײן קהל, ניט קײן געמײנדע, ניט קײן בעפעלקערונג. אַ בית־עלמין האָט איהר, און פאַר אַבגעשטאָרבענע װענען די תקנות פון לעבעדיגע ניט גילטיג.

דער בעאַמטער האָט דערשראָקען אַ קוק געטהון פריהער אױף׳ן סטראַפּטשי און נאָכדעם אױף׳ן פּאָליצמײסטער.

— אַ בונט? — האָט ער שטיל אַ פרעג געטהון בײַ די בײדע אַמטע און האָט אָנגעהױבען צונױפקלױבען זײַנע פּאַפּירען.

בעת׳ן אױסריכטען אידם קײן װעליזש האָט אידם תאַנחומקע געזאָגט, אַז די דאָרטיגע יודען װענען װעדער אָנגעשטױסען אױף דעם מיליטער־געזעץ און װענען גרײט צו מאַכען אַ בונט. אין די הײַנטיגע, רעגירענדע קרײַזען איז שױן געװען בעװאוסט דער „בונט״, װאָס די יודען האָבען געמאַכט אין סטאַראָ־קאָנסטאַנטינאָװ, װען מ׳האָט זײ בעקאַנט געמאַכט מיט׳ן געזעץ. און תאַטשע דער בונט איז בעשטאַנען אין דעם, װאָס די יודען האָבען בענוצט דעם ערשטען בר־מנן, כדי אַרײַנצולעגען אידם אין ארון אַ בקשה צום רבונו־של־עולם, ער זאָל פערגרינגערן די גזירה, דאָך האָט

מען גאַנץ קהל אַרעסטירט און מ'האָט געוואַרט אויף אַ באַפעהל וועגען מיליטער-געריכט.

— אײַער דויך-געבאָרען — האָט אָרליק נאָך העכער אויפגעהויבען זײַן שטים — אין דעם געזעץ, וואָס איהר האָט פאַר אונז איבערגעלייענט, איז דאָ אַן אַרטיקעל — איך געדענק איהם זעהר גוט, — לויט וועלכען די פּריגאָוואָרען פון געמיינדע ווערען באַשטעטיגט נאָר דאַן, ווען אין זיי נעהמט אַנטייל ניט ווייניגער פון צוויי דריטעל אָרטיגע יודישע אײַנוואוינער און צווישען זיי ניט ווייניגער ווי צוויי דריטעל אַנגעזעהענע בעלי-בתים. איהר הייסט, אַז צוויי דריטעל היגע יודישע אײַנוואוינער זאָגען זיך צו-לאָזען און ניט צוויי דריטעל, נור כמעט אַלע אַנגעזעהענע בעלי-בתים זיצען מיט געגאָלטע קעפּ, פערשמידט אין שווערע אײַזערנע קייטען, ווי די גרעסטע פערברעכער. ווער-זשע וועט אײַך צוזאַמענשטעלען די פּריגאָוואָרען?...

אָרליק האָט זיך צוהיצט; זײַנע אויגען האָבען געברענט, זײַן שטים האָט געקלונגען ערנסט און צאָרנדיג. פּינע האָט דער-שראָקען געקוקט דאָ אויף איהם, דאָ אויפ'ן פּאָמאָטען, וועלכער איז שוין געזעצען בײַ חער טדיר.

— די שבועה! — האָט ער ווידער אָנגעהויבען און אויפ-געהויבען די האַנד, — דאָס געזעץ פאָדערט, אַז די שבועה זאָל געגעבען ווערען אין שוהל, וואו ס'קומט פאָר דער גאָטעס-דיענסט, בײַ אַ ספר-תורה, וואָס ווערט בענוצט בײַ דעם דאָזיגען דיענסט. דער געזעץ-געבער האָט ניט געדאַכט, ער האָט ניט געקאָנט האָבען אין זינען אַזאַ שטאָדט, וואו די שוהלען זענען פער'חתמ'עט, וואו דער גאָטעס-דיענסט איז פערבאָטען, וואו די ספרי-תורות וואַלגערן זיך פערשוועכטע אין פּאָליציי-צירקעל!... גיט אונז אַוועק אונזער שוהל, קעהרט אונז אום אונזערע געגזול'טע תורות, נעהמט אַראָפּ די קייטען פון די אונשולדיגע, קעהרט-אום די עלטערן צו זייערע פער'יתומ'טע קינדער, לאָזט-צו די קינדער צו זייערע אונשולדיג-געפּײַניגטע עלטערן, און מיר וועלען טהון אונזער פפליכט, ווי מיר האָבען עס געטהון ביז אַהער. כל זמן אָבער אַלץ איז רו-

אינירט, כל זמן די יודישע בעפֿעלקערונג איז צוטריבען אין די שטאָדט זעהט אויס ווי אַ געפּאַנגענע פֿון אַ שונא, קאָנען מיר אַ״ך ניט בעוואָרענען, אַז דאָס נייע געזעץ זאָל געקאָנט אויסגעפֿיהרט ווערען: פֿון אַ חורבה איז נישטאָ וואָס צו נעהמען!

ער האָט פֿונאַנדערגעפֿיהרט ביידע הענד, אַ נויט געטהון זיך און פֿון אונטער דער באָרד איז אַראָפּגעראַנגען אַ בלאַנקענדע מע־דאַל; דאָס האַרץ האָט ביי איהם געקלאַפּט, אין די אויגען זיי־נען געשטאַנען טרעהרען.

דער בעאַמטער האָט אַ קוק געטהון אויפֿ'ן סטריאַפּטשי: יענער איז תּהיג געשטאַנען אויף זיין אָרט און האָט זיך ערנסט צוגעהערט צו אָרליק'ס ווערטער. אין די גובערנסקע רעגירונגס־ספֿערען איז געווען בעוואוסט, אַז דער אָרטיגער סטריאַפּטשי, וועל־כען סטראַחאָוו האָט בעזייטיגט פֿון דער אויספֿאָרשונג, איז מיט דעם דאָזיגען אויספֿאָרשער איינס מעסערס און אַז ער שטעהט פֿאַר די יודען.

— הערר סטריאַפּטשי — האָט ער שטרענג אַ זאָג געטהון און האָט אָנגעהויבען לעגען די פּאַפּירען צו זיך אין פּאָרטפֿעל — איך האָב מיין פּפֿליכט ערפֿילט, איצט איז אייער חוב אַכטונג צו געבען, אַז די יודען זאָלען אויספֿיהרען אַלץ לויט'ן געזעץ; אויף ווידערזעהן!

ער האָט זיך אַ נויג געטהון צו אַלעמען מיט אַמאָל און אַוועק צו דער טהיר, אין בעגלייטונג פֿון פּאָליצמייסטער.

דער איספּראַווניק און דער שטאָדט־גאָלאָוואַ זיינען צוגע־גאַנגען צו אָרליק'ן.

דאס ניין און דרייסיגסטע קאפּיטעל.

לויט דער הערכה, האָט וואָלאָזשינער קהל, צוזאַמען מיט די אַרומיגע שטעטליך, געהאַט צושטעלען ניט ווייניגער ווי עטליכע און צוואַנציג רעקרוטען. קהל האָט אָבער אַרויסגעשטעלט נור ניין נפשות, פון זיי — אַכט קינדער פון צוועלף ביז פערצעהן יאָהר אַלט; דער נײַנטער איז געוועזען איינער אַ יונגער־מאַן מאַטקע, אָהן עלטערן און אייגענע, אַ שנאָרער, וואָס פלעגט זיך אַרומשלעפּען איבער די הייזער, אויפהאַלטען זיך ווינטער אַרום באָד און זומער אויף די פּליטען, אַמאָל אינטערצינדען אַ יודיש קלייטעל, אַמאָל אַרײַנהאַפּען זיך בײַ דער נאַכט אין אַ יודיש הויז און אַוועקטראָגען מיט זיך אַ פּאָר זילבערנע לעפעל.

שמוציג, אַ הונגעריגער, אַ נאַראָמגעריסענער, מיט אינחהיגע זינענדע אויגען, פלעגט ער אויך אין די שטילע יאָהרען ניט אויפהערען צו שרעקען דעם עולם, און איצט, זינט סידאָט זיך אָנגעהויבען דאָס איבערקעהרעניש, האָט ער אָנגעהויבען אַרויסצורופען נאָך גרעסערע שרעק צווישען די אָנגעשראָקענע, געדריקטע יודען. איטלעכעם אַרומגעשנאָרט, זיך צוגעהערט, געוואַכט, געשפּירט, אַמאָל אַרומגעדרעהט זיך אַרום פּעטערשבורג'ן מיט אַ זאַדקעדיטש'ן — דאָס איז די לעצטע צייט געוועזען זיין איינציגע אַרבייט. פון איהם האָט קהל געוואָלט פּטור ווערען און לויט דעם אַרטיקעל 34 פון דעם נייעם רעקרוטען־געזעץ, וועלכען פיניע האָט שוין חורב־געשמועסט און געקאָנט אויסווייניג, האָט מען איהם אָבגעגעבען אין רעקרוטען פאַר שנאָרערײַ.

ער איז געוועזען דער איינציגער, וואָס איז געוועזען עלטער פון אַכצעהן יאָהר און האָט געדאַרפט געבען אַ שבועה.

און צוליעב איהם איינעם האָט דאָס פּאָליציי־הויז אין אַ האָלקענדיגען הערבסט־טאָג, אָנהויב אָקטאָבער, בעקומען אַנ'אונגעוועהנליך אויסזעהן. פון אין דער־פריה אָן האָט זיך דאָ אָנגעהויבען אַ בעזונדער בעוועגונג; איינעם פון די צימערן בײַם רעכטען אַרײַנגאַנג האָט מען אינטאַנציגן אויסגערייניגט, מ'האָט פון דאַנען

אַרײַנגעטראָגן די איבעריגע זאַכן, אױפֿגעשטעלט אין מיטן אַ גרױסן טיש, באַדעקט מיט אַ גרינעם טישטוך, און באַלד נאָך האַלבן טאָג האָט זיך דאָרט נאַטשאַלסטװאָ אָנגעהױבן צונױפֿ-קומען, ס'איז געקומען דער סטריאַפּטשי מיט זײַן שרײַבער, דער שטאָט-גאָלאָװאַ, דער פּאָרזיצענדער פֿון מאַגיסטראַט, אָרליק מע-הערליץ מיט לעשאַטינסקין זענען געקומען צוזאַמען שפּעטער; ס'איז געקומען דער רב, רב בנימין, מיט'ן דין און מיט'ן שטאָט-שוחט. פֿונע איז געקומען צוזאַמען מיט יאָסען, שלום-דירש איז פֿון אין ׳ער-פֿריה אַרומגעגאַנגען איבער'ן שטאָט קלױבן אַ מנין און קױם אים צוזאַמענגעקליבן:

און אַז אַלע זענען שױן געזעסן אױף זײערע ערטער, האָט מען פֿון דער רעקרוטסקע בײַם קהל-שטיבל געבראַכט צופֿירן מאַטקען. ער האָט אױסגעזעהן נאָך בלאַסער, נאָך מעהר צעמאַ-טערטער װי פֿריִער און די אױגן זײַנע האָבן אַרומגעשפּילט אומרואיגער װי אַלע מאָל.

אָרליק האָט זיך פֿערװאונדערט, בשעת ער האָט דערזעהן, די באַלד נאָך מאַטקען איז אַרײַן אין צימער אײנער פֿון מאַטקעס נאָהנטע פֿרײַנד, דער משומד יוסף גרודינסקי, װאָס האָט געאַרבייט אַמאָל בײַ נאָטע פּראָדקאָװ'ן אין סערטײַזע, און איז איצט געװען אױך אַזאַ אַנ'אַרומגעריסענער, װי מאַטקע, מיט װעלכן ער האָט אָפֿט געטײלט זײַן נאַכט-לאַגער אױף די פּליטען אָדער אונטער אַנ'אומגעקערטער לײַבע אױפ'ן ברעג. גרודינסקי האָט זיך אַװעק-געשטעלט אױבען-אָן צװישען דער הױכער נאַטשאַלסטװע, צװי-שען װעלכער ער האָט זיך דאָסמאָל, ניכר, געפֿיהלט גאָר װי אַנ'אײגענער.

דער סטריאַפּטשי איז צוגעגאַנגען צו רב בנימינ'ען און האָט אים אָנגעהױבן צו לערנען, װי אַזױ עס דאַרף פֿאָרקומען דער נײַער אומגעװעהנליכער „מנהג". דער רב האָט אים אױסגעהערט מיט האַלב-פֿערמאַכטע אױגען, געהערט אין געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ, גלײַך װי ער װאָלט זאָגען דערמיט, אַז אַלץ, װאָס מ'װעט אים הײסען טהון, װעט ער טהון, אָבער דאַך דאַרפֿען די הײסען, אַז

ניט ער טהוט עס, נור זיי טהוען דאָס. און בשעת שלום-הירש האט פונאנדערגעבונדען זיין טלית און תפילין, וואָס מ'האָט איהם געהייסען ברייגען מיט זיך, און האט אָנגעטהון אויף מאָטקען זיין לאַנג ניט-געוואַשענעם, פערשמיצטען אַרומגעריסענעם קיטעל, און וועלכען דער קליין-וואוקסיגער מאָטעל האט זיך אינגאַנצען פער-לאָרען, און זיינע קליינע דאַרע הענד האָבען זיך ניט געזעהן פון אונטער די ברייטע לאַנגע אַרבעל, און בשעת שלום-הירש האָט איהם דערלאַנגט זיינע תפילין און מאָטקע האָט מיט אַ בעדאַלטענעם געלעכטער אָנגעהויבען הרעהען אויף דער לינקער האַנד די געלע אָבגעריבענע רציעה און האָט פערוואונדערט בעע-קוקט די העל-ראָזע פאַסען, וואָס זענען אויפגעלאָפען צווישען די „בייגעל" אויף דער בעוואַקסענער הויט פון האַנד; און בשעת דער של-ראש איז ביי איהם צו-נידעריג אַראָבגעפאַלען אויפ'ן שמאָל-שפיציגען שטערן, און דער געלער דורכגעריסענער טלית, וועלכען ער האט ניט געוואוסט ווי מען טהוט אָן, האט זיך ביי איהם ווייַט געשלעפט מיט די ציצית איבער דער פאָדלאָגע, האָט ר' בנימין אויסגעזעהן נאָך ערנסטער, נאָך מעהר פערזאָרגט און נאָך מעהר גרייט אַריבערצוטראָגען די נייע אונערוואַרטעטע גזירה, וואָס איז, איגענטליך, געווען מעהר נישט, ווי אַ צוגאָב צו דער הויפט-גזירה.

דער סטראַפטשי האָט זיך פערענטפערט, אַז דאָס אַלץ האָט, לויט'ן געזעץ, געדאַרפט פאָרקומען אין דער גרויסער שוהל, ביי אָבגעצונדענע ליכט פאַר'ן אָפענעם אָרון-קודש. סטראַהאָוו האָט אָבער ניט ערלויבט אָבצו'התמ'ענען די שוהל, איידער די אויס-פאָרשונגס-קאָמיסיע האָט פערזענליך ניט בעטראַכט דעם אָרט, „וואו ס'איז פאָרגעקומען דער שרעקליכער מאָרד", און געגען דין ווילען און געגען געזעץ, האָט עס אַלץ געמוזט אויסגעפיהרט ווערען דאָ, אין פאָליציי-אַמט. און דאָס, וואָס די „קאַרדעגאַרדיע" איז געווען צוגעפאַסט צו אַ כלומר'שטער שוהל, בעת אַז די אמת'ע שוהל איז געווען אומגעביטען אויף אַ „קאַרדעגאַרדיע", און דאָס, וואָס זיי, די יודען, האָט מען דאָ גענויט טהון דאָסזעלבע, וואָס אויסער

דעם איז זיי געווען פערבאָטען, און דאָס, וואָס דער דאָזיגער פּאָליציי־אישער גאָטעס־דינענסט איז פערערבענט געווען, האָט געמוזט פערהערבענט ווערען פאַר אַנאַמת'ן און די יודען האָבען זיך געזאָלט לאָזען נאַרען אָדער מאַכען זיך, אַז זיי לאָזען זיך נאַרען און ענטפערן „אָמן" אויף דער ברכה, וועלכע עס מאַכט פאַר זיי דער „גאָראָדאָוואָי" — דאָס אַליין האָט ניט געקאָנט ניט אַרויס־רופען ביי ר' בנימין און ביי דעם הייפעל איבעריגע צוזאַמענגע־טריבענע יודען אַ געוויסעס גערודל.

שלום־הירש האָט אָנגעצינדען אויפ'ן טיש צוויי הלבענע ליכט, אַריינגעשטעלט אין נידעריגע קופּערנע לייכטער מיט הענדטלעך, בעגאָסענע מיט טריף־וואַקס, מיט אָנגעוואָרפענע שטיקלעך סיגאַרעטען. די צוויי פייערלעך האָבען זיך בלאַס און ווי פערשעמט געצאַ־פּעלט אין דעם העל־בעלויכטענעם צימער, וועלכען די האָבען גאָרנישט ניט צוגעגעבען, און אַז שלום־הירש האָט, לויט'ן איסטאַה, פערלאָשען די ביידען מיט אַמאָל, האָט זיך אין צימער גאָרנישט ניט אומגעביטען און דער מנהג, וואָס האָט, לויט'ן פלאַן פון געזעצגעבער, געדאַרפט אַרויסרופען די גרעסטע איבעררעשונג, איז גאָר אינגאַנצען פערפאַלען.

דער רב איז מיט אַ זיפץ צוגעגאַנגען צום געגליטען אַהימגעריי־כענעם אַלמער, פון וועלכען ס'האָט געשמעקט מיט אַלט פּער־לעגען פּאַפּיר, וועלכער האָט איצט געדאַרפט דינען אַלס ארון־קודש, און האָט אויפגעעפענט זיינע ביידע טהירען. דער גערוך איז געוואָרען נאָך שטאַרקער, אויף די פּאָליצעס זענען געלעגען אין דער לענג, איינע אויף דער צווייטער עטליכע און דרייסיג ספרי־תורות, יעדע איבערגעבונדען מיט אַ שטריקעל, אויף וועלכער ס'איז געהאַנגען אַ רויטע וואַקסענע התימה און אַ ווייס פּאַפּירל מיט אַ נומער. ר' בנימין האָט גענומען די אויבערשטע פון זיי, אַהיימגענומען זי מיט ביידע הענד און צוגעדריקט צום האַרצען, אַזוי ווי מען דריקט צו אַ קינד; זיין לאַנגע ווייסע באָרד איז אַראָפּ־געהאַנגען איבער די עץ־חיים'ס און בעדעקט דעם אויבערשטען ברעג פונ'ם רויט־סאַמעטענעם מענטעלע. דער אונטערשטער ברעג איהרער

איז געווען אַ ביסעל פערשאַרצט אַרויף און פון הינטער איהם האָט זיך געזעהן דער פּאַרמעט. ניט אויפּערענענדיג די אויגען, איז רב בנימין שטיל און לאַנגזאַם צוגעגאַנגען צום טיש; די אַראָבגעהאַנגענע התימה מיט הער נימער האָבען זיך געטרייסעלט און נאָכגעלאָפט איינע אָן דער צווייטער. אַלע האָבען געשוויגען.

מאָטקע האָט מיט אַ בעדאַרטענעם שמייכעל אויף די דאַרע ליפּען און אין די שפּילענדע שפּיציגע אויגען געקוקט אויף אַלעמען. ער האָט זיך געפיהלט אַ שטיקעל התן-תורה; און דאָס, וואָס ער, דער אינבעהאָסטער, אריכגעריסענער שנאָקער שפּילט די הויפּט-ראָלע און אַלע קוקען אויף איהם און אַלע ווענדען זיך צו איהם — איז איהם, ניכר, זעהר געפעלען.

דער סטריאַפּטשי האָט איהם געהייסען אַרויפלעגען ביידע הענד אויף דער ספר-תורה, און האָט דערלאַנגט רב בנימינ'ען אַ לאַנגען פּאַפּיר מיט עטליכע אָבגעדרוקטע שורות פון אויבען. די שבועה איז געווען געדרוקט העברעאיש. וועם ביתהמיסטער, די פּאָליציאַנטען און דער איבעריגער נאַטשאַלסטווע, צווישען זיי אויך גרודזינסקי'ן, האָט ער פינאַנדערגעטיילט אַנדערע פּאַפּירען, אין וועלכע דיזעלבע שבועה איז געווען אָבגעדרוקט מיט העברעאישע ווערטער, נור מיט חסידישע בובשטאַבען. און אַז אַלץ איז געווען פּאַרטיג, האָט שלום-הירש אַ פּאַטש געטהון איבער'ן טיש, גאַר אַזוי ווי ער פלעגט עס טהון אין קאָלפּאַקייער מנין, וואו ער איז געווען שמש, פאַר אַ „ברכו", און רב בנימין האָט אָנגעהויבען צו לייענען די שבועה.

רב בנימין האָט געלייענט, דאָס פּאַפּיר האָט זיך געטרייסעלט ביי איהם אין האַנד און מאָטקע האָט איהם שטאַרק געקוקט טיעף אין די אויגען אַריין און איבערגעהורט נאָך איהם יעדעס וואָרט, האַרט אַרויסרייידענדיג די שווערע, אומבעקאַנטע עברי.

דער סטריאַפּטשי, דער פּאָליצמייסטער, גרודזינסקי און אַלע אַנדערע האָבען געפיהרט מיט די פינגער איבער די שורות מיט די פּרעמדע, אומגעלומפּערטע חסידישע ווערטער און האָבען גוט חרבגעלאָזט קיין איינציג וואָרט.

— אבל אם אהטא, אויב חלילה מיין שוואַכקייט אָדער הוילע־וועכטס ניט איז איבערהייבן, וועל איך אָבער צושטערן די שבועה, וואָס איך גיב דאָ היינט — האָט געלייענט רב בנימין — זאָל איך מיהרב אין פערטיליגט ווערען צוזאַמען מיט מיין גאַנצער משפּחה אויף דער און אויף יענער וועלט, — און סאַמקע האָט אידם נאָכגעלייענט יעדעס וואָרט און אַ שטילער געלעכטער האָט געקלונגען אין זיינע ווערטער וועגען דער משפּחה זיינער און וועגען זיין עולם־הבא.

רב בנימין האָט זיך אָפּגעקערט און האָט זיך אָפּגעשטעלט מיט די אויגען אויף'ן סטריאַפּטשי, ער האָט ניט געוואוסט וואָס ווייטער צו טהון.

דער שרייבער האָט געבראַכט אַ טינט און פעדער, אַוועקגעשטעלט אויף'ן טיש, אַוועקגעזעצט זיך און אָנגעהויבן אויסצופילען די „ליסט". דער ערשטער האָט זיך געדאַרפט אונטערשרייבען סאַמקע אַליין, ער האָט אָבער ניט געקאָנט שרייבען און אָנשטאָט זיין נאָמען האָט ער, אַזוי ווי ער איז געזעסען אין קיטעל און אין טלית ותפילין, גענומען אין האַנד די פעדער און אַוועקגעשטעלט אויף'ן אָנגעוויזענעם אָרט דריי קרייצלעך. רב בנימין האָט אונטערגעשריבען זיין נאָמען אין חסיש, אַלע איבעריגע האָבען זיך אונטערגעשריבען אויף יודיש.

עס איז געקומען די צייט פאַר גראָדזינסקי'ן. ער איז זעהר שטאָלץ צוגעגאַנגען צום טיש, האָט גענומען אין האַנד די פעדער און מיט עפּיס בעזונדער גרויסקייט, גלייך ווי ער וואָלט וועלען וויזען די יודען, אַז ער קאָן אויך אַמאָל קומען צו־נוץ, האָט ער זיך מיט גרויסע, קרומע חסישע בוכשטאַבען פונאַנדערגעשריבען אויף גאַנצע דריי שורות:

„ביים צונעהמען די שבועה האָט זיך געפונען דער געוועזענער יוד, וואָס האָט אָנגענומען דאָס קריסטליכע גלויבען, יאָסיף גראָדזינסקי".

עס האָט זיך אונטערגעשריבען דער סטריאַפּטשי, ס'האָט אונטערגע'חתמ'עט זיין נאָמען דער בורמיסטער. דער „אָבריאַד־

האָט געהאַלטען בײַ ענדיגען און מאָטקע האָט אָנגעהויבען אַראָפּ-
צונעמען די תפילין.

פּלוצלונג האָט ער זיך אַ צאַפּעל געטהון און דער של ראש
איז שיער ניט אַרויסגעפאַלען בײַ איהם פון האַנד. הינטער איהם,
ניט ווײַט פון פונאַנדערגעשפּענטען אַלמער, האָט זיך דערהערט
אַ תקיעה.

אַלע האָבען אומגעקעהרט די פּנימ'ער אַהין, פון וואַנען
ס'האָט זיך אַרויסגעריסען דאָס שופר-בלאָזען; שלום-הירש איז גע-
שטאַנען מיט'ן פּנים צו די תורות, מיט צוויי פינגער צוגעדריקט
צום רעכטען ווינקעל פון מויל דעם שופר, געטוואָס אָבגעוואָרפען
אַהינטער דעם קאָפּ און האָט זיך מיט גרויס געשמאַק צוטריליערט
אין אַ שברים-תרועה.

רב בנימין האָט נאָך שטײַפער צוזאַמענגעדריקט די ברעמען
און האָט זיך אָנגעהויבען בעגײַסטערט צו שאָקלען מיט'ן גאַנצען
קערפּער. שלום-הירש' האָט אָבגעהוסט און אויסגעצויגען אַ לאַנגע
תקיעה גדולה.

און אין די גרויסע, קאַלטע ווענד פון פּאָליציי-אַמט, פאַר
עטליכע און דרײַסיג געשפּאַנענע און געבונדענע ספרי-תורות, פאַר
אַנדערטהאַלבען מנינים יודען, וואָס האָבען געוואוסט, אַז אין עט-
ליכע מינוט אַרום, באַלד ווי זיי וועלען נור אַרויסגעהן פון דאַנען,
וועט בײַ די ווידער צוגענומען ווערען דאָס חשבון צוזאַמענצוקומען
זיך ניט נור צוליעב וועלטליכע, נאָר אויך צוליעב געטליכע זאַכען,
האָט די דאָזיגע תקיעה געקלונגען מיט אַ בעזונדערער טרויער, מיט
אַ בעזונדערער פּײַן.

די רעקרוטען האָט מען צוטיילט אויף צוויי פּאַרטיעס: די
קינדער האָט מען אָבגעפיהרט אין פּערמער קאַנט און בעזעצט
אין ווײַט-פונאַנדערגעוואָרפענע דערפער בײַ די „וואָטיאַקען“, זיי
זאָלען זיך דאָרט האָרעווען, ביז יעהדער פון זיי וועט דערגרייכען
אַכטצעהן יאָהר, און וועט ערשט דעמאָלט קאָנען פערהעכענט ווערען
אויף פינף און צוואַנציג יאָהר אין ווירקליכען מיליטער-דיענסט, און

מאַטריצען האָט מען אָפּגעשיקט קיין וויטעבסק און צוגענומען אין וויאַטסקען פּאָלק. נאָר איידער מ'האָט אים אָפּגעפיהרט פון וועליזש, האָט ער מיט גרויס פּאַראַד אָנגענומען אין דעם איינציגען פּראַוואָסלאַוונעם ניקאָלסקען קלויסטער דאָס פּראַוואָסלאַווישע גלויבען און האָט זיך אַ נאָמען געגעבען אַדריאַן קאָנסטאַנטינאָוו.

דאָס פיערציגסטע קאַפּיטעל.

נאָטע האָט אַ טעות געהאַט, בשעת ער האָט געמיינט, אַז ווי נאָר ער וועט זיך אַריינכאַפּען אין אויספאָרשונגס-הויף, וועט ער באַלד קומען אין אַן איינציגער פערבינדונג מיט די אַרעסטירטע, ווי ביז אַהער. אין אמת'ן איז אויסגעקומען פערקעהרט: פון זינט ער האָט אָנגעטאָן דעם אַרעסטאַנטען-חלאַט און מ'האָט אים איינגעשמידט אין אייזערנע קייטען, איז ער געוואָרען פיעל איינזאַמער, מעהר אָפּגעריסען פון די אַלע, וועמען ער האָט אפילו אויף איין מינוט ניט אַרויסגעלאָזט פון זינען, ווי ער איז פריהער געווען.

פריהער, בשעת ער פלעגט גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט אַרומשפּאַצירען אַרום דעם הויכען פּאַרקאַן, נאָכיאָגען פון ווייטען די, וואָס זענען געזעסען אין שלאָס-טורמע, בשעת מען פלעגט זיי פיהרען אויפ'ן „דאָפּראָס“ צו דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, צוהערען זיך ערגיץ פון אונטער אַ ווינקעל צו מאַרייע'ס און וואָדאָטשיע'ס אָפּגעהאַקטע, בעהאַלטענע דבורים בשעת מען פלעגט זיי פיהרען צו בוראַשקעוויטש'ן, אָדער אָפּפיהרען צוריק, — האָט ער מעהר געוואוסט וועגען דעם, וואָס פּאַסירט מיט יעדען פון די אַרעסטירטע, ווי איצט. אין יעקב-הירש'ס קבר, וואָס איז אים אָנגעקומען ביתשה, איז געווען אַזוי שטיל ווי פריהער, נאָר פינסטערער און איינגער. סטראַחאָוו האָט ביי-צייטענס אָנגענומען מיטלען, צו פערשטאַרקען די השגחה אויף די „נומער דריי און פערציג“, וואָס האָט פערנומען דעם פּלאַץ פון „נומער צעהן“. ער האָט משלח געווען דעם פריהעריגען אויפזעהער אויף דעם צימער, אַניסימאָוו'ן,

וועלכען ער האָט חושד געווען אין צו-נאָהענטע באַציהונגען מיט'ן פערשטאָרבענעם יעקב-הירש, און דאָט אויף זיין אָרט באַשטימט אַ יונגען וועכטער זשורנאַליאָן, וואָס האָט געקאָנט גוט וואַכטונג געבען און זעהן, אַז די טורמע-פאַרשריפטען זאָלען אָבגעהיט ווערען ווי געהעריג. צום „דאָפּראָס" האָט מען נאָכען ניט גערופען, „אויג אויף אייג" מיט די עדות-זאָגערינס האָט מען איהם ניט געשטעלט. אַחוץ די אייזערנע גראַטעס האָט מען נאָך די פענסטער פערשלאָגען פון דרויסען, מיט ברעטער, אַזוי אַז דורך זיי זאָל קאָנען דורכדרינגען נור אַ קליין ביסעל ליכט. און פון אין דער-פריה ביז בייַ-נאַכט, און פון נאַכט ביז פריה-מאָרגען פלעגט נאָמען מיט האַרטע בייזע טריט אַרומגעהן הין און צוריק איבער דעם קליינעם צימערל, צו-פאַלען אַמאָל מיט די אויגען צום קליינעם שפּעלטעל אין די פערשלאָגענע לאָדען און הערען קלינגען מיט די קייטען, לאַנג, נודנע און שלעפעריג. דער וועכטער פון יענער זייט פענסטער פערשלאָסענער טהיר פלעגט זיך צוהערען צו דעם דאָזיגען קלינגען און פלעגט זיך באַאונרוהיגען בשעת דער קלונג פון די קייטען האָט אַ ווייַלע אויפגעהערט.

ס'איז געווען אַ פינסטערע, נור אַ וואַרימע הערבסט-נאַכט, דער פערוואָלקענטער הימעל איז נידעריג געהאַנגען איבער דער ערד און איז גרייט געווען זי צו בעגיסען מיט אַ געדיכטען ניר וואַרימען רעגען, — גרייט געווען, האָט עס אָבער ניט געטהון, גלייך ווי ער וואָלט זיך נאָך אַלץ ערנסט מישב זיין וועגען דעם. נאָמען איז געשטאַנען בייַם פענסטער און דורך דעם שמאָלען שפּאַלט אין די ברעטער אַריינגעקוקט אין הויף אַרייַן. ווייט ערגיץ אין אַ ווינקעל האָט זיך געצאַפּעלט אַ קליין פייַערל אין אַ לאַמטערן, וועלכער איז געווען פון איהם באַהאַלטען, און די שוואַרצע פינסטערניש אַרום פייַערל האָט אויסגעזעהן נאָך געדיכטער, נאָך שוואַרצער.

ניט אַכטגעבענדיג פון פינסטער, האָט ער ניט אויפגעהערט צו טרייסלען זיינע קייטען, און זיי האָבען געקלונגען גלייך ווי ער וואָלט ניט אויפהערען אַרומצוגעהן איבער'ן צימער, און ער האָט געוואוסט, אַז דער דאָזיגער קלונג שלעפערט אייַן דעם וועכטער און מאַכט שוואַכער זיין אויפמערקזאַמקייט.

ער האָט זיך אויף אַ װײַלע אָפּגעשטעלט, אויפגעהערט צו קלינגען און האָט זיך אָנגעהויבען שאַרף צוהערען; אויף יענער זײַט טהיר איז געװעזען שטיל: דער װעכטער איז געשלאָפען. פֿאַר זײַן לאַנגען זיצען דאָ אין שטיל-פֿינסטערן צימערל. האָט ער שוין גוט געקענט זשוראַװליאָװן, אויסגעשטודירט אַלע זײַנע בעװע-גונגען, גוט געװאוסט, װען זײַן אויפמערקזאַמקײַט װאַקסט, װען זי פֿאַלט, װען ער איז שלעפֿעריג, װען ער איז װאַך, װען מען דאַרף זײַן בעזונדערס פֿאָרזיכטיג. און װען מען קאָן זיך עפּיס ערלויבען. ער האָט געװאוסט, אַז אין די עטליכע פֿאַר-טאָגיגע שטונדען איז דער שלאָף זײַנער שטאַרקער װי אַלע מאָל. אײניגע מינוטען איז נאָך גאַנץ אומבעװעגט אָפּגעשטאַנען אויף זײַן אָרט און האָט זיך האַסטיג אַלאָז געטהון צום װינקעל, הינטערן אײַװען, װאו ס'איז געשטאַנען זײַן קלײן, שמאָל בעטעל. ער האָט אַראָפּ-געװאָרפֿען פֿון זיך דעם חאַלאַט, אונטערגעפּינחען מיט'ן גאַרטעל די אַראָפּגעהאַנגענע קײטען און שטיל, פֿאָרזיכטיג אָפּגערוקט דאָס בעטעל. אײנס פֿון די פּאָדלאָגע-ברעטער איז געװאָס אָפּגעשטאַ-נען פֿון די איבעריגע, און ער האָט עס גרינג אויפגעהויבען און אָנגעשפּאַרט אָן װענדטיל פֿון בעטעל; דער חלל, װאָס איז געב-בליבען הינטער איהם, איז געװען אַ ביסעל צו-אײנג, נאָר ער דאָט זיך צוזאַמענגעדריקט און האָט זיך מיט אַ זײַט הירכגעחוקט אַראָפּ. דאָ איז געװען פֿינסטער, נאָר ער האָט ניט לאַנג געזוכט דאָס צוגעװעהנטע אָרט, װאו ס'איז געלעגען אַן אָפּגעבראָכען פֿיסעל פֿון זײַן בעט און אַ קיפּקעליגע ערד, װאָס איז געװען אַרויסגע-גראָבען פֿון אונטער דעם ציגעלנעם פֿונדאַמענט. דאָס קיפּקעלע איז שוין געװען גענוג הויך, און די גחיב אונטער דער װאַנד גענוג לאַנג: די פֿערהאַנגענע נאַכט איז זי אינגאַנצען פֿאַרטיג געװען, עטליכע צוזאַמענגעלעגטע ציגעל האָבען איהר קינסטליך בעד-דעקט פֿון דרויסען, און נאָכען איז געבליבען מעהר נישט אָפּבּרי-קען זײ אָן אַ זײַט און דורכקריכען. ער האָט עס געטהון און איז אַ פּאָר מינוטען אַרום איז ער שוין געװען דרויסען.

דער הימעל איז ניכטעריג געהאַנגען איבער דער ערד, און

דער געדיכטער, אונבעװעגליכער פינסטערניש האָבען זיך אַלץ מעהר געגאָסען אַרום צוזאַמענגעגאָסען און נאַטע האָט די ערשטע מינוטען ניט געוואוסט, וואו ער געפינט זיך. ווייט ערגיץ אין מיטען הויף האָט געפינטעלט דער לאַמטערן, און עטליכע אַרײַנגעהאַנגענע צווײַגען זענען אַרויסגעקראָכען פון דער פינסטערניש און געהאַנגען אין דער לופטען ווי אָבגעריסענע פון זייערע בּיימער, וועלכע זענען געשטאַנען בּעהאַלטענע אַרום.

ער האָט אַ פּאָר טריט געטהון, צוהאַלטענדיג מיט'ן האַנד די קייטען, און האָט זיך אָנגעשטויסען אויף אַ שטעכעריגען, לאַנג אָבגעבליהטען רויזען־קוסט. די האַלב־טויטע בלעטלעך זענען גע־לעגען ווייך און נאַס. און האָבען זיך געקלעפּט צו די הענד; ער האָט זיך אָבגעקערט אַן אַ זייט און איז אַרום אויף אַ שמאָ־לען וועג, בּעזעצט מיט אַקאַציען, פון וועלכע ער האָט מעהר אָנגעטאַפּט ווי געזעהן מיט די אויגען, די ערשטע צוויי קוסטען פון בּיידע זייטען. ער האָט זיך פאָרזיכטיג אַ לאָז געטהון איבער'ן וועג: דאָס גרעזעל האָט זיך געדרעהט און זיך געצויגען אַלץ ווייטער און ווייטער פון דעם קליינעם נידעריגען הײַזעל, וועלכעס ער האָט נאָר־וואָס פערלאָזען.

און אַרום איז געווען שטיל, די נאַכט האָט געשוויגען און זיך ווי צו עפּיס צוגעהערט, די ערד האָט שטיל און שווער גע־עטעמט, אַלץ איז געשלאָפען און די נאַכט האָט צערטליך אָב־געהיט דעם דאָזיגען שלאָף.

פּלוצלונג זענען זיך די אַקאַציען פונאַנדערגעגאַנגען אין צוויי זייטען, און נאַטע האָט פערלאָרען זייער שפּור. ער האָט זיך אָבגעשטעלט. פאַר אידם איז גאָרנישט ניט געווען. לינקס, פון הינטער אַ הויכען ווינקעל האָט זיך דורכגעשניטען אַ שמאָ־לער פּאַס ליכט. ער האָט צעטיילט דאָס אַרומיגע גרינס אויף צוויי און האָט זיך פערלאָרען צווישען די קוסטען; אַ ווינקעל פון אַ גרינעם שפּיציגען דאַך איז געהאַנגען אויבען, איבער דעם דאָזיגען פּאַס און האָט זיך געצויגען ווייט אין דער הויך...

נאָטע האָט ווידער אונטערגעהויבן זײַנע קייטען און האָט זיך לאַנגזאַם און פֿאָרזיכטיג אַ לאָז געטאָהן נאָך דעם פֿאַס נאָך. קיין חשק איז ניט געווען און ער האָט געמוזט געהן איבער פֿערהאַקסענע קלומפּען און טרעטען איבער הויך אין נאַס גראָז. דאָס ליכט האָט איהם געבראַכט צום הויכען הויז מיט דעם גרין-געפֿאַרבטען דאַך, וואו די אויסבאַרשונגס-קאָמיסיע האָט געאַרבייט, צו יענעם ווינ־קעל פֿון הויז, וואו סטראַחאָרס וואַכטונג איז געווען; איינס פֿון זײַנע פֿענסטער צום הויף איז געווען באַלויכטען פֿון אינווייניג, נאָר פֿון דרויסען פֿערשטעלט מיט צוגעמאַכטע לאָדען. די לאָדען זענען אָבער ניט גוט צוגעשטאַנען צום פֿענסטער און אונטער זיי איז געבליבען אַ חלכטע שטיק אָפֿען. דאָס ליכט איז פֿון דאַנען געפֿאַלען גלייך אַראָב אויף דעם געלען זאַמד פֿון פֿונדאַמענט און אויף די גראָז אײַנגעטראָטענע, געדיכט-בעוואַקסענע קלומפּען.

נאָטע איז צוגעפֿאַלען מיט'ן אויער צו דער קאַלטער, פֿײַכ־טער האַנד און האָט זיך צוגעהערט. אינווייניג איז געווען שטיל, נור דער פֿאַס ליכט, וואָס איז געפֿאַלען אַראָב, האָט אַ צאַפּעל גע־טהון און אָנגעהויבן זיך צו וויגען איבער'ן זאַמד. ס'האָט זיך איהם פֿערגלוסט אַרײַנקוקען אין זעהן, וואָס ס'טהוט זיך דאָרט אינווייניג, בײַ סטראַחאָרן. אַ קורצע ווײַלע האָט ער זיך געשלאָגען אין דער דעה און האָט אָנגעהויבן שטאַרקער אָנצוציהען דעם גאַר־טעל, מיט וועלכען די קייטען זענען געווען אונטערגעבונדען. דער איבערשטער בחגג פֿון ציגעלנעם פֿונדאַמענט האָט עטוואָס אַרויס־געטראָטען, און נאָטען האָט קיין בעזונדער מיה ניט געקאָסט אָנצוכאַפּען זיך פֿאַר'ן אונטערשטען געשניצטען קאַרניז פֿון פֿענסטער און אַרויפֿקלעטערן אויפֿ'ן פּאָדמוראַק. ער איז צוגעפֿאַלען צום שפּאַלט אונטער די לאָדען און אַרײַנגעקוקט אינווייניג; דער טונקעל־בלויער גאַרדין איז צופֿעליג געווען עטוואָס אָבגערוקט, און נאָטע האָט דערזעהן אַ שמאָל, נאָר אַ גאַנץ לאַנג צימער. סטראַחאָר איז געשטאַנען מיט'ן רוקען צום פֿענסטער אין שלאָף-ראָק, אַ קליי־נינקער, אַ דאַרער, זײַן הויל-שפּיציג קעפּעל מיט גרויסע אָבגע־שטאַנענע אויערן האָט אויסגעזעהן נאָך קלענער און נאָך שפּיציגער.

אין דער רעכטער האַנט האָט ער הויך געהאַלטן אַ לײַכטער מיט אַ דיקן חלבנעם ליכט, וואָס האָט געשמאָלצן און האָט באַלויכטן דאָס צימער מיט אַן אומרוהיק צאַפּלדיק פֿײַערל. איין שאָטן פֿון אים איז געפֿאַלן אַהינטער אויף דער געמאָלטער פּאָדלאָגע, דער אַנדערער האָט זיך געווידעט איבער דער וואַנט און איז געפֿאַלן פֿון אַן אָנגעקלײדטער צאַרטער פֿרוי, וועלכע איז געזעסן אויפֿ'ן ברעג פֿון אַ צוגעקליבענעם, ניט קיין געריהרט בעטל און האָט זיך מיט אירע לאַנגע און דינע פֿינגער שטאַרק געהאַלטן פֿאַר דעם שוואַרצן אײַזערנעם פּאָרענטש. די ווײַסע, דינע פֿינגער האָבן נערוועז געציטערט אויף די אײַזערנע אויס־געפּלאָנטערטע רעדערלעך פֿון פּאָרענטש און דער גאַנצער גוף אירער האָט זיך געציטערט אונטער איהר לאַנגען טונקעלען קלייד. פֿון אונטער דעם נידעריק־אַראָפּגעהאַנגענעם שוואַרצן הײַבל האָבן זיך געזעהן אַ פּאָר שוואַרצע דערשראָקענע אויגען, וועלכע זײַנען געווען צאָרנדיג און באַגײַסטערט אָנגעשטעלט אויפֿ'ן קליינעם האַריגן מענטשעלע מיטן הוילען קאָפּ און שמעלמענדיגן ליכט אין זײַן הויך אויפֿגעהויבענער האַנטעלע.

סטראַחאָוו האָט נאָך נעהנטער צוגעטראָגן דאָס ליכט צום שלאָפֿן קראַנקן געזיכט פֿון דער פֿרוי אין שוואַרצן; זי האָט זיך דערשראָקן אָפּגעזאָרפֿן אַהינטער צו דער וואַנט, ניט אַרויסלאָזענדיג פֿון די דינע ווײַסע הענט דעם אײַזערנעם פּאָרענטש און האָט אינסטינקטיוו, גלײַך ווי זי וואָלט ערוואַרטן פֿון העמען ניט קיין הילף, אַ קוק געטהון מיט אירע גרויסע שוואַרצע אויגען אויפֿ'ן פֿענסטער.

— שפּרה!— האָט נאָטע שיער ניט אַ געשריי געטהון און האָט געהאַלט אַ וועק טהון מיט דער האַנד אין לאָדען. ער האָט זיך אָבער אָפּגעהאַלטן און האָט זיך נאָך שטאַרקער אָנגענומען מיט די הענד פֿאַרן קאַרניז.

סטראַחאָוו האָט זיך געוואָס צוגעבויגן צו שפּרה'ן, ניט אַרויסלאָזענדיג פֿון האַנד דעם לײַכטער, נאָר אין דער מינוט האָט זיך שפּרה אינגאַנצן אַ צאַפּל געטהון, ס'האָט איהר אָנ־

געהויבען צו טרייסלען, און אַן־אומענשליכער געשריי, א האַלב ווינענדער, אַ האַלב לאַכענדער, האָט דורכגעריסען די שטילקייט און אָנגעהויבען טיעף אין לאַנגזאַם דורכבייצען די אָנגעשטראָקענע נאַכט.

ער האָט געזעהן, ווי סטחאַחאָוו האָט זיך אַ האָפּ געטהון אויף, דערשראָקען, ווי אַ חדר־יונגעל, אָבגעלאָפען צו דער טהיר צוזאַמען מיט זיין ליכט, אָבגעצעפּענט זי מיט'ן פוס, האַסטיג צוגעמאַכט צוריק און אַ דרעה געטהון דעם שליסעל.

שפרה איז געבליבען זיצען אין דער פינסטער, אָנגעשפּאַרט מיט'ן חיקען צו דער וואַנד און שטאַרק פערקייטעלט איהרע לאַנגע חאַרגע פינגער אין די אויסגעדרעדטע רעדרען פון פּאָרענץ, און דער געשריי איהרער האָט זיך אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער געריסען צום פענסטער און הויך די צוגעמאַכטע, פערהאַקטע לאָדען זיך דורכגעריסען אויף דעם גרויסען פערמאַטערטען און פערשלאָפענעם הויף.

נאָטע איז אַראָבגעשפרונגען פון פּאָדמיראָק און האָט שוין איצט ניט געקלערט וועגען אונטערהאַלטען זיינע קייטען, כדי זיי זאָלען ניט קלינגען; זיי האָבען געקלאַפּט און האָבען געקלונגען, אָבער דעם קלונג זייערן האָט פערהילכט דער אונמענשליכער דורכנעהמענדער געשריי פון שפרה'ן, וואָס האָט איהם נאָכגעיאָגט פון הינטען.

איצט האָט ער שוין ניט געזוכט קיין וועג, ער איז געטאַנגען גלייך איבער דעם גראָז, דורך די בוימער, דורך די קוסטען און האָט זיך דערקלייבען צו זיין שטיל קליין הייזעל.

ער האָט זיך אָבגעשטעלט. אַלץ אַרום האָט געשלאָפען, נאָר אין דער שטילקייט האָט זיך נאָך געהערט שפרה'ס געשריי — שטילער־שטילער, שוואַכער־שוואַכער, פערשטיקטער און אָבגעשטאָרבענער.

נאָטע האָט אָבגערוקט די יעטליכע ציגעל, וואָס האָבען איהם פערשטעלט דעם דורכגאַנג, דורכגעשפּאַרט זיך אין ווייטער אַוועקגעלעגט זיי אויפ'ן אָרט. אַריין צוריק אין צימער, אַוועקגעלעגט

אויף וואַנאַרט דאָס ברעט און אָנגערוקט זײַן בעטיל צוריק אין ווינקעלע.

אַלץ אַרום איז געווען שטיל. פון ווײַטען איז ווי אַ נאָכגע-ברענט פײַערל אין אַ קערהאָרפּענער ווײַסטע צאַפּלענדיג און לאַנגזאַם אויסגעגאַנגען שפּרה'ס געשרײַ...

דאס איין פיערציגסטע קאפיטעל.

סטראַחאָן האָט פון טאָג צו טאָג געוואַרט אויף האָוואַנסקי׳ן.
די לעצטע צײַט האָט דער גענעראַל-גובערנאַטאָר אָנגעהויבען אַרויסצעווײַזען אומגעדולד: די אויספאָרשונג האָט זיך, לויט זײַן מיינונג, צו-לאַנג געצויגען און צו דעם געווינשטען צוועק האָט זי נאָך ניט געבראַכט. די פערברעכער וועלען נאָך האַרט געשטאַנען אויף זייער עקשנות און האָבען ניט בעשטעטיגט די בעווײַזען פון די עדות. פון פעטערבורג האָט מען אָבער דורכאויס געפאָדערט, אַז די אויספאָרשונג זאָל געשלאָסען ווערען און די בעשולדיגטע זאָלען בעשטראָפט ווערען.

אין גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט איז סטראַחאָן נערוועז אַרומגעלאָפען פון איין ווינקעלע אין דעם אַנדערן, פון איין טורמע אין די צווייטע, געשריען, זיך געוואָרפען, געסטראַשעט מיט שמיץ און זיי אויך געגעבען; געלאָזען אָהן עסען, געפּײַניגט, מיט דורשט און אונטער דעם שײַן פון שקירינען ערנסט געטהון אַלץ, וואָס איז איבעטום געווען פערבאָטען דורכ'ן געזעץ און וועגען וואָס ער האָט בעקומען אַ ספּעציעלע פעראָרדנונג פון יוסטיץ-מיניסטער, עס ניט צו טהון.

און מיט אַ טאָג פריהער פאַר האָוואַנסקי׳ס קומען, עטליכע טעג פאַר ראש-השנה, האָט סטראַחאָן אָנגערעדט מיט שקירינען געהיימען סלאַווע בעדלינגען אויפ׳ן לעצטען „דאָפּראָס“.

די פריהערדיגע דרײַ „דאָפּראָסען“ אירע האָבען צו גאָרנישט געבראַכט. ווי אַן אײַזערנע איז סלאַווע געשטאַנען פאַר דער אויס-פאָרשונגס-קאָמיסיע, מיט צוזאַמענגעלעגטע הענד, אַ שטאָלצע, אַ

צאַרנדיקע, מיט געשלאָסענע מחוקנע ליפּען, מיט גרויסע שטרענגע אויגען, וואָס זענען געווען אָנגעשטעלט אויף די אויספאַרשער, פון וועלכע ס'איז ניט געווען קיין מעגליכקייט זיך צו באַהאַלטען. און אַלע מיטלען זי אײַנצוברעכען און נויטען, זי זאָל זיך מודה זײַן — זענען געווען אומזיסט.

זי וואַרט אַלעמען, האָט מאַריאַ אויך אַרום איהר אַרומגעטאַנצט מיט איהרע רויטע, אָנגעגעוויינטע אויגען, געוויינט, געגאָסען טרעהרען, געבראָכען די הענד, געלעגען בײַ איהרע פיס און זיך געוואָרפען זי צו שלאָגען. סלאַוויע פלעגט זיך נור שטאַרק אַבריקען און ווידער בלײַבען שטעהן אונבעוועגט, געקוקט אויף די אויספאַרשער און קיין איינציגער מוסקעל האָט ניט אַ צאַפּעל געטהון אויף איהר בלאַס שטרענג פּנים. אין איהרע טיעפע אויגען פלעגט זיך נור אַמאָל אָנצינדען אַ באַהאַלטען פײַערל און אין די ווינקלען פון איהרע — אַמאָל שוין אויסגעטאָקטע און איצט האַרטע און אײַנגעצויגענע — ליפּען פלעגט אַמאָל אַ שפּיעל טהון אַ טרויעריג שמייכעל.

— רעדט, טרויט, איצט איז אײַער צײַט; סודעט (אָבער אויך קומען אונזער צײַט און סלאַוויע וועט ווידער ווערען סלאַוויע, און איהר וועט ווידער בלײַבען קנעכט. געדונגענע קנעכט, וואָס מען קויפט אָב פאַר אַ גלעזעל בראַנפען אָט ווי די (אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ אויף סערזשאַנטשיקאָוו) אָדער פאַר אַן אויסגענילט בלעכעל (אַ דרעה מיט'ן פינגער אויפ'ן לאַץ פון אַרעסטאַנטען-חאַלאַט), ווי איך אַליין. איך ווייס אָבער אײַער פּרײַז!...

בײַם לעצטען „דאָפּראָס", בשעת אַלע דרײַ עדות, מיט איהר געוועזענער הויז-דינערין פּאַשאַ קאָלאָסקאַ בראש, האָבען איהר אַרומגערינגעלט און אַלע מיט אַמאָל האָבען איהר געשטאָכען די אויגען מיט דעם אומגעבראַכטען קינד און זי האָט ניט געוואוסט וועמען פריהער אויסצוהערען, וועמען פריהער ענטפערן, — איז סטראַחאָוו געפאַלען אויף אַ נײַעם אײַנפאַל: ער האָט אַרויסגעהאָפט פון אונטער'ן גרינעם טישטוך אַ קליין שפּיגעלע מיט אַ הענדטעל און האָט עם פּלוצלונג צוגעטראָגען האַרט צו סלאַוויעס פּנים. פון

דעם קײַלעכדיגען גלעזעל, אײַנגעפּאַסט אין אַ דינ'ן שוואַרץ רעמעלע, האָט אויף איהר אַרויסגעקוקט אַן אַלטע אומבעקאַנטע ייִדענע מיט גרויע האָהר, וואָס האָבען אַרויסגעשטעקט פון אונטער'ן ציצען פאַרע-סטאַנטען-טיכעל, מיט בלאַסע אויסגעצויגענע באַקען און טיפע טרויעריגע אויגען, אין אַ געלען חלאַט, וואָס האָט אָנגעשפּאַרט אין גערבען איהר ווייסען איינגעצויגענעם האַלז.

אַ מינוט לאַנג האָט זיך סלאַוויק איינגעקוקט אין דער אינבע-קאַנטער פרוי, האָט דערשראָקען אַ טראָט געטהון צוריק און ווידער אַריינגעקוקט אין שפּיגעלע.

— איהר וועהט? איהר וועהט? — האָט זיך סטראַחאָוו מיט עפּעס אַ נייעם אומגעקעהרט צו זיינע מיטהעלפער, ניט אַרויס-לאָזענדיג פון האַנד דאָס שפּיגעלע און אָנווייזענדיג זיי אויף סלאַוויק'ן.

סלאַוויק איז אָבער דערווייל געקומען צו זיך, האָט זיך נאָך נעהנטער צוגעבויגען צום שפּיגעלע און אָנגעהויבען פּראָבירען מיט די הענד און באַהאַלטען אונטער'ן היטעל די פאַראָבגעלאָזענע גרויע האָהר.

— איך דאַנק אייך, איך האָב זיך שוין צוגעקאַמט — האָט ער זיך אַ נויג געטהון צו סטראַחאָוו'ן. ער האָט אַראָבגעלאָזט די האַנד מיט'ן שפּיגעלע, צוגעדריקט זיין הויכען קאָפּ צו די אַקסלען און אַוועק צו זיין שטוהל ביים גרויסען, געדיכט-בעזעסענעם טיש...

דאָסמאָל האָט ער אָבער מעהר איהר געהאַט אָנגעגרייט אַ גרעסערן סורפּריז און אויף דעם איצטיגען „דאָפּראָס" האָט ער געהאַט בעזונדערע אויסזיכטען. צו חאַוואַנסקי'ס קימען האָט שוין סלאַוויק געהאַרפט האָבען בעשטעטיגט איהר שולד.

ער האָט געהייסען ברענגען סלאַוויק'ן פון שלאָס-טורמע אין אויספאָרשונגס-קאָמיסיע און פיהרען זי ניט אַהיים „ראָהו" און אי-בער דער געבראַכטער גאַס צום וועטיגען אַריינגאַנג אין מעלער-חאַקאַמעלסקי'ס הויף, ווי מ'האָט זי אין אַלע אַנדערע געפיהרט אַלע מאָל, נור פיהרען די חורב'ן מאַרק איבער אילאינסקער גאַס צום פאָדערשטען אַריינגאַנג פון קאָמיסיע.

און אין דער בעשטימטער צייט איז סלאַוויק אין בעגלייי-

טונג פֿון צוויי סאָלדאַטען מיט ביקסען פֿון קליינעם עווער-אַרומגעשמיעדטען טהיר'ל פֿון שלאָס-טורמע אַוועק איבער סמאָלענסקער גאַס צום מאַרק, פֿאַרביי דעם ראָטהויז. אויפ'ן מאַרק איז געווען שטיל, קיין פֿאַרבייגעהער האָבען זיך כמעט ניט געזעהן; די קראָמען זענען געווען צוגעמאַכט, אַחוץ די ביידעלעך און אין זיי איז קיינער ניט געווען.

מ'האָט די פֿאַרבייגעפֿיהרט פֿאַר דער מעהל-און אייזען-קראָם פֿון וואַסיל יאַצקעוויטש, איהר שכן; ער איז געשטאַנען ביי דער טהיר אין אַ ווייסען פֿאַרטוך, געקוקט אויפ'ן וויסטען מאַרק און אויף איהר, און האָט איהר, ניכר, דערקענט: ער האָט אַראָפּגענומען דעם קאַרטוז און האָט איהר ברייט און פֿריינדליך בעגריסט. זי האָט זיך אָבער ניט אָבגעקעהרט, כדי ניט צו זעהן דעם פֿערשוואָגענעם טויער פֿון איהר אייגענעם מויער, די צוגעהתמ'עטע טהירען פֿון גרויסען וויין-קעלער, וואָס האָט זיך געצויגען איבער דער גאַנצער זייט צו מאַרק-צו; די פֿערשוואָגענע טהיר און פֿענסטער פֿון באַסיעס שפּייז-קראָם מיט'ן הויכען גאַניקעל פֿון דער אַנדערער זייט הויז, אויף אילאַינסקער גאַס; קאָלאָווסקי'ס צוגעמאַכטע שווינקעל און ווייטערסטען ווינקעל פֿון זייער הויז. אַלץ איז געווען טויט. אַלץ איז געוואָרען אָבגעשטאָרבען און זי האָט געפֿיהלט, אַז זי דאַרף, אַז זי טאָר אַהער ניט אַ קעהר טהון איהר קאָפּ. זי האָט אַראָפּגעלאָזען די אויגען, געקוקט צו זיך אויף איהרע גרויסע שווערע לעדערנע שטיוועל, וואָס האָבען ניט אויסגעקליבען וואוהין צו געהן און געטראָטען גלייך אין דער צעטרייקעטער בלאָטע, וואָס האָט געדיכט בעדעקט דעם שטיינערנעם ברוק.

זי האָט זיך געאיילט, געוואָלט זיך גיכער אָב'פּטר'ן און צוריקקומען אין איהר אייגענעם שטילען קבר, וואו זי איז דאָך געזעסען אַליין מיט איהרע געדאַנקען, מיט איהרע ערינערונגען, מיט איהר שטאָלצען און פֿעסטען בטחון אויף נאָהנטע בעססערע טעג.

די אויספֿאָרשונגס-קאָמיסיע האָט היינט אויסגעזעהן עפּעס בעזונדער יום-טוב'דיג. שקלאַרין איז געווען אָנגעטהון אין זיין גאַנצען

פאַראַד, סטראַהאָוו האָט אָנגעהאַנגען אויף זיין גלאַטען גרינעם מונדיר אַ צלמ׳ל.

זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט אויף איהר אָרט פאַר׳ן אויספאָרשונגס-טיש, האָט צוזאַמענגעלעגט איהרע הענד, געקוקט אויף די אויספאָרשער און געוואַרט.

סטראַהאָוו האָט עפּעס צו־לאַנג געבלעטערט זיינע פּאַפּירען, ער האָט זיך געגרייט, אָבער, ניכר, ניט געוואוסט, פון וואָס אָנצוהויבען.

— סלאַווקאַ! — האָט ער מיט אַמאָל אַרויסגעשאָסען, — דיין פערברעך איז בעשטעטיגט.

— פון וועמען?

— דאָס איז שוין אונזער זאַך. אָבער לייקענען וועסטו זיך שוין היינט ניט.

— רעדט, איך וועל הערען.

— ניין, דו וועסט רייִדען!

— איך האָב שוין מיינס אָבגערעדט.

זי האָט פערלעגט אַ פאָלע אויף אַ פאָלע און טיעף פערהוקט די הענד אין די אַרבעל. סטראַהאָוו האָט אַ קלונג געטהון.

פון דער זייט האָט זיך געעפענט אַ טהיר און אַ קאָנוואָינ[illegible] האָט אַריינגעלאָזען אין צימער עפּעס אַ יונגע קריסטין מיט אַ ווייבען פּויערישען געזיכט און מיט לאַנגע ווייסע האָהר, פערקאַמט אַהינטער. זי האָט זיך אויף אַ ווייַלע אָבגעשטעלט ביי דער טהיר און אַ פּאָר טריט געטהון נעהנטער צום טיש. דאָס געזיכט איהרס איז געוועזען בלאַס און די ווייט-פונאַנדערגעעפענטע בלויע אויגען האָבען דערשראָקען געקוקט אויף סלאַווען און אויף די אויספאָרשער.

— דו קענסט זי? — האָט סטראַהאָוו אָנגעוויזען סלאַווען מיט׳ן פינגער אויף דער אַריינגעקומענער.

סלאַווע האָט זיך איינגעקוקט אין בלאַסען דערשראָקענעם פּנים פון דער קריסטין און אַ מאַך געטהון מיט׳ן קאָפּ.

— יאָ, איך קען זי: דאָס איז אַנושקאַ, אַננאַ קאָוואַליאָוואַ.

צמישקאַ האָט געקוקט אַרום זיך מיט ווייט־פֿאַנאַנדערגעעפֿנטע, אומרוהיגע אויגן און געשוויגן.

— קאָוואַליאָווא! — האָט זי אַ רוף געטאָן סטראַהאָוו.

אַניושקאַ האָט זיך אַ צאַפּל געטאָן.

— יאָ, געשטאָרבן, — האָט זי אַרויסגעלאָזן פֿון אונטער די צוזאַמענגעדריקטע ווייסע ציין אײנצעלנע ווערטער: בריודער בײַ זיך אין הויז און דערנאָך... דערנאָך אין קראַסנאָיע... און קראַסנאָיע... און לאַנגע...

זי האָט ווילד געקוקט אויף סטראַחאָדן, אויף סלאַוועק און אויף אַלע אַרומיגע.

בײַ סלאַוועק האָט זיך אָנגעהויבן וויגן די קינבאַק. און די ווינקעלעך פֿון אירע בלאַסע צוזאַמענגעדריקטע ליפּן האָט געשפּיעלט איהר שטענדיג שטיל און דורכנעהמענדיג געלעכטער...

בײַ אַרליק טעוועלעווין אין גריסען קעלער, אויפֿן דאַך פֿון מאַרק אין סמאָלענסקער גאַס, מיט די פֿערשלאָגענע און פֿערשמירטע קליינע פֿענסטערלעך צום הויף, האָבען עטליכע מנינים וויכטן גע־זאָגט סליחות. אין דער געדריקטער לופֿט זענען געדיכט געשטאַנען קרעכצען פֿון הונדערטער צעבראָכענע הערצער; די הלבֿנה ליכט־לעך האָבען זיך געצאַפּעלט אין די הענד פֿון די מתפּללים, און צוזאַמען מיט זיי האָבען זיך געשאָקעלט און געשפּיעלט די שטילע שאָטענס אין די ווײַטע, פֿערשטיקטע ווינקעלעך פֿון דעם לאַנגען און ברייטען קעלער. דער שמאָלער, קרום־אַוועקגעשטעלטער אָרון־קודש האָט זיך שווער אָנגעשפּאַרט אָן דער פֿײַכטער ליימענער מזרח־וואַנד און דער פּרוכת איז פֿון איהם נידעריג אַראָפּגע־האַנגען און האָט זיך געשלעפּט מיט׳ן אונטערשטען ברעג איבער דער שוועל, האַרט אויסגעטרעטענער ערד. דרײַ ליכט האָבען טרויעריג געשמאָלצען אויפֿ׳ן קורצען שמאָלען עמוד. און ראובֿן דער חזן האָט אָנגעשפּאַרט אָן איהם זײַנע הענד און געזאָגט סליחות. זײַנע בלינדע אויגען האָבען ניט געזעהן וואָס ער שטעהט, אָבער זײַן שאַרף, אויפֿמערקזאַם אויער האָט געהערט און גע־פֿיהלט, אַז זײַן וויינענדיגע געשריי צו גאָט מוז געפֿיהרט ווערען

און אָבגעשטאַרבען דאָ, אין דעמזעלבען קבר, און ער טאָר זיך, חלילה, ניט אַרויסרייסען פון די פיער קאַלטע ליימענע ווענד און מאָר ניט דערהערט הערען פון יענע, וואָס דאַרפען איהם ניט הערען. אָבער פאַר'ן קריינעס, האַלב-איינגעפאַלענעם ארון-קודש מיט דער איין-איינציגער ספר-תורה, וואָס איז אין איהם געהיטען באַ-האַלטען, איז ער געשטאַנען מיט'ן זעלבען יראת-הכבוד, ווי פאַר דעם גרויסען, קינסטליך געשניצטען און אויסגעגילטען ארון-קודש אין דער הויכער שוהל, און אזוי ווי פון דאָרט, אזוי אויך פון דאַנען האָט ער געבעטען צום גאַנצען כלל ישראל, וואָס איז צוזעהט אין צושפּרייט איבער דער גרויסער זינדיגער וועלט.

— עֲנֵנוּ עוֹנֶה בְּעֵת צָרָה, עֲנֵנוּ! עֲנֵנוּ פּוֹדֶה וּמַצִיל, עֲנֵנוּ!...

דינע בלינדע אויגען האָבען געזעהן ווייטער, ווי אַ זעהענדיגע, מענשליך אויג קאָן דערגרייכען. זיי האָבען געזעהן געשמידעטע, די האָבען געזעהן געפּייניגטע, זיי האָבען געזעהן אָבגעריסענע פון קינדער, צושיידטע מיט פאַטער-אין-מוטער, געבונדענע, געשענדעטע, מייטען טהערען, ימים בלוט...

— מִי שֶׁעָנָה לְדָנִיאֵל בְּגוֹב הָאֲרָיוֹת, הוּא יַעֲנֵנוּ!...

פון הינטען, ווייט עטוואָס בײם אַריינגאַנג, אויף די אויסגע-בראָכענע טרעפּ האָט זיך דערהערט עפּיס אַ געוויין, אַ ליכטער, אויפגעהאַלטענער קלינג פון אייזען. דער עולם האָט זיך אַ צאַפּעל געגעבען און געבליבען שטעהן ווי פערשטאָרבען; איינציגע האָבען אויסגעלאָשען די ליכט, ערליך האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן צום אָרון-קודש, כדי אַרויסצוהאַפּען די תורה. דאָס געוויין איז אָבער גע-וואָרען נעהנטער, ס'האָבען זיך דערהערט שווערע לאַנגזאַמע טריט, און אין אַ מינוט אַרום האָט זיך אין לאַנגען פּאַס, וואָס איז געפאַלען עפּיס פון אַ יאָהרצייט-ליכט, באַוויזען נאָטע פּתוקאָוו.

ער איז געגאַנגען גלייך צום עמוד, אינטערהאַלטענדיג מיט די הענד די קייטען פון די פיס, דער אויסגעגאָלטער האַלבער קאָפּ האָט ביי איהם געבלאַנקעט פון אונטער דעם קליינעם גרויען היטעלע. די מתפללים האָבען שטיל און ווי בעצויבערט געקוקט פון ווייטע זייטען אויף דעם אַנגעוואַרטעטען גאַסט און געגלאָצט מאַר איהם

פֿרײַען חוג. אָרליק האָט זיך אַ לאָז געטאָן איהם אַנטקעגען און בײדע זענען אַרױפֿגעפֿאַלען אײנער דעם צװײטען אױפ'ן האַלז.

ראובן האָט געזאָגט קדיש....

ס'איז אָבער געװען שפּעט, מ'האָט געמוזט געהן צוריק; נאָטע האָט געענטפֿערט דעם חזן „אמן" און איז הערװײַל אַרומגעגאַנגען איבער'ן קעלער, װעלכען ער האָט אַמאָל מיט זײַנע אײגענע הענד געהאָלפֿען מאַכען פֿאַר אַ בית־המדרש און שטיל און פֿאָרזיכטיג, ניט אַרױסלאָזענדיג פֿון די הענד די שװאַרצע קײטען, האָט ער זיך אָנגעהױבען אױפֿצוהױבען אױף די טרעפּ. דער עולם האָט איהם שטיל און אונבעװעגט בעגלײט מיט די אױגען ביז'ן אַרױסגאַנג.

ער האָט זיך אַװעקגעלאָזט אין דער פֿינסטער איבער'ן גאַס, האַלטענדיג זיך האַרט בײַ דער װאַנד און אײלענדיג זיך, כדי ניט צו פֿערשפּעטיגען. ס'האָט אָנגעהױבען צו בעגינען, און ושהאַוליאָד האָט זיך געקאָנט יעדע מינוט אױפֿכאַפּען, און אָנהױבען איהם זוכען. ער איז אַרומגעגאַנגען דעם גרױסען הױף, געקומען צום בעשטימטען אָרט, װאו ס'איז געװען דער פֿערשטעלטער דורכגאַנג, האָט אױפֿגעהױבען אונטען אַ ברעט, דורכגעקראָכען אונטער איהר, און האָט זיך אָנגעהױבען דורכשנײַדען דורכ'ן פּאַרק גלײַך צו זײַן הײַזעל. לינכס בײַם קיך איז געשטאַנען דאָס הױז, װאו ס'האָבען זיך אױפֿגעהאַלטען טערענטיעװאַ מיט די איבעריגע עדות.

ער האָט אַ קװאָדר געטאָן אַהער, געמאַכט עטליכע טריט און האָט זיך אָבגעשטעלט אַ דערשראָקענער. הינטער'ן קיך אונטער אַ װײַט־פֿונאַנדערגעװאַקסענעם ליפּען־בױם האָט זיך געװיגט אױף אַ שמאָל שנירעל, אַריבערגעװאָרפֿען איבער אַ נידעריג אַראָבגעהאַנגענעם צװײַג, אַ טױטער קערפּער.

פֿון אונטער אַ סיצען קלײדעל האָבען אַרױסגעשטאַרצט צװײ ברײטע נעזױלעך פֿון שװאַרצע פֿױערישע שיך און די הענד זענען געװען אױסגעצױגען פֿון בײדע זײַטען קערפּער.

נאָטע האָט אַ קוק געטאָן אין דער הױך און פֿאַר דער גרױסער שײַן פֿון דעם װײַסען און נידעריגען פּריה־מאַהען האָט ער איהר דערקענט: דאָס איז געװען אַנושקאַ....

אַזוי ווי אין קראַסנאָיע, אויפֿ'ן בערעג דווינאַ, ביים בעגלייטען לאַנגען, איז ביי אידער אויך איצט דער קאָפּ געווען עטוואָס אָב-געוואָרפען אויף הינטען, און אַזוי ווי חעמאָלט, קענען אויך איצט אידערע לאַנגע האָר געווען צושאָטען ביי אידער איבער'ן רוקען און דאָס חינדטעל האָט זיך מיט די פרעהליך געשפּרעלט און גע-טריבען אין אַלע זייטען.

נור אידערע רייגע בלויע ערנסטע אויגען האָבען איצט ניט געקוקט אין הימעל אַריין און האָבען ניט געזעהן די קומענדיגע מאָרגען-שיין.

נאַטע האָט זיך צוגעבויגען צו דער ערד און האָט זיך אַיילענד אַ לאָז געטהון צו זיין הייזעל. אין אַ מינוט אַרום איז ער שוין פערשוואונדען געוואָרען אונטער די אָבגעוואָרפענע ציגעל.

פיערטער טייל.

דאָס צוויי און פֿערציגסטע קאַפּיטעל

פֿינף מאָל האָט דער געזיכט מיט ליפּן־בלימער, און אײנג מיט שטימע־פֿעסטונגען גרויסערהײט פֿון מעלער־וואַקאָמעלסקי אין משך פֿון די לאַנגע יאָהרען געענדערט זײַן געשטאַלט.

פֿינף מאָל האָט די ערדע אַראָבגעוואָרפֿען פֿון זיך איהר ווײַסען קבורה־קיטעל און מיט אַ נײַ לעבען אויפֿגעלעבט, און פֿינף מאָל האָט זי אַראָבגעשלײַדערט פֿון זיך דעם גרינעם זומער־מאַנטעל, און אַן אָבגעשטאָרבענע אונטער דעם קאַלטען ווײַסען ווינטער־שלײַער פֿערשוואונדען. פֿינף מאָל זענען פֿרעהליכע פֿויגעלעך בעפֿאַלען דעם לעבעדיגען בית־עולם און איהם אָנגעפֿילט מיט לידער פֿון פֿרייד און פֿון ליעבע, און פֿינף מאָל זענען די צוריק אָבגעפֿלויגען אין דער ווײַטער הויך פֿון די העל־בלויע הימלען, כדי מיט זעקס חדשים שפּעטער ווידער בריינגען אַהער ווײַטער פֿרייד און זינגען ליעבע...

נאָר פֿאַר יענע, וואָס זענען געלעגען לעבעדיגערהייד בע־גראָבען אין ווײַטע פֿינסטערע, פֿעסט־פֿערשלאָסענע קברים, האָ־בען די פֿינף לאַנגע יאָהר גאָרנישט געבראַכט. פֿאַר׳ן רוב פֿון זיי האָט זיך די צײַט אָבגעשטעלט אינ׳ם זעלבען מאָמענט, ווען מ׳האָט די ריגלען פֿון ווײַטע קברים פֿערדריקט אַהינטער זיי. אין די שטענדיגע פֿערענדערונגען פֿון טויט און לעבען, פֿון ליכט און פֿינ־סטערניש, פֿון טאָג און נאַכט — האָט פּאַסירט אָהן זיי און ווײַט פֿון זיי.

אין די פֿעסט־פֿערשלאָסענע פֿענסטער האָט מיט דעמזעלבען טרויער אַרײַנגעקוקט אי דער גרויער וויינענדיגער הערבסט־הימעל, אי דער העל־בלויער הימעל פֿון דעם שמייכלענדיגען פֿריהלינג. און האָט דאָס פֿריהלינגס־פֿייגעלע געציטערט פֿון אויבען אַראָב זײַנע זילבערנע ליעבעס־טרילען, אָדער דער קאַלטער ווינד האָט מיט אַ יאָמער דאָב ווינקעל פֿון דעם געדיכט־פֿערשנייטען דאַך גע־ריסען, דאָרט אינטען, אין דער טיפֿעניש פֿון די פֿעסטשלאָסענע

קברים, האָבען די בײדע שטימען אָבגעקלינגען נור ווי אַ ווײטער ווידער-קול, אָבער שטענדיג טרויעריג, שטענדיג שרעקענדיג...

פאַר פיעל פון די געפאַנגענע איז דאָס לעבען אַוועק געגאַנגען ווײט פון זײער באַוואוסטזײן; עס איז געוואָרען ווי אַ ווײטע, הונ־קעלטע יאָרינערונג. דאָס, וואָס איז געווען אַמאָל, איז געבליבען ערגעץ גאַנץ ווײט הינטער זײ; דאָ איז געווען נור אַ שטילע און מוטיגע פינסטערניש, און מענשען, וואָס האָבען זיך שוין דײטליך געזעהן אויסגעמעקט פון לעבען, האָבען זיך נור געוואונדערט, וואָס דער טויט קומט ניט צו זײ. דאָס לעבען איז שוין לאַנג אַוועק און דער טויט האָט נאָך געזאַמט זײן אָרט צו פערנעמען. נור דאָס איז געווען מערקווירדיג, נור דאָס האָט זײ אויסגעזעהן אומ־נאַטירליך...

אין די פינף יאָהר האָט דאָס קלײנע שמאָלע טהירעל אין דעם ווײט-פערוואָרפענעם געסעל — דורך וועלכען ס׳איז די ערשטער דורכגעגאַנגען אַ בעפרײטער פון זײנע קײטען דער פער־שטאָרבענער יעקב-הירש — זיך אויפגעעפענט און ווידער צוגעמאַכט נור נאָך צוויי מאָל.

צום ערשטען מאָל האָט עס זיך אויפגעעפענט פונקט אין אַ יאָהר אַרום נאָכדעם, ווי יעקב-הירש איז בעפרײט געוואָרען. דאַן האָט עס אַרויסגעלאָזט רבי שמריה׳ן...

ער איז אויך געווען פרײ, און אויף זײנע ווײסע טויטע פיס, עטוואָס העכער פון די קנעכעל האָבען זיך נור געזעהן בלויע, ווי אויסגעברענטע אויף דער ווײסער הויט, שמאָלע בראַסלעטען — אַ זכר פון די קײטען; די קײטען אַלײן זײנען געהען אַראָפּגענומען. זײן געדיכט בעוואַקסענער האַלבער קאָפּ האָט אויסגעזעהן אַזוי זיל־בער-ווײס, ווי די אַנדערע, רײן-אויסגעגאָלטע העלפט קאָפּ, און אויך אַזוי פרעהליך, ווי חאַן האָט געקוקט פון אויבען אַראָב דער בליהענדער בעז, און אַזוי פרעהליך האָט געלאַכט, אַראָבהענגענדיג פון דעם גרויסען צאַדם, דער העל-ווײסער שמעקענדער יאַסמין, און די פײער שמשים האָבען מיט דער זילבער שרעק בעטראַכט אײ־נער דעם אַנדערן און דאָס שמאָלע אײזערנע בעטעל, איבערגע־

דעקט מיט'ן אַרעסטאַנטשען-חאַלאַט, וואָס איז פאַר זיי געווען שווער איבערצוהייבען אויף די פּלייצעס. און אַזוי ווי דאַן, האָט דער אַל-טער רבי ר' בנימין, אויך געזאָגט דעם „צדק לפניו יהלך". נור נאָמען איז דאָ ניט געווען, און קיינער איז ניט נאָכגעלאָפען נאָך דער מטה מיט קיין האַרץ-רייסענדען געוויין.

דאָס צווייטע מאָל האָט עס זיך אויפגעעפענט אין מיטען הינטער. אַ שטורמווינד איז געווען און דאָס קליינע טהירעל האָט מען געהאַקט לאַנג און מיט גרויס מיה אָבריינגען פּונים שניי איידער מען האָט עס געקאָנט עפענען.

דאָסמאָל האָט מען אַרויסגעטראָגען אַ זיים, שען-אויסגעמאָלט אייזערן בעטעל מיט אַ פּרוזשינען-מאַטראַץ, איבערגעדעקט מיט אַ זייַדענער, פּרעכטיגער דעקע.

דאָס בעטעל האָט מען אַרויסגעטראָגען פון אַ הינטער-טהיר פון בעטראַאַדיס וואוינונג.

אויף אידם איז געלעגען די טויטע שפרה...

דאָס שמאָלע טהירעל האָט זיך ווידער צוגעמאַכט און דער הינד האָט עס באַלד פערשטאָפּט מיט אַ באַרג שניי, און יענע, וואָס זענען געבליבען אויף דער זייט טהירעל, האָבען מיט קנאה געקוקט אויף די, וועלכע זענען הויך אינדר אַוועק, כדי צוריק זיך ניט אומצוקערען...

אַזוי האָבען זיך געפיהלט פיעל פון די געפאַנגענע, נור ביי יענע פון זיי, ביי וועלכע די פינסטערע איינזאַמקייט האָט נאָך ניט אינגאַנצען אויסגעמעקט פון האַרצען דאָס געפיהל פון לעבען, האָט זיך דאָס שטרעבען צום לעבען געשטאַרקט נאָך מעהר ווי פריהער. אַרויסגעוואָרפענע פון לעבען און אָבגעריסענע פון אידם, האָבען זיי זיך אויסגעלערנט נאָך מעהר עס צו שעצען, נאָך מעהר עס טייער צו האַלטען. אין דער טויטער שטילקייט פון אַרום האָבען זיי נאָך דייטליכער געהערט דאָס אינווייניגסטע קלאַפּען פון לעבען, זיין טיעף בעהאַלטענעם ריטם.

אין די פינף יאָהר האָט זיך דאָס אויג אַזוי צוגעוואוינט צו דער אַרומיגער פינסטערניש, אַז ביים ליכט פון דער זון וואָלטען זיי

אפשר הענייער זעהוען ווי אין ווייטע קברים. דאָס אויסמעקן־
וואַכע אויער האָט זיך אין דער אַרומיקער שטילקייט אײַנגע־
לערנט אונטערצוכאַפּן יענע שטילע אָפּקלאַנגען פון לעבן, וועל־
כע אַ געוויינלעכע אויער איז ניט אימשטאַנד צו באַמערקן. און —
וואָס נאָך וויכטיקער — פאַר די פינף יאָר האָבן זיי זיך אויס־
געלערנט צו וואַרטן, וואַרטן און האָפן, האָפן און גלויבן...

אין יענע מינוטן פלעגט אַז די מענטשן אַרויספירן פון ווײַטע
קברים, ברענגען אין דעם הויכן ליכטיקן הויז מיט גרינע האַך
און זיי אַוועקשטעלן פאַר דער קאָמיסיע, פלעגן זיי מיט האַלב־
פאַרמאַכטע אויגן קוקן אויף דעם צו־העלן שײַן פון דער זון
אויף דער גאָלדענער „ווערטאַלע“, אויף די רייך־באַפּוצטע מונדי־
רן פון די באַאַמטע און אויף ווײַטע פּלאַנקענדע, ריין־אויסגעוואַ־
שענע הילצערנע קעפּ. אויסגעזען האָבן זיי ווי די מענטשן, וואָס זענען
איצט געקומען פון אַן אַנדער וועלט און ווייסן אַלעס וואָס,
וואָס זיי, די באַאַמטע, קענען ניט וויסן, און וואָס זענען אין זייער
אײַנזאַמקייט דערגאַנגען אַלעס זאַכן, וועלכע העלפן אויף אייביק
בלײַבן פאַרבאָרגן פון זיי.

— איך געפין זיך שוין אין מײַן אומגליק דאָס פינפטע יאָר—
האָט זיי מיט אַ שטילער, גלײַכגילטיקער שטים דערציילט אַ מענטש,
וואָס מ'האָט איצט נאָר־וואָס אַרויסגעגראָבן פון זײַן לעבעדיקן
קבר, אַ מענטש, וואָס האָט אויסגעזען קערפּערלעך לאַנג געשטאָר־
בן (יצחק טאַהימאָוסקי) — און אַט פון דעם דאָזיקן אומגליק זע־
נען בײַ מיר געזונט געבליבן נאָר דרײַ חושים: דער זכרון מײַ־
נער, דאָס לשון און דאָס געוויסן. און מײַן זכרון וועט געדענ־
קען, און דאָס לשון וועט רייצן און דאָס געוויסן וועט ניט אויפ־
הערן עדות צו זאָגן, אַז איך בין אַן אומשולדיקער קרבן, אַז איך
לייד אומזיסט און קיין שום פאַרברעך בין איך ניט באַגאַנגען.

און צוהערנדיק זיך צו די שאַרפע, קלינגענדיקע ווערטער
פון דעם געוועזענעם מענטשן אין אַ האַלב־צעפוילטן פאַרש־
טאַנטן־כאַלאַט, וועלכער האָט קוים באַדעקט זײַן האַלב־פאַרפויל־
טן גוף, פלעגן די באַאַמטע, ריין־אויסגעוואַשענע און אַרומגעראַ־

גרינע מענער אין שען-אויסגענייהטע מונדירען מיט ווייס-פונאַנ־
דערגעלעגטע אויגען בעטראַכטען דעם לעבעדיגען מת, זיך אַליין
און איינע די וואַנדערע און ניט אויפהערען זיך צו וואונדערן.

שווער איז געווען צו קוקען אויף די אינגעוועהנליכע מענשען,
מיט די שוואַרצע אויסגעצויגענע פנימער, מיט איינגעצויגענע באַ־
קען, צוזאַמענגעדריקטע בלוטלאָזע ליפּען און טיעף אײַנגעפאַלענע
אויסגעלעבטע אויגען. זיי האָבען זיך מיט אַזאַ נייגיריגקייט געצוי־
גען צום לעבען און געהאַלטען זיך אָן דעם, גלייך ווי זיי וואָלטען
עס האַרפען ניט פאַר'ן לעבען טפא, נור פאַר עפּיס אַ העכערער
און היכטיגערער זאַך, ווי דאָס לעבען אַליין: פאַר דעם נצחון פון
אמת, פון זייער אמת.

אָבער נאָך שווערער איז געווען צו קוקען אויף יענעם, וועל־
כער האָט אויפגעבויט דעם מזבח פאַר די אונשולדיגע קרבנות, און
האָט זיך שוין איצט ניט געקאָנט אָבטיילען פון די זעלבע קרבנות,
האָט זיין איינענעם גורל פערבונדען מיט זייער גורל.

אַ קלייניגקער, נאָך מעהר אויסגעהאַרט ווי פריהער, מיט זיין
דויל-שפּיציגע קעפּעל, מיט נאָך טיעפערע, ווי פריהער, אײַנגעזונקענע,
דערשראָקענע אויגען, מיט אַ מאַכטלאָזען טרויעריגען שמייכעל
אויף די דינע, איינגעצויגענע ליפּען, האָט ער אויסגעזעהן נאָך
מעהר פערמאַטערט, נאָך מעהר פערצווייפעלט ווי אַלע זיינע גענאָ־
סאַניענע.

אַזוי ווי ביי זיי אַלעמען, האָט אויך אין זיינע אויגען געברענט
אַן אויפגערעגט-קראַנק פייערל, אָבער אין דעם דאָזיגען פייערל
האָט זיך נור אָבגעשפּיגעלט אַ שטרייט אָהן אַ שום גלויבען אין
נצחון, אַ שטאַרקע האַרטקייט, אָבער קיין שפּור פון האָפנונג.

אין צווישען אַלע, וועלכע האָבען געליטען אין דער פעסט־
ארומגעשלאָסענער קליעטקע, צווישען בלומען און צווישען גרינס,
איז אפשר ניט געווען נאָך אַזאַ אומגליקליכער און אַזאַ ליידענ־
דער, ווי כמתנאַהו אַליין.

דאס דריי און פיערציגסטע קאפיטעל.

סאיז געווען א היסער זומער-טאג. די זון איז הויך געשטאנען אין בלויען הימעל און אונטער די פערציבערטע ליפען-בוימער, אויף דעם געלען אויסגעברענטען גראז, זענען געלעגען קורצע, אפגעהאקטע שאטענס.

אויפ'ן גרויסען הויף און אין פארק האט זיך ניט געהערט קיין איינציגע שטים. אלץ איז ווי אפגעשטארבען פון היץ און געזוכט א נ'ארט, וואו זיך צו באהאלטען פון דער זון. ס'האט זיך נור געהערט, ווי אין די גרויסע גרינע בלעטער ביים פארקאן פייפט א היישעריק און א פליעג פלעגט זיך עפיס אמאל אראבברייסען פון וואנגען-עס-איז, מיט א געשריי פארביי פליהען פאר'ן אויער און ווידער פערשוואונדען ווערען ערגיץ אין דער אנגעברענטער לופט.

דער קליינער זעקס-יעהריגער לייזערקע, לאה חדניאקאס'ס בן-יחיד, וואס האט זיך געדאָדיועט ביי זיין מוטער אין איהר קאמער און אויסגעוואקסען דא אויפ'ן טורמע-הויף, איז פריעדליך ארויסגעלאפען פון רבי חיים דעם מלמד'ס טונקעלן און אייגען צימער און האט זיך אפגעשטעלט אין דעם העל-באלויכטענעם פאדער-צימער, פינטלענדיג מיט די אויגען אויף דער צו-העלער זון.

רבי חיים האט מיט איהם נאך-וואס אויסוויינינג אפגעלערנט א שטיקעל סדרה אין אחרי-מות, און לייזערקען האט געוואונדערט יענע מונטערקייט, יענע אויפלעבונג, מיט וועלכער דער פערשפארטער אין זיין פינסטערן קבר אלטער מלמד האט גערעדט וועגען א „פרעמדען".

לייזערקע האט זיך ניט גאנץ גענוי פארגעשטעלט, וואס איז דאס אזוינס „א פרעמדער" און וואס פאר א ווערטה קאן האבען פאר איהם דער „פאת שדך" און דער „לקט קצירך".

נאר לויט דער שטאלצקייט, מיט וועלכער רבי חיים האט עטליכע מאל איבערגעחזר'ט אין איהם אויך געניט איבערצו-חזר'ן נאך איהם די ווערטער: „וכרמך לא תעולל, ופרט כרמך לא תלקט, לעני ולגר תעזוב אותם" — דיין וויינגארטען ; זאלסטו ניט ארומקלויבען אינגאנצען און די אראבגעפאלענע טרויבען זאל-

סטו ניט אויפהויבען, פאר'ן אָרימען און פאר'ן פרעמדען זאָל-סטו עס לאָזען — און „וכי יגור אתך גר בארצכם, לא תונו אותו, ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני ד'" — איהר זאָלט ניט דריקען קיין פרעמדען, וואָס לעבט צווישען אייך, דו האַרפסט איהם ליעב האָבען ווי זיך אַליין, — ווייל פרעמדע זענט איהר געווען אין לאַנד מצרים — לויט חעם ואַלעם האָט ער פער-שטאַנען, אַז אַ „פרעמדער" איז עפּיס אַ העכערער מין מענש און טיעף אין האַרצען האָט איהם שטאַרק געקרענקט, וואָס ער איז ניט קיין „פרעמדער"...

ס'איז אָבער געווען דיעס, שווער צו עטעמען און איבער-הויפּט אומעטיג. און אַז רבי חיים האָט זיך אויפגעשטעלט פון בּיינקעל און האָט איהם געזאָגט, אַז אויף היינט איז שוין גענוג און אַז צו מאָרגען האַרף ער די אַלע פסוקים אויסלערנען ואויס-ווייניג, האָט ער זיך מיט גרויס אימפּעט אַ וואָרף געטהון צו דער טהיר און האָט זי אפילו פערגעסען צו צומאַכען הינטער זיך.

פון יינקעל האָט זיך שטיל אויפגעהויבען דער קאָנוואָינער סעמיאָן, צוגעגאַנגען צו דער טהיר, האָט זי צוגעדריקט מיט'ן פלייצע צום פּריטולעק און דער אייזערנער ריגעל איז שווער אַראָב-געפאַלען אויפ'ן פערדאַקער.

— וואָס פערשפּאַרסטו ניט די טהיר, קונדס הי איינער, דו?

ער איז געשטאַנען אַ הויכער אַ באָרוועסער מיט אַ ברייט-ליבען שמייכעל אויף זיינע לאַנג-ניט-געראַזירטע ליפּען און זיינע גרויסע הויטע פיס מיט ברודנע שוואַרצע נעגעל זענען ווייט אַרויסגעקראָכען פון אונטער די פערשוואַרצטע בלויע הויזען.

אויפ'ן פענסטער קעגען דער זון זענען געלעגען זיינע צו-זאַמענגעדרעדטע, אויסגעטריקענטע פוס-טיכלעך און אַ שווערער ריח האָט זיך געטראָגען פון זיי איבער'ן גאַנצ'ן פאָדער-צימער.

לייזערקע האָט געקוקט אויף סעמיאָנ'ען, אויף זיין געזי-דיכט-בעוואַקסענער גראָבער אויבערשטער ליפּ, אויף זיינע גרויסע רויטע פיס און האָט געקלערט נור וועגען איין זאַך: צי ווייסט ער, אַז דער גרויסער גרויער גוי, אַז ער איז אַ פרעמדער און אַז

גער, ליזערקע, האָט קיין רעכט ניט אַרומקלויבען זיין ווײַן-גאָרטען, וואו ער וועט פרידער ניט פערזיכערן סעמיאָנ'ען מיט אַלץ, וואָס ער דאַרף?

ליזערקע האָט אַראָפּגעקוקט אַראָפּ. כדי אַריבערצוקלייבען זיך אין דויף אַרײַן, האָט מען זיך געמוזט אַראָפּלאָזען פון הויכע קרומע בּרעגעס. ער האָט זיך אָבער אַוועקגעלעגט מיט'ן רוקען אַרויף אויף דעם לאַנגען און גליטשיגען שטאַנג פון פּאַרעניץ, האָט זיך אָנגעכאַפּט אָן איהם מיט בּײדע הענד און האָט זיך האַסטיג אַראָפּגעלאָזט אַראָבּ. דער קאָפּ האָט זיך איהם געמוזאָס פערדרעהט, די הענד האָבּען — געבּרענט ווי פייער. ער האָט זיך אויף אַ ווײַלע אָפּגעשטעלט אויפ'ן הייסען אָנגעבּרענטען זאַמד און איז אַוועק ווײַטער איבּער דער אַלייע.

ווײַט אין עק דויף, בּײַ דעם הויכען גאַניק פון דעם הויז מיט'ן גרינעם דאַך, וואו סטראַחאָוו האָט געוואוינט, איז געלעגען אַ צוזאַמענגעדריקטער אויפ'ן גראָז סטראַחאָוו'ס הונד, דעקטאָר.

ער האָט געוואָלט צו איהם צוגעהן, נאָר ער האָט חרטה געהאַט און האָט זיך פערנומען לינקס. דאָרט, הינטער די קוסטען, בּײַם כאַמוטע פּאַרקאַן, אין אַ ניעדעריג פערשלאָגען הײַזעל האָט זיך אויפגעהאַלטען זעליג בּרוסאָוואַנסקי. ער איז צוגעגאַנגען צו דעם פערשלאָגענעם פענסטער, האָט זיך אויפגעהויבען אויפ'ן ציגעלנעם פּאָרמוראַק און האָט אַרײַנגעקוקט אינווייניג דורכ'ן שפּאַלט.

זעליג איז מיט גרויסע און גיכע טריט, גלײַך ווי ער וואָלט עפּיס אײַלען צוליעב אַ זעהר וויכטיגען ענין, געגאַנגען פון איין ווינקעל צו דעם צווייטען און איבּער דער שוואַרציגער פּאָדלאָגע האָט זיך אונטער זײַנע פיס געצויגען אַ שמאָלער, טיעף-אויסגעריבּענער פּאַס, וואָס האָט געבּלאַנקט מיט זײַן נײַקײַט.

שוין צוויי חדשים, ווי ער, ליזערקע, שפּירט נאָך זעליג'ן און יעדעס מאָל, ווען ער געהט-צו צום פענסטער, זעהט ער איהם אין איין און דערזעלבּער פּאָזע: אַ לויפענדיגען מיט אַ בּעזאָרגט פערטהוען פּנים פון דעם נאָהנטסטען ווינקעל אין דעם ווײַטעסטען איבּער דעם שמאָלען נײַ-אויסגעהאַקטען פּאַס, כדי מיט

אַ מינוט שפּעטער מיט דערזעלבער ערנסטקייט לויפען איבער'ן זעלבען פּאַס פון יענעם ווינקעל צוריק.

אייניגע מינוטען האָט לייזערקע בעגלייט מיט די אויגען זעלינ'ן פּלייסענדיג זיך אַריינצוקוקען אין פּנים אַריין, נאָר דאָס האָט איהם ניט געלונגען. ער איז צוריק אַראָבגעשפּרונגען אויפ'ן גראָז און האָט זיך אַוועקגעלאָזט איבער'ן זאַמדיגען, ריין-אויסגעקערעטען וועג צו די הויכע קאַשטאַנען-בוימער.

די הויכע, ווייט-פונאַנדערגעוואָרפענע בוימער זענען רוהיג און אונבעוועגט געשטאַנען, טראָגענדיג הויך צום הימעל זייערע שווערע גרינע קעפּ. פון צווישען די גרינע בלעטער האָבען ליעבליך אַרויסגעקוקט גרויסע געלע שטעכעדיגע קאַשטאַנען-ניס. לייזערקע האָט אויפגעזוכט אין גראָז אַ שטעקען און האָט איהם אָנגעהויבען צו שליידערן אין דער הויך, אַראָבשלאָגענדיג די ניס פון אויבען. זיי האָבען זיך איינציגווייז אַ שאָט געטהון פון אויבען אַראָב, לייזערקע האָט זיי אָנגעהויבען פאָרזיכטיג אונטערצוקלויבען און לעגען צו זיך אין דער דויך-אָנגעלאָדענער הויזען-קעשענע.

די קעשענע איז שוין ביי איהם געווען פול און ער האָט צום לעצטען מאָל אַ שליידער געטהון אין דער הויך זיין שטעקען. אין אַ מינוט אַרום האָט זיך דער שטעקען צו איהם אומגעקעהרט צוזאַמען מיט עטליכע גרויסע געלע קאַשטאַנען-ניס, און צוזאַמען מיט זיי איז פון אויבען, פון דאָרט, וואו אין די קאַשטאַנען האָט זיך האַרט אַריינגעשניטען דער ווינקעל פון הויכען צוויי-גאָרנדיגען פליגעל, אַראָבגעפאַלען גלייך צו זיינע פיס אַ צוזאַמענגעלעגט, שוואַרץ און האַרט פּאַפּיר'ל.

לייזערקע האָט געכאַפּט, אַז אין דעם ווינקעל פון הויז האַלט זיך אויף אין אַ פערשפּאַרטען צימער הירש בערלין און ער האָט זיך נייגיריג אַ וואָרף געטהון אויף דאָס פּאַפּיר'ל, האָט עס פונאַנדערגעוויקעלט און צוגעטראָגען צו די אויגען, אויף אַ העל-אויסגעמאָלטען שטיקעל פּאַפּיער, וואָס איז, ניכר, נאָר-וואָס געווען אָבגעריסען פון האַנד, זענען געווען מיט אַ שטיי-

קעל קוידל אנגעצייכענט עטליכע אונבעקאנטע ווערטער. דאס שטיקעל קוידל, האט זיך, נ״ר, אין מיטען אבגעבראכען און צעשאטען און די לעצטע ווערטער זענען געווען אנגעצייכענט ניט וועהר דייטליך. אויבען, אין ווינקעלע איז געווען אנגעשריבען מיט געדרוקטע אותיות, וועלכע לייזערקע האט גיקאנט איבערלייענען, א קורץ ווארט: „איטען".

ער האט פערשטאנען פאר וועמען דאס בריוועלע איז געוועהן אנגעשריבען, האט עס פערחקט צו זיך אינטער׳ן בוזעם און דאט זיך פרעהליך אלאז געטהון איבער׳ן גאנצען דורף צו זיין ווייטסטען ווינקעל.

הינטער די מאלינע-קוסטען, ניט ווייט פון פארקאן, ארומגערינגעלט מיט יונגע סיסטען, האט ארויסגעקוקט פון הינטער גרינס דאס דויכע האף-צימער מיט א ברייטען האלב-קיילעכדיגען פענסטער אין א האלב-צוהאינירטען קרומען באלקאן, וואו ס׳האט זיך אויסגעהאלטען איטע צימעלין.

אונטען, אויף די טרעפ פון גאניקעל, איז געזעסען די וועכטערין נאסטיא, האלטענדיג ביי זיך אויף די קניה שטארק צוגעדריקט דעם קאפ פון איהר קליין טעכטעריל, וועלכע זי האט געקאמט. מיט א דינער מעשענער קאם האט זי זיך טיעף נעגריבעלט אין איהרע ווייסע, ליינענע האָר און האט וועהר ערנסט צוזאמענגעקליבען ביי זיך אין האנד דאס, וואס זי האט פון דארט אויסגעקאמט. מארפיטקא איז געשטאנען אויף די קניה מיט פערוואָרפענע אויף הינטער בהדנע באָרוועסע פיס און איהר קליין קערפעריל מיט די ארונטערגעוואָרפענע הענד פלעגט זיך א צאפעל טהון יעדעס מאל, ווען די מוטער פלעגט צו-שטארק ארים טהון מיט דער קאם איהרע האָר.

לייזערקע איז ארומגעגאנגען דאס ארט, וואו זיי זענען געזעסען. האט זיך האסטיג אלאז געטהון אויף די טרעפ ארויף, אבגעווארפען דעם פערדאקער פון טהיר און אריין צו איטען אין צימער.

איטע איז געשטאנען אויפ׳ן פענסטער מיט׳ן רוקען צו

דער טהיר, האָט זיך געצויגען צו דער נישט-פֿערשלאָסענער, געדיכט-באַוואַקסענער מיט שפּינוועבס האַלב-קעלערדיגער שטיב און געקוקט דורך איהר חיט אַרויס.

פֿאַרדעכענדיג זיין קלאַפּ מיט דער טהיר, איז די פֿלינק אַראָבגעשפּרונגען פֿון פֿענסטער און אַוועקגעלאָזט זיך צו איהם אַנטקעגען. אין אַ בלאַנק פֿון איהרע אויסגעלעבטע אויגען און אין דעם שמייכעל, וואָס האָט באַגאָסען איהר פֿרעהליך, רויטליך געזיכט, האָט לייזערקע גלייך פֿערשטאַנען, וואָס פֿאַר אַ גרויסע פֿרייד ער האָט איהר געבראַכט.

— ווי האָסט איהם געזעהן?

— ווען?

— היינטען!

— ניין.

— אין דעם סאָטער?

— געזעהן.

— ווען?

— נעכטען. קאַסטריק האָט אַרויסגעטראָגען דעם שמוץ-עמער, בין איך אַריינגעלאָפען צו איהם אין צימער און האָב איהם דערזעהן.

— וואָס האָט ער געטהון?

— גאָרנישט: געזעסען און געלאַטעט זיין העמד.

דאָס געזיכט איהרס איז געוואָרען טרויעריג און אין די אויגען האָט זיך געוויזען אַ טרעהר.

— אַ דאַנק, לייזערקע!

זי האָט איהם אַרומגעכאַפּט, צוגעדריקט צו זיך און היים אַ קוש געטהון אין שטערן.

ער האָט זיך אַ וואָרף געטהון צום אַרויסגאַנג.

די זון איז נאָך, אַזוי ווי פֿריהער, געשטאַנען גאַנץ הויך און די פֿונאַנדערגעברענטע לופֿט האָט זיך געוויעגט ווי אַ לייכט וואָלקענדעל.

ער איז דורכגעלאָפען די מאַלנעם-קוטשען, אַרויסגעלאָפען

אויף אַ גרינגער נאָר־וואָס אַרומגעשניטענער לאַנקע, איבער וועל־כער ס'איז געשטאַנען אַ שאַרפער און געשמאַקער ריח פון פרישע היי, און האָט זיך אַ לאָז געטאָן צום אַנדערן עק הויף.

רינקס, נעבען וואַש־הויז, ניט ווייט פון דעם הײַזעל, וואו ס'האָט זיך אויפגעהאַלטען אָרליק פּאָדלייעקאַר'ס פרוי, פראַדע, האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען עטליכע קריסטינס.

פראַדע איז געזעסען אויפ'ן גראָז, צודריקענדיג זיך מיט'ן רוקען צום גאַניקעל, אַ פונאַנדערגעשפּילעטע, מיט צילאָזטע האָר און מיט דערשראָקענע און אומרוהיגע „היהנערשע" אויגען גע־קוקט אויף די, וואָס האָבען זי באַלאַגערט.

הונקאַ טעלצאָוואַ, פראַדעס חעכטערין איז געשטאַנען פאַר איהר אַ פערוואָרגטע, פערשטעלענדיג איהר דעם וועג. די הינ־שערינס האָבען מיט אַ ברייטען געלעכטער געקוקט אויף פראַ־דען, געפּאַטשט מיט די הענד און געשריען.

— קיש־קיש־קישש! — האָט געשריען הינקאַ, אויפהוי־בענדיג די ברעגען פון איהר סיטצען קלייד און מאַכענדיג מיט זיי אויף פראַדען, טרייבענדיג זי צוריק אויף די טרעפּ.

פראַדע איז געזעסען אויפ'ן גראָז, האָט זיך לאַנגזאַם גע־רוקט צו די טרעפּ און מיט אומרוהיגע צימשטע אויגען געקוקט אויף אַלע זאַתם

פון הינטערן ווינקעל, אַריבעריאָגענדיג איינער דעם צוויי־טען. זענען אַרויס געלאָפען די קאָנטאָרינע אוסטינצאָוו און גאַוו־רילאָד

דאס פיער און פערציגסטע קאפיטעל.

איינער פון די וויכטיגסטע פונקטען, וועלכע האבען אויסגעצייכענט מאריא טערענטיעוואַ'ן פון אלע איבעריגע עדות-זאגערינס, איז באשטאנען דאריין, וואס דער זכרון איהרער פלעגט מיט דער צייט ווערען אלץ קלארער און שטארקער.

וואס מעהר צייט ס'איז אריבער פון דעם געשעהעניש, וועגען וועלכען זי פלעגט זיך דערמאהנען, אלץ דייטליכער און קלארער פלעגט זיך איהר פארשטעלען יעדעס ברעקעל, יעדע קלייניגקייט פון דעם דאזיגען געשעהעניש.

וואס ווייסער ס'זענען געווארען איהרע האהר, וואס גלאטער און דיקער ס'איז געווארען איהר געזיכט, וואס פולער און קיילעכדיגער ס'איז געווארען איהר קערפער און זיכערער דער קוק פון איהרע קליינינקע, פערשוואימענע אויגען — אלץ נעהנטער און קלארער פלעגט זיך איהר פארשטעלען דאס, וואס האט, לויט איהרע אייגענע ווערטער, פאסירט פיעל יאהר צוריק.

אזוי, און הערבסט 1825 האט זי קוים געדענקט דאס, וואס האט כלומר'שט פאסירט אין פריהלינג פון יאהר 1822. דייטליכער האט זיך איהר דאס דאזיגע געשעהעניש פארגעשטעלט ערשט אין יאהר 1826 און אין מערץ 1827 האט זי זיך „נאך דער מיטווירקונג פון איהר גייסטליכען" (ווי עס איז אנגעמערקט אין די אויספארשונגס-אקטען) דערמאהנט, אז אויפ'ן פיערטען אדער פינפטען יאהר נאכ'ן „פראנצויז" — קלאר קאן זי עס ניט באשטימען, און דאס איז דער איינציגער ספק, וואס דריקט אויף איהר געוויסען — האט מירקע טראנסאן דערזעהן אויפ'ן מארק צווי קריסטליכע קינדער, געקויפט צוויי בעזימער, האט צוגערופען צו זיך פערגענמיטאג'ן און איהר געהייסען, אז זי זאל אוועקגעבען די בעזימער די דאזיגע קינדער און אפפיהרען זיי צו חנה צייטלין.

אויף די דאזיגע קינדער האבען דיזעלבע יודען, ביי דיזעלבע בעדינגונגען, אבגעטהון דאסזעלבע, וואס זיי האבען מיט זיבען יאהר שפעטער אבגעטהון איבער פיאדאר יעמעליאנאוו'ן, ניט פערגעסענדיג דערביי אויך זיי אריינברענגען אין יודישען גלויבען.

און חאָטש אין פּלוג האָט געמיינט אויסמייַדען פֿערקווירדיג, צו וואָס האָט מען טערענטיעוואַ'ן געהאַרמט אין יאָהר 1823 אַרייַנ־ברינגען אין דעמזעלבען גלויבען, אין וועלכען זי איז שוין פֿער־בליבען אין משך פֿון זיעבען יאָהר, דאָך האָט מען אַלע פֿערדע־כטיגטע געשטעלט צו דאָפּראָסען און אויג אויף אויג מיט טע־רענטיעוואַ'ן אין מאַקסימאָוואַ'ן, וועלכע האָבען, ווי אַלע מאָל, מיט טרערען אין די אויגען אויסגעזאָגט, אַז אַליך, וואָס טערענטיעוואַ דערצעהלט, איז ריכטיג.

אַ קלייַנער פֿעדליער איז בעשטאַנען נור דערין, וואָס טע־רענטיעוואַ, פֿאַרבלאָנדזשענדיג זיך אין זכרונות, האָט אָנגערופֿען די מוטער פֿון די קינדער דייַטליך מיט איהר נאָמען: די פֿויערטע אַמסמוניאַ פֿון דעם דערצאָג ווינציעמבעוסקי'ס גוט. די דאָזיגע פֿויערטע האָט מען אויסגעזוכט און ס'האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די קינדער אירע זענען אַלע גאַנץ און קיינס פֿון זיי איז קיינמאָל ניט געוועזען פֿערפֿאַלען געוואָרען.

מ'האָט זיך געמוזט „דערמאָרבען" עפּיס אַנדערש, און אין איניגע מאָנאַטען אַרום האָט טערענטיעוואַ אַרויסגערופֿען ביי זיך אין זכרון אַן אַנדער בילד.

דאָס איז געוועזען אין יאָהר 1817, ערב דעם טאָג פֿון הייליגען מיכאַעל. אומקערענדיג זיך ביי־נאַכט פֿון געסט צוזאַמען מיט דער אַלטער, פֿעראָרעמטער שליאַכטיאַנקאַ דוואָרושעצקאַ, האָט זיך טערענטיעוואַ דערמאָהנט, אַז דער יוד גאַבעל און נאָך איינער פֿון זיינע בעקאַנטע האָבען זי זעהר געבעטען פֿערזאָרגען פֿאַר זיי עפּיס אַ קריסטליך יונגעלע. ניט האָבענדיג אונטער'ן האַנד קיין יונגעלע, האָט זי זיי פֿאָרגעלעגט אַנשטאָט אַ יונגעלע די אַלטע דוואָרושעצקאַ, און די יודען זענען געווען אַזוי ליעבענסווירדיג, אַז זיי האָבען זיך ניט געעקשנ'ט און האָבען מסכים געווען אויף דער אַלטיטשקער.

ביידען האָבען די יודען מכבד געווען מיט בראַנפֿען און אָבגעפֿיהרט אין שינק. דאָרט האָבען די יודען פֿאָרגעלעגט טע־רענטיעוואַ'ן אָבטרעטען דוואָרושעצקאַ'ן אַליין, וואָס ביי אַזאַ זאַך דאַרף

געטהון הערצען, און כ'וואָלט געוועזן מערקווירדיג, ווען טערענטיעוואַ וואָלט חלילה זיך ערלויבען ניט טהון דאָס, וואָס יודען בעטען; זי האָט זיך מיט גרויס האַסט גענומען צו דער אַרבייט און האָט אָבגעטהון מיט דער אַלטער הוואָרושעצקאַ'ן דאָסזעלבע, וואָס זי האָט מיט יעקב יאָהר שפּעטער אָבגעטהון מיט יעמעליאַנאָוו'ן: געדרעהט זי אין אַ פּעקעל — זי געדענקט וועדר גוט: ניט צוויי שעה, נור גאַנצע דריי, — געהאַלטען איבער'ן צעבעריל און געקעדערט פון איין זייט אויף דער צווייטער, כדי דאָס גאַנצע בלוט איהרס זאָל אַראָב-רינען; נאָכדעם האָט מען טערענטיעוואַ'ן אויף גיך אַריינגעבראַכט אין יודישען גלויבען, און זי האָט אַיינגעוויקעלט די דערשטאָכענע אין אַ גרויס טישטוך, אַרויסגעטראָגען פון שטיבל, אַוועקגעלעגט אויף אַ גרויסען שליטען געשפּאַנט מיט אַ פּאָר פערד און צוזאַמען מיט אַלע יודען אַוועקגעפיהרט איבער גאַנץ שטאָדט אויף כמאָ-לענסקער וועג הינטער די ציגעלנעס און אַראָבגעוואָרפען זי דאָרטען אונטער אַ בוים.

צוליעב דער מעשה האָט מען די יודען אויך געפיהרט אויס'ן האָפּראָס און ביי זיי גאָרנישט דערטאַנגען. דערפאַר אָבער איז דער עצם פאַל, וואָס הוואָרושעצקאַ איז דער'הרג'עט געוואָרען אין דעם דאָזיגען יאָהר און דעם טויטען קערפּער איהרען האָט מען געפונען אויף דעם אָנגעוויזענעם אָרט, פערשטעמפּעלט געוועזען דורך דעם פּאָליציייאישען פּראָטאָקאָל פון יענער צייט.

איין קליינינקייט האָט דאָך געשטערט: ס'האָט זיך אַרויס-געוויזען, אַז דער יוד גאַבעל איז געשטאָרבען מיט צוויי יאָהר פאַר הוואָרושעצקאַ'ס טויט.

צי דערפאַר, וואָס די דאָזיגע מעשה האָט ניט געקאָנט אָנ-גענומען ווערען ערנסט (אין אמת'ן האָט די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע איהר יאָ געגלויבט), צי דערפאַר, וואָס דערווייל איז אַריבער נאָך אַ יאָהר און די פעהיגקייט צו ערינערונגען האָט זיך ביי איהר נאָך מעהר געשטאַרקט, נאָר אין 1828 האָט זי זיך דערמאָהנט, אַז אין יאָהר 1818 איז פאָרגעקומען נאָך אַ מעשה.

דאַסמאָל האָט אַלץ פּאַסירט ניט אין שטאָדט גופא, נור

זיבן וויאָרסט אונטער'ן שטאָט, אין סעמיטשאַווער קרעטשמע.
בײַ שלום'ן. אָרליק פֿאָרלעקאַר האָט פֿאַרבעטן מאַרגענטיעוואַ'ן
צו זיך, האָט זי ווידער גוט מכבד געווען, אַוועקגעזעצט צו זיך
אין וואָגן, אַוועקגעפֿירט צו שלום'ן און אַוועקגעפֿאָרן צוריק.
אין קרעטשמע זענען אין אַ פּאָר טעג אַרום אַרײַן צוויי קינדער,
אָרימע קריסטלעכע בעטלערנס. איינס פֿון זיי איז באַלד אַוועק
און דאָס צווייטע איז געבליבן נעכטיגן. פֿון שטאָט זענען אָנ-
געפֿאָרן: אָרליק, יוזיק, שמערקע, הירש, וועלוול — אַלע יענע יודען,
וועלכע מאַרגענטיעוואַ און מאַקסימאָוואַ האָבן צופֿעליק געקענט מיט
די נעמען. מיט חזיר קריסטן האָט מען געטאָן דאָס זעלבע, וואָס
מיט אַלע איבעריקע. די יודען זענען אַוועקגעפֿאָרן און דעם
טויטן קערפּער האָט זי אַרײַנגעטראָגן אין בוידעם. דאָס בלוט
האָבן די יודען איבערגעלאָזט מאַרגענטיעוואַ'ן מיט אַ בקשה, זי זאָל
עס פֿונאַנדערפֿירן איבער אַלע יודישע קרעטשמעס.

אַזוי האָט דערצײלט די מעשה מאַריאַ. בײַ אודאָטיאַ'ן
אָבער האָט דער זכרון זיך אַרויסגעוויזן נאָך שוואַכער און זי
האָט זיך „דערמאָנט", אַז בײַ שלום'ן אין קרעטשמע זענען דאַ-
מאָלט געשאָכטן געווען צוויי און ניט איין מיידעלע, און אַז אין
זייער טויט האָבן אַ גלײַכן אָנטייל גענומען די מאַנכבולען, ווי
זייערע ווײַבער.

מאַריאַ האָט באַשטעטיגט אודאָטיאַ'ס ווערטער. אָבער אַ קליי-
נער סכסוך איז אַרויס אויך דאָ: דער פּויער וואַסילי גאַלובעוו
האָט 10 יאָר נאָכאַנאַנד געדינט בײַ שלום'ן אין הויז און וויפֿיל
די אויספֿאָרשונגס-קאָמיסיע האָט מיט אים ניט געאַרבעט, וויפֿיל
מ'האָט אויף אים גײַסטיק ניט געווירקט, איז ער אַלץ געבליבן
בײַ זײַנעם: אַז דאָס, וואָס מאַרגענטיעוואַ מיט מאַקסימאָוואַ'ן דער-
צײלן, האָט אין סעמיטשעווער קרעטשמע קיינמאָל ניט פּאַסירט.

די אויספֿאָרשונגס-קאָמיסיע האָט געפֿונען, אַז די האַרטקײַט,
וועלכע גאַלובעוו ווײַזט אַרויס, שטעקט אין דער אומענטוויקלטקײַט,
מיט וועלכער די בעלאָרוסישע פּויערים צייכענען זיך אויס.

צו דערפֿאַר, וואָס דער פּויער האָט ניט אויפֿגעהערט אַרויס-

צעהייטען זיין „אונזיסענקייט“, אָדער ווייל מאריא האט ניט געקאָנט אין ניט געוואָלט בלייבען הינטערשטעליג געגען אַדאָטיאַן, האט זיך מאריא מיט א האלב יאָהר שפעטער דערמאָהנט נאך א שעטערע מעשה. זי האט זיך דערמאָהנט, אז באלד נאכ'ן אומבריינגען אין סעמינאַרשאָווער קרעטשמע די צוויי קריסטליכע מיידלעך, האט זי גענומען אַנטייל אין א הריגה פון צוויי מיידלעך און צוויי יונגלעך, וועלכע די יידען זענען בעגאַנגען אין בחוסאַחאַנקע.

אין די אויספאָרשונגס-אַקטען בעשטעטיגט די קאָמיסיע מיט גרויס דאַנקבאַרקייט, אז די ענטדעקונג איהרע האט טערענטיעווא אויך געמאַכט נאך פיעל „מיטווירקונג פון גייסטליכען“.

צי האט זי דערמיט געוואָלט זאָגען, אז דער גייסטליכער מאַראַשקעוויטש פלעגט „מיטווירקען“ אויף די עדות-זאָגערינס יעדעם מאָל, ווען זיי האָבען זיך געדאַרפט עפּיס „דערמאָהנען“, אָדער, פערקעהרט, די עדות-זאָגערינס פלעגען זיך דערמאָהנען נייע זאַכען יעדעם מאָל, ווען דער גייסטליכער פלעגט אָנהויבען אויף זיי מיטצווירקען, — נור צוליעב עפּיס אַן אונפערשטענדליכען צוועק פלעגט די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע ניט הערכלאָזען קיין איינציגען פאַל, וואו זי זאָל ניט אָנמערקען ביי זיך אין די פּאַפּירען, אז די ביידע מאָמענטען זענען געשטאַנען אין דעם איינגסטען צוזאַמענבונד.

דאָסמאָל איז אָבער כטראַהאָוו געווען בעזונדערס דאַנקבאַר מאַראַשקעוויטש'ן פאַר זיין „גייסטליכער ווירקונג“. צוליעב איהם האט זיך פאַר דער קאָמיסיע פונאַנדערגעוויקעלט אַזאַ בילד, וואָס האט ניט געקאָנט ניט מאַכען קיין געהויסען רושם אין יענע ספערען, וואו ס'האט זיך שוין געפיהלט אַן אָפּענער אונצוטרוי צו דער אויספאָרשונגס-אַרבייט. אין קיינמאָל האט נאך סטראַהאָוו אַזוי נייגיריג ניט אונטערגעכאַפּט יעדעס וואָרט, וואָס מאַריא פלעגט אַרויסלאָזען פון מויל, און זיינע האַלב-אויסגעלאָשענע אויגען פלעגען זיך דערביי אָנצינדען מיט א פונקעל פון האָפנונג — פון דער לעצטער האָפנונג, וועלכע מ'האט נור געקאָנט האָבען — ווי בשעת די דאָזיגע בעווייזען.

— דאָס איז געווען אויפ'ן צווייטען אָדער אויפ'ן דריטען יאָהר, נאך דער סעמינאַרשאָווער מעשה — האט דערצעהלט טערענ-

מיעזאַ. זי וואָלט בעשטימט די צייט דייטליכער, נאָר זי האָט מורא, חלילה, פאַר אַ טעות. דערפאַר האָט זיך ביי איהר איינגעשניטען אין זכרון אַנאַנדערער זאַך: אַז דאָס איז געווען פונקט אַ וואָך פאַר'ן יודישען פסח. פון ברוסאָוואַנקע איז געקומען שפּאָרען וועליג. און האָט איינגעלאַדען טערעשטשיהאַ'ן צו יודיק צייטלינגען אין הויז, וואו ס'האָבען זיך געפונען אויך אַלע איבעריגע יודען, און האָבען זי אָנגעהויבען בעטען צו פאָהרען מיט איהם אין קרעטשמע. טערעשטשיהאַ האָט ניט געהאַט קיין רגילות צו ענטזאָגען די יודען זייערע בקשות און זי איז באַלד געפאָהרען צוזאַמען מיט איהם. אין עטליכע טעג אַרום האָט ער איהר איבערגעגעבען נאָך אַ בקשה, אַ מעהר פעראַנטוואָרטליכע: אַריבערגעהן צו דעם יודען, וואָס האָט געוואוינט ניט ווייט איבער'ן טייכעל, און ברענגען פון דאָרט די אָנגעגרייטע צוויי קריסטליכע מיידלעך און צוויי יונגלעך. זי האָט עס ערפילט מיט דער גרעסטער צופריעדענקייט, און אַ האַלב שעה אַרום זענען שוין אַלע קינפטיגע קרבנות געווען ביי וועליג'ן אין קרעטשמע, בעהאַלטען אין אַ בעזונדער צימעריל.

ס'איז געקומען די צייט אויסצופיהרען דאָס, צוליעב וואָס די יודען זענען ספּעציעל געפאָהרען נאָך איהר אין שטאָדט אַריין. זי האָט עס צוזאַמען מיט אַלע איבעריגע יודען אויסגעפיהרט מיט אַלע פרטים, און האָט דערביי בעמערקט, אַז די יונגלעך האָט מען געדרעהט אין איין פאַס, און די מיידלעך אין דער אַנדערער. דאָס בלוט האָט מען אויך פון יעדערן אַראָבגעגאָסען אין בעזונדערע כלים, און דעהם איז זי משער, אַז ביי די יודען ווערט מאַנסבילש בלוט געשאַצט העכער ווי ווייבערש... און אַז ס'איז געקומען די צייט צו בעהאַלטען די טויטע קערפּער, האָט מאַריאַ, לויט איהרע רייד, צוזאַמען מיט אודאָטיאַ'ן זיי אָבגעטראָגען אין געדיכטען וואַלד, אַ ווי'אָרסט צוויי פון קרעטשמע, אָנגעבונדען די שטיינער אויף די העלזער און אַריינגעוואָרפען אין טייכעל. אודאָטיאַ האָט אָבער געוואָלט נאָכאַמאָל בעווייזען, אַז זי פאַרמאָגט אַ בעסערן זכרון ווי מאַריאַ, און זי האָט זיך „דערמאָהנט" און האָט דערמאָהנט אויך איהר חבר'טע, אַז די טויטע קינדער האָבען זיי ניט

אַרײַנגעװאָרפֿען אין װאַסער, נאָר אָפּגעטראָגען צו דער קאַפּליצע אין דערפֿעל סאָטקע, מקבר געװען די אַלע פֿיער אין איין קבר און בעדעקט פֿון אויבען מיט גראָז.

טערענטיעװאַ האָט געמוזט בעשטעטיגען די רייד פֿון אַזױדאָמיאַן — בעזונדערס דערפֿאַר, װייל מאַקסימאָװאַ האָט זיך אויסגעהופֿען אָנװײַזען דאָס אָרט, װאו די קינדער זײַנען בעגראָבען. די קאָמיסיע איז נאָך איהר נאָכגעגאַנגען ביז דעם אָרט, צו װעלכען זי האָט זי דערפֿיהרט, אָבער װי טיעף און װי ברייט מ׳האָט ניט פֿונאַנדערגעגראָבען דעם גאַנצען שטח, האָט מען דאָך קיין שפּורען פֿון טויטע קערפּער אין ערגיץ ניט געפֿונען.

ס׳האָט זיך אַרויסגעשטעלט די אומבעדינגטע נויטיגקייט, אַז מאַראַשקעװיטש זאָל זיך װידער אַ מאָל נעהמען צו זײַן גייסטיגער מיטווירקונג אויף די קריסטינס. אַודאָטיאַ האָט איהם אָבער בעװאָרט אַ טרחה, און אײדער נאָך ער האָט אויף זי אָנגעהויבען צו װירקען, האָט זי אַליין אויפֿגעדעקט פֿאַר דער קאָמיסיע זעהר אַ װיכטיגען ענין. זי האָט דערצעהלט, אַז אַ יאָהר צייט פֿאַר׳ן אומברייגען פּיאָדאָר יעמעליאַנאָװ׳ן האָט זי, לויט דער בקשה פֿון הנה ציילין, איהר מאַן און אַלע איבעריגע יודען, געגנבעט פֿון אילאינער קירך אַן אויסגענייעדט האַנדטיכעל, װאָס װערט גערופֿען „אַנטימינס“.

צוליעב דעם האָט זי זיך פֿערקליבען אין אַלטאַר בשעת דער גייסטליכער איז פֿון דאָרט נאָר־װאָס אַרויס, כּדי איבערצוטהון זיך, האָט אַ האַפּ געטהון דאָס האַנדטיכעל, אַװעקגעלײגט צו זיך אין בוזעם און אַװעקגעלאָזט זיך גלייך אין דער יודישער שוהל אַרײַן. דאָרט האָבען אויף איהר געװאַרט דער שמש ראובן און פֿיעל יודען, מאַנסבילען מיט װייבער. יעדער פֿון זײ האָט איינציגװײז געשענדעט דאָס הײליגע טישטוכעל, געשפּיגען אויף דעם, געטראָטען מיט די פֿיס, געריסען אויף קליינע שטיקלעך, און געברענט אויף ליכט, ביז עס איז דערפֿון געװאָרען אַ בעטיל אַש.

די ספּעציעלע אויספאָרשונג װעגען דעם האָט אַרויסגעװיזען, אַז אין דער צייט, װעגען װעלכער אַודאָטיאַ רעדט, איז פֿון אילאינער קירך גאָרניכט פֿערשװאונדען געװאָרען. זי האָט אָבער אַזוי

דייטליך אָנגעוויזען יעדען טריט איהרען, און די בעגייסטערטע אויגען איהרע האָבען דערביי געבלאַנקט אַזוי ערנסט, אַז ניט-גלויבען איהר האָט מען ניט געקאָנט. און האָטש דאָס דאָזיגע פערברעך האָט קיין שום שייכות צו דער הויפּט-בעשולדיגונג פון די יודען (ער-מאָרדונג פון פּיאָראָר יעמעליאַנאָוו) נישט געהאַט, אָדער דוקא דער-פאַר, וואָס צווישען די צוויי זאַכען איז קיין שום „סמיכת הפּרשה" ניט געווען, האָט סטראַחאָוו די לעצטע בעשולדיגונג אַוועקגעשטעלט בראש פון דעם גאַנצען אויספאָרשונגס-מאַטעריאַל און אויף איהר געבויט אַלע זיינע השבונות.

צום סוף פון די פינף יאָהר, וואָס די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע האָט געאַרבייט, איז פון דעם הויפּט-פערברעך, פון דעם אומברענגען דאָס אונשולדיגע קינד, גאָרנישט געבליבען. דערפאַר אָבער האָט זיך אין אַרכיוו פון דער קאָמיסיע צונויפגעקליבען געגען די יודען גאַנצע זיבען אַנדערע בעשולדיגונגען. לויט די דאָזיגע בעשול-דיגונגען, האָבען די יודען געשאָכטען קריסטען, קליינע און גרויסע, מאַנסבילען און ווייבער, אַלטע און יונגע — גאָר אָהן אַ צאָהל; גע-שענדעט קריסטליכע הייליגקייטען, אַריינגעבראַכט קריסטען אין יודישען גלויבען און געגנב'עט פון קירך זאַכען, וואָס זענען נויטיג צום גאָטעס-דינסט.

יעדעס איינציגע פון די דאָזיגע פערברעכען וואָלט געווען גענוג, אַז די יודען זאָלען קאָנען בעקומען יענעם פּסק, וועלכען סטראַחאָוו האָט פאַר זיי צוגעגרייט. אָבער ניט דאָס איז ער גע-ווען אויסען. אין דעם זאַמלען אַלע נייע און נייע בעשולדיגונגען, האָט ער געוואָלט געפינען אַ בעווייז, אַז די הויפּט-בעשולדיגונג, וועלכע מ'האָט אין די העכערע ספערען אַליין נאָך גערעכענט פאַר ניט בעשטעטיגט, האָט דאָך אַ באָדען.

און ווען סטראַחאָוו האָט, אין יוני 1830, בעקומען פון דעם פערוואַלטער פון קייזערליכען הויפּט-שטאַב אַ בעפעהל, וואָס גיכער פאַרצישטעלען דייטליכע בעווייזען געגען די יודען אין יעמעליאַנאָוו'ס מאָרד, איז אָנשטאָט די דאָזיגע בעווייזען, וועלכע ער האָט ניט געהאַט, האָט סטראַחאָוו צוגעשטעלט די זיבען בעשולדיגונגס-

אקטען, וועלכע טערענטיעווא און מאקסימאווא האבען בעשאפען.

דער גענעראל-גובערנאטאר, פירסט האדאנסקי, האט צו די דאזיגע אקטען צוגעגעבען אויך זיין הסכמה. אין דער הסכמה האט ער אויסגעוויזען, אז „אחוץ דעם פערברעך געגען דעם אונשולדיגען פיאדאר יעמעליאנאוו, וועלכער ס'בעוויזט די אכזריות און די שרעקליכע מערדערייען פון דעם יודישען פאלק, שטעלט ער, דער גענעראל-גובערנאטאר, פאר דער אללערהעכסטער אויפמערקזאמקייט, אז דיעלבע מערדערייען האבען פאסירט אין פערשידענע צייטען אין פיעל קריסטליכע לענדער, וואוהין נור ס'פלעגען אריינדרינגען די דאזיגע פיינד פון דער קריסטליכער וועלט"...

דאס איז אבער געווען שוין דאס לעצטע מיטעל, וואס מ'האט אנגעווענדעט א מענש, וועלכער האט שוין אליין אויך ניט געגלויבט, אז איהם קאן וואס-עס-איז העלפען — סיידען אפשר א אונערהוארטעטער צופאל.

אבער דאס דאזיגע מיטעל האט איהם אויך ניט געהאלפען.

דאס פינף און פיערציגסטע קאפיטעל.

אויף די געפאנגענע האבען די לעצטע שריט פון דער אויספארשונגס-קאמיסיע געמאכט גאר אן אונערווארטעטען איינדרוק.

מ'האט געקאנט מיינען, אז דער גייסטליכער טאראשקעוויטש מיט זיין „ווירקונג" אויף די קריסטינס, און די „ערינערונגען", וועלכע זיין ווירקונג פלעגט ארויסרופען ביי זיי, האט געהאט נור איין צוועק: וועקען האפנונג ביי יענע פון די געפאנגענע, וועלכע האבען שוין אלע האפנונגען פערלארען, אומקווערען דעם מוטה צו יענע, וועלכע האבען עס שוין לאנג פערלארען.

יעדער „דאפראס", יעדעס שטעלען די יודען אויג אויף אויג מיט די קריסטינס האט אלץ מעהר מקרב געוועזען צו גסיסה פון יענעם טייוועלשען אנפאל, וואס האט שוין אליין פון זיך אנגעהויבען פונאנדערצופאלען פאר די אויגען אי פון די אנפאלער, אי פון די, אויף וועלכע דער אנפאל איז געמאכט געווען. יענע פון זיי, וואס

האָבען זיך שוין לאנג ענטזאגט פון צו קומען אין קאמיסיע אויס'ן „דאפראס״, פלעגען איצט מיט אַ כיין קומען, כדי מיט אַ געלעגענט אויסצוהערען דאס לאנגע עדות-זאגען פון די עדות-זאגערינס, און פלעגען אויף זיך ניט נעהמען די מיה, זייערע בעווייזען אָבצולייקענען.

— איך ווייס ניט, וואס איז דאס אזוינס אנטימים און האָב עס קיינמאל אין די אויגען ניט געזעהן — האט הירש בערלין גלייכגילטיג געענטפערט, נאכדעם ווי ער האט אויסגעהערט אַדוואקאט'ס ערצעהלונג, — נאָר איך ווייס איין זאך: קוים האט איהר אָנגעהויבען צו פיהלען אַ בעדערפניש אין אַן אויסגעמאלטען טישטיכעל, איז דאס אַ סימן, אַז פון דער בעשולדיגונג אין ערמאָרדען פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו'ן איז שוין גאָרניש געבליבען. מיר האָבען דאך אָבער דאסזעלבע געטענה'ט די גאַנצע צייט און איהר האט זיך געמאַכט, אַז איהר גלויבט אונז ניט...

— מאַקסימאָווא גיט-איבער די ווערטער, וועלכע ניט זי האט אויסגעטראַכט, נור וועלכע אַנדערע האָבען אויסגעטראַכט און אַריינגעלעגט איהר אין מויל, — האט בעמערקט אַבראַם קיסין, אויסהערענדיג אַדוואָקאַטא מאַקסימאָווא'ן, — האַלטען זיך אָבער ביי דעם איין און דעמזעלבען ליגען קאָן מען אַ יאָהר, צוויי, דריי — אָבער ניט אייביג. מיר זענען אָבער יונגע מענשען און מיר האָבען זיך ניט וואס צו אײַלען. מיר וועלען גאָרניש ענטפערן, ווען אונזער אמת וועט בעשטעטיגט ווערען, האָטש נאך אין צוואַנציג יאָהר אַרום. מיר קאָנען וואַרטען...

ניט אַלע אָבער זענען אימשטאַנד געווען מיט דערזעלבער גלייכגילטיגקייט צו ענטפערן אויף די בעשולדיגונגען, וועלכע ס'האָבען זיך אויף זיי אַ שאָט געטהון. פאַר איינינגע פון זיי איז יעדע נייע „אויפדעקונג״, וועלכע די קריכטינס האָבען געמאַכט, געווען יענער טראָפּען, וועלכער איז שוין איבער דער מאָס און ברייננגט צו פערליערען די לעצטע געדולד. און מערקווירדיג איז געווען דאָס, וואָס פון אַלע בעשולדיגונגען האט קיינע ניט אַרויסגעהויבען ביי

די ייִדען אַזאַ איבעראַשונג, ווי די מעשה וועגען פערשוועכען די הייליגע זאַכען.

רב חיים האָט אויסגעהערט אַזראַטיאַן, האָט זיך ווילד אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען, אָבגעטרעטען איינינע טריט צוריק, האָט פונאַנדערגענומען די פאָלעס פון האַלאַט, האָט צוריסען אונטער'ן טלית־קטן זיין אַרעסטאַנטען־העמד און האָט אַרויסגעשטעלט זיין געדיכט־בעהאַקסענע, איינגעפאַלענע און אויסגעדאַרטע ברוסט:

— שלאָגט! הרג'עט מיך! שעכט מיך! ס'וועט זיין בעסער! איך האָב פאַר קיינעם און פאַר גאָרנישט ניט מורא! איהר נאַרט זיך אַליין און נאַרט דעם קייזער! איך בעט אָבער ביי גאָט, אַז איהר זאָלט לעבען, איהר זאָלט דערלעבען ביז שענער צייט, ווען אייערע נאַרעריי'ען וועלען ענטדעקט ווערען און איהר וועט מוזען שטעהן פאַר'ן געריכט... יאָ, איהר זענט ליגנער, און איהר זענט מערדער! איהר האָט אומגעבראַכט גבורים — שמריה בערלין און יעקב־הירש אַראָנסאָן! זיי זענען געשטאָרבען אין קייטען און געשטאָרבענע האָט איהר זיי אַרויסגעשליידערט אויפ'ן גאַס, ווי נבלות! אָבער דאָסזעלבע קאָן דאָך נאָך טרעפען מיט אייך אויך; יאָ, ס'וועט טרעפען. איך גלויב דאַרין און ס'וועט געוויס זיין!...

זיינע אויגען האָבען געברענט, די ווייסע באָרד האָט זיך געטרייסעלט איבער דעם הוילען האַרץ, און סטראַהאָוו איז געזעסען געגען איהם און טיעף אַרײַנגעקוקט אין רב חיים'ס בלאַסען, אויסגעצערגטען געזיכט און האָט נייגיריג געהאַפט יעדעס וואָרט זיינס, כדי דערנאָך צו בעצאָהלען איהם פאַר יעדעס וואָרט בעזונדער. און חיים האָט דעם טעריוויל געשליידערט אין איהם זיין בלוטיג, זיין ברענענדיג וואָרט, זיין הוילע ברוסט האָט זיך הויך געוויעגט אונטער זיין גרויען וואָלאָקענעם האַלאַט און פון די טיעפע אויגען אונטער די אַראָבגעהאַנגענע גרויע ברעמען האָבען זיך געשאָטען פונקען. און לאַנג, שוין נאָכדעם, ווי מ'האָט איהם אַרויסגעפיהרט פון זאַל, זענען איבער די קעפּ פון די אויספאָרשער געהאַנגען זיינע פייערדיגע און צאָרנדיגע געשרייען, און אַ לאַנגע צייט נאָך זיין אַוועקגעהן איז כמו־אַזאָ אונבעוועגט געזעסען אויף זיין אָרט

מיט אַ נידעריג אַראָבגעלאָזטען קאָפּ און מיט שטייף צוזאַמענגעדריקטע ליפּען.

צום דאָפּראָס האָט מען אַרויסגערופען נאָטען. ער איז געוועזען דער איינציגער, וועלכען מ׳האָט, צוליעב זיין אָפטען אַנטלויפען, געהאַלטען אַ געשמידעטען אין קייטען, בעת אַלע איבעריגע זענען, לויט דער פאָדערונג פון סענאַט, שוין געווען פריי הערמין. ווען נאָטע איז, ווי אַלע מאָל, מיט שטאָלץ אַריבער איבער׳ן שוועל פון קאָמיסיע, האָט אַ קלונג געטאָן מיט די קייטען און זיך אַוועקגעשטעלט ביים טיש, האָט זיך סטראַהאָוו ניט ווילענדיג אַ צאַפּעל געטאָן און אָנגעשטעלט זיין קוק אויף נאָטען.

ער האָט געהייסען קולאַק׳ן איבערלייענען אַוודאָטיאַ׳ס ווערטער און, אויך אַזוי ווי היים, האָט ער זעהר ערנסט אויסגעהערט אַלץ, וואָס מ׳האָט איהם געלייענט, און אויך אַזוי ווי היים׳ן האָבען איהם די דאָזיגע ווערטער געבראַכט די גרעסטע אויפרעגונג.

און קיינמאָל האָט נאָך זיין שטים ניט געקלונגען דאָ, אין אויספאָרשונגס־קאָמיסיע, אַזוי צאָרניג ווי איצט, איבערהערענדיג דעם נייעם אָנפאַל.

— איהר! איהר האָט געמאַכט אַן אָנפאַל אויף אונשולדיגע מענשען! — האָט ער געשריען און די אויגען זיינע האָבען געבלאַנקט און געשאָסען פייער, — איהר האָט פערניכטעט אונזערע הייזער, צוראינירט אונזערע פאַמיליעס, אָבגעריסען מוטערס פון זייערע קינדער, אָבגענומען קינדער ביי זייערע מוטערס!... איהר טרינקט אונזער בלוט, איהר שעכט אונזערע קינדער!...

יענע בעהאַלטענע אונבעמערקטע מאַרדיכט, וואָס האָט ביז איצט געהאַלטען די דאָזיגע לייט אין די גרענצען פון נויטיגער פאָרזיכטיגקייט, איז מיט אַמאָל פערשוואונדען, עמיצער האָט איבערגעצויגען די כסתונע, די האָט מיט אַ קרענקליכען קרעכץ געפּלאַצט און מיט ביידע עקען געגעבען אַ שטאַרקען קלאַפּ דעם, וואָס האָט ניט ריכטיג אויסגערעכענט דעם כח פון איהר ווידערשטאַנד.

ס׳האָט געטראָפען עפּיס אונערוואַרטעטעס, און פאַר אַלעמען איז געוואָרען קלאָר, אַז ווייטער קאָן זיך עס ניט ציהען, אַז דאָס,

וואָס האָט פּאַסירט נעכטען, קאָן שוין מאָרגען ניט פּאַסירען, און דאָס, וואָס איז געוועזען, וועט זיך שוין מעהר ניט אומקעהרען...

און מיט דריי וואָכען שפּעטער איז סטראַהאָוו געוואָהר געוואָרען, אַז אויף אייניגע פון זיינע מעלדונגען וועגען די קינדער, וואָס זענען אומגעבראַכט געוואָרען פון די יודישע הענד, האָט דער קייזער ניקאָלאַי אויפגעשריבען אַ רעזאָלוציע: „מען מוז אונבעדינגט אויספאָרשען, ווער זענען געוועזען די דאָזיגע אומגליקליכע קינדער; ס'דאַרף זיין גרינג עס צו דערגעהן, אויב דאָס איז נור איינגאַנצען ניט קיין איבערטריבענער ליגען"...

אָנפאַנגס יולי האָט מען שקורינען אָבגערופען צוריק קיין פעטערבורג און סטראַהאָוו איז געבליבען אַליין.

דאס זעקס און פיערציגסטע קאפיטעל

ווי אַלע מאָל, האָט זיך אויך איצט די אָבהענגיגקייט און פערלעגענהייט פון נאַטשאַלסטווע, וועלכע איז אויבען קוים געוועזען צו בעמערקען, באַלד איבערגעגעבען אין אַלע ווי גלעקלעך פון גרויסען הויף. פריהער ווי אַנדערש־וואו האָט זיך עס אָבגעשפּיגעלט אויף דער לאַגע פון די אַרעסטירטע און אויף דעם פערהאַלטען צו זיי פון די אויפזעהער.

יענער טורמע־„רעזשים", וואָס לאָזט זיך פיהלען יעדע מינוט אין יעדער קלייניגקייט, איז מיט אַמאָל יערגיץ־וואו נעלם געוואָרען, און פון איהם איז גאָרנישט געבליבען. צי דערפאַר, ווייל די לאַגע פון די אויפזעהער איז אייגענטליך געוועזען ניט פיעל בעסער ווי די לאַגע פון די אַרעסטאַנטען, אָדער דערפאַר, ווייל די קינסטליך־אויפגעשטעלטע וואַנד צווישען מענשען, פון וועלכע איינע האָבען געדאַרפט זיין געדריקטע און די אַנדערע האָבען, פאַר אַ בעשטימטען לוין, געמוזט זיין הדיקער, האָט ניט געקאָנט אויסהאַלטען וואָס לאַנגע צייט, — אָבער די דאָזיגע וואַנד איז געפאַלען און פון איהר איז אַ שטיין אויף אַ שטיין ניט געבליבען. און מערקווירדיג: אינ'ם רואינירען די דאָזיגע וואַנד האָבען די אויפזעהער גענומען אַ גרעסערען אָנטהייל, ווי די געפאַנגענע.

— חיים! דו הערסט, חיים? — פלעגט זאגען רבי חיים דעם כלמה זיין שומר, סעמיאן — דער משפט אייערער, זאגט מען, איז שוין ווארים, נור די פאפירען זענען נאך ניט אונטערגעשריבען.

חיים פלעגט זיך צוהערען צו זיינע ווערטער און, ניט גלויבענדיג, שאקלען מיט'ן קאפ.

— אט וואס, חיים: איך וועל גערן, איך האב דא ניט ווייט עפּיס צו טהון און דו וועה נור, געה ניט אוועק ווייט...

חיים פלעגט אבער בלייבען זיצען ביי זיך אין זיין ניט־פערשלאסענעם צימער און נור איין מאל איז ער אין אהענד ארום אויף א מיילע אין דרויסען, האט זיך אבגעשטעלט הינטערן ווינקעל פון הויז — אי דאס מעהר נישט ווי צוליעב „קדוש לבנה".

נאטע פרודקאוו האט צום לעצטען מאל צוגעבראכען זיינע קייטען און די איינגעוואָרפען אין חדינא און האט שוין אהן א בעזונדער פארזיכטיגקייט געשטילט זיינע נעכט צווישען זיין טורמע־קאמערל און צווישען זיין אייגענער פאמיליען־וואוינונג אויפ'ן ברעג חעליושקע.

אמאל פלעגט ער די נעכט פערברענגען ביי ארליק טעועלעוין, אמאל פלעגט ער נעכטיגען ביי הירש בערלין אין זיין טורמע־קאמער.

איטען האט מען, צוליעב דעם מאנגעל אין ווייבערשער דיענערשאפט, אפיציעל איבערגעפירט אין הויז, וואס ס'האט זיך אויסגעהאלטען איהר פאטער יוזיק, און אוועקגעזעצט נאהנט צו אידם הינטער א דין ווענדטיל. פון דער צייט אן האט זיך ווייטער קליין געזינדעל פערטרעטערט מיט נאך א מענשען: מיט הירש בערלין, וואס האט זיך אויפגעהאלטען אין דעמזעלבען הויז אויבען.

די אלטע איבערגעבליבענע ברעטער זענען איינע נאך דער אנדערער אבגעשטאנען פון די פערשלאגענע פענסטער און פערשהאלבען געווארען. קיינער האט זיך ניט געשאילט די ווידער צו צופאסען, אדער אוועקשטעלען אויף זייער ארט נייע. און אין די שטילע, ווארימע אווענדען, ווען אין הימעל האבען זיך אנגעצונדען די גאלדענע שטערען, פלעגען זיך אין די ווייטע פערדאלמענע חינ־

קעלער פון גרויסן בעהאַקסענעם הויף בעהייזן מענשען, וואָס האָבן נאָך ניט אינגאַנצן געגלויבט, אַז עס איז ערלויבט, וואָס האָבן אָבער געטוידלט, אַז קיינער איז ניט אימשטאַנד עס זיי צו פאַרבאָטן. אין די שאָטענס פלעגן זיי זיך שטיל צונויפקומען און פונאַנדערטענען, גלייך ווי זיי וואָלטן נאָך מורא האָבן ווערן אַרויס-שטאָגן הויך, ווי צו ווייטערע צרות קומט אפשר אַן אַנדערע.

טר איין וועלט האָט ניט בעמערקט די ענדערונגען, וועלכע זענען פאָרגעקומען אַרום איהם די לעצטע צייט, און אַזוי ווי ביי-טאָג, אַזוי אויך ביי-נאַכט האָט ער געטהון נור איין און דיזעלבע זאַך: געלאָפן פון דעם נאָרדשטן ווינקעל צימער אין דעם ווייטעסטן, נאָך ס׳עפער אויסגעראָבענגריג מיט די פיס אויף דער פאָדלאָגע דעם לאַנגען שמאָלען פאַס, און דערביי אויף קיינעם ניט געקוקט, קיין זאַך ניט געזעהן.

און פראַנצע דערוויין, האָט מען פלעגט זי אַרויסטרייבן אויפ'ן הויף, פלעגט זי זיך, אויך אַזוי ווי פריהער, דערשראָקען שדרי-קען מיט'ן וועקן צו דער וואַנד און מיט קלעכדיגע, אויסגעלאָשענע אויגען קוקן אויף איהרע איבערעהעניגס. פאַר איהר האָט אויך, ניבר, גאָרניש ניט פאַסירט...

כ'איז געזען אַ שטילע און אַ וואַרימע זומער-נאַכט. די אַלטע, הייט-פונאַנדערגעוואָרפענע ליפען-בוימער זענען געשטאַנען, ווי פער-כישופטע אין דער פערשטיקטער וואַרימקייט פון דעם פערגאַנגענעם טאָג, וועלכע די אָנגעקומענע נאַכט האָט דאָך ניט דערפרישט.

די לבנה האָט זיך לאַנגזאַם אויפגעהויבען פון הינטער דעם אייזערנעם שפיץ פון היילגען אליהו, איז שטיל געשוואומען איבער דעם אויסגעשטערנטן הימעל, האָט פונאַנדערגעטריבן די קליינע ווייסליכטיגע שאָטענס אונטער די קוסטען און האָט זיי אויסגעצויי-גען איבער'ן הויף.

אויפ'ן ווינקעל פון די טרעפ, צווישען די צוויי גאָרענס, וואו ס'האָבן זיך אויפגעהאַלטן יוזיק צייטלין און הירש בערלין, אויפ'ן שמאָלן פענסטער, מיט די רוקענס צום פאַרק, זענען געזעסן הירש און איטע, ביידע אין אַרעסטאַנטן-חאַלאַטן, ביידע

אין שװערצע אָרעכטאַנטען-שיך און דאָך בײדע מיט פּרעהליכע פּנימ'ער, מיט בלאַנקענע, גליקליכע אויגען.

דאָס פענסטער איז געזען צו-איינג פאַר צװייען און די קערפּערליכע נאַרגעקייט, װעלכע בײדע האָבען געפּידעלט, דאָס זײ בײדע די פּער'כשופ'ש. זײ האָבען אויסגעזעהן, װי די שטילקײט פון דער נאַכט, װי דאָס שטילע װינדטעלע, װאָס האָט געבראַכט צוטראָגען די צויבערנדע ריח'ות פון כל'ערליי בלומען, װעלכע ס'האָבען זיך בעהאַלטען אונטען.

זי האָט זיך צוגעדריקט מיט איהר קאָפּ צו זײן פּלײצע און דאָס װינדטעלע האָט שטיל און ליעבליך געשפּיעלט מיט איהרע פונאַנדערגעלאָזטע גאָלדענע האָהר, אַזױ װי עס האָט געשפּיעלט מיט די דװיכע גרינע שפּיצען פון די ליפּען-בוימער, מיט די װייכע גע־קרײזעלטע קעפּ פון די אַקאַציעס-קוסטען. איהרע צוקורצע פּים האָבען ניט דערגרײכט ביז דער פּאָדלאָגע, זענען געהאַנגען אין דער לופטען, און האָבען זיך געװיעגט װי בײ אַ בעגליקטע־טעלט קינד. און אינגאַנצען דאָט זי, געגען דער גרויסער און װאקסיגעה'ר פיגור פון הירשען, אויסגעזעהן, װי אַ פערבעכטעט קינד, װאָס קאָן ניט ער געבען גליק, נאָר אויך געדמען גליק פון אַנדערע.

זי האָט זיך צוגעדריקט מיט'ן קאָפּ צו הירשעס פּלײצע און איהר קלײן װײס הענטיל האָט זיך גערוהעז געצאַפּעלט אין זײן ברײטער בײניגער האַנד. נאַליק געגען זײ, אויף דער פּאָדלאָגע אין דעם העל-גאָלדענעם פיער-עקיגען פלאַס, װאָס איז געפאַלען פון דעם העל-בעלויכטענעם פענסטער, איז געלעגען דער צוזאַ־מענגעפלאָכטענער שאָטען פון זײ בײדען; זײ האָבען זיך פער־אייניגט, פעראייניגט אויף אייביג און זענען דעם דאַס אַבען און הויך דערצעהלט אַלעמען די פערשלאָפענע שטילקײט, װאָס איז געשטאַנען הינטער דער װאַנד, דאָס פרעהליכע װינדטעל, װאָס איז געלאָפען איבער די אַלטע קעפּ פון די ליפּען-בוימער, די בוימער אַלײן מיט זײער שטילען, געדײנקפולען גערױש, און ס'װאָלט געװען אַ װאונדער, װען עמיצער װאָלט זײ ניט גלױבען

ווען עמיצער וואָלט חערלאָזט, אַז מ׳קאָן אויסקומען אַנדערש.

— דירהשע, איך וועל ביי דיר פרעגן: פאַרוואָס איז עס אַלץ אויסגעקומען אַזוי?

— ווי אַזוי?

— אַזוי... עפּיס אומגעוועהנליך.

— איך זעה ניט קיין אומגעוועהנליכעס אין דעם, וואָס איך האָב דיך ליעב.

— יאָ, אָבער פאַרוואָס זענען מיר געקומען צו אונזער גליק מיט אַזאַ חיוטען און מיט אַזאַ קרומען וועג? פאַרוואָס זענען מיר געקומען צו איהם דורך פּיין, דורך צרות און דורך טרעהרען?

— איטע, ווען מ׳וואָלט מיר זאָגען, אַז כדי דו זאָלסט מיינע זיין, דאַרף איך זיצען אַ געפאַנגענער מיט אַ געגאָלטען קאָפּ און מיט אייזערנע קייטען אויף די פיס נאָך צעהן יאָהר, וואָלט איך עס אויך גערן געטהון. איצט, בשעת מיר זענען שוין ביי אונזער ציעל, דאַרפען מיר ניט וואָס צו קלערען וועגען דעם, וואָס פאַר אַ פּרייז מיר האָבען בעצאָהלט פאַר אונזער גליק. דאָס געפענגניש האָט אונז בעראייניגט, די קייטען האָבען אונז צוזאַמענגעבונדען אין אַ אייביגען בונד, און איך זאָג: זאָלען זיין געבענשט די דאָזיגע שווערע אייזערנע קייטען! זאָלען לעבען אונזערע פּייניגער!

ער האָט עמוואָס אָבגעוואָרפען אַהינטער דעם קאָפּ און האָט הויך אויסגעהויבען די רעכטע האַנד. דער שוואַרצער שאָטען אויף דעם האַלב-נאָלדענעם פּאַס אונטער זייערע פיס האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון און געענדערט זיין געשטאַלט. דאָס אָנגעלאָפענע ווינדטעל האָט אונטערגעהאַפּט איטעס פונאַנדערגעלאָזטע האָהר און האָט זיי פונאַנדערגעוואָרפען דירשען אַרום האַלז. ער האָט זי אַרומגענומען מיט דער האַנד און נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צו זיך. אין דער טיעפער שטילקייט האָט ער געהערט, ווי ביי איהר קלאַפּט דאָס האַרץ, אָפט און שטאַרק.

פּלוצלונג האָט זיך ערגיץ פון הינטען אַרויסגעריסען עפּיס ווי אַ געוויין, עמיצער האָט האַרציג און טרויעריג ווי אַ שווערען יאָמערליכען זיפץ געטהון און באַלד אָבגעהאַקט. דער ווידער-קול

דאָס עס אונטערגעהאַפּט און ווײַט פֿונאַנדערגעטראָגן איבערן מאַרק.

איצט האָט זיך דערשראָקן אַ חאָרף געטהון צו הירשען אויפ'ן האַרצען און האָט פֿאַרגענומען זײַן האַנד. אין דער מינוטער האָט זיך געזעהן ווי די אויגען אירע האָבען זיך מיט פֿונאַנ-דערגעעפֿענט, געוואָרען קײַלעכדיג און אין זיי האָט זיך אָבגע-שפּיגעלט אַן אומגעהויערע שרעק.

— שפּרה!— האָבען אירע בלאַסע ליפּען קוים אַרויס-גערעדט.

ער האָט אַ פֿיהר געטהון מיט דער האַנד איבער אירע פֿונאַנדערגעלאָזענע האָר, האָט זי נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צו זיך און האָט געשוויגען. דער גאָלדענער פּאַס אויף דער פּאָלאָנעז האָט זיך נאָך מעהר אָבגעריקט אין אַ זײַט און האָט זיך מיט זײַן אויבערשטען ווינקעל אויפֿגעלעגט אויף דער וואַנד. דאָס ווינקעלע האָט זיך אָבגעשטעלט און די שטילקײט אַרום איז געוואָרען נאָך שאַרפֿער, גלײַך ווי זי וואָלט זיך צוגעהערט צו יעדען שאָרך, צו יעדער בעוועגונג.

ער האָט זיך צוגערוקט האַרט צו איהר נאָהער און שטיל, ווי ער וואָלט איהר אָנגעטרויט דעם גרעסטען סוד פֿון זײַן האַר-צען, דאָס, וואָס ער בעהאַלט פֿון זיך אַליין; ער האָט איהר אָנ-געהויבען צו דערצעהלען, ניט אַרויסלאָזענדיג איהר האַנד.

— שפּרה?... איך ווייס ניט, וואָס זי איז געווען פֿאַר מיר, וואָס מיר זײַנען געווען איינער פֿאַר דעם צווייטען... איך האָב ניט פֿערשטאַנען איהר הויכען ריינעם גײַסט, זי האָט זיך ניט אַרונטערגעלאָזט ביז צו מײַנע איינפֿאַכע, מענשליכע געפֿיהלען... איך בין געווען אַ מענש, זי איז געווען — דאָס געוויסען, דאָס געוויסען, וואָס גיט לעבען דורות, וואָס גיט אָבער ניט קיין לעבען אַן איינפֿאַכען, געוועהנליכען מענשען, אַזעלכען ווי איך. איך האָב געזוכט אַ פֿרוי, — די איז געווען אַ געטין, און מיר האָבען זיך פֿונ-אַנדערגעגאַנגען.

איצט איז זי געשטאָרבען — אויב עס קען נור שטאַרבען

די געטליכקייט, אויב עס קאן שטארבען דאס געוויסען. אבער טיעף אין הארצען פיהל איך, אז בשעת מיר שעפען מיט פולער מאס פון אונזער גליק, געפינט די זיך דא, געבען אונז, זי בענשט אונזער באנד, ווייל ער גיט לעבען, און די האט ליעב געהאט דאס לעבען,— האטש זי האט פון איהם גארנישט גענומען. און צו־ליעב איהר, צוליעב שפרה'ן, וואס איז פארביי געגאנגען פארביי אונז און האט בעלויכטען אונזערע הערצער, אנגעצונדען אין אונז דאס געוויסען; צוליעב איהר, וואס האט גענומען פון לעבען מעהר נישט ווי דאס, וואס זי האט פון איהם געפאדערט, צרות און פיין, כדי צו קומען אהין א הייליגע און אנגעלייטערטע,— צו־ליעב איהר דארפען מיר, מוזען מיר שענקען איינער דעם אנ־דערן גליק, ליעבען דאס לעבען און עס בויען, צוליעב שפרה'ן!...

ער האט געטראכט אבגעווארפען אהינטער איהר קאפ, האט ארומגענומען מיט דער האנד איהר האלז און צוגעדריקט זיינע ליפען צו איהרע.

די טיעפע שטילקייט האט אויך אזוי ווי פריהער געהיט יעדען טריט זייערן, דאס ווינדמעל האט שטיל געוויעגט די הויכע קאסטאניען־בוימער, וואס זענען געשטאנען אונטער'ן פענסטער.

זי האט זיך שטיל ארויסגעדרעהט פון זיינע הענד, אראבגעשפרונגען פון פענסטער, א פאר טריט געטהון און אב־געשטעלט זיך.

אויף איין אויגענבליק האט זי זיך אומגעקעהרט צו איהם, האט זיך אויפגעהויבען אויף די שפיץ פינגער, האט צוגעבוי־גען צו זיך זיין גרוים בעוואקסען געזיכט, האט איהם אבגעבריהט מיט א הייסען קוש און האט זיך אוואַרף געטהון אראב די טרעפ.

אין א מינוט ארום האט א קלאפ געטהון די אויפגעעפענטע טהיר פון איהר צימער'ל ביי יוזיקס קאמער און האט זיך באלד ווידער צוגעמאכט הינטער איהר.

הירשע איז געשטאנען אויבען, איינגעבויגען אין זיין הוי־כען לאנגען וואוקס און האט זיך צוגעהערט צו דעם וויטען און שטילען געראויש אין דעם אונטערשטען צימער.

דאס זיעבען און פיערציגסטע קאפיטעל

ענדע אויגוסט 1831 איז אין וועליזש אנגעקומען דער פסק־דין פון דעם הערשענדען סענאט וועגען דעם געוועזענעם יורשען יאסיף וויקענטיעוו גרודינסקי.

גרודינסקי איז די לעצטע צוויי יאהר געווען איינער פון כטאחאוו'ס נאהענטסטע מיטארבייטער. ער האט פערנומען אין קאמיסיע דעם פלאץ פון א שטענדיגען איבערזעצער פון יודיש אויף רוסיש, פון אלערליי יודישע מאנוסקריפטען און רעליגיעזע ביכער. א דאנק זיין מיה, איז געווען אויסגעדעקט די שעדליכקייט פון דעם בוך, וועלכען ער האט א נאמען געגעבען „חאמבאן", און וואס איז, לויט זיין מבינות, אינגאנצען געווען פערנומען מיט בעשרייבען די דינים און מנהגים פון שעכטען קריסטליכע קינדער און בענוצען זייער בלוט. דאס בוך האט ער אפילו ניט געקאנט געפינען, האט ער דאך אבער געדענקט דעם נאמען פון בוך. דער דאזיגער נאמען („דאנדאמא צעריכין דאכיי יעכום שעל מיצוועס") האט געקלונגען פאר כטאחאוו'ן און פאר זיינע חברים זעהר ערנסט, ווי אומגעלומפערט די ווערטער פון וועלכע גרודינסקי האט צוזאמענגעשטעלט דעם דאזיגען טיטעל. וועגען אויך געווען.

דאס בוך האט ער ניט געפונען און דאך האט ער „על פי זכרון" צונויפגעשטעלט דעם גאנצען אינהאלט זיינעם, און דערביי האט ער אויך אויסגעמאלט די כלי־זיין, וועלכע ס'ווערען בענוצט ביי דער בלוטיגער ארבייט.

אין חאטש אן אנדערער משומד, וואס איז געווען ספעציעל אויסגעשריבען צוליעב דעם פון מסטיסלאוו, דער קיאנדו פאזהערסקי, האט איהם געבראכט הערצו, דאס ער האט געמוזט מודה זיין, אז אט דאס בוך, וואס ער האט אזוי דייטליך אנגערופען מיט'ן נאמען און איבערגעח'זר'ט זיין אינהאלט, איז קיינמאל אויף דער וועלט ניט געווען, אז אלץ, וואס ער האט אנגעשריבען און אויסגעמאלט, האט ער בלויז אויסגעטראכט פון קאפ, — דאך האט כטחאחאוו זעהר הויך געשעצט זיין „האנד־ארבייט". חאוואנסקי האט עס אלץ זעהר ערנסט אויסגעשטודירט און האט עס בענוצט אין זיינע

אַלע־המבוטלע דאָקלאַדען, וועלכע האָבען געהאַרמט רינגען אָנשטאָט יודישע בעזיצען געגען די וועליזשער יודען.

אָבער ניט נור אין דעם וועגען בעשטאַנען יענע נוצען, וועלכע גרודינסקי האָט געבראַכט סטראַכאָוו'ן. פיעל וויכטיגער איז געווען דאָס, וואָס מיט אַ יאָהר צוריק בשעת די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע איז געשטאַנען אין אַן ערנסטער פערלעגענהייט און די גאַנצע אַרבייט איהרע האָט געקאָנט געהן לאבוד, האָט דער דאָזיגער גרודינסקי געהאַט אין זיך מוטה אויפצוּווייזען, אַז ער, גרודינסקי, איז אַליין אויך געווען אַן אָנטייל-נעהמער אין בלוט-מאָרדען, — בשעת ער איז נאָך געווען אַ יוד, און האָט כמעט פאַר יעדען יודישען פסח אומגעבראַכט אַ קריסטליך קינד. און מיט יענער גלייכגילטיגקייט און מיט יענע ערינערונגס-פעהיגקייטען, וועלכע ער האָט זיך געקאָנט אָנגעהמען אין קאָמיסיע נור פון איין טערענטיעוו'ן, האָט ער דערצעהלט די אויספאָרשער, אַז אין קליין שטעדטיל כאָבאָונע, מינסקער גוב., וואו ער איז אַלס קינד געוואַקסען אין הויז פון דעם אָרטיגען גביר. שבתי טורבאָוויץ, האָט ער יעדען ערב-פסח, צוזאַמען מיט פיעל אַנדערע יודען, געשאָכטען אַ קריסטליך קינד, וואָס טורבאָוויץ פלעגט געוועהנליך בריינגען מיט זיך פון מאָבקווע, וואוהין ער פלעגט פאָהרען מיט סחורה. דאָס בלוט פלעגט בעניצט ווערען דאָ אויפ'ן אָרט, און די שיריים פלעגט ער פאַנאַנדערפיהרען צו די יודען אין די אַרומיגע שטעדטליך. די געשאָכטענע קינדער האָט מען מקבר געווען דאָרט אויפ'ן הויף, און ער איז משער, אַז ווען מען זאָל דעם דאָזיגען הויף אויסגראָבען, וועט מען אין איהם געפינען קינדערשע ביינער...

די דאָזיגע מעשה האָט, אַ לויט דעם זיכערן טאָן, מיט וועלכען גרודינסקי האָט זי דערצעהלט, אַ דערפאַר, וואָס זי איז געמאַכט געוואָרען פון אַ געוועזענעם יודען, און האָט בעשולדיגט זיינע נעהנטערע קרובים, געוועקט אַ האָפנונג, אַז אויך אין די העכערע קרייזען וועט זי אָנגענומען ווערען מיט'ן נויטיגען ערנסט; מען האָט געהאָפט, אַז דאָס וועט אפשר אויסקלערען סטראַכאָוו'ן יענעם שטרוי, וועלכען ער האָט שוין געהאַט איינגאַנצען פערלאָרען.

דער קייזער האָט איבערגעגעבען גרודינסקי'ס דערצעהלונג דעם גראַף בענקענדאָרף, און דאָס האָט אויך גאַראַנטירט ניט נור די שנעלקייט, נאָר אויך די ריכטיגקייט פון דער אויסבאָרשונג.

און צווישען אַלע אומגליקען, וואָס האָבען זיך מיט אַמאָל אַ שאָט געטהון אויף סטראַהאָוו'ס קאָפּ, האָט נאָך ניר די איין אויס-דעקונג גרודינסקי'ס איבערגעהאַלטען ביי סטראַהאָוו'ן עפּיס אַ פונק האָפנונג. איהם האָט זיך געדוכט און ער האָט זיך אַליין דערין איינגערעדט, אַז אַט דאָס איז עס דער צופאַל, וואָס קאָן איהם צוריק אַרויספיהרען אויף אַ דרך און אָבראַטעווען זיין כבוד. און ער האָט געוואַרט.

אין אויגוסט איז ענדליך אָנגעקומען דער בעפעהל פון סענאַט וועגען גרודינסקי'ס ענטדעקונג. אין דעם דאָזיגען בעפעהל איז געשטאַנען:

„לויט דעם בעפעהל פון זיין קייזערליכער האָהייט, האָט דער הערשענדער סענאַט דורכגעקוקט די דיזעלבע וועגען די מסירות אויף יודען פון דעם געשמד'טען יודען גרודינסקי'ן.

נאָכדעם, ווי זיין קייזערליכע האָהייט האָט זיך בעקענט מיט די דאָזיגע מסירות, האָט ער געהייסען דעם געניעראַל-אַדיוטאַנט בענקענדאָרף אַרויסשיקען קיין וועליזש אַ בעגלויבטען און אַ פני-הינען שטאַב-אָפיציר, וועלכער זאָל פערנעהמען מיט זיך גרודינ-סקי'ן און אָבפיהרען איהם קיין באָבאָוונע, מינסקער גוב., און מאַכען דאָרט אַ שטרענגע אויספאָרשונג וועגען דעם שעכטען פון קריסט-ליכע קינדער, אין וועלכע גרודינסקי האָט זיך מודה געווען".

כדי צו ערפילען די דאָזיגע אויפגאַבע, האָט הער זשאַנדאַר-מען-פאָלקאָווניק וואָטקאָווסקי, צוזאַמען מיט'ן מינסקער גובערניע-סטראַפּטשע, געמאַכט אַ שטרענגע אויספאָרשונג. ביי וועלכער ס'האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז גרודינסקי האָט די גאַנצע מעשה מיט זיינע קרובים, מיט זיינע קינדער-יאָהרען און אַלע איבעריגע זאַכען, וואָס ער האָט פערבונדען דערמיט, בלויז אויסגעטראַכט. דער מסור גרודינסקי האָט זיך אַליין אויך מודה געווען, אַז ער האָט קיינ-מאָל ניט גענומען קיין אַנטייל און האָט ניט געזעהן ווי זאַנהערע

בריינגען אים קריסטליכע קינדער, און אַלץ, וואָס ער האָט דער־צעהלט וועגען דעם אין וועלישער אויספאָרשונגס־קאָמיסיע, איז ליגען. געבראַכט האָט איהם דערצו דאָס, וואָס ער האָט געליטען הונגער און נויט און האָט ניט געהאַט פון וואַנען צו לעבען.

אַחוץ דעם, האָט די אויספאָרשונג פעסטגעשטעלט, אַז גרי־דינסקי פיהרט זיך מאָראַליש זעהר אונאָרענטליך, ניט פערשרי־בען געוואָרען אין די רעוויזיע־ביכער, שלעפט זיך אַרום און, נאָכ־דעם, ווי ער האָט זיך געשמד'ט, האָט ער צום צווייטען מאָל חתונה געהאַט, ניט גט'ענדיג די ערשטע פרוי.

באַקאַנט ווערענדיג מיט די אויספאָרשונגס־מאַטעריאַלען, האָט דער קייזער אַרויסגעגעבען אַ באַפעהל איבערצוגעבען גרודינסקי'ן אין געריכט פאַר אַ פאַלשער מסירה. דערווייל האָט דער הערשענדער סענאַט, — נעהמענדיג אין באַטראַכט, אַז גרודינסקי האָט ניט נור ניט באַשטעטיגט זיינע אויבענדערמאָהנטע מסירות, נאָר ער האָט זיך געמוזט מודה זיין, אַז זיי זענען אויסגעטראַכט; אַז חוץ אַלעמען איז ער אַ מענש מיט אונאָרענטליכע זיטען, און אַ בראָדיאַגע דער־צו — געפונען, אַז לויט די און די אַרטיקלען פון די רעגלאַמענטען, האָט גרודינסקי געדאַרפט באַשטראָפט ווערען מיט שמיץ אין פער־שיקט ווערען קיין סיביר. נאָר, לויט דעם אַלערהעכסטען באַפעהל פון פערגאַנגענעם מערץ, ווערט דער דאָזיגער גרודינסקי אָבגעגעבען אין מאַלדאַטען אויף אייביגען דיענסט, דערצו דאַרפען די אָרטיגע גייסטליכע אויף איהם אַרויפלעגען אַ שטראָף פאַר חתונה־האָבען מיט צוויי ווייבער.

דער לעצטער שטראַהל פון האָפנונג, וואָס האָט נאָך גע־שיינט פאַר כטחאַחאָו'ן, איז פערלאָשען געוואָרען, לאָזענדיג נאָך זיך אַ שפור פון אַ גרויס אומגליק, וואָס פאַלט אויף זיין קאָפּ און פון וועלכען איהם וועט שוין איצט ניט געלינגען זיך צו ראַטעווען.

ער האָט געזעהן, אַז אַלע זענען געגען איהם, און ער איז איינער. און קיינמאָל איז איהם נאָך ניט געוועזען אַזוי קלאָר, ווי איצט, אַז אַלץ איז פערלאָרען און אַז וואַרטען איז שוין מעהר ניטאָ אויף וואָס...

דאס אכט און פיערציגסטע קאפיטעל

סטראַהאַן איז געלעגען אויפ'ן גרויסען לעדערנעם דיוואַן אָהן אַ קישען, און זיין קליינער צוזאַמענגעדרעהטער קערפּער האָט אויסגעוויזען נאָך קלענער און די גרעסטע העלפט דיוואַן, סיי אין דער לענג, סיי אין דער ברייט, איז געבליבען אַ ליידיגער.

ער האָט זיך צוגעדריקט מיט'ן רוקען צו דער הויכער אויפגעשטעפּטער וואַנד פון דיוואַן און מיט זיינע קליינינקע, ביינינע פינגער אַלץ שטייפער און טיפער איינגעדרעהט זיך אין די פּאָלעס פון זיין גרויסען חאַלאַט. ער האָט זיך געטרייסעלט פון דער קעלט, וואָס האָט געהערשט אין גרויסען צימער און נאָכמעהר פון דער אינגעהייערער שרעק, וואָס האָט איהם אַרומגענומען פון אַלע זייטען.

אין די הויכע, ריין-אויסגעוואַשענע פענסטער האָט פון דרויסען הינגעקוקט דער קאַלטער הערבסט-אָווענד, און רויטע וואָלקענדלעך, וואַרפענדיג זייערע בליקען אויף דער אויסגעמאָלטער פּאָלאָגע און אויף דעם ווייסען קאַכעלנעם אייווען און ווייטסטען ווינקעל, זענען שטיל-שטיל געלאָפען איבער דעם הויכען, קאַלטען הימעל.

ס'איז אָנגעשטאַנען די נאַכט — און דאָס איז געווען דאָס שוועהרסטע און דאָס שרעקליכסטע, אויף וואָס סטראַהאַן האָט נור געקאָנט וואַרטען.

ער האָט געוואוסט און איז געווען בעגלויבט, אַז צוערשט קאָן עס ניט זיין; אַז ווי נור ס'וועט קומען האַלבע נאַכט, אין דעם ווייטעסטען ווינקעל פון הויף, אַהים קיך, וועט אָפּקרעהען דער האָהן און דער אַלטער שטאָדט-זייגער אויפ'ן ראָטהויז וועט אָפּשלאָגען צוועלף — וועט זי ווידער קומען...

זי וועט קומען ניט צו איהם, נור צו זיך, אין איהר געוועזענעם צימער, קומען און אָנהויבען אַרומצוגעהן מיט איהרע גרינגע שטילע טריט — פון אייוועלע צום פענסטער, פון פענסטער צום אייוועלע און פון דאָרט צוריק צום פענסטער. און ס'וועט זיך

הערען, ווי עס סקריפּען די ברעטער פֿון פּאָדלאָגע, ווי עס רוישען איהרע שוואַרצע וואָלענע קליידלעך און ווי איהרע קליינע דינע טיפּלעס טריטען שטילערהייד איבער דער קאַלטער ריין-אויסגע-כאַלטער פּאָדלאָגע.

דערנאָך וועט זי, הינטער דער פּעסט-פֿערשלאָסענער טהיר, וואָס עפֿענט זיך ניט און דערצו נאָך פֿערשטעלט מיט דעם שוועהרען דעמבענעם-שאַפֿע, זיך שטיל און אונבעוועגט אַריינדרינגען צו איהם אַהער, וועט זיך אַוועקזעצען צווישען די צוויי פֿענסטער גלייך געגען איהם, וועט אויף איהם אָנשטעלען איהרע טיפֿע שוואַרצע אויגען, — און ס'וועט ניט זיין וואו זיך פֿון זיי צו בעהאַלטען, וואוהין פֿון זיי צו אַנטלויפֿען.

און ביז דעם פֿריה-מאָרגען וועט ער זיך דרעהען און וואַרפֿען אונטער איהר קאַלטען דורכדרינגענדען בליק, און אַ קאַלטער שווייס וועט בעגיסען זיין שפּיציגען הוילען מח, און די צייהן וועלען הויך און שטאַרק קלאַפּען איינער אָן דעם צווייטען, און דאָס האַרץ וועט אָפֿט און אונרוהיג קלאַפּען אין זיין קאַלטער ברוסט... און ס'וועט ניט זיין צו וועמען אַ געשריי טהון, ס'וועט ניט זיין וועמען אַ רוף צו טהון צו-הילף.

כמאַהאָו איז געלעגען איפֿן דיוואַן, אַליין טיעפֿער איינדרעהענדיג זיך מיט זיינע פּאָלעס, און זיין אויער האָט אונטערגעהאַפּט יעדען גערויש, וואָס פֿלעגט געבוירען ווערען אָדער אָבשטאַרבען אַרום איהם.

אין דער הינטערשטיגער האַלב-פֿינסטערניש האָט זיך געזעהן, ווי דער שוועהרער דעמבענער-שאַפֿע, ביז אויבען אָנגעפּילט מיט ביכער, שטעהט ניט-צו צו דער פֿערשלאָסענער טהיר אין שפּרה'ס צימער, בעדעקענדיג זי אינגאַנצען, און דאָס האָט איהם אַ ביסעל בערוהיגט. דעם בעליעבטען שטוהל פֿון שפּרה'ן, צווישען ביידע פֿענסטער, האָט ער נאָך אין דער-פֿריה געהייסען גאַווריל'אָן אַרויסטראָגען אויף דעם אַנדערן הויף און בעהאַלטען.

אין ווינקעלע האָט זיך געזעהן דאָס שוין-אויסגעבעטע בעט, וועלכעס גאַווריל'אָ האָט היינט, אַזוי ווי אַלע מאָל, זעהר פֿלייסיג

פֿערבעט. הויך אויסשלאָגענדיג די קישענס, גלייך ווי ער וואָלט גאָר ניט בעמערקט, אַז קיינער בענוצט זעס ניט און אַז מאָרגען וועט ער עס אויך אַזוי געפֿינען ניט גערירט, ווי נעכטען, עהעגער-נעכטען און אַלע טעג.

ביי דער טהיר געבען איידעלע האָט געבלאַנקט דאָס וואַש-טישעל און אין דעם נאָהנטסטען ווינקעל פֿון צימער, ביים פֿענ-סטער, זענען געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן וואַנד די ריין-אויסגע-וואַשענע ווינטער-ראַמען, וועלכע גאַווריִלאָ האָט דעם גאַנצען טאָג צוגעפּאַסט צו די פֿענסטער און איז ביז'ן אָווענד מיט זיי דאָך ניט פֿאַרטיג געוואָרען. און ווי אויף אַלץ, וואָס גאַווריִלאָ האָט געטהון, אַזוי האָט זיך אויך אויף דעם געפֿיהלט גאַווריִלאָ'ס אַרבייטס-פֿעהיגקייט. אַ גאַנץ הויך בעטעל ריין און גלאַט פֿונאַנדער-געשניטען פּאַפּיר איז געלעגען אָנגעלעגט אויף דער פֿאַרעגין פֿון שטוהל; אַ שוואַרץ-ליימען שיסעלע מיט קלייסטער איז געשטאַנען אויפ'ן ברעג טיש, איבערגעדעקט מיט אַ פּאַפּיר; שמאָלע הייכע גלעזלעך, ריין-אויסגעוואַשענע, זענען פֿאַרהייז געווען פֿונאַנדער-געשטעלט אויפ'ן אַנדערן ברעג טיש און אַ האַלב-אויפגעפּעסענע פֿלאַש מיט שוועבעל-זויער, וועלכע דער אַפּטייקער לאַנגעבעק האָט אָבגעלאָזען ניט אַנדערש, ווי אויף סטראַהאָו'ס אַ צעטיל, האָט זיך צוגעדריקט צו דער האַנד, בעהאַלטענדיג פֿון די אויגען איהר רויט צעטעל מיט'ן טויטען קאָפּ איבער צוויי איבערגעוואָרפענע ביינער.

אויף אַלץ האָט זיך געפֿיהלט עמיצענס אַ פֿריינדליכע האַנד, און ס'איז געוועזען מערקווירדיג, וואָס דער אָרדענטליכער און איבער-געגעבענער פֿויער פֿערשטעהט ניט, אַז דאָס וויכטיגסטע און נויי-טיגסטע איז ניט דאָס, אַז די פֿענסטער זאָלען זיין ענגט צוגעשטעלט צו דיכטע ערטער, גוט אַרומגעקלעפּט און פֿון זיי זאָל ניט בלאָ-זען, — אַז נויטיג און וויכטיג איז, אַז זי זאָל היינט ניט קו-מען, ניט אָנהויבען אַרומצוגעהן אַהין און צוריק איבער איהר צי-מער, זאָל ניט אַריין אַהער, ניט אָוועקזעצען זיך דאָרט, צווישען די פֿענסטער און ניט אָבשטעלען אויף איהם איהרע אויגען, פֿון וועלכע ס'איז ניטאָ קיין בעהעלטעניש.

ער האָט זיך נאָך שטאַרקער איינגעהילט אין זיין האַלאַט
און האָט נאָך מעהר דערשראָקען אָנגעהויבען צו באַטראַכטען אַלץ
אַרום. די רויטע ליבענדע וואָלקענדלעך אויפ'ן הימעל האָבען זיך
פינאַטערגעחקט און דורך די האָט דורכגעקוקט די לבנה, אַ קרַ-
לעכדיגע, אַ קאַלטע, אַ טויטע.

אויף דער פּאָדלאָגע, איך אַ גלייכער ווייט פון בידע בענ-
קעלע, האָבען זיך אויסגעלעגט צוויי פייער-עקיגע אויסגעגילטע
ווילען. איינער פון די האָט זיך שטיל אַ חיק געטהון נעהנטער
צום מ"ש, האָט פערהאַפט זיינס אַ ווינקעל און האָט זיך אָנגעהויבען
עס ל צו ציהען אין דער הויך, האָט זיך אויסגעלעגט אויפ'ן
הענדטיל פון דער חורכזיכטיגער פלאַש און האָט בעלויכטען דאָס
געלבליכע וואַסער אין איהר.

דער שטאָרט-זייגער אויפ'ן ראַטהויז האָט זיך אַ האַפּ געטהון
און ווי ער האָלט מורא האָבען צו פערשפּעטיגען, גיך און אָבגעהאַקט
אַ שלאָג געטהון: איינס! אָבגעוואַרט אַ ווײַלע — און מיטין זעלבען
טאָן אָבגעשלאָגען: צוויי, דריי, פיער... צוועלף!

כמראַתאָה האָט זיך איינגעשטיליעט מיטין קאָפּ אין האַלאַט
און איז ווי אָבגעשטאָרבען.

הינטער דער מחיר, ביי שפרה'ן אין צימער, האָבען זיך דער-
הערט בעקאַנטע טריט, גרינגע און לייכטע, פריהער זייט, דער-
נאָך אַלין נעהנטערע און דייטליכערע. מ'האָט זיי געקאָנט מעדלען.

שפרה איז געגאַנגען פון ווינקעל צום פענסטער, האָט זיך
אָבגעשטעלט, אַ קעהר געטהון זיך צוריק און ווידער אַוועק צום איי-
ווילע, ווידער זיך אָבגעשטעלט און אַוועק צום פענסטער. די ברעט-
טער פון דער פּאָדלאָגע האָבען קוים-קוים געסקריפּעט אונטער
איהרע לייכטע טריט, און איהר שוואַרץ קלייטעל האָט געשוואָם גע-
רוישט ביי איהר יעדען קעהר.

כמראַתאָה האָט זיך האַסטיג אויפגעזעצט, צונויפגענומען
אונטער זיך די פיס און האָט מיט ווייט-פונאַנדערגעעפענטע, צו-
מישטע אויגען נאָכגעקוקט שפרה'ס טריט.

זיין שאַרף שמאָלער קאָפּ איז געווען געריכט בעגאָמען מיט

שווים. די שטייט־צו־אַמגעגעדריקטע ציהן האָבען שטאַרק און שמערצליך געקריצט.

ער האָט געצעהלט אידרע טריט, ווייל ער האָט פאָראויס געוואוסט, וויפיעל טריט זי וועט מאַכען ביז זיך אין צימער און וויפיעל מאָל זי וועט זיך אומקעהרען פון אייוועלע צום פענסטער און פון פענסטער צו דער טהיר, איידער זי וועט אַ קיהריגע טהון צו איהם אין צימער און, ניט קוקענדיג אויף דעם שווערען אַלמער, וועלכען צוויי סאָלדאַטען קאָנען קוים רירען פון אָרט, וועט זי אַריין אַהער און זיך זעצען געגען איהם צווישען ביידע פענסטער.

לויט זיין חשבון, האָט זי געדאַרפט מאַכען נאָך צוויי טורען, און באַלד נאָך דעם וועט זיך דאָס אָנהויבען. און ציטערענדיג דיך מיט זיין גאַנצער אויפמערקזאַמקייט צו אידרע טריט, האָט ער זי באַגלייט פון טהיר צום פענסטער און פון פענסטער צוריק צום אייוועלע.

איצט וועט זי ביז'ן פענסטער ניט דערגעהן: זי וועט מאַכען אַ קליינעם ראַנד און וועט אַוועק גלייך אַהער.

ער האָט געהערט, ווי זי האָט געמאַכט דעם ערשטען טריט און האָט זיך געגרייט מאַכען דעם צווייטען. אין אַ בעקוענדע אַחים וועט זי זיין דאָ.

ער איז אַראָבגעשפרונגען פון דיוואַן, און, קלאַפּענדיג מיט די מויפלעס, זיך אַ לאָז געטהון צום טיש.

און איידער נאָך זי איז דערגאַנגען ביז דער טהיר, האָט ער געכאַפּט די פלאַש, אַריינגעגאָסען פון איהר אין דערביי־איגען גלאָז, האָט אַריבערגעגאָסען אויפ'ן טיש, און, פערגיסענדיג, מיט ציטערנדיגע פינגער צוגעטראָגען צום מויל, אויסגעקערט אינגאַנצען ביז'ן חזק און שווער, ווי אַ שטיין, געפאַלען אויפ'ן רוקען.

אין דער פערשלאָסענער טהיר פון קאָרידאָר, ברעכענדיג דעם מעשענעם ריגעל און אַרומרייסענדיג דעם געמאַלטען קאַרניז, האָט זיך מיט אַ גאָמעטיגען און קרענקליכען יאָמער געריסען סטראַשאָווס האַנד, העקטאָר...

דאָס נײַן און פֿיערציגסטע קאַפּיטעל.

דעם 1-טען דעצעמבער 1831 איז פֿאָרגעקומען די לעצטע זיצונג פֿון דער צווייטער אָבטײלונג פֿון פֿינפֿטען דעפּאַרטאַמענט פֿונ'ם הערשענדען סענאַט וועגען דער דערמאָרדונג פֿון דעם פֿיער־יעהריגען פֿיאָדאָר יעמעליאַנאָוו און וועגען די איבעריגע פֿערברעכען, אין וועלכע די וועליזשער יודען ווערען בעשולדיגט.

ס'איז געווען אַ גרויער, אַ פֿערנעבעלטער פּעטערבורגער ווינטער־טאָג. פֿון איינס בײַטאָג האָבען שוין די דעפּאַרטאַמענט־קורייערען אָנגעהויבען אָנצוצינדען די ליכט אין די הענג־לײַכטער, אויף די ווענד־רעדהען און אין די הויכע לײַכטער אויפֿ'ן גרויסען האַלב־קײַלעכדיגען גרינעם טיש.

די סענאַטאָרען זענען זיך צונויפֿגעקומען ניט אײַלענדיג, ווייל יעדער פֿון זיי האָט געוואוסט, אַז ס'איז ניטאָ וואָס זיך צו אײַלען, אַז יעדער פֿון זיי וועט זײַן מיינונג ברײַנגען מיט זיך שוין אַ פֿאַרטיגע און אַז די צערעמאָניע פֿון אַרויסזאָגען די דאָזיגע מיינונג און די בעשליסען וועט קיין איבעריג לאַנגע צייט ניט אָבנעהמען.

שטיל און לאַנגזאַם טרעטענדיג איבער דעם רויטען געוואַנד, מיט וועלכען די פּאָדלאָגע איז בעשלאָגען געווען, זענען די קוריערען אַרומגעגאַנגען אַהין און צוריק צווישען די הויכע שטולען, פֿאַנאַנדערגעלעגט איבער'ן טיש ווײַסע בויגענס פּאַפּיר מיט בלײַשטיפֿטען, צוגעפּאַסט דאָס גרויסע און שווערע שרײַב־געצייג פֿאַר'ן פֿאָרזיצענדען און אויסגעשטעלט בײַ ביידע ברעגען טיש הויכע געשליפֿענע גראַפֿינען מיט וואַסער, אַרומגעשטעלט מיט אומגעקעהרטע גלעזער אויף טאַצען, זילבערנע טאַץ.

ס'איז געקומען דער אָבער־פּראָקוראָר נעפּעדיעווע אין, ענטפֿערנדיג גיך אויף די בעגריסונגען, אַרומווישענדיג מיט זײַן גרויסען ווײַסען טאַשען־טוך זײַן ריין־אויסגעראַזירטע אויבערשטע ליפּ, איז ער הינגעגאַנגען גלײַך צו זיך אין קאַבינעט אַרײַן.

ס'איז געקומען געצעוויטש און דער פֿירסט אַלעקסאַנדער חאָוואַנסקי. ס'איז געקומען דער סענאַטאָר פּאָלעטיקאַ און, אַ פֿאָר-

כאַפּעמער, אַ פערמאַטערטער, מורא האָבענדיג, אַז ער האָט שוין פערשפּעטיגט, האָט זיך אַריינגעריסען אין זאַל דער סענאַטאָר מי־כאַילאָווסקי, בעלד פערנומען זיין פּלאַץ ביים טיש און אָנגעהויבען פונאַנדערצולעגען זיינע פּאַפּירען.

דער לעצטער איז געקומען צופאָהרען איוואַן פּיאָטראָוויטש מאַזוראַכאָוו, אַן אַלטער קליין־וואוקסיגער פריץ. מיט אַ ליעבליכען, גוטהאַרציגען געזיכט, הייכע, אָנגעגאָסענע ליפּען און פרעהליך־שמייכלענדע אויגען; ער האָט זיך לאַנגזאַם דורכגעדרוקט דורך דער טהיר. האָט זיך אויף אַ ווייַלע אָבגעשטעלט אין, פינטלענדיג מיט זיינע קורצזיכטיגע אויגען אויף די דונדערשער פייערליך פון די הענגי־לייכטער, איז ער גלייך צוגעגאַנגען צו דער קליינער גרופּע סע־נאַטאָרען, וואָס האָבען אויף איהם געוואַרט, און האָט זיי מיט אַ פרעהליך געלעכטער אָנגעהויבען אַלעמען צו בעגריסען.

דער שווערער אָנגעלאָדענער פּאָרטפעל האָט זיך ביי איהם געריכען פון אונטער'ן עלענבויגען. ער האָט זיך אַנאַיל געשטעלט צום טיש, פערנומען זיין שטוהל און אָנגעהויבען פונאַנדערלעגען זיינע פּאַפּירען, גרייטענדיג זיך צו לייענען דער ערשטער.

ס'איז אַריין דער אָבער־פּראָקוראָר, האָט פערנומען זיין אָרט; דער פּאָרזיצענדער האָט אַ קלינג געטהון און די זיצונג האָט זיך געעפענט.

דער סעקרעטאַר האָט מיט אַ מידער שטים, מאַטערענדיג זיך אויף די רעליגיעזע טערמינען און אונבעקאַנטע יידישע נעמען, לאַנגזאַם און שלעפּערדיג געלייענט פון אַ פּאַפּיר דעם אינהאַלט פון דער „דיעלאָ". דער תוך פון דעם גאַנצען ענין איז אַלץ מעהר און מעהר פערפּלאָנטערט געוואָרען. די סענאַטאָרען האָבען אָבער, אַזוי ווי דער סעקרעטאַר אַליין, זעהר גוט פערשטאַנען, אַז דאָס איז איבעריג, אַז מען דאַרף עס ניט; יעדער פון זיי איז געווען זיכער, אַז דאָס, וואָס מען דאַרף וויסען, ווייסט יעדער שוין זעהר גוט, און אַז אַלע אויספיהרונגען, וואָס ס'קאָנען נור געמאַכט ווערען, זענען שוין ביי איהם געמאַכט און פון זיין רעדע וועט איהם שוין קיין מענש אין דער וועלט ניט אַראָבשלאָגען.

דער סעקרעטאַר האָט געענדיגט און האָט זיך שנעל, ווי דערשראָקען אַוועקגעזעצט און האָט אָנגעהויבען צו באַקוקען די אַרומיגע, נור קיינער האָט איהם ניט באַמערקט: אַלעמענס אויי-גען זענען געשטאַנען אָנגעשטעלט אויף סאַוראָסאַוו'ן.

ער איז רויט געוואָרען, האָט אַ גלעט געטהון מיט די פינ-גער די האָאר אויף די שלייפען, האָט אַ ציה געטהון מיט דער נאָז פון טאַבאַק-פּושקעלע, אַהינגעווישט זיך מיט'ן טיכעל און אָנגעהויבען:

— בײַ דער אויספאָרשונג פון דער קאָמיסיע, וואָס איז וע-עבענט געוואָרען אין ווילניש, כדי אויסצודעקען די מערחער, וואָס האָבען אומגעבראַכט דאָס קריסטליכע קינד פּיאָדאָר יעמעליאַנאָוו, האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די יודען, וואָס האָבען אויסגעפיהרט דעם דאָזיגען מאָרד, וואַרען בעשולדיגט נאָך אין פאָלגענדען'...

ער האָט איבערגעלייענט אַלע זיבען בעשולדיגונגס-פּאַקטען, וועלכע סטראַחאָו מיט האָהאַנסקי'ן האָבען צוגעשטעלט אין הויפּט-שטאַב, און מיט'ן וועלכען ערנסט, ווי ער האָט אויפגעוויזען, אַז די יודען זענען שולדיג אין דעם אומברײַנגען, צוליעב חליגע צוועקען, די אַלטע דוואָרישצקאַ, האָט ער אויך אַליין געגלויבט און געהאַלטען. אַז זײַנע חברים זאָלען אויך גלויבען, אַז די יודען האָבען געשענדעט די הייליגע זאַכען פון דער קריסטליכער קירך.

מעהר ווי וועגען אַלץ האָט ער דאָך געהערט וועגען דער דם-בעשולדיגונג פון וועליזשער יודען: וועגען אומברײַנגען פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו. דאָ האָבען זײַנע רייד געקלונגען מיט אַ בע-זונדער ערנסט און מיט אַ בעזונדער זיכערקייט:

— די אײנגיריגקייט, וועלכע די יודען האָבען, געגען דיזער געלעגענהייט, אַרויסגעוויזען דערמיט, וואָס די זענען ניט געלאָפען קוקען אויפ'ן געפונענעם טויטען קערפּער פון יעמעליאַנאָוו'ן — האָט געלייענט סאַוראָסאַוו, פלייסענדיג זיך צו מאַכען הערבײַ אַנ-ערנסט און אַ שטרענג פּנים, בעת די קורצזיכטיגע אויגען זײַנע האָבען געשמייכעלט, — די צומישטקייט, וועלכע פיעל פון די יודען האָבען אַרויסגעוויזען אויף די דאָפּראָסען, בשעת מ'פלעגט זיי שטע-

לען אויג איך איז מיט די עדות־זאָגערינס, די בלאַסקייט פֿון זיי־
ערע געזיכטער, זייערע נערוועזע געשרייען — צי קאָן דאָס אַלץ
ניט דינען פֿאַר דער וויכטיגסטער בעשטעטיגונג פֿון זייער פֿערברעכן?

איוואַן פֿיאָדאָראָוויטש איז געווען זיכער, אַז דאָס, וואָס ער
האָט געזאָגט, איז גאַנץ גענוג. אַז די יודען וועלען בעשולדיגט
ווערען. דאָך האָט ער געפֿונען פֿאַר נויטיג פֿאַר די, וואָס צווייפֿע־
לען נאָך, צו צוגעבען נאָך עפּיס, וואָס וועט זיי אינגאַנצען איי־
בערצייגען.

— און פֿונדעסטוועגען — האָט ער צוגעגעבען און האָט בעצ־
קוקט די וואָרומיגע סענאַטאָרען — ביי דער גאַנצער האַרטקייט און
שטייפֿקייט, וועלכע די יודען האָבען אַרויסגעוויזען אין קאָמיסיע,
זענענדיג זיכער, אַז אויסער דער קאָמיסיע וועלען זיי בעקומען
גרויסע הילף פֿון מענשען, וואָס וועלען צוגעבען דער גאַנצער
אויספֿאָרשונג אַן אַנדער כאַראַקטער, האָבען זיך דאָך פֿיעל פֿון
די אויסגערעדט און האָבען ניט־ווילענדיג בעשטעטיגט זייער שולד...
צום סוף, ניט האָבענדיג קיין שום בעווייזען אויף זייער אונשולד,
האָבען זיי נאָר מיט ווערטער געוואָלט אויפֿווייזען, אַז יודען דאַר־
פֿען קיין קריסטליך בלוט ניט, אַז דאָס איז אַן אויסגעטראַכטער ליגען.
וואָס דאָס כלומר'שט קיין שום באָרען ניט. און נעהמענדיג אין
בעטראַכט דאָס אַלץ — איז איוואַן פֿיאָדאָראָוויטש פֿעסט געשטאַנען
אויף זיינעם, און ס'דאָס אויסגעוויזען ווילד, אַז עמיצער קאָן נאָך
צווייפֿלען אין זיין ערנסט און מענשען־פֿריינדשאַפֿט, — מוז מען
אָהן אַ שום צווייפֿעל בעשטעטיגען, אַז דאָס קינד פֿיאָדאָר יעמעל־
יאַנאָוו איז ווירקליך געגנב'עט און פֿערקוילעט געוואָרען צו די
יודען פֿאַר אַ קרבן און זיי האָבען עס אומגעבראַכט לויט זייערע
שרעקליכע און אונמענשליכע מנהגים.

איוואַן פֿיאָדאָראָוויטש האָט זיך אָבגעשטעלט, נאָכאַמאָל אַ ציה
געטהאָן מיט דער נאָז פֿון טאַבאַק־פּישקעלע, אַרומגעווישט זיך מיט'ן
טיכעל און ווייטער גערעדט.

— איצט בלייבט נאָך איבער צו בעשטעטיגען די שטראָף, וואָס
עס קומט יעדען פֿון די פֿערברעכער. — האָט ער אָנגעהויבען צו

ליזינגען זיסמער, און זיין געזיכט האט בעקומען א מעהר ערנסטען,
אפילו שטרענג א פערזארגט אויסזעהן,— און אויף דעם כמעט פון
די און די ארטיקלען, וואלט ווער, איזואן פראדראוויטש, פון זיין
זייט ארויסגעזאגט אזא מיינונג:

1) טערענטיעווא, מאקסימאווא און קאזלאווסקאיא, האטש זיי
קומט פאר רציחה, פאר אבפאלען פון קריסטליכען גלויבען און אין
שענדען די היילינקייטען, זעהר א שטרענגען שטראף, נאר אזוי
ווי געדריקט פון זייער אייגענעם געוויסען, האבען זיי אליין, לויט
זייער אייגענעם ווילען, ניט נור חרטה געהאט אויף זייערע זינד,
נאר אויך ארויסגעגעבען אלע זייערע מיטארבייטער, און דערמיט
געגעבען דער רעגירונג די מעגליכקייט פון דאס ניי אויפצודעקען
אזעלכע מערדערייען, וועלכע זענען א לאנגע צייט געווען פער־
בארגען, האבען זיי פערדיענט מ'זאל פערקלענערן זייער שטראף,—
דאס הייסט, אוועקשיקען זיי קיין סיביר און דארט איבערגעבען
אונטער דער השגחה פון גייסטליכע.

2) פון די אנגעקלאגטע מענשען, וועלכע האבען זיך בא־
טייליגט אין שעכטען דאס קריסטליכע קינד, און שענדען די היילינגע
זאכען, זאלען: חנה ציטלין, יוזיק ציטלין, סלאוויע, הירש, נתן
און רבקה בערלין, ראובן נאחימאווסקי, יאסעל מירלאס, יאסעל גליק־
מאן, פייגע וואלפסאן און ארליק דעווירע, אויך דאס ווייב זיינס
פראסקע דעווירע און נאסטע פראדקאווו בעקומען שמייסען מיט א
„קנוט": די מאנסבילען צו צוואנציג, און די ווייבער— צו פופ־
צעהן און. אוועקשטעלענדיג אויף די מאנסבילען צייכענס, אבשי־
קען זיי אלע אויף קאטארגע.

3) מאיר בערלין, שמערקען און באסיע אראנסאן און איצקע
וואלפסאן געבען שמייסען מיט א „פליעט": די מאנסבילען— 25, און
די ווייבער— צו 20 און אוועקשיקען אויף אייביג קיין סיביר.

4) רחל פייטעלסאן, הנה שובינסקא, זוסיע און לאה רודניא־
קאווא, ליזער זארעצקי, איצקע בעליאקאוו און אברהם קיסין אוועק־
שיקען אונטער דער שטרענגסטער השגחה אויף אייביג קיין סיביר.

5) הערשעלבער פסח, נאר אהן השגחה, קומט אויך, וועליג בהוי־

כאַזאַנסקי, חיים הריפֿון און די אַלע איבעריקע עטליכע און צוואַנציג כאַן...

איוואַן פּיאָטראָוויטש האָט געענדיגט לייענען, האָט צוזאַמענגעלעגט די פּאַפּירען, אָבגעווישט דעם שווייס פֿון שטערן און פֿון פּליך און ווי אַ פֿערמאַטערט אין פֿערצווייגען קינד, וועלכען מ'האָט פֿערמאַטערט מיט אַ צו־גרויסער און שווערער איבגאַבע, האָט ער אַ קוק געטאָן אויף די אַרומיגע קאַנדידאַטען, גלייך ווי ער וואָלט ערוואַרט פֿון זיי אַ דאַנק.

אין גהינום, איז ער געזעסען אַ גאַנץ וואוילער מענש, ער האָט ניט ליעב געהאַט, אַז ווער עס איז זאָל אַנטאָן דעם אַנדערן עגמת־נפש, אָדער מיט וואָס־עס־איז בעליידיגען. ער האָט ליעב געהאַט זיין קליין, קיילעכדיג און געפּעטשעטע ווייס קערפּערל און האָט פֿיינט געהאַט, אַז מען זאָל איהם אַנטאָן עפּיס אַ ווייטאָג. ער איז געזעסען העכסט אונצופֿריעדען, ווען דער שוסטער, ביי וועלכען ער האָט בעשטעלט שטיוועל מיט ברייטע נעזער, פֿלעגט זיי עטוואָס פֿערשטעלען און זיי האָבען איהם, חלילה, געדריקט די „מאָזאָלעס"; ער פֿלעגט אויך הויך און לאַנג זידלען זיין קאַמערדינער, ווען ער האָט איהם אָנגעריבען זיין קראַנקע זייט ניט אַזוי ווי ער האָט ליעב, אָדער ער האָט ניט אַזוי ווי ער האָט געוואָלט אַרומגעלעגט איהם מיט בוימוואָל..

אָבער אַט די דאָזיגע „אָרליקעס", וועליגעס" און „יוזיקעס" זענען געווען אַזוי פֿיעל, און אַזוי ווילד, און אומגעלומפּערט האָבען געקלונגען זייערע ניט־מענשלישע נעמען, און ס'איז געקומען פֿון זייער זייט אַזוי אונאָנהענטליך דאָס, וואָס זיי פֿליגען שעכטען אונשולדיגע קריסטליכע קינדער און טרינקען זייער בלוט, חאָטש אפילו נור כדי אויסצופֿיהרען זייערע „מנהגים", אַז לויט דער פֿאָרשונג פֿון זיין געוויסען האָט ער זיי ניט געקאָנט פֿריי לאָזען פֿון שטראָף, יעדערן לויט זיין פֿערברעכען.

אַגב. האָט געקאָנט זעלבער זיין, אַז ווען עמיצער וואָלט זיך מיט איהם שטאַרק אַ דינג געטאָן, וואָלט ער אפשר געגלאָזט אַרויס בעפֿרייהען אַ האַלבער־ניט־דאָס „פלאַווקע" אָדער „רבקה" פֿון ער־

שטיין האַנג אין חדשים צווייטען, — און דאַן וואָלטען זיי אַנשטאַט 15 שטיין מיט'ן „קנוט" באַקומען 20 שטיין מיט'ן „פּליעט". און, ווער ווייסט, אפשר וואָלט דאָס טאַקע געווען אָרדענטליכער. אָבער זה, איוואַן פּאָדאָראָוויטש, האָט געטהאָן אַלץ, וואָס איהם האָט זיין געוויסען געהייסען און וואָס דער חוב האָט פון איהם געפאָדערט, — און כ'וואָלט געהאַלטען מערקווירדיג, ווען עמיצער פון זיינע חברים וואָלט איהם באַליידיגט מיט אַ וועלכען־עס־איז אונצוטרוי.

די חברים האָבען איהם אויך ניט באַליידיגט. נור, איין בע־נאַמאָ׳ געצעהליטש האָט זיך ערלויבט זעהר שטיל און פּאָרזיכטיג אָנמערקען, אַז אַזוי ווי די גאַנצע באַשולדיגונג איז געבויט געוואָרען נור אויפ'ן סמך פון די דריי פערברעכערינס, וואָלט ער מיינען, אַז די פּער־משפּט'ע יודען האָלטען אפשר געקאָנט באַפרייט ווערען פון קערפּערליכער שטראָף, דאָס הייסט פון די שמייסען און פון אויסברענגען ציכענס אויפ'ן שטערן.

איוואַן פּאָדאָראָוויטש'ן האָט די דאָזיגע באַמערקונג באַליידיגט, נאָר נאָך מעהר פערדרוס האָט זי פערשאַפט דעם אָבער־פּראָקוראָר נעפּאָדיעט'ן.

אייגענטליך, איז איהם געווען גאַנץ גלייך, צי מ'וועט שמייסען חנה'ן און כלאַוונען מיט'ן „קנוט" און פייגען און באַסיען מיט'ן „פּליעט", צי פערקעהרט. פאַר איהם איז אָבער וויכטיג געווען איין זאַך: אַז דער משפּט זאָל זיך אין ערגיץ נישט אָבשטעלען און דעם חכם זאָל מאַן קיינעם ניט אָבטרעטען דעם וועג. אָבער דערבּוי, וואָס דער סענאַטאָר געצעהליטש איז ניט אינגאַנצען מסכּים צו דער מיינונג פון מיניסטער פּאַוראָסאָוו, דאָס זיך דער משפּט געמוזט אויף אַ צייט אָבשטעלען און ברינגען גאָר אַנ'אַנדער גאַנג.

ער האָט אָנגעהויבען לאַנג און שאַרף, ברענגענדיג אַ גאַנצע רייהע אַרטיקלען, איינריידען געצעהליטש'ן, ער זאָל זיך נישט עקשנ'ען און צושטעהן צו פּאַראַטאָוו'ן — ס'האָט אָבער ניט געהאָלפען: דער אַלטער סענאַטאָר איז פעסט געשטאַנען אויף זיינעם — און דער פסק דין איבער די וועליזשער יודען, וואָס האָבען אומגעבראַכט דאָס קריסטליכע קינד פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו און אָבגע־

מיהון אַ גאַנצע רייה שרעקליכע פערברעכענס, האט דעם 1־טען דעצעמבער 1831 ניט געקאנט בעשטעטיגט ווערען.

דאס פופציגסטע קאפיטעל.

דערפון, וואס די סענאטארען פון פינפטען דעפּאַרטאַמענט אין דערנאך אויך פון דער גאַנצער פערזאַמלונג פון סענאַט האבען ניט געקאנט קומען צו קיין בעשלוס וועגען דעם, ווי אין מיט וואס מען זאל שמייסען סלאַוועס בערלין און הנה ציטלין, אידער מווּעט זיי, צוזאַמען מיט זייערע קרובים, בעקאַנטע און פריינד, אַוועקשיקען אויף קאַטאָרגע — האט די געהעכטיגקייט קיין גרויסען שאָדען, אייגענטליך, ניט געליטען. אָבער פאַר יענע צוויי און פערציג נפשות, וואס זענען געזעסען פערשטיקט און צוויי און פערציג קברים, האט דער דאָזיגער פאַל יאָ געהאַט אַ וויכטיגע בעדייטונג. בעשטאַנען איז די בעדייטונג אין חעם, וואס אַהוץ יענע זעקס יאָהר, וועלכע זיי האבען שוין פערבראַכט אין זייערע אייגענע און פינסטערע קברים־צימערלעך, איז זיי פאָרגעקומען דאָרט צו פערבלייבען נאך פיער יאָהר, אויך אַזוינע לאַנגע און אַזוינע דריקענדע, ווי די ערשטע זעקס.

באַלד נאך סטראַהאָוו'ס טויט, אָנפאַנג אָקטאָבער 1830, אַרום האַלבער נאַכט, האט דעם גרויסען טורמע־פלאַץ אויף מעלער־זאַקאָמעלסקי'ס הויף פון אַלע פיער זייטען אַרומגעהאַפּט אַ פייער, און ביז טאָג איז פון אַלע טורמעס, פון דער אויספאָרשונגס־קאָמיסיע און אַלע איבעריגע געביידעס געבליבען אַ בארג אַש. די קריסטינס האבען זיך דאַן שוין דאָ ניט געהאַט געפונען, — ווייל האָוואַנסקי האט זיי נאך פרידער אַריבערגעפיהרט קיין סמאָלענסק, כדי אָבצוהיטען זיי פון דער „שעדליכער ווירקונג, וואס די יודען קאָנען אויף זיי האבען". און די יודישע געפאַנגענע האט דער איינציגער מיטגליעד פון דער געוועזענער קאָמיסיע, וואס האט נאך פערטיגען זיין פלאַץ, דער בעאַמטער בעקלעשאָוו, גע־הייסען אַריבערפיהרען אין גרויסען דריי־גאָרנדיגען מויער אויפן

דאָ פון מאַרק און בעטערבורגער גאַס, וואָס איז געווען ספּע־ציעל צוליעב דעם אָבגעהונגען ביי אַ פּוילישען מיהר. דאָס גרויסע, פעסט־געבויטע הויז, מיט וועדר פיעל אָבגעטיילטע צימערלעך, איז געווען מעהר צוגעפּאַסט פאַר אַ טורמע, ווי די פינאַנדערגעוואָרפענע הילצערנע הייזלעך אויף מעלער־זאַקאָמעלסקי'ס הויף, און פון איצט אָן האָט מען שוין געקאָנט אויפהאַלטען די, וואָס זיצען אין פּרי־זאַס־טורמעס, ביי דעמזעלבען „חזוש״, ביי וועלכען מ'האָט אויפ־געהאַלטען די, וואָס זיצען אין שלאָס־טורמע.

ביי אַזעלכע בעדינגונגען איז די אַרעסטירטע אויסגעקומען צו וואַרטען אויף זייער שיקזאַל נאָך מיער יאָהר. ניט דערחים דוקא, ווייל מ'האָט אָן זיי פערגעסען אָדער ווער־עס־איז האָט מיט אַ כיון פערצויגען זייער משפּט. ניין, ביי דעם דעמאָלדיגען אַדמי־ניסטראַטיווען אַפּאַראַט האָט קיין משפּט ניט געקאָנט דורכקריכען איבער די אַלע קאַנצעלאַריעס פון סענאַט, יוסטיץ־מיניסטער, אויפ־זעהער אויף פרעמדע אמונות און גאָסודאַרסטווענע סאָוועט אין אַ קירצערער צייט.

ענדע יאָהר 1834 איז דער משפּט פון די וועליזשער יודען פאַרגעשטאַנען פאַר דעם פאָרזיצענדען פונ'ם דעפּאַרטאַמענט פאַר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים פון גאָסודאַרסטווענע סאָוועט, גראַף ניקאָלאַי סעמיאָנאָוויטש מאָרדווינאָוו.

פאַר איהם זענען געלעגען דיזעלבע אויספאָרשונגס־מאַטע־ריאַלען, דיזעלבע פאַקטאָרען פון סטראַכאָוו'ן מיט דיזעלבע פּירושים צו זיי פון פירסט חאָוואַנסקי, מיט וועלכע ס'האָט זיך אין זיין צייט בענוצט דער סענאַטאָר סאַוראַסאָוו. אָבער, ווי עס טרעפט אָפט מיט מענשען, וואָס לייענען איין און דאָסזעלבע פּאַפּיר, נור יעדער לויט זיין פערשטאַנד, האָט מאָרדווינאָוו אויסגעלייענט פון דעם גאַנצען באַרג דאָקומענטען, וואָס זענען געווען פאַר איהם אָנגעוואָרפען, פונקט דעם היפך פון דעם, וואָס איוואַן ניקיפאָראָוויטש האָט אַרויסגעלייענט.

„דורכקוקענדיג אַלע בעשולדיגונגען, פון וועלכע ס'בעשטעהט דער וועליזשער משפּט — האָט געשריבען מאָרדווינאָוו — האָט

דער דעפּאַרטאַמענט פאַר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים מיט פערדרוס אַרויסגעזעהן, אַז דאָס בעשולדיגען די יודען אין די אוּנמענשליכע פערברעכען איז געבויט בלויז אויף יודען-האַס און איינגעפיהרט עפּיס אַ מין אַ געהיימער און דריקענדער חקירה ביי יעדען טריט פון דער אויספאָרשונג...

די וועליזשער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, אויף וועלכער ס'איז געלעגען דער חוב צו דערגעהן דעם אמת און בעשיצען אינשולדיגע, האָט זיך ניט גערעכענט ניט מיט יענע בעדינגונגען, וועלכע האָבען לייכט געקאָנט בעווייזען דעם צוועק פון דעם גאַנצען אָנפאַל, און ניט מיט די שקרים און סתירות, מיט וועלכע די בעווייזען פון די עדות-זאָגערינס זענען פול".

מאַרדווינאָוו האָט ניט פאַרבייגעלאָזט אויך די בעמערקונגען פון די אויספאָרשער וועגען די „ענטהאַלטונגען" און דעם אויסזעהן פון די יודען בשעת מ'פלעגט זיי שטעלען אויג אויף אויג מיט די עדות-זאָגערינס, און האָט אויפגעוויזען, אַז די פאָרשער האָבען ניט געהאַט קיין רעכט צו פערצייכענען די דאָזיגע בעמערקונגען זייערע אין די אויספאָרשונגס-מאַטעריאַלען, און נאָך ווייניגער רעכט האָבען זיי געהאַט צו בויען אויף דעם זייערע בעשלוסען. ער האָט בעטראַכט די ראָליען, וועלכע סטראַחאָוו און זיין אָנפיהרער כאָוואַנסקי האָבען געשפּיעלט אין דער אויספאָרשונג; ער האָט דורכגעקוקט די שונד-ליטעראַטור געגען יודען, וועלכע כאָוואַנסקי האָט צוזאַמענגעקליבען פון אַלע עקען וועלט, אָבגעשטעלט זיך אויף דעם מאָראַלישען ווערטה פון יעדערער פון די עדות-זאָגערינס און אויף דער אויפגאַבע, וועלכע דער גייסטליכער טאַראַשקעוויטש האָט דערביי געשפּילט, און האָט, אויך אַזוי ווי סאַוואַראַסאָוו, געמאַכט פון דעם אַלעם דייטליכע און בעשטימטע אויספיהרונגען.

„דער דעפּאַרטאַמענט פאַר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים— האָט ער געשריבען צום שלוס פון זיין פּאָרטראַג — נעהמענדיג אין בעטראַכט אַלע בעדינגונגען, ביי וועלכע ס'איז פאָרגעקומען דער פערפּלאָנטערטער וועליזשער משפט, געפינט, אַז די בעווייזען

פון טערענטיעוואַ, מאַקסימאָווא און קאָזלאָווסקאַ, וועלכע זענען פיל מיט ליגען, ווידערשפּרוכען אין אונזין, קאָנען ניט אָנגענומען ווערען פאַר בעוויזען געגען די יודען אין אַזעלכע בעשולדיגונגען, אין די מיינונג, אַז יודען דאַרפען האָבען קריסטליך בלוט, איז איבערהויפּט אַ איבערטריבענער ליגען, וועלכען אַלע היסטאָריקער, סיי פּאַרטייאישע, סיי נייע, האָבען אינגאַנצען אָבגעוואָרפען.

דער דעפּאַרטאַמענט פאַר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים האַלט דעריבער פאַר נויטיג אַרויסצוזאָגען פאָלגענדע מיינונג:

1) די יודען, וועלכע ווערען בעשולדיגט אין ערמאָרדען דאָס קריסטליכע קינד פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו און אין אַלע איבעריגע פערברעכען — אַזוי ווי די שולד זייערע איז ניט בעשטעטיגט, מוז מען אונבעדינגט בעפרייען.

2) די פערהאַפטעטע מנינים אין וועליזש ווידער עפענען און ערלויבען אין זיי דאָס גאָטעס-דיענסט.

3) דעם שינקער פון די דאָזיגע בעשולדיגטע, וועלכע האָבען אַריבערגעטראָגען טורמע אין אַ משך פון גאַנץ יאָהר, און צוזאַמען דערמיט זיי אויך פעראָרמט אין מאַטעריעל רואינירט, פאָר-שטעלען פאַר'ן קייזער אין דעם פרט, ער זאָל גנעדיג געפינען די מעגליכקייט צו בעפרייען זיי אויף אַכט יאָהר פון אַלע רע-גירונגס-אָבצאָהלען.

4) די פויערטע טערענטיעוואַ, די מאָלדאַווסקע מאַקסימאָווא און שליאַכטיאַנקע קאָזלאָווסקאַ האָט מען פאַר אַ פאַלשע מסירה און אָנגענומען אויף זיך אויסגעטראַכטע פערברעכען, געדאַרפט בע-שטראָפען: די ערשטע צוויי — מיט'ן „קנוט", און די לעצטע — מיט אָבנעהמען שליאַכטעסטווע, אַלע דריי אַוועקשיקען אויף קאַ-טאָרגע, נאָר אַזוי, ווי זיי זענען פערפיהרט אין דעם דאָזיגען פער-ברעך דורך עפּיס אַן אויסערליכער ווירקונג, בעפרייען זיי פון קער-פער-שטראָף, נור אַוועקשיקען זיי אַלע אויף אייביג קיין סיביר.

5) די פויערטע אַננאַ יעריעמייעוואַ, וועלכע איז געשטאַנען אין פערבינדונג מיט טערענטיעוואַ'ן און זיך אַרויסגעגעבען פאַר'ן המון אַלס אַ הייליגע, אַזוי ווי זי איז אין דעם אַלעם געווען בע-פיהרט אַלס קינד, אַוועקשיקען אין אַ מאָנאַסטיר.

6) כדי צו מאכען אנענדרע מיט ן בלבול חוגגען יורען, אז די בענוצען קריסטליך בלוט צו רעליגיעזע צוועקען, און מאכען פאר אונמעגליך נאך אזעלכע בלבולים, ווי דער, וואס איז גע־ווען געמאכט אין וועליזש, דארף מען נאכאמאל בעפעהלען אין גאנץ רוסלאנד, אז דער אלערהעכסטער בעפעהל, וועלכער איז גע־ווען פובליקירט דורך דעם געהעהריגען מיניסטער פון רעליגיעזע ענינים און פאלקס-בילדונג, פירסט גאליצין, דעם 6-טען מערץ 1817, זאל זיין אבגעהיט און זיין גאנצער און פולער קראפט".

די דאזיגע מיינונג, אויסשליסענדיג פון איהר דעם דריטען פונקט וועגען צייטיגער בעפרייאונג די געפאנגענע פון מלוכה-שטייער, איז געווען איינשטימיג אנגענומען פון גאסודארסטווענני סאוועט דעם 3-טען יאנואר 1835, און דעם 18-טען יאנואר האט דער קייזער ניקאלאי אונטערגעשטעלט אויף דעם זיין קורצע רעזאלוציע: „אזוי זאל עס זיין".

דאס איין און פופציגסטע קאפיטעל.

דעם 26-טען יאנואר 1835 האט זיך ביי דעם הויכען טאניק פון ארליק טעוועלעוים גאסט-הויז אבגעשטעלט א „פאסט-טראיקא".

דער ברייט-בערדיגער פוהרמאן, מיט הייסע פערשנייטע ברע־מען און לאנגע אייז-גלעזלעך, וואס זענען נידעריג אראבגעהאנגען ביי איהם פון די וואנסעס, האט אויפגעהויבען ביידע עלענבויגענס און אבגעהאלטען אלע דריי פערד ביי די סאמע טרעפ, און פלאנ־טערנדיג די פיס אין די פאלעס פון זיין לאנגען און ברייטען שינעל און טרייסלענדיג זיך פון קעלט, וואס האט איהם דורכגענומען אין וועג, איז פון שליטען שווער ארויס א פעלד-יעגער און איז לאנג־זאם און פארזיכטיג ארויפגעגאנגען אויף די טרעפ.

דער פיקסער בעדיענער, אין א קורץ רעקעל און אן א היטעל, איז פלינק ארויסגעלאפען איהם אנטקעגען, האט איהם דורכ־געפיהרט איבער א קליינעם קארידאר אין די בעסערע צימערן און האט אנגעהויבען מיט צוהילפען דעם פוהרמאן ארויסצושלעפען איבער די געריכט-פערשנייטע רייזע-זעק.

דער געקומענער האט בעשטעלט טהיי, האט אנגעהויבען פונאנדערשפאקען און פונאנדערשטעלען די זאכען אין די צימערן, וועלכע מ'האט איהם אבגעגעבען, און אין א האלבער שעה ארום האבען שוין אלע אין הויז געוואוסט, אז דער גאסט איז געקומען גלייך פון פעטערבורג און געבראכט מיט זיך זעהר וויכטיגע נייעס.

ארום איינס ביי־טאג זענען צום גאסט געקומען דער פאליצי־מייסטער, דער סטריאפטשי, דער קאמאנדיר פון ארטיגען מיליטער און נאך איינִיגע אנגעזעהענע בעאמטע.

ארליקס אויפרעגונג און זיין נייגיריגקייט צו וויסען, וואס דער נייער גאסט האט מיט זיך געבראכט, איז אלץ געוואקסען און געוואקסען, ער האט אבער אנגעווענדט אלע זיינע כחות ניט ארויסצוגעבען זיין אונגעדולד און האט זיך געהאלטען פון ווייטען, גלייך ווי עס וואלט איהם גארניט אינטערעסירט.

פלוצלונג האט איהם דער הויז־דינער א רוף געטהון צום נייעם גאסט אין נומער.

— איהר זענט דער פארשטעהער פון היגען קהל, ארליק היימאוו טשעוועליעה? — האט איהם פריינדליך א פרעג געטהון דער געקומענער, האט איהם אבגעטראטען זיין שטוהל און איבערגעזעצט זיך אויפ'ן דיוואן.

— אי־איך, — האט ווי פערצווייפעלט ארליק געענטפערט און האט זיך אוועקגעזעצט אויף דעם אנגעוויזענעם שטוהל.

— אויב אזוי, וועל איך מוזען אנקומען צו אייער הילף.

— מיט וואס קאן איך דינען?

— די מעשה איז אזוי: איך האב א בעפאלמעכטיגונג היינט צו עבענען אייערע שוהלען, — האט דער בעאמטער קורץ און שארף ארויסגעזאגט און א קוק געטהון ארליקן אין די אויגען אריין, גלייך ווי ער וואלט וועלען זעהן, וואס פאר א נאיינדרוק ס'האט געמאכט אויף איהם.

א געדיכטע רויטקייט האט פערגאסען ארליקס געזיכט און אין די אויגען זיינע האבען זיך בעוויזען טרעהרען.

— און... און די ארעסטירטע?

— די אַרעסטירטע װעלען אויך באַפרײַט װערען.

אָרליק האָט אַרויסגעצויגען פון בוזעם זײַן טיכעל, האָט אַרומ-געװישט דאָס פּנים און דערבײַ אַ לײַכטען הליפּ געטהון.

— די היגע באַאַמטע װײסען שוין דערפון. איך װאָלט גוּה װעלען, איהר זאָלט מודיע זײַן דערפון אײַערע גלויבענס-גענאָסען.

אָרליק האָט געשװיגען. װיפיעל ער האָט זיך ניט געפלײַסט, האָט ער ניט געקאָנט אַרויסרײדען אַ װאָרט.

— װע—ען-װשע... װען... װעט עס זײַן?

— האָטש שוין! אַז איך װעל נור אַ ביסעל פונאַנדערלעגען מײַנע זאַכען און אַ ביסעל זיך אַלײן ברײנגען אין אָרדנונג.

ער האָט אַ קוק געטהון אויפ'ן זײגער און צוגעגעבען:

— אין אַ שעה אַרום בין איך פאַרטיג!

אָרליק האָט זיך אויפגעהויבען, זיך אַ נויג געטהון און מיט גיכע טריט אַרויס פון צימער.

ער האָט געזאָלט הײסען אײַנשפּאַנען און אין אַ האַלבער שעה צײַט אַרומפאָהרען צו אַלע זײַנע באַקאַנטע, כדי אָפּזאָגען אַלעמען די שמחה. נור צוגעהענדיג צום פענסטער פון זײַן עס-צימער, האָט ער זיך דערקונדיגט, אַז ס'איז שוין ניטאָ װעמען אָנ-צוזאָגען, אַז דער עולם װײסט עס שוין אַלײן. דער גאַנצער הויף און אַ האַלבע גאַס איז שוין געװען אָנגעפילט מיט מענשען און דער עולם איז נאָך געװאַקסען.

ס'איז געקומען דער רב, רב בנימין און דער שטאָדט-שוחט, בעריל זארח. אָרליק האָט זיך מיט זיי ביידען צוקושט און שטיל, גלײַך װי ער װאָלט נאָך ניט גלויבען, אַז מען קאָן שוין װעגען דעם רײדען אָפען און הויך, האָט ער זיי איבערגעגעבען דאָס געשפּרעך זײַנס מיט'ן געקומענעם באַאַמטען.

אין צימער זענען פערמאַטערט און פערסאָפּעט אַרײַנגעלאָפען יאָף און סוהאָטין. אָרליק האָט זיך מיט זיי אויך צוקושט און אָהן װערטער אַװעקגעזעצט בײַם טיש — װײַל ער האָט געװאוסט, אַז זיי דערצעהלען איז שוין ניטאָ װאָס, אַז זיי װײסען שוין אַלע אַלײן.

אין דער עולם אונטער די פענסטער איז דערווייל אַלץ געוואַקסען, און אין דער פערגליווערטער שטילקייט פון דעם קאַלטען און העלען ווינטער־טאָג איז ניחערדיג געהאַנגען איבער די קעפּ דער גערויש פון טויזענטער מענשען.

עמיצער האָט דערמאָהנט וועגען כלי־זמר, און ס׳האָטין האָט באַרגעלעגט. אַז מען זאָל שיקען נאָך מאיר׳ן און נאָך זיין קאַפּעליע.

אָרליק האָט געהייסען אַרויסטראָגען פון אונטען, פון קעלער, אַלע ליכט, וואָס האָבען זיך נאָך געפינען אין דער געהיימער קלויז.

די ווייבער האָבען זיך דערווייל אויסגעפּוצט יום־טובדיג; אָרליק אַליין האָט אויך אַרויסגענומען פון שאַף זיין לאַנגען שוואַרצען ראָק און האָט אָנגעהויבען אַרומצומעדישען מיט׳ן טיכעל זיין גרויסען אַלט־מאָדישען צילינדער־הוט, וועלכען ער האָט שוין לאַנגע־לאַנגע יאָהרען ניט אָנגעטהון.

דער עולם אויפ׳ן הויף, אויף סמאָלענסקער גאַס און אויפ׳ן מאַרק האָט זיך צוזאַמענגעגאָסען אין איין גרויסער שוואַרצער מחנה, דורך וועלכער ס׳איז שווער געווען דורכצושטופּען אַ פינגער.

אַהים דריי אַזייגער האָט דער פּעטערבורגער גאַסט אַ היץ געטהאָן צו זיך אָרליק׳ן און אָנגעזאָגט אידם, אַז ער איז פאַרטיג. ער איז געווען אָנגעקליידט אין אַ רייך־בעפּוצטען מונדיר, אַרומגעהאַנגען מיט אויסצייכנונגען און אין אַ דריי־קאַנטיגען הוט מיט אַ גרויסען פעדער. דער לאַנגער גרויער שינעל האָט שוין אַרומגעהאַפּט זיין הויכע וואַקסיגע פיגור.

אונטען, ביי דעם אַרויסגאַנג, זיינען געשטאַנען די אָרטיגע בעאַמטע און דורך דער פונאַנדערגעעפענטער טהיר האָט מען געקאָנט זעהן, ווי דער קהל־שמש שלום הירש גיט פונאַנדער דעם עולם אָנגעצונדענע ליכט און ווי די פּיצעלעך ברענען רוהיג און ליכטיג אין דער שטילער פערפראָרענער לופט.

דער גאַסט איז צוזאַמען מיט׳ן סטריאַפּטשי, מיט׳ן פּאָליצמייסטער און די איבעריגע בעאַמטע דורכגעגאַנגען פאַראויס און דער גאַנג האָט זיך אָנגעהויבען.

מאיר דער גלעזער האָט אויסגעהויבען און צוריק אַראָבגעלאָזט

זײַן סמיטשיק, הירשעל דער זאָן האָט זיך מיט בײדע זײַנע פֿער-
פֿראָרענע הענט אַרויפֿגעוואָרפֿען אויף זײַן צימבעל און דערהעלבער-
אַלטער קאַוואַלערען-מאַרש פֿון קײזער סאָביעסקי, אָהן וועלכען
ס'פֿלעגט ניט דורכגעהן נײן אײן יידישע שמחה, האָט זיך שווער
און שטיל פֿונאַנדערגעגאָסען איבער דער פֿיל-טויזענדיגער מחנה.

ס'איז געוואָרען שטיל, אָבער די טויזענדער ליכטלעך האָ-
בען מיט אַ העל-רויטען וויגענדען אָבשײַן באַלויכטען דעם נאַכט-
כמען ווינקעל פֿון דעם הויכען ראַטהויז און דעם הויכען אַניאַמישען
סאָבאָר אויפֿן ראָג.

דער עולם האָט זיך פֿונאַנדערגעגאָסען איבער דער גאַנצער
דוהאָווסקער גאַס און, אָבשטעלענדיג זיך און סערדאַלטענדיג זיך
אויף די ווינקלען, אַ קידהרעווע געטהון אויף דער שוהל-גאַס.

די אַלטע פֿערשטײנטע שוהל איז געווען אינגאַנצען פֿער-
שראָגען מיט שנײ און מ'האָט צו איהר ניט געקאָנט צוקומען.
דער עולם האָט גענומען מיט די הענט פֿונאַנדערגראָבען דעם שנײ
און מיט צוויי מינוט שפּעטער איז שוין דער גרויסער, ווײַט-פֿונ-
אַנדערגעוואָרפֿענער בנין געשטאַנען אינגאַנצען אַרויסגעגראָבען פֿון אונ-
טערן שנײ.

די באַדמטע יונגען צוגעגאַנגען צו דעם הויפּט-אַרײַנגאַנג און
האָבען זיך אָבגעשטעלט אין פֿערצווייפֿלונג. די שוואַרצע שווערע
דעמבען-טהיר איז געווען צוגעפֿראָרען צו דער ראַם און ס'איז אונ-
מעגליך געווען זי צו עפֿענען. בײַ דעם שלאָס, איבער דעם אײַזערנעם
ריגעל איז געהאַנגען אַ גרויסע און שווערע התימה פֿון גרויסען דורכ-
געפֿראָרענעם וואַקס. דער סטראַפּטשע האָט באַטראַכט די התימה
בײַם פֿײַערל פֿון אַ ליכט, האָט די אַ שטאַרקען ריס געטהון, אָב-
געוואָרפֿען אָן אַ זײַט די אָבגעריסענע שנירלעך און אַוועקגעגע-
בען די צובראָכענע התימה אײנעם פֿון די פּאָליציאַנטען. די ווײַ-
טערסטע ריהען האָבען זיך דערהויל אַ ריס געטהון פֿאָראויס, די
פֿאָדערשטע האָבען ניט ווילענדיג אָנגעשפּאַרט אָן דער טהיר און
די האָט זיך מיט אַ שווערען קרעכץ אָנעפֿען געטהון און דורכ-
געלאָזט די באַדמטע.

אין פּאָרהויז איז געווען פינצטער, קאַלט און ס׳איז גע-שטאַנען אַ שווערע דריקענדע לופט. דער עולם האָט אָנגעהויבן פון הינטען נאָך שטאַרקער זיך צו שפּאַרען און, אַרויסטראָגענדיג אויף די פּלייצעס דעם גאַבאי און אַלע איבעריגע בעאַמטע, האָט מען זיי צוגעדריקט צו דער צווייטער טהיר.

די צווייטע טהיר האָט זיך פונאַנדערגעעפענט לייכטער, און דאָך האָבען זיך אַלע, וואָס זיינען דורך איהר דורכגעגאַנגען, ניט ווילענדיג אָבגעשטעלט ביי דער שוועל און אָבגעטראָטען אַהינטער.

ביי דעם הינקעלן שיין פון עטליכע ליכטלעך, וועלכע מ׳האָט דורכגעטראָגען דורכ׳ן טהיר, האָט די גרויסע און הויכע געביידע אויסגעזעהן ווי אַ חורבה, פון וואַנען דאָס לעבען האָט זיך שוין לאַנג אָבגעטהון, מאַכענדיג פון איהר אַנ׳אָפּגעטעם אין אַ ליי-דיגען קבר.

אין די הויכע פערפראָרענע פענסטער האָט געקוקט פון דרויסען די קאַלטע נאַכט, און דער הויכער, געדיכט-בעדעקטער מיט שפּינוועבס אַרומגעשפּונענער שוואַרצער סופית איז געהאַנגען איבער׳ן קאָפּ, ווי אַ טומער שלייער.

דער הויכער ליידיגער ארון-קודש מיט אָבגעשטאַנענער און אָבגעפאַלענער בעגילדונג איז געווען ביז האַלב אָפען און דער אָבגעשליידערטער פּרוכת איז געהאַנגען ווייט אָן אַ זייט.

אויף דער בימה ביים ברעג טיש זיינען קוים געשטאַנען צוויי פערשוואַרצטע הלבנה׳נע ליכט און דער פערגעסענער שופר איז געלעגען צווישען זיי אויף דעם שוואַרצען, האַלב-אַראָבגע-חיקטען טישטוך.

דער עולם, וואָס האָט זיך געשפּאַרט פון הינטען, האָט מיט געוואַלט אָבגעשטויסען די בעאַמטע פון טהיר נעהנטער צו מזרח-וואַנד, און ביים שיין פון די צוגעקומענע ליכטלעך האָט מען נאָך שאַרפער אַרויסגעזעהן די וויסטקייט און די צוראַנירטקייט פון דער אָבגעלעבטער חורבה.

עמיצער האָט אַריינגעשטעלט אַנ׳אָנגעצונדען ליכט אין ליי-דיגען ארון-קודש, און דאָס צאַפּלענדע אויפגעלויכטע פּיעריל האָט

דערשראָקענע בעלױכטען די אָרימע װיסטקײט פֿון ארון. עמיצער האָט מיט גרױס מיה אָנגעצונדען בײדע אַלטע, חורבגעפּראָװענע און אַרומגעקניסענע ליכט אױף'ן טיש און צװישען די האָט זיך בעװיזען דאָס בלאַסע, אױסגעצױגענע פּנים פֿון בלינדען שטאָדט-חזן, רב ראובן.

ער האָט װײַט פֿאַנאַנדערגעעפֿענט דאָס מױל, אַרױסלאָזענדיג פֿון איהם קלײנע, װײַסע װאָלקענדליגע פּאַרע, און מיט העררװעלבטער שטים און מיט'ן זעלבען נגון, װאָס היפּט אין בעטהיגט, מיט װעלכער ער האָט עס געטהון צעהן יאָהר צוריק, האָט ער װידער דאָך אין מוטהיג אַ געשרײ געטהון:

— ברכו את ה׳ המבורך!

און דער גאַנצער עולם האָט װי איין מענש געענטפֿערט:

— ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד!...

דאָס גרױסע, רײך-צוגעקלײבענע עס-צימער אין סלאַװע בער-ל'ינ'ס הױז איז געװעזען אױך אַזױ יום-טוב'דיג בעלױכטען און אױך אַזױ יום-טוב'דיג בעפּוצט, װי צעהן יאָהר צוריק.

אַ שטילע, אָנגענעהמע און אַנאַמעטיגע פֿרעהליכקײט האָט געהערשט אין גרױסען אָנגעשטעלטען צימער, האָט געשװעבט איבער די בלאַסע, אױסגעמאַטערטע פּנימ'ער פֿון די צוזאַמענגע-קומענע, האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט אין זײערע טיפֿע אױגען, װעל-כע האָבען בעגײַסטערט אַרײַנגעקוקט ערגיץ װײַט-װײַט אין דײַטע אײגענע נשמות, און האָבען זיך װי צוגעהערט עפּיס צו אַ פֿער-באָרגענער שטים, װעלכע נור די אַלײן הערען און פֿערשטעהען.

די כלה — איטע צײַטלין — איז געזעסען אין מיטען זאַל אױפֿ'ן בעזעצענס-שטוהל אַליכטיגע און אַגליקליכע, און גלײַך װי זי װאָלט זיך פֿיהלען פֿאַר װעמען ניט איז שולדיג אין דעם גליק װאָס איז אױסגעפֿאַלען אױף איהר קאָפּ, האָט זי בעהאַלטען איהר פּנים אונטער'ן דעק-טוך און דאָך ניט געקאָנט פֿערטרײַבען פֿון די ליפּען איהר פֿרעהליכען און גליקליכען שמײכעל.

דער חתן איז געשטאַנען װעטװאָס װײַט פֿון

טהיר, אין הויכען צילינדער-הוט, אין לאַנגען שוואַרצען פעלץ מיט
אַ פעלערינע, מיט אַ פאַנאַנדערגעקאַמטער באָרד און מיט חוזה׳נע,
אָבער דאָך פערזאָרגטע אויגען. איהם האָבען אַרומגערינגעלט זיינע
אייגענע, בעקאַנטע מענשען, — דיזעלבע, מיט וועלכע ער האָט גע־
טיילט צעהן יאָהר געפענגניש, צעהן יאָהר איינזאַמקייט און טרויער.
און דאָס וואָס זיי זענען איצט, אין דער גליקליכסטער מינוט פון
זיין לעבען, געווען אַלע אַרום איהם, און דאָס, וואָס צווישען די
אַלע, וואָס האָבען איהם אַרומגערינגעלט, איז ניט געווען ניט קיין
גרויסער, גאָט קיין קליינער, ניט קיין נאָהנטער, ניט קיין ווייטער —
אַלע זענען געווען גלייך און דער אויבער-שמש ראובן האָט זיך
געפיהלט אויך אַזוי היימיש, ווי דער געוועזענער חאַטמאַן יוזיק,
דער נאַכט-שומר אברהם גלישקאָו גלייך מיט דעם פּאָדריאַדטשיק
מאיר בערלין — דאָס אַלץ האָט צוגעגעבען צו זיין שמחה אַ באַ־
זונדערע, אַנאונגעזעהענליכע שטימונג.

שלום-שואל האָט געמאַכט הכנות צו פיהרען התן-כלה צו דער
חופה. ער האָט פאַנאַנדערגעגעבען דעם עולם אָנגעצונדענע ליכט
און אַ וואַינק געטהאָן מאיר'ן, ער זאָל זיך נעהמען צו דער פידעל.
די שטימונג איז אָבער געווען נאָך מעהר געדריקט, און אַ שטיל
געוויין האָט אָנגעפילט דאָס צימער בשעת סלאַווע און חנה האָבען
זיך אָהן ווערטער אַרומגענומען און זיך ווי צונויפגעגאָסען אין אַ
לאַנגען און אַ וויינענדיגען קוש, פון וועלכען ביי ביידען האָבען זיך
שטאַרק און נערוועז געצאַפּעלט די הענד און די אַקסלען.

אויפ'ן מיטען צימער איז אַרויסגעטראָטען דער בלינדער
שטאָדט-חזן, רב ראובן.

ער האָט פערשפּילעט זיין לאַנגען שוואַרצען ראָק, האָט אַי־
בערגערוקט אויפ'ן קאָפּ די יאַרמולקע, געטוואָס אָבגעוואָרפען דעם
קאָפּ אַהינטער, און מיט יענער בעגייסטערונג, וועלכע ער פלעגט
אַרויסווייזען נור ביים עמוד, האָט ער טרויעריג און לאַנגזאַם אַרויס־
געשריען:

— אל מלא רחמים!...

דער עולם האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון, גלייך ווי ער וואָלט

אונערוואַרטעט אַרײַנוואַרפֿען אַהער עפּיס אַן אױפֿרײַסונגס־מאַטעריאַל. די בעגײַסטערטע פּנימער זײַנען געוואָרען נאָך מעהר בעגײַסטערט, די בלאַנקענדע אױגען האָבען אָנגעהױבען צו בלאַנקען נאָך שאַר־פער. אַלע האָבען זיך אַ קעהר געטאָן צום הון; איטע איז גע־בליבען שטיל זיצען אינטערן דעק־טוך.

— המצא מנוחה נכונה — לאָז געפֿינען אַ שטילע רוה אונטער די פֿליגלען פֿון דער שכינה, אױף די טרעפּ פֿון די רײנע און הײליגע, לױטערע, װי דער שײַן פֿון הימעל, פֿאַר די נשמות פֿון די פֿאַר דער צײַט אומגעקומענע, װאָס האָבען צוגענומען זײער טױט על קדוש השם, — די קדושים: רבי שמריה ברב בנימין... רבי יעקב־הירש ברב ישעיה... רבי זעליג ברב מאיר... און די נשים צדקניות: מרים בת גרשון, שפרה בת זעליג...

נאָהנטע, בעקאַנטע געשטאַלטען זײַנען אײנער נאָך דעם צװײ־טען שטיל אַרײַן אין גרױסען, איבערפֿילטען זאַל, צוזאַמענגעמישט זיך מיט די לעבעדיגע, און ס'האָט אױסגעזעהען, אַז אױף דעם יום־טוב פֿון לעבען איז דער טױט געװען בעזיעגט, אַז אױף דעם לעבענס־יום־טוב זײַנען געקומען אַלע, קײנער האָט ניט פֿאַרשפּע־טיגט, קײנער איז ניט אַװעק.

קיסין האָט אױפֿגעהױבען דעם קאָפּ מיט די עטװאָס בע־זילבערטע לאַנגע שװאַרצע האָר און האָט דורך די ברילען פֿון װײַטען אַ קוק געטאָן אױף לײַען. מיט איהרע גרױסע, קלאָרע שװאַרצע אױגען האָט זי געקוקט גלײַך אױף איהם און אין די אױגען איהרע האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אַ טיעפֿער טרױער און גלײַכצײַטיג אױך אַ צופֿריעדען און דאַנקבאַר געפֿיהל פֿון אַ מענשען, װאָס ברענגט דעם גרעסטען און שװערסטען קרבן, און דער קרבן װערט אָנגענומען.

און דאָס דאָזיגע געפֿיהל האָט איהר נאָך מעהר געפֿרײעהט, דערפֿאַר װײַל יענער, צוליעב װעמעס אָנדענקען זי האָט געבראַכט פֿאַר אַ קרבן איהר גליק, האָט זיך אין דער מינוט גײַסטיג געפֿונען דאָ, צװישען די פֿרײדען...

6642

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT
21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it. A fine of 5 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

PLEASE ADVISE CHANGE OF ADDRESS

DATE DUE

ריבקין, מ. בעל
דער וועלטזשער בלוט-בלבול ריב

6642

#6642